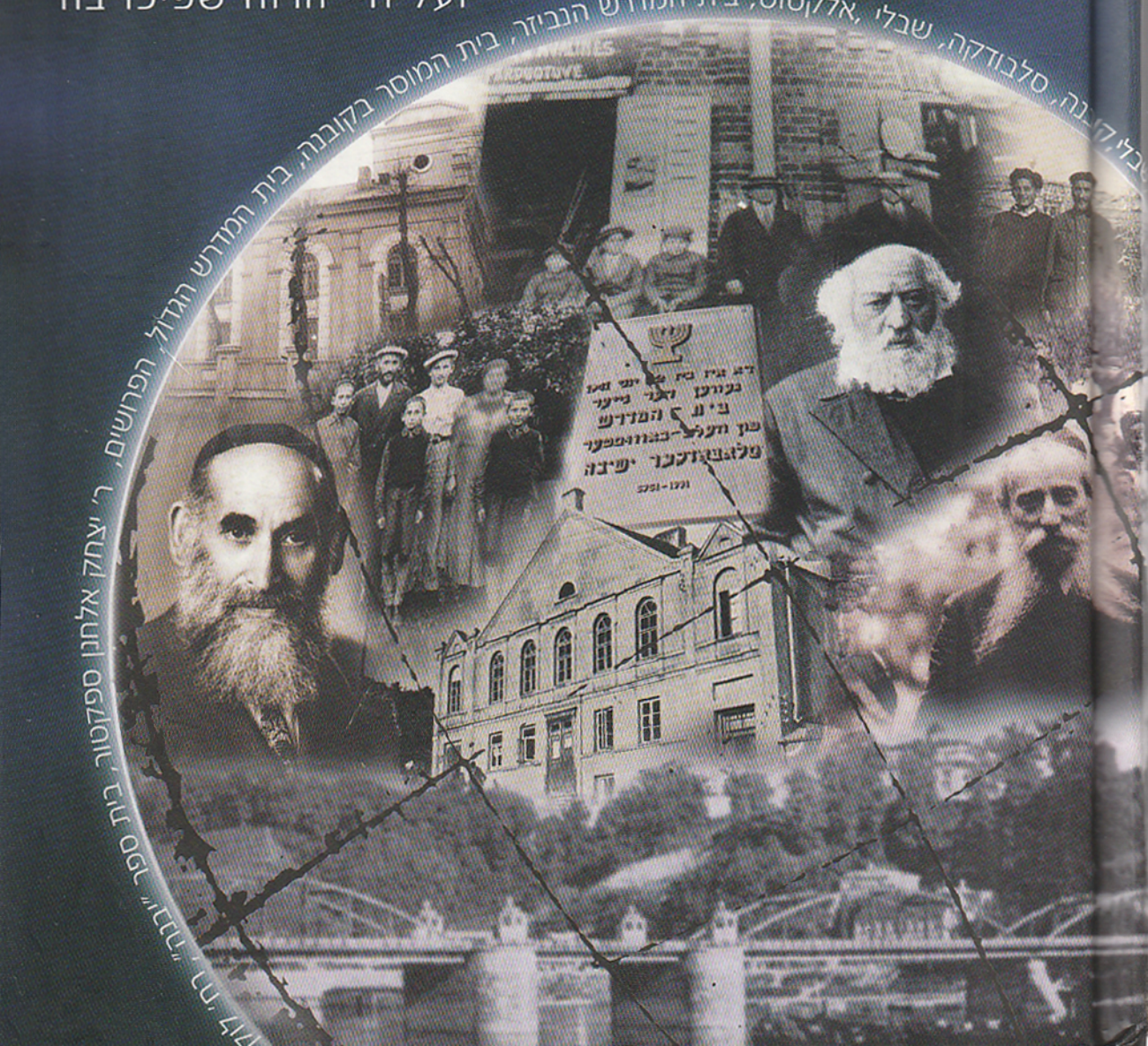
הרב יצחק אלחנן גיברלטר

יסוד יסרני

פרקי הוד ושביבים
על קובנה בתפארתה
ועל חיי הרוח שפיכו בה

ספר

"יסור יסרני...

ולמות לא נתנני"

חלק א'

פרקי הוד, שביבים וזכרונות
על ההווי היהודי וחיי הרוח
של עיר קובנה בתפארתה

מפי אחד מבניה

הרב יצחק אלחנן גיברלטר שליט"א

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

בני ברק
תשס"ז

יסוד יסרני

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

© כל הזכויות שמורות

יצחק אלחנן גיברלטר
רח' ראב"ד 5, בני ברק
טל': 03-6188360

עיצוב ועימוד:
אפרים בבי - א.ב. הפקות
בני ברק, 052-5787711

עיצוב עטיפה:
מ. פיינשטיין, בני ברק

תוכן העניינים

הקדמה 9

"אלה תולדות נח נח איש צדיק ... את האלוקים התהלך נח".

מבוא 19

אדם ניכר בכיסו, בכוסו ובכעסו | "האדם ביקר" | ואהבת את ה' ... בכל נפשך ובכל מאודך" | "ובכל נפשך" | "ובכל מאודך" | "ובכל לבבך" | "על התורה" | "על העבודה" | "ועל גמילות חסדים" | מסירות נפש | אל תירא כי עמנו קל | משאלה בגיטו | נפילת אפיים | הבר מצוה בגיטו | הנחת תפילין | תפילה | שמירת שבת | כיבוד אב- עד כמה.

פרק א' - קובנה וסביבותיה 41

התיישבות היהודים בקובנה | מספר היהודים בקובנה | סלבודקה | ישיבת סלבודקה | הרבנות בסלבודקה | פריחת הישיבה | הרב יוסף זוסמנוביץ זצוק"ל | הגאון רבי משה סקארוטי זצ"ל | ההר הירוק | קוים לדמותו וליחוסו של סבא | מינויו של הגאון ר' שמחה גיטלביץ | אלקסוט | שאנץ | קרמליטה ונייער פלאן.

פרק ב' - בתי הכנסת בקובנה 63

בית המדרש הישן בקובנה | ישיבת "עטרת צבי" | **בית המדרש החדש** | השיעורים בבית המדרש | התפילות | עבודות הקודש | החזנים | זכרונות מבית המדרש | בית המדרש בחורבנו | **בית כנסת החייטים** | תפילתנו בבית הכנסת החייטים | רב בית הכנסת | האולמות ושימושם | דמות שמש בליטא | גדלותו של רבי מאיר משניפשוק | רבי לייב השמש הנערץ | תפילתו המיוחדת | שכר עבודתו | ציבור המתפללים | זקן - מחייב בליטא | הרב הצדיק הלר הי"ד | רבי פרנזל הי"ד | עזרת הנשים בבית כנסת החייטים | **בית המדרש "הנביזר"** | הגאון רבי חנא גורביץ | "הפרושים" | ספר תורה בצער | **בית המוסר בקובנה** | ריתחא דאורייתא | כיבוד

עליות בבית המוסר | "שלישי" ולא "חמישי" | שמחת תורה בבית המוסר | "תפארת בחורים" | הצלה רוחנית | "תפארת בחורים" גם בשעת צרה | **ה"כאר-שול"** | החזן מישה אלכסנדרוביץ | מלחמת יחיד | שרידים מן העבר | **בית המדרש החסידי בקובנה** | הקדוש רבי צבי זוסמן | מתפללי בית המדרש | מחשבות טהורות בתפילה | שמחת תורה | האדמו"ר המדומה | מקוה טהרה | **בית הכנסת שברחוב יאנובה** | הרב ישראל רוזנסון - רב בית הכנסת | בית הכנסת בחורבנו | **קובנה של מעלה** | הטלגרמה | "עולם התורה רעב בוילנא" | "כי גרים הייתם" | אחים לצרה.

פרק ג' - גדולי ליטא 145

הגאון הצדיק רבי אלחנן וסרמן הי"ד | שיעוריו של רבי אלחנן | צילתא דמהימנותא | ברכתו של הקדוש רבי אלחנן וסרמן | דמויות מבית המוסר | הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר זצ"ל | הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי | ידידות אמת | חשש שעטנז | הגאון רבי גרשון גוטמן | הגאון הרב מרדכי שלפוברסקי | מסירות נפש בהצלת רבי מרדכי | רבי בן ציון קליבנסקי | רבי זיידל שרשבסקי | הרב בעק | רבי זלמן טרקינסקי | הרב רפאל בלוך | דמויות נוספות בבית המוסר | גדולי קעלם | הגאון רבי גרשון מיאדניק | הפענדלה ומה שבתוכו | סעודה שאינה מספקת | הכנסת אורחים אמיתית | אברכי הכולל | הגאון רבי זלמן פרמוט | הצלה מטביעה | הגאון רבי בנימין אזינסקי | פגישה עם הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל | **ישיבת וילקומיר** | הקשר המיוחד של ר' אלתר ברוידה עם אבי זצ"ל | ההכנות לקראת הכניסה לישיבה | ראש הישיבה ומגידי השיעורים בוילקומיר | בני הישיבה הפליטים שהגיעו לקובנה.

פרק ד' - בית הספר "יבנה" 199

הגורמים לפתיחת בית ספר חרדי בקובנה | קושי הפרנסה - קרקע להתפשטות ההשכלה | השתלטות המשכילים על הציבור | התוצאה המרה של השתלטות המשכילים | תגובת רבה של קובנה לנוכח המצב | הישיבות הקדושות ששרדו בתקופה זו | מקורות המימון לגימנסיות | תקצוב החינוך היהודי ע"י ממשלת ליטא | הסמינר למורים | יסודו של בית הספר החרדי בקובנה | פריחתו של "יבנה" | גימנסיית "יבנה" | שליחת תלמידי "יבנה" לישיבות גדולות | החברותא של אחי, ר' יוסף ז"ל | רבו של אחי יוסף | הרבנית שמואלביץ | תלמוד תורה

בשפת האידיש | בעיית המורים בכיתה א' ב"יבנה" | מקום לימודיה של המורה הדסה הירשוביץ | תוכנית הלימודים בכיתה א' | גדרי צניעות נוספים של המורה הדסה | התנהגותה בהפסקות | השפעתה על נפש הילד | כוח תפילתה | אחיה של המורה הדסה | נישואיה | מנהל רוחני ל"יבנה" | מורים נוספים ב"יבנה" | המפלגות שחדרו ל"יבנה" | תוצאות התעוררותה המאוחרת של "יבנה" | פעילות "יבנה" בתחום הורי התלמידים | סגירת "יבנה" עם כניסת הרוסים לליטא | חידוש שפת האידיש | ההנהגה הקומוניסטית בליטא | חיזוק בית הספר באידיש | הדילמה של המורה לוין | הבעיות של המורות החרדיות | ההטבות שקיבלתי בבית הספר | במועדון הנוער | בעיית התפילה בשבתות ובחגים | הנערים חברי ה"קומסומול" | עבודתה של הרבנית לוין | נס הצלתה | הרבנית לוין לאחר השחרור | מקום קבורתה | תורת ליטא חיה וקיימת.

פרק ה' - חיי היום יום בליטא 255

בית החולים היהודי בקובנה | מסירות הרופאים בקובנה | מושב זקנים בקובנה | בית היתומים בקובנה | הדאגה ליתומות קובנה | **סיפורי מופת בליטא** | סורגי ברזל במקום מצבה | בית הקברות בסלבודקה | נר זכרון לדודתנו מרת רחל מלכה גרבר ע"ה | הכנסיה ששקעה באדמה | חיי הגשם בליטא | משמעות מספר הבנין | לוויה לא יהודית בביתנו | "קדושת" המת | אנטישמיות תמידית | שנאת הליטאיים והסכנות שבדרכים | אורח חייו של איכר ליטאי | "טוב שכן קרוב" | מוצרי חלב | המאפייה במרתף ביתנו | אפיית המצות | ההכנות לפסח בביתנו | סדר בדיקת חמץ | שולחן ליל הסדר - זה קלי ואנוהו | הסמובר - הכנת התה | חנות הנעלים שלנו | לעשות מלאכתך באמונה | נקיות כפיים | פורע ועומד בדיבורו | אין עסק אחר מלבד התורה | המכולת של משפחת דיסקנט | פחד שווא | עשירות לעומת פרנסת יהודים | המשכילים של ליטא | קירבת משפחה בגטו | החורף בקובנה | השווקים בקובנה | **הקיץ בקובנה** | קלטובה | חנוכת בית הכנסת בקלטובה | מי יהיה הרב בקלטובה? | **זוהי דמות של רב בליטא** | מהותו של איכר ליטאי | **גשמיות של איכר בעבר** | בית ההחלמה בקלטובה | יום השבתון של הליטאים | הכנסייה | שחיטת "דבר אחר" | "כבוד" המת | חינוך כבר מילדות.

פרק ו' - בית אבא 329

הסבא הגאון רבי יוסלה כגן זצ"ל | "בן שמונה עשרה לחופה" | איה החתן? | ניתוח ללא הרדמה | "ביטול תורה" | אירועים מחוץ לטבע | החלום של סבתא

שפרה | מדוע הסבא רבי יוסלה אינו מוכן לפסוק? | פטירת הסבא רבי יוסלה | **הסבא ר׳ משה לייב כגן** | פילוישוק - משיאה בנותיה לתלמידי חכמים | הרבנות בהר הירוק-בקובנה | "כשר לחלוטין!" | סבא באמריקה | דרשותיו של סבא | פגיעה בכבוד תלמיד חכם - עונש מיידי | בניו ובנותיו של סבא | **דודי, רבי שבתאי כגן** | ידידיו של סבא | הגאון רבי לייבלה רובין | הרב זעליג ראובן בנגיס זצ"ל | פטירת הסבא רבי משה לייב | נסיעת אחי, רבי יוסף, לשוויץ | **סבתא מלכה רייזה כגן** | משפחת רבל באמריקה | רבי חיים גורדון | רבי אברהם דוד רבל | גדלותה של הסבתא | סבא וסבתא בביתנו | שולחן שבת | **הסבא רבי דב גיברלטר זצ"ל** | גזירת הגיוס לצבא הרוסי | הקנטוניסטים | גבורה יהודית | חטיפת הסבא ר' דוב | יחוס משפחת אבי | **הסבתא מרת פעשע נעשע** | **אבי מורי ורבי** | מקצת גדלותו-בשם אומרם | **על התורה** | "והגית בו יומם ולילה" | גדלותו של אבא לאחר המלחמה | לימודו של אבא בסלבודקה | פורים בישיבת סלבודקה | חשיבות שיעור תורה | **על עבודת המידות** | זהירות מופלגת בשלוחי דרבנן | כבוד תלמידי חכמים | אבא מגן על בעל ה"דבר אברהם" | מה קורה בקובנה? | **ועל גמילות חסדים** | הפתקאות המזכות | הסדר לעולם הבא | כל מחסורכם עליי... | סיוע כספי מאבא לעלייה לארץ הקודש | חסד באמת | "שלא ירגישו בחסד" | ארבע כוסות מי סלק | בסבר פנים יפות | ערבות לישיבה | לייבל'ה | מחלתו של אבא | **אימי מורתי ע"ה** | נשים במאי זכיין? | כיבוד תלמיד חכם גם כשכואב | מהו חסד אמיתי? | כל שעושה האדם לחבירו-לעצמו הוא עושה | **דודי הצדיק ר׳ אברהם מרדכי כהן זצ"ל** | התקרבותו לחסידות | תקופת דודי ברוסיה ועלייתו לארץ | תיאור חי מביתו של דודי.

פרק ז׳ / כיבוש הרוסים.....433

הקומוניזם - מעוור דעת | כיבוש הרוסים | סגירת החנות | "ולא יענש שום אדם בסיבתי" | הלאמת הרכוש ע"י הקומוניסטים | בעיית העבודה בשבתות | הפתרון לבעיית הפרנסה | לעמוד בתור... | המחסור בירקות ובעצים להסקה | בטחון הקומוניסטים | מלשינות אדומה | הרוסים מגדלים מלשינים | מלשין בבית המוסר | המשלוחים לסיביר | הצלת משפחתנו מהמשלוח לסיביר | הצלת משפחתנו מסיביר | שפת האידיש אינה קרש הצלה | סופה של אפיקורסות | הימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה | תפיסת המשפחות המכובדות למשלוחים | הסירוב לקבל אזרחות רוסית | נס ההצלה של ישיבת נובהרדוק | המחתרת הליטאית | השתיקה הליטאית | היערכות הרוסים לקראת המלחמה | השבת האחרונה לפני המלחמה.

בהוקרה וברכה

לאחי יקר היקרים
אציל המידות ופאר המעשים

ר' **דב** הי"ו

אשר פתח את ידו הרחבה בעין יפה
בהשתתפותו בהוצאת הספר לאור עולם

הציל את כל המשפחה בימי הזעם מספר פעמים
תוך מסירות נפש וסיכון חייו

יתן ה' שעוד ינובון בשיבה
באריכות ימים ושנים
בבריאות, אושר ושמחה כל הימים

הקדמה

"אלה תולדות נח נח איש צדיק ... את האלוקים התהלך נח",

למה נאמר ג' פעמים נח?

לומר לך שנח הוא אחד משלושה שראו שלושה עולמות: נח, דניאל ואיוב.

נח - ראה עולם ביישובו וראה בחורבנו חזר וראה ביישובו.

דניאל - ראה בית ראשון ראהו חרב וראהו בנוי בבנין בית שני.

איוב - ראה בנין ביתו וחרבנו וחזר וראה ביישובו (תנחומא נ"ח ה')

שלש התקופות שהזכירו חז"ל של: בנין, חורבן ותקומה אינם רק עיתים שונים אלא הגדירום חז"ל כעולמות לעצמם, כל תקופה- עולם אחר. עולם של בנין - הוא עולם אחר מאשר עולם של תקומה. ואין כאן חזרה! כל עולם לעצמו עומד. נח נכתב שלש פעמים, בכל תקופה היה זה שם חדש - אדם אחר: נח של בנין אינו אותו נח של חורבן - שם חדש ניתן לו! נח של תקומה הוא נח בהתחדשות נוספת ועל כך נקרא שוב בשם חדש.

עולם של בנין: בניינה של יהדות ליטא המפוארה כבית ראשון אותו ראיתי, בתפארת ובהשארת השכינה שבו.

עולם של חורבן: ראיתי את ליטא בחורבנה הנורא חורבן הבית הגדול, ע"י הרוסים ואח"כ הנאצים ימ"ש.

עולם של תקומה: זכיתי בחסדי ה' וברב רחמיו לראות גם בעולם הבנוי- ליטא בבנינה בארצנו הקדושה.

ספרים רבים יצאו על ליטא וקורות בניה בימי השואה וקודם לכן, אך רובם עוסקים בתיאורים אישיים על הנסים שעברו כל אחד משארית הפליטה, אבל תיאור מקיף יותר על כלל הציבור, על ההווי בליטא לא יצא עד עכשיו. חלק מן הספרים מעלים עובדות שהובאו בצורה מחקרית על פי ספרים ותעודות. מה שאין כן ספריי שתוכנם אמת ממבט אמת.

כששמתי אל ליבי וראיתי את ההשתוקקות לשמוע על חיי ליטא בבנינה, אשר היתה כמגדלור לשם ולתהילה באהבת התורה. במידות הנעלות וביראת שמים הטהורה של בניה, כאשר בהזדמנויות שונות סיפרתי לאחרים מעט על חיי יהדות ליטא - ראיתי כמיהה לשמוע עוד ועוד על מעשי אבותינו. והיות שנושא זה, כאמור, אינו נמצא בספרות, גמלה בלבי החלטה לכתוב את ספרי, על אף שטבע משפחתנו הוא הצנעה ואנו משתדלים להתרחק מהפרסום, ובמיוחד כשקבלנו הנהגה זו מאבינו, שהיה מגאוני הדור הקודם, ואף על פי כן תמיד הצניע והחביא את אישיותו מכל, וכך חינך אותנו, בניו.

לאחר התלבטות רבה יצאתי מגדרי לפרסם את קורות משפחתנו השזורים בחיי יהדות ליטא בתפארתה ובחורבנה. הרגשתי שבמקום שאין איש, אין מקום לחשות ולשתוק.

קראתי לספרי **"יסור יסרני י-ה ולמות לא נתנני"**

יסור יסרני - בתקופת השואה הנוראה אשר אין קולמוס אשר יוכל לבטא את רחשי הלב. מצד אחד את הכאב הנורא החורבן: האקציות, הסלקציות, המכות, הרעב, עבודת הפרך וההריגות, העינויים וההשפלות, שלא יתוארו ולא יובנו למי שלא חי והרגיש אותם בבשרו, אך-

ולמות לא נתתני- שרשרת הנסים שליוותה אותנו בכל צעד ושעל, כל יום ששרדנו בחיים היה בבחינת נס גלוי בחסדי ה' המרובים, עד השחרור הניסי והקמת ביתנו מחדש.

פרק קי"ח בתהילים פותח בפסוק: **"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו"**

מלא ליבי הודיה על אשר ראיתי בכל העולמות: בנוי, חרב ובנוי את חסדי ה' יתברך- כי לעולם חסדו.

וממשיך הפרק **"מן המצר קראתי י-ה"** - פסוק זה מבטא את התקופות בהם חיינו במיצר ורק התפילה היא שעמדה לנו בכל הזמנים.

שלוש התקופות בספרי שלובים בפרק זה בתהילים:

"קול רינה וישועה באהלי צדיקים"

אין רינה אלא תורה, ואין ישועה אלא תפילה ויראת שמים, ליטא בתפארתה עולם של קול התורה שלא פסק, עולם של תפילה ויראת שמים טהורה.

ליטא של תלמידי הגר"א, של רבי חיים מוולוזין, בנו, ונכדיו. של למוד תורה בלא הרף, של לימוד בכל העומק.

ליטא של מרכז הישיבות מישיבת וולוז'ין, טלז, סלבודקה ומיר ושאר הישיבות המפורסמות. אור התורה אשר האיר את חשכת הגלות באור היקרות של תורתנו הקדושה, שהאירה בכל פינה. שמחת התורה של יהודים אשר פת לחם אין בצקלונם אבל מאושרים הם בחלקם.

ליטא, שמשאת נפשה של כל אמא, שבנה יהגה רק בתורה, אלו היו שירי הערש ששמעו ילדיה מקטנותם, על האושר הנפלא של עמלי תורה, קול רינה של תורה- שלא פסק.

ליטא של ישועה באהלי צדיקים- בעלי המוסר הלומדים תורת היראה בשפתיים דולקות.

ליטא שהאיר את שמיה באור יקרות- רבי ישראל סלנטר בלימוד המוסר. תלמידיו הצדיקים, קדושי עליון וממשיכי דרכו אשר המשיכו בעבודת שלמות האדם במידות, בתפילה וביראת ה' הטהורה, אשר די לחזות בפניהם של קדושי עליון אלה וכבר מתמלאים הלבבות ביראת שמים ובאהבת תורה.

זכיתי לראות את הבית הראשון של ליטא, את השראת השכינה, את הישיבות המפורסמות ואת תלמידי החכמים בעלי שעור קומה.

זכיתי לראות את בית המוסר בקובנה, אשר היה הראשון לבתי המוסר בעולם. ראיתי את המצוינים בהלכה, את אנשי מעלה של ליטא שהיו ואינם, את ה"עמך" שהיה דבוק כל כך בתורה ומכבד ת"ח בכל כוחותיו, את ה"אידשע מאמע" של ליטא.

"יסור יסרני י-ה ולמות לא נתנני"

גם ראיתי את הבית בחורבנו ע"י היטלר ימ"ש ועוזריו הנאצים. את הליטאים שגילו את טלפיהם באכזריות נוראה.

ראיתי וחייתי את הפורט התשיעי בקובנה, שבו נהרגו כמאה אלף יהודים. הפורט השביעי בקובנה, שבו נרצחו בתחילת המלחמה כעשרת אלפים קדושים.

ראיתי בעיני איך מובילים את הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד עם עשרות תלמידיו לגיא ההריגה.

ראיתי את השריפה הנוראה אשר שרפה קדושי עולם.

ראיתי מראות אשר הדעת אינה יכולה לתפוס ולהבין את ההסתר פנים הנורא.

שמעתי בו ביום על מיתתו האכזרית של רבה של סלבודקה- שכרתו את ראשו והניחוה לעיני כל בפתח חלון ביתו. גם שמעתי על קדושי עליון אשר נהרגו במיתות משונות וייסורי שאול.

ראיתי את חיי הגיטו הקשים מנשוא, את מחנות העבודה הנוראיים במחיצתם של חיות הפרא הנאצים ימ"ש.

צעדתי יחד עם כמאה אלף ניצולי המחנות במצעד המות, ונותרו בסופו רק כשלושת אלפים איש.

ובחסדי ה' נשארנו בחיים אני, אבי ואחיי לאחר מסכת התלאה הנוראה. אילו פינו מלא שירה כים, לא נוכל לספר להודות ולהלל על אלפי ורבבות פעמים הנסים והטובות שגמלנו ה' יתברך.

"יסור יסרני י-ה ולמות לא נתנני"

ליטא סבלה בשואה יותר מכל יהדות אחרת. לאחר השואה נשארו רק כארבעה אחוזים מיהדות ליטא, רוב הניצולים היו בגיל העמידה, אנשים חזקים ובריאים. אני שהייתי בן שתים עשרה בדיוק ביום שפרצה המלחמה זכיתי להינצל. מכל ילדי ליטא שהיו בגילי- נשארו אולי כעשרה ילדים, שהם פחות ממאית אחוז מכלל ילדי ליטא. כמה חן וחסד ורחמים שזורים בנסים ובנפלאות שזכיתי להינצל ולמלט נפשי משאול- **ולמות לא נתנני**.

משפחתנו היא מהמשפחות הבודדות אשר **כל** בניה נשארו בחיים עם אבינו הדגול, חוץ מאמנו ע"ה שנהרגה על קידוש ה' במחנה שטוטהוף. וכל אלה היו בהשגחת ה' עלינו ללא הרף- **ולמות לא נתנני**.

רצון הנאצים היה בעיקר להמיתנו במוות רוחני, לאבד מאתנו צלם אנוש, שנאבד את קיום התורה והמצוות ח"ו, אך בחסדי ה' ובמסכת חיים של מסירות נפש עצומה זכינו קדושי ליטא לשמור על טהרת המחשבה, להתפלל תפילות כסדרן, לאכול רק מאכלים כשרים בדקדוקי הלכה, לשמור שבת בדקדוק, ולהזהר אפילו באיסורים קלים של מוקצה והכל במסירות נפש. חיינו כיהודים בתוך עמק הבכא - **ולמות לא נתנני**.

כמה חשנו את דבריו של קדוש ישראל, הגאון רבי מרדכי פורגמנסקי זצ"ל שאמר בגטו קובנה, שכשם שבשנים כתיקונם נפסק על המדינות לחיים ורק על יחידים נפסק למיתה, כך בתקופה זו של השואה היתה גזירת מות על כל המדינות אבל היו יחידים שעליהם היתה גזירת חיים, להם היתה הנהגה ניסית לקיים גזירת שמים ולזכות בחיים, כך הרגשנו "כי מלאכיו יצווה לך לשמרך בכל דרכך".

"אבן מאסו הבנים היתה לראש פינה"

ראיתי אני את האבן הבודדה, שנותרה מהבנין הגדול של יהדות ליטא ונהפכה להיות אבן פינה בהיקבץ פזורי ישראל באיטליה, בקפריסין ואח"כ בא"י לבנות את היכלי התורה בארצנו הקדושה ואת בתי ישראל, אשר קודש הם לה'. רואה אני את הבית השני בהיבנו, את התורה בישיבות בארצנו אשר בדרך ישיבות ליטא נלמדת היא.

"מאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו"

חלקים רבים מספרי הם אודות אחיי היקרים, שסיפרו תמיד על חיי העבר. אחי הבכור ר' אהרן יוסף זצ"ל שניצל מגיא הריגה והיה כל זמן המלחמה בשוויץ לצרכי רפואה. אחי היקר ר' דב שיחי' שממנו שמעתי רבות בדקדוק רב. אחי היקר ר' דב היה לנו למשען ולאחיסמך בתקופת השואה, במסירות נפשו הביא מעט אוכל תוך סיכון שלא יתואר. פעמים רבות היה בורח ממקום עבודתו בסכנת מוות להביא לנו מזון וכך הצילנו מחרפת רעב. מספר פעמים באקציות **מסר נפשו להצלתנו**. כל חיי אזכור לו, לאחי היקר, **אשר בזכותו ובמסירות נפשו באתי עד הלום.** אחי ר' דוב מימן ומחזיק חלק גדול מהוצאות הספר ונותן יד ולב להביא לפרסומו. אחי היקר ר' רפאל שיחי' שעברנו ביחד את כל המחנות ואת מצעד המות כשהלכנו יד ביד, שאבתי עובדות וסיפורים רבים על כל התקופות שבספר.

בסיום המלחמה הנוראה בה ראינו את חיות האדם, הנאצים והליטאים בשפלותם וברשעותם שקטנה הדעת מלהבין ולספר על אכזריותם, צפינו לראות עונש נקם ושילם של בורא עולם על האומה הגרמנית הנאצים ימ"ש ועל הליטאים, בתחילה היינו בטוחים שתפרוץ לבה של אש ותאכלם, שישטפו נהרות איתן את אדמתם, אבל לא כך היה רצון שמים. הרשעים יושבים בשלוה בהשקט ובטח.

רבות חשבתי על הדבר, עד שהאיר ה' את עיני בדברי חז"ל על הפסוק: "תחת הנחשת אביא זהב תחת הברזל אביא כסף". דרשו חז"ל, לכל יש חליפין אבל

תחת רבי עקיבא וחבריו, עשרה הרוגי מלכות - אין חליפין. ופרש"י: "ונקיתי דמם לא נקיתי" אם באתי לנקות את העכו"ם משאר עוונות לא אנקם מדמם של ישראל. וביאר המהרש"א, לכל דבר בעוה"ז יש אפשרות של עונש וכפרה, אבל על הריגת הצדיקים הקדושים אין אפשרות להעניש בעוה"ז, כיון שכל עונשי העוה"ז לא יספיקו לתת נקם ושילם על מעשיהם הרעים בשפיכת דם צדיקים.

והן הן הדברים אשר אנו אומרים בתפילה על הרוגי עמך בית ישראל בהשמדות ובהריגות באירופה: אב הרחמים... יפקוד ברחמים... על קהילות הקדש שמסרו נפשם, וינקם נקמת דם עבדיו השפוך" אבל מוסיפים "ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי, וה' שוכן בציון".

דברי הנביאים, שהקב"ה לא ינקה ולא ינקום דמם בעוה"ז כיון שאין בעוה"ז את הכלים להעניש את הרשעים על שפיכת דם צדיקים, הנקמה תהיה רק בזמן שה' ישכון בציון, בקרוב, כשנזכה לגאולה השלימה אז תבוא נקמת ה', וזה סדר התפילה, שהקב"ה ינקום מהרשעים אבל מקדים לכך את בקשת הגאולה "יפקוד ברחמים החסדים והישרים" ואח"כ תבוא הנקמה בגאולה השלימה.

שלש נקמות מוזכרות בתפילה "ונקיתי דמם לא נקיתי"- על שופכי דם ישראל שאין להם שום נקמה בעוה"ז, **כי דם עבדיו יקום!** ונקמה נוספת: "ונקם ישיב לצריו"- אלו שרק הצרו לישראל, ובהם שייך נקמה בעוה"ז. ומסיים בנקמה: "לא שכח צעקת ענוים"- אפילו אלה שלא הצרו ממש אלא רק גרמו לצעקת עם ישראל גם בהם תהיה יד ה' בקרוב. נפלאים דרכי ה', אבל צדיקים ילכו בה ופושעים יכשלו אנו התחזקנו באמונה בה' בכל העולמות שראינו. לא שאלנו- ידענו כי **מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעיננו**.

האור החיים הקדוש כותב על הפסוק (ויקרא ו', ג') "ולבש הכהן מדו הבד" כי כל נפש שהרגו אומות העולם מישראל על קידוש שמו יתברך, הקב"ה רושם מדמו צורת הנהרג על ההוא מלבוש, ואותו ילבש ה' יתברך ביום נקם בלבו.

לאחר השחרור מהמלחמה עלתה תמיד בלבי השאלה, מהי הזכות שניצלנו אנו ושרידי המחנות, לאחר שעברנו נסים ונפלאות לאין שעור ותאור, הרי לא הגענו לדרגה האמיתית של תשובה "ושבת עד ה' אלוקיך" כדי לזכות בזכויותינו.

חלק גדול מהניצולים איבדו צלם אנוש באמונה ודעת, והכל מחמת הצרות הרבות שעברו, כל אחד איבד את משפחתו: ילדים, נשים, הורים ואחים עד שנשארו אחד מעיר ושנים ממשפחה, היו מהניצולים שדברו דברי בלע כלפי מעלה, ה'

ירחם, ורבתה התמיהה, איך נעשה להם ולנו ניסים כה גדולים, במה מגיע לנו בתקופה טרופה שכזו לזכות להצלה, הרי כדי להינצל ובפרט בימים האחרונים של המלחמה היו צריכים זכויות עצומות.

בימים האחרונים של סוף המלחמה התרכזו בבווריה כמאתים אלף יהודים, שרדי כל המחנות וכל המקומות, שרידי יהדות אירופה.

וכפי שתואר במשפט נירנברג, ניתנה פקודה למפקד כל איזור בווריה (שהיה אחד מגדולי הרוצחים,סגנו של היטלר ימ"ח) ע"י הרוצח הארור היטלר ימ"ש שבוע לפני שהתאבד להפציץ את כל המחנות ולא להשאיר שריד ופליט, אך המפקד סירב לפקודה ולא הסכים להפציץ את המחנות, או אז הגיעה פקודה נוספת- להרעיל את כולם, וגם לזה סירב ולא הוציאה לפועל. אי אפשר לתאר מה פירוש סירוב לפקודת היטלר, הרי תוך דקות ספורות היה יכול להיות מוצא להורג, ואעפ"כ השאיר אותו היטלר על כנו ונתן פקודה שלישית- לצאת למסע המות להרי טירול ולהשמיד את כולם בדרכים, (בתחילה חשבו שמטרת מצעד המות היתה כח עבודה לביצורים בקו השני אבל היום יודעים על פי מסמכים שכל הכוונה היתה הרג ורציחה), כמה נסים מונחים בסירובו של המפקד, אי אפשר להבין איך שייך סירוב לפקודה, אבל רצון ה' יתברך היה להשאיר שריד ופליט בבחינת "חיצי אכלה בהם אבל הם לא כלים".

כך היה גם בדכאו. נשארו שם כחמישים אלף איש וניתנה הפקודה להרעילם, אך גם היא לא בוצעה. בכל יום מתו בדאכו אלפים מרעב וממחלות. אם היתה המלחמה נמשכת מספר ימים נוספים לא היה נשאר ח"ו שריד משם. במצעד המות הרגשנו שאם ימשך המצעד עוד מספר שעות לא ישאר אדם אחד חי. הרגשנו אז, וביחוד היום כאשר אני חושב על כך, כי יד ה' היתה לעצור ברגע האחרון את המוות. ועל כל זאת חוזרת ועולה השאלה איך נצלנו, באיזו זכות?

חשבתי, שבכל יום באמירת פרשת העקידה וכן בתפילת ר"ה כשאנו מבקשים, שיקים לנו ה' את אשר הבטיח אחרי התוכחה ע"י משה עבדך: "וזכרתי את בריתי יעקב ואת בריתי יצחק ואף את אברהם אזכור והארץ אזכור" זוהי הבטחה לאחר התוכחה, ישנה הבטחה נוספת אחרי התוכחה, **"וזכרתי לכם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגויים".**

מפרש הרמב"ן, שאף שעם ישראל יהיו ח"ו בדרגה נמוכה מאד ובלא תשובה

שלימה, ויעמדו לפני כליון ע"י שונאי ישראל תהיה הצלה לא בזכויותינו אלא כדי שלא יתחלל שמו בגוים, "לעיני הגוים" שלא יאמרו מבלי יכולת ה' להצילנו.

לכן בתפילת מוסף בר"ה מבקשים אנו את הבטחה "למען שמו" - שלא יתחלל, ונראה לי, כי בזכות עניין זה, כדי שלא יתחלל שמו בין האומות, ראינו את הנסים הנוראים שעשה עמנו ה', בימים האחרונים של המלחמה בפרט. להראותנו, כי יש דין ויש דיין וברחמיו המרובים להצילנו, שלא יתחלל שמו, שתשאר שארית הפליטה. שתהא הוכחה- כי לא יצא זממם לפועל, ובעם ישראל לא תהיה כליה.

★★★

וב"ה שזיכנו הבורא להיכנס וללמוד בפאר הישיבות בארצנו, ישיבת חברון "כנסת ישראל", לאחר שנים שלא ראיתי גמרא וכמעט שלא חזיתי באות יהודית, נהייתי ברייה חדשה בעולם חדש.

אבי זצ"ל לקחני לבני ברק להיכנס אל הקודש, אל מרן החזו"א ולקבל את ברכתו להצלחה בתורה, שכל כך הייתי זקוק לה לאחר השנים הקשות. החזון איש השיב על בקשתו של אבא: "כל מי שזכה להיות שריד אש מהמחנות ולהיכנס ללמוד בישיבות הקדשות, אינו צריך ברכה, **הוא מעל כל ברכה**, רואים בחוש שנפתחים לו שערי חכמה".

זכיתי שקרובנו הגאון הצדיק מורי ורבי, רבי אהרן כהן זצ"ל מראשי ישיבת חברון, שהיה בן אחי סבינו, הגאון הגדול רבי משה לייב כגן זצ"ל רבה של הכפר הירוק בקובנה, ורעייתו הרבנית הצדקנית מרת צילה ע"ה שקירבוני כבן. ביתם היה ביתי והם דאגו לי לכל מחסורי.

כן זכיתי שבן דודי, הרב הגאון רבי חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, מגדולי הת"ח בישיבה שמיד עם בואי לישיבה, כאשר האותיות עדין ריצדו מול העיניים ושכחתי את כל לימודי אשר ידעתי בתור נער צעיר, עזב את כל עיסוקיו וכל לימודיו והתמסר אלי במשך כל היום כולו. כאח גדול ואוהב דאג לי בכל לבו ונפשו, עד שהצלחתי לעמוד ברשות עצמי וללמוד גם עם אחרים.

כך שלח לי ה' את רבי אהרן כאב וביתו היה לביתי, ורבי חיים יהושע כאח ומלמד כדי לצאת מאוירת חיי המחנות ולהיכנס לעולם הנפלא- עולם התורה.

וזכיתי בחסדי ה' המרובים עם רעיתי היקרה מרת רחל תחי' בת רבי ישראל זכריה שטרן זצ"ל, מגדולי בעלי החסד בדורנו, להקים דור תלמידי חכמים, חתנים מרבצי

תורה ברבים בישיבות גדולות בארץ, בנים ובני בנים, חתנים לנכדותי המצוינות שעדים לגאון ולתהילה, וגם זכינו בחסדי ה' לשילשים- שנולדו על ברכינו.

אשא ברכה לאחי היקרים: ר' דב ור' רפאל שזירזוני אל המלאכה, יאריך ה' שנותיהם בטוב ובנעימים בבריאות גופא ונהורא מעליא.

אודה מאד לחתני הגדול הגאון רבי ניסן גולדברג שליט"א מראשי ישיבת "אור ישראל" בפ"ת אשר בחכמתו ובגדלותו הרבה סייע לי רבות להגיע לשלב הגמר- להוצאת הספר.

לנכדי אהובי הרב ישראל גולדברג נ"י שהשקיע רבות בהוצאת הספר ועשה לילות כימים כדי להביא לשלימותו של הספר, הן בארגון החומר ואיסוף התמונות והן בזירוז המלאכה והבאתה לידי גמר. יהי רצון שיעלה מעלה בלימוד התורה וימשיך את גודל עמקותו וידיעתו בתורה.

ברכה מיוחדת לנכדתי היקרה מרת פ' תחי' אשת חבר לרב שמואל אנגל שליט"א, שבחכמתה ובפיקחותה הכינה, סידרה, עיצבה ובנתה את כל ספרי. ישלם לה ה' כגמולה הטוב. ברכה נוספת לא' פ' תחי' מבנות ציון יקרה, אשר היתה לעזר רב ועשתה ימים ולילות במסירות להוציא את ספרי לאור. ישלם לה ה' כגמולה בשמחות ובאושר.

ובצאתי, אשא כפי לה' יתברך שמו על רוב חסדיו. בתודה על העבר, ובתפילה על העתיד, משוך חסדך על כל צאצאינו, שלא תסור התורה מזרעי ומזרע זרעי עד עולם, וזכות אבותי הקדושים ובפרט אימי הצדקנית שנספתה במחנה שטוטהוף, ואפרה שפוזר לכל רוחות השמים יהא צבור על גבי מזבח של מעלה עם כל קדושי ישראל.

ונזכה בקרוב להתגלות כבוד ה' בביאת משיח צדקנו ו"מלאה הארץ דעה... "

הכותב בדמע ומצפה לישועה

יצחק אלחנן גיברלטר

ח"י אדר תשס"ז, מלאת מ' שנה לפטירתו של אבי מורי זצ"ל

אנא ה' הושיעה נא

אנא ה' הצליחה נא

מבוא

אדם ניכר בכיסו, בכוסו ובכעסו

השואה הנוראה שעברה על עם ישראל אשר בימיה-

הכיס היה ריק מכל וכל פירור לחם היה עולם ומלואו.

והכוס היתה ריקה מכל משקה, אך מלאה על כל גדותיה יגון ואנחה.

וכעס משמים, ובני ישראל לא בדעת חושבים, מלאי כעס ומרורים אוכלי לענה ורוש.

בתוך מהומת המות הנוראה היו ניכרים ונבדלים בזמנים טרופים אלו בני התורה ומחזקי הדת בין קלי הדעת, הרחוקים מבורא עולם. ניתן היה להבחין בין אנשים רבים שאיבדו צלם אנוש לבין בודדים אשר התעלו לשמי רום וראו עליהם, כי בצלם אלוקים עשה את האדם.

יהודים אשר התעלו באמונה ובטחון בה' עד פסגות מדהימות, אשר חיו באמונה צרופה ודבוקים בבורא עולם בכל זמן, לא אבדו את שלוותם ולא את דעתם, חשו כי עמנו קל, יש מנהיג לבירה, יהודים אשר כל שיגם ומעודם בזמנים אלו היה על שמירת תורה ומצות, מנות הרעב והקיום הפיזי היו טפלים בעיניהם.

יהודים אשר בזמנים אלו שמרו על מידות נעלות וכל מחשבתם - להטיב לסובלים, בזמן שכל האווירה מסביב - כשל חיות מדבר, אווירה של הפקרות בחיי האדם ובכל דבר שבקדושה. אכן הם התעלו לדעת ערך קדושת החיים, לערכו הנשגב של כל יהודי, בודדים בתוך הים הרוגש הוו מגדלור המאיר לכל בחשכת המלחמה וניכרו בכיסם בכוסם ובכעסם, כמלאכי מעלה.

זכינו שמשפחתנו היתה מאותם בודדים אשר בימים הטרופים, ימי השואה, התעלינו ועמדנו בניסיונות לאין שיעור, כנס להתנוסס לדרך חיים של למעלה למשכיל, לא איבדנו צלם אנוש התחזקנו באמונה, ביראת שמים, במסירות נפש

למצות, ובמדות נעלות וכל זה בזכות הורינו הדגולים, אשר ראינו יום יום את תפארת גדולתם.

"האדם ביקר"

הלב הומה ברגשי קודש ולזכרם תאות נפש. כאשר עברנו יחד את הימים הנוראים תרתי משמע, נוראים בצרות בלי סוף וימים נוראים כימי דין לעליה בדרגות עילאיות, ואנו הבנים נסחפנו עם טוהר לבם לעבור את ימי הזעם במחשבות ורגשות נעלים וטהורים.

ואהבת את ה' ... בכל נפשך ובכל מאודך"

בזמנים שונים ידענו וראינו את הדביקות של הורינו היקרים באמונה ובבטחון בה' בכל נפשם ובכל מאודם. מספר דוגמאות אביא מתוך הספר אשר ילמד על הכלל כולו את גדלותו ותפארתו של אבי זצ"ל ואמי ע"ה הי"ד, את חיי הטוהר בהם התחנכנו להיות בני תורה.

היה זה בחודש מר חשוון תש"ב באותו זמן התקיימה האקציה הגדולה ביותר שבה נלקחו אל המוות כארבעים אחוזים מתושבי הגטו. ארבעה עשר אלף אנשים, נשים וטף נלקחו לפורט התשיעי להריגה, הגרמנים הודיעו קודם לכן על האקציה, ואנו ידענו שמספר הנלקחים יהיה גדול, זכרוני שלילה קודם אמר לי אחי ר' רפאל: "בא נראה את השמים והכוכבים ונתפלל לריבונו של עולם שיתן לנו לזכות ולראות גם מחר את השמים הטהורים והכוכבים".

ובאותו הלילה הנורא לפני האקציה פניתי אל אבא זצ"ל וביקשתי שירשה לי לפנות בוקר להניח תפילין על אף היותי בן שתים עשרה וארבעה חודשים בלבד, היות שיתכן שיהיה זה היום האחרון בחיי, ורצוני לזכות לבוא לעוה"ב לאחר הנחת תפילין, אבא הסכים לבקשתי. אי אפשר לתאר את הרגשה שחשתי בזמן הנחת התפילין. כשאור השחר עלה הנחתי בפעם הראשונה תפילין וחשבתי אז שזאת תהיה גם הפעם האחרונה.

"ובכל נפשך"

כשהגיעה האקציה הגדולה עמדנו במגרש בין אלפי היהודים המבוהלים, פחד

נורא נפל עלינו, מי לחיים ומי למות, הצורר האשמדאי של קובנה, רויקה ימ"ש מעביר תחת שבטו אלפי יהודים יש לחסד- לחיים ויש למות, אימת מות היתה על כולם, צעקות בכיות ויללות.

אבא עומד עיניו עצומות נראה שהוא מרכז מחשבותיו, שפתיו רוחשות תפילה, אך לא נראית עליו כל תנועה חיצונית של בכי וצעקה. אבא צם על אף מראהו הכחוש, שיכול היה להוות סיבה להישלח למות, נראה היה כי אבא איננו איתנו, מרחף בעולמות עליונים כבשעת תפילת נעילה של יוה"כ.

ואמא עומדת מן הצד וכמעט שדעתה יוצאת ממנה מאימה ומפחד, מי יודע מה יהיה בעוד מספר רגעים, מי יחיה, שערות ראשינו עומדים מרוב פחד, אמא פונה לאבא בתמיהה: "מתפלאת אני עליך, על שלוות נפשך, אני יורדת מדעתי ממש, כשאני חושבת שהנה כבר לוקחים אותנו ואת ילדינו לשחיטה ואתה נראה אדיש ושלוו כל כך, בעוד שחס ושלום לא יישאר מאיתנו זכר".

אבא ענה לאמא בנחת: "אנו עומדים עכשיו בדין קשה בשמים. לא הרוצח הנאצי, רויקה, הוא שפוסק לחיים או למות, אלא עכשיו בשמים דנים כל אחד בדין קשה ובחימה גדולה".

לאחר דומיה קצרה המשיך אבא:

"אני מוסר את נפשי ונפש ילדי ביד ה' ואני מקבל על עצמי ועל ילדי דין שמים באהבה, ומה שיהיה רצון ה' יתברך- שיעשה".

מילים אדירות אלו, שנאמרו בזמן קשה כל כך, נאמרו בדביקות נוראה, ראינו שאבא קשור בעבותות אהבה לבורא עולם (נראה, שאבא השתמש באותו זמן בעצתו של רבי חיים מוולוזין, לחשוב בדביקות כל הזמן, שאין עוד מלבדו, וכך להינצל). רגעים אלו לא ישכחו ממני לנצח. שלהבת של אמונה ובטחון תמידית בצור העולמים. בכל עת כשאני נזכר בדקות הללו דמעות עולות בעיני, על דברים שכאלה אכתוב בדמע וברעד.

לאחר מכן פנה אלינו אבא ואמר שנשתדל להיות מהאחרונים, כיון שיש חרון אף נורא בעולם ונראה כי אחר שכבר פגעה מידת הדין בראשונים אולי ישוב מעט חרון אפו מאיתנו ונזכה לרחמים. כל מחשבתו של אבא היתה - מה חושבים ומה דנים בשמים, איך להינצל מדין שמים.

אנשים רבים ניסו לעבור במהירות האפשרית כדי להיות כבר אחרי המיון הנורא,

אך לא כן אנחנו. הלכנו אחרונים, ובחסדי השם זכינו בחיים, ואילו המשפחות שלפנינו ושמאחורינו נלקחו למוות ואנו שהיינו בתווך ניצלנו.

"ובכל מאודך"

כפי שכתבתי בספרי, היינו משפחה עשירה והחבאנו זהב ותכשיטים בשווי מאות אלפי דולר, והנה כשיצאה הוראה מהנאצים ימ"ש, שחייב כל אחד למסור את כל רכושו לידיהם, ומי שימצא שלא קיים את דברם, אחת דתו להמית, ולא עוד אלא ינקמו ביהודים הגרים באותו הבנין וירצחו אף אותם. אבא פנה אל גדולי ישראל, שהיו באותו הזמן בגיטו ויחד דנו איך לנהוג, ויצא הפסק, שחייבים למסור את הכל, על אף שרכוש כזה באותו זמן היה אוכל וחיים.

אבא מסר את כל רכשו מיד. ולא ראינו על אבא אף לא נדנוד קל של ספק, של התלבטות, של צער, או עגמת נפש. אבא אמר, כך היא ההלכה וזה רצון שמים.

חרפת רעב נוראה סבלנו אחר כך, אבל אבא מעולם לא דיבר על הרכוש ועל האפשרות שהיתה יכולה להיות אחרת. זה היה פשוט כל כך. אם ההלכה אומרת כך אז אין שום הרהור, אין שום התלבטות ורצון עצמי. כך התעלה אבא וחינך אותנו ליראה את ה'.

"ובכל לבבך"

במחנה דאכו, הידוע לשמצה, זכה אבא בחסדי ה' להיות מבשל במטבח. והנה קרב ובא חג הפסח (היה זה כחודש לפני השחרור). אבא בחכמה, בפקחות, בתעוזה ובמסירות נפש שלא תתואר הצליח להכשיר במטבח מספר דוודים גדולים של כמה מאות ליטרים, ובכל ימות הפסח בישל בהם רק מעט תפוחי אדמה ללא שום תוספת חמץ. שתינו רק תה. כמה מסירות נפש היתה בזה, לו היו שמים לב הנאצים, לו היה מישהו מתלונן היה אבא נענש ביסורי שאול. אינני יודע אם היה באיזה מקום בכל אירופה, בכל מחנות המוות, מקום אחד שזכו היהודים לשמור את הפסח בכשרות שכזו במטבח.

איה שוקל ומונה את גודל אהבת ה', את מידת היראת שמים העצומה שבמעשים אלו, כאשר בזכותו של אבא זכו מאות יהודים שומרי תורה לקיים את הפסח כהלכתו בתוך גיא צלמות ברעב נורא, כאשר כל מנתם- מרק דלוח וכוס תה.

ובזאת לא תמה מסירות נפשו, לאחר שלא אכלנו בכל ימי הפסח את הלחם שחולק, היינו רעבים עד מות. וכשהסתיים החג, התעורר לאבא ספק אם מותר לאכול מיד לאחר הפסח את הלחם שחילקו, כיון שבמטבח כולם יהודים, ואפשר שנחשב כחמץ שעבר עליו הפסח. אבא ואנו, בניו, החמרנו יומיים נוספים ולא אכלנו לחם עד שהגיע משלוח חדש, אי אפשר לתאר את הרעב הנורא שהיה לנו, אבל מסירות נפש למצות היתה מעל הכל, כך ראינו וחונכנו על ידי אבא זצ"ל.

דוגמא נוספת אביא על מידותיו הנעלות של אבא, אחת מיני רבות. כשעבד אבא במטבח בדאכו הכינו מרק בסיר שהכיל מאות ליטרים. בדרך הטבע ירק בעל משקל הינו, והוא שוקע בתחתית הסיר, בחלק העליון של הסיר עולים המים, בעלי משקל פחות מהירקות, יוצא איפא שהירקות הבריאים שוקעים בתחתית הסיר ולמעלה יש רק מים. אבא העמיד אותי שעות על גבי שעות בעבודה פיזית קשה מאד- לבחוש את סיר המרק ללא הרף, ולא שהיה חייב לעשות כן, אף אחד לא התענין בדבר, רק אבא פנה אלינו בטוהר מידותיו ואמר, כשאחלק את המרק יהיו כאלה שיקבלו במקום מרק ירקות- מים בלבד כי הם קבלו ראשונים, מהחלק העליון של הסיר. יש כאן ענין של חיים, כי במצב שבו הרעב קשה כל כך יהודי אשר יקבל במקום קצת ירקות רק מים בלבד הרי הוא יהיה בסכנת נפשות. כך במסירות ובעבודת פרך עבדנו למען הזולת, כדי שכל אחד יקבל בשווה את מנתו.

כך היה אבא דבוק בה' במצוותיו ובמידותיו, הבאתי רק דוגמאות מספר ואלה תלמדנה מהפרט על הכלל כולו, ואנו זכינו לחסות בצלו של אבא. שהדריך אותנו בתורת חיים של עליה ביראה ובמידות דווקא בימים טרופים אלו, כאשר זכינו לקדש שם שמים בכל אותה תקופה בצורה נפלאה. כשפגשתי לאחרונה, לאחר יובל שנים, אנשים ממשוחררי מחנה דאכו הם הזכירו כל הזמן את אבא "שהציל את חיינו" - כדבריהם.

היסוד האיתן הזה, לעמוד בניסיונות אלו בחיי התורה ובטוהרת הלב, באהבת ה' ואהבת בריותיו, מושרש בנו מאז אבותינו. כך חונכנו מנעורינו וכך מדור דור במשפחתנו אנשי מעלה, גאוני תורה ועמלה, ענקי הרוח ובעלי מידות נעלות - אנשי מופת לכל, ברום ערכם הנשגבה.

אבוא בקצרה על זקני הדגולים: סבי, רבי דב גיברלטר, שהיה קנטוניסט מגיל חמש ושמר במסירות נפש על התורה והמצות, עד שהקים את ביתו ואת בניו שלח לישיבות הקדושות. תיזכר לטוב סבתי, מרת פעשע נעשע ע"ה שמסרה

נפשה לחנך בניה לתורה ויראת שמים. מצד אימי- אביה, הגאון רבי משה לייב כגן זצ"ל במשך כחמישים שנה היה רבה של ההר הירוק בקובנה, (גרינר בארג) ודיין בבית דינו של רשכבה"ג רבי יצחק אלחנן זצ"ל. התמדתו היתה לשם דבר ורוב תורתו נלמדה בעמידה שעות על גבי שעות. זכיתי לחזות בו ולראות את קדושתו והתמדתו הגדולה.

על יסודות אלו בנו הורינו את ביתם, בית של אהבת תורה ללא גבול. בית שהקנה מידות טובות, ואנסה במילים להעלות מעט עובדות מיני רבות, שאני זוכר על הבית וחיי התורה והמצוות שפיכו בביתנו, שהוו את היסוד לעמידה האיתנה בקיום המצוות בכל ימי הזעם.

"על שלושה דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים". ביתנו עמד על שלושה יסודות אלו. איתן היה הבית- כי בקודש יסודו.

"על התורה"

כשהיה אבא חוזר בערב מבית המוסר, אחר שגמר את עבודתו בעסק הגדול שהיה לו, ואחרי שהתפלל ולמד בביהמ"ד, היה יושב כל לילה, בלי יוצא מן הכלל, עד השעה שלש לפנות בוקר ולומד, והמנגינה העריבה הזו היתה נשמעת יום יום שעות על גבי שעות, ואמא ע"ה היתה יושבת ושומעת ולא מוציאה הגה רק רווה נחת, לא היה דבר נפלא מזה, לראות את אבא לומד תורה. אם היה אבא נרדם מרוב עייפות על הסטנדר, היתה אמא מעירה אותו ואומרת: "ביטול תורה". זכורני משפט גדול שאמרה פעם אמא לאבא בשעה שתים בלילה, כשאשמורות עיניו של אבא נעצמו מעיפות: "עד עכשיו למדת בשבילך, מעכשיו תלמד בכל הכוחות בשביל העוה"ב שלי" כך שמעתי באוזני בעודי ילד צעיר. על השקפה ברורה שכזו, שכל הרצון והתשוקה היא איך להרבות תורה, ושאין מלבד התורה דבר, עליה גדלנו.

זוכר אני עד היום, איך שהיתה אמא מרדימה אותנו מידי לילה בשיר שהיה המנון בביתנו: "תורה איז די בעסטע סחורה (התורה היא הסחורה הטובה בעולם) טיירערער פון רזינקעס ומנדלך" (יקרים הם מצמוקים ושקדים), אלו הם שירי הערש ששמענו וספגנו אל תוכנו.

אבא סיפר על אמא ע"ה, שאחר הנישואין ישב אבא ולמד בחדר אחד, ואמא ישבה בחדר השני ובכתה. נבהלו בני המשפחה מאד לשמע הבכי, אך היא הרגיעה

אותם ואמרה, אלו הן דמעות של אושר, כאשר אני רואה, איזה תלמיד חכם דגול זיכני הקב"ה.

בביתנו היו מתארחים תלמידי ישיבה, שבאו לאכול בשבת, כמנהג הימים ההם, אמא היתה מתרגשת מעצם בואם, ונותנת את המנה היפה ביותר לתלמיד הישיבה. מיד לאחר שהגישה לאבא היה מכבדת את תלמידי הישיבה. והיתה מדגישה זאת בקול כשהאושר והשמחה שזורים בקולה, אנו זוכים לשרת בן תורה ת"ח. אהבת תורה- קבלנו מאמא.

"על העבודה"

תפילתו של אבא היתה לשם דבר. כל מילה היה אומר כמונה מעות. גם בימים הקשים בגיטו ובמחנות היה אבא מתפלל במסירות נפש ממש, כפי שאביא בהמשך.

"ועל גמילות חסדים"

אבא היה נותן זכות לקניית נעלים בשביל תלמידי ישיבת סלבודקה. תלמידי הישיבה היו באים לממש את זכותם. אמא לא אפשרה לעובדים לשרתם, שמא לא ינהגו בהם בכבוד הראוי לתלמיד חכם, כיון ששילמו בפתקים. רק אמא שירתה אותם בכבוד מלכים כפי הראוי לכבד בני תורה. בני מלכים הם, כך היתה אומרת. כל ימי חיינו ניסינו לממש את השאיפה והרצון הנעלה שהורינו החדירו בנו לזכות להיות ת"ח, ליהנות, לשרת ולכבד ת"ח.

זכורני, שבקרבת ביתנו גר בחור ישיבה שהיה תלמיד חכם גדול מתלמידי ישיבת סלבודקה ול"ע ירד מדעתו, כל היום היה יושב בחדרו ולומד, כל מי שהיה נכנס לחדרו, וביחוד ילדים, היה מכה ומקניט.

ואמא דאגה לו לכל מחסרו והיתה שולחת לו אוכל לשבת: בשר ודגים ומן המטעמים שבישלה. אמא היתה שולחת אותנו להביא לו את האוכל, ואנו פחדנו מאד ללכת אליו בגלל המכות שהיה נותן לנו, אך אמא היתה משכנעת אותנו שנלך כי כדאית הזכות של החזקת התורה אפילו שקצת סובלים בגללה, והוסיפה ואמרה, תלמיד חכם חולה ובצער, זה כמו ספר תורה השרוי בצער, ואף שאהבה אותנו אהבת נפש רצתה להחדיר בנו אהבת תורה במסירות נפש. היינו נכנסים

לחדרו מקבלים מכות ומיד בורחים אבל יצאנו בהרגשה שעשינו מצוה והיה כדאי. מכות אלה, הן שחישלו אותנו, העמידו אותנו בקרן אורה, שהתורה היא הסחורה הטובה בכל הזמנים.

ביום שנסע אחי ר' דב לישיבה בולקומיר, כל הבית לבש חג ושמחה. הנה זכינו שבננו, אחינו, הולך לישיבה. איזה יו"ט היה בבית, אפשר להמחיש את האושר כמו שהגיע בן אובד לביתו לאחר שנים שלא היה בו, כך היתה שמחת הפרידה מבן שיוצא לישיבה. וכי קל הוא שבן הולך ללמד תורה בישיבה?

כבוד התורה שהיה בליטא היה עצום, תלמיד חכם זכה לכבוד גדול, ידעו כי אין יקר יותר מהתורה. זכרוני שפעם כאשר דברו בלימוד בריתחא דאורייתא גדולי סלבודקה: הגאון רבי זלמן פרמוט זצ"ל (קובריגר) והגאון רבי בנימין אזינסקי זצ"ל עם אבא זצ"ל, נכנסה אשתו של רבי בנימין ופנתה אל בעלה בלשון רבים: "אולי אתם רוצים לשתות?" כולם תמהו איך אשה מדברת אל בעלה בצורה כזו, אך ר' בנימין ענה על כך, "אני כבר אמרתי לה מספר פעמים שאשה לא מדברת כך לבעלה", כששמעה זאת אשתו פרצה בבכי: "איך אני יכולה לדבר לגאון וקדוש כזה בלשון נוכח, הרי הוא ספר תורה חי", כך היה כבוד התורה בליטא.

אלו הדברים אשר שמעתי והרגשתי, אהבת תורה ללא גבול הושרשה בנו בילדותנו, הכל סבב סביב למוד התורה ואהבתה, מידות טובות, יראת שמים, אמונה בבורא עולם, בשכר ועונש. הוחדרה בנו הידיעה במוחשיות, שהעולם הזה פרוזדור לעוה"ב, לא רק דרשות ודיבורים, אלא תורת חיים. את המסרים האלו נשמנו וחיינו דבר יום ביומו.

ומידה כנגד מידה, אבא זצ"ל שהראה אהבה, הלל ותודה להקב"ה בכל עת וזמן, בכל המצבים הקשים היה מודה בלב שלם: על נשמה שנתת בי, על ה"יסור יסרני קה ולמות לא נתנני" ואף פעם אחת לא בא בטרוניה, אלא להפך בתודה והלל לה', שגם בזמן חרון אף לא עזב ה' יתברך חסדו עמנו.

זכה וראה אבא את חסד ה' שלא יעיר כל חמתו.

אבא היה זוכה בימים הקשים של המלחמה לראות חלום. ובחלום ראה את העתיד לקרות. בכל פעם לפני אקציה או לפני כל גזירה רעה ידע אבא קודם לכן את העתיד וסיפר לנו, והיה צם ביום שלמחרת, וכל אותו היום היה מרבה בתפילה ובצדקה וכך מעביר גזירה רעה בזכויותיו הגדולים, חיינו בצל ידו, תבונתו ורוממותו של אבא.

ואחרי השואה, אחר רצף הנסים והנפלאות אמר אבא, שהוא מרגיש שחייו נתנו לו במתנה וכל גופו קודש לה', חש הוא כקרבן שלא הוקרב, לכן מיד לאחר הרבנות באיטליה הלך לעבוד את ה' יומם ולילה ולמד בסדרים מדהימים: כל יום עשרים וחמשה דף גמרא, בשבוע היה גומר את מסכת בבא בתרא וכדו' לא השיח דעתו מתפילה, תורה ועבודת ה', קרבן כליל לה' שנתקדש ונתעלה בדבקות בבורא יתברך כתודה והודיה על כל הטוב שגמל עליו.
כך זכיתי לראות לחזות בנועם ה' בבית הורי הדגולים.

לא רק בבית ראינו את כבוד התורה וחשנו את כבוד הדר מלכותו יתברך, אלא אבא משך אותנו בעבותות אהבה להידבק בגדולי ישראל. בבית המוסר שבקובנה, שהיו בו גדולי ישראל, שרפי מעלה, ראינו איך מכבדים זה את זה, איך ממלכים זה את זה באהבה, אשרי עין ראתה כוהנים בעבודתם. בכל שבת בבוקר היינו הולכים לראות את רבה של קובנה בעל ה"דבר אברהם" זצ"ל לחזות בנועם פניו הקדושים, עינינו כלות היו מהביט נוכח פניו כשלהבתי-ה.
כמה יראת שמים קיבלנו מראיית קדוש ישראל, רבי אלחנן וסרמן הי"ד, שהיה מגיע לעתים קרובות לקובנה והיה מתאכסן בקרבתנו, כמה למדנו מתפלותיו ואף מהליכתו. עד כמה התעלינו מהביט נוכח קדוש ישראל, רבי מרדכי פרגרומנסקי זצ"ל ושאר גאונים וצדיקים שהתהלכו בתוכנו. דמויות הוד שהשפיעו עלינו מטוהר ליבם וצדקתם הרבה. את הכל נתנו אל לבנו, שהתמלא באהבת ה' אהבת תורה ואהבה של דבוק חברים.

מסירות נפש

כך היתה דרכה של ליטא עד פרוץ המלחמה, בבוא הנאצים ימ"ש, בהקמת הגטו ואחר כך במחנות החל שלב נוסף בחיי תורה ויראה בין עובדי ה'. החל מצב שבו קיום התורה והמצות היה מתוך מסירות נפש. כל מצוה היתה כרוכה בסכנת נפשות, יהודים התפללו שלש תפילות ביום בציבור, כאשר כל תפילה והתכנסות ציבורית אחת דתה להמית, וק"ו כאשר נתפסו עוסקים בתורה ובתפילה, ההנאה הגדולה ביותר שהיתה לנאצים ימ"ש- לתפוס יהודי עטור בטלית ותפילין וכך לרוצחו. כמה מסירות היתה בכל תפילה ואף על פי כן לא ויתרנו על אף תפילה, הרגשנו יותר ויותר כי הם חיינו ואורך ימינו.

ורבנו, רבה של קובנה ה"דבר אברהם" זצ"ל אמר השכם והערב, הקיום בתקופה

קשה זו של כל יהודי הוא רק ע"י מסירות נפש למצות. והמסר הזה נקלט היטב בין יראי ה'. להשיב חרון אף ה' אפשר רק ע"י מסירות נפש והקרבה למען שמו באהבה.

בגטו חיינו אנו הנערים, החרדים לדבר ה', בקבוצה שכונתה "תפארת בחורים", במסגרתה שמענו שיעורים מפי הרב הגאון הקדוש ר' שמואל מארוק זצ"ל הי"ד (חתנו של ר' איצלה המחלק מסלובדקה, צדיק יסוד עולם שכונה כך בחיבה בעירנו) רבי שמואל לימד אותנו בעיון גמרא, ובעיקר לימד אותנו להתפלל בדמעות, כי שערי דמעות לא ננעלו, והשמים פתוחים לתפילתכם, איזה תפילה התפללנו אז, כאשר כבר נערים רבים היו יתומים טריים, והפחד מהעתיד היה נורא. כל תפילה היתה בלב קרוע, בנחלי דמעות. רעד עובר בגופי בכותבי מילים אלו ובזוכרי את המראות הנשגבים ההם.

כן שמענו שיעורים מהגאון רבי אפרים אשרי זצ"ל, שנתן לנו מתיקות מיוחדת בלימוד התורה בעיון, ואף מסר לנו שיחות מוסר והתעוררות. ביחוד התמסר אלינו בשבת והיה מתפלל איתנו, הנערים ומוסר שיחות חיזוק (בשבת היה בא תוך חרוף נפש, כיון שבגטו היה אחראי על חיטוי בגדי העובדים, החוזרים לגטו מעבודת בחוץ, ובשבת היה עוזב את משמרתו. אם היה נתפס ע"י הנאצים היו אלה שולחים אותו מיד לפורט התשיעי, להריגה, והוא היה אומר לנו, שמוכן הוא למסור את נפשו ובלבד שלא לחלל את השבת).

כל יום הרגשנו אולי היום הוא היום האחרון לחיינו. מובן אפוא, כיצד היתה נראית תפילתנו. יום יום התפללנו בדבקות עילאית, בלבבות שבורים ועם נחלים של דמעות. כל יום בתפילת מודים כיוונו לצאת ידי ברכת הגומל, כשהצלחנו לשרוד יום נוסף. היינו נוסכים זה בזה בטחון בהשם יתברך, והשתדלנו לנצל כל רגע ללמוד תורה, לנסות להרגיש את התענוג של הלימוד.

זכורני, את לילות שבת הארוכים, שהיינו מתאספים ב"תפארת בחורים". המארגן הראשי היה הבחור שמעון סגל (היום הרה"ג ר' שמעון סגל מיסד ומנהל ישיבות קמניץ בארה"ב) בין הנערים מורם מעם היה ידידי, הרב הגאון הצדיק רבי יצחק גרודזינסקי שליט"א, שהיה בעל קול ערב ורגש נפלא והיה שר לנו שירי אמונה ובטחון בקול מרעיד לבבות.

ר' יצחק לימד אותנו את השיר "אל תירא" קיצרנו במילים ושרנו רק "אל תירא כי

עמנו קל" כך היינו שרים ובוכים שעות על גבי שעות בריקוד ובלב הומה. ונהפך השיר להיות ההמנון של יראי ה' בגטו ובמחנות.

אל תירא כי עמנו קל

גם כשהיינו רעבים לכזית לחם בסעודת שבת שרנו בהתלהבות בלב מלא רגשי קודש. (החילונים בגיטו שרו את שירי הפרטיזנים) כששרנו "מי הוא זה ואיזה הוא, זה קלי ואנוהו" והצבענו כלפי ארון הקודש כדי להתחזק באמונה, הרגשנו כמרחפים בין שמים לארץ, חשנו כמו שעוברים אנו עכשיו בים סוף ומראים באצבע "זה קלי ואנוהו" היינו קרובים כל כך להקב"ה, לא רעבים ללחם אלא רק לשמוע דבר ה'.

בליל שבת מיד לאחר העבודה הייתי הולך ל"תפארת בחורים". לא הייתי חוזר הביתה כי היה לי חבל על הזמן, רעב ועייף הייתי מגיע לתפארת בחורים שם שרתי ורקדתי ואף שמעתי שיחות מוסר עד השעה עשר בלילה, רק אז חזרתי הביתה מלא אושר ושמחה, "כי עמנו קל", הרחובות היו חשוכים, הכל היו ישנים אחר עמל ויגיעה, על אף הפחד והמורא צעדנו מלאי תקווה ואמונה. אמא היתה מחכה לי כשמאכלי השבת מונחים על השולחן: מרק שהיה יותר מים ממרק ומעט שאריות תפוחי אדמה, בימים האלו, המאושרים ביותר, המאירים בתוך חשכת הגטו, היתה אמא מראה לי חיבה יתרה, על כי אני הולך לשמוע דברי תורה. על אף עייפותה הרבה חיכתה לנו, במאור פנים ובעידוד קיבלה את פנינו כמו שחזרנו משליחות קודש.

משאלה בגיטו

לא ניתן לשכוח את חברי האוהב בן גילי מהגטו, הנער יעקב שוב הי"ד, שיחדיו היינו הולכים שעות ברחובות הגטו וחוזרים בעל פה את אשר למדנו, גמ', רש"י ותוס'. זכורני במיוחד יום אחד בלכתנו ברחוב נעצר חברי זה וכך אמר: (הוא היה לפני בר מצוה) "אבינו שבשמים, לבקש ממך חיים אין לי החוצפה והעוז, כאשר נשחטים ונהרגים יום יום רבבות, במה אני עדיף מקדושים אלו, אבל רבש"ע לא זכיתי ללמוד את תורתך הקדושה בישיבה, על זה אינני יכול לוותר" מתוך קירות ליבו היה זועק בקול **"רבש"ע אני רוצה עוד לזכות ללמוד את תורתך הקדושה בישיבה"** ואז פרצנו שנינו בבכי תמרורים, (חברי נשרף עם כל

משפחתו בשריפה ששרפו הגרמנים ימ"ש בעת פנוי הגטו. מילא ה' משאלות לבו, שלומד בודאי תורה בישיבה של מעלה עם כל הקדושים והטהורים הי"ד).

בגיטו נמסרו שיחות לכלל הציבור ע"י מנהלה הרוחני של ישיבת סלבודקה, הגאון הצדיק והקדוש רבי אברהם גרודזינסקי זצוק"ל הי"ד, הוא היה מוסר שיחות בלילות שבת, התעלה והעלה את הציבור כמלאכי מעלה. אני לא הלכתי לשם כיוון שהיו אלה שיחות עמוקות מאוד ולא הבנו אותם, הנערים. אך שמענו שיחות מהגאון רבי מרדכי פרוגמנסקי זצ"ל, שירד ללמדנו ולדבר עמנו בשפה קלה, והשכיל להחדיר בנו גדלות ועמקות בתורה, ביראת שמים ובבטחון בצור ישראל. והרבה לעודד אותנו מאד ולמרות שלא הבנו את דבריו, נשמתנו הבינה הכל, רק לראות את העיניים הקדושות והטהורות שלו, שחדרו ללבנו ונשמתנו, זה הספיק לנו הדבר.

נפילת אפיים

לא אוכל לפסוח על סיפור נוסף הממחיש את הקירבה העצומה שחשנו לרבונו של עולם. אתאר את אחד הזמנים הנוראים והנשגבים שעברתי. בכל הזדמנות כשאני נזכר בעיתים אלו עיני מתמלאות דמעות.

היה זה בשבת בסוף חודש תשרי תש"ב לפתע פתחו הגרמנים הנאצים ועוזריהם ימ"ש באקציה בגטו הקטן (כפי שיתואר בהרחבה בספר). ברחבות נשמעו יריות והריגות. אנו ידענו שכל רגע עלולים לפרוץ גם לבתינו. התאספנו כולנו בחדרו של דודנו, הצדיק הקדוש והטהור רבי צבי זוסמן הי"ד, וחיכינו בחרדת קודש ובפחד נורא למוצא פיו, הדוד הורה לכולם לומר וידוי. התוודינו כולנו לפני מותנו, אח"כ הוסיף הדוד לומר את הוידוי של רבנו נסים גאון אז עלו הבכיות עד שמי רום. לאחר מכן אמר לנו הדוד ליפול ארצה על פנינו בפשוט ידים ורגלים ולומר תחנון ויאמר דוד אל גד וגו' והדוד זצ"ל הסביר, הרי כל הטעם שאין אומרים נפילת אפים בפשוט ידים ורגלים משום סכנה, אבל עכשיו שאנו בכזו סכנה, נזכה ע"י נפילת אפים זו אולי לגזירת חיים.

וכך נפלנו על אפינו בפשוט ידים ורגלים בבכיות נוראות, ואח"כ קמנו ואמרנו כמו בזמן של יציאת הנשמה: "שמע ישראל" במסרות נפש, "ה' הוא האלוקים" שבע פעמים ו"ה' מלך" שלש פעמים, אמרנו גם "עלינו לשבח". היוכל הדיו להביע את העוצמה של הרגעים הללו, כשמחוץ שומעים קולות שוד ושבר, יריות,

הריגות ורציחות ואנחנו דבוקים בה' בכל מאודנו, משבחים לאדון הכל, שלא עשנו כגויי הארצות, ומצפים בבכי תמרורים לראות בתפארת עוזך, הרגשנו שאלו הם הרגעים האחרונים של חיינו.

רתת קודש אני מתמלא בכל פעם שאני נזכר ברגעים הללו. איך עלינו ונתעלינו ברגשי קודש לבורא כל עולמים, וכשהחלו לפרוץ בכיות נוראות היסה הדוד את כולם ואמר, עכשיו שבת ואסור לבכות. אז עמדו כולם בחיל, ברעדה, בפחד ובמורא, אבל אין בוכים, שבת אסור לבכות. היו שם שתי בנותיו, אחת עגונה מבעלה, והאחרת כלה, שלא ידעו בשלומו של חתנה ושלשת בניו. כולם נהרגו על קידוש ה' באותו היום, ואני בטוח שגם לפני הריגתן הן לא בכו ולא צעקו כי **שבת היום, קודש קודשים אשה לה'.**

הבר מצוה בגיטו

היה זה בחודש סיוון תש"ב, כאשר הגיע יום הבר מצוה שלי. כנהוג נער בר מצוה עולה לתורה וקורא בנביא את ההפטרה, מנהג ליטא היה לעלות לתורה בשבת לפני הבר מצוה, חיכיתי שאבא יילמד איתי את הטעמים, את ההפטרה ואת הברכות בניגון המקובל, כדי שאוכל לעלות למפטיר בשבת.

אך אבא לא דיבר עמי על כך, ולא לימד אותי את ההפטרה. (באותו זמן גרנו בחדרון על יד שער הגטו, שמעתי את אבא אומר, שתפילה בבית כנסת כרוכה בסכנת נפשות, היות שהנאצים ימ"ש יודעים היכן בית הכנסת, וסיכון רב הוא להתפלל שם. רק אנשים מעטים היו באים לבית הכנסת. אבא, שכל מחשבותיו מנווטות על פי הלכה, היה בדילמה קשה, האם מותר לו לסכן אותי כדי לעלות לתורה, מצד אחד גיל שלושה עשרה בעל משמעות גדולה הינו, להיכנס תחת עול המצוות, להצטרף למניין ועוד, ימים אילו של הבר מצווה נחרטים בלבו לזמן ארוך, וההתרגשות לא במהרה תפוג, אך מצד שני, האם מותר לו לסכן ילד למען בר מצוה, והרי מדובר כאן בסכנת נפשות, אבא היה הולך להתפלל בבית הכנסת אבל לסכן אחרים חשב שאינו רשאי.

לא בקשתי מאבא ללכת אתו, אל אף שרציתי מאד לעלות לתורה. ידעתי שכל מעשיו כולם שקולים ומדודים על פי הלכה, אבא לא רוצה ללמד אותי את הפטרה והברכות כדי שלא תהיה לי אח"כ אכזבה גדולה יותר. השבת עברה

ולא הלכתי לבית הכנסת. אבל בשבת שאחרי הבר מצוה החליט אבא בכל זאת לקחתני לבית הכנסת. וברגעים ספורים הכין אותי איך לומר את הברכות.

אחי היקר, רפאל, ביקש מאבא ללכת אף הוא לבית הכנסת, להיות בעליה לתורה שלי, אך אבא הזדעזע ונרעד כולו, חס ושלום, לסכן שני ילדים כדי לעלות לתורה זה אסור בתכלית האיסור על פי דין תורה. אחי רפאל לא וויתר, הוא רצה לראות, איך שאני עולה לתורה, אז עלה במוחו רעיון, שהוא לא יכנס לביהכנ"ס אלא ישגיח מבחוץ לראות אם הגרמנים, אנשי הגסטפו, מתקרבים. אם יחוש בסכנה ירוץ מיד פנימה, וכולם יספיקו לברוח מהחלונות, תוכניתו היתה, שברגע של העליה לתורה הוא יכנס פנימה, וכך עשה.

צעדנו לבית הכנסת כשעלינו בגדים מרופטים אך נקיים (בכל יום שישי היתה אמא מכבסת את בגדינו, היינו נכנסים למיטה מכוסים בבגד אחד מה שהיה לנו, ואמא היתה מכבסת ומגהצת במגהץ פחמים ליבש את הבגד במהירות) לא חשבנו שכך יראה הבר מצוה שלי, אבל לבי עלז משמחה ומהתרגשות. בביהכ"נ היו כמנין אנשים אף הרב הגאון רבי סקרוטי, שהיה לפני המלחמה מרבני סלבודקה, היה שם. נעמדתי באחת הפינות מבושה שעוד מעט יקראו לי לעלות תורה, ואיני יודע אפילו לומר את הברכות היטב, וכלל לא אקרא בנביא כנהוג. איזו בושה.

התפללתי בשברון לב, ברגע שקראו לי לעלות לתורה, אחי נכנס פנימה ואני מרוב בושה על שאיני מוצא את מקומי, התחלתי לומר את הברכות ברגש עצום. היה זה המעמד היחיד, שביטא את הבר מצוה, בקושי הצלחתי להתגבר על דמעותי. אחרי ההפטרה הצטרפו כולם בכו אתי, על שכך נראית העליה לתורה, על המצב הקשה שהביא לכך. אני חושב שברכות כאלו בכוונה וברגש לא נשמעו בביהכ"נ שנים, לאחר שגמרתי לברך רציתי לברוח, שאף אחד לא יראה אותי בבושתי, נער בר מצוה שלא קורא בנביא. אבל אז קרא לי הרב ושאר המתפללים והם בירכו אותי בכל לבם, עמדתי כשעיני מושפלות ומבוישות.

לפתע קרה דבר ששינה את כל חיי, שבשלו כל המעמד הנשגב הזה חרוט בי עד היום. היה בבית הכנסת רב זקן עטור זקן לבן וארוך, בגטו אדם בעל זקן היה מראה נדיר, אינני זוכר את שמו, הוא קרא לי אליו, אחר שהרגיש בבושתי, ואמר לי ברגש מילים שחרוטות בי לעולמים, "אינגלה, אינגלה" (ילד, ילד) "דע לך, שאף אם לא ידעת לקרוא את ההפטרה מתוך הנביא, השם בשמים שמח בך יותר מכל שאר הילדים שכן קראו בנביא", והוסיף בקול ואמר: "ה' אוהב אותך". מילים אלו

בימים טרופים וכואבים היו מים קרים על נפש עייפה, היו אצלי מקור לאושר, "ה' אוהב אותך יותר מכל קריאה בנביא".

הרגשתי מאז אדם אחר. גדלתי, התרוממתי והוצפתי בשמחה עילאית, שמעבירה בי רטט עד היום. את תפילת מוסף באותה שבת התפללתי בדביקות ובשמחה עצומה, שאיני זוכר כדוגמתא. המילים הדהדו כל הזמן בלבי "ה' אוהב אותך".

כשחזרנו הביתה מבית הכנסת חיכתה לנו אמא בכליון עיניים ולכבוד המאורע הכינה פשטידה מקליפות תפוחי אדמה קרים, לא היה בה טעם אלא רק כאב בטן לאחר מכן, אבל אכלנו בשמחה כדי לשמח את אמא, שכה טרחה להכין אפילו משהו לכבוד הבר מצוה.

המילים האלו "ה' אוהב אותך" לוו אותי במחנות העבודה ובמסע המוות. אם אתה מרגיש בחוש שה' אוהב אותך- זה מחייב. מאורע זה שינה את אורח חיי, הפכתי להיות מבוגר יותר וחושב.

גם במחנות קיום המצוות היה בנפשנו, מסרנו את כל כולנו לשמירת התורה והמצוות. אעלה מספר דוגמאות נוספות אשר יאירו את אותה עוצמה של מסירות נפש גם בעת צרה.

הנחת תפילין

כשהגענו למחנה 10 במחנות של קאופרינג בידינו שני זוגות תפילין. כיוון שבבוקר כשיצאנו לעבודה היה עוד לילה ואי אפשר היה להניחם וכשחזרנו היה כבר חושך, היינו חייבים לקחת אתנו את התפילין. אני לקחתי את התפילין שלי, ובהפסקה הקצרה שהיתה באמצע הבוקר ובצהרים, היינו מניחים אותם במהירות ואומרים פרשה ראשונה של ק"ש. את התפילין שלי הניחו מידי יום ביומו עשרות יהודים בחירוף נפש תוך סכנת חיים. התפילין של אבא נשארו במחנה, וכל מי שנשאר במחנה היה בא לצריף שלנו להניח תפילין.

תפילה

נזכר אני כשעמדנו בבוקר במפקד לפני צאתנו לעבודה בקור ובגשם השוטף, כשעל גופנו בגדים שבקושי חיממו אותנו, מרופטים וקרועים היו. עמדנו והתפללנו בציבור. מבהיל היה לראות תפילה בציבור במצב שבו היינו. לפעמים בשבתות

הגענו לקטעים שלא יכלנו עוד להתאפק והיו כולם פורצים בבכי תמרורים. זכורני את הקדושה, באיזו קדושה עילאית נאמרה, וכשהגענו לקטע בקדושה "ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך" הורדנו דמעות כמים, מתי נזכה לגאולה, אנו מחכים רבש"ע לישועתך, לראותך את מלכותך, ועינינו תראינה מלכותך, כך חיינו בתוך עמק הבכא, גם במוסף כשאמרנו את הקטע "הוא יפן ברחמים ויחון עם" וכדו' היינו בעולמות עליונים מבקשים ומתחננים רבש"ע תן חנינה לעבדך- עוד שעת חיים.

שמירת שבת

עיקר מחשבתנו במחנות היה, כיצד להימנע ככל האפשר ובכל מחיר מחלול שבת. מוכרחים היינו לעשות מלאכות בשבת, אבל השתדלנו מאד שיהיו מהאיסורים הקלים. ביותר נזהרנו מאיסורי דאורייתא, ואף מאיסור מוקצה נזהרנו, וזאת על אף החולשה האיומה והרעב הנורא. חיפשנו איך נמנע מאיסורי תורה, מחלול השבת.

העבודה שאפשרה לנו להיזהר ביותר מחלול שבת היתה בפריקת שקי מלט מהרכבות. היתה זו העבודה הקשה ביותר במחנה, ואנו, עם יראי ה', התנדבנו לעבוד בפריקת הרכבות בשבתות, עד שהגרמנים התפלאו על ההתנדבות הזו, כל שק היה משקלו גדול ממשקל גופי. בכל פעם שסחבתי שק על גבי, היו רגלי רועדות, הייתי בטוח שעוד מעט ואפול, אבל קדושת השבת העמידה אותי על רגלי. וכשהייתי הולך חיזקתי את לבי בקיום המצוה, בני התורה בתוכנו אמרו לנו, אל תלכו עם השקים תרקדו אתם, תודו לה' על שאנו זוכים לא לחלל שבת. כזו היתה המחשבה. מדהים לחשוב- נער צנום, רעב, מוכה, סוחב שק מלט כבד, רגליו רועדות וכל רגע הוא עומד ליפול, אבל הוא רוקד משמחה, שבת היום ואני זוכה לא לחללה, דברנו אל לבנו ששק מלט הוא לא שק אלא ס"ת, ואנו אוחזים בו ורוקדים עמו כמו בשמחת תורה, שהרי בו אנו מקימים מצוה.

מחשבות רבות ודיונים שונים היו כיצד למנוע עצמנו מאיסורי מוקצה. היינו מיחדים את השקים מבעוד יום לישיבה ואח"כ יושבים באותם המקומות, שהיה מוקצה מחמת איסור, כדי שיהיה לצורך גופו ומקומו. אלו היו המחשבות שלנו בזמנים הקשים. והקב"ה ודאי ראה כל זאת, ונתן לנו כוח להמשיך ולעמוד במצבים הקשים ביותר שעברנו.

בסיום המבוא, בו כתבתי והראיתי מעט מחיי הרוח ויראת השמים, האמונה והבטחון בחי עולמים בשעות הקשות שעברו עלינו, איך היינו ניכרים, בני התורה, נושאי דגל האמונה, משאר עמך בית ישראל בעמידה איתנה לבל נאבד צלם אנוש, להתעלות ולעלות בתוך עמק הבכא. אתאר בקצרה את הרגעים המרגשים ביותר שהיו לי בעת השחרור, רגעים שלא ישכחו ממני לנצח. מידי שנה בשנה בליל ל"ג בעומר, יום השחרור שלנו מידי הנאצים ימ"ש, שאנו עורכים סעודת הודיה בצוותא עם כל המשפחה ואז אני מספר לילדי ונכדי סיפור זה, שהוא גולת הכותרת בחיינו.

כיבוד אב- עד כמה

היה זה לקראת סיום המלחמה במצעד המוות, כפי שנקרא בפי כל. הנאצים ריכזו למחנה דאכו מכל המקומות כמאה אלף איש ויצאו למסע רגלי אל תוככי גרמניה, להרי טירול. לילה ויום בלי כמעט הפסקה, ללא אוכל ושתיה ואף ללא שינה. רוב האנשים היו שלדי אדם, וכך צעדו אלפים ליעד הבלתי נודע. בצדדים היו שומרים, אנשי אס אס כשכלבים אימתנים נלוים עליהם, כל מי שפיגר מעט נורה למות. מי שנפל- התנפלו עליו הכלבים ושיסו את גרונו.

יצאנו מדאכו כמאה אלף איש, ונשארנו לקראת סוף המסע כשלשת אלפים. בזה ראינו אח"כ את יד ה', כי ברגע האחרון נצלנו, שארית משארית הפליטה, "ולא יעיר כל חמתו", "חצי אכלה בם אבל אינם כלים" ראינו חרון אף אבל ברגע האחרון נצלנו, כדי שיישאר הגרעין שממנו יצמח מחדש עם ישראל בתקומה חדשה .

כך הלכנו, אבא באמצע ואני ואחי רפאל משני צדדיו. צעדנו חסרי כוח, שבורים ורצוצים רעבים ועייפים עד מות. בקושי נשאנו את רגלינו. עזרנו בכל יכולתנו לאבא, שנתקשה בהליכה. בכל הדרך נשען עלינו אבא, לקראת סוף המסע, כשהלכנו שלשה ימים ושלושה לילות רצופים, בלי כמעט הפסקה היינו עייפים כל כך, עד שבקושי הרמנו את רגלינו, והעיניים נעצמו מאליהם הרגשנו שהנה הגיע סופנו, מסביבנו נפלו אנשים לאלפים ולרבבות, כשחיילי האס אס וכלביהם מכלים אותם בלי הרף.

לפתע הכריזו על הפסקה קצרה בה אפשר לשבת מספר דקות. נראה כי אז החליפו הנאצים משמרות, ואז, בעודנו יושבים פונה אלינו אבא, שהרגיש שאינו

מסוגל לעשות צעד אחד נוסף, אע"פ שרוב הזמן נשען עלינו, אמר הרגיש שהוא עומד להיפרד מאתנו, וכך אמר לנו: "הפעם זו הפעם הראשונה בחיים, שאני רוצה לומר לכם דעת תורה, **'מצות כיבוד אב נגמרת כאן'**, יותר אינכם חייבים לשאת אותי, ואם תמשיכו לסחוב אותי ניפול כולנו בדרך תוך פרק זמן קצר, וזה בגדר של מאבד עצמו לדעת, ואסור לכם לשאת אותי עוד, המשיכו ללכת לבד ואולי תצילו את נפשכם, במצב שבו אנו נמצאים: בלא אוכל ושתיה ובלא שינה ומנוחה, להמשיך לעזור לי- זה מות בטוח"

ועוד אמר אבא, שחיוב כיבוד אב ואם הוא בגופו ואולי בממונו, אבל ודאי לא בנפשו וזה לא רק שאינו חיוב אלא זה רציחה, מאבד עצמו לדעת.

היינו המומים. הלם נורא אחז בנו למשמע דבריו של אבא, אי אפשר לתאר את המחשבות שהתרוצצו במוחנו באותה שעה, נסינו לומר לאבא לשגת מדבריו, אבא אם אתה נשאר כאן, ה' ירחם, תהיה טרף לשני הכלבים הנועזים שמסביבנו, ובתוך דקות לא תשאר בחיים ח"ו, אך אבא בשלוה ענה לנו: "זה החשבון שלי עם הרבש"ע, אבל אני אומר לכם מה שאתם חייבים, יהודי, בן ישראל צריך לדעת לעשות מה שהתורה הקדושה דורשת ממנו בכל מצב, וכשבאים ואומרים לכם להפקיר את אבא לחיות הטרף אתם מחויבים לעשות קרבן כזה".

המשכנו להתווכח ולשכנע את אבא: "אבא כל אחד מאתנו ייקח אותך מאה מטר על הכתפיים וכך נתחלף ונאגור כוחות", אך אבא המשיך לומר את דבריו, ואנחנו פסקנו לעצמנו שאת אבא לא נשאיר כך בשום פנים ואופן, אם כך דין שמים, שנפול כולנו, אנו מקבלים זאת עלינו באהבה, אבל את אבא איננו משאירים לחיות הטרף.

אז פנה אלינו אבא בשנית ואמר, "אני לא אדבר עוד בנושא זה, רק בקשה אחת לי אליכם, אל תקראו לי מעכשיו **אבא, כיון שמעתה נגמר כל דין כיבוד אב שלכם,** ואם אין דין כבוד אב אל תקראו לי- אבא, משום שגם זה בגדר כיבוד אב".

בחסדי ה' המרובים זכינו לישועה גם ברגעים האחרונים של חיינו וניצלנו.

הרגעים הללו, העמוסים בהתלבטות איומה, והמשפטים של אבא חרוטים על לוח לבי לעולם. עמדנו נערים צעירים בנסיון הגדול, שאין לי הכלים לתארו. את זאת אני מספר לילדי ונכדי כל שנה, מנסה לחוות שוב את הרגעים האלו, וה' ברחמיו שומע ורואה ומשיב כגמולו הטוב.

התוכחה האחרונה בתורה בפרשת האזינו התקיימה בתקופתנו, בזמן המלחמה "כִּי אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים: אַסְפֶּה עָלַימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה בָּם: מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר: מִחוּץ תְּשַׁכֵּל חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם בָּחוּר גַּם בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה: אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם: לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה וְלֹא יְדוָד פָּעַל כָּל זֹאת: כִּי גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה:" (דברים ל"ב, כ"ב-כ"ח)

כל דברי התוכחה על כל פירושיה וסתריה התקיימו במלואם בשואה האיומה. רק אוסיף את אשר שמעתי בגטו מהצדיק והקדוש רבי מרדכי יפה זצ"ל מהעיר ממל, שאמר על הפסוק "אי אלוקינו צור חסיו בו וגו'", שהגויים אומרים שלא יישאר זכר מעם ישראל, והיכן הוא ה', שאתם חוסים בו, יקום ויעזרכם, ולא יהיה למי לעזור כיון שאת כולכם כבר ירצחו, רק יוכל להחזיר נשמות, אך אנו מתפללים להקב"ה מי כמוך חסין י-ה שומע חרפתם, ואנו יודעים, שמחצתי ואני ארפא וחי אנכי לעולם.

כך ראינו בעינינו, שכשהיה נראה שלא יישאר שריד ופליט מעם ישראל, פעמים רבות שמעתי באזני מהגויים, שהנה בקרוב לא ישאיר היטלר זכר לעם ישראל, אך אנו ראינו, כי לא כלו רחמיו חיצי כלו והם לא כלו.

ונזכה בקרוב שיתקיים בנו סוף השירה (שם, לט-מג): "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אלוקים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל...הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ".

פרק ראשון

קובנה וסביבותיה

קובנה וסביבותיה

התיישבות היהודים בקובנה

לפני כמאה שנה היתה העיר קובנה החדשה ביצה גדולה, שכן היא הוצפה במים מנהר הניימן. שטחי אדמה מועטים נותרו למגורים, בהם גרו אנשי הממשל הרוסי ואנשי האינטליגנציה הליטאים.

על-פי ספרי ההיסטוריה ממשלתו של הצאר הרוסי אסרה על היהודים באופן מוחלט להתגורר בקובנה. רוב היהודים גרו בסלבודקה, שהייתה פרבר גדול סמוך לעיר קובנה.

בין סלבודקה לבין קובנה הפריד נהר גדול בשם "ויליי", נהר זה התחבר בקובנה לנהר ה"ניימן". הויליי הגיע מהעיר וילנה, וכל הנהרות שבאזור זה התנקזו לתוכו.

העיר קובנה - מראה כללי

מעל הנהר בנו גשר עץ, שחיבר בין קובנה לבין הפרבר סלבודקה. אני זוכר שהחליפו את גשר העץ בגשר העשוי בטון.

על-אף שנאסר על היהודים לגור בקובנה, ניתנה רשות לסוחרים יהודים לפתוח חנויות ודוכנים בשוק העירוני ולנהל מסחר במקום, ועם רדת הלילה היו הסוחרים חייבים לשוב לבתיהם אשר בסלבודקה.

רוב היהודים בסלבודקה גרו בעיר העתיקה בבתי עץ. במשך הזמן החלו לבנות והפכום לבתי לבנים. גם בסלבודקה החדשה החלו לבנות בתי לבנים בני שתי קומות ומעלה, שם גרו גם ליטאים. עד שנות המלחמה היו החיים שקטים ורגועים, עד כי כמעט שלא חשו באנטישמיות.

לאחר שעסקנים יהודים - מעשירי סלבודקה כמו משפחת סולובייצ'יק המפורסמת - פעלו רבות בקרב מושלי ליטא הרוסים, ניתן היתר ליהודים לגור במספר רחובות בעיר העתיקה של קובנה (סמוך לנהר ה"ניימן"). כך החלה התיישבות יהודית בקובנה. תחילה הגיעו מאות משפחות, ואט אט גדל המספר לאלפים.

רוב היהודים גרו בסלבודקה ובאזורים המכונים: "ההר הירוק" ו"ההר השסיי" - בהם גרו כעשרים אלף יהודים.

מספר היהודים בקובנה

למעשה, מספר היהודים שגרו בקובנה ובכל הפרברים שבסביבתה, אינו ידוע בודאות. רוב הספרים מעריכים שהיו כחמישים אלף יהודים. בסלבודקה עצמה התגוררו כעשרת אלפים יהודים.

הסיבה לכך שאין בידינו מספר מדויק של יהודי קובנה, נעוצה בעובדה, שועד הקהילה של קובנה נבחר בשנים שלפני המלחמה על-ידי גבאי בתי הכנסת, ולא באמצעות הצבעה של תושבי השכונות. דבר זה גרם שלא יהיו רשימות מדויקות של תושבי היהדות הקובנאית.

כפי שזכור לי, בשנות לימודי בבית הספר "יבנה", דובר על כך שבקובנה ובסביבותיה מתגוררים כחמישים אלף יהודים. לפי מספר הקדושים הי"ד, שנרצחו על ידי הרוצחים הליטאים והגרמנים ימ"ח - נראה כי זהו המספר המדויק.

סלבודקה

מרכז היהדות החרדית היה מעבר לנהר ה"וילייה" - בפרבר סלבודקה. סלבודקה היתה מלאה בתי כנסיות, בתי מדרשות וישיבות, היה בה אף כולל של תלמידי חכמים גדולי ישראל. כל הישיבות בסלבודקה שכנו בעיר העתיקה - שם התגוררו מרבית היהודים.

הישיבות המפורסמות שהיו במקום הן: הישיבה הגדולה **"כנסת ישראל"** הידועה גם בכינויה **"ישיבת סלבודקה"**, ישיבת **"אור ישראל"** וישיבות נוספות.

ראשי הישיבה ב"אור ישראל" היו: הגאון הצדיק הרב יוסף פרבר זצ"ל והגאון הצדיק הקדוש הרב יחזקאל ברנשטיין זצ"ל הי"ד מחבר הספר "דברי יחזקאל". המשגיח היה הרב הצדיק ברוכסון זצ"ל, שבזקנותו היה המנהל הרוחני של ישיבת לומז'ה בפתח תקווה.

מטרתה של ישיבת "אור ישראל" היתה להכין את התלמידים לקראת כניסתם לישיבת סלבודקה "כנסת ישראל". ישיבה זו נוסדה, מכיוון שבישיבת סלבודקה לא נמסרו שיעורים על הדף, אלא רק שיעורים כלליים מפי ראשי הישיבה. היות שכך ראו צורך בפתיחת ישיבה שתהווה מעין הכנה לקראת הכניסה אליה. כך שלאחר ישיבה קטנה, למדו הבחורים בישיבת "אור ישראל". מעניין כי התלמידים המובחרים ביותר בישיבת סלבודקה היו בוגרי ישיבת "אור ישראל".

בסלבודקה היתה ישיבה קטנה שנקראה "אוהל משה". בניין הישיבה היה מוקם

השנה	כלל האוכלוסייה	יהודים	באחוזים
1766	..	[1]969	..
1797	8,500	1,508	18
1824	..	[2]..	..
1841	8,529	..	..
1847	..	[3]4,986	..
1857	..	12,000 בערך	..
1864	..	16,514	..
1876	30,000 בערך	..	..
1888	53,164	33,415	63
1894	65,429	35,180	54
1897	70,920	25,448	36
1901	..	30,000	..
1903	73,713	37,196	50
1908	79,145	[4]32,628	41
1910	..	37,105	41
1914	87,986	40,000	45
1923	92,446	[5]25,044	45
1934	104,038	38,000	36
1937	108,196	27,580	25
1940	154,000	37,000	24
1941	..	[6]29,760	..
1959	214,000	4,792	2.2
1970	305,142	4,157	1.4
1979	..	1,380	..
1994	429,000	500	0.1

1 משלמי מס גולגולת.
2 בערך 600 משפחות בסלבודקה.
3 מתוכם 2,973 בסלבודקה.
4 18,664 גברים, 13,964 נשים.
5 12,319 גברים, 12,725 נשים.
6 נכלאו ב־15 באוגוסט 1941 בגטו.

רישום מספר היהודים בקובנה [מתוך פנקס הקהילות ליטא]

מול ישיבת "כנסת ישראל". מייסד הישיבה היה הרב הצדיק ר' איצלה "דער מחלק" - "המחלק". על כינוי חיבה זה עוד יסופר בהמשך.

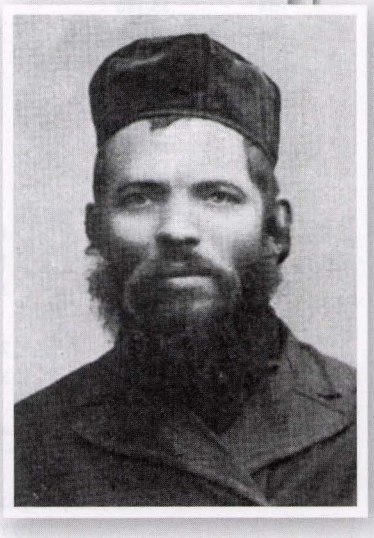
לר' איצלה היו שלושה חתנים גדולי עולם. הגדול היה הגאון הצדיק והקדוש הרב דייטש הי"ד, שעמד בראש ישיבה קטנה מצוינת בעיר ינובה, הסמוכה לעיר קובנה. החתן השני היה הגאון הגדול ר' זבולון גרז, אב"ד דרחובות. והצעיר היה הגאון הקדוש ר' שמואל מרוק הי"ד, שכיהן כמגיד שיעור בישיבת חותנו. זכיתי ללמוד אצלו לפני המלחמה ובמשך כל ימי הגטו במסגרת ארגון "תפארת בחורים".

במאה הקודמת היתה במקום ישיבה נוספת לצעירים שפעלה עשרות שנים. במשך הזמן הוקמה הישיבה הגדולה בסלבודקה, כממשיכת דרכה.

בראש הישיבה עמד הגאון ר' צבי לויטן, מגאוני הדור וצדיקיו. אבי למד בישיבה זו.

חתנו של הגאון ר' צבי לויטן, היה הגאון ר' אביגדור מנקביץ - אחד מצדיקי הדור. הוא היה חותנו של הגאון ר' איסר שפירא, בנו של גאון הדור ר' רפאל שפירא, ראש ישיבת וולוז'ין.

ר' אביגדור מנקביץ המשיך לנהל את הישיבה, ובמשך הזמן אף העביר אותה לפרבר שאנץ שבקובנה. הישיבה בשאנץ עמדה על תילה, עד שהרוסים כבשו את המקום - ובפקודתם נסגרו כל הישיבות בליטא.

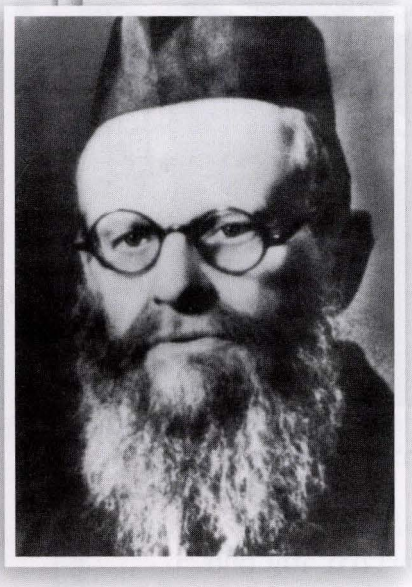
רבי צבי לויטן זצ"ל

ישיבת סלבודקה

ישיבת סלבודקה היתה בית היוצר לגדולי התורה של יהדות קובנה בפרט וליטא בכלל. בזמני, ראש הישיבה היה הגאון הצדיק ר' יצחק אייזיק שער זצ"ל.

מרן ראש הישיבה, הגאון ר' אייזיק שער, היה "המלך" של הישיבה - הדמות המיוחדת שפיארה את ישיבת סלבודקה. הוא היה גאון עצום, מגדולי הדור ממש. אף אם נרבה לכתוב, לא נוכל לתאר את דמותו הכבירה. הדברים שהורה, התקבלו כאסמכתא סופית. הוא היה הסמכות העליונה בישיבה - בשיעוריו בשיחות המוסר ובניהול הישיבה.

בחסדי שמיים זכה להינצל מן המלחמה ולבנות עם חתנו הגאון הצדיק ר' מרדכי שולמן זצ"ל, את ישיבת סלבודקה המעטירה בארצנו הקדושה.

רבי איזיק שר זצ"ל
ראש ישיבת סלבודקה

רבי אברהם גרודז'ינסקי הי"ד
מנהל רוחני בישיבת סלבודקא

המשגיח של ישיבת סלבודקא, שקישר בין הישיבה לבין גדולי חכמי קובנה בבית המוסר, היה הגאון הצדיק והקדוש הרב אברהם גרודז'ינסקי זצוק"ל הי"ד.

דברי המחשבה של הגאון הקדוש ר' אברהם, שנאמרו בשיחותיו בפני חכמי בית המוסר, היו המשך לתורת המוסר של רבן של ישראל - רבי ישראל סלנטר זצ"ל, ותלמידיו הגדולים: הגאון ר' איצלה בלאזר והגאון ר' נפתלי מאמסטרדם זצ"ל, ובעיקר המשיך בשיטתו של הסבא מסלבודקא.

על כל מאמר שנמסר מהגאון הקדוש ר' אברהם, היו מתפלפלים בבית המוסר, כאילו היה זה שיעור בעמקות התורה (כיום, ראו אור חלק מהשיחות ששלח לתלמידו, המשגיח הגאון הצדיק ר' משה טיקוצ'ינסקי זצ"ל, וכן בשיחות שפורסמו בירחוני "כנסת ישראל", בספר: "תורת אברהם" ע"ש כולל לאברכים מצוינים בבני ברק, שהקים בנו - שריד יחידי מבניו - הגאון הצדיק ר' יצחק גרודז'ינסקי שליט"א).

אבי סיפר, שכאשר למד בבחרותו בסלבודקה בישיבת "כנסת ישראל" נחשב הגאון ר' אברהם גרודז'ינסקי לאחד מבחירי הישיבה, ואלו מדברי אבי "הקדוש, ר' אברהם, היה גאון בתורה, גאון במוסר וגאון בצדקותו - כאחד מגדולי הדור", כך גם התייחסו אליו בבית המוסר של חכמי קובנה.

כדי להדגיש עד כמה היה הגאון הצדיק ר' אברהם מקודש בעיני כולם, אתאר את ציור דמותו העצומה שנתציירה בעיניי - עיני ילד שהיה כבן עשר שנים בעת השתלטות הרוסים.

כשפרצה המלחמה בין הגרמנים לבין הפולנים, ופליטי

בנין ישיבת סלבודקה

הישיבות הגיעו לוילנה, הגיעה קריאת עזרה דחופה בעבור עולם התורה, מגאון הדור, ראש בני הגולה, מורנו ורבינו ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי מוילנה. הייתי אז כבן עשר וחשבתי לעצמי, שיש רק אחד הנחשב לגדול הדור - הגאון הקדוש ר' אברהם גרודז'ינסקי מסלבודקה, וזאת בשל הכבוד וההערצה שחלקו לו. ארך זמן עד שהבנתי, כי מדובר בגאון הדור ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי מוילנה. כתבתי זאת כדי לסבר את אוזני הקוראים ולהבהיר, עד כמה היה מקודש הגאון ר' אברהם גרודז'ינסקי בקובנה.

זוכר אני את השמחה הגדולה ששררה בכל העיר, עת השתדך הגאון ר' חיים קרייזוירט זצ"ל עם הגדולה שבבנותיו של הקדוש ר' אברהם גרודז'ינסקי. שמחה רבה שררה במיוחד בקרב בני התורה דקובנה, על כך שהגאון ר' אברהם זכה לחתן כה גדול בתורה וביראה.

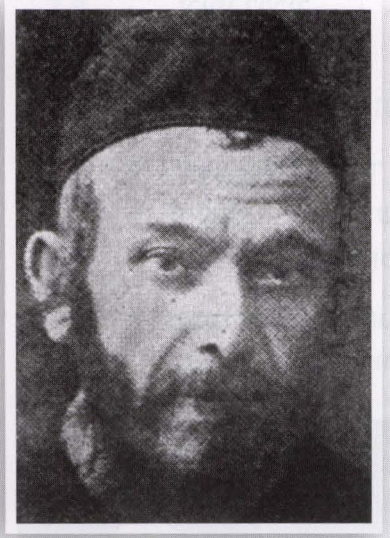
עולם התורה נרעש אז מגאונותו ומבקיאותו המדהימה של החתן הגאון ר' חיים קרייזוירט זצ"ל, אשר שימש מאוחר יותר כרבה הראשי של אנטוורפן, בירת בלגיה.

מגיד שיעור נוסף בישיבה, היה רבה של אלקסוט, הגאון הגדול ר' ברוך הורוביץ, גיסם של הגאונים ר' משה מרדכי אפשטיין והגאון ר' איסר זלמן מלצר. לאחר פטירתו, מילא את מקומו ברבנות אלקסוט בנו הגאון הקדוש, ר' פייבל אלקסוטר הי"ד, שנראה היה לכל כגדול הדור הבא. הוא היה אף מגיד השיעור הגאוני בישיבת סלבודקה.

בן דודי הקדוש, ר' גבריאל גיברלטר הי"ד, למד תחילה בישיבת טעלז, ובזמן

שלטון הרוסים הוא עבר ללמוד בסלבודקה. עבורי היה הוא אבן שואבת לידיעות רבות אודות ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה.

הרבנות בסלבודקה

רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל
אב"ד ור"מ סלבודקה

סלבודקה היתה אחת השכונות הגדולות בקובנה. גרו בה כעשרת אלפים יהודים. הרב של קובנה, הגאון רבנו ר' אברהם דובר כהנא שפירא זצ"ל היה מקובל על כולם לרב הראשי של קובנה ושכונותיה. השכונות בקובנה היו: סלבודקה, אלכסוט, ההר-הירוק, שאנץ, פנומה ועוד. לכל צורך רבני היה ממנה רבה של קובנה את אחד מרבני השכונות הגדולים לרב. התפקידים היו מגוונים: אחריות על בית המטבחים, כשרויות, סידורי קידושין, גיטין, השגחה על הלכות המקווה, ערובין ושאר צרכי הציבור. רק בסלבודקה היתה רבנות עצמאית אשר דאגה לכל צרכיה: לבית המטבחים וכל עסקי הדת. רבנות זו היתה כפופה לדעתו של הגאון רבה של קובנה. רבנו הגאון ראש ישיבת כנסת ישראל בסלבודקה היה ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל אשר כיהן גם כרב ראשי בסלבודקה. מלבד היותו אחד מגדולי הדור, אהבו אותו אנשי סלבודקה אהבה בלי גבול. כל אחד הרגיש כי יש לו פינה בלבו הגדול.

לא ניתן לתאר את הצער הגדול של אנשי סלבודקה, כשעזב הגאון את רבנות סלבודקה ועלה עם ישיבתו "כנסת ישראל" לארץ ישראל בערב שנת תרפ"ב לשכן אותה בעיר האבות, חברון. ומפעת כבודו לא בחרו אנשי סלבודקה ברב ראשי אחר. הם קיוו שאולי עוד יחזור לסלבודקה לכהן כרבם. הרבנים והדיינים במקום שהיו גדולי ישראל המשיכו לנהל את כל צרכי הקהילה העצמאית.

פריחת הישיבה

על אף שחלק גדול מבני הישיבה עלו לארץ הקודש שנשארו במקום בחורים רבים ואף התווספו תלמידים חדשים שביחד עם גדולי ראשי הישיבה שנותרו החלו להפריח את הישיבה.

ישיבה סלבודקה חזרה לגדלותה. אחי ר' דוב שיחי' מונה את שמותם של מצוייני הישיבה שעדיים היה לגאון, והכל ידעו כי בישיבה צומחים פרחי גאוני דור העתיד. אפרט מעט משמותם שלצערנו הגדול רובם עלו השמימה בשריפה הגדולה של עם ישראל: בחור חשוב שנודע לכל בגדלותו ר' שמרל "רקישוקר" על שם העיירה שלו, ר' בנצול בירזער ור' יונה אניקשטער ששם משפחתו היה סענדצול- אותו זכיתי להכיר.

הרב יוסף זוסמנוביץ זצוק"ל

בערב שנת תרצ"ד הגיע מארץ הקודש לסלבודקה הגאון הגדול, הרב יוסף זוסמנוביץ זצוק"ל שהיה חתנו של הגאון מרן הרב ר' משה מרדכי אפשטיין ראש ישיבת כנסת ישראל.

מטרת בואו של הגאון ר' יוסף זוסמנוביץ המכונה בעולם התורה "הירושלמי" מחבר הספר המפורסם **"תרועת-מלך"** לקבל את משרת הרבנות של חותנו הגדול בסלבודקה שהסתלק לעולמו. כעשר שנים היתה משרת הרבנות בסלבודקה פנויה. כאן החלה מחלוקת לשם שמים.

רבי יוסף זוסמנוביץ זצ"ל - רבה של וילקומיר

ראשי הישיבות בסלבודקה חששו שאם הגאון הירושלמי, שעולם התורה רעש מגדלותו העצומה, יכהן כרבה של סלבודקה. עלול מינויו לפגוע בניהול הישיבה. היות שהבחורים המצוינים בישיבה יתחילו לבוא לגאון הירושלמי לדבר עימו בלימוד. שהרי מאז ומעולם אהבו בני הישיבות המצוינים לשמוע את גדולי ישראל וללמוד מדרכם בלימוד.

היה חשש גדול שתרד השפעתם של ראשי הישיבות מיראתם של בני הישיבה וניהול הישיבה עלול להינזק. שהלא הנהלת הישיבה השקיעו רבות בכדי לשקם ולהפריח את בני הישיבה שנותרו לאחר עלייתם של רוב

הבחורים לארץ הקודש. ראשי הישיבות פחדו משינוי ואפילו הקל ביותר שעלול לשנות מצורת ניהול הישיבה.

וכשטובת הבחורים וטובת הישיבה מול עיניהם ועל אף הידידות עם הגאון רבי זוסמנוביץ התנגדו ראשי הישיבות שיקבל את המשרה. הם ביקשו שהגאון הירושלמי יקבל רבנות גדולה אחרת בליטא ולא בסלבודקה. כי קיום הישיבה הגדולה בסלבודקה הוא מעל הכל.

הגאון הירושלמי אמר לראשי הישיבה שאינו מבקש להגיד שיעור בישיבה, ואף לא להתערב בניהול הישיבה. הוא הבטיח שלא יפתח ישיבה גדולה אחרת בסלבודקה, הוא רק מבקש את ירושת חותנו הגדול, את הרבנות בסלבודקה המפוארת, היות שלא נבחר עד לאותה עת רב במקומו.

לאחר הבטחתו לא ראה הגאון הירושלמי שוב מקום לחשש, שרבנותו תפגע בישיבה הגדולה. תושבי סלבודקה רצו מאד שהירושלמי יכהן כרב הראשי בסלבודקה, בשל גדלותו בתורה, ואף בשל היותו חתנו של רבם האהוב.

בראש הדורשים למנות את הירושלמי לרב עמד קרוב משפחתי, שהיה אחד העסקנים הגדולים בצרכי הציבור בסלבודקה. הוא היה בן דוד של הגאון והצדיק ר' אהרון כהן זצ"ל ראש ישיבת חברון בירושלים. יהודי זה הרגיש, כפי שהרגישו רבים נוספים שאם הגאון הירושלמי יכהן כרב ראשי תעלה קרן התורה בסלבודקה. אותו קרוב משפחה היה איש שכולו חסד והכל לשם שמים: הוא דאג לפרנס אלמנות ויתומים, לחתן חתן וכלה עניים ולהתמסר לחולים, ואנשי סלבודקה הפשוטים סמכו עליו כל כך, עד שלא עשו שום דבר מבלי להתייעץ איתו. הוא בעצמו התפרנס בדוחק מהוצאת ספרים על גדולי ישראל (מחשש איסור לשון הרע איני כותב את שמו).

אנשי סלבודקה, כפי שכתבתי, רצו מאד ברבנותו של הירושלמי. עיקר פעולותיו של קרובי היה בהפעלת רבני קובנה להתערב בענין הרבנות, כי ללא הסכמתם לא יאושר המינוי. הוא פנה לגאון רבה של קובנה שיתערב בענין הרבנות. על כן פנה לסבי, הגאון הרב ר' משה כגן זצ"ל רבה של הר הירוק בקובנה אשר כיהן בבית דינו של הגאון רבה של כל בני הגולה ר' יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל.

היות שסבא היה דודו של העסקן בקש ממנו העסקן להתערב בענין. הסבא ענה לו לו כי מחמת זקנותו וקושי בהליכה הוא כבר אינו מסוגל להיכנס ולהביע דעתו בענין הרבנות בסלבודקה. מה עשה העסקן? הלך אצל אבי, הרב שרגא פייבל

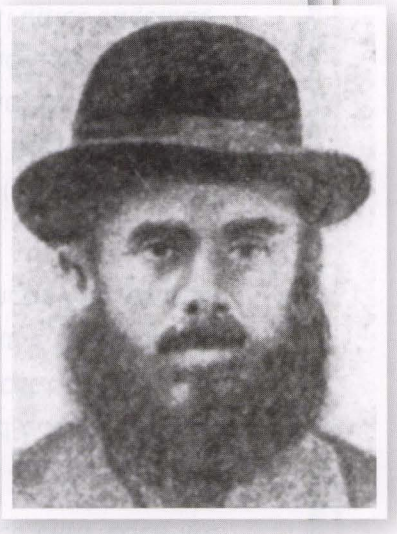
גיברלטר זצ"ל שהיה מקורב מאד לגאון רבה של קובנה כדי שיתערב בענין ויביע בזה דעת תורה, וירבה כבוד שמים לסלבודקה על אשר מכהן אותה אחד מגדולי הדור.

אבא השיב לו, אם הגאון, ראש ישיבת סלבודקה, מרן רבי אייזיק שער אומר שיש חשש שחס ושלום המינוי עלול לפגוע בניהול הישיבה, הוא אינו מוכן לפעול להביא לקבלת הרבנות בסלבודקה אפילו שמגיע לגאון הירושלמי. "קיום הישיבה גדולתה ופריחתה קודמים לקבלת הרבנות הגדולה של סלבודקה, ובודאי מסתבר שהגאון הירושלמי יקבל כבר בתקופה הקרובה רבנות אחרת בליטא".

יש להבין, המחלוקת היתה בלא פגיעות אישיות, כל אחד כיבד את זולתו ככל יכולתו. היתה כאן שאלה עצומה, האם על הרב הירושלמי לוותר על רבנות חותנו, שעלולה אולי לפגוע בישיבה. אנשי קהילת סלבודקה פנו לגאון רבה של קובנה שיתערב בענין ויביע דעתו, דעת תורה. הגאון רבה של קובנה הציע לערוך בחירות בענין שאלת הרבנות. ולאחר הבחירות קיבל הגאון הירושלמי רוב מוחלט לבחירתו כרב ראשי בסלבודקה.

הנהלת הישיבה עם כל הכבוד שהעניקו לגאון הירושלמי נפרדו מהקהילה ובחרו רב לעצמם, את הגאון הצדיק הקדוש הרב אוסווסקי זצוק"ל לרב לקהילה הישיבתית.

הגאון הרב אוסווסקי היה מגדולי תלמיד החכמים בכולל סלבודקה ומגדולי חכמי הדור. אני זוכר אותו היטב מילדותי, כשהייתי מבקר בסלבודקה, הרבנות העיקרית היתה של הגאון הירושלמי. ואנשי סלבודקה נתנו לו את כל הכבוד הראוי לו. קהילת סלבודקה התחילה לפרוח תחת הנהגתו. בהמשך באו הבחורים החשובים בישיבה לדבר בלימוד עם הגאון הירושלמי כדי להנות מתורתו. והגאון שהבטיח שלא ימסור שיעורים בישיבה לא יכול היה למנוע מבחורי הישיבה הצמאים לרוות מתורתו בתוך ביתו. לאט לאט החלו לבוא עשרות בחורים מן החשובים ביותר שבישיבה כדי לדבר איתו בלימוד התורה.

רבי שלמה זלמן אוסווסקי הי"ד
רבה של סלבודקה

אף שלא מסר להם שיעור, כפי שהבטיח, לא הרגיש בנוח

הגאון הירושלמי מכך, אך לא היתה באפשרותו דרך למנוע את הגעתם של הבחורים לביתו, והלא אי אפשר לסגור את הדלת בעדם. על כן חיפש מוצא לעזוב את משרת רבנות סלבודקה שלא היה לפי רוחו, בגין בני הישיבה.

הגאון רבי משה סקארוטי זצ"ל

לאחר כשנה נפטר הגאון ר' לייבלה, רבה של וילקומיר ומקום הרבנות נתפנה. אף אחד מחתניו, שהיו מגדולי הדור לא רצה לקבל את משרת חותנם הגדול. והגאון הרב זוסמנוביץ המכונה "הירושלמי" הציג את מעמודתו ונבחר לרבה של וילקומיר, כך עזב את רבנות סלבודקה כדי לא להפריע לניהול הישיבה כמו שהבטית. במקומו ברבנות סלבודקה נבחר גיסו הגדול הגאון הקדוש הרב משה סקארוטי זצוק"ל, אשר היה חתנו הגדול של הגאון ר' משה מרדכי אפשטין זצ"ל.

לגאון הרב משה סקארוטי היה מראה חיצוני הדור כנסיך, ונוסף על גדלותו בתורה היה דרשן גדול ומקורי ביותר. אודות לכך ששימש את רבו הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק בעל האור שמח- קיבל ממנו את רוב תורתו. בגיטו הייתי שומע את דרשותיו של הגאון הרב משה סקארוטי שהיו לי לחיזוק גדול בימי הזעם הקשים. דרשה אחת כתבתי בספרי - חלק ב'.

הגאון הרב סקארוטי היה מקובל גם על הנהלת הישיבה שלא חששה שרבנותו תפריע לניהול הישיבה. הגאון הקדוש הרב זלמן שלמה אוסווסקי נישאר אף הוא ברבנותו כי "כיון שעלה שוב לא ירד". כך נשארו שני רבנים ראשיים בסלבודקה. ומעולם לא היתה ביניהם מחלוקת או מריבה, רק אחווה, רעות והענקת כבוד זה לזה. כי בליטא התורנית כל מחלוקת היתה לשם שמים.

ההר הירוק

לפני כמאה שנה רוב היהודים (למעלה מ-20 אלף) מתושבי ההר הירוק עזבו את ליטא והיגרו לדרום אפריקה. למעשה, רוב היהודים מתיישבי דרום אפריקה היו מליטא, מקובנה ומתושבי ההר הירוק לשעבר. משפחה אחת "גררה" את רעותה, שכן העוני היה רב, וכולם חיפשו דרך להגיע לעולם הגדול כדי להתפרנס בכבוד. בכך, למעשה נצלו מן השואה האיומה.

ההר הירוק התרוקן כליל מיושביו, אולם אט אט הגיעו יהודים ממקומות אחרים לגור באזור זה, מפני ששכר הדירה שם היה הזול ביותר בקובנה.

בימים ההם עדיין לא היו שירותי תחבורה סדירים למקומות אלו, וקשה היה לעלות אל ההר ברגל כאשר נשאת דבר-מה. כתוצאה מכך, כל מי שחפץ להגיע למקום נאלץ לנסוע בכרכרה או על-גבי סוסים - דבר אשר עלה כסף רב. אי לכך היה שכר הדירה במקום זול מאשר בעיר.

לפני מספר שנים כשביקרתי במקום, נוכחתי לראות כי אזור ההר הירוק וההר השסיי מפותחים מאד. בתים גדולים, חדשים ויפים נבנו, והתחבורה הציבורית מתנהלת כסדרה, בדיוק כמו בעיר, ואף את בתי המסחר בקובנה בונים במקום זה. בקיץ - האוויר שם צח וקריר, כך שהמתגוררים שם אינם מוכרחים לנסוע לערי הקיט.

גובהו של ההר הוא מאות מטרים, ומפסגתו רואים את העיר קובנה. בימים ההם נראה לנו ההר גבוה יותר בשל ההליכה הקשה ברגל, במיוחד כאשר בליטא לא היו הרים גבוהים נוספים.

מראה קובנה תשס"ב

קוים לדמותו וליחוסו של סבא

הרב של ההר הירוק היה סבי, אב אמי, הגאון ר' משה לייב כגן זצ"ל. הוא שימש כרב המקום במשך כחמישים שנה, והיה גם חבר בבית דינו של גאון הדור ר' יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה וראש כל בני הגולה. הרבנות במקום היתה ירושה מאביו, הגאון הצדיק ר' יוסף כגן זצ"ל, שהיה אחד מגדולי הדור.

במשפחה סיפרו, כי שבעה דורות מבני משפחתנו היו רבנים של ערי ליטא, דור אחר דור כאשר כל בן יורש את מקום אביו ברבנות.

לעת זקנתו עבר סבא אירוע מוחי שגרם לשיתוק ברגליו. כחלוף זמן מה הבריא מעט, אולם עדיין לא יכל ללכת היטב. הדבר מנע ממנו למסור את שיעוריו לבעלי בתים. ואף נשות ההר הירוק הוצרכו להגיע לביתנו בקובנה שבו שהה, כאשר רצו לשאול שאלות.

הסבא ביקש מאבי, שימלא את מקומו ברבנות ההר הירוק. סבא טען, כי הרבנות עברה בירושה במשפחתו שבעה דורות מאב לבנו, והוא, חתנו, ראוי להמשיך את רצף הדורות המשפחתי בשל גדלותו בתורה.

בגודל ענוותנותו סירב אבא לקבל את עול הרבנות בהר הירוק. דובר על-כך, כי הרבנות תהיה שלא על-מנת לקבל שכר, כפי שנהג סבא. זה היה מובן מאליו לאבא, בפרט כאשר הוא היה עשיר ולא הזדקק לפרנסה נוספת. משפט אחד שגור היה תמיד בפיו של אבא: "אינני רוצה להנות מכבודה של תורה".

מינויו של הגאון ר' שמחה גיטלביץ

אבא השפיע על סבא, שימנה כממלא מקומו ברבנות ההר הירוק את ידיד נפשו, הגאון ר' שמחה גיטלביץ ראש ישיבת "עטרת צבי", ששכנה בבית המדרש הישן. ר' שמחה גיטלביץ היה תלמיד חכם עצום, מגדולי כולל סלבודקה.

מעמד הכתרתו לרבנות ההר הירוק ארע בשנת תרצ"ה בבית הכנסת הגדול במקום.

תנאי אחד דרשו בעלי הבתים- כי כל משפחתנו תשתתף בשמחת ההכתרה, כדי שידעו בברור שיש הסכמה גמורה למינוי, הן מצד המשפחה והן מצידו של

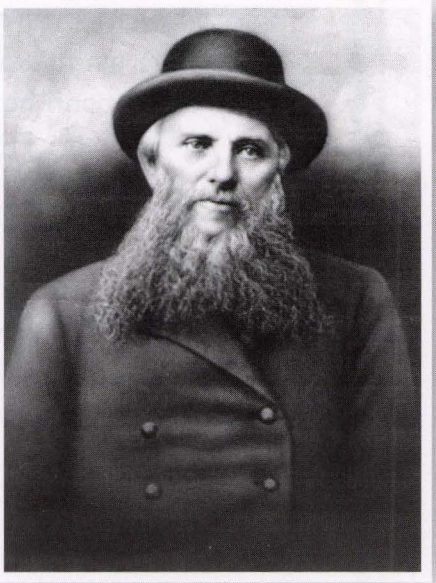
סבא. ואכן כולנו הגענו לבית הכנסת המרכזי, שהואר בנרות צבעוניים והשתתפנו בסעודת המצווה שנערכה במקום.

סבא היה כה מרומם בעיני בעלי הבתים, עד כי התנו את מינוי הרב החדש בכך, שלא ישב במקומו של סבא. הם החליטו כי הרב החדש ישב על כסאו של סבא רק לאחר פטירתו.

בעלי הבתים כה העריכו והעריצו את סבא, עד כי בזמן הלוויתו נטלו אנשי הקהילה את הארון בידיים לאורך כל הדרך, על-אף שבית הקברות שכן בראש ההר והיה במרחק של כחמישה ק"מ.

אלקסוט

מעבר לנהר הניימן, שסבב את העיר קובנה - היה הפרבר אלקסוט, שבו גרו כמה אלפי יהודים. רב המקום היה הגאון הגדול ר' ברוך הורוביץ מגדולי הדור. הוא היה חתנו של הצדיק ר' פייבל פרנק, גיסם של הגדולים ר' משה מרדכי אפשטיין ור' איסר זלמן מלצר.

רבי ברוך הרוביץ זצ"ל - רבה של אלקסוט

מלבד היותו רבה של אלקסוט, שימש אף כמגיד שיעור בישיבת סלבודקה. כפי הנראה, הוא נפטר בשנת תרצ"ה (1935) ונקבר בבית הקברות באלקסוט.

בית הקברות של אלקסוט נותר בשלמותו. גם האוהל שבנו על קברו של ר' ברוך לא ניזוק, והוא קיים עד עצם היום הזה.

לאחר פטירתו מילא את מקומו בנו, הגאון הקדוש ר' פייבל הורוביץ. הוא המשיך דרכו גם ברבנות וגם כמגיד שיעור בישיבת סלבודקה. כולם ראו בו ובגאונותו את מי שעתיד לפאר את הדור.

הגאון ר' פייבל הורוביץ, היה חתנו של הגאון ר' לייבלה רובין, רבה של העיר וילקומיר. הגאון ראה

בו את גדול הדור הבא, אולם לדאבוננו, הוא היה מהקדושים הראשונים שנרצחו על קידוש השם בתחילת המלחמה הי"ד.

הגאון ר' פייבל הורוביץ, היה גיסו הצעיר של הגאון הרב כהנמן מפונוביז' זצ"ל. הגאון ר' לייבלה היה אומר על שני החתנים, הרב מפונוביז' והרב פייבל הורוביץ (שמעתי זאת מאבי זצ"ל כציטוט מלשונו של ר' לייבלה): "שניהם גאונים וצדיקי עולם. אחד לא עולה בגדולתו על השני, שניהם שווים". אלא שאת ההבדל הסביר ר' לייבלה במשל:

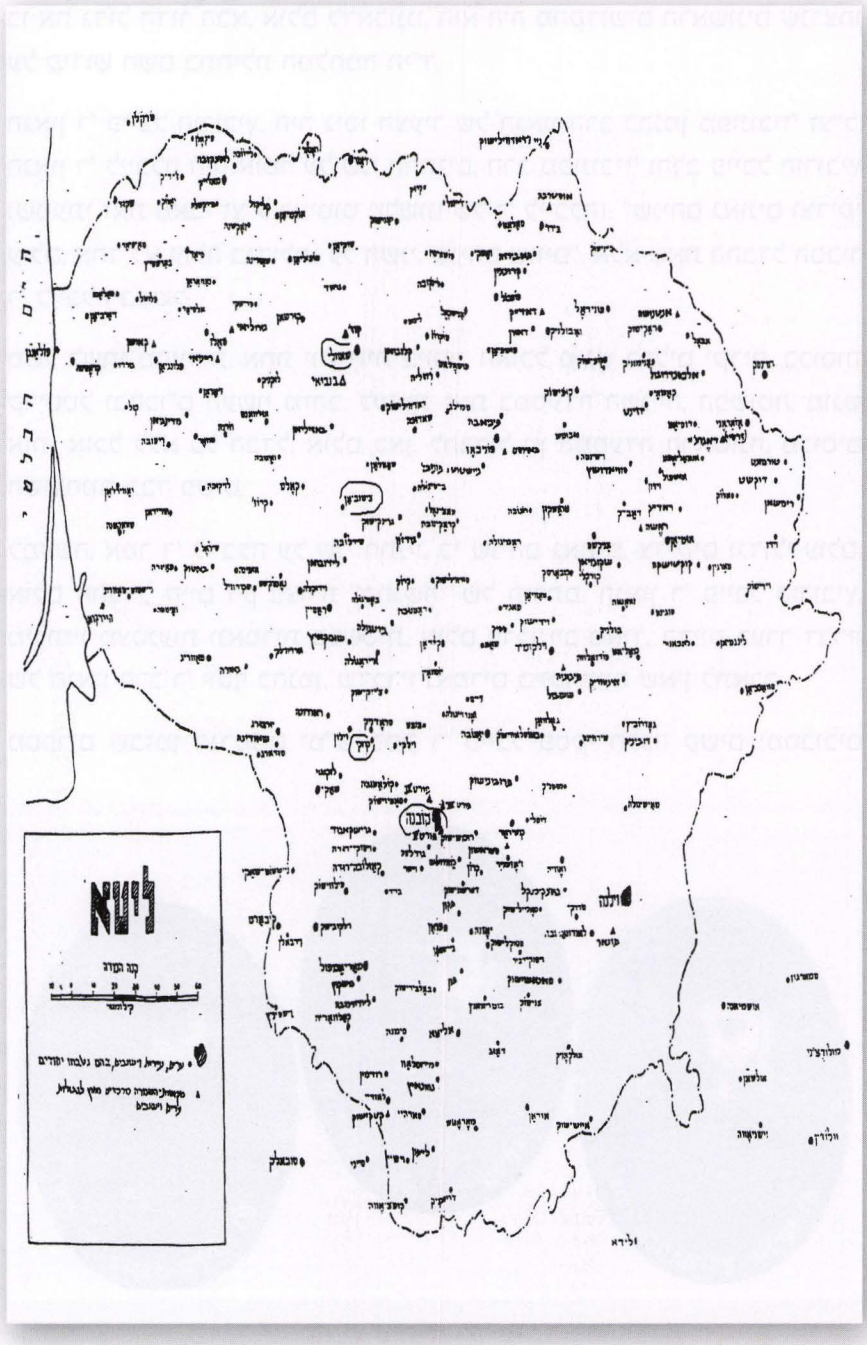
משל לשתי מסעדות. אחת יוקרתית ביותר, האוכל מוגש בכלים יקרים, בכוסות קריסטל ובסכו"ם העשוי מזהב. לעומת זאת במסעדה השנייה, הפשוטה, מוגש אותו אוכל ללא כל הבדל, אולם כאן, להבדיל מן המסעדה הראשונה, מכוסים השולחנות בבד פשוט.

למעשה, אמר ר' לייבלה על שני חתניו, כי שניהם גאונים, צדיקים וגדולי עולם. אולם ההבדל קיים רק בצורת "ההגשה" של תורתם. הגאון ר' פייבל הורוביץ, מילותיו מצטנעות ונאמרות בפשטות, אולם ערכן רב מאוד, בדיוק כערך דבריו של הגאון הרב ר' יוסף כהנמן, שדבריו נאמרים ביוקרתיות שאין לתארה.

מספרים שבזמן הגרמנים ימ"ש פסק ר' פייבל פסקי הלכה קשים ומסבוכים

ראשי ישיבת סלבודקה

מפת ליטא

סלאבודקה
גיטו
המצודה
השביעית
כביש וילקומיר
והמצודות
סוללות הביצורים
קובנא
קטחרת הרכבת
נתה נימא
תחנת
הרכבת
שדה
התעופה
אלקסוט
שאנץ
סוללות הביצורים
הדרך לקאוניאס
פאנמון

מפת קובנה

ביותר. היו שמועות שהוא אף כתב חלק גדול מתשובותיו, אך לדאבון ליבנו שקעו הם בתהומות הדם של אותה תקופה איומה ואבדו יחד עם כל דברי תורתו. כך איבד עם ישראל את אחד מגדולי הדור.

שמעתי אודותיו מפי אבי, ועל-אף שלא הכרתיו כלל כתבתי זאת, כיון שאבי סבר שהוא לא היה ידוע בעולם הגדול, וחשוב מאוד שידעו מי היו גדולי ישראל של ליטא לפני המלחמה האיומה, ומה איבד עם ישראל בעקבותיה - אבידה שאין לה תמורה.

העזתי אך לגעת בקצה שולי אדרתו הכבירה, אוי! מי ייתן לנו תמורתו, הי"ד.

אזור אלקסוט היה אחד מהאזורים היפים בקובנה. היה שם הר כולו ירוק, ועליו בנו עשירי קובנה וילות. אחי הגדול, ר' יוסף ז"ל היה לוקח אותנו לפני המלחמה לראות את יופי המקום. בעיקר רצה להראות לנו את הבית של הצדיק ר' שרגא פייבל פרנק, חותנם של הגאונים ר' משה מרדכי אפשטיין ור' איסר זלמן מלצר, של הגאון ר' ברוך הורוביץ ושל הגאון ר' משה קרמר, שהיה חותנו של הגר"י

אלקוסט. ברקע ביתו של רבי שרגא פייבל פרנק זצ"ל

רודרמן מבולטימור, וזכה לכך שרובו של עולם התורה נבנה והושפע על ידי יוצאי חלציו. האהבת תורה שהחדירו בי הורי נטעה בי את התחושה כי זו זכות גדולה רק לראות את המקום בו מתגורר הצדיק.

הצדיק ר' שרגא פייבל פרנק, היה גאון בהלכות צדקה. ביתו היה בית ועד לחכמים. גדולי החכמים שבדור התאכסנו בביתו, בפרט ר' ישראל סלנטר ותלמידיו.

שאנץ

אחד מן הפרברים בקובנה נקרא שאנץ. בזמני רב המקום היה הרב שמוקלר, הוא היה ת"ח שאף היה נואם בחסד עליון.

בזמן הכיבוש הנאצי התכנס ועד הקהילה לבחור יו"ר לועד הגטו. הם הציעו לד"ר אלקס את המשרה אך הוא סירב לקבלה. הרב שמוקלר נשא נאום חוצב להבות אש, אשר השפיע על ד"ר אלקס להסכים ולקבל את המשרה, ואלו דבריו: "אתה הנציג שלנו, אינך נציג שנבחר על-ידי הגרמנים. אנו בחרנו בך, ואתה תפעל ככל יכולתך לטובת היהודים בגטו!"

כאמור, לאחר דבריו הנרגשים של הרב שמוקלר, קיבל ד"ר אלקס את המינוי, ואכן פעל במסירות נפש למען היהודים. הרב שמוקלר היה אף הוא חבר בועד הנהלת הגטו. הוא נפטר בגטו והלוייתו התקיימה שם בכל הכבוד הראוי לו.

בשאנץ היתה ישיבתו של הגאון הצדיק ר' צבי לויטן, שהועברה מסלבודקה. את הישיבה בשאנץ ניהל חתנו הגאון הצדיק ר' אביגדור מנקביץ עם בנו הרה"ג והקדוש ר' שמחה זיסל מנקביץ הי"ד.

קרמליטה ונייער פלאן

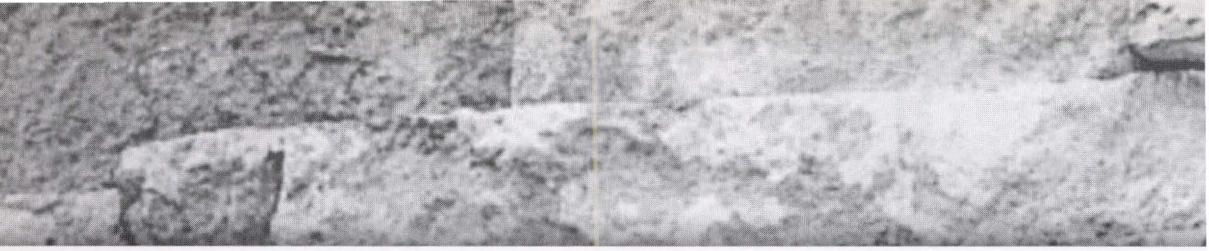
בקובנה היתה שכונה בשם קרמליטה. רב המקום היה הרב ברוידה, אשר לימים הובא לגטו קובנה ונשלח עם קבוצת יהודים אל גטו ריגה, שם נפטר, יהי זכרו ברוך.

שכונה נוספת שהיתה אחת השכונות החשובות בקובנה נקראה "נייער פלאן". בתרגום לעברית: "השטח החדש". היתה זו שכונה יוקרתית, תושבי המקום היהודים היו עשירים. רב המקום היה הגאון ר' צבי בלסקי, חתנו של רב בית הכנסת שלנו, הגאון הצדיק ר' שמואל חיים יאנצ'וק.

אבי סיפר לי, כי הכל חשבו על הגאון ר' צבי בלסקי ועל ר' שרגא פייבל הורוביץ - שהיו גאונים עצומים - שהם יהיו גדולי הדור.

שמעתי מאנשים מהימנים, שבזמן שלטון הרוסים גרו ר' צבי ומשפחתו בוילנא. הרוסים רצו להגלותו לסיביר עם משפחתו, אך כשהגיעו לקחתו, הוא לא שהה בבית, וכך הגלו רק את הרבנית וילדיו. יד ההשגחה העליונה סובבה שהם יינצלו ויוותרו בחיים. ואילו הוא היה מהקדושים הראשונים שנהרגו באקציית הרבנים בוילנה, הי"ד.

בכל שכונה היה בית כנסת מלא מתפללים שומרי תורה ומצוות והתקיימו בו אף שיעורי תורה שנמסרו על-ידי הרבנים.

פרק שני

בתי הכנסת בקובנה

בתי הכנסת בקובנה

קובנה של אז היתה מלאת חיות. חיי הרוח פיכו בה כמעיין נובע, קול יעקב נישא בה ברמה, בתפילות ובלימוד התורה עשרים וארבע שעות ביממה.

בתי הכנסיות ובתי המדרשות שקקו חיים: תלמידי החכמים ישבו בהם והגו בתורה יומם ולילה, ואף בעלי הבתים לא ויתרו על השיעורים היומיים שהתקיימו במקום.

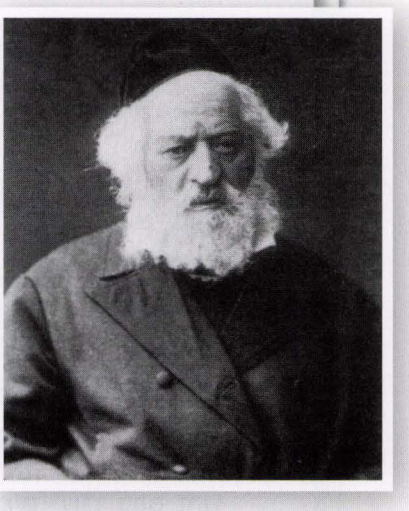
איך אצליח לתאר את האבידה, את מקדשי המעט שחרבו - כדי שלא תישכח אותה קובנה בתפארתה?!

אעלה את הזכור לי אודות בתי הכנסת ובתי המדרש דקובנה, את הדמויות המיוחדות שפעלו בה והותירו חותמם, אלה אשר נטבחו על קידוש ד'.

בית המדרש הישן בקובנה

כאשר ניתן ליהודים ההיתר הראשון לגור בקובנה במספר רחובות בעיר העתיקה, הקימו את בית המדרש הישן. היה זה בית המדרש הראשון שהוקם בקובנה.

בית המדרש הישן היה מקום מושבם של רבני קובנה: הגאון הגדול **רבי לייבלה שפירא,** שהיה מגדולי הדור, אביו של הגאון **רבי רפאל שפירא**, ראש ישיבת וולוז'ין. לאחר פטירתו היה ממלא מקומו בתור רבה של קובנה. גאון הדור **רבי יצחק אלחנן ספקטור** (אשר על שמו אני קרוא). אחריו עלה על כסאו בנו, הגאון הגדול **רבי צבי ספקטור**, ולאחר פטירתו היה רב המקום הגאון הגדול **רבי דוב בער כהנא שפירא** בעל ה"דבר אברהם" אשר אותו זכיתי להכיר.

רשכבה"ג רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל
רבה של קובנה

בבית המדרש הישן שכן הכולל המפורסם "כולל קובנה". היו בו מאות אברכים גדולי תורה. על אחזקת הכולל היו מופקדים רבני קובנה. תחילה החזיק אותו הגאון ר' לייבלה שפירא, ואחר-כך ממלא מקומו הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה, ולאחר פטירתו בנו הגאון הגדול רבי צבי, שמילא את מקומו ברבנות העיר קובנה, ובהמשך - יוצאי חלציו.

היה זה בית היוצר לתורה - אחד מהגדולים בליטא. בדרך-כלל למדו שם כמאה אברכים. אולם היו תקופות בהן למדו שם כשלוש מאות בחורים ואברכים. לאחר ייסוד ישיבת סלבודקה, על-ידי הגאון הצדיק רבי נתן צבי פינקל, עברו כל הבחורים מהכולל לישיבת סלבודקה. אחר-כך עבר הכולל לבית המדרש הנביזר, כפי שיסופר בהמשך.

רבי צבי הירש רבינוביץ - רבה של קובנה

ישיבת "עטרת צבי"

בזמני, לאחר בניית בית המדרש החדש ושאר בתי הכנסת הגדולים, התמעטו המתפללים בבית המדרש הישן, לפיכך פתחו שם ישיבה קטנה בשם "עטרת צבי", שנועדה לבחורים מגיל חמש עשרה עד גיל שמונה עשרה.

ראש הישיבה בתקופתי, היה הגאון רבי שמחה גיטלביץ, מגדולי תלמידי החכמים בישיבת סלבודקה, שהיה מפורסם כאחד מגדולי ישראל בגדלותו בתורה. הוא היה ידיד של אבי עוד מהזמן שבו למדו יחד בישיבת סלבודקה. לימים, בהסכמת משפחתי בחרוהו לכהן כרב ההר הירוק, ובכך למלא את מקומו של סבי הגאון רבי משה לייב כגן זצ"ל.

בישיבת "עטרת צבי" היו שלושה שיעורים. בן דודי, הבחור הקדוש נפתלי זוסמן הי"ד, למד אף הוא בישיבה זו. כילד, הייתי בא לשם כדי לחזות בלימוד התורה במקום.

ישיבת "עטרת צבי" היתה אחת הישיבות החשובות בקובנה. למעשה, בעיר קובנה היו שלוש ישיבות: ישיבת "עטרת צבי", ישיבת "עץ החיים" - שמשכנה היה בבית כנסת החייטים, ובשאנץ היתה ישיבה, שהיוותה המשך לישיבתו של רבי הרשלה לויטן מאלקסוט, בראשותם של הגאון רבי אביגדור מנקביץ ובנו הרב שמחה זיסל הי"ד.

בעזרת הנשים של בית המדרש הישן, יסדו "תפארת בחורים" לנערים, היוזם היה הצדיק הרב לופיאנסקי. הוא היה מגיע לשם לעיתים קרובות, בפרט בלילות שבת, והיה שר איתנו ומלמדנו זמירות שבת. הוא דאג שבחור מצוין מישיבת סלבודקה יבוא ללמדנו.

הרב משה יקר ז"ל

כפי הנראה, הפריע דבר זה לישיבה שהתקיימה במקום, ועל-כן העתיקו את משכנו לקומה השנייה של בית המוסר דקובנה.

הגבאי הראשי של בית המדרש הישן בתקופתי, היה הרב משה יקר, חותנו של דודי, אח אמי, רבי מרדכי כגן. רבי משה היה תלמיד ישיבת וולוז'ין בתקופה בה הנצי"ב כיהן כראש הישיבה. הוא היה תלמיד חכם גדול, ולא פסק פומיא מגירסא. בכל עת שהייתי מגיע לביתו, ראיתיו יושב והוגה בתורה. כפי הידוע, תלמידי ישיבת וולוז'ין בקיאים היו בש"ס.

הוא נפטר בראשית ימי הגטו, לפני האקציה הגדולה, ונטמן בבית הקברות של הגטו. בימים האפלים והקודרים של הגטו, היתה זו זכות גדולה להיפטר על מיטתו, כי כך זכה להיקבר בקבר ישראל.

בית המדרש החדש

כאשר החלה ההתיישבות היהודית בכל קובנה, ביוזמת גאון הדור **רבי יצחק אלחנן**, הוקם בית המדרש הגדול החדש.

בית המדרש החדש היה הגדול ביותר מבין בתי הכנסת בקובנה. הוא שכן בבניין

בית הכנסת החדש בקובנה

גדול, ששטחו יכול היה להכיל יותר מאלף מתפללים. ואכן, הוא היה בית הכנסת הגדול והמרכזי של קובנה.

לפני הכניסה לבית המדרש החדש היו שני אולמות גדולים, וביניהם מסדרון ארוך שהוביל לאולם בית המדרש החדש. שני האולמות הצדדיים שימשו לתורה ולתפילה יומם וליל. באולם השמאלי התפללו אלפי יהודים מידי יום, והתקיימו בו מניינים עד לשעות הלילה המאוחרות. באולם הימני התקיימו בכל עת שיעורי תורה לבעלי בתים.

השיעורים בבית המדרש

בית המדרש החדש היה מקום הרבנות של הרב דקובנה, הגאון הרב שפירא. ממקום זה יצאו תורה והוראה. אולם לגאון לא היה פנאי להתמסר לשיעורים, לכן מינה את הגאון רבי זבולון גרז, שזכה מאוחר יותר לעלות לארץ ולכהן כאב"ד ברחובות, לשמש מורה צדק בהלכות ומגיד שיעורים בגמרא ובהלכה. זוכר אני זאת כהיום הזה.

הגאון הרב שפירא לא התפלל בדרך כלל בבית המדרש אלא כינס מניין בביתו. מזכירו, הרב יפה, היה דואג לכך. היות שבנו הצעיר של הרב יפה היה בן כיתתי בבית הספר "יבנה", לפעמים הייתי הולך עמו להתפלל במניין של הרב.

בשבתות, בחגים ובזמנים נדירים באמצע השבוע היה רבה של קובנה מתפלל בבית המדרש החדש. או אז הייתי אוהב לבוא למקום ולחזות במאור פניו המקרין אור של תורה וצדקות.

על-אף שרבה של קובנה בחר בגאון רבי זבולון גרז שימסור שיעורים, שיתפלל עם הציבור ושישמש כמורה צדק בבית המדרש - בכל זאת בשבתות ובחגים, עת רבה של קובנה היה בא להתפלל, לא היה הגאון רבי זבולון בא להתפלל שם ולפסוק הלכות כדי לא לפגוע חס ושלום, ולו למראית עין, ברבה של קובנה. רק בימים בהם רבה של קובנה לא היה מגיע - היה בא הגאון רבי זבולון בגדלותו לבית המדרש החדש.

חתונת המחבר
מימין לשמאל: רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל, רבי מאיר שפירא זצ"ל
רבי חיים יהושע גיברלטר, זצ"ל רבי זבולון גרז זצ"ל והחתן

הגאון רבי זבולון גרז היה ליבו ונשמתו של בית המדרש החדש. הוא היה אחת מדמויות ההוד שפיארו את בית המדרש.

מרגש היה לחזות בתפילתו הזכה של הגאון רבי זבולון גרז. הוא היה יושב במזרח, באולם הגדול של בית המדרש, עטור טלית ותפילין. ותפילתו היתה כה ברורה, מרגשת ומרנינה עד כי נשמעה בכל אולם בית המדרש.

משסיים הגאון רבי זבולון את תפילתו, החל למסור את שיעורו העמוק בגמרא באולם הגדול של בית המדרש. היה זה שיעור למדני ועמוק, השיעור נמסר בסברה הרחבה של הגאון רבי זבולון. לאחר השיעור בגמרא מסר שיעורים נוספים: שיעור במשניות ושיעור בהלכה.

מאות אנשים הגיעו להתפלל באולמות שבצדדים, כמו-כן באו רבים לשאול שאלות הלכתיות. על-אף שרבים היו השואלים שהמתינו לשמוע פסקי הלכותיו, היה הגאון רבי זבולון משיב לכל אחד ואחד במתינות ובסבר פנים יפות.

בשעה עשר בבוקר היה מסיים את מסירת השיעורים והולך ללמוד בכולל סלבודקה, מקום שבו למדו גדולי הדור. רבי זבולון היה אז בכל תוקפו וגבורתו ונמנה על גדולי תלמידי החכמים ב"כולל סלבודקה". לפנות ערב חזר רבי זבולון שנית לבית המדרש החדש, למסירת שיעורים ולפסיקת הלכות.

בבית המדרש החדש היו שיעורים נוספים, שנמסרו על ידי מספר מגידי שיעורים, כדוגמת שיעור פרשת שבוע הנפלא של המלמד הרב סטרליץ. כמו-כן נמסרו שיעורים במנורת המאור, בחיי אדם וכו', ואף שיעורים על-ידי סבי הגאון, ר' משה לייב. בכל פינה הוצבו שולחנות ונאמרו שיעורים.

לומדי "חברת ש"ס" בליטא

בלילות השבת הארוכים של החורף, עת מסר הרב סטרליץ את שיעורו בחומש ורש"י, היה אולם בית המדרש מלא מפה לפה, מאות אנשים באו לשמוע את שיעורו הנפלא ולא נותר אף מקום אחד פנוי.

התפילות

בית המדרש החדש היה מרכז היהדות בקובנה. כל אולמות בית המדרש היו גדושים במתפללים. את השתפכות הנפש של בעלי התפילה לא ניתן לתאר במילים.

הציבור שהגיע להתפלל שם בשבתות ובחגים היה מגוון מאד. במזרח ישבו הנכבדים, תלמידי החכמים והרבנים, ובראשם הגאון רבה של קובנה. והרב אינטלגטור, מהלמדנים הגדולים בקובנה, שנחשב לאדם המכובד ביותר אחרי הרב. הוא זכה לתורה וגדולה במקום אחד. הוא אף נבחר להיות ראש הקהילה למשך מספר שנים. שמו הלך לפניו והוא ישב בכותל המזרח בצד השני.

במערב, סמוך לתנור, ישבו אנשי העמל והיזע, הסבלים והעגלונים. כל אחד מצא את מקומו. החייט, הסנדלר, המסגר, הנגר, הסוחר והתעשיין. שקט מוחלט שרר בתפילה שהייתה מרנינה כל לב.

כה מיוחד היה לשמוע את אמירת התהילים על-ידי האנשים הפשוטים בפרט בשבתות. מפעים היה לראות את האמונה התמימה שלהם, את הכבוד שחלקו לתלמידי חכמים ולומדי תורה. זו היתה מהותה של ליטא לפני המלחמה. אנשים פשוטים, כעגלון וכסבל, שאפו לזכות ולראות את בניהם תלמידי חכמים גדולים בתורה.

בחול המועד סוכות ובפרט בהושענא רבה אהבתי מאד להתפלל בבית המדרש החדש. החצר היתה מלאה "הושענות" - ערבות, וריח נעים אפף את הכל. ציבור המתפללים הגיע, כשבידיהם אתרוגים ולולבים, וזאת על-אף שבליטא של הימים ההם היו ארבעת המינים יקרים מאד.

כל בתי הכנסת הגדולים בקובנה היו פתוחים שלוש פעמים ביום לתפילה, וכן לשיעור תורה שהתקיים לאחר מכן. במשך שעות היום היו בתי הכנסת סגורים. לעומת זאת שערי בית המדרש החדש היו פתוחים לרווחה עשרים וארבע שעות ביממה.

הכל הכירו את המקום, שכן התקיימו שם תפילות בציבור יומם וליל. אם היה אי מי צריך להתפלל לפני העמוד או לומר קדיש, היה מגיע לבית המדרש החדש.

עבודות הקודש

בחצר בית המדרש היתה חנות לתשמישי קדושה. המוכר היה חסיד - סופר ידוע בקובנה. בהיכנסנו לחנות היינו רואים מראה נפלא, יהודי עטור זקן לבן ארוך ועל פניו ניכרת יראת שמיים טהורה. הוא כתב מזוזות, ספרי תורה, ומכר תפילין. עבודת הקודש שהיה מבצע היתה ידועה ומקובלת כתכלית ההידור.

השוחט המפורסם בקובנה ובסלבודקה היה הרב חזן - חסיד חב"ד. אף ייצור היין נעשה על-ידי חסיד חב"ד. למעשה, רוב האנשים שעסקו בממכר תשמישי קדושה הוכרו כאנשים יראי שמיים.

גם המקווה הראשי בקובנה היה בהנהלת חסידי חב"ד, תחת פיקוחו הישיר של רבה של קובנה. עד כמה שזכור לי, רוב המים שמילאו גודל של מקווה כגודל בריכה, היו ממי מעיינות. בכל מקום שחפרו נבעו המים.

החזנים

החזן של בית המדרש החדש היה יהודי בשם כודרי. כודרי היה חזן בבית המדרש במשך למעלה מחמישים שנה. (החזן כודרי היה דודו של השוחט הראשי בקובנה, הצדיק רבי מנדל שמידט, שהייתה לו קבלת סמיכה לשחיטה מרבה של קובנה, רבי יצחק אלחנן ספקטור. רבי מנדל שמידט היה צדיק וירא שמיים, מומחה גדול לשחיטה. אמי הי"ד אכלה אך ורק מבשר שנשחט על ידו).

החזן כודרי היה מגדולי החזנים בדור הקודם. בתור ילד הייתי הולך לפעמים לשמוע אותו. קולו היה אדיר, מלא מתיקות. הוא היה ידוע כאבי החזנים בדור הקודם.

כדי לחדד מעט את העניין, אתן דוגמא: כאשר הגיע לליטא החזן העולמי סירוטה, בליווי מקהלה של מאה חזנים, הופיע בקונצרט חזנות עם כודרי. סירוטה, שהיה ידוע בקולו החזק והערב, שר "דואט" עם החזן כודרי, והנוכחים במקום סיפרו שהחזן כודרי עלה לטונים גבוהים עוד יותר משל סירוטה.

החזן כודרי לא נסע למקומות שונים בעולם כמנהג החזנים בעלי הקול הערב, אלא נשאר כל העת בקובנה, והיה לחזן הראשי בבית המדרש החדש.

כשנפטר החזן כודרי, חיפשו ממלא מקום ולא מצאו, משום שהחזנים הגדולים שיכלו להשתוות לעוצמתו, נסעו בעולם הגדול כדי להרוויח כסף רב. למרות גודלו של בית הכנסת, הוא לא היה עשיר דיו כדי לשלם משכורת גדולה לחזן עולמי.

דודי, הרב הצדיק והקדוש רבי צבי זיסמן זצוק"ל הי"ד, שהיה תלמיד חכם וצדיק גדול, שימש כבעל תפילה בתפילת מוסף בבית המדרש של חב"ד בקובנה. הוא היה בעל חוש מוזיקלי ושר במתיקות רבה. לימים, כשהציעו לו את משרת החזנות, הקריאה בתורה והגבאות של בית המדרש - סירב, כיוון שלא רצה לשנות את נוסח תפילתו, שהיה בנוסח האר"י.

לבסוף מונה לחזן בית המדרש יהודי חייט, כבעל תפילה לתפילת מוסף. בקולו היתה מתיקות נפלאה, עת התפלל בנוסח המקורי של יהודי ליטא את תפילת הימים הנוראים.

בקובנה היו מספר בעלי תפילה, שהיו גם חייטים במקצועם. בימים ההם היתה החייטות ברובה עבודת כפיים ועברה בירושה מאב לבנו. כאשר היו תופרים יומם וליל, השכילו לנצל זמן זה באימון לקראת תפילת הימים הנוראים. ואכן חייטים אלו היו בעלי תפילה גדולים.

אשתו של החזן החדש היתה מוכרת בחנותנו. באחד הימים היא לקחה אותי לביתה, שם שמעתי את בעלה החייט מתאמן בנוסח התפילה. זכורני, שהייתי המום משירתו העריבה ומתפילתו המתוקה.

זכרונות מבית המדרש

שני מאורעות שארעו בבית המדרש החדש נותרו חרוטים בלבי:

הראשון ארע סמוך לפריצת המלחמה בין גרמניה ופולניה. בתקופה זו הגלו הגרמנים ימ"ש לגבול הפולני את כל היהודים בעלי האזרחות הפולנית שגרו בגרמניה. אלפי יהודים, אנשים, נשים, זקנים וטף - נותרו תחת כיפת השמיים בשטח ההפקר שבין שתי המדינות. ממשלת פולניה לא נתנה להם להיכנס לפולין, והגרמנים לא אפשרו להם לחזור לביתם.

כשהגיעה הידיעה הנוראה לקובנה, נערך יום תפילה גדול בבית המדרש החדש. כל הרבנים ואלפי אנשים התקבצו להרים קול תפילה וזעקה. הגאון הרב שפירא, רבה של קובנה, הגיע אף הוא. היתה זו אחת התפילות המרגשות ביותר שחוויתי בחיי.

המאורע השני, שריגש אותי ונחקק בזכרוני, היה שיעורו של הרב סטרליץ. הרב סטרליץ היה מוסר שיעורים בפרשת השבוע מידי שבת. מאות אנשים האזינו לשיעורו בפרט בלילות השבת הארוכים של ימי החורף, שכן הוא ניחן בכושר הסברה מעולה.

בעת שמסר את שיעורו - שנמשך כשעתיים - שרר שקט מוחלט. הכל רצו לשמוע כל הגה היוצא מפיו. לדבריו היה טעם גן עדן. למרות הצפיפות ששררה במקום ועל-אף גילי הצעיר, הייתי מגיע לבית המדרש ומאזין לדרשה. מלבד הדרשה המיוחדת היה מדהים לראות את המראה הנפלא הזה - ציבור גדול מרותק לשיעורו של הרב סטרליץ, ואיש לא נע ממקומו. (אגב, לרב סטרליץ היה תלמוד תורה על טהרת הקודש שלמדו בו כחמש מאות ילדים וכפי שנספר להלן).

בית המדרש בחורבנו

לפני מספר שנים ביקרתי בבית המדרש, ואכזבה קשה אחזה בי. הבניין עדיין עומד על תילו, אך כל מהותו שקעה באדמה. את קומתו הגבוהה של בית הכנסת חילקו למספר קומות ופתחו במקום חנויות ומשרדים קטנים. ניסיתי להיכנס לחנויות על-מנת למצוא פינה בה אוכל לראות חלק מאולם בית הכנסת אך לא הצלחתי. הכל היה בנוי מחדש ומחולק לשלוש קומות. כה כאב לבי על דבר חורבנו של בית המדרש ואובדן מתפלליו. המקום ששימש בעבר לתל תלפיות - חולל ואיננו.

הרשעים שינו את מהות הבניין, מבית מדרש מפואר - למשרדים ולחנויות, וזאת על-אף שיש כיום בקובנה סופרמרקטים גדולים ואין צורך הכרחי בחנויות. הרשעות הזו אין כדוגמתה - חילול מקדש מעט ללא כל סיבה.

מחד - הם לא רצו להרוס את הבניין עקב גודלו העצום, ומאידך - חששו שמא יבקשו היהודים להחזירו לבית תפילה, לכן חילקוהו לקומות במטרה שלא יישאר ריק.

בית הכנסת החדש בקובנה בחורבנו

כאשר רואים את מצב בית המדרש החדש, רואים למעשה את ליטא בחורבנה. אין צורך ללכת לבתי קברות ולמקומות הריגה המוניים. די במבט לעבר בית המדרש בריקנותו. "שועלים הלכו בו". אכן, על זה היה דווה ליבנו, על אלה חשכו עינינו - על עולם התורה שוקק החיים, אשר נגדע ביד מרצחים, עקובה מדם.

בית כנסת החייטים

סמוך לבית המדרש החדש שכן בית כנסת שכונה "בית כנסת החייטים". בית כנסת זה היה השני בגודלו. שאר בתי הכנסת בקובנה נבנו רובם בגודל אחיד והכילו מקום תפילה למאות אנשים. עזרת הנשים בכל בתי הכנסת היתה בקומה

העליונה. כפי הנראה, בית הכנסת נבנה על-ידי חייטים, ועל-כן זהו שמו, אולם בזמני לא הכרתי אף חייט שהתפלל בבית כנסת החייטים.

שלוש פעמים ביום התקיימו שם מניינים קבועים. בימות החול אבא התפלל שם מידי בוקר. בדרך-כלל התפללנו אף אנו במקום, ורק לעיתים רחוקות היינו מתפללים בבית המוסר בקובנה תפילות מנחה ומעריב התפללנו בבית המוסר.

בשבתות ובחגים היה אולם בית הכנסת מלא מפה לפה. באולם הגדול התפללו כחמש מאות איש, ובעזרת הנשים - יותר ממאתיים נשים. כל המתפללים היו שומרי תורה ומצוות. בזמני, התפללו שם מנכבדי הציבור בקובנה. מגוון רחב של אנשים באו להתפלל: הסוחר, התעשיין, בעל בית המרקחת עם בניהם וחתניהם. רוב מתפללי בית כנסת החייטים היו עשירים. חלקם היו בעלי חנויות גדולות, סוחרי עצים, או שהיו ברשותם בתים להשכרה.

בשעת התפילה שרר שקט מוחלט. כבוד רב חלקו המתפללים ללומדי התורה. מי שהיה תלמיד חכם הושב ב"מזרח".

בבוקר, לאחר התפילה, נמסר שיעור במשניות במשך כחצי שעה, ובערב התקיים שיעור עמוק בגמרא, שנמסר על-ידי רב בית הכנסת, הגאון הרב פקלנישקי. במקום היו שיעורים נוספים, כמו בכל בית כנסת במוסר, במנורת המאור ובהלכה - בחיי אדם.

תפילתנו בבית הכנסת החייטים

אבי חיפש מקום תפילה שבו לא יכירו בגדלותו. הוא רצה להתפלל בבית כנסת של בעלי בתים יראים, שמקפידים על כל הלכות בית הכנסת והלכות תפילה. כמו-כן חשוב היה לו שרב מגדולי ישראל יעמוד בראש בית הכנסת. אבא מצא זאת בבית כנסת "החייטים" בקובנה.

בבית המוסר בקובנה האריכו בתפילה. בביתנו היו ילדים קטנים, ואף סבא וסבתא זקנים וחולים היו וגרו בביתנו. בנוסף לכך באופן קבוע התארח בביתנו בחור ממצויני ישיבת "אור ישראל" של רבי יחזקאל ברנשטיין. אבא לא רצה לעכב את כולם, לכן התפלל בבית כנסת "החייטים", שם סיימו להתפלל מוקדם יותר.

אבא התנהג בבית הכנסת בתכלית הענווה כדי שלא יכירו בגדלותו. הוא לא ישב במזרח, אלא בשורה השנייה. הוא אף לא הרבה לדבר בלימוד לאחר התפילה,

אבא קורא את המגילה באטליה

כדי שגדלותו בתורה לא תבלוט. אולם אבא לא הצליח בהסתרת גדלותו, הציבור הבחין ברום מעלתו מסיבות שונות:

הגאון ר' שמואל חיים יאנצ'וק, רב המקום, אחד מגדולי הדור ההוא, למד חברותא שנים רבות עם סבי הגאון, ר' משה לייב, רבה של ההר הירוק בקובנה. מסיבה זו הכיר את אבא היטב בתור תלמיד חכם, שזכה במשך שנים רבות ללמוד תורה מפי הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ בסלבודקה.

הגאון רבי שמואל חיים העריך אף את דרך לימודו של אבא. אבא זכה ללמוד גם מפיו של הגאון המהרי"ל בלוך, כאשר המהרי"ל התגורר בעיר שדובה. עוד לפני שעבר לטעלז, הוא היה רב המקום ועמד בראש ישיבה גדולה, אשר הצטיינה בדרך הלימוד בשיטת ההגיון. כך קיבל אבא את שיטת הלימוד ואת תורת ההיגיון של טעלז.

מפעם לפעם כיבד הגאון הרב יאנצ'וק את אבא לומר את השיעור הלמדני תחתיו. הכל נהנו לשמוע את שיעורו של אבא, כיון שהוא ניחן בהסברה נכונה ובשכל ישר. בהזדמנויות אלו נודעה גדלותו של אבא למרות רצונו להצניעה.

רב בית הכנסת

כבוד רב רחשו מתפללי בית כנסת החייטים לתורה וללומדיה. בערך בשנת תרצ"ה (1935) נפטר רב בית כנסת החייטים, הרב הגאון הצדיק רבי שמואל חיים יאנצ'וק זצ"ל. (שמעתי מהגאון הצדיק רבי שאול ברזם זצ"ל, בשם מרן ה"חזון

איש", שבליטא רב של בית כנסת מזקני הדור, היה גדול בתורה כל-כך, עד שבדורנו היה נחשב בוודאי בין גדולי הדור. מסתבר, כי בדעתו היתה הדוגמא: הגאון רבי שמואל חיים יאנצ'וק, רבה הזקן של בית הכנסת "החייטים" ושל כל האיזור העתיק של קובנה).

כדבר המובן מאליו, חיכה חתנו הגאון רבי יעקב פקלנישקי לקבל את משרת רבנות בית הכנסת. הוא אמנם ניהל את ישיבת "עץ חיים", אך הכנסתו מן הישיבה לא היה בה כדי פרנסתו, ורק משכורת מרבנות בית הכנסת יכלה להוות הכנסה משלימה שתספיק לו לכלכל את ביתו.

בליל שבת קודש ניגש השמש הראשי הצדיק, רבי לייב, למקומו של אבא, נטל את הסטנדר שלו והעבירו למזרח. הוא מסר לו בשם גבאי בית הכנסת, כי בחרו בו לרב בית הכנסת תחת הרב הגאון רבי שמואל חיים יאנצ'וק שהסתלק לבית עולמו. מייד לאחר מכן ניגש הצדיק רבי לייב לעמוד והחל להתפלל ערבית של שבת, וכמובן המתין שאבא יסיים לקרוא קריאת שמע ואחר כך תפילת הלחש - כנהוג כבוד לרב בית הכנסת.

אבא, שתמיד ישב בספסל השני והתרחק מכותל המזרח בשל ענוותנותו הרבה, כמעט קיבל התקף לב מרוב צער. הוא לא רצה כלל בתפקיד זה, הסיבה העיקרית הייתה, כי חתנו של רבי שמואל חיים, הגאון רבי יעקב פקלנישקי, היה תלמיד חכם עצום, הראוי למלא את מקום חותנו, כרב בית הכנסת וכמורה צדק של האזור. בנוסף לכך, אבא היה עשיר ולא נזקק לכסף שישלמו לו בעבור הרבנות, לעומת זאת רבי יעקב היה עני ואביון ונזקק להכנסה זו.

אבא חשש שעול הרבנות יפריע לו בסדריו ובלימודו, שכן על אף היותו סוחר גדול, בכל יום בזמנו הפנוי היה שקוע בלימודו, בלילה היה יושב ולומד עד השעה שלוש לפנות בוקר. אי לכך סירב אבא ליטול את משרת רבנות בית הכנסת.

אבא התחנן לגבאים שיקחו את הגאון רבי יעקב לרב. הוא אף דיבר בשבחו ואמר שרבי יעקב הינו גאון וצדיק וראוי לתפקיד זה - אך ללא הועיל. הגבאים התייחסו לאבא כרב לכל דבר: בקריאת התורה כובד בעלייה "שלישי", ואף העמידוהו כמקריא לתקיעות.

הגבאים טענו שתלמיד חכם עצום וגאון כאבא המתפלל בבית הכנסת שלהם - הרי זהו כבוד התורה שממנים אותו לרב, ואם ינהגו בצורה אחרת, הרי שהם רואים בכך ביזיון תלמיד חכם. אבא נאלץ לקבל את הרבנות.

אולם לאחר הימים הנוראים חדל אבא מלבוא להתפלל בבית כנסת החייטים, זאת כדי להשפיע על הגבאים למנות את הגאון רבי יעקב לממלא מקום חותנו.

אולם גבאי בית כנסת החייטים לא נכנעו. הם הבינו כי לא יצליחו להשפיע על אבא, שחס על כבודו של הגאון רבי יעקב פקלנישקי, לפיכך שמו פעמיהם לבית רבה של קובנה בעל ה"דבר אברהם" והתלוננו בפניו כי אבא מסרב לקבל את משרת הרבנות של בית הכנסת, ואף חדל מלהתפלל במקום.

הגבאים טענו, שהם בחרו באבא לשמש כרב המקום משום שהוא תלמיד חכם עצום. אמנם יש באפשרותם למנות לתפקיד את חתנו של הגאון הנפטר, שאף הוא תלמיד חכם גדול, אך בכל זאת הם מרגישים שאבא תלמיד חכם גדול יותר ואם לא יבחרוהו הרי הם פוגעים בכבוד התורה.

הגאון רבה של קובנה, קרא לאבא ואמר לו, שאי קבלת משרת הרבנות אינה ראויה, בפרט שבעקבות כך אף חדל מלהתפלל במקום, ואם הגבאים חפצים למנותו כדי שכבוד התורה לא ייפגע, כיצד ייתכן שאבא, חס ושלום, נותן כביכול יד לפגיעה בכבוד התורה.

עוד הוסיף ואמר לאבא, שאם הוא מצטער כל-כך כי חתנו של הגאון רבי שמואל חיים לא קיבל את משרת הרבנות - אזי תפקידו הוא להשפיע על הגבאים למנות את רבי יעקב.
הגאון יעץ לאבא ליטול את התפקיד, ובמשך הזמן לשכנע את הגבאים שחתנו של הגאון רבי שמואל חיים הינו תלמיד חכם עצום, וזהו כבוד גדול לתורה שייטול את המשרה.

אבא חזר לבית כנסת "החייטים", אולם נהג על-פי עצת רבה של קובנה. בשבת לאחר התפילה, כשהגיעו הכל לברך את אבא ב"שבת שלום", ניגש אבא לפני הכל לצד השני של המזרח, כדי לומר "שבת שלום" לרבי יעקב. כך עבר כל הקהל ליד רבי יעקב ובירך אף אותו ב"שבת שלום".

אבא החל לדבר עם רבי יעקב בלימוד לפני קהל מתפללי בית הכנסת. כאשר פתח רבי יעקב את פיו בדברי תורה, כולו קרן וזרח מאור התורה שבערה בקרבו. אבא נהנה מאד מדברי תורתו, והיה משבחם בקול רם ומתענג על עומק חידושי התורה.

הגאון רבי יעקב נהנה שאבא מכיר בגדלותו, והדברים השפיעו אף על הציבור.

כאשר ראו את הכבוד שאבא חולק לרבי יעקב, הבינו כי אף הוא מגדולי תלמידי החכמים, שהרי רב בית הכנסת נכנע כלפי כבוד תורתו - וכך כיבדוהו יותר ויותר.

אך לאבא היתה עדיין בעיה: את אבא כיבדו ב"שלישי", שזו העלייה שקיבל תמיד רב המקום, והיתה זו הוכחה מעשית להיותו רב בית הכנסת. בחוכמתו מצא אבא עצה גם לבעיה זו.

אבא ביקש מגבאי בית הכנסת, שהואיל והוא מתפלל בבית המוסר תפילות מנחה וערבית, ושם יש קבלה, שהעלייה החשובה ביותר היא "חמישי", כי בעלייה זו כיבדו את הגאון רבי ישראל סלנטר, לכן הוא - כתלמיד בית המוסר - מבקש שמיום זה והלאה יכבדוהו ב"חמישי" ולא ב"שלישי". בקשתו של אבא התקבלה אצל הגבאים, וכך כובד רבי יעקב ב"שלישי" והדרך לרבנותו נסללה.

אני הייתי אז ילד כבן שש. את פרטי הסיפור ראיתי בעיניו של ילד צעיר, אולם לא קישרתי בין הדברים. את התמונה השלימה תיאר לי אחי הבכור, הרב ר' אהרן יוסף זצ"ל.

במשך הזמן קיבל הגאון רבי יעקב את כל התפקידים הרשמיים של רב בית הכנסת. אולם הגבאים הציבו לכך תנאי: שאבא ימשיך להתפלל במקום.

מובן כי כשקיבל רבי יעקב את התפקיד, החל אבא לכבדו בכבוד מלכים: הוא פינה את מקומו במזרח ודאג שיושיבו שם את רבי יעקב, הוא אף עמד על-כך שהגאון רבי יעקב יקבל "שלישי" בעלייה לתורה, יהיה המקריא של התקיעות, ואף ה"פוסק".

פעמים רבות היה אבא ניגש לאחר התפילה לגאון רבי יעקב ומדבר אתו בלימוד. הגאון, עם כל חום התורה שבקרבו, החל לומר את חידושי התורה שלו, וכך ראה כל ציבור המתפללים את הכבוד הגדול שאבא חולק לרב - דבר אשר השפיע על כולם לקבלו כרב וכמנהיג ללא כל פקפוק.

היתה סיבה נוספת שבשלה לא רצה אבא לשמש ברבנות: אבא לא רצה להנות מכבודה של תורה. הוא נמלט מכך כמו מאש. הוא חשש שמא אינו ראוי לכך, וכיצד יכול הוא לקבל את משרת הרבנות אם יש תלמיד חכם גדול כמו הגאון רבי יעקב, שיכול אף הוא ליטול את הרבנות?!

אבא חשש שאם ייטול את התפקיד אולי תתערב בכך הנאה, אפילו מועטה,

מהכבוד שמכבדים אותו ועל-ידי כך יהנה מכבוד התורה - דבר שאסור היה בתכלית האיסור בעיני אבא.

במשך השנים הוצעה לאבא משרת רבנות נוספת, בתור ממלא מקום חותנו בהר הירוק, כפי שאספר בהמשך, אולם הוא סירב לכך. בלבו שכן תמיד הפחד, שנבע מיראת שמיים טהורה - חס וחלילה לא להנות מכבוד התורה.

בכל מקום שביקשו ממנו למסור שיעור תורה, הוא לא סירב. הוא עשה למען תורתנו הקדושה כל מה שהיה ביכולתו. אך משרת רבנות, שעצם מהותה לקבל כבוד בשל התורה שבו - מכך נרתע. זוהי דמות של גאון מהדור הקודם!

ואכן, רב המקום היה רבי יעקב פלקנישקי. בתחילה היה מוסר בבית הכנסת את השיעורים לבחורים. במשך הזמן הרב יונה סענצזול - חתנו, שהיה תלמיד חכם עצום, מבחירי תלמידי ישיבת סלבודקה - החל לומר שיעור נוסף בישיבת "עץ חיים".

הרב משה וולברשטיין שליט"א, אחד השרידים מיהדות קובנה הנאמנה שנותרו ברחמי שמיים, תלמיד ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה (וזכה להקים דור של גדולי תורה בארץ הקודש), היה לומד במקום. הוא סיפר, כי לא פעם בשעת השיעור של הגאון רבי יעקב פלקנישקי, כשהיו מתקשים באיזושהי סוגיה, נוהג היה הגאון לומר להם מוסר: "לפניכם ניצבת גבעה קטנה, אתם מתקשים לטפס עליה בחושבכם כי זהו הר גבוה. יש לכם קושיה בגמרא, ומייד אתם נעצרים, בטוחים כי אין ביכולתכם להשיגה. אך לא כן. התורה דורשת עמל ויגיעה, רק כך זוכים להגיע מעלה מעלה".

הבנין החדש של ישיבת סלבודקה בקובנה

בנו של הגאון רבי יעקב פקלנישקי, היה מבחירי ישיבת סלבודקה. הוא קבע את מקומו לתפילה מאחורי הבימה, כדי שלא יופרע בתפילתו.

בילדותי הייתי עומד מאחוריו בשעת התפילה ומקשיב לתפילתו העריבה. הוא התפלל

בהשתפכות הנפש, שאיני מצליח לתארה במילים, בפרט בפסוקי דזימרא ובתפילת "נשמת" בשבת, שהיו מלאי רגש והודיה. תפילה כזו ראו רק אצל צדיקים גדולים. בעיניי הוא היה דמות של בן תורה בכל הדרו, הי"ד.

בגיטו קובנה הסתגר בעליית גג והגה בתורה יומם ולילה. אנשים רחמניים פרנסו אותו, ואף הנהלת הגיטו לא הפריעה לו, שכן הכל ידעו אודות גדלותו והתמדתו בלימוד התורה.

חתנו של רבי יעקב היה הגאון הרב רבי יונה סענדזול מאניקשט, שהיה מגדולי תלמידי החכמים בישיבת סלבודקה. הוא היה תלמיד חכם עצום, מהמיוחדים בדור. אני הכרתי אותו טרם נישואיו, כאשר למד עם אחי הגדול, רבי יוסף, שבסיועו הפך לתלמיד חכם מובהק.

בעת שחיתן הגאון רבי יעקב את בתו עם רבי יונה, הלכתי עם אבי לקידוש שנערך לאחר החתונה. נוכחתי לראות שהגאון רבי יעקב גר מתוך עניות, תחת רעפים בעליית גג. כדרכם של גדולי ישראל לא הפחית דבר זה מאומה מגאונותו בתורה - בה היה שקוע כל כולו.

לצערנו, הכל נחרב ועלה השמיימה באש התבערה. הגאון רבי יעקב פקלנישקי היה הקדוש הראשון שנהרג בגטו קובנה. גרמני ארור ירה בו ברחוב ורצחו במקום, הי"ד.

בשורות אלו ניסיתי לעמוד במקצת על הכבוד שכיבדו "בעלי הבתים" של ליטא את לומדי התורה.

האולמות ושימושם

בכניסה לבית הכנסת היו שני אולמות, שהיו גם הם גדולים למדיי. אחד מהאולמות היה מיועד לתפילה ובו התפללו מניינים נוספים. בימי החורף כשבליטא שרר קור עז - שהיה מגיע ל-22 מעלות מתחת לאפס, ולפעמים אף יותר - לא הצליחו התנורים הגדולים לחמם את האולם הראשי, שהיה רחב וגבוה, ולכן התפללו באולם זה, כמו-כן האולם שימש למסירת שיעור לתלמידי הישיבה.

תלמידי הישיבה היו משתמשים בספסלים ובסטנדרים של בית הכנסת, וכיוון ששהו במקום היה צורך לקנות עצים רבים כדי להדליק את התנורים הגדולים

בעבורם. גם צריכת החשמל באולם הגדול היתה רבה. מובן כי הניקיון והאחזקה היו על חשבון בית הכנסת.

למרות ההוצאות הרבות אודות לקיומה של הישיבה במקום, לא נשמעה אף מילת תרעומת מצד הגבאים. להיפך - הם תמיד ייחלו לכך, שיצטרכו להוזיל מכספם כדי לסייע ללימוד התורה הקדושה. כבוד התורה היה מעל הכל.

האולם השני עמד לשימוש השמש, אשר היה שמש משנה לצדיק הקדוש ר' לייב זצוק"ל. בפינת האולם היו כלי התחזוקה והניקיון. כפי הנראה, הוא אף ישן שם. בני הישיבה היו אוכלים שם רק ארוחת צהרים ולאחר מכן היו לנים בביתם.

באמצע החדר עמד שולחן ארוך וגדול מצופה בלוח נחושת עבה, שלא כשאר השולחנות בבית הכנסת, שהיו מכוסים בפלטות מעץ.

יודעי דבר סיפרו לי, כי בעבר לא היה חדר טהרה בבית הקברות, ולכן בכל בית כנסת היה חדר המיועד לטהרת המתים. בעבר לגבאי בתי הכנסת בקובנה היה תפקיד נוסף על חלוקת העליות ותחזוקת בית הכנסת - הם היו חברים בחברה קדישא. הם היו בקיאים בכל הדינים הנוגעים לטהרת המת וקבורתו. גם כאן, בבית כנסת החייטים, היה מיועד החדר והשולחן שבו בעבור טהרת המתים.

לאחרונה קראתי ספר, שנכתב על-ידי האישה החשובה, הרבנית דבורה אולשטיין לבית משפחת דסלר, שנשלחה עם משפחתה ועם אלפי אנשים מקובנה לסיביר.

בספר מובא מקרה שארע בסיביר, כשיהודי נפטר, ולא ידעו איך לטפל בגופתו לפי דיני ישראל. למרבה הנס, הוגלה למקום אדון רוזמן, שהיה גבאי ראשי בבית הכנסת. (אדון רוזמן היה אחד היהודים הנכבדים בקובנה. הוא גר מולנו בקובנה ברחוב לוקשה והייתה לו חנות גדולה של עורות. הוא היה ידיד טוב של אבי).

ומתוקף תפקידו היה חבר בחברה קדישא, לפיכך ידע הוא את כל המנהגים והדינים, והדריך את כולם. אדון רוזמן לימד כיצד עושים טהרה, תפירת תכריכים וצורת הקבורה - וכך זכה אותו יהודי להיקבר כיהודי.

במשך השנים כשנבנה בית טהרה גדול בבית החיים בקובנה, לא היה צורך בחדר הטהרה בבית הכנסת, לכן נתנו לשמש אפשרות להשתמש בחדר.

תלמידי הישיבה שאכלו שם, לא ידעו כנראה מה היה שימושו של החדר בעבר.

אך אני, כששמעתי על כך בילדותי, הייתי מפחד לעבור שם. במיוחד הפחיד אותי השולחן הגדול עם דף הנחושת העבה.

דמות שמש בליטא

לפני מספר שנים כאשר הותרה הכניסה לליטא, עם נפילת הקומוניזם, הצטרפנו אני ואשתי לקבוצה גדולה של שרידים מיהדות ליטא, שנסעה לבקר ולהתפלל במקומות שבהם נעקדו ונטבחו רבבות מיהודי ליטא.

היינו שם במקומות רבים, ביניהם ב"פורט התשיעי" שליד סלבודקה. שם נהרגו על-ידי הנאצים - בסיועם של הפרטיזנים הליטאים הרוצחים - כמאה אלף קדושי עמנו הי"ד.

כמו כן היינו ב"פורט השביעי" שליד בית הקברות ב"הר הירוק" בקובנה. במקום זה נרצחו בשבועיים הראשונים של המלחמה כעשרת אלפים גברים מקובנה ומסלבודקה ועמם הגאון הצדיק, הקדוש רבי אלחנן וסרמן, וחכמי ישראל נוספים הי"ד.

כמו-כן היינו בוילנה ביערות ה"פאנאר". גם שם נרצחו כמאה אלף קדושי עמנו, ועמם חכמי הדור וגדוליו הי"ד.

בשבת הלכנו להתפלל בבית הכנסת היחיד שנשאר בוילנה. בשובי מבית הכנסת, נלווה אלי יהודי מניצולי יהדות וילנה. בזמן המלחמה הוא היה נער צעיר וחי בגטו, בחסדי שמיים זכה להינצל, ואף נראה כאדם אמיד. הוא סיפר לי על יהודים מוילנה שלפני החורבן.

סבו, כך סיפר היה מאיזור שניפשוק שבוילנה. הוא היה בנאי והתפרנס בכבוד מעבודתו. בשכונת שניפשוק בוילנה גרו למעלה משלושים אלף יהודים. הרב שם היה גאון גדול, שנקרא רבי מאיר משניפשוק. בשכונה זו היו בתי כנסת רבים ובתי מדרשות גדולים, אך בכל זאת התעורר צורך בבית מדרש גדול נוסף.

לסבא היה מגרש גדול סמוך לביתו, במקום היפה ביותר ליד נהר הווילי. הסב הציע לתרום ארבעה דונמים משטח המגרש לבניית בית המדרש הגדול. הסבא היה מוכן לעזור בבנייה, אך בקשה אחת היתה בפיו: הוא ביקש, כי כאשר יגיע לזקנה ולא יוכל עוד לעבוד, תהיה לו את זכות המצווה- להיות השמש בבית מדרש זה!

מובן שלא רצה זאת על-מנת לקבל שכר, אלא ראה לעצמו זכות לשמש את לומדי התורה. הכל הסכימו לתנאי, ועל שטח זה נבנה בית מדרש גדול, מהגדולים באיזור שניפשוק שבוילנה.

לאחר המלחמה נשאר השטח ריק מיהודים. הרוסים, כדי לטשטש כל זכר לחיים יהודים במקום, החריבו את כל המבנים באיזור. הם טענו, שזול יותר יהיה להקים במקום המבנים הישנים בנינים רבי קומות, מלהשקיע בשיקום המבנים הישנים.

באיזור זה יש כיום גינה ענקית, ובשטח שעליו עמד בית המדרש, נבנה בית מלון יוקרתי בן שלושים קומות, שנקרא "לטובה".

האיש שסיפר לי על סבו, הוסיף ואמר, כי כשתיאר לפני רבה של פוניבז' את גדלותו של הסבא. הרב מפוניבז' אמר לו, כי השמשים בבתי הכנסיות בליטא לפני החורבן היו צדיקי עולם.

בסיפור זה רציתי לקרב אל הלב את גדלותו של שמש בית הכנסת בליטא, ובכך לתת לקורא אפשרות להבין את רום ערכו של ר' לייב, שמש בית הכנסת "החייטים" שבו התפללנו בקובנה. מלבד צדקותו הנשגבה, הוא היה תלמיד חכם עצום. הוא ניסה להסתיר את גדלותו בתורה, אולם הציבור חש וידע זאת.

גדלותו של רבי מאיר משניפשוק

(את הדברים הבאים שמעתי מפיו של הרב פרבר ז"ל, שהיה יליד וילנה ומתלמידיו של הגאון רבי נפתלי טרופ בראדין):

בוילנה היו שלושה רבנים גדולי הדור: רבן של ישראל, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי, הגאון בעל "המרחשת", והגאון ר' מאיר - רבה של שניפשוק. תחתיהם היו רבני השכונות, שאף הם היו מגדולי ישראל.

הגאון ר' מאיר משניפשוק היה ממונה על השחיטה בוילנה ופוסק בבית המטבחיים. מידי יום היה רבי מאיר מוסר שיעור גאוני במשך מספר שעות. בשיעורו ישבו כשלוש מאות תלמידי חכמים בקיאים בש"ס.

הרב פרבר למד בישיבת רמלייס בוילנה. בהיותו כבן שש עשרה, רצו הוא וכעשרה בחורים נוספים מהישיבה לעבור ללמוד בראדין, כדי לשמוע את שיעוריו של הגאון ר' נפתלי טרופ.

רבי חיים מאיר גורדון זצ"ל בביה"כ הגדול בוילנא

בחבורת בחורים זו, היה עילוי גדול - ר' יעקב לזבניק שמו, שכונה העילוי מגלובוקו. מאוחר יותר, הוא נשא לאישה את בת דודתה של אמי, ממשפחת הגאון הצדיק רבי חיים מאיר גורדון זצ"ל, מרבני וילנה.

חבורת הבחורים הגיעה לישיבה ונבחנה על ידי הגאונים רבי משה לנדינסקי ור' נפתלי טרופ. את הבחינה למעשה ערך הגאון רבי משה לונדינסקי. רבי נפתלי ישב מן הצד, התבונן בבחורים ולא התערב בשיחת הלימוד. העילוי מגלובוקו שתק אף הוא בתחילה, ולא הביע את דעתו.

נשאלה שאלה, ולפתע פצה את פיו ר' יעקב, העילוי מגלובוקו, ואמר את דברי הגאון ר' מאיר משניפשוק בעניין. כאשר שמע הגאון ר' נפתלי את שמו של הגאון רבי מאיר משניפשוק, הוא ביקש לחזור שנית על הדברים, באומרו, שסברא של רבי מאיר צריך להבין היטב.

רבי משה לנדינסקי זצ"ל

אז החל משא ומתן תורני על דבריו של רבי מאיר, בין העילוי מגלובוקו לבין הגאון רבי נפתלי, עד שבלהט הלימוד יצאו גיצי אש מפיהם. יתר הבחורים עמדו מן הצד והאזינו לדברים. הבחינה הופסקה, וכל קבוצת הבחורים התקבלה לישיבה.

זו היתה גאונותו העצומה של הגאון ר' מאיר משניפשוק, שממנה רעדו גדולי הדור דאז.

חתנו של רבי מאיר היה הגאון הרב גוסטמן, שמאוחר יותר עמד בראש ישיבה בירושלים והיה ידוע כאחד מגדולי ישראל. לאחר שנישא הרב גוטסמן, נפטר הגאון

ר' מאיר. הרב גוטסמן מילא את מקומו של חותנו וישב בבית דינו של רבן של ישראל, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי.

רבי לייב השמש הנערץ

השמש של בית כנסת החייטים היה רבי לייב. הוא היה גם הגבאי הראשי של בית הכנסת ודאג לכל צרכי המקום. למעשה, היה במקום שמש נוסף שדאג לניקיון בית הכנסת ולשאר הצרכים, ורבי לייב היה אחראי על הכל.

זוכר אני את רבי לייב בימי זקנותו, כשהיה עדיין במלוא כוחו, בעמדו על הבימה כדי לחלק את העליות לפי כבודו של כל אחד.

רבי לייב היה תלמיד חכם וצדיק עצום, מתלמידי ישיבת וולוז'ין. את שם משפחתו אינני זוכר, וכפי הנראה לא היו לו ילדים. הוא הרוויח את פת לחמו כששימש כמשגיח מטעם רבה של קובנה ב"רוזמרין", בית חרושת לנקניק. הנקניק שיוצר שם היה בתכלית הכשרות, בזכותו של המשגיח הגדול, רבי לייב. הציבור החרדי כולו נהנה ממוצרי בית חרושת זה.

בימות החול כאשר סיים את תפילתו בבית כנסת החייטים, הלך לבית החרושת "רוזמרין". את כל כוחו ומהותו הכניס בהשגחה, שלא תצא תקלה תחת ידו ח"ו.

המפעל "רוזמרין" היה מפעל גדול במושגים דאז. יוצרו בו סוגים שונים של נקניקיות - שאינם נמכרים כיום - והכל בתכלית ההידור. מלבד הנקניקיות, היו בשרים מסוגים שונים שנמכרו במחיר זול מאוד.

הצדיק רבי לייב היה בעל קורא בבית הכנסת שלנו - בית כנסת החייטים. את המילים היה חותך בבהירות בקולו החזק, תוך דקדוק בטעמי המקרא. בימים הנוראים הוא היה אף בעל תפילה במוסף.

תפילתו המיוחדת

מתפללי בית הכנסת היו עשירים, ויכלו לשכור חזן גדול שמסוגל להשתוות בקולו לחזן העולמי דאז, משה קוסוביצקי. עם כל זאת לחזן לתפילת שחרית

מינו את אחד ממתפללי בית הכנסת, ואילו החזן של תפילת מוסף היה רבי לייב הצדיק. המתפללים לא ויתרו על תפילתו של הצדיק רבי לייב בשום אופן.

במשך השנים משהזקינו בעלי התפילה וקולם לא נשמע היטב בבית הכנסת - שכרו חזנים שלא היו ממתפללי בית הכנסת. אולם קולו של רבי לייב נותר בעוצמתו הרבה, והוא המשיך להיות החזן בתפילת מוסף.

בימי ילדותי נהניתי עד מאד מתפילתו, מקולו הנעים והערב, בנוסח האמיתי של יהדות ליטא, ובעיקר מהשתפכות הלב שנשמעה בתפילתו. אם אנסה לדמות את תפילתו למנורת קריסטל, המפיצה אור נעים סביבותיה וניצוצות של ברק מתנוצצים למרחקים - לא אגזים במילותיי, ואולי אף אמעיט בערך תפילתו.

בשעת התפילה שררה דממה מוחלטת. הכל היו מטים אוזן קשבת לתפילתו של רבי לייב. רק החל הוא את תפילתו בימים הנוראים, וכבר בקעו קולות בכי מעזרת הנשים. מאות הנשים שהתפללו שם, בכו בכיות איומות - דבר אשר השפיע על חמש מאות הגברים שהתפללו במקום, ואף הם הורידו דמעות כמים. לקול בכיות טהורות אלו נמס כל לב, וכבר לא היה צורך בדרשת מוסר מפי הרב.

כילד, זכורה לי תקופת הימים הנוראים כזמן של בכי ודמעות, וכל זאת מעוצמת תפילתו של הצדיק רבי לייב. זהו החינוך שקיבלתי בילדותי - שברון לב בימים הנוראים. תחנונים ידבר רש.

בזמן תפילתו של רבי לייב, הייתי רץ ממקום למקום כדי לראות את נחלי הדמעות הניגרים מעיניו, לשמוע את תפילתו, מלאת הרגש והכוונה. לאחר מכן הייתי חוזר לאבא ומתבונן בו, עת עמד והתפלל תפילת מוסף. כולו רק דמעות ודמעות, וקולו הנחנק כמעט שאינו נשמע.

איני יכול לשכוח קטעים מתפילתו של הצדיק רבי לייב - מילים שזעזעו את כל נימי נפשי, למרות היותי ילד כבן שמונה שנים: בתפילת חזרת הש"ץ "אוחילה לקל אחלה פניו", איזו השתפכות הנפש, אלו תחנונים ובכי - עד כי כל לב נמס. גם תפילת החזן "הנני עני ממעש" נאמרה על ידו בבכי ובתחנונים, בעוד הקהל כולו - אנשים ונשים כאחד - גועים עמו בבכי. את הקטע "לקל עורך דין" היה אומר בקול חזק וערב כשכולו אימה ופחד וממרר בבכי- איני יכול לשכוח זאת כל ימי חיי.

במיוחד הפעימה כל לב תפילת הזכרונות בחזרת הש"ץ. הכל הרגישו בחוש את הדין והמשפט. כשהגיע למילים: "ותראה לפניך עקידה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו", קולו לא עמד לו, רק בכיותיו נשמעו למרחוק, ובקושי רב הצליח לסיים את התפילה. מעודי לא חוויתי חוויה, כמו אותה תפילה בימים הנוראים, והיא הותירה בי את רישומה לכל החיים.

בתפילתו ניתן היה לחוש, כאילו מקריב הוא את עצמו לפני ה' יתברך לזכות עם ישראל. כמו נבואה נזרקה בו. לדאבון לב, הוא עלה כקרבן בהיותו מהקדושים הראשונים הי"ד, שנרצחו בקובנה על ידי הצוררים הרשעים, הפרטיזנים הליטאים ימ"ש.

הצדיק והקדוש רבי לייב, היה גם "בעל תוקע" בתקיעות דמיושב לפני תפילת מוסף. המקריא היה הגאון הצדיק רבי שמואל חיים יאנצ'ק - רב בית הכנסת,

מראה ארון הקודש ועמוד התפילה בביה"כ "כאל שול" בקובנה

שהיה מגדולי הדור. התקיעות אף הן היו בתכלית ההידור. כל מה שעשה הצדיק רבי לייב היה בתכלית השלימות.

שכר עבודתו

רבי לייב לא נטל שכר בעבור תפילתו בימים הנוראים, בשלושת הרגלים ובשאר שבתות השנה. גם בעבור הקריאה לא לקח דבר וכן בשאר המלאכות שעשה למען בבית הכנסת. הכל נכלל אצלו בשכר שבת בשל צדקתו.

פעם אחת בשנה, בבוקרו של יום הפורים הצליחו בכל זאת לשלם לו מעט בעבור עבודתו הקדושה. לאחר שסיים רבי לייב לקרוא את המגילה, היה יושב על ספסל הבימה וקערה בידו. כל אחד ממתפללי בית הכנסת עבר על ידו כדי לברכו בברכת פורים שמח, ושם בתוך הקערה סכום כסף נכבד. מתפללי בית כנסת היו עשירים במושגים דאז, והם חפצו להביע את הוקרתם לרבי לייב ולתת לו את תשורתם. לכן ניגש כל אחד לשים את מתנתו בקערה, שהכילה יותר ממאה ליט. היה זה סכום נכבד בליטא של הימים ההם. שכן הליט, שהיה המטבע הרשמי של ליטא, היה שווה בערכו לזלוטי הפולני. שישה ליט הגיעו לשווי של דולר אמריקני אחד.

אבא סיפר לי, שקערתו התמלאה אלפי ליטים. אפילו רב בית הכנסת לא קיבל משכורת גבוהה כל כך. הכל העניקו לו כסף רב, בשל האהבה הטהורה שרחשה בליבם לאיש הצדיק רבי לייב, שהרי המתפללים לא חויבו לתת לו מתנה, ולמרות זאת העניקו סכום נכבד מכל הלב.

הכל אהבו את רבי לייב וראו בו איש מעלה. הוא היה תלמיד חכם והלך בלבוש רבני: מעיל ארוך, כובע רבני שחור, ופניו מעוטרות היו בזקן גדול וארוך. פניו זרחו מחוכמת התורה.

לעיתים, בימי החול לאחר התפילה, כאשר לא הלך להשגחה, היה יושב מעוטר בטלית ובתפילין והוגה בתורה. רבי לייב היה תלמיד חכם עצום, אך למרות גדלותו בתורה, חפץ להסתיר זאת.

בליטא היום מתחיל מוקדם בתקופת הקיץ, אי לכך התעוררה בעיה של קריאת שמע בזמנה, ולכן בשבתות התקיימו מספר מנייני תפילה. בין מתפללי המניין הראשון שבו אנו התפללנו, היה מתפלל רבי לייב.

לפני התפילה הייתי נעמד בקרבתו, כדי לשמוע אותו קורא קריאת שמע נוסח וולוז'ין בקולו הרם. לראות ולשמוע את קבלת עול מלכות שמיים - היה זה מחזה מפעים. כל הורידים בפניו בלטו מחמת כוונתו. רבי לייב היה דמות ששאפתי להידמות לה.

דמותו היקרה של רבי לייב, השמש הנערץ, לא תישכח ממני כל ימי חיי. המתפללים אהבוהו ורחשו לו כבוד כמו לרב, והוקירוהו כאילו היה אביהם.

ציבור המתפללים

חש אני חובה להעלות על הכתב את שמותיהם של מתפללי בית כנסת החייטים. מרחיב אני בדברים דווקא על בית כנסת זה, משום שכל ימי ילדותי שנקטעו בחטף, עברו עליי שם. כה אהבתי את המקום ואנשיו, אשר היו ואינם הי"ד.

במזרח בית כנסת החייטים, ישב הרב הגאון והצדיק, רבי שמואל חיים יאנצ'ק, לצידו ישב חתנו הגדול, הגאון רבי יעקב פקלנישקי ובעלי בתים חשובים נוספים.

אחר כך ישב חותנו של מרגוליס, שאת שמו אינני זוכר. בצוק העיתים היה מרגוליס מנהל משרד העבודה בגטו. חותנו היה אחד מהמכובדים בבית הכנסת, ואף גידל זקן. מרגוליס היה בא להתפלל בבית הכנסת שלנו מידי יום, בשבתות ובחגים. שמעתי, שמרגוליס עצמו היה בן של רב חשוב בליטא.

מצידו השני של "המזרח" ישב אבי, ולצידו האחים למשפחת רום, שהיו מהאנשים המיוחדים שפיארו את בית כנסת החייטים. הם היו סוחרי עצים גדולים, מעשירי היהדות הקובנאית.

בקובנה היה המסחר בעצים מפותח מאד. העצים שימשו לבנייה, לריהוט, לבישול ולחימום - בפרט בחורף, במקומות שעדיין לא היתה הסקה מרכזית לחימום הבית (למעשה, רק בעיר החדשה היתה הסקה מרכזית ובשאר השכונות היתה ההסקה נעשית באופן עצמאי על ידי עצים).

בני משפחת רום נמנו על סוחרי העצים הגדולים בקובנה. היו ברשותם מחסנים גדולים, בהם אכסנו את העצים שהגיעו משפת הנהר, ולאחר מכן הם היו מוכרים אותם.

משפחת רום היתה אחת המשפחות המיוחסות והגדולות בקובנה. אחד מהאחים

רום, שהיה ידידו של אבי, היה בגטו קובנה ונהרג עם חיסול הגטו הי"ד. בנו של אדון רום היה בן כיתתו של אחי ביבנה והיה חברו בלב ונפש, הי"ד.

סמוך למקומו של אבי היה מקום תפילתו של הרב, שהיה הפוסק בבית השחיטה בקובנה. היה אדם נוסף מכובד מאד בשם הרב לוין, שהיה אף הוא עטור זקן. אינני יודע מה היו מעשיו ועיסוקיו, אולם זוכר אני שהוא היה תלמיד חכם מכובד.

נכדו, פרופ' דוב לוין, שמבוגר ממני במספר שנים - ניצל בחסדי ד' מגטו קובנה. כיום הוא פרופסור לספרות השואה באוניברסיטה בירושלים. הוא חיבר ספרים רבים. אני זוכר שישבנו יחד על ספסל אחד בבית הכנסת. לעיתים אף שוחחנו מעט. בתקופה זו היו כולם שומרי תורה ומצוות.

בבית הכנסת התפללו גם האחים סגלסון והאחים ויניק, שבבעלותם היה בית חרושת לפרוות. אף האחים כגן, שברשותם היתה חנות נעליים גדולה.

מתפללי בית הכנסת היו אנשים מיוחדים ומורמים מעם. כל אחד כיבד את רעהו. חקוקה בזיכרוני תפילתם המיוחדת ויחסם לתלמידי החכמים בכל הכבוד הראוי.

זָקֵן - מחייב בליטא

רציתי להבהיר, שכשמציין אני על פלוני כי גידל זקן, יש בעובדה זו כדי להראות בגדלותו. בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה, מי שגידל זקן בליטא - העיד עליו הדבר שתלמיד חכם הינו. ראו בכך מעלה מיוחדת. בדורנו זכינו, שרוב האנשים שומרי התורה מגדלים זקן. בליטא הזקן היה לבוש תלמיד חכם, בדיוק כמו מעיל ארוך של רבנים.

בליטא לפני החורבן הנורא חלק המון העם כבוד רב לתלמידי חכמים, כפי שמכבדים ספרי תורה. תלמיד חכם היה אדם נעלה, הכל ידעו שאין הוא סוטה מן האמת כמלוא הנימה. עצם המעמד חייב אותו להתנהג בכל דרכיו ומעשיו בדרך הישר, כדי שלא יגיע חלילה לידי חילול ה'.

ואכן תלמידי חכמים ניהלו את מסחרם בתכלית היושר לפי דעת התורה הקדושה. יחסי בין אדם לחברו היו בתכלית השלמות, כדי שחס ושלום לא ייפגע אי-מי מהם. הם קיימו את ה"שולחן ערוך" על כל פרטיו ודקדוקיו ונהגו לפנים משורת

הדין. הכל ראו בתלמידי חכמים אנשי מעלה בדרגה גבוהה מאד. היו תלמידי חכמים, שעדיין לא גידלו זקן, מחשש שמא ייכשלו חס ושלום בפרט כלשהו, ועל ידי כך יגרמו לחילול השם.

אח המחבר ר' דוב בבחרותו

רצוני לספר סיפור, שממנו ניתן להבין איזה כבוד מלכים חלקו בליטא לאדם שגידל זקן - בו ראו את האדם המושלם.

סיפר לי אחי הגדול, רבי דוב, שלאחר מלחמת העולם השנייה פגש באמריקה יהודי זקן מפולניה, שהיה בגטו קובנה וניצל בחסדי ה'. האיש סיפר לאחי את סיפור חייו, כיצד התגלגל לגטו קובנה.

לפני מלחמת העולם הראשונה כאשר היו ליטא ופולין תחת שלטון רוסיה הצארית, נתעכב האיש בשל עסקה בקובנה, ועקב המלחמה לא יכול לשוב למולדתו. לאחר שהסתיימה המלחמה עדיין היו הגבולות סגורים, ולכן פתח בינתיים חנות קטנה לצורך פרנסתו.

יום אחד נכנסו לחנותו שניים מאנשי המקום וסיפרו לו, כי הם עוסקים במצוות הכנסת כלה יתומה וביקשו ממנו שיתלווה אליהם ויסייע להם בדבר. הם הבהירו לו, שאין כל צורך שידבר ויפעל. כל חפצם הוא, שהאנשים יתרמו בעין יפה, שהרי הוא מגדל זקן - וזהו לבוש תלמיד חכם בליטא - ובליטא מכבדים תלמידי חכמים. ממילא אם יתלווה אליהם, יחשבו כולם שהוא תלמיד חכם גדול, ויתרמו ביד רחבה, וכך יוכלו לסיים במהירות את מגבית הצדקה.

מובן שהוא הסכים לסייע לדבר מצווה והתלווה אליהם. הוא סיפר, שלאחר שנכנסו לשלוש חנויות בלבד, כבר היה בידם את כל הסכום לו נזקקו, כל זאת מחמת שחשבו שאם הוא מגדל זקן, משמעות הדבר שהוא תלמיד חכם בעל שיעור קומה.

כשנוכח לראות את הכבוד הגדול שחולקים בליטא ללומדי התורה ואת חיי החסד המפכים במקום - החליט כי אינו עוזב מקום כה קדוש, וכאן ימשיך את חייו. ואכן, הוא לא שב לפולניה מולדתו. במרוצת השנים הוא שהה בגטו קובנה ובחסדי ה' ניצל. לאחר המלחמה היגר לאמריקה.

אבי לבש בשבת מעיל ארוך, מפני שראה שמכבדים אותו כתלמיד חכם. הוא חש שכבוד התורה הוא שמחייבו ללכת בשבת בבגד ארוך.

הרב הצדיק הלר הי"ד

אחד מבעלי התפילה הנעימים בבית הכנסת החייטים, היה הצדיק הלר - יהודי יקר נפש. הוא היה בעל התפילה בשבתות ובחגים בבית הכנסת שלנו. שמעתי שבצעירותו היה בעל תפילה גם בתפילת שחרית בימים הנוראים. הוא היה יהודי שכולו לב ונשמה, תמיד היתה בת שחוק על פניו, והיה זהיר במצווה קלה כבחמורה. הוא התפרנס בכבוד ממפעל לצביעת בגדים שהיה בבעלותו בקובנה.

באחת השבתות לפני פרוץ המלחמה הוא ניגש לאבי לאחר התפילה כדי להתייעץ עמו. אני הייתי ילד צעיר, ולכן נותרתי לעמוד ליד אבי ואף האזנתי לשיחה.

הוא סיפר לאבא שיש לו בן, שלצערו הוא חבר ב"השומר הצעיר", והוא משמש כרופא כירורג ידוע בארץ ישראל (זהו ד"ר פלר, שלימים הקים את בית חולים השרון והיה גם מנהל המחלקה הכירורגית). בנו הציע לשלוח לו ולאשתו סרטיפיקט והבטיח שידאג לפרנסתם ולמקום מגורים, ואף ידאג שיקבלו אוכל כשר בתכלית ההידור.

הרופא נותר בן יחיד לאביו, לאחר שבתו הנשואה נהרגה בתאונת דרכים בקובנה. הנפטרת היתה אישה צעירה לימים, והיא הותירה אחריה ילדה קטנה. היה זה המקרה היחיד בו נהרג אדם בתאונת דרכים בקובנה לפני המלחמה, וכשארע האסון הנורא, רעשה כל העיר.

הצדיק הלר הי"ד שאל את אבא כיצד לנהוג, שהרי הוא כבר זקן ואין לו ילדים נוספים. האם יכול הוא לסמוך על בנו הרופא, שיקיים את דבריו אודות המזון הכשר, ובנוסף לכך, כיצד יוכל להכיל את הצער הרב כשיראה את בנו יחידו מחלל שבת ועובר על כל המצוות.

לבסוף החליט שלא לנסוע, והוא נהרג עם כל משפחתו על ידי הגרמנים ימ"ש.

לימים אחי רבי יוסף ואני פגשנו בארץ את ד"ר פלר, מנהל ביה"ח השרון. התפתחה בינינו שיחה, והוא סיפר לנו שבצעירותו התפלל עם אביו בבית כנסת החייטים. עוד הוסיף, שאף זכור לו מצעירותו, שאביו התפלל בימים הנוראים לפני העמוד, והיה מוציא את ספר התורה לפני "כל נדרי". הוא אמר כי רצה לשלוח סרטיפיקט

לאביו והבטיח לו אוכל כשר, אך אביו סירב. אני ידעתי את הסיבה האמיתית, שהרי שמעתיה מאביו הצדיק לפני המלחמה.

רבי פרנזל הי"ד

בבית הכנסת היו דמויות מיוחדות נוספות. אחד מהם היה רבי פרנזל. אינני זוכר את שם משפחתו, אולם שמו הפרטי היה פרנזל, שכפי הנראה נגזר מהשם פייבל. את פניו עיטר זקן, דבר שהעיד עליו כי הינו תלמיד חכם (כפי שהזכרנו לעיל). הוא התפרנס בכבוד מהשכרת בית שהיה בבעלותו.

בצעירותו היה רבי פרנזל בעל תפילה בשחרית בימים הנוראים. אבא חפץ לגרום לו הנאה מרובה, שכן רבי פרנזל היה חשוך ילדים, ולכן היה משבח את תפילתו. כך היה אבא זצ"ל נוהג, כאשר היתה לו אפשרות לגרום הנאה, לעזור, לעודד - ולו במלה אחת - לא חסך במילים, אלא העניק יחס חם והרעיף דברי נוחם ושבח.

בימי הקיץ היה רבי פרנזל נוסע לעיר הקיט קלטובה, אליה נסענו אף אנחנו. שם היה מתפלל בבית הכנסת הגדול במשך ארבעה שבועות, החל משבת נחמו היה "קונה" את ארבע ההפטרות, ובכל השבתות הללו היה קורא את ההפטרה. היה לו קול נעים אף בזקנותו, והקהל אהב לשמוע את קריאתו.

רבי פרנזל אף הוא היה מהקדושים הראשונים שנהרגו בקובנה, הי"ד.

עזרת הנשים בבית כנסת החייטים

בימי ילדותי אהבתי לעלות לעזרת הנשים ולעמוד סמוך לאמי הי"ד. אהבתי להתבונן באמא כשהתפללה, שכן תפילתה היתה מעומק הלב. מייד כשפתחה בתפילה ניגר מעיניה זרם דמעות עד כי כל השולחן שלידה נתמלא בדמעות.

בעזרת הנשים התפללו מאות נשים בפרט בימים הנוראים. חלק נכבד מהנשים המבוגרות לא ידעו לקרוא, לכן לא יכלו להתפלל מתוך סידור, שכן בעבר (ראשית המאה העשרים) עדיין לא היו בתי ספר חרדיים לבנות ורק בנות של תלמידי חכמים למדו להתפלל מתוך סידור.

בספר שבו נכתבו זכרונות על הגאון הרב יעקב קמינצקי, מסופר שבעזרת הנשים

היתה חבית גדולה, ובתוכה ישב החזן, כדי שלא יראה את הנשים. הוא היה מתפלל בקול רם, והנשים היו חוזרות אחריו מילה במילה.

בזמני היו עדיין נשים רבות שלא ידעו לקרוא ולהתפלל מתוך סידור, ולכן היתה אמי מתפללת בקול רם מתוך סידור "קרבן מנחה" והנשים היו אומרות אחריה את כל התפילה. בהמשך למדו להתפלל בעל פה, אבל בימים נוראים עדיין היו מתפללים מילה במילה אחרי אמי ע"ה. הבנות הצעירות שלמדו בבית ספר "יבנה", התפללו בעצמן מהסידור והמחזור.

עזרת הנשים היתה בקומה העליונה. החלונות שפנו לאולם בית הכנסת היו סגורים ומכוסים בוילונות, כדי שלא יוכלו להסתכל מלמטה לעבר עזרת נשים. אולם בעת הגבהת התורה ובמקרים נדירים נוספים פתחו את החלונות והסיטו את הוילונות, כדי שהנשים תוכלנה להתבונן מבעד החלונות.

מידי שבת בעת הגבהת התורה הייתי רץ לעזרת הנשים כדי לראות את פניה הטהורות של אמי הצדקנית ואת אהבת התורה שלה. דמעות גיל שטפו את פניה, נפשה יצאה מאהבת התורה. היה זה רגע מאושר ביותר בתפילתה.

בפינה בעזרת הנשים היתה חבית עץ, שבית הקיבול שלה הכיל מאות ליטרים. אולם בזמני לא נעשה בה כל שימוש. סיפרו לי, שמספר שנים קודם לכן, היה המגיד דורש לגברים לחוד ולנשים לחוד, זאת משום שאינה דומה דרשת הנאמרת לגברים לבין דרשה הנאמרת לנשים. שיחה הנמסרת לנשים, צריכה להיאמר בלשון רכה - "כה תאמר לבית יעקב". מלבד זאת, מחמת הצניעות אין דורשים את ההלכות הקשורות אליהן בפרהסיא, לפני אנשים.

כיון שכך הניחו בעזרת נשים חבית גדולה וגבוהה, ובתוכה הכינו מקום ישיבה למגיד. הוא היה נכנס לשם בעזרת סולם טרם בוא הנשים, על ידי כך הוא לא ראה את הנשים ואף הן לא ראו אותו, אלא רק קולו נשמע. כך דרש לפניהן ולימדן דינים ודברי מוסר.

מובן שכל דרשה של המגיד היתה גורמת לנשים הצדקניות לבכות. המגיד שמע את הבכי, אולם את הנשים לא ראה. משסיים את דרשתו, היה ממתין עד שכל הנשים תלכנה, ורק אז היה יוצא מן החבית והולך לדרכו. כפי הנראה, רעייתו של המגיד היתה נוכחת במקום, כדי שלא יעבור חלילה על איסור ייחוד.

אלו היו הנשים הצדקניות של קובנה, נשים שסמלו את הצניעות והיראה, אף

שלא היו בקיאות במקצועות חיצוניים, אף שלא למדו להתפלל מתוך סידור, ואף לקרוא לא ידעו. רום מעלתן, צדקותן ודקדוקן בכל מצוה ומצוה - לא ניתן לתארם! נשים צדקניות היו, פשוטו כמשמעו, חבל על דאבדין ואינם משתכחין.

בית המדרש "הנביזר"

בשנות כהונתו של הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור כרבה של קובנה, נבנה בית המדרש הנביזר על ידי תלמיד חכם גדול מאד, ששימש כאב"ד של קובנה. כפי שקראתי, הוא היה חותנו של הגאון הרב אליעזר גורדון - מייסדה של ישיבת טעלז ורבה. בית המדרש נקרא הנביזר על שמו של הנדיב. משנבנה בית המדרש, החלו אברכי "הכולל הגדול של קובנה" - שהיו גדולי תורה - ללמוד במקום.

הכולל הגדול של קובנה נוסד על ידי גדולי הדור, רבני קובנה שהמשיכו להחזיקו ולפארו. תחילה פעל הגאון רבי לייבלה שפירא, ולאחר מכן הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, ולאחר פטירתו המשיכו את ניהול הכולל בנו הגאון רבי הירשלה - רבה של קובנה - ובני משפחתו.

קליגרפיה של רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל

אחר כך הגיע הגאון רבי אברהם דובר שפירא, רבה של קובנה, שהחזיק את הכולל, אך במשך השנים התמעטו הלומדים והכולל של קובנה התחבר לכולל של סלבודקה ועבר ל"כולל סלבודקה".

אף הפרושים שעזבו את ביתם למדו שם ושהו בה לילות כימים. הם ישנו על ספסל, וממעט האוכל שהביאו היתה פרנסתם. לשבת היו חוזרים לביתם, ובמוצאי שבת שבים לבית המדרש לשבוע נוסף של לימוד והתעלות.

במשך הזמן הפך המקום ל"בית המוסר".

בית הכנסת "הנביזר"

הגאון רבי ישראל סלנטר היה מוסר שם את שיחותיו לתלמידיו הגדולים, כדוגמת הגאון רבי איצלה בלאזר והגאון רבי נפתלי מאמסטרדם. המקום הפך למרכז עולם התורה והמוסר בליטא בכלל ובקובנה בפרט. אף לאחר פטירתו של רבי ישראל סלנטר המשיכו גדולי תלמידיו לנהל את בית המוסר במקום.

בתקופה מאוחרת יותר עלו לארץ ישראל הגאון רבי איצלה והגאון רבי נפתלי, שהיו גדולי תלמידיו של הגאון רבי ישראל סלנטר. ועל ידי כך למעשה, התרוקן המקום, לאחר ששימש מקום תורה מרכזי במשך כמאה שנים.

בימי ילדותי התקיים בבית המדרש שיעורו של הגאון רבי חנא גורביץ. אבא השתתף אף הוא בשיעורו הלמדני. ברצוני לספר מעט אודותיו, משום שאם לא אכתוב, אזי לא יוודע מה רב היה ערכו בקובנה.

הגאון רבי חנא גורביץ

רבי חנא גורביץ היה גאון עצום, מגדולי תלמידי החכמים בוולוז'ין. הוא היה אף עשיר במושגים דאז. היו לו מספר בתים והוא התפרנס מהשכרתם. בנוסף לכך היתה לו חנות לממכר בדים.

בעת שרבה של קובנה, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, הסתלק לבית עולמו, ביקשו חכמי התורה בקובנה לבחור את הגאון רבי חנא גורביץ לרב העיר, שכן הוא היה גאון בתורה כאחד מגדולי הדור, אולם הם נמנעו מכך עקב הבקשה

בצוואתו של רבי יצחק אלחנן - למנות את בנו הגאון רבי צבי לממלא מקום תחתיו.

הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל, אב"ד דרחובות סיפר, שכשהייתה עולה קושיה עצומה ללומדי כולל סלבודקה, מייד היו הולכים מספר גדולי תורה מהכולל לחנותו של הגאון רבי חנא גורביץ.

רבי חנא, שהיה באמצע לחתוך אריג ללקוח, ביקש מהרבנית שתמשיך לחתוך את הבד, ומייד עזב את הקונים, יצא מהחנות והחל להתפלפל עם גדולי תלמידי החכמים של הכולל.

לעיתים היה מתפלפל עימם במקום חמש שעות והיה מהפך בש"ס כדי לתרץ את קושייתם בעודו שוכח עולם ומלואו. הוא כלל לא זכר שהיה באמצע לשרת לקוח ושהוא מצוי ברחובה של עיר. בינתיים התאספו ובאו אברכים נוספים מהכולל, והרחוב נראה כבית מדרש ממש.

דוגמא זו מביעה מעט מדמותו הכבירה של הגאון הגדול, רבי חנא גורביץ.

הוא לא נטל על עצמו כל משרה רשמית, אך מידי יום ביומו היה מוסר בבית המדרש הנביזר את שיעורו הגאוני, שבו השתתפו כשמונים תלמידי חכמים, מגדולי קובנה וסלבודקה, שהיו בקיאים בש"ס. שיעור זה נמשך שעות ארוכות.

בתקופתו היתה הפריחה הגדולה ביותר של לימוד התורה בבית מדרש הנביזר. אבי השתתף אף הוא בשיעורו של הגאון רבי חנא גורביץ בבית המדרש הנביזר. כילד בן חמש, בתקופה ההיא, חקוקים בלבי מראהו של בית המדרש הנביזר. אני זוכר את השולחנות הארוכים בצד מערב, במקום שבו נמסר שיעורו הגאוני של רבי חנא.

זכורני יום שמחת תורה, כאשר הגיע ציבור מתפללי בית מדרש הנביזר לקידוש בביתו של הגאון רבי חנא גורביץ. שמחת לומדי התורה הרקיעה שחקים, עד כי רקדו על השולחנות לכבודה של תורה. בקובנה היה זה דבר נדיר.

הגאון רבי חנא הסתלק לבית עולמו, כפי הנראה, בשנת תרצ"ד או תרצ"ה. למזכרת עולם נותר הספר שחיבר, ספר קטן אך גאוני - "מלאכות שבת".

לאחר פטירתו לא נמצא אדם שימלא את מקומו במסירת השיעור, שבו ישבו גדולי קובנה וגדולי תלמידי החכמים מכל הישיבות בליטא. אבא סיפר לי שחיפשו

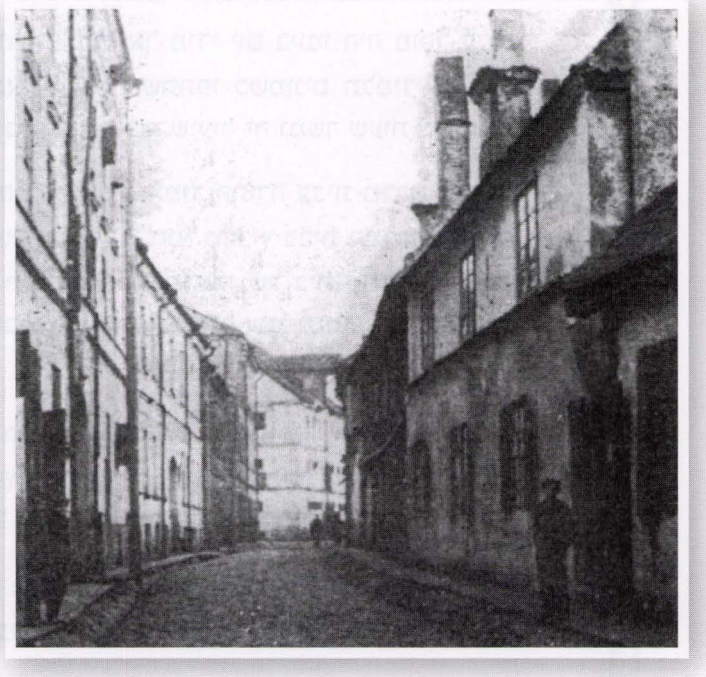
זמן רב, ואף ניסו מספר מגידי שיעורים מגדולי ישראל, אולם הדבר לא סיפק את ציבור הלומדים, ואף לא אחד הצליח למלא את מקום שיעורו הגאוני של רבי חנא גורביץ. עד אשר נמצא הגאון הגדול רבי יחזקאל ברנשטיין, מחבר הספר "דברי יחזקאל", ראש ישיבת אור ישראל בסלבודקה.

"הפרושים"

בבית המדרש הנביזר למדו הפרושים. בליטא כינו "פרושים" את תלמידי החכמים שהגו בתורה ועשו לילות כימים, בעודם מופרשים מכל ענייני העולם הזה. הם היו ישנים שעות מועטות על ספסל בעזרת נשים, רק את המינימום הנדרש, ובשאר חלקי היום היו הוגים בתורה.

חלק מהפרושים היו תושבי המקום וחלקם הגיע מכל רחבי ליטא. תושבי המקום היו שוהים כל השבוע בבית המדרש ורק בשבתות שבו לביתם. אך אלו שגרו במרחק מה, היו נוסעים לביתם רק לתקופת החגים, ובתומה שבו לבית המדרש.

ברצוני לספר על אחד מצדיקי הדור שלמד במקום ונמנה על הפרושים. במעשה נורא זה חזיתי אני, ויבוא זה וילמדנו על גדולתם של הפרושים.

רחוב ביה"כ "הנביזר"

ספר תורה בצער

לאבא היתה חנות נעליים גדולה בשם: "חנות נעליים גיברלטראס". אבא עצמו עסק בייצור הנעליים עם הפועלים. בסייעתא דשמיא הצליח אבא בעסקיו והיה עשיר מאד במושגים דאז. ברכה שרתה בכל עסקיו.

לאחר הולדתי חלה אבא, כאשר התכופף בחנות וקיבל אירוע מוחי, והוא אך בן ארבעים ושתיים שנים. אבא שכב מחוסר הכרה במשך כשלושה חדשים ושב לאיתנו כתשעה חודשים לאחר מכן. הוא לא התאושש לגמרי ונשאר חולה לב. היה עליו להיזהר מכל מאמץ מיוחד.

בהיותי כבן חמש הייתי שוהה בחנותנו יחד עם הורי, שכן הלימודים בליטא התחילו מגיל שבע, לכן ראיתי מעשה זה:

באחד מימי החורף הקור היה כעשרים מעלות מתחת לאפס. ביום כזה היתה סכנה ללכת ברחוב, בשל הקרח והשלגים, אף אם היו לבושים בבגדים מחממים. בליטא דאז לא דאגו העיריות לפינוי השלג במדרכות ובכבישים כמו בזמננו.

בחנותנו דלק תנור ברזל והפיץ חום על ידי פחמים. לפתע נכנס לחנות אחד מהפרושים מבית המדרש הנביזר ובקש מאבא צדקה בעבור מצווה חשובה. מחמת עוניו הלך הצדיק הפרוש ללא מעיל עליון עבה, יתכן אף שחשש מאיסור שעטנז. הוא עטה על גופו מעיל דק, ובעוד שפתיו כחולות, שיניו נוקשות וכולו רועד מקור - סיפר לאבא על מטרת בואו.

בליטא כאשר אספו כסף לצורך מצוה - לא הלכו למקומות רבים כדי לאסוף כסף, אלא פנו למקום אחד, לפי דעתו של העוסק בעניין, ושם קיבלו את כל הסכום שביקשו.

כשאבא ראה את הפרוש הצדיק כשהוא רועד מקור, נתן לו מייד את הסכום שביקש, ובמהירות פשט את מעיל הפרווה שלו וכיסהו. הצדיק הפרוש לבש את מעיל הפרווה, ביודעו שאם אבא לובשו הוא יכול להיות סמוך ובטוח כי נקי הוא משעטנז (אבא היה ידוע בקובנה כמומחה לבדיקת שעטנז. אף הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי היה בא לאבא לשואלו שאלות בנושא).

כאשר פנה הצדיק הפרוש ללכת לדרכו, ליווה אותו אבא עד לפתח החנות. אך כשיצא מהחנות, מייד התיישב אבא צמוד לתנור הברזל כשהוא משלב את זרועותיו על חזהו וכולו רועד מקור. אבא ביקש מהמוכרות בחנות שתכנסנה פחמים רבים לתנור, כדי שיוכל להתחמם, ואכן תנור הברזל להט כולו והפך אדום, עד כי נשקפה סכנה שהחנות תעלה בלהבות.

אבא התרחק כל הזמן מהחום הלוהט שבקע מהתנור, וחיכה שהחום יתפשט בחנות ויורגש יותר. מרוב הקור נתקשה עליו הדיבור. בינתיים רצה אמא בכל

כוחה לביתנו, שהיה קרוב לחנות, בעודה נזהרת שלא להחליק מהקרח שקפא על המדרגות, והביאה לאבא את מעיל הפרווה של שבת. אבא לבש את מעיל הפרווה ונרגע מעט מהרעד שתקפו בשל הקור.

לאחר שאבא התאושש, ניגשה אליו אמא ושאלה: "תסביר לי, כיצד יכולת לסכן את חייך, לתת את מעילך כשקור עז כל כך שורר בחוץ. אתה הרי אדם חלש וחולה לב ואב לילדים קטנים. על ידי המצווה שלך, כמעט גרמת לאיבוד עצמך לדעת ח"ו".

אמא הצדקנית המשיכה בדבריה ואמרה, כי כשנתן אבא לפרוש את הכסף בעבור מה שביקש, היה צריך להוסיף סכום כסף גם בשביל קניית פרווה, והפרוש ילך לחנות לקנות לעצמו מעיל פרווה, שהרי בין כך ובין כך יצטרכו כעת לקנות לאבא פרווה אחרת.

לאחר שחזרה נשימתו הסדירה של אבא ויכול היה לענות, הסביר לאמא את מעשיו, ועד היום מהדהדים באוזניי דבריו של אבא.

"כשראיתי את הפרוש, התלמיד חכם הגדול והצדיק נכנס לחנות - כשהוא לבוש בחלוק עליון דק וכולו רועד מהקור האיום ושפתיו כחולות מקור - ראיתי ספר תורה שרוי בצער. במצב שכזה אין חשבונות, צדיק עצום רועד מקור איום!!!

נכונה העובדה, שסיכנתי את חיי, שאני חולה לב ואב לילדים קטנים, אולם מה תפקידי? מה עלי לעשות? האם איני חייב להוריד מייד את מעיל הפרווה שלי ולהלבישו לאותו צדיק, כדי שיפסיק לרעוד מחמת הקור האיום?

לאחר שנתתי לפרוש את המעיל, ליוויתי אותו, כדי שלא ירגיש שאני רועד מקור. ורק לאחר שיצא יכולתי להתישב על יד התנור הלוהט ולחכות שתביאי לי את מעיל הפרווה של שבת".

אם רוצים לדעת מי היו יהודי ליטא, הרי שעובדה זו מוכיחה בזעיר אנפין את גדלותם: כאשר רואים ספר תורה חי בצער - אין שום חשבונות, שום מחשבות! העולם עוצר מלכת!

הפרוש הצדיק זכה לעלות לארץ ישראל טרם פרוץ המלחמה ונודע בארץ כאחד מצדיקי הדור. את שמו לא אזכיר משום כבודו, אולם סיפרתי את המעשה כדי להסביר את ערכו של פרוש בליטא.

בית המוסר בקובנה

לאחר הסתלקותו של הגאון רבי חנא גורביץ זצ"ל, שהיה מגיד השיעור הלמדני בבית המדרש הנביזר (בערך בשנת תרצ"ה), ולאחר העלייה של גדולי תלמידי הגאון רבי ישראל סלנטר לארץ ישראל, ירד בית המדרש הנביזר מגדלותו. כולל הפרושים, ששכן בבית מדרש הנביזר, התחבר לכולל סלבודקה ועבר לשם ובית המדרש התרוקן.

המקום היה מרוחק מעט ממרכז העיר החדשה - שם גרו היהודים. לכן חיפשו מקום לבית מדרש ולבית המוסר, בו לא תהיה כל התערבות מצד הגבאים, אשר לא טעמו טעם מוסר מהגאון רבי ישראל סלנטר ומתלמידיו.
בבעלותם של שני האחים היקרים ממשפחת קפלן היה מפעל לסריגה. הם התפללו בבית המדרש הנביזר והיו ממשתתפי השיעור הלמדני. הם תרמו חלק מהמגרש שהיה סמוך למפעלם, לבניית בית המוסר החדש.
הכניסה לבניין החדש היתה דרך שני שבילים, שביל אחד היה מצד מזרח והשני מצד מערב. שני רחובות הקיפו את בית המוסר משני צדדיו, אולם הבניין היה פנימי והוסתר על ידי בתים.

הבניין הוקם באופן שיהיה מבודד, בכוונה תחילה, כדי שהלומדים לא יוטרדו על ידי רעש השכנים ושאון הרחוב. הבניין היה בן שתי קומות. בקומה העליונה נבנה אולם, שמטרת בנייתו הייתה, ככל הנראה, לצורך התבודדות, אך למעשה אנו - נערי "תפארת בחורים" - למדנו שם, כאשר בשבתות ובחגים היתה שם עזרת נשים.

בין ציבור המתפללים בבית מוסר, היו חלק מעשירי יהדות קובנה החרדית. הם סייעו בזירוז בנייתו של בית המוסר. בניין בית המדרש החדש היה יפה, אך ללא כל קישוט מיותר. ארון הקודש היה עשוי מעץ והיה גדול ונאה, ובמרכז בית המדרש הועמדה בימת עץ. הבימה לא היתה מוגבהת, אלא עמדה על הרצפה כפי שעמדו הבימות בישיבות. הספסלים היו רגילים, והסטנדרים - כבישיבות.

בצד מערב היו שני שולחנות ארוכים, סביבם ישבו הלומדים בשעת השיעור, ולכל אורך הקיר הדרומי של בית המדרש בנו ארון ספרים. הארון היה גדוש בספרי הש"ס ובכל שאר ספרי ראשונים וספרי אחרונים - כמו באוצר הספרים שבישיבה. הכל נבנה במתכונת כזו, שתיתן ללומדים הרגשה כאילו נמצאים הם בישיבה.

ואכן לבית המוסר החל להגיע הציבור הישיבתי, שמנה גדולי תלמידי חכמים בקובנה ואף עשירי היהדות החרדית. היו שם תלמידי חכמים מפאר הישיבות בליטא: מוולוז'ין, ממיר, מטעלז, מסלבודקה ומישיבות נוספות.

לכל אחד ואחד היתה מעלה מיוחדת: אחד בקיא בש"ס, ואף עמקן, השני למדן, והאחר עילוי, בעל שכל ישר. למרות השוני ביניהם, כיבדו כל אחד ואחד כפי מעלתו. בבית המוסר ראיתי כבוד תורה אמיתי.

ריתחא דאורייתא

לומדי בית המדרש החלו לחפש ממלא מקום, שימסור שיעור במקום הגאון רבי חנא גורביץ זצ"ל. לשם כך הזמינו תלמידי חכמים למסור שיעור לדוגמא, אולם רבים לא עמדו בכך, משום שבשיעור ישבו עשרות תלמידי חכמים שהיו אריות בתורה ואלו היו מפריכים את דבריו.

לבסוף החל למסור את השיעור הלמדני הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין, שכינויו, "רבי יחזקאל טרסטינר" דבק בו על שם עיירתו. הוא היה תלמיד חכם עצום, וגאונותו מפורסמת בעולם התורה. הוא הצליח למלא את מקומו של הגאון רבי חנא גורביץ והמשיך בתפקיד זה עד פרוץ המלחמה.

רבי יחזקאל ברנשטיין הי"ד
מח"ס דברי יחזקאל

שיעורו נמסר מידי יום לפני תפילת מעריב. בשבתות - לפני מנחה, ובחורף - אף בלילות שבת.

במשך כשעתיים וחצי ישבו כחמישים תלמידי חכמים על ספסלים מסביב השולחנות. מי שלא מצא מקום פנוי, ישב על ספסלי התפילה עם סטנדר. לכל אחד מן הלומדים היתה גמרא ביד, אולם השולחן עדיין היה ריק.

הגאון היה מקשה קושיה, שבה פתח את שיעורו, ומיד התחיל ה"ריתחא דאורייתא". כל אחד רץ לארון הספרים: האחד פתח רמב"ם, השני - רשב"א, אף רמב"ן, ירושלמי וספרים נוספים הוצאו מהארון - הכל כדי להביא ראיות לסברתם. העומד מן הצד שמע רק צעקות. זה מקשה וזה מתרץ, התירוץ עובר בין כולם וחוזר חלילה.

בשעת הויכוח היה הגאון רבי יחזקאל יושב ושותק. הוא איפשר לכל אחד להביע את דעתו, ותמיד היתה בת צחוק מרחפת על פניו. כמו רב חובל המוביל את אונייתו בים הסוער, הוא שמע מכל אחד את דבריו, וכך ניווט את שיעורו המיוחד בים התורה העמוק.

אבא היה אומר, כי אפילו תלמיד חכם גדול מוכרח היה להתכונן לשיעורו של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין. למעשה, שם הוא היה מכין את השיעור שימסור בישיבה.

הגאון היה יושב באמצע השולחן כדי שיוכל לשמוע את כולם. את אבא היה מושיב מולו, מן העבר השני של השולחן. באמצע רב-השיח של השיעור, בים הצעקות ובליל הקולות, היה מבקש מאבא להשמיע את אשר בפיו על הקושיה העצומה. או אז היה אבא בגאונותו מתרץ בעומק רב. עם דבריו הנלהבים של אבא, החלו צעקות מכל הסובבים, כמו בשיעור בישיבה.

בעבר כשפלוני היה אומר דעה שלא הסתברה באוזני אלמוני, היה הלה - מתוך אש התורה שבערה בו - מכנה את חברו בביטויים קשים, על שאין סברתו עולה נכון עם האמת הצרופה, "אתה בור ועם הארץ". כי איך ייתכן שפלוני יאמר סברא כזו, שלפי הבנתו של אלמוני היא עקומה כנגד כל מה שכתוב בתורה, זו פגיעה בתורה הקדושה?! .

לאחר שאבא שטח את דבריו, היה הגאון רבי יחזקאל שואל את אבא כיצד הגיע לתירוץ הזה, ובינתיים כל הלומדים צועקים ורותחים באש הלימוד הבוערת בהם. פעם אחת השתיק הגאון את כולם ואמר, שהגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור אמר את הפשט של אבא. כולם השתתקו, ואבא העלה בפניהם את חידושו במשך שיעור שלם. לאור דבריו, החל דו-שיח למדני בין הגאון לבין אבא. אבא בונה, הגאון סותר, והצעקות בין שניהם ה"ריתחא דאורייתא", מגיעים עד לב השמיים.

הצעקות היו נשמעות עד הכניסה לבית המדרש. הנכנס לשם היה שואל את רעהו מי הם הצועקים ונענה, כי מדובר בגאון רבי יחזקאל וברבי שרגא פייבל.

אבא, בשכלו הישר, היה מוביל את חידושו ומתווכח בלהט. כמה ענוותן היה אבא בחיי היום יום, מעולם לא נשמע קולו ברמה, אולם משמע חידוש שלפי דעתו אינו נכון, היה מאבד את עשתונותיו, כל זאת משום שהתורה הקדושה היתה הערך העליון והיקר ביותר בחייו.

את הכבוד הגדול שחלק אבא לגאון רבי יחזקאל לא ניתן לתאר. הגאון אף הוא כיבד מאד את אבי. שמעתי שהגאון אמר על אבא, כי הוא מאיר את שכלו בתורה. רבי יחזקאל החזיק את אבא כחבר ללימוד, אולם אבא החזיק את עצמו כתלמיד חבר. בבחרותם הם למדו יחדיו בישיבת סלבודקה.

מורי ורבי, הגאון רבי אפרים אושרי זצ"ל סיפר לי, שכאשר למד אצל הגאון רבי יחזקאל בישיבת "אור ישראל", לא פעם קרה, שרבי חצקל היה אומר במשך שיעור שלם את דבריו של אבא, כשהוא מציין כי זהו חידושו של הגאון רבי שרגא פייבל, אותו שמע בעת השיעור בבית המוסר. הרב אושרי אמר לי, שהוא זוכר לאחר שבעים שנה שיעור שלם במעילה בקונמות, שרבי חצקל אמר בשם אבא, והיה הרב אושרי משחזר לי את כל דבריו של רבי חצקל בשם אבא מילה במילה, וזאת לאחר שבעים שנה.

השיעור הלמדני ארך כשעתיים וחצי. בתום השיעור נעשו כולם אוהבים זה את זה ומכבדים זה את זה. לאחר מכן היה כל אחד מתיישב במקומו ונזהר שלא להפריע לזולתו, לא בלימוד ולא בתפילה. אף אחד לא חיפש את המזרח, לא העשיר ואף לא התלמיד חכם הגדול, אלא בכל מקום שיושבים ויש שם מנוחת הנפש - זהו המזרח.

סיפר לי הגאון הרב שמואל יעקב רוז, ששימש כרב ראשי במינכן לאחר המלחמה, שלפעמים היה מגיע לבית המוסר בקובנה לבקר את אחיו הגדול הרה"ג והצדיק רבי חיים רוז הי"ד, שהיה בין משתתפי השיעור הגאוני וממתפללי בית המוסר.

רבי שמואל יעקב רוז זצ"ל עם רבי גרשון ליבמן זצ"ל

כשהתקרב הרב רוז לבית המוסר, שמע קולות רמים. משששאל מיהו הצועק, השיבו לו כי כעת מתנהל משא ומתן בשיעור, ואלו קולותיהם של אבא ושל הגאון רבי יחזקאל. משנכנס פנימה, נוכח

לראות כי המתרחש שם הפלא ופלא - גם בלהט הויכוח, ניכר היה הכבוד הרב שהיו חולקים זה לזה. "כל חיי מלווה אותי תמונה זו, של שיעור התורה הגאוני בבית המוסר" - כך מסיים הרב שמואל יעקב רוז.

(עד היום חרוטה בזכרוני דמותו של אחיו, רבי חיים צבי רוז, אשר היה תלמיד חכם עצום, מצדיקי בית המוסר. כפי הזכור לי, הוא היה תלמיד ישיבת סלבודקה. בהיותי ילד, הייתי נהנה להתבונן בתפילתו. הוא היה מלא יראת שמיים, זהיר בכבוד האדם, והיווה דמות מיוחדת במינה. הוא נהרג בתאונה במחנה בגרמניה הי"ד).

לאחר שהסתיים השיעור למדו מוסר במשך כחצי שעה. לימוד המוסר היה כפי שהורה הגאון רבי ישראל סלנטר - בקול גדול ובבכי. זכיתי לחזות בלימוד המוסר בבית המוסר הקובנאי: תלמידי חכמים עצומים, גדולי ישראל, עומדים ובודקים כל פינה בנפשם, כדי להגיע לתכלית השלמות!

חשבתי אז, בתור ילד, שרק כך לומדים מוסר. כשזכיתי לעלות לארץ ולהיכנס ללמוד בישיבת חברון בירושלים והגיע זמן לימוד המוסר - למדתי כפי ששמעתי בילדותי, כדרך שלמדו מוסר בקובנה. תחילה חשבתי כי זהו הנוסח המקורי, סברתי שאין הבדל בין התפילה, שממשיכים להתפלל בנוסח ליטא המקורי, לבין נוסח לימוד המוסר מליטא. עד היום מזכירים לי חבריי את צורת לימוד המוסר שלי, שהייתי לומד בקול רם וכו'.

כשלמדו מוסר בקובנה בבית המוסר, נדמה היה כי החלונות רועדים מן הקולות הרמים, אולם כשהגיע גאון הדור, הקדוש רבי אלחנן וסרמן הי"ד לקובנה, והיו מכבדים אותו למסור בשבת את השיעור הלמדני בבית המוסר. כשהוא מסר - כולם האזינו, ומאימת הגאון רבי אלחנן, לא נשמע קול בעת שנמסר השיעור.

אני זוכר את אחד מתלמידי החכמים העצומים, שכאשר מינוהו לדיין בקובנה, כיבדוהו לומר את השיעור, במטרה לבחון את גדלותו בתורה. הלומדים החלו להקשות לפניו, והצעקות היו כה רמות, עד כי לא יכול היה להמשיך בשיעורו. אז נחלצו לעזרתו כמה מלומדי השיעור והשתיקו את כולם, כדי לא לביישו.

כיבוד עליות בבית המוסר

אחי, רבי רפאל שיחי', סיפר לי כי בבית המוסר בקובנה, העלייה החשובה ביותר

היתה עליית "חמישי". הגבאים כיבדו ב"חמישי" את החשובים ביותר בבית המוסר. שמעתי אף בשם הראשונים, שהרא"ש היה עולה תמיד ב"חמישי".

מנהג זה היה אף בבית המוסר ב"הנביזר קלויז", שם כיבדו את גאון הדור, רבי ישראל סלנטר, בעלייה החמישית. נראה שכך נהגו אף גדולי תלמידיו, ולכן נשאר מנהג זה בבית המוסר בקובנה.

שמעתי, כי הגאון הצדיק רבי משה טיקוצ'ינסקי, משגיח דישיבת סלבודקה בבני ברק, היה נוהג אף הוא לקבל "חמישי" בישיבה.

"שלישי" ולא "חמישי"

כשעלה אבי לארץ לעת זקנתו, וזכיתי בזכות הגדולה לארחו אצלי, היינו מתפללים ב"כולל חזון איש" בבני ברק. כשהיה לאבא חיוב עלייה ביום זיכרון, היה מבקש מהגבאים עלייה "חמישי", שכן הוא שמר על כל מנהג שהיה בבית המוסר, כי מנהג ישראל - דין הוא, אולם הוא לא סיפר להם אודות מנהג זה.

הגבאים התייעצו עם ראש הכולל - הגאון רבי נחום מאיר קרליץ, גיסו של ה"חזון איש" - אודות בקשתו של אבי, והוא לא הסכים לכך בשום אופן, משום שהוא לא ידע אודות המנהג הקובנאי. הוא הזהיר את הגבאים לכבד את אבא תמיד ב"שלישי", ואף היה מכנה את אבא בשם "הרב של קובנה".

בזמן זה, בכולל חזון איש כיבדו ב"שלישי" את גאון הדור, הסטייפלר, את הגאון רבי נחום מאיר קרליץ, את הגאון ר' שמואל גריינמן, ואת הרב של נירנברג, הגאון הרב קליין, ועוד יחידי סגולה.

ברית בן המחבר. מימין לשמאל: המחבר, חמיו רבי ישראל זכריה שטרן ז"ל רבי יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל - "הסטייפלער"

אולם אבא ניסה לשמור בקפידה על מנהגו של בית המוסר דקובנה, וכשהגיע זמן העלייה היה מנסה לצאת, כביכול, לשירותים, כדי שיוכרחו לתת לו את "חמישי" ולא את "שלישי". אולם הגאון רבי נחום קרליץ בחוכמתו הבין לדעתו של אבא, והיה רץ אחריו ומבקש שיקבל "שלישי". הוא היה מחזיק בדש מעילו ולא מניחו.

כל זאת, משום שבכולל חזון איש קיימו את ההלכה הפסוקה, שתלמיד חכם מגדולי ישראל מכבדים בעלייה השלישית. הגאון חשד באבא, שאינו רוצה לעלות ל"שלישי" בשל הענווה.

אבא היה ניגש כפוף, בשברון לב, כשבמחשבתו - שלא מגיע לו "שלישי". אולם למעשה, גדלותו הרבה נראתה בכל מעשיו, והוא לא הצליח להסתיר זאת כלל. הגאון רבי נחום קרליץ זצ"ל, הכיר את אבא מימי בחרותו, כשלמדו יחד בישיבת סלבודקה.

שמחת תורה בבית המוסר

בבית המוסר שרר כל השנה פחד ומורא מאימת הדין. במשך כל ימות השנה כמעט לא נראתה בת צחוק על פני הלומדים במקום. לימוד התורה נעשה בעיון עמוק, התפילה - בהתרגשות הלב ולימוד המוסר על פי דרכו של רבי ישראל סלנטר - בבכי, תוך חיפוש בחדרי הלב. תפילות הימים הנוראים היו ספוגות דמעות, בנוסח בית התלמוד בקלם.

לאחר הימים הנוראים הגיעו ימי השמחה של חג הסוכות, וגולת הכותרת היתה שמחת תורה. האנשים היראים כל השנה התמלאו חדווה ושמחה.

בשמחת תורה הגיעו לבית המוסר רבנים, גדולי ישראל ויהודים רבים מבתי כנסת שונים לשוש ולשמוח בשמחת התורה בבית המוסר.

על פי זכרונותיו של אחי, ר' דב שיחי', הגיעו לשם הגאון הגדול רבי יעקב פלקנישקי, הרב של בית כנסת החייטים, שהיה אחד מגדולי ישראל, כמו כן הרב הגאון רבי שמחה זיסל מנקביץ, ראש הישיבה בשאנץ, ושאר חכמי קובנה.

גם תלמידי הישיבות הגדולות טעלז וסלבודקה הגיעו לשם. בעיקר זוכר אני את הרב שמחה זיסל דסלר, מבחוריה המצוינים של טעלז.

השמחה היתה גדולה, כמו בתלמוד תורה בקלם וכמו בישיבות סלבודקה וטעלז. ההקפות ארכו שעות ארוכות בחדווה, בשמחה ובששון. השירים היו בנוסח קלם. השיר הראשון היה "אשרינו מה טוב חלקנו", שחלקו הושר באידיש. השרידים שניצלו מהעקידה בקלם, סיפרו כי את השיר הזה שרו היהודים שעמדו לפני המוות בקלם, ברוקדם עם ספר תורה, שהניחו הליטאים בידיו של הגאון הצדיק והקדוש רבי גרשון מאידניק. כך נפל לבור העקידה, כשספר תורה בידו, הי"ד. קדושים אלו, מי יזכה לעמוד במחיצתם???

כמו כן, היו שרים "אתה בחרתנו" בנוסח קלם. בתחילת כל הקפה היו שרים "משה אמת ותורתו אמת", בהתלהבות ובקפיצות.
אחר כך שרו שירים חדשים, שהביאו הבחורים מישיבות סלבודקה וטעלז לכבוד התורה. הבחורים פיזזו לפני התורה בחדוות נעורים ונתנו את הטון בשירה ובריקודים.

שעות ארוכות רקדו הזקנים והמבוגרים עם הבחורים לכבודה של תורה. לא ידעו עייפות מהי, רק חדווה וששון מילאו כל לב.

הגבאי הראשי, הרב זלמן טרקניסקי, אסף את כל הילדים למעגל אחד. הוא היה רוקד וקורא יחד איתנו "צאן קדשים". רבי זלמן ראה בכך את שמחת היום, והכל עשה לכבוד התורה! ביתר הזמן רקדנו בצוותא עם המבוגרים, מבלי להפריע להם. היתה זו שמחה אמיתית לכבוד התורה בבית המוסר. שמחה זו - טעמה לא פג ממני במשך כל חיי.

לעיתים, לבחורים שבאו מן הישיבות היתה ביקורת בעניני הלכה על אחד מחשובי בית המדרש. במשך כל ימות השנה לא העלו הבחורים נושאים אלו בפניו, עקב כבודו. בשמחת תורה, כאשר השמחה שפעה ללא גבולות, מצאו אלו את הזמן הנכון להעלות את הדברים.

זכורה לי שנה אחת, שבה הבחורים עזבו את המעגל הכללי ונטלו את ידיו של אחד ממכובדי בית המדרש - שרקד בתוך המעגל כשספר תורה בידיו. הם החלו לרקוד עימו, ואט אט סובבהו מחוץ למעגל הכללי. הם המשיכו אז לרקוד עימו בצד, כדי שיתר המתפללים לא ישמעו על מה הם משוחחים איתו בזמן הריקודים.

הייתי אז ילד כבן שמונה, ולא הבנתי מדוע הוציאו הבחורים יהודי זה מחוץ למעגל הכללי ורקדו עימו בנפרד.

מספר שנים לאחר מכן, הסביר לי הרב הצדיק, ר' שמחה זיסל דסלר זצ"ל, את פשר העניין. הוא היה אז בין הבחורים שארגנו מעגל זה. היתה לבחורים טענה הלכתית על האיש הנכבד הזה, שהיה תלמיד חכם גדול ומעשירי קובנה ואחד מבעלי הצדקה בעיר.

במשך השנה לא יכלו להוכיח לו בצורה מכובדת שהנהגה זו אינה מתאימה לו. בשמחת תורה, כשספר התורה בידו, מעין נקיטת חפץ בשבועה, יכלו לומר את הדברים בצורה מכובדת, מבלי שאחרים זולתו ישמעו. מחד גיסא, רקדו עימו בשמחה עד כלות הנפש, ומאידך גיסא, ניסו לרמז את דברי תוכחתם.

בתחילה הוא האדים מרוב כעס, היאך עוללו לו הבחורים כך, אולם הבחורים לא הרפו ממנו ולא הניחו לו לעזוב את המעגל. קבוצת הבחורים רקדה סביבו במרץ, כדי שאנשי בית המדרש לא יחושו בנעשה, ואילו יחידים המשיכו להוכיחו ברמזים.

התנהל ביניהם דו-שיח הלכתי, תוך שהוא שולף הוכחות לצדקתו מן הש"ס ומן הירושלמי. הבחורים המשיכו בשירה ובריקודים, ולא הניחו לו עד שקיבל עליו לתקן את הדבר.

לאחר מכן המשיכו הבחורים לרקוד סביבו בהתלהבות יתירה ובשמחה עצומה, על שזכו לתקן את הדבר. שנים ארוכות לא זכרו שמחה כזו בבית המוסר.

המיוחד בדבר היה, שאיש מן הציבור לא ידע על דברי התוכחה. נראה היה אז, שבני הישיבות רוקדים עם אחד מהמיוחדים בבית המוסר. הכל נעשה בעדינות, בצנעה ובכבוד.

אלה היו דמויות ההוד בבית המוסר. גם כאשר היו לאי מי טענות על זולתו, היו מחפשים דרך לפתור את הדבר מבלי לפגוע ומבלי לבייש. לאחר קיום מצות ההוכחה כדין, נעשו שני הצדדים אוהבים גמורים.

מנהג יפה היה נהוג בהקפות - הכל רקדו ושמחו יחדיו. כשהיו רואים שחלק מהמבוגרים שבקהל התעייפו. היו מסיימים מייד את ההקפה ומפסיקים לרקוד. כולם היו נחים קמעא, ואחר כך המשיכו ביתר שאת. לא היה מצב שחלק מהקהל לא רקד.

ר' זלמן טרקניסקי, הגבאי הראשי, נהג לשבת לאחר הקידוש בשמחת תורה, כששק מלא תפוחי עץ גדולים ויפים בידיו, ולחלקם לילדים, כפי שמובא בהלכה. בבית המוסר דקדקו בהלכה בתכלית הדקדוק.

בקידושא רבא היו רק מעט מזונות ויין לקידוש. בשמחת תורה הביאו גם משקה משכר. פעם בשנה ביום זה השתכרו בבית המוסר לכבוד התורה, וכך היה המנהג בתלמוד תורה דקלם.

היו שם אנשים שלא הורגלו לשתות כלל, ומשהיו שותים כוסית קטנה - היו מגיעים כמעט לשכרות והיו מוכרחים לנוח, כדי שיוכלו להמשיך בשמחת התורה.

גם בביתנו רק בשמחת תורה היה בקבוק של יין משכר על השולחן. זוכר אני את רבי איסר - שהיה לו מלון קטן בקובנה ומסעדה כשרה למהדרין, וכל היראים היו אוכלים שם - אף הוא היה שותה מעט אלכוהול לכבוד שמחת התורה. במוסף היה נשכב על הספסל, בשל הבחילות שתקפוהו, וכל זאת לא היה מונע מעצמו לשתות מידי שנה לכבודה של תורה!

עודני זוכר כיצד בכל חג היו גדולי תלמידי החכמים של בית המוסר - שהיו הלמדנים הגדולים של קובנה ועשירי היהדות החרדית הקובנאית - הולכים בצוותא לסלבודקה, לקבל את פני הגאון ר' אברהם גרודז'ינסקי.

הוא היה מוסר לפניהם שיחה עמוקה, שדנה בהלכות החג, ואף לאחר שיצאו מלפניו, עדיין המשיכו לחזור על דבריו ולהתעמק בהם.

"תפארת בחורים"

ארגון "תפארת בחורים" נוסד בקובנה על ידי האח הבכור של משפחת לופיאנסקי. היתה זו משפחה ידועה מאד בקובנה, שנחשבה לאחת המשפחות הנכבדות ביהדות החרדית. בני המשפחה היו אמידים ועסקו בצרכי ציבור באמונה.

בארגון "תפארת בחורים" היו מספר סוגי חבורות, החל בנערים וכלה בבחורים עובדים, שהשתתפו מידי יום בשיעור בגמרא. בנוסף לכך במסגרת הארגון נמסרו שיעורי גמרא לנשואים.

לנו, הנערים, אירגן האח הבכור שיעורי גמרא בערב. ראשית, סידר בעבורנו מקום בעזרת הנשים בבית המדרש הישן - שם גם התקיימה ישיבה קטנה בהנהלת הגאון רבי שמחה גיטלביץ, מגדולי תלמידי החכמים בסלבודקה.

תפארת בחורים באחת מערי ליטא

לאחר שהצטרפו עשרות נערים לשיעורנו נעשה המקום צר בעבורנו, בפרט כאשר מספר הנערים גדל. הצפיפות הפריעה לתלמידי הישיבה וגם לגבאים, שנאלצו להתמודד עם "תפארת הבחורים" בנוסף לישיבה שהתקיימה במקום. לכן העבירו אותנו לאחר השתדלות לבניין החדש של בית המוסר, לקומה השנייה בעלית הגג - שם היה מקום מאוורר ומואר. מקום זה שימש במשך היום להתבודדות של אנשי המוסר.

הצלה רוחנית

הקמת ארגון "תפארת בחורים" לנערים היה צו השעה, כיוון שתנועות הנוער הציוניות החלו להקים תנועות נוער אף לדתיים - דבר שהיווה סכנה רוחנית עצומה.

בית ספר "יבנה" - למרות החינוך החרדי המצוין שניתן בו - לא סיפק תעסוקה בשעות אחר הצהריים, כך שהיה זמן פנוי, אותו נצלו קבוצות מכל הזרמים והתנועות להשפיע על הנוער בדרכם.

צעירי "אגודת ישראל" הקימו אף הם תנועה כנגד, שבה השתתפו מאות ילדים. הפעילות התקיימה בשבת וכללה שירה בציבור ודרשה בנושאי פרשת השבוע.

שאר תנועות הנוער קיימו במשך השבוע ובשבתות משחקים שונים ותרגילי ספורט. תנועה זו של צעירי "אגודת ישראל" לא החזיקה מעמד, מכיוון שלא היתה לה האפשרות הפיננסית לקיים את הפעילויות שקיימו שאר התנועות. אט אט התרוקן המקום שבו נערכה פעילות לנוער האגודתי.

מסיבה זו חשו העסקנים חובה להקים אף הם מסגרת יומית לנערים ממשפחות נכבדות שומרי מצוות בתכלית. כך הוקם הארגון "תפארת בחורים".

העסקנים הביאו בחור מישיבת סלבודקה, שהיה תלמיד חכם ובעל כושר הסבר מעולה, ובכל יום בערב התקיים שיעור בגמרא ובמוסר, כשהכל תחת השפעתה של ישיבת סלבודקה.

בכל ליל שבת היה הרב לופיאנסקי מקיים עמנו "עונג שבת" בצוותא ומלמדנו זמירות שבת. לאחר השירה היתה נמסרת דרשה בפרשת השבוע על ידי בחור, שאינני זוכר את שמו. לאחר מכן דובב הוא כל אחד לומר משהו, כדי לבחון את פנימיותו של כל נער, אולי הוא זקוק לסיוע מבחינה רוחנית. מלאכת החינוך היתה מוטלת עליו, ובכל עת היינו נתונים תחת אישיותו המקרינה.
אחר כך, משהחל הארגון לפרוח במקום שהוקצה בעבורנו בבית המוסר, חדל הרב לופיאנסקי מלהגיע והמשיך להקים סניפים במקומות אחרים בליטא.

(אחיו הצעיר של הרב לופיאנסקי, נותר בחיים בחסדי שמיים וזכה להקים משפחה לתפארת. אחד מבניו הוא חתנו של הגאון רבי ביניש פינקל זצ"ל, ראש ישיבת מיר).

מידי פעם בשבת היה אף הגאון הקדוש, רבי גרשון מיאדניק מקלם, מעביר לנו שיחת מוסר. בגדלותו הצליח לפשט את דבריו ולמסור שיחה ברמה המתאימה לנערים צעירים.

הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי - שנמנה על מתפללי בית המוסר - לא מסר לנו שיחות, כיוון שלא הבנו את עומק מחשבותיו, אולם כל אחד מאיתנו חיפש את קרבתו. ואכן, הוא התייחס אלינו בחביבות ובכבוד וניסה להשפיע עלינו ללמוד בישיבות הקדושות.

במשך הזמן הביא כל נער חבר נוסף. מספר המשתתפים גדל, והחלו להגיע אף נערים מבתים קצת פחות בני תורה. תוך מספר שנים נעשה ארגון "תפארת בחורים" מסגרת ישיבתית שהתעתדה להכין את הנערים ללימוד בישיבות הקדושות. ארגון "תפארת בחורים" הפך להיות קרש ההצלה של הנוער החרדי בקובנה.

גיל הנערים שהשתתפו בארגון נע בין תשע לבין גיל בר מצוה ומעלה.

הרב שמעון סגל בצדקותו הרבה, יסד בגטו המשך של ארגון "תפארת בחורים" וזכה בחסדי ה' לצאת חי מן הגטו וממחנות האימים בגרמניה. כיום, הינו ראש מוסדות קמניץ דאמריקה, שהיה ממייסדם.

בארגון "תפארת בחורים" היו פעילים גם שני בחורים מבוגרים, האחים לבית משפחת אבלס, שאביהם היה רב בליטא. הם סייעו בהקמת הארגון לפני המלחמה ובגטו. שניהם נהרגו עם חיסול גטו קובנה, הי"ד.

כבר בהיותי כבן תשע התחלתי ללכת ל"תפארת בחורים". הייתי מצעירי המשתתפים עד כי בקושי הסכימו לקבלני. גם אחי הגדול ממני, רבי רפאל, השתתף בארגון, ואף צירף חברים נוספים.

אהבתי לבוא ל"תפארת בחורים", שכן הלימוד בו היווה בעבורי השלמה נפלאה ללימוד ב"יבנה" וקידם אותי בלימוד הגמרא.

לאחר הלימוד היינו יורדים להתפלל מעריב עם הגדולים (תרתי משמע). מראה תפילתם של גדולי ישראל נותר חקוק בלבי לנצח.

זכיתי לחוש כיצד כל אחד מבאי בית ההוד הזה, בית המוסר, כיבד את זולתו במעלה המיוחדת לו, ראיתי את בעל יראת השמיים, הרועד בתפילתו וכל כולו דבוק בקונו, והשני - מדקדק במצוות בתכלית ומקפיד על כל מילה בקריאת שמע ואומרה כמונה מעות. ראיתי גם את בעל הצדקה והחסד ואת העוסק בצרכי ציבור באמונה.

אנו, תלמידי "תפארת בחורים", שלמדנו בקביעות במקום מידי יום, נזהרנו עד מאוד שלא להקים רעש. הרגשנו היטב את קדושת המקום - מקומם של גדולי ישראל.

"תפארת בחורים" גם בשעת צרה

לאחר שכבשו הרוסים את ליטא בשנת ת"ש (1940), רצו להפוך אותה לגרורה קומוניסטית צייתנית. המנהיגים הקומוניסטים היהודים רצו לעקור את קיום תורתנו הקדושה. הם סגרו את הישיבות, את החדרים ואת תלמודי התורה, כביכול בפקודת הרוסים, כשמטרתם לחנך את היהודים במהירות לקומוניזם טהור.

בית הספר "יבנה", שהיה בית ספר חרדי, נסגר על מסגר ובריח. תלמידי בית הספר נשלחו למקומות לימוד שונים. ובשל המחסור במורים, הועברו אף המורים של "יבנה" ללמד בבתי ספר היהודיים בהם לימדו באידיש.

ביתר עוז המשכנו אנו ללמוד ב"תפארת בחורים", במקומנו הקבוע בבית המוסר דקובנה. הרב לימדנו במסירות נפש, שכן היה מסוכן מאד ללמד תורה את הנערים. בהשגחה פרטית מיוחדת התעלמו ממנו הקומוניסטים, ונראה כאילו שכחו מאיתנו.

בתקופה זו, כאשר הקומוניסטים הארורים עקרו כל דבר הקשור לתורתנו הקדושה - היה לנו, נערי "תפארת בחורים", טעם של גן עדן ממש. חשנו כמתבצרים במקום מפלט וניצלים מהגיהנום שהשליטו הקומוניסטים.

משנכנסנו ללמוד בבית המוסר, חשנו כי אנו מתרוממים לעולם אחר, בו אין רוסים, אין קומוניסטים, אין נוער קומסומול (שם תנועת הנוער הקומוניסטית, שהחברות בה היתה חובה). חשנו כי אנו מצויים בעולם בו יש רק לימוד התורה הקדושה ותפילה זכה לבורא עולם, עולם של יראת שמיים ואמונה צרופה.

ילדים בגטו בדרך ל'תפארת בחורים'

מראה גדולי הדור, הגאון רבי אלחנן וסרמן זצוק"ל הי"ד, הגאון רבי מרדכי

פוגערמנסקי ושאר הגדולים - נתן לנו הכוח לעמוד על המשמר ולהלחם ביתר שאת, כל אחד במאבקו האישי, במערכה של מלחמת הקיום הרוחנית של עם ישראל.

אף בימי הגטו, בצילו של המוות, המשיך ארגוננו להתקיים. לתקופה זו, אייחד אי"ה מקום של כבוד בכרך ב' של ספרי, העוסק באותה תקופה איומה.

ה"כאר-שול"

בקובנה היה בית כנסת נוסף שנקרא באידיש "כאר-שול", בתרגום לעברית: "בית כנסת לחזן עם מקהלה".

היהודים החרדים בקובנה לא התפללו שם, משום שבית הכנסת נחשב בעיניהם למתקדם. ואכן מתפללי בית הכנסת היו אנשים "מתקדמים". הם אמנם שמרו תורה ומצוות, אולם ביקשו שבית הכנסת שלהם יידמה לבתי הכנסת "המתקדמים" בעולם. בשאיפתם זו נעוצה בעיה, כיוון שכאשר משנים מנהג - ולו הקטן ביותר - אין לכך גבול. זלזול במצווה אחת או במנהג אחד, מוביל אחריו זלזול בשאר המצוות.

בעניין זה הכריז הגאון בעל ה"דבר אברהם" על מלחמת חרמה. הוא לא הסכים להקל בשום מנהג קטן ולא התיר לשנות דבר.

מייסדי בית הכנסת היו קצינים יהודים משוחררים, שלחמו במלחמת העצמאות והחירות של מדינת ליטא החדשה לאחר מלחמת העולם הראשונה. הם חשו עצמם

בית הכנסת "כאר שול" בקובנה

אנשים מרוממים, שהרי הם היו הקצינים הלוחמים והמייסדים של צבא ליטא החדשה. הם הרגישו כאילו מדינת ליטא היא חלק מישותם. אל בסיס קהילתי זה הצטרפו עשירי קובנה, שבתי הכנסת הותיקים לא היו לרוחם.

כך התגבשה הקבוצה, שדאגה לבניית בית כנסת מפואר שנמנה על בתי הכנסת הגדולים בקובנה. עד היום קיים בית כנסת זה. לצערנו, הוא אחד מבתי הכנסת היחידים שנותרו בקובנה.

מתפללי בית הכנסת שכרו חזנים מגדולי עולם החזנות שיתפללו במקום. לא חסר להם כסף לכך. בזמני התפלל שם החזן העולמי הידוע מישה אלכסנדרוביץ.

במקום היתה אף מקהלת ילדים נפלאה, בניצוחו של אדון גרבר. בקומה השנייה בצד מזרח, בנו חדר מול החזן, שם עמדו נערי המקהלה. כך נוצר קשר עין בין המנצח לבין החזן. אדון גרבר המנצח, היה מפורסם מאד בקובנה. הוא היה אף המורה שלי לזמרה, כאשר למדתי ביבנה.

את עזרת הנשים בנו בצורת ח' בקומה השנייה, אולם היה הבדל בין עזרת נשים זו לבין עזרות הנשים בשאר בתי הכנסת בקובנה: בכל בית כנסת בקובנה התקינו חלונות סגורים מכוסים בוילונות, כדי שמעזרת הגברים לא יראו את הנשים. את החלונות היו פותחים רק בזמנים מיוחדים, כגון: בעת אמירת קדושה, קריאת התורה והגבהת ספר התורה.

לעומת זאת, ב"כאר-שול" היו רק וילונות. מפעם לפעם, כאשר הזיזו את הוילונות, ראו את הנשים. כיום נותרו במקום רק החלונות, ללא כל וילון.

כבר בימים אלו ראו בכך פירצה גדולה, אולם עדיין לא נלחמו בכך, מפני שעזרת הנשים היתה בקומה העליונה, וגם לא הגיעו למקום נשים רבות. הנשים הבודדות שהגיעו, נזהרו לא להזיז את הוילונות.

ב"כאר-שול" היה לבוש מיוחד לשמש בית הכנסת: הוא עטה מעיל שחור ארוך וחבש לראשו כובע של חזן. עיקר תפקידו היה לשמור על השקט ולשמור על מקומות הישיבה הקבועים. את האורחים היה מושיב במקומות האחרונים בבית הכנסת.

בית הכנסת היה פתוח כל השבוע. התקיימו בו תפילות בציבור שלוש פעמים ביום. בדרך כלל המתפללים הקבועים לא הגיעו להתפלל שם באמצע השבוע.

בית הכנסת "המארקל" בקובנה

זכורני, כי בילדותי התפללתי באופן חד פעמי בבית כנסת זה, ולתדהמתי, בקושי היה שם מניין.

בשבתות רגילות היו באים מתפללים רבים יותר לתפילה, אולם האולם הגדול נחשב עדיין- ריק. רק בשבתות של ברכת החודש, בחגים ובימים נוראים - בהם התפלל החזן - היה בית הכנסת מתמלא.

החזן מישה אלכסנדרוביץ

בבית כנסת זה היו מזמינים מפעם לפעם חזנים עולמיים. החזן הקבוע בילדותי ב"כאר-שול" היה מישה אלכסנדרוביץ.

בעבר לא ערך החזן קונצרטים בתפילה, אלא תפילתו בקעה מעומק הלב. תפילתו של החזן העולמי היתה כולה מתיקות, קולו היה ערב מאד, והוא היה מדגיש בתפילתו דקויות שלא הודגשו על ידי אדם מן השורה.

ב"כאר-שול" החלה התפילה בשעה מאוחרת, כך שהיינו מספיקים לסיים את התפילה בבית הכנסת שלנו, לערוך "קידושא רבא", ולהגיע ל"כאר-שול" לשמוע תפילת מוסף.

בעיקר אהבנו לשמוע את חזנותו ב"קדושה". קטע התפילה: "ממקומו הוא יפן ברחמים", כפי שנאמרה על ידי החזן, מהדהד באוזניי עד עצם היום הזה. קולו הערב היה מלא תחינה ובקשה, עד כי ימים ושבועות היו משיחים אודות תפילתו.

בצעירותו, התפרסם מישה אלכסנדרוביץ כילד פלא. במסגרת הופעותיו נסע עמו

אביו בכל רחבי אירופה. הוא היה חזן ראשי בריגה, בירת לטביה, ולאחר מכן עבר למנצ'סטר שבאנגליה ומשם הגיע לקובנה.

הוא היה חזן מיוחד. לא היו לו מתחרים בביצוע קולו, והוא הטעים את התפילה במלוא הרגש.

סיפר לי ידיד שלמד בישיבת טעלז, כי החזן מישה אלכסנדרוביץ היה פעם בישיבת טעלז בחתונה של בן אחותו, תלמיד הישיבה, מובן שכיבדוהו לעבור לפני העמוד בשבת. הוא התפלל תפילה כה מרוממת, שכולם הרגישו כי הוא הכניס בה את כל נשמתו בה, עד כי לאחר התפילה אמר מישה על עצמו, שכזו תפילה לא זכה להתפלל מימיו! וזאת מכיוון שהתפילה תלויה בציבור המתפללים, שכן כאשר היה מתפלל בבתי כנסת גדולים, שררה במקום דממה מוחלטת, לא נשמעו "שמע" ו"אמן" במלוא העוצמה. כל חפצם הוא, שלא להפריע לחזן, והוא חש כאילו מתפלל הוא בבית הקברות חס ושלום, כאילו אין מתפללים כלל, ורק קול ענות חלושה נשמע מידי פעם.

לעומת זאת, בישיבת טעלז, אמירת ה"אמן" שנשמעה לאחר הברכה - קירות הבית רעדו ממנה! ה"שמע ישראל" שבקע מפיות בני הישיבה - בקע רקיעים! עם ציבור שכזה, מובן שהתפלל עם כל הנשמה, כך אמר.

כאשר כבשו הרוסים את ליטא, עבר מישה אלכסנדרוביץ לרוסיה, וכך זכה להינצל בחסדי שמים. שם, ברוסיה הקומוניסטית, לא נזקקו לחזנים וכדי להתפרנס הוא הפך לזמר. הוא היה אחד הזמרים המפורסמים ברוסיה הקומוניסטית.

סיפרו, כי בזמן מלחמה העולם בין רוסיה לבין גרמניה, הקים סטאלין "ועדת קהילה" במוסקבה, כדי להראות לאמריקאים שקיים "חופש דת" ברוסיה.

הנהלת הקהילה חיפשה חזן לימים הנוראים. היו להם שני מועמדים למשרה זו: מישה אלכסנדרוביץ, שתפילתו נאמרה במתיקות רבה, אולם קולו לא היה גבוה מידי, ומשה קוסוביצקי, שכנראה הוגלה לרוסיה עם כל היהודים הפולנים.

משה קוסוביצקי הגיע למוסקבה כדי להציע עצמו לחזן, כשבגדיו קרועים והוא רעב לפת לחם. הוא קיווה שיוכל להתפרנס מעט ממשרת החזנות במשך מספר חודשים.

כשהגיע למקום מושב הועד, שם ישב גם הרב הגאון רבי אלחנן סורוצקין, לא

הכירוהו חברי הועד, מאחר שרוסיה היתה סגורה ומסוגרת כל השנים בפני יהדות העולם. משהציג את עצמו ואמר שהוא משה קוסוביצקי, זלזל בו הועד.

אולם הרב סורוצקין אמר לחברי הועד, שקוסוביצקי זה הינו אחד החזנים הגדולים בעולם וכי היה החזן של ורשא. אולם חברי הועד השיבו לרב: "מה ליהדות פולניה ולחזנים גדולים?" לדעתם, רק מרוסיה יצאו גדולי החזנות.

לבסוף הציעו פשרה, כי החזן יציג את כשרונו ויתחזן לפניהם. לאחר מעשה סיפרו, כי הוא התפלל תפילה כזו, שכל חייו לא התפלל כדוגמתה. שכן בזו נחתם גורלו אם ייאלץ לנדוד ולרעוב, או שישיג אוכל, מקום לינה ובגד כלשהו.

לאחר שהשמיע משה קוסוביצקי קטע של חזנות - מינוהו לחזן. הוחלט שמישה אלכסנדרוביץ יתפלל שחרית, ומשה קוסוביצקי - מוסף. מישה אלכסנדרוביץ זכה לצאת מרוסיה, ולעת זקנתו היה החזן הראשי ברמת גן.

מלחמת יחיד

מתפללי בית הכנסת רצו לדמות את ה"כאר-שול" לבתי הכנסת הרפורמים בעולם. אמנם הם לא יכלו ולא העזו להקים בית כנסת רפורמי רשמי בקובנה, אולם כוונתם היתה להפחית אט אט מנהגים קדמונים, כדי להידמות למרכזים הרפורמים בעולם. הם תכננו, כי במשך הזמן יחדלו שומרי תורה ומצוות מלבוא להתפלל במקום, ואז יוכלו לעשות ככל העולה על רוחם.

הגבאים הכניסו פירצה ראשונה: הם החליטו שהחזן לא יעמוד סמוך לעמוד התפילה, כפי שהיה נהוג עד כה, אלא יעמוד על הבימה ויתפלל שם, באופן שנהגו בכל בתי הכנסת הרפורמים בעולם.

לפיכך הם בנו בימת עץ ניידת וקירבו אותה לארון הקודש, כשכל מטרתם לנסות להשריש את "המנהג" החדש.

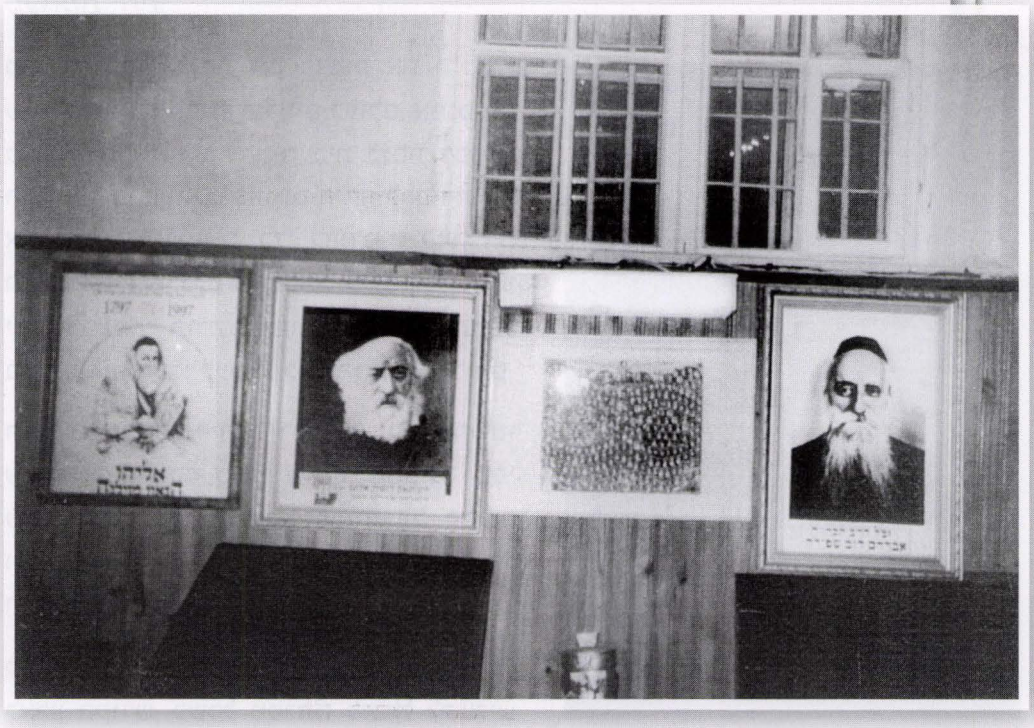

בימת בית הכנסת "כאר שול" בקובנה

משמע זאת רבה של קובנה, הגאון הרב שפירא, יצא במלחמת יחיד. הגאון ראה בכך פירצה גדולה וביטול מנהג ישראל, בפרט כאשר מטרת המתפללים היתה חיקוי בתי הכנסת הרפורמים. בעיקר חשש הגאון, כי אם לא יעמוד בפרץ, ימשיכו לבטל מנהגים נוספים, עד שיהפכו את בית הכנסת לרפורמי לכל דבר.

רבה של קובנה, שהיה מתפלל בקביעות בבית הכנסת בו כיהן כרב, עם אלפי מתפללים שומרי תורה ומצוות בתכלית - החל להתפלל בשבתות בבית כנסת "הכאר-שול", ולא איפשר לגבאים לקרב את הבימה לארון הקודש ולבטל את ה"עמוד".

מספר מצומצם מבין מתפללי בית הכנסת נמנו על היהדות החרדית, אך כולם היו שומרי שבת ומצוות. למרות זאת, לא התערבו במלחמתו של הגאון עם הגבאים. ייתכן שהיה זה עקב חששם, שמא יסלקו אותם הגבאים מבית הכנסת.

לוח תמונות בביהכ"ס "כאר שול": ה"דבר אברהם", ישיבת סלבודקה, רבי יצחק אלחנן ספקטור והגר"א

בערב שבת ובשבת בבוקר לפני התפילה, הזיזו הגבאים את בימת העץ למקום ה"עמוד", סמוך לארון הקודש, בחושבם כי רבה של קובנה לא יבוא לבית הכנסת. אולם הגאון בעל ה"דבר אברהם" לא התעייף ולא חס על כבודו. הוא עזב את בית הכנסת הגדול ובא להתפלל מעריב בליל שבת ושחרית של שבת במקום. בגופו ובידיו הזיז את הבימה למרכז בית הכנסת, ולא נתן לחזן רשות להתפלל על הבימה סמוך לארון הקודש.

באחת השבתות החליט אחד מגבאי בית הכנסת, שהיה עז פנים, שלא ייתן לרב להזיז את הבימה מארון הקודש. ברגע שהבחין הגבאי החצוף, שרבה של קובנה מזיז את הבימה לפני התפילה, התקרב לצד השני של הבימה ודחפה בחזרה.

כך עמדו שניהם משני צידי הבימה ודחפו: רבה של קובנה דוחף בכוחו הדל מצד אחד ולא נותן להזיז את הבימה ממקומה, והגבאי החצוף הודף מהעבר השני. שאר המתפללים החרישו ולא התערבו. ככל הנראה, פחדו מהגבאי החצוף והאלים, וייתכן שחלקם אף רצו להפוך את בית הכנסת לרפורמי.

מעשה מחפיר זה גרם לחילול ה' נורא ואיום. עזות המצח של הגבאי היתה עצומה, הוא המשיך לדחוף את הבימה. לפתע החלה אחת הנשים לזעוק לעבר הגבאי: "חצוף שכמוך, כיצד מעז אתה לנהוג כך בגאון, רבה של קובנה? הפסק מיידי!!!" היא לא הסתפקה בזאת, והחלה לרדת מעזרת הנשים עם נשים נוספות, כדי להפסיק את מעשיו הנלוזים של הגבאי.

נראה שהגבאי החצוף חשש שכל הנשים תרדנה מעזרת הנשים יחד עמה, ויפרוץ ריב גדול, שהרי כל אחד מהמתפללים יסייע לאשתו נגדו, ותהיה מהומה גדולה שלא יוכל לעמוד נגדה. הוא הרפה מאחיזתו ועזב את הבימה. מני אז, לא הוזזה הבימה ממקומה, להיפך, במרכז בית הכנסת נבנתה בימה גדולה.

לאחר אותו מעשה, הפסיק רבה של קובנה להתפלל במקום, ובית הכנסת החזיק בשמירת תורה ומצוות בשלמות, ללא כל שינוי.

מעשה נורא זה שמעתי מפי אחי הגדול, רבי אהרן יוסף זצ"ל. הסיפור מתאר אך מעט מגדלותו של הגאון הרב דוב כהנא שפירא, מחבר הספר "דבר אברהם", שעם כל גדלותו - לא חס על כבודו ונלחם בגופו למען כבוד שמיים. הוא עמד בפרץ, ולא נתן לשנות אף מנהג, שהיה נהוג מדורי דורות.

שרידים מן העבר

מתפללי ה"כאר-שול" המשיכו לשמור על המסורת כבשאר בתי הכנסת בקובנה. חלק מהאנשים שרצו להופכו לרפורמי- עזבו את המקום. כיום נותר בית כנסת זה כמעט יחיד בקובנה. מכל הריהוט המקורי - לא נותר הרבה. כעדי זיכרון נותרו: ארון הקודש, עמוד התפילה במזרח והבימה במרכז.

כיום צבוע בניין בית הכנסת בצבעי כחול לבן, בפנים החליפו את רצפת העץ וחידשו בפאר את ארון הקודש, אך מסופקני אם יש ספר-תורה. הריהוט המועט נותר שם בנס, שכן הרוסים הרסו הכל. ה"כאר-שול" הפך למרכז הקהילה. חלק מהיהודים הזקנים והבודדים, שארית הפליטה שנותרה כיום בקובנה - מתאספים בבית הכנסת ושומרים שם על מעט ממנהגי היהדות. מתוך כשמונה מאות איש שנותרו בקובנה, מגיעים כמניין אנשים בלבד לבית הכנסת להתפלל ולומר קדיש.

הבעיה העיקרית שעומדת בפני המתפללים - מציאת "בעל תפילה", כיוון שבמרוצת השנים הם שכחו הכל. מי שזוכר קטע מן התפילה- מתפלל לפני העמוד. פרשת שבוע הם קוראים מתוך חומש.

מסתבר, שהם מקבלים תקציבים מועטים מהממשלה, כדי שיוכלו להמשיך את הפעילות בבית הכנסת. לעיתים קרובות הם מקבלים תרומות מאורחים המגיעים מחו"ל לביקור בקובנה. כיום אף מחלקים במקום אוכל לאנשים נצרכים. למעשה, ה"כאר-שול" הפך למרכז סיוע לקשישים.

נשגב מבינתי, מדוע נותרים שם מתי מעט אלו על האדמה רווית הדם? אין להם פרנסה, הם בודדים בין הליטאים וגרים בדירות של חדרון או שניים ללא תנאים סביבתיים. הם נראים כאבלים. לשאלתי זאת השיבו, כי הם כבר הזדקנו, ואין ביכולתם לנסוע מהמקום, וכאן יש להם את המינימום ההכרחי, ואולי בכל זאת יוטב מצבם במשך הזמן.

הם אמנם שמחים במה שיש להם, אך מי שרואה כיום את המקום לאחר שראה אותו בתפארתו - טרם המלחמה - רואה במו עיניו את ליטא החרבה.

בית המדרש החסידי בקובנה

בניין בית המדרש החסידי בקובנה ניצב בקצה המדרון של ההר הירוק. במקום התפללו כמאה איש אנשי מעלה. רובם היו חסידי חב"ד וקוידענוב, אך היו שם גם חסידי גור. הם נהגו זה בזה בכבוד רב, ומעולם לא שמעתים מגביהים את קולם זה על זה.

מרבית החסידים שהתפללו במקום היו עטורי זקן, ואף ילדיהם מעוטרים היו בפאות. משגדלו הילדים למדו בישיבות כדוגמת סלבודקה וכיו"ב.

הייתי בא לעיתים קרובות לבית המדרש החסידי, שם התפללו שני דודי: הקדוש רבי מרדכי כגן ודודי, הרב הצדיק החסיד והקדוש, רבי צבי זוסמן. במיוחד אהבתי לבוא בשבת קודש בסעודה שלישית. אז התקבצו כל החסידים בבית המדרש ושתו וודקה בכוסות של תה. הם היו שרים את הניגון המפורסם של הרבי, ולאחר מכן עסקו במאמרי חב"ד. כה אהבתי להאזין להם עת שרו בדבקות עצומה את הניגון המיוחד.

דוד המחבר רבי צבי זוסמן הי"ד

מנהיגו של בית המדרש החסידי היה הצדיק רבי יעקאלע, שהיה כבן תשעים שנה. הוא היה ראש החבורה ואמר לפני כולם מאמרי חב"ד. הכל כיבדוהו וקיבלוהו לצדיק גדול. סיפרו עליו, כי לאחר טבילתו במקוה לא ניגב עצמו בשל קדושת מי המקוה.

לאחר פטירת הצדיק רבי יעקאלע, היה דודי הצדיק הקדוש, רבי צבי זוסמן, ראש החבורה.

הקדוש רבי צבי זוסמן

דודי רבי צבי זוסמן היה תלמיד חכם גדול, חסיד חב"ד או קוידענוב, מחשובי בית המדרש החסידי. הוא היה בן למשפחת קופולוביץ המפורסמת מהעיר וילייקה.

סבו, הרב קופולוביץ מוילייקה, היה אחד מגדולי ישראל. מוצאו של אב דודי, שהיה אף הוא חסיד חב"ד או קוידענוב, היה ממנצ'סטר שבאנגליה. הוא נישא בוילייקה ושב עם משפחתו לאנגליה.

דודי הקדוש רבי צבי היה הדוד האהוב עליי ביותר, עד כי הייתי מכבדו כפי שכיבדתי את אבי. הוא היה תלמיד חכם, בקיא בתנ"ך וידענותו היתה עצומה. כל פסוק שהסביר היה נוצץ כיהלום.

צדיק היה בכל מעשיו, מדקדק ומהדר בכל מצוה ומצוה. מעולם לא ראיתיו מתרגז או מרים קול. תמיד היה שרוי בשמחה. בחלק השני של ספרי אספר אי"ה על הקורות אותו בגטו, כיצד התעלה לשמי רום כעשרת הרוגי מלכות הי"ד.

רעייתו, מרת חיה שרה, היתה אחותה הבכורה של אמי הי"ד. בבית אמרו עליה, כי היתה לה רוח הקודש.
בהיותי ילד עדיין לא הבנתי את כל פירוש מילות התפילה, ודודתי הצדקנית היתה יושבת עמי לעיתים ומסבירה לי קטעים מן התפילה. אלה נסכו בי תחושת מתיקות בשעת תפילתי, עד כמה שהשגתי יכולה היתה להגיע כילד.

לדודי היו ארבעה בנים ושתי בנות. שני הבנים הגדולים למדו בישיבת סלבודקה, הבן השלישי למד בישיבת "עטרת צבי" בקובנה, והבן הקטן יצחק - ששמו כשמי וגילו כגילי - למד בתלמוד תורה. הוא היה לי כאח ממש. כל בני משפחתם נהרגו על קידוש ה' בראשית ימי הגטו הי"ד.

דודי הקדוש היה בעל תפילה במוסף בימים הנוראים. תפילתו, כפי ששמעתי, היתה מתוקה ביותר. הוא הלחין ניגונים רבים, שאותם שרים עד עצם היום הזה בחב"ד, אך אין יודעים שהוא הלחינם.

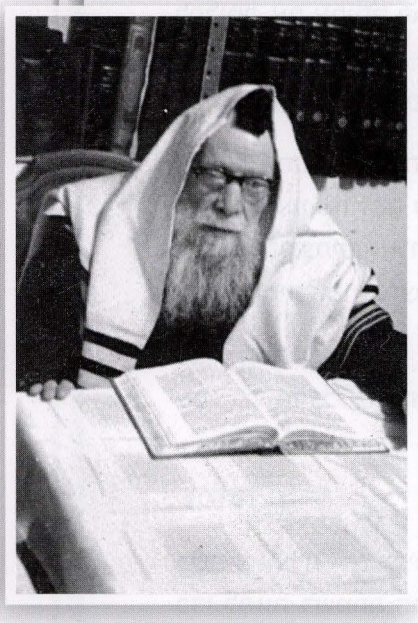
בקיץ בימי הדאצ'ה (החופשה) בעיר הקיט קאלאטובה היה בית כנסת גדול מעץ, שבצידו היה אולם תפילה בנוסח חסידי. בשבת כשבאתי להתפלל שמעתי את קולו הערב של דודי באומרו פרקי תהילים לפני התפילה בהשתפכות הנפש ששבתה את לבי. הייתי נעצר להתבונן בו ולהאזין למתק מזמורי התהילים שנשמעו מפיו.

מתפללי בית המדרש

בקובנה רוב העוסקים בצרכי הקודש נמנו על חסידות חב"ד. סופר הסת"ם המוכר

ביותר- היה חסיד (אינני זוכר לאיזו חסידות השתייך). חנותו היתה סמוכה לבית המדרש החדש. אף ייצור היין הכשר נעשה בין היתר על ידי חסיד חב"ד.

אחד מהשוחטים המפורסמים והחשובים ביותר, היה הרב חזן, אף הוא חסיד חב"ד. בימי הגטו - במקרים הנדירים שהיה בשר בנמצא הוא מסר את נפשו ושחט שחיטה כשרה. הוא לא ירא ולא חת מן הרוצחים הערלים והמשיך ללכת עטור זקן כל העת. הוא נספה בחיסול גטו קובנה, הי"ד.

רבי מאיר חדש זצ"ל בתפילתו

גם חלק מן התעשיינים נמנו על השכבה החסידית, כדוגמת החסיד ויסליצקי, שמוצאו היה פולני והוא נמנה על חסידות גור. משפחת ויסליצקי התגוררה בפולין לפני מלחמת העולם הראשונה, והייתה מן המשפחות העשירות והמיוחסות מלאדז'.

ויסליצקי היה אדם אמיד בעל בית חרושת לסבון. הוא היה מוכר בקובנה את תוצרת המפעל שהיה ברשותו. רבי שבתאי פרנקל, שהוציא לאור את הרמב"ם בהוצאה חדשה ומתוקנת היה אחינו. בפרוץ המלחמה ברח הרב פרנקל לקובנה ושהה זמן מה אצל דודו ויסליצקי בקובנה, שם היכרתי אותו.

לימים סיפר לי מורי ורבי, הגאון רבי מאיר חדש, סיפור אודות ויסליצקי, ששיקף דרגה גבוהה כמוה ראו בעבר. הוא סיפר לי זאת, משום שידע שמוצאי מקובנה וכי הכרתי את החסיד:

מחשבות טהורות בתפילה

היה זה בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה. באחד הימים הגיע ויסליצקי לתפילת שחרית בזמנה הקבוע. הוא הוציא את טליתו והתעטף בה. אך במקום להתפלל, החל מסתובב בבית המדרש שקוע במחשבות. ניכר היה כי משהו מטריד אותו, ועקב דאגתו הוא אינו מסוגל לכוון בתפילתו.

לאחר מכן נודע, כי עוזרת או עובד גוי רבו עמו ואיימו כי ילשינו עליו בפני השלטונות. והוא, מחמת צערו, לא היה מסוגל לכוון בתפילתו, לכן הסתובב בבית

המדרש שקוע במחשבות, עמל על מידת הביטחון עד אשר נירגע. לאחר מכן עמד להתפלל בהשתפכות הנפש. אלו היו החסידים - בני עלייה ממש!

בבית המדרש בלטה דמותו של הרב זיסמן, שהיה מחשובי החסידים בבית המדרש. הוא היה אדם אמיד, שכן היתה ברשותו חנות סיטונאית של מצרכי מזון. הוא היה ידוע כאחד ממכניסי האורחים הגדולים בקובנה.

לרב זיסמן היו שני בנים: דוב וזאב, ושניהם היו חברי. בחסדי ה', נותרו הם לפליטה. את אחותם הגדולה שלח האב בפרוץ המלחמה לאחת העיירות, בחושבו כי שם יהיה טוב יותר, אולם היא נטבחה עם כל יושבי העיירה בראשית תקופת הכיבוש הנאצי, כגורלם של יתר בני העיירות שהיו מראשוני הקדושים, הי"ד.

מראהו החיצוני של הרב זיסמן הוסיף להדרו, ובימי הגטו החשוכים המשיך לשאת בגאון את זקנו הארוך, למרות הסכנה הכרוכה בכך. בזמן אקציית הילדים, תפסוהו הרוצחים הארורים בבונקר אשר בו הסתתר. מראה זקנו העלה את חמתם עד להשחית, והוא נרצח הי"ד.

בבית המדרש החסידי היו דמויות חשובות נוספות, שאת שמן איני זוכר. גם אח אמי, רבי מרדכי כגן, התפלל במקום.

שמחת תורה

בשמיני עצרת היה בבית המדרש החסידי מלא מפה לפה. רבים מבני העיר הגיעו כדי לחזות בשמחה הגדולה ובריקודים הסוערים בעת ההקפות. אף אני הלכתי לשם.

החסידים היו רוקדים לכבודה של תורה בכל כוחם ומרצם, שירתם היתה עריבה מאד. בעיקר זוכר אני כי סמוך לארון הקודש רקד החסיד ויסליצקי עם חסיד נוסף את "ריקוד הקוזקים".

הריקוד נעשה בצורה כזו, ששניהם עמדו בשני צידי מדרגות ארון הקודש והתקרבו זה לזה בריקוד על רגל אחת. הם התקרבו במהירות זה לזה, ונראה היה כאילו אחד מפיל את רעהו תוך כדי ריקוד. ברגע האחרון נעצר הריקוד וכל אחד חזר לאחור על רגל אחת. כך נמשך הריקוד כשהם רוקדים קדימה על רגל אחת, ובשנייה האחרונה לפני ה"התנגשות" שבו לאחור.

על אף שהחסיד ויסליצקי היה אדם מבוגר, הוא רקד כנער צעיר לכבודה של

תורה. הוא היה מומחה גדול בריקוד ה"קוזקים", הקשה לביצוע. הם המשיכו בריקוד זה עד כלות הכוחות. ריקוד מיוחד זה היה שיא השמחה עד כי כל הציבור עמד למטה ומחא להם כף.

האדמו"ר המדומה

ברצוני לספר סיפור שימחיש עד כמה בליטא לא היו מודעים לחסידות ולדמותו המלכותית של האדמו"ר וחסידיו.

היה זה בשנת 1939, בהיותי כבן עשר, כשפרצה המלחמה בין גרמניה לבין פולין ובעקבותיה הגיעו לליטא פליטים רבים מפולניה.

כהרגלי, התפללתי עם אבי בשבת בבית הכנסת החייטים. כשלפתע הגיעו כמה מחבריי וסיפרו לי כי בבית המדרש הגדול מתפלל בחור מן הפליטים, בן העיר אוסטרוביץ, בחור שנראה רבי גדול העושה פלאות בתפילתו.

מייד מיהרו כל הילדים ואני ביניהם לבית המדרש הגדול כדי לחזות בפלא. ראינו שם בחור צעיר לבוש בגדי לבן כשהוא מתפלל בכוונה עצומה. בתפילת שמונה עשרה התנועע בכל גופו, עד כי היו נענועיו נראים כעין השתחוויה של קידה. כולנו התפלאנו עד מאד, כיצד מסוגל הוא להתכופף בצורה שכזו, כשפניו כמעט נוגעות ברצפה והוא אינו נופל.

דבר מופלא שכזה לא ראיתי מעודי. בחור הנראה כבן שמונה עשרה מתפלל בכוונה כה עצומה. מובן כי לאחר מחזה שכזה, כובד הבחור בעלייה חשובה. הוא בירך את הברכה בכוונה עצומה וגם במשך הברכה התכופף כמעט עד הרצפה.

לאחר התפילה הגיעה משלחת חסידים מבית המדרש החסידי לבחור ובקשה בפיהם: "רבינו, מה כבודו עושה אצל המתנגדים, הם אינם מבינים אותך כלל. בוא אלינו, לבית המדרש החסידי, כדי להתפלל ולערוך 'שולחן'". ואכן הוא הסכים להתפלל תפילת מנחה בבית המדרש החסידי ולעשות 'שולחן' בסעודה שלישית.

הכרתי היטב את המקום שכן הגעתי אליו פעמים רבות, ואף בשבת זו הגעתי לתפילת מנחה בבית המדרש החסידי.

הרבי התפלל מנחה באותה צורה שהתפלל בבוקר. לאחר תפילת מנחה נכנסו

המתפללים לאולם השני הצמוד לבית המדרש, אך לא היה גדול כמו בית המדרש. האולם התמלא אנשים רבים. כולם רצו לחזות בפלא הגדול - רבי צעיר לימים וכבר צדיק כ"כ גדול. הצפיפות במקום היתה עצומה, ומכיון שלא נותר לי מקום נעמדתי על כסא סמוך כדי לצפות בו.

החסידים נטלו ידיים והתישבו סביב השולחנות, כאשר הרבי הצעיר יושב באמצע השולחן. דודי הקדוש - רבי צבי זוסמן, שהיה אחד מחשובי המקום - ישב לימינו של הרבי.

לאחר שנטלו הכל את ידיהם ואכלו מן החלה, ביקש דודי מן הרבי כי יאמר דבר תורה. הרבי החל לדרוש במהירות רבה כמו נסיעה באוטוסטראדה. מפיו נשמעו רק דפי הגמרות ושמות הראשונים, בבלי וירושלמי. הוא אמנם הזכיר מסכתות רבות מן הש"ס, אולם מפיו לא נשמע אף חידוש אחד.

איש מן הנוכחים לא הצליח להבין באיזו סוגיה הוא עוסק, אולם הכל תלו זאת בשפתו, האידיש הפולנית, שמקשה עליהם את ההבנה בנוסף לדיבורו המהיר. הכל סברו כי מלבד צדקתו המופלאה גם גאון בתורה הינו, חרף גילו הצעיר, גדול הדור ממש, בקיא בש"ס, בפוסקים ובכל הראשונים.

באמצע הדרשה התערב דודי היקר, הקדוש רבי צבי זוסמן, וביקש מן הרבי שידבר לאט יתר, כיון שאין שומעים אותו ואין מבינים את דבריו. כששמע זאת הרבי הגביר יותר את מהירות דיבורו, עד כדי כך שאף את הגמרות שהזכיר לא שמעו.

לאחר שעה של דרשה בה לא שמעו דבר, חשבו כולם כי הוא גאון הגאונים וגדול הדור, אלא שהבעיה היא בציבור- שאינו מבין את האידיש הפולנית שבפיו.

פעורי פה בירכו כולם ברכת המזון וניגשו להתפלל מעריב. הרבי עבר הפעם לפני העמוד.

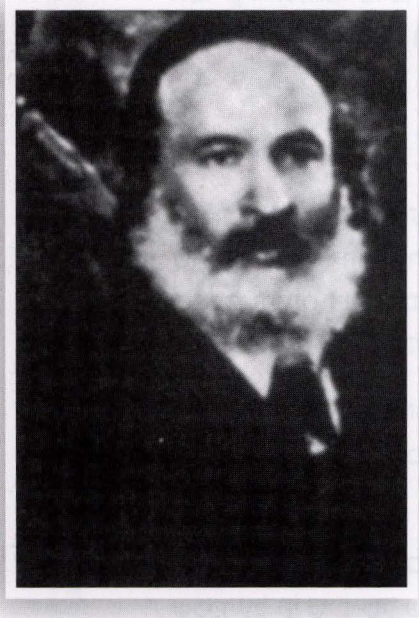
בסיום התפילה ביקשו ממנו לעשות הבדלה, אולם הוא סירב, בטענה כי בשל מחשבותיו העמוקות אינו מסוגל לאחוז את הכוס בידו, וכי תכולת הכוס תישפך על הארץ בשל התלהבותו. הכל קיבלו את דבריו, כיון שראו את התלהבותו בתפילת שמונה עשרה.

אחד מחשובי הקהל הבדיל, והרבי החל מקפץ מן הרצפה לספסל ומן הספסל לשולחן. החסידים תמהו, משום שבליטא לא ראו מעולם צדיק כזה.

לפתע פתאום הוא נעלם, וחודשים רבים עוד השיחו על דבר הפלא הגדול.

לאחר זמן נודע, כי האדמו"ר המדומה לא היה אלא נוכל ערמומי שיצא לתרבות רעה, וחשב כי על-ידי התחזות לרבי יגרוף כספים רבים - אולם נחל כישלון חרוץ.

תרמית שכזו יכולה היתה להתרחש רק בליטא ה"ליטאית" - מקום שבו מעולם לא ראו אדמו"ר, עד כי אפילו החסידים שהתגוררו במקום נכשלו. מני אז נזהרו מאד שלא יישנה מקרה שכזה.

האדמו"ר ממודזיץ זצ"ל

בתקופה מאוחרת יותר, הגיעו לליטא אדמו"רים גדולים, כדוגמת האדמו"ר ממודז'יץ, שהכל נתקבצו ובאו לשמוע את תפילותיו. לאחר מכן הוא ערך 'שולחן' ושר כה יפה- אז ראינו אדמו"ר מהו. מתוך התפעלות שרו את ניגוניו חודשים רבים לאחר מכן.

בישיבת סלבודקה החלו לשיר את ניגוניו של הרבי ממודז'יץ. בן דודי, הקדוש גבריאל גיברלטר שלמד שם לימד אותנו לשיר את אותם השירים.

בשל אותו מקרה נזהרנו מאוד מפליטים רבים שהגיעו לליטא עטורי זקן, בליטא, כפי שהזכרתי, זקן היה אך ורק לתלמיד חכם שניכר בתורתו ובתפילתו כי אכן תלמיד חכם הוא, לעומת זאת במדינות אחרות באירופה אף אנשים פשוטים גידלו זקן. מובן שאם הגיע תלמיד חכם מעוטר בזקן כיבדוהו בכבוד מלכים, אולם מפליטים שאינם ידועים התחילו להיזהר.

בבוא הפליטים ניכר היה הבדל בין נשות פולין לנשות ליטא. הנשים בפולניה היו מתנועעות בשעת התפילה ובפרט בתפילת שמונה עשרה. בליטא לעומת זאת - למרות כוונות הנשים בתפילה ונחלי הדמעות שנשפכו מעיניהן - הן לא התנועעו.

בין הפליטים הגיע אדם נכבד בשם הרב לסקר, שהותיר רושם נפלא, הן בגלל לבושו והן בשל אצילותו. בפולניה הוא היה אחד מראשי אנשי החינוך החרדי, ומשהגיע לקובנה נתנו לו ללמד ולחנך כיתה תורנית בתלמוד תורה, הושיבו אותו בכותל המזרחי בו התפלל הגאון רבה של קובנה עם ת"ח של העיר. אנו, הילדים, הלכנו לראות דמות יקרה ונכבדה של יהודי תלמיד חכם מפליטי פולניה.

בקיץ הוא הגיע גם לקלטובה, עיר הקיט, ואף שם כיבדוהו מאד. לימים הוא ניצל עם בנו, הרב מרדכי לסקר, המפורסם כאן בארץ, שזכה ללמוד אצל הגאון הצדיק ר' אלחנן וסרמן הי"ד. בפרוץ המלחמה הם הצליחו לברוח מקובנה ברכבת שיצאה לעומק רוסיה, וכך זכו להינצל מהרוצחים.

מקוה טהרה

סמוך לבית המדרש החסידי היו חדרים ומקוואות. בליטא היה שפע של מים שהגיעו לאוצר המקווה ממעיינות. אוצר המים הסמוך למקווה היה בגודל של בריכה, והמים היו זכים ונקיים. כל המקוואות במקום היו תחת השגחת רבה של קובנה, בעל ה"דבר אברהם".

במקום היה אף בית המרחץ של אדים ומקוואות. בערב שבת הייתי הולך לשם כדי לטבול ולשחות במקום. אתאר חוויה שעברו אנשי העבר בליטא בימים ההם:

בחדר הגדול היו אדים - מעין סאונה. לאורך החדר היו מדרגות עץ. האנשים שכבו על קרשים של שלוש-ארבע קומות, והיו מחליקים על גופם מטאטא עשוי מענפי עץ. כל נגיעה של הענפים הטבולים במים החמים, היתה צורבת כאש, ולמרות זאת, האנשים השוכבים ביקשו זה מזה לעשות זאת שוב, על אף הכאב. הם נהנו מאד, בחושבם כי הדבר בריא ביותר.

סמוך לראשם היתה קערה עם מים קרים, כדי שיוכלו להכניס לתוכה את הפנים, שאם לא כן, עלולים היו להתעלף מהחום.

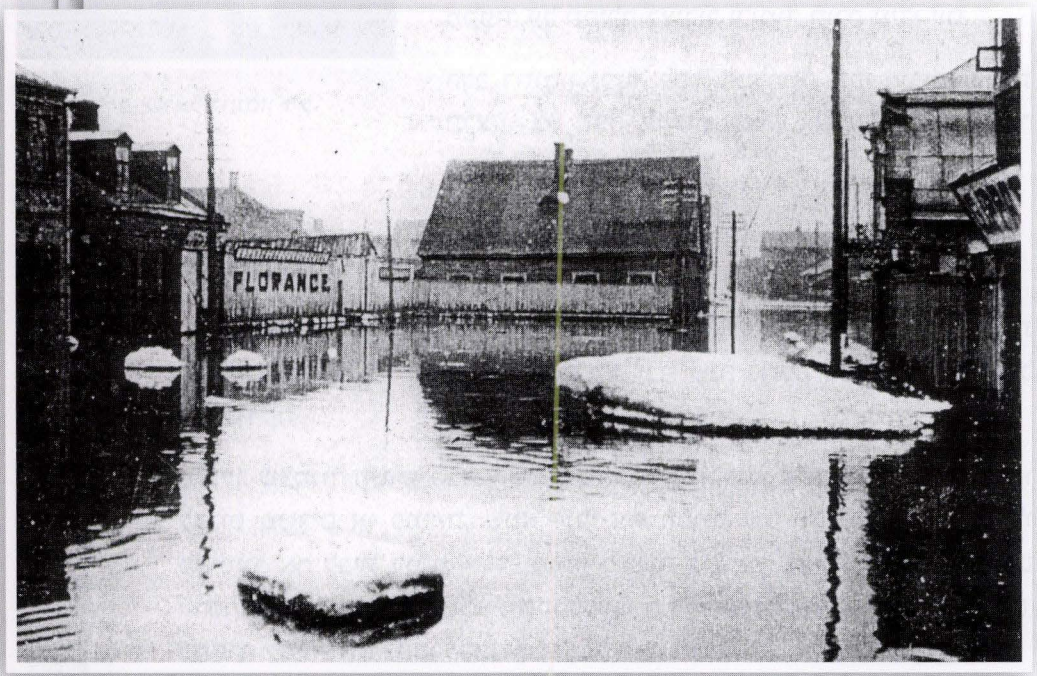
אף פעם לא עליתי על הקרשים, כיון שאף אם הייתי מנסה לשכב על המדרגה הראשונה - מייד הייתי בורח, מחוסר אויר. בעיניי, עיני נער צעיר, ראיתי בזה סיוט, ואילו האנשים, ובפרט אנשי העמל, ראו בכך תענוג של ממש. לאחר שיצאו משם היו נחים במשך שעה שלימה.

בית הכנסת שברחוב יאנובה

עודני זוכר את בית הכנסת שהיה ברחוב יאנובה. רחוב יאנובה היה הרחוב שדרכו הגיעו לגשר שמעל נהר הוילייה, ומשם עברו לסלבודקה. בבית הכנסת התקיים שיעור למדני על ידי **הרב בלוך**, שהיה מגדולי תלמידי החכמים דקובנה ותלמיד ישיבת טעלז (הרב בלוך התפרנס ממפעל לייצור נייר וזכה לעלות לארץ ישראל לפני המלחמה. בארץ היה שותף במפעל יהלומים עם משפחת סלומון משבלי).

אבי ואני פגשנוהו בארץ, לאחר המלחמה. הוא סיפר שכעת גר בבית בתו וחתנו. מה נאה היתה הפגישה, שעסקה כולה בלימוד כימים ההם.

בנו של הרב בלוך היה תלמיד ישיבת טעלז. הוא היה תלמיד חכם גדול והשתתף בשיעוריו של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין בבית המוסר. הבן המשיך בעסקי אביו בקובנה ונהרג בגטו, הי"ד.

רח' ינובה בקובנה

הרב ישראל רוזנסון - רב בית הכנסת

רב בית הכנסת היה הרב רוזנסון. הוא היה נואם בחסד עליון. בליטא חשבו חלק מהרבנים, שיש לנהוג בדרך של "ימין מקרבת". הם השתדלו בכל יכולתם לקרב לתורה ולמצוות את בני הדור בכלל, ואת הדור הצעיר בפרט - ללא אבחנה לאיזה מפלגה הם משתייכים.

הרב ישראל רוזנסון ז"ל

על הרב רוזנסון "התלבשה" מפלגה, שנקראה "ברית-החשמונאים". החברים במפלגה זו, היו בחורים שומרי תורה ומצוות, להם היתה קירבה למפלגה הרביזיוניסטית. הרב קירב אותם עד שנחשב למנהיגם. כל מטרתו הייתה, שיישארו שומרי תורה ומצוות.

הרב רוזנסון היה דודו של מנהיג האצ"ל הראשון, דוד רזיאל, הי"ד. רזיאל עצמו היה בן ישיבה. דודי, שהיה שכנו בתל אביב, סיפר לי כי היה מדקדק במצוות, מקפיד על תפילה בציבור ולימוד תורה מידי יום.

הרב רוזנסון נפטר לפני המלחמה, כפי הנראה בשנת תרצ"ו. בנו זכה לעלות לארץ ישראל ולהקים דור המשך.

בית הכנסת בחורבנו

לפני מספר שנים, כאשר ביקרתי במקום, נוכחתי לראות כי הרוסים הרסו את בית הכנסת ואת כל הבתים שהיו סביבו, ובנו גינה גדולה לפני הגשר המוביל לסלבודקה.

מעניין, שבמנזר השוכן בצדו השני של הכביש, לא נגעו הרוסים כלל. הם חששו להרוס מנזרים או כנסיות, שמא יעלו את חמתם של הליטאים ואלו יחוללו מהומות. אך לבית כנסת יהודי מותר לעשות כל מה שעולה במחשבתם. הם הרסו בתי כנסת, על אף שלא נזקקו לשטחים כדי לבנות בתים גדולים למגורים. במטרה לטעת שם גנים, הרסו ושברו ללא כל חשש.

הרוסים החריבו אף בתי קברות, כדי להקים גינות - שאינן חסרות כלל בליטא. עד היום ישנם שטחים גדולים בליטא המכוסים ביערות ובגינות.

קובנה של מעלה

קובנה הייתה, כידוע, עיר מלאה בתלמידי חכמים, בישיבות ובבתי כנסת. אף אם נאריך ונתאר את חיי התורה שפיכו בעיר, לא נצליח לתת תמונה שלמה על כל מה שהיה--- ו-א-י-נ-נ-ו.

ברצוני לתאר מעט מגדלותם של יהודי קובנה בחיי היומיום, גדלות מעשיהם של "פשוטי העם", שהיו גדולים במהות, גדולים במידות, גדולים בצדקה ובחסד, גדולים במעשיהם וברוחב ליבם.

הטלגרמה

המעשה הבא ארע בבית המוסר. באמצעותו, נוכל אולי להבין בבבואה דבבואה מה היה בית המוסר בקובנה.

לנערים בגיל בר מצוה, נמסר שיעור גמרא בעליית הגג - שהייתה בקומה השנייה של בית המוסר - מטעם ארגון "תפארת בחורים". בחור מצוין היה בא מישיבת סלבודקה למסור את שיעורו בכל יום, ולאחר מכן היינו מתפללים מעריב עם כולם, בקומה הראשונה של בית המוסר.

באחד הימים, כשהגעתי לשיעור במסגרת "תפארת בחורים", הבחנתי לפתע, כי השיעור היומי שנמסר על ידי הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין, אינו מתקיים, וכל הציבור מודאג מאוד. תלמידי החכמים ששהו במקום, שוחחו זה עם זה אודות ביטולו של השיעור הלמדני.

בעיניי, עיני נער קטן, נראה שהגיע סוף העולם או שפרצה מלחמה. וכי איך ייתכן שהשיעור היומי של הגאון יתבטל??? לא היה נעים לי, נער צעיר כבן עשר, לשאול את המבוגרים מה ארע, אך הבנתי שקרה דבר איום ונורא.

ביררתי אצל חבריי את סיבת הדבר, והם סיפרו מה גרם לביטול השיעור. באותו יום, הגיע לרבה של קובנה, הרב שפירא, טלגרמה מגאון הדור ומנהיגו, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי. רק ארבע מילים היו כתובות במברק:

"עולם התורה רעב בוילנא"

היה זה לאחר שנחתם הסכם "ריבנטרופ - מולוטוב" בין רוסיה לגרמניה ב-23

באוגוסט 1939, (ריבנטרופ - ע"ש שר החוץ הגרמני, ומולוטוב - ע"ש שר החוץ הרוסי). הסכם זה היכה את העולם בתדהמה, עקב האיבה התמידית ששררה בין רוסיה לגרמניה.

בהסכם התחייבו שני הצדדים לא לתקוף זה את זה, וכמובן, לא לסייע לצד שלישי לעשות זאת. כמו כן סוכם, שאת חילוקי הדעות ביניהם יישבו בדרך ידידותית.

הסכם סודי נוסף, דן בחלוקת אזורי ההשפעה וקבע את הגבול העתידי. למעשה, היה זה הסכם חלוקת שלל אדמת פולין, שנכבשה עשרה ימים לאחר חתימת ההסכם (ב-1 בספטמבר 1939):

מערב פולין ושאר מדינות מערב אירופה - לגרמנים, שכבשום במלחמת בזק (בליץ קריג), ואילו את מזרח פולין, קיבלה רוסיה ללא מלחמה. היא השימה עצמה, כי כל מטרתה היא להציל את פולין מן הכיבוש הגרמני, וכך נפל חלק זה בידה.

באמצעות מלחמה מהירה, הרסו הגרמנים את השטח שכבשו בפולין, עד כי המדינה התפרקה ולא נותר בה צבא.

הרוסים כבשו את כל אזור וילנה, שהיה שייך לליטא והיווה שליש מגודלה של המדינה. למעשה, הרוסים תכננו לכבוש את ליטא בעורמה, ולכן העניקו לליטאים את כל חבל וילנה, שכלל בעיקר את עיר הבירה וילנה. חבל זה לא היה שייך לליטא קודם לכן, אלא נכבש על ידי הפולנים לאחר מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1918. הליטאים קיבלו בשמחה את המתנה הגדולה, ולא הבינו לאיזו מלכודת נכנסו.

לפני המלחמה התגוררו בליטא כמאתיים ושמונים אלף יהודים. לאחר שאזור וילנה ניתן לליטא, עלה מספר היהודים, כך שלפני הכיבוש הנאצי, היו כשלוש מאות ושמונים אלף יהודים במדינת ליטא כולה.

מאחר וליטא היתה מדינה חופשית וכללה בתוכה את כל אזור וילנה, יעץ גאון הדור ומנהיגו, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי, לכל בני הישיבות שנמלטו מחרב הגרמנים לכיוון רוסיה - שיברחו לוילנה, שכן הגבול בין החלקים שכבשה רוסיה בפולין לבין וילנה, היה עדיין פתוח. המטרה היתה לברוח מרוסיה, שהרסה את כל הישיבות במדינות שנכבשו על ידה.

ואכן, החלה מנוסה גדולה של בני הישיבות לוילנה החופשית, שהחלה אט אט להתמלא בבני תורה, כשכל הדאגה לכלכלתם נופלת על כתפיו העמוסות של המנהיג, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי.

לאחר מכן, הגיע מצב של רעב בוילנה, שכן פולין ששלטה עד אז על האזור - נכבשה במלחמה. הרוסים - עם כל "דאגתם" - יצאו מאזור וילנה, והליטאים הכניסו רק מעט צבא וכוחות משטרה, ועדיין לא הספיקו לשלוח מזון. כך החל רעב גדול בוילנה בכלל, ובעולם הישיבות בפרט - עקב בואם של פליטים רבים שנמלטו בחוסר כל.

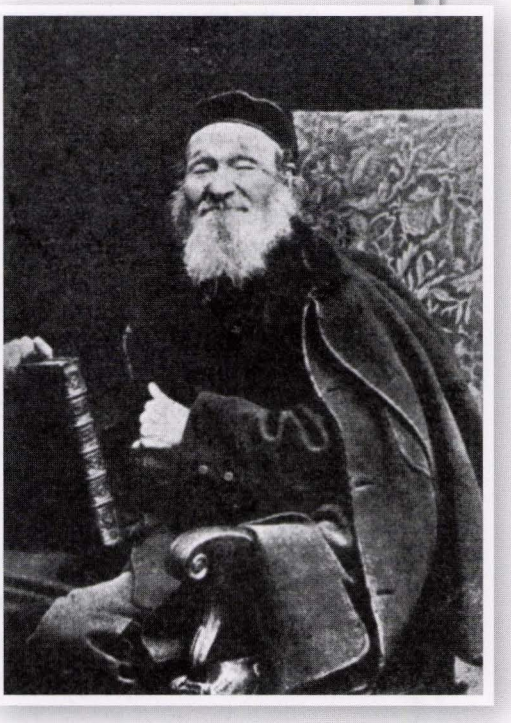
באין ברירה, שלח גאון הדור, ר' חיים עוזר, טלגרמה לרבה של קובנה. רבה של קובנה מסר מייד את תוכן המברק לחברי בית המוסר, שהיו לב ליבה של היהדות החרדית בקובנה ובליטא כולה.

לחברי בית המוסר, גדולי ישראל, לא היה צורך לקרוא לאסיפות ואף לא לעוררם בדרשות, די היה במסירת המילים הספורות שהיוו את תוכן מברקו של מנהיג הדור, ומייד הבינו כולם, כי זהו מצב של פיקוח נפש. הידיעה שעולם התורה וגדולי ישראל רעבים, זעזעה את כל נימי לבם ונפשם, לכן ביטלו מייד את השיעור הלמדני.

אינני זוכר שביטלו אי פעם שיעור תורה בבית המוסר. אך כעת, במצב כה קשה, היה צורך בפעולה מהירה. לא היה פנאי לאסיפות הקוראות לנדיבי עם להרים את תרומתם. הנוכחים עצמם היו צריכים לארגן זאת במהירות רבה.
ואכן, הבחנתי בחלק מנכבדי הקהל - ביניהם הרב גורביץ - שהחלו לבקש התחייבויות כספיות מן הלומדים. הוחלט ביניהם, שבאותו ערב תצא לוילנה רכבת משא מלאה במזון.
למטרה זו נזקקו כסף רב, הן לקניית המצרכים, והן לשוחד שיינתן למשרד התחבורה ולמנהל הרכבות, כדי שיסכימו לתת אשרת נסיעה לרכבת שתיסע לוילנה - שהוגדרה כאזור צבאי וכמקום ממנו אין יוצא ואין בא.

הלומדים בבית המדרש, היו תלמידי חכמים עניים שבקושי רב הצליחו להתקיים. בין חברי בית המדרש היו מספר לומדים אמידים. הם לא היו עשירים מאד, אך התפרנסו בכבוד.

אנשים ניגשו לאבא, שהרים מייד תרומה נכבדה. במקביל ראיתי, שהחלו לדבר

הרב אליהו סולוויצ'יק ז"ל

עם כמה בעלי יכולת אמידים נוספים, שיתנו יותר מיכולתם. כעת הם רצו לקבל התחייבות לתרומה שתינתן מאוחר יותר.

לאחר מכן שמעתי אותם שואלים זה את זה: "כמה קמח אתה נותן? כמה קרונות רכבת? כמה סוכר?" וכך אף בשאר המצרכים.

לאחר כעשרים דקות, סיימו לארגן התחייבויות לתרומות בעבור כל המצרכים. לאחר מכן חילקו ביניהם את עבודת איסוף המצרכים.

הייתה זו שעת ערב. המחסנים ומחלקת המכירות בטחנת הקמח היו סגורים. הם פנו בריצה לבית משפחת סולוויצ'יק - שבבעלותה היתה טחנת הקמח הגדולה - וקנו מאות טונות קמח. בני משפחת סולוויצ'יק נחלצו אף היא לעזרה ונתנו תרומה גדולה. הם הזמינו מייד את הפועלים, שיפתחו את מחסני הקמח ויכינו את הקמח למשלוח.

חלק מחברי בית המוסר, יחד עם הרב איצקוביץ, מזכיר אגודת הרבנים בליטא, פנו לשר התחבורה הליטאי, לשר הצבא ולמנהל הרכבת - להם שילמו כסף רב, שוחד תמורת הסכמתם לשלוח רכבת מזון לוילנה. חלק מהחברים מיהרו לחפש מכוניות משא, על מנת להעמיס את שקי הקמח ואת שאר המצרכים, ולהעבירם לרכבת שנוסעת לוילנה.

לפני מלחמת העולם השנייה, לא היו בקובנה מכוניות משא רבות בעלות יכולת קיבולת גדולה, הקיבולת שלהן היתה בת חמישה טון ופחות. הוחלט בין חברי בית המוסר, שכל מי שמכיר אדם שברשותו מכונית משא - ידאג לשוכרו, כדי שיצליחו להעביר את כל הסחורה במהירות.

הם אף חיפשו סבלים שיעמיסו את השקים בטחנת הקמח, ולאחר מכן יפרקום בתחנת הרכבת ויעמיסו אותם בשנית על רכבות המשא. לכן, כל מי שהכיר סבל בקובנה - מיהר לשוכרו, עד כי לא נשאר סבל בקובנה שלא נשכר לעבודה.

אם עבדו הסבלים תמורת שכר או בהתנדבות בתחילה - לא ידעתי, אולם דבר אחד ידוע לי: שכל סכום העצום נאסף בין חברי בית המוסר. כל אחד תרם סכום נכבד תוך רגעים ספורים...

אבי היה אחד מהתורמים העיקריים. הוא העניק סכומים עצומים לכל נצרך. ראיתי את אבא, שהיה מגדולי החכמים בקובנה, רץ להביא סבלים מחנותנו שישאו סחורה. מן העבר השני, מיהרו העסקנים לקנות מצרכי מזון נוספים.

חברי בית המוסר דאגו לחלק את העבודה בין כולם. כל קבוצת לומדים שהתה במקום אחר, כדי לדאוג שהכל יתבצע במהירות. חלק מהם עמד במחסנים בעת ההעמסה, קבוצה אחרת הגיעה לתחנת הרכבת ודאגה שהתכולה תועמס במהירות המרבית.

למרות היותי צעיר לימים, בן עשר שנים בלבד, הבנתי שמחזה הוד שכזה לא נראה בכל יום. החלטתי ללכת לתחנת הרכבת בקובנה עם בן דודי הקדוש ישראל כגן הי"ד, שהיה מבוגר ממני. חפצתי לראות כיצד מתנהלת העמסת הסחורה על הרכבות.

בלילה הלכנו לתחנת הרכבת המרכזית בקובנה, שם ראינו רבים מחברי בית המוסר בקובנה, כשכולם כאיש אחד בלב אחד, משגיחים ומזרזים את העובדים, באומרם: "אחים יקרים, וילנה היהודית רעבה ללחם. העמיסו במהירות האפשרית", והם, הסבלים, בשירה ובשמחה פרקו את הסחורה ממכוניות המשא והעמיסוה בקרונות הרכבת. הם לא חדלו מלשיר ולרקוד עם שקי המזון, כשבפיהם המילים: "אוכל לאחינו הרעבים".

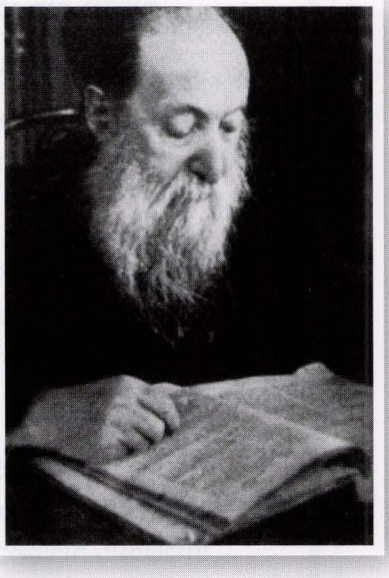
לאחר שעות רבות של עבודה מאומצת, הם לא הסכימו ליטול כסף בעבור עבודתם. הם טענו שהם רוצים לקבל חלק במצוה הגדולה. יש לציין, כי הסבלים היו עניים מרודים, אשר בקושי הספיקה להם פרנסתם למחיה.

מראה זה עומד תמיד לנגד עיניי. טוב הלב של יהודי ליטא, אי אפשר לתארו. כולם, החל בסבל וכלה בעשיר, מעם הארץ ועד התלמיד החכם הגדול ביותר - השתתפו בגופם ובממונם בצרת אחיהם. כולם פעלו למען עולם התורה - ליבה ונשמתה של היהדות כולה.

אנו הלכנו, אחוזי התפעלות, לחזות בהמשך המלאכה. הבחנו כי אוספים גם בגדים כדי לשולחם לוילנה.

מארגן איסוף הבגדים היה הגבאי הראשי של בית המוסר, הצדיק ר' זלמן טרקניסקי. בן דודי ואני, הגענו לביתו של הצדיק ר' זלמן ומצאנו את דלתותיו פתוחות לרווחה.

אנשים נכנסו ויצאו והביאו כמויות עצומות של בגדים, עד כי החדרים התמלאו בבגדים: חליפות, מעילים ופריטי לבוש נוספים, הכל בכל מכל כל. את הבגדים אספו וסידרו במהירות למשלוח עבור הפליטים.

רבי חיים עוזר גרדזענסקי זצ"ל

אנשי החסד של היהדות החרדית הקובנאית, עבדו בכל הכוח, עד שמלאכת העמסת הקרונות הסתיימה. באותו ערב, לאחר שניתן שוחד רב למנהלי הרכבות, יצאה רכבת המשא לוילנה, כשהיא כוללת שלושים וחמישה קרונות משא המלאים במזון, ובעיקר קמח וסוכר.

המרחק בין קובנה לוילנה הוא כמאה ק"מ, וכבר למחרת בבוקר הגיעה הרכבת עם תכולתה לוילנה. מייד באותו בוקר הגיעה טלגרמה מרבן של כל בני הגולה, ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי, לרבה של קובנה, ובה נכתבו שלושה מילים **"עולם התורה שבע !!!"**

זהו דמותו של בית המוסר וזוהי אף דמותה של יהדות ליטא אשר זכיתי לגדול בה...

"כי גרים הייתם"

גדלותם של יהודי קובנה נראתה במלוא הדרה, כאשר הגישו סיוע רב לפליטים היהודים שהגיעו למקום.

היה זה בעת שפרצה המלחמה בין גרמניה לבין פולין. חיילים פולניים החלו לברוח משדה הקרב לעבר הגבול הליטאי, כדי להינצל מהגרמנים. מסיבה זו ברחו מפולין כחמישים אלף פליטים יהודים.

בשל המספר הרב של הפליטים, אסרה עליהם ממשלת ליטא לעבור את הגבול לליטא, אך הם ידעו כי אם יישארו בשטח שנכבש על ידי הגרמנים - הרי שגורלם ייחרץ למוות.

כשהגיעה לליטא השמועה על כך, לא התמהמהו עסקני הציבור. הם ארגנו מייד

אסיפה כללית, בה השתתפו ראשי יהדות קובנה ועשיריה. במהלך האסיפה תרמו כולם סכומים עצומים למען המטרה הנעלה - פדיון שבויים. באותו יום, שוחדו ראשי הממשלה הליטאית, הגנרלים ואנשי הצבא שהיו אחראים על הגבול הגרמני.

ואכן, השוחד פעל את פעולתו, והליטאים הרשו לכל היהודים לעבור לליטא החופשית.

בעקבות זאת, הצליחו גם החיילים הפולניים לעבור את הגבול, אולם הם הוחזקו במחנות. כל גאוותם נרמסה מהמצב אליו נקלעו. מראה פניהם היה כה עלוב, הם נראו שבורים, רצוצים ומלוכלכים, אך עם זאת שמחו על שזכו להינצל בעקבות חציית הגבול.

ממשלת ליטא לא הרשתה לפליטים היהודים להיכנס לעומק ליטא, היא ציותה עליהם להישאר בשטח הסמוך לגבול של ליטא - גרמניה. שכן, היא חששה שהפליטים יתפזרו בכל ליטא, יתחילו לעבוד, וכך לא תהיה עבודה לפועלים הליטאים.

לפי המשוער, התגוררו ליד הגבול עד אז כחמישים אלף יהודים. על פי הידוע מספרי היסטוריה, הגיעו למקום כחמישים אלף פליטים יהודים, מלבד הפליטים שהגיעו לוילנה. מעובדות אלו עולה, כי מספר היהודים באזור הגבול הוכפל, והמתגוררים במקום נטלו עול כבד זה בשמחה.

למעשה, חשו יהודי ליטא שנים ספורות קודם לכן את הטעם המר של מצב זה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הוציאה ממשלת רוסיה צו גירוש ליהודי ליטא, ובפרט לאיזור קובנה.

סיבת הגרוש היתה נעוצה בחשד שנפל על היהודים, כאילו הם מרגלים נגד רוסיה, היות ושפת האידיש דומה לשפה הגרמנית, והיהודים היו המתרגמים של הגרמנים. ואכן, רבבות גלו ממקומם לעומק רוסיה - שם חשו מהו קושי של פליטים, שנקראו באידיש "בזניצים". כאשר הסתיימה מלחמת העולם הראשונה, חלק גדול מן הפליטים שב לליטא.

גם סבי, אבי אמי וכל משפחתו, גלו לרוסיה. לאחר מאות שנות מגורים באיזור ההר הירוק בקובנה - שם שימשו סבי ואבותיו כרבני המקום.

המשפחה עברה למינסק, שם היתה אישה צדקנית, עשירה ונדיבה, שבמשך כל

שנות המלחמה פרנסה את סבא ומשפחתו ואת כל חכמי ליטא ורבניה שהגיעו למינסק.

לאחר המלחמה, שב סבא לביתו שבקובנה עם כל משפחתו. אולם חלק מהגולים לא הצליח לחזור, עקב המהפכה הקומוניסטית שהתרחשה אז ברוסיה, בשנת 1917, שבעטיה נסגרו הגבולות. מי שהזדרז ושב מייד בתום המלחמה - הצליח לחזור לליטא.

היהודים שגרו סמוך לגבול, לא ביקשו סיוע מהציבור, על אף שהיו עניים גדולים. כל משפחה אימצה משפחת פליטים וחלקה עמה את פת לחמה. יהודים אלו לא הסכימו שהפליטים יעבדו ויעזרו להם בכלכלת הבית.

בגדלותם הרבה הם אמרו לאחיהם הפליטים: "עקב היותכם פליטים, נותרתם חסרי כל. לכן מעתה הכל על חשבוננו, כל חפצינו - שלכם הם במידה שווה. את פרוסת הלחם שיש לנו, נחלוק אתכם, ואף את מיטותינו ואת בגדינו ניתן לכם. ממה שאנחנו נאכל, אף אתם תאכלו, וכשתסתיים המלחמה - תחזרו לעירכם ולביתכם".

משפחה יהודית בליטא מארחת חיילים בשבת

לא ידענו אז מה עומד לפנינו...

אי אפשר לתאר את השלמות במצות הכנסת האורחים שקיימו היהודים הללו. למרות היותם עניים שהתפרנסו בקושי רב, דאגו לפליטים ככל יכולתם.

באיזו נדיבות לב הם קיבלו את הפליטים, דאגו להם לאוכל, ללבוש, ואף חלקו עימם את מקום השינה בדירותיהם הקטנות. ילדיהם הצטופפו וישנו שניים או שלושה במיטה אחת, ומסרו את מקום השינה בחביבות וברוב חן לאורחים.

יהודי ליטא - שחשו את הטעם המר של פליטי הרעב ממלחמת העולם הראשונה, כשגלו לעומק רוסיה - התמסרו עתה עם כל הלב והשתדלו בכל מאודם שלפליטים לא יחסר דבר. בינתיים, חלק קטן מהפליטים חיפש דרך להגר מליטא לארצות העולם, אולם רובם נשארו במקום.

זהו רק סיפור אחד מני רבים, אודות יהודי ליטא היקרים שהיו ונכחדו... מי ייתן לנו תמורתם...

אחים לצרה

בשנת תרצ"ח (1938) הגלו הגרמנים את כל היהודים בעלי האזרחות הפולנית שגרו בגרמניה, לשטח ההפקר שבין גרמניה לבין פולין (זבונשין), כדי שיחזרו לפולניה. הפולנים לא אפשרו לפליטים לחצות את הגבול, על אף שהמגורשים היו אזרחים פולנים. וכך התגלגלו היהודים חודשים רבים בשטח ההפקר בזבונשין, בגבול שבין פולניה לבין גרמניה.

רוב היהודים לא רצו לשוב לפולין, הם חפצו שפולין תשמש להם כתחנת מעבר טרם מעברם למדינות אחרות שיסכימו לקבלם.

כשהגיעה שמועה זו לליטא, מייד קבעו גדולי ישראל יום תפילה ותענית ציבור עד תפילת מנחה. כולנו השתתפנו בצערם של אחינו בני ישראל בצורה בלתי ניתנת לתיאור.

בבית המדרש החדש התאספו אלפי אנשים. אף אנו, הילדים, הגענו למקום. כל אחת מהכיתות הגיעה מביה"ס יבנה בליווי המורים.

גדולי תלמידי החכמים, ובראשם הגאון רבי אברהם דובר שפירא, ישבו במזרח. לפני התפילה דרשו גדולי ישראל, ואחר כך החל שליח הציבור להתפלל.

דמעות נשפכו כמים. השתתפות של בני ישראל עם אחים לצרה.... תפילת תינוקות של בית רבן נשמעה אף היא ברמה.

בסיום התפילה אמרו את תפילת "אחינו כל בית ישראל", שקרעה כל לב. כילד, חשתי עד מאד את צערם של בני ישראל, העומדים בין בים ובין ביבשה, ממש לויים באויר... אכן, **יהדות ליטא היתה אחות לצרה, לתפילה, לצדקה ולחסד.**

תארתי אך מעט

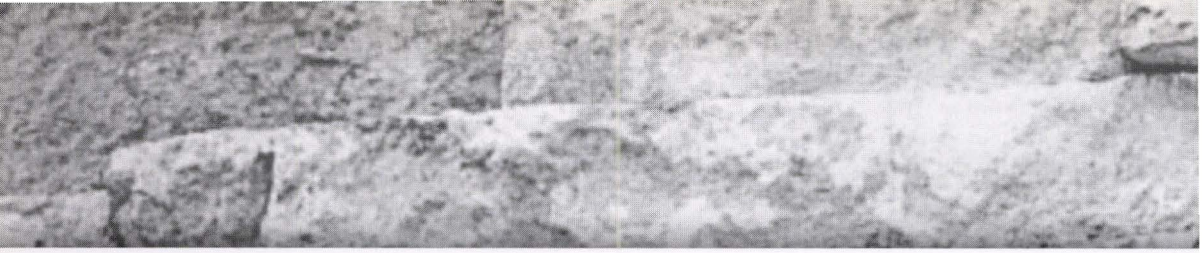
מבתי מקדש מעט שחרבו,

מהדמויות המיוחדות, שאצילות מעשיהן וטוהר הנהגותיהן

עומדים עד היום לנגד עיניי

מי ייתן לנו תמורתם

אבינו מלכנו, נקום נקמת דם עבדיך השפוך...

פרק שלישי

גדולי ליטא

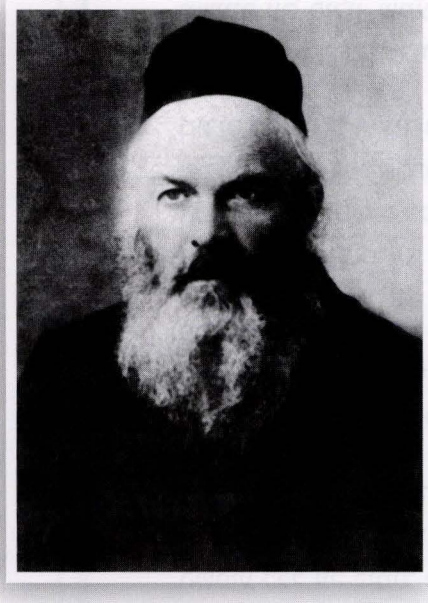
גדולי ליטא

זכתה קובנה להיות בית לתלמידי חכמים רבים, אדירי עולם וארזי לבנון, אשר אלה הותירו עליה את חותמם והשפעתם, סללו את הדרך ואת המסורת.

תושבי קובנה התאבקו בעפר רגליהם של גדולים אלו וניסו ללמוד מהם הנהגות של קדושה. למרות היותי ילד קטן בימים הטובים ההם, חקוק בזכרוני מעט מהנהגותיהם המופלאות.

הגאון הצדיק רבי אלחנן וסרמן הי"ד

לאחר הסתלקותו של הגאון הצדיק, יסוד העולם, ה"חפץ חיים", היה הגאון רבי אלחנן זצוק"ל נוסע לבית התלמוד בקלם ושוהה שם בראש השנה וביום כיפור במחיצת הצדיק הקדוש רבי דניאל מובשוביץ הי"ד. לקראת חג הסוכות הגיע לקובנה כדי לאסוף כסף לישיבתו בברנוביץ.

רבי אלחנן וסרמן הי"ד ראש ישיבת ברנוביץ

בהגיעו לקובנה היה מתאכסן רבי אלחנן אצל ידידו, הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר מקלם. רבי אלחנן קבע את מקום תפילתו בבית המוסר בקובנה - דבר שהשרה רוח של התעלות ואוירת רוממות לקראת הימים הנוראים.

הגאון רבי אלחנן היה מגיע לקובנה ברכבת. הוא נשא בידו אך שקית בד אדומה, ששימשה קודם לכן ציפית של כר נוצות. בשקית זו הכניס את התפילין, את הטלית ואת סידורו. כשירד מהרכבת, שם את שקית הבד על גבו וכך היה הולך ברגל לביתו של הצדיק רבי גדליה דסלר, שזכה לארחו בעת שהותו בקובנה.

נשיאת השקית לא ביישה את כבוד תורתו, מפני שהכל ידעו שכל פרוטה שמוציא הגאון מחושבת היא. המעות שבידיו היו כספי צדקה שגייס למען הישיבה. לכן הסתפק בשקית אדומה דלת מראה ובלבד שלא להנות מכספי צדקה.

חנות הנעליים שלנו היתה קרובה לביתו של הצדיק רבי גדליה דסלר, לכן היה נכנס רבי אלחנן לחנות של אבא טרם פנה לבית מארחו. אבא קיבלו במאור פנים ובכבוד מלכים ונתן לו תרומה ביד רחבה.

הגאון הקדיש כל רגע כדי לאסוף כסף לישיבתו. הוא לא פנה לנוח מטרחת הדרך על אף שהטלטל זמן רב בדרכים.

הדרך לקובנה הליטאית מברנוביץ - שהייתה תחת שלטון פולין - היתה בעייתית, משום שלאחר מלחמת העולם הראשונה, כשקמה מדינת ליטא, פלשו הפולנים לוילנה, עיר הבירה של מדינת ליטא החדשה, וכבשו את פלך וילנא, שהיווה שליש משטחה של ליטא.

מני אז נותקו הקשרים הדיפלומטיים בין פולניה לבין ליטא. הגבול ביניהן היה סגור, וכדי לעבור מפולין לליטא היו צריכים לנסוע ללטביה - לה היה גבול משותף עם פולין. שמעתי, שלגאון רבי אלחנן היה פספורט לטבי ואף הוא היה נוסע לליטא דרך לטביה.

מוריס סובר ז"ל - ידיד משפחה שהתגורר באמריקה - סיפר לי כי באחת הפעמים שהגיע הגאון רבי אלחנן וסרמן לאמריקה כדי לאסוף כסף לישיבתו בברנוביץ, אמר הגאון: "אם היה רק לחם לבני ישיבתי - לא הייתי נוסע בשום אופן לאמריקה כדי לאסוף כספים".

במשפט זה תיאר רבי אלחנן את העניות ואת הדוחק הנורא ששררו בישיבה. כששמע זאת היהודי היקר, רבי מוריס סובר, מייד קם ואמר: "רבנו, אני תורם את סכום הכסף לו זקוקה הישיבה כדי לקנות לחם לבחורים לכל השנה".

המצב הגשמי בישיבה היה קשה מאד. בני התורה הסתפקו במועט, אך היה קושי להשיג אפילו לחם לשובע! על אף המצב הגשמי הירוד שהיה בישיבה, הדבר לא השפיע כלל על לימוד התורה, שהיה בשיא המעלה!

ראיית זיו פניו של הגאון רבי אלחנן היתה מחדירה יראת שמיים. בכל עת היה

דבוק כל כולו בבוראו ושקוע בעומק מחשבותיו. מעולם לא עלתה בת צחוק על פניו, כי אימת הימים הנוראים עמדה מולו, לא רק בזמן "אלול".

ביהדות ליטא בכלל ובקובנה בפרט, ראו בו תלמיד חכם עצום וממלא מקום רבו, בעל ה"חפץ חיים". מובן שיהודי קובנה תרמו ביד רחבה להחזקת הישיבה של הגאון הצדיק רבי אלחנן.

אנו, הילדים והנערים, היינו מפסיקים את שיחתנו כשראינוהו בשל יראת הכבוד שרחשנו לו. היינו מביטים בפניו הטהורות ומתבוננים בתפילתו ובכל הנהגותיו, עד כמה שהבנתנו משגת. הוא היווה בעבורנו דמות רוחנית עוצמתית, ואף גדולי התורה בבית המוסר רעדו מגדלותו.

מקומו בבית המדרש היה במזרח ליד הצדיק רבי גדליה דסלר. ליד מקום מושבו, בצד הכותל המזרחי, היתה אחת מדלתות הכניסה. הוא היה נכנס משם ומתיישב מייד במקומו במזרח, כדי לא להטריח את הציבור לקום לכבודו. מובן כי השתדלותו בעניין זה לא הועילה, כי בעת כניסתו למקום קמו כולם ביראת כבוד לכבוד תורתו וצדקתו!

שיעוריו של רבי אלחנן

בשבת מסר הגאון שיעור עמוק בגמרא במשך כשעתיים וחצי. בעת שמסר הגאון את שיעורו, שרר במקום שקט מוחלט, בשונה מהריתחא דאורייתא שהייתה בשיעורו היומי של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין. תלמידי החכמים שנכחו בשיעור, לא הביעו את דעתם באמצע דבריו של רבי אלחנן עקב יראת הכבוד שרחשו לו.

לפני תפילת מנחה היה רבי אלחנן מוסר אף שיחה מוסרית. הוא עמד על יד הבימה וסביבו עמדו כולם והאזינו באימה וביראת כבוד.

בעת שיחתו שררה דממה מוחלטת, שהזכירה את הדממה ששוררת בעת מסירת השיחה ביום כיפור טרם תפילת נעילה, שכן דרשותיו של הגאון הצדיק רבי אלחנן לא היו דרשות של מה בכך. מטרת דבריו היתה להחדיר יראת שמיים בלב הנוכחים.

את הילדים ואת הנערים היו שולחים החוצה, לחצר בית המדרש או לקומה השנייה, שם נמסר שיעור במסגרת "תפארת בחורים".

המבוגרים לא רצו שיהיו ילדים במקום כדי שלא תופרע הדממה. קול צחוק של ילד הפריע למבוגרים להתרכז בדברים הנשגבים שרבי אלחנן מסר, ובעיקר משום שהגאון דיבר בפני ציבור תלמידי החכמים דברים גבוהים ועצומים, שנערים אינם מסוגלים להבין, וממילא נוכחותם רק מפריעה.

אנו היינו מציצים מידי פעם מבעד לדלת ובודקים אם כבר הסתיימה השיחה. המראה שנשקף לנגד עינינו היה מדהים, הציבור כולו מאזין בקשב רב, כשפני הכל מביעים אימה ופחד.

בתקופת שלטון הרוסים בשבת האחרונה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה בין רוסיה לבין גרמניה, נמסרה שיחה על ידי הגאון רבי אלחנן. המבוגרים מבין הנערים ב"תפארת בחורים" אמרו שהוא גילה עתידות בשיחה זו.

על אף ששאלתי את אבי אודות אותה שיחה פעמים רבות, הוא לא הסכים לגלות לי את הנאמר. בדרך כלל העביר לנו אבא חלק מדבריו של רבי אלחנן כדי לחנכנו. נראה שאבי סבר, שאם הגאון רבי אלחנן לא רצה לומר את שיחתו בפנינו, פירוש הדבר, שאיננו ראויים שיועבר אלינו תוכן השיחה. ייתכן שאבא אף חשש שמא לא יעביר את תוכן השיחה כראוי, ועל ידי כך תפוג חלילה ההשפעה שהייתה עליו והרושם שנחקק בלבו.

זוכר אני את העובדה שסיפר רבי אלחנן בדרשת המוסר שלו. אבינו סיפר לנו עובדה זו כדי להחדיר בלבנו יראת שמים ואמונת חכמים.

הסיפור היה אודות הדיבוק, שהביאו לפני הגאון רבי ירוחם יהודה לייב פרלמן פרלוב, הגדול ממינסק. כשהחל הגאון, רבה של מינסק לחקור את רוח הדיבוק, החלה פתאום הרוח לצעוק, שהיא מוכרחה לצאת מייד מהמקום, משום שביום זה חל היארצייט של הגאון מוילנה, והגאון דורש עכשיו בפני פמליה של מעלה בגן עדן, וכל הצדיקים בגן עדן הולכים לשמוע אותו. רבבות רבבות של מלאכים רצים לשמוע אותו וגם היא רוצה לשמוע, ואולי יהיה בזה תיקון לנשמתה.

כל שיחות המוסר של הגאון רבי אלחנן, לא נאמרו רק לצורך השעה בה נשמעו, אלא התוו דרך והותירו רושם לכל החיים. ואף בשיחה זו רצה הגאון רבי אלחנן להמחיש את עוצמת הרעש והשמחה שיש בעולמות העליונים מתורתו של הגאון מוילנה.

צילתא דמהימנותא

משפחתי גרה ברחוב לוקשה 13 בקובנה. בבניין זה גרה משפחת הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר. הבניין היה בבעלות בית התלמוד דקלם.

מידי שנה בהתקרב חג הסוכות היינו בונים בחצר ביתנו סוכה גדולה, שדפנותיה היו עשויות מקרשים עבים. סוכה כזו ניתן לראות היום רק במוזיאונים המנציחים את העבר.

לצדיק רבי גדליה דסלר לא היתה סוכה, משום שלא היה לו מי שיבנה אותה. בנו הרב- ר' שמחה זיסל, מגדולי תלמידי החכמים מישיבת טעלז - היה חולה ברגלו ונסע לשוויץ כדי להתרפא (כך סובבה ההשגחה שיינצל מהמלחמה ויזכה לעלות לארץ), לכן היה הרב דסלר אוכל בסוכתנו. הוא היה מחכה שנסיים את סעודת החג ולאחר מכן היה אוכל עם משפחתו בסוכתנו. מובן, שכאשר היה הגאון הצדיק רבי אלחנן וסרמן מתארח אצל הרב דסלר, היה אף הוא אוכל בסוכתנו. יוצא אפוא, שהשתדלנו לסיים את סעודת החג במהירות, כדי שהצדיקים יספיקו לקיים את מצות "לישב בסוכה" בפרט בלילה הראשון.

בכל שנה מספר ימים טרם חג הסוכות היה אחי הבכור - רבי יוסף, מוציא את קרשי הסוכה המאוחסנים במרתף ביתנו ובונה את הסוכה הגדולה בסיוע כל הילדים.

ביתנו בקובנה

אבא היה יוצא לשוק וקונה עגלה מלאה בסכך. האיכרים הליטאים ידעו אודות הצורך בסכך לכבוד חג הסוכות, לכן הביאו עגלות מלאות ענפים טריים, שנכרתו מעצי אורן ומעצי ברוש, ואלה היו מכסים את הסוכה כדין. לענפי הסכך היה ריח נעים של יער.

הרב דסלר, שגר בקומה השנייה, היה מביט מבעד לחלון, וכשראה שאנו מסיימים לחבר את דפנות הסוכה ומתכוננים לשים את הסכך - היה מודיע זאת לגאון הצדיק רבי אלחנן וסרמן, שהיה מגיע מייד ומבקש מאחי הבכור, רבי יוסף, שייתן לו הזכות לשים את הסכך על הסוכה.

מובן שהסכמנו בשמחה. היינו מתרגשים עד מאד מהזכות הגדולה שנפלה בחלקנו. כך זכינו לשבת בסוכה, שהגאון הצדיק רבי אלחנן השתתף בהקמתה!

אנו הילדים סייענו לצדיק בהנחת הסכך: הבאנו סולם, שולחן עץ וכיסא, והחזקנו בהם, כדי שהגאון רבי אלחנן יוכל לשים את הסכך בקלות. הגאון עלה על הסולם או על השולחן, ואנו עמדנו בשורה, כשכל אחד מגיש בתורו ענף של סכך.

אחי רבי יוסף, שהיה נער כבן חמש עשרה, עמד בתוך הסוכה כשבידו מקל ארוך, אותו היה מרים כדי לסמן לגאון היכן צריך להניח ענפים נוספים. לאחר שסיים אחי הגדול לסמן, ירד הגאון הצדיק מהסולם ונכנס לסוכה כדי לבדוק בעצמו שלא חסר סכך. שמחתנו היתה עצומה. במשך כל השנה חיכינו לרגע מיוחד זה, שבו נוכל לעזור לגאון רבי אלחנן בהנחת הסכך.

בחודשים אלו ירדו בליטא גשמים עזים, אך לא נהגו לכסות את הסוכה בגגון כדי להגן מפני הגשם, לכן לא ציפינו את הסוכה בסדינים. קישטנו את הסוכה באגוזי ערמון שהיו גדלים פרא בכל הרחובות. היינו משחילים בחוט את אגוזי הקשטנות ועושים מהם צורת מנורה וקישוטים נוספים. בקובנה של אותם הימים לא ידעו שניתן לאכול את האגוזים על ידי צלייה ואפייה, לכן היו האיכרים אוספים בשקים גדולים את אגוזי הקשטנות מן הרחובות כדי שישמשו מאכל לבהמותיהם. לפני חג הסוכות אף אנו אספנו אותם כדי לקשט את סוכתנו.

חג הסוכות חל בסתיו. בדרך כלל היו יורדים בסוכות גשמים עזים, ולעיתים אף התחיל כפור. כאשר היתה קרה - לא ירד גשם.

לפני שחלה סבי, הגאון רבי משה לייב כגן, היה נוהג להכניס תנור חימום מברזל לסוכה, והיה ישן בה עטוף במעיל פרווה ובשמיכת פוך בשל הכפור האיום. אך ביום גשום לא יכלו בשום אופן לישון בסוכה, משום שירדו גשמים עזים, מבול של מים.

בלילה הראשון של סוכות לאחר שפסקו הגשמים, אנו הילדים ירדנו לסוכה ובדקנו שאין טפטוף של מים מהסכך, משום שאם יש גשם, ואפילו טפטוף מים

שנכנס לתוך התבשיל ומקלקלו - פטורים מן הסוכה ואסור לברך את הברכה "לישב בסוכה".

היינו מחכים בבית עד שייפסק הגשם. לאחר שנוכחנו לראות שהגשם פסק, המתנו כשעה ואז ירדנו ובדקנו שאין כל טפטוף מהסכך. אם במשך מספר דקות לא היה כל טפטוף, היינו קוראים לכולם לבוא לסוכה. כל אחד מבני הבית נטל בידו דבר מה: אחד לקח את החלות, ושני את היין, את האוכל ואת שאר הכלים.

לא פעם קרה, שאבא התכונן לקדש על היין ולפתע החלו לרדת טיפות מהסכך. בלית ברירה נטלנו את האוכל ואת הכלים ושבנו הביתה. חיכינו עד שהטיפות תיפסקנה, ואז שוב הורדנו את כל האוכל, ניגבנו את השולחן ואת הכסאות, וכשהכל היה מוכן לקידוש, שוב החל לרדת גשם ונאלצנו לשוב הביתה וחוזר חלילה. לעיתים היינו מחכים אף חמש שעות! לא פעם ארע, שרק קרוב לחצות הלילה יכולנו לעשות קידוש ולאכול כזית חלה. ישבנו בבית וציפינו בכיליון עיניים לרגע בו נוכל לקיים מצות אכילת כזית בסוכה.

התחנכנו ולמדנו מכך, מה פירוש הידור מצווה בתכלית. מהי מידת הזהירות הנדרשת כדי לא להיכשל חס ושלום בברכה לבטלה. כל הטרדות, העליות והירידות לסוכה - נסכו בנו שמחה!

כאשר הצלחנו סוף סוף לשבת בסוכה, הזדרזנו מאד וסיימנו במהירות את הסעודה, לאחר מכן היינו מודיעים למשפחת הרב דסלר שהסוכה התפנתה. או אז היו בני המשפחה יורדים במהירות עם האורח הצדיק, רבי אלחנן וסרמן.

אנו הילדים עמדנו בדממה מחוץ לסוכה, כדי לשמוע את הקידוש של הגאון רבי אלחנן וסרמן. לאחר הקידוש הלכנו מהמקום, כדי שלא ירגישו בנו ולא נפריע חלילה. בנוסף לכך לא רצינו להאזין במרמה לשיחתם של גדולים אלו.

לעיתים, כשהגשם פסק רק קרוב לחצות הלילה, היינו מזמינים את הגאונים לסוכתנו ואוכלים עמם, כדי שכולנו נספיק לקיים את המצווה.

האורחים היו מכבדים את אבא שיקדש ראשון, משום שהוא בעל הבית, ואבא, כמובן, היה מכבד אותם שיקדשו לפניו - מפני כבוד תורתם.

לא ניתן לתאר את האושר הגדול שלנו, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו - לאכול בליל חג הסוכות במחיצתו של הגאון הצדיק רבי אלחנן וסרמן. הגאון

אמנם התארח בסוכתנו, אך הוא אכל רק ממה שהוכן על ידי משפחת הגאון רבי גדליה דסלר. מובן שנהגנו ביראת כבוד ולא הפרענו לגאון בשאלות ובבקשות. הרגשנו את עצמנו יושבים בסוכת הצדיקים, סוכת עורו של לוייתן.

ימי חג הסוכות לא יישכחו מלבי. רושם אדיר של הידור מצווה ודקדוק ההלכה בתכלית נותרו חקוקים בלבי.

ברכתו של הקדוש רבי אלחנן וסרמן

פעם אחת כשהגיע הצדיק והקדוש ר' אלחנן אחרי יום כיפור לקובנה ושהה בבית הגאון רבי גדליה דסלר, לקחה אותנו אמא, ארבעת ילדיה, אל הגאון הקדוש רבי אלחנן כדי שיברך אותנו. בידיה אחזה מגש עמוס פירות יפים והביאה לו. משנכנסה לחדר ושטחה את בקשתה, ברח רבי אלחנן מן החדר כשהוא מפטיר ואומר: "איני רבי שמחלק ברכות". הצדיק רבי גדליה, שנכח במעשה, אמר לו: "אתם מצערים בת תלמיד חכם, כיון שהיא חושבת שאתם ברוח הקודש שלכם רואים, שאינכם יכולים לברך ואין הברכות יכולות לחול עליהם- כיון שאינם ראויים לברכה".

שב רבי אלחנן לחדר ואמר לאמא: "מה את חושבת, בת ישראל כשרה, שאם אני אשים את שתי ידיי על ילדייך, הם יגדלו להיות תלמידי חכמים וירא שמיים? לא כן, צריכים למסור את הנפש למען חינוך הילדים. יש להדריך אותם למסירות נפש בקיום המצוות, לשלוח אותם לישיבות, לקחת תלמידי חכמים מצוינים שילמדו איתם, לשלם להם כסף רב ולעמוד איתם בקשר כל הזמן, ורק אז תוכל הברכה לחול".

אחר כך בירך את כולנו, וזכינו אנו להינצל מן התופת, לעבור את הגיטאות והמחנות ולהישאר בחיים. כל העת קיננה בנו ברכתו של צדיק, והרגשנו כי היא זו אשר הגנה עלינו בתקופות זעם.

דמויות מבית המוסר

בבית המדרש ששכן בבית המוסר בקובנה היו אנשים גדולים בתורה, ביראה, בצדקה ובמעשי חסד. בבית המוסר יכלו להרגיש מהו המוסר האמיתי, מה שנותר חרוט בזכרוני מימי ילדותי - כבוד הזולת שהיה שם בתכלית השלמות. האחווה

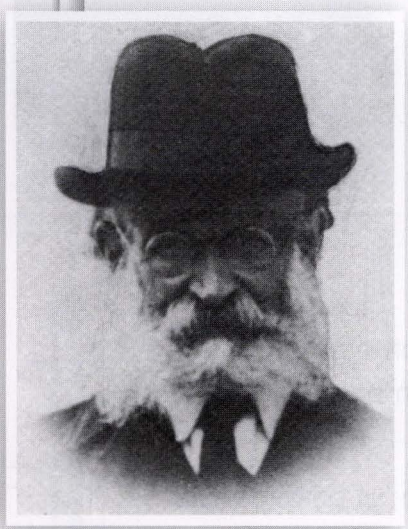
וההרגשה שנתנו זה לזה. גם בעת שכיבדו אדם, נזהרו שלא לקלקלו חס ושלום על ידי הכבוד. כל מעשיהם והנהגותיהם היו בשלמות.

מעולם לא הרים אדם את קולו וודאי לא על חברו. מובן שבזמן השיעור הלמדני, בעת לימוד המוסר ובתפילת "שמע ישראל" - היה קול גדול נשמע בבית המדרש, אך מלבד פעמים אלו, שרר במקום שקט מוחלט. כל אחד נזהר לא להפריע לזולתו - לא בתפילה ולא בלימוד.

ברצוני לספר אודות דמויות מבית המוסר, אשר ייצגו את האדם השלם. היום יודעים רק אודות גדולי הדור, אך אין זוכרים את תלמידי החכמים והצדיקים הרבים שפיארו את ליטא. אין אף שמץ של ידע, מי הם הליטוישע טייערע יידען מן השורה...

הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר זצ"ל

מי אני הקטן, שאתאר את גדלותו של הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר זצ"ל, אחיו של הגאון הצדיק רבי ראובן דסלר, מתלמידיו המובהקים של הגאון רבי שמחה זיסל - הסבא מקלם. שהיה דודו של המשגיח מפוניבז', הגאון הצדיק רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל. אביע את מיוחדותו במשפט אחד שכולל הכל - הוא היה "דמות" של קלם. בבואו לבית המוסר זכה בכבוד מלכים וישב במזרח.

רבי גדליה דסלר זצ"ל

לבית המדרש ששכן בבית המוסר היו שלוש כניסות. כניסה אחת היתה בצד מזרח סמוך לצד דרום, השנייה - בדרום מערב והשלישית - בקצה צד צפון. מטרת הכניסות הרבות הייתה, לאפשר ל"גדולים" להיכנס מייד למקום מושבם, וכדי שלא יטריחו את הציבור לקום לכבודם בהיכנסם. מסיבה זו היה מקום מושבו של רבי גדליה ליד הכניסה הראשית בצד מזרח.

רבי גדליה היה מאריך בתפילתו, וכדי לא להפריע לאחרים בתפילתם היה עומד ישר, ובתפילה דלחש - היה מתנועע מעט, כל כולו היה מרוכז בתפילתו, מנותק מכל ענייני העולם.

סיפר לי בנו, הרב הצדיק רבי שמחה זיסל זצ"ל, שעד הצהריים היה אביו יושב ולומד, עטור טלית ותפילין ולא טעם דבר. אף במידותיו ובהנהגותיו היה מיוחד. יודעי דבר היו אומרים, שהצדיק רבי גדליה דסלר נזהר לא לדרוך אפילו על מעט עשב, משום שזוהי בריאה של הקב"ה.

כל מראהו אמר הוד והדר: בגדיו היו נקיים להפליא, בעת הליכתו נראה היה כבן מלך, וכל דבריו היו מחושבים, ללא בהלה. ניתן היה לראות בו את מנוחת הנפש שידעה קלם.

הצדיק רבי גדליה ואחיו הגדול, רבי ראובן דסלר זצ"ל - היו עשירים מאד בתקופת מלכות הצאר הרוסי. הם החזיקו את עולם התורה עד המהפכה הקומוניסטית ב-1917. כשהגיעו ימי המהפכה נלקח מהם רכושם והם נותרו חסרי כל. רבי גדליה נאסר וישב מספר שנים בבית הכלא עד שריחמו עליו מן השמיים והוא שוחרר.

רבי ראובן דוב דסלר זצ"ל

בתו של רבי גדליה, האשה החשובה הרבנית דבורה אולשטיין סיפרה, שבמלחמת העולם הראשונה הם גרו בעיר הגדולה הומל. בתקופה זו התארחו בביתם רבן של כל בני הגולה הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ענסקי והגאון רבי אלחנן וסרמן. בביתם התאספו בני ישיבות רבים שגלו, והם כילכלו את בני התורה מכספם.

בעת המלחמה חששו הבחורים שיגייסו אותם לצבא הרוסי. היה אז חוק שכל אדם העובד במפעל לכלי נשק - מקבל פטור מהצבא. לפיכך הם הקימו מפעל לנשק, שבו רשמו את כל בני הישיבות שכביכול עובדים במקום, ועל ידי כך הם קיבלו פטור מהצבא.

הם שכרו אנשים זקנים שיעבדו במפעל במקום בני הישיבות, וכך פטרו הם את כל בני התורה מגיוס ומעבודה בפועל, ואף מימנו את מחייתם. בנוסף הם הקימו ישיבה גדולה שמומנה על ידם, שבה למדו כשלוש מאות בחורים.

מובן שמעשיהם של האחים הצדיקים לבית משפחת דסלר היו בסתר, וכל מה שסיפרנו, זהו רק אשנב קטן למעשיהם הנאצלים.

רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל
מנהל רוחני בישיבת פונביז'

רבי שמחה זיסל דסלר זצ"ל

סיפר לי אחי הגדול, רבי יוסף, שכאשר זכו לחזור לליטא לאחר המלחמה ניסו להתחיל מחדש את עסקיהם לחדש את הקשרים שהיו להם, ולא הצליחו. הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר החליט שמן השמיים אין רוצים שימשיך להתעסק במסחר. הוא עזב הכל ושקד יומם ולילה על התורה הקדושה ועל עבודתו הגדולה - דמות יהודי של קלם...

בנו של רבי גדליה, הרב הצדיק רבי שמחה זיסל דסלר, שהיה מבחירי תלמידי ישיבת טעלז, זכה לעלות לארץ ולהקים משפחה לתפארת עם ישראל. שמחת נישואיו היתה בשנת תש"ח (1948) בתל אביב, ונכחו בה כל גדולי ישראל. באמצע החתונה ביקשו מהגאון הצדיק רבי אליהו אליעזר דסלר שידרוש, אך הוא השיב כי אינו נוהג לדרוש בחתונות, לאחר הפצרות רבות - הסכים.

משסיים לדרוש אמר, כי הדורון שלו לחתן - שהוא מעניק לו ברכה כברכת אב - שלא יהיה לו את ניסיון העשירות. מובן שהוא מברכו כי תהיה לו פרנסה ברווח ללא צער אך לא עשירות.

נכח במקום הגאון רבי ביניש פינקל ממיר, וקרא לגאון הרב דסלר וביקש שיחזור בו ושיברך את החתן בעשירות, מפני שהסבא מקלם אמר על משפחת דסלר שהעשירות אינה מפריעה להם, וכפי שהתבטא עליהם הסבא מקלם: הם קונצון-מאכער בכסף, הם עושים להטים בכסף, והוא אינו מפריע לגדלותם. השיב לו הגאון הרב דסלר: "בכל זאת, ברכתי היא כברכת אב, שלא יגיע החתן לניסיון העשירות".

והברכה אכן התקיימה. היתה תקופה בה רבי שמחה זיסל דסלר היה תעשיין וסוחר בבורסת היהלומים. לעשירות לא הגיע, אך זכה לעשירות רוחנית, בהקימו דור לתפארת עם ישראל, דור של תלמידי חכמים.

סיפר לי רבי שמחה זיסל על אביו הצדיק, שכאשר חלה במחלה קשה נסע עם בתו החשובה מרת דבורה אולשטיין לצרפת, לרופא גדול שהיה יהודי חרדי.

היות שבתקופה זו לא היו רופאים גדולים בליטא, היו נוסעים לעיר קניסברג שבפרוסיה. וכשבשנת 1933 עלה היטלר ימ"ש לשלטון, הפסיקו היהודים לנסוע לשם לצרכי מרפא, ולכן נסע אביו לצרפת.

לאחר שהבין שמצבו קשה, שאל את הרופא כמה זמן נותר לו לחיות על פי תורת הרפואה. הרופא החרדי ענה, כי לפי הידע הרפואי נותרו לו כשלושה חודשים.

הגאון הרב גדליה דסלר שב לליטא ושהה בקלם בתקופת הימים הנוראים כאילו לא ארע דבר. לאחר מכן חזר לביתו שבקובנה והמשיך עם כל הנהגותיו הקדושות למרות יסוריו הקשים. עד השעה שתים בצהרים היה יושב עטור בתפילין ולומד, ורק לאחר מכן היה טועם משהו. כך נהג עד פטירתו.

צדיק היה בחייו - וצדיק בהסתלקותו. הוא היווה דמות כה מרוממת, דמות שפיארה את בית המוסר הקובנאי.

הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי

יחיד ומיוחד, פאר עם ישראל, היה הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי זצ"ל. בשנים האחרונות לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, עבר לגור בקובנה וקבע את מקומו לתורה ולתפילה בבית המדרש של בית המוסר דקובנה.

כפי שתיארתי, לבית המדרש של בית המוסר היו שלוש כניסות - בשלושת צדדיו. הגאון רבי מרדכי בחר לו מקום ישיבה קרוב לכניסה שבצפון מערב. הוא לא רצה שירגישו בכניסתו ושהציבור יטרח בגללו, לכן נכנס מצד צפון והתיישב קרוב לכניסה על ספסל פשוט.

אף אם ירבו לכתוב ולדבר אודות גאונותו וצדקתו - לא יספיקו הדפים לתאר אף מעט מגדלותו, כי היה הגאון רבי מרדכי פוגערמנסקי מצניע מעשיו ומסתיר גדלותו.

בעת השיעור לא התערב במשא ובמתן, אף תפילתו היתה שקטה, בקושי התנועע בתפילתו. אולם מי שהיה מתבונן בו, ראה שכל כולו דבוק בקונו.

מעולם לא הוכיח איש, אולם מבטו בלבד גרם לכולם לעלות ולהתעלות, שכן

רבי מרדכי פוגערמנסקי זצ"ל

כאשר היה מסתכל על מאן דהוא בעיניו הקדושות, היה זה חש כי רבי מרדכי חודר לנשמתו ויודע הכל אודותיו.

תמיד היתה בפיו מילה טובה לכל אחד, והיה עושה כל שביכולתו לקרב את הסובבים לעבודת השם. ההשתדלות העיקרית שלו היתה לקרב את הדור הצעיר ועל ידי כך להשפיע עליהם ללכת לישיבות.

הוא קיבל אותנו תמיד בלבביות כשבת שחוק על פניו. גם כשדיבר עם ילד, היה פונה אליו בגוף שלישי או ברבים. כבוד כה רב חלק אף לילד! פנייתו אלינו בצורה כזו, גרמה לנו לכבד כל אדם. אנו אהבנו אותו כל כך, אושר גדול היה נופל בחלקו של ילד שהצליח לזכות לחזות בפניו ולשוחח עמו.

מה יכולנו להבין בגדלותו, בגאונותו ובתורתו. די היה לנו לראות כיצד מכבד כל אחד מיושבי בית המוסר, כדי להבין שלפנינו גדול הדור. אמנם לא הבנו מאומה מדבריו הקדושים, אך ידענו שהוא גאון וצדיק עצום, למעלה מהשגותינו.

הכל נמשכו אליו כאל מגנט ונהגו בו כבוד רב, שכן ידעו הכל כי הוא עתיד להיות גדול הדור של עם ישראל.

מכיריו רצו לדבוק בו ולקבל ממנו מעלות רוחניות, אך נזהרו מאוד שלא להפריעו בעבודתו הקדושה. הם חששו כי אם יפריעו לו ויטרידוהו בשאלות - הוא יעזוב את המקום ויחפש מקום אחר להתבודדות.

למעשה, לא היתה לו משרה רשמית, אך ברגע שהציג את כף רגלו על מפתן ישיבת סלבודקה - מייד עזבו כל הבחורים את הסטנדרים, ומאות תלמידים הצטופפו על ידו וביקשו ממנו לומר דבר תורה. הגאון שאל באיזה עניין הם עוסקים, ומיד החל לומר חידושי תורה בסוגיה שלמדו. הוא היה גאון עולם! ההתקהלות סביבו גרמה שיפסיק לבוא לישיבה, מפני שהוא לא רצה לקלקל את סדרי הישיבה.

סיפרו לי, שכך היה בישיבת טעלז - בני הישיבה נצמדו אליו באהבתם הגדולה.

כפי הנראה, מסיבה זו עזב את מקום מגוריו בטעלז. בכל מקום שבו היה, אם ברחוב או בישיבה, מייד כשראוהו - היו הכל נעים סביבו.

רק בבית המוסר הקובנאי היתה לו מנוחה מועטת, זאת משום שבדרך כלל לא היו בחורים במקום, וכמו כן היה נהוג שם שלא להפריע זה לזה באמצע הלימוד.

בבית המוסר היתה עליית גג גדולה. מקום זה שימש את הגאון רבי מרדכי להתבודדות וללימוד. היה זה מקום המנוחה שלו, בו לא הפריעוהו בלימודו ובמחשבתו.

הלומדים בבית המוסר רצו להנות מתורתו, לכן כיבדוהו מפעם לפעם לומר שיחה בשבת לפני תפילת מנחה, לאחר השיעור הגאוני של הרב יחזקאל ברנשטין. כפי מנהג המקום, היה עומד ליד הבימה, פניו ממזרח למערב וכולם סביבו. כך היה אומר את שיחתו, שהייתה מלאה ברעיונותיו העמוקים, בעוד הציבור מתמוגג מעמקות מחשבותיו.

ידידות אמת

הגאון רבי מרדכי היה מיודד מאד עם אבא. הוא חלק לאבא כבוד מלכים, ואבא השיב לו כפל כפליים.

סיפר לי אחי הבכור, רבי יוסף ז"ל, שכאשר היה נער כבן חמש עשרה, הלך פעם ברחוב לוקשה שבו גרנו, ולפתע הבחין בגאון הצדיק רבי מרדכי בצידו האחר של הכביש, כשהוא מסמן לו בידו שיעצור. הרחוב היה רחב, והגאון חצה בריצה את הכביש ושאל לשלום אבא.

אחי השיב, כי אבא חש בטוב. הוא הוסיף שהוא מרגיש צער רב, כי לולא היה הגאון רבי מרדכי מסמן לו בידו שיעצור, היה הוא עצמו חוצה את הכביש, וכעת הגאון הטריח את עצמו ורץ אליו, כדי לשאול לשלומו של אבא.

וכך ענה הגאון לאחי: "ראשית, רציתי ללמד אתכם איזה אדם גדול הוא אביכם ואיזה כבוד עליכם לחלוק לו. ובנוסף לכך, כדי לדרוש בשלום אביכם - יש לרוץ ולעבור כבישים. אדם כה גדול הוא, אביכם".

אחי רבי יוסף היה קשור לגאון בכל ליבו ונפשו, עד שחלה, אז שלחו אבא לריפוי בשוויץ, שם נותר בכל שנות המלחמה ובחסדי שמים ניצל מן המלחמה.

רבי חיים סגל זצ"ל - סבו של רבי מרדכי פוגערמנסקי זצ"ל

הגאון רבי מרדכי אמר על אבא, שכספו - כסף כשר הוא. כוונתו היתה שאבא נושא ונותן באמונה, ואין כל הונאה ורמאות במסחרו חלילה. אכן אבא היה מחשב בדקדוק רב כמה הוצאות יש לו וכמה מותר לו להרוויח על פי ההלכה.

הגאון רבי מרדכי, כפי הידוע, לא לקח כל תרומות כספיות, אלא רק מיחידי סגולה אודותיהם בירר שכספם כשר והם חפצים לתת לו בעין טובה ובצנעה. הגאון רבי מרדכי היה מתפרנס בצדקתו במינימום שבמינימום, ממש רק כפי הכרחו. את מתנותיו של אבא היה מקבל לצרכים הכרחיים.

חשש שעטנז

הצדיק רבי מרדכי סמך על אבא בעניין שעטנז. אבא היה מומחה גדול לבדיקת שעטנז היות שבילדותו היה גר בכפר, ובשל כך הכיר את מראה הפשתן ותכונותיו.

בעבר לא היו מכונות מעבדה לבדיקת בד משעטנז, אלא היו מפוררים ושורפים את החוטים מהם עשוי האריג, ולפי צורתם ידעו ממה הם עשויים.

עודני זוכר את אבא בודק משעטנז. הוא היה בודק את אורך החוט, ולעיתים אף את צבעו. אבא טען שחוט פשתן ארוך יותר מחוט כותנה, וזאת בשל דרך גידולו. הוא היה אף מפורר את החוט כדי להבחין אם זהו חוט צמר בצורתו המקורית.

מלבד זאת היה בודק אם לא התערב חוט של צמר. הוא שרף את החוט, ואם היה החוט מתכווץ, סימן שזהו חוט צמר, משום שצמר אינו בוער כמו כותנה ופשתן.

אבא היה מסביר ומראה לצדיק כיצד הגיע למסקנותיו בדבר סוג האריג, משום שהגאון רבי מרדכי - עם כל זהירותו בכל מצוה ומצוה - היה חושש ביותר מאיסור שעטנז.

לאחר כל הבדיקות שערך אבא לבגדיו, היה שב ואומר לאבא, שמצא חלק נוסף של הבגד, והוא חושש שיש בו שעטנז. אבא, שהכיר את גאונותו וצדקותיו, היה בטוח שהצדיק לא נכשל בזה, אך תמיד ענה, הסביר והוכיח כי אין כל חשש.

לפני מלחמת העולם השניה כל בדי החליפות הטובות היו מצמר, ולכן חששו מכל בד ביטנה שנתפר מתחת לבגד כדי לחזק את החליפה, שמא הוא עשוי מפשתן.

הגאון הצדיק הקפיד, שגם בתוך נעליו לא יהיה כל חוט פשתן או בד פשתן. בדרך כלל בחלק הפנימי של הנעליים, מתחת לעור הרך, תפרו בד כדי לחזק את צורת הנעל. הגאון רבי מרדכי חשש שמא הבד התחתון עשוי פשתן, שכן הפשתן חזק הוא ומתאים למטרה זו. אבא היה תופר בעבורו מתחת לעור העליון עור רך של כבש, וכך נרגע הגאון הצדיק.

בנוסף לכך ביקש הצדיק, שכאשר מייצרים את הנעליים שיבדקו כי החיבור בין העור העליון הרך לבין עור הסוליה, שנתפר גם כן בחוט חזק, יעשה רק על ידי חוט כותנה ולא חוט פשתן.

מובן שאבא עצמו נזהר במאות אלפי זוגות הנעליים שייצר - שייתפרו ללא חוט פשתן. אולם הגאון הצדיק ביקש מאבא, שישגיח על נעליו באופן מיוחד, שמא יגרוב בחורף גרבי צמר חמות, ויהיה קשר אפילו בלבישה בין חוטי פשתן וצמר. עקב חשש הלכתי זה הקפיד כל כך שלא יהיו בנעליו חוטי פשתן.

רכישת הערדליים של הגאון היתה סיפור בפני עצמו. נכחתי בשעת מעשה, עת הגיע הגאון הצדיק לחנותו של אבא כדי לקנות ערדלי גומי שנקראו באידיש "קלושין". בליטא, בחודשים שטופי הגשם מוכרחים לנעול ערדלי גומי על הנעליים.

אבא הציע לו זוג לפי מידתו, אולם טרם מדד בדק הוא בפנים וראה שם בד לבד אדום הדבוק לגומי. הצדיק חשש מן הלבד העשוי צמר נקי, שמא התערב בייצור איזשהו חוט פשתן, לכן ביקש מאבא להוציא את כל הלבד מערדלי הגומי. רק לאחר שאבא ניקה, חתך והוציא הכל - נאות הצדיק למדוד ולרכוש.

במקום נעלי גומי יפות ומעוצבות, יצא הצדיק עם נעלי גומי שמוטות כמו סמרטוט עם אפשרות להגנה ממים בלבד. הגאון הצדיק שמח בהן, שהרי הן ימלאו את תפקידן והוא לא ייכשל חלילה באיסור שעטנז, ואפילו יהא זה רק ספק איסור מדרבנן.

הגאון הצדיק לא ישב על כסא מרופד, אפילו היה בדוק. למעשה, גם בביתנו בקובנה לא היו כסאות מרופדים אלא רק כסאות עץ, וזאת מחשש שעטנז. אף על שטיח של צמר נקי ובדוק משעטנז לא דרך הצדיק, מחשש שמא התערב בו

חוט פשתן. במקרה שלא היתה לו אפשרות לעבור בלי לדרוך על השטיח - היה קופץ ונזהר לא לעמוד עליו אפילו שניות אחדות.

באחד הימים כיבדו את הגאון רבי מרדכי בהוצאת ספר תורה בבית המוסר. על מדרגות ארון הקודש היה שטיח, ובגלל הקפדתו וזהירותו מאיסור שעטנז, קפץ כשספר התורה בידו. מני אז נמנעו מלכבדו בהוצאת ספר תורה ובהכנסתו.

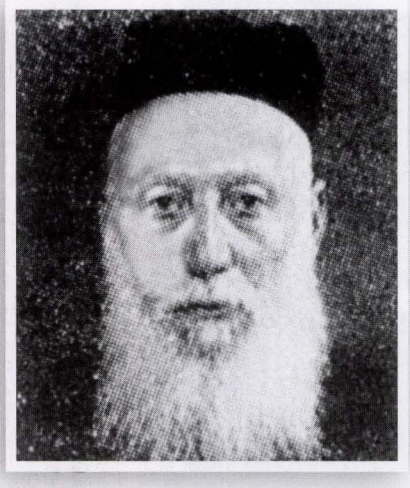
עם כל טוב לבו וסבר פניו היפות, כשנגע הדבר להלכה - היה הגאון דרוך כמו אש למען כבוד שמיים! וזהו הרושם שנותר בי מהגאון מימי ילדותי: החיל והרעדה שלו מנדנוד קל של איסור. תמיד חשש משעטנז, אף לאחר כל הבדיקות.

על היזהרותו מאכילת תולעים, על מה שחזיתי במו עיניי בחדרו בגטו, ועל הקורות אתו בימי הגטו הסוערים, אכתוב אי"ה בספרי בכרך ב' - על חיי הגטו.

הגאון רבי גרשון גוטמן

הרב הגאון רבי גרשון גוטמן, אב"ד דקובנה, כפי הנראה ירש משרה זו מחותנו שהיה מגדולי ישראל. רבי גרשון היה מהמתפללים הקבועים של בית המוסר. אני זוכר אותו בעת זקנותו.

בצעירותו היה מגיד שיעור בישיבת סלבודקה. מלבד גאונותו בתורה, ניכרה בו אצילות הנפש, וכולו אמר רכות. מעולם לא התערב בדיון בבית המדרש ולא הביע דעתו בפומבי כדי שלא יהיו מוכרחים לקבלה. גם בתור אב"ד דקובנה הגיע לתכלית הענווה.

רבי גרשון גוטמן זצ"ל אב"ד בקובנה

מקום תפילתו ולימודו היה בסוף האולם, ליד הקיר הדרום מערבי, שם היתה דלת כניסה מן החצר, כדי שיוכל להתיישב מייד במקומו, מבלי שיצטרכו לקום לפניו.

לגאון רבי גרשון גוטמן הביאו כסא גדול כמו כסא של אליהו הנביא, עם סטנדר גדול, כדי שבכל זאת ירגישו ויראו את גדלותו, שהרי אב"ד דקובנה הינו. אך הוא ברח מן הכבוד כל אימת שיכל.

מי שזכה לראותו, זכה להבין מי הם גדולי ישראל בקובנה לפני המלחמה, טרם כילה הלהב את הכל.

הגאון היה מקבל את כולם בסבר פנים יפות, בפנים שוחקות, כולו שופע טוב וכבוד לכל אחד ואחד.

לגאון הרב גוטמן היתה בת יחידה, וכפי הנראה אף שלושה בנים. בקובנה היו שניים מבניו: הקדוש קופל הי"ד, והצעיר - אפרים (בבעלותם היתה הוצאת ספרים לספרי קודש, דומני שהייתה זו הוצאת הספרים היחידה לספרי קודש בקובנה. אני זוכר את הדפסת החומשים והסידורים שלהם. ככל הנראה, ש"סים הם לא הספיקו להדפיס, אולם ספרי קודש רבים הוצאו תחת השם "דפוס גוטמן". בנוסף לכך, היתה להם חנות גדולה לתשמישי קדושה, ופעמים רבות הייתי בא לקנות אצלם).

לבתו היחידה לקח רבי גרשון לחתן את הגאון רבי מרדכי שלפוברסקי, מפארי ישיבת טעלז וממיוחדי בית התלמוד דקלם. הגאון רבי מרדכי שלפוברסקי קבע אף הוא את מקום תפילתו בבית המוסר בקובנה.

הגאון הצדיק רבי גרשון גוטמן נפטר לפני השואה. קברו - בשורת הרבנים בבית הקברות בהר הירוק שבקובנה. הוא נטמן ליד קברו של סבי, הגאון הצדיק רבי משה לייב כגן, רבה של ההר הירוק בקובנה.

בנו הגדול של הרב, צבי גוטמן, עלה ארצה לפני המלחמה, וכך ניצל בחסדי ה'.

"גוטמן" - חנות תשמישי קדושה בקובנה

הגאון הרב מרדכי שלפוברסקי

הרב מרדכי שלפוברסקי, חתנו של רבי גרשון גוטמן, היה ממלא מקומו של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין, במסירת השיעור בבית המוסר, בימים שרבי יחזקאל לא לימד.

הוא היה תלמיד חכם עצום ואיש מוסר. טוב לב בצורה מיוחדת, ופניו היו שוחקות תמיד לכל אחד ואחד.

הגאון רבי מרדכי שלפוברסקי, היה כתר המלכות של משפחת גוטמן, כבוד כה רב חלקו לו. משפחת גוטמן היתה מלאה אהבת תורה. לא ניתן לתאר את הפאר בו החזיקוהו, אף הגאון החזיר להם מלוא הכבוד. עצם הקירבה אליו, היתה כבוד לכל אדם, ובפרט למשפחה הכבודה, משפחת בית הרב - אב"ד של קובנה.

הגאון הרב שלפוברסקי היה תלמיד ישיבת טעלז, לאחר מכן למד בבית התלמוד דקלם אצל הגאון הצדיק הקדוש רבי דניאל מובשוביץ זצוק"ל. שמו הלך לפניו כפארו של בית התלמוד.

זוכר אני, כי בשבת שלאחר החתונה כיבדו אותו לומר את השיעור במקום הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין - כזו ריתחא דאורייתא היתה שם...

כפי שכתבתי, בשיעור ישבו גדולי תלמידי החכמים דקובנה מכל הישיבות בליטא, ואלה היקשו לו ממקומות שונים בש"ס והוא, במנוחת הנפש צלל לעומקה של הסוגיה והמשיך לנווט את השיעור. היה זה כבוד גדול לומר שם שיעור.

לאחר פטירת חותנו הוא מילא את מקומו בבית דינו של הגאון ה"דבר אברהם" רבה של קובנה. הגאון רבי מרדכי שלפוברסקי היה ממורי הדרך החשובים שפיארו את קובנה. הוא קבע את מקום תפילתו בבית המוסר ומקום תורתו היה בכולל הגדול והמפורסם של סלבודקה. בין חברי הכולל, גדולי הרוח, מצא את מקומו.

מסירות נפש בהצלת רבי מרדכי

הייתי עמו בגטו, וזוכרני מעשה נס שארע לו, כיצד נותר בחיים באקציה הגדולה, שבה הלכו לעקידה כארבעה עשר אלף קדושים, מתוכם כארבעת אלפים ילדים הי"ד.

רבי מרדכי היה אז עם אשתו הרבנית ושתי בנותיו הקטנות. הרכב משפחה שכזה,

לפי הגרמנים ימ"ש היה מוות בטוח. ללא כל ספק אמורים היו להישלח ל"פורט התשיעי" על ידי הרוצח הנאצי, ראוקה ימ"ש.
לפתע הבחנתי כי השוטר קופל גוטמן, גיסו של רבי מרדכי, נכנס לקבוצתנו, שעמדה וחיכתה לעבור את הסלקציה (סלקציה - מיון. הנאצים כינו את המיון השרירותי, כביכול של חיים ומוות בשם זה. מי שהופנה שמאלה - פירוש הדבר למוות, וימינה- לחיים).

בסלקציה הנוכחית שמרו, כביכול, השוטרים היהודים על הסדר של היהודים העומדים לסלקציה. קופל גוטמן, שהיה שוטר בגטו, עבר את הסלקציה וזכה בבוקר לעבור לצד החיים יחד עם משטרת הגטו.
בסכנת נפשות עצומה, כשסרט משטרת הגטו עליו, נכנס בינינו והתחיל לחפש את אחיו אפרים ואת גיסו הגאון הרב מרדכי שלפוברסקי ואשתו. כשמצאם, ענד על שרוולם סרט של משטרת הגטו, חבש לראשם כובע של המשטרה, ובאמצע היום הגניב אותו עם אשתו ושתי בנותיו הקטנות מתוך הציבור המחכה לאקציה, מתחת לאפם של הגרמנים, לצד החיים - ימינה.

עד היום עוברת צמרמורת בגופי, בהיזכרי באומץ הרב ובמסירות הנפש שנדרשו כדי להצילם. לולי צעד זה, היה נגזר מוות בטוח על כל המשפחה.

גם כשחלה הגאון רבי מרדכי שלפוברסקי במחלה קשה בגטו (ראיתי אותו כשגרנו על ידם, סמוך לגדר התיל של הגטו) והיה צהוב כולו מחוסר דם - גיסו הקדוש, קופל גוטמן, השיג בעבורו כבשה, כדי שיוכל לשתות חלב, היות שהרופאים אמרו שכדי להצילו יש לתת לו לאכול חלבונים.

לפי החוק הגרמני אסור היה להחזיק בעלי חיים בגטו. אך למרות זאת, במסירות נפש השיג למענו את הכבשה, החזיקה במחסן והאכילה במשך שנה שלימה, עד שהגאון הרב מרדכי שלפוברסקי נרפא.

הקדוש רבי קופל גוטמן נרצח ב"פורט התשיעי", כעונש על כך שהוא וחבריו הגניבו לגטו משאית שהכילה כמה טונות קמח. הגרמנים תפסום, ולמרות השתדלותה של הנהלת הגטו להצילם, הם נרצחו בידי הגרמנים.

האח הצעיר, אפרים, ניצל בחסדי ה' מהגטו, עלה ארצה וזכה להקים דור ישרים ההולך בדרכי אבות. שתי בנותיו הקטנות של הגאון הרב שלפוברסקי, נלקחו על ידי הנאצים באקציית הילדים הי"ד, ובת נוספת נספתה במחנה שטוטהוף עם

שוטרים יהודיים בגטו קובנה

ה'פורט התשיעי'

אשתו הרבנית - לשם נלקחו עם חיסול גטו קובנה, הי"ד.

כשהשתחרר ממחנה לאנדסברג בגרמניה, היה מחבר הרבנים בגרמניה. אחיו גרו בארץ עוד לפני המלחמה, והם השיגו בעבורו סרטיפיקט (רשיון עלייה לארץ). בארץ קיבל משרה - חבר הרבנות ברחובות.

לאחר המלחמה היה הרב שלפוברסקי שבור ורצוץ בשל אובדן משפחתו. הוא התחתן שנית, אך מזיווגו השני, לדאבון הלב, לא זכה לילדים.

רבי בן ציון קליבנסקי

דמות נוספת הזכורה לי מבית המוסר, היא דמותו של הרה"צ רבי בן ציון קליבנסקי. שהיה מנהל כולל סלבודקה וידיד נפשו של ר' גדליה דסלר זצ"ל.

הרוסים רצו להגלות אותו ואת משפחתו לסיביר, אך מחמת מחלתו הושאר בקובנה, ואילו הרבנית וילדיהם נשלחו לסיביר.

בנו היקר והמצוין, רבי גרשון זצ"ל, מתלמידי ישיבת סלבודקה כתב בעיתון "יתד נאמן" על גלות סיביר, ואף הוציא ספר נכבד על מסירות הנפש שלהם בשמירת שבת ובקיום מצוות התורה, בהיותם שם.

הרה"צ רבי בן ציון קליבנסקי שהה בגטו קובנה מאוחר יותר, שם נספה עם כל הקדושים באקציית הילדים והזקנים, הי"ד.

רבי זיידל שרשבסקי

אחד המיוחדים בבית המוסר היה רבי זיידל שרשבסקי, בנו של רב העיר קוסובה. בקוסובה היו שני רבנים: אחיו של ה"חזון איש" - הרב קרליץ זצ"ל, והרב זיידל שרשבסקי.

רבי זיידל שרשבסקי היה מבחירי התלמידים בסלבודקה, עילוי עצום, ראשו היה כשמן זית צלול. הוא היה עשיר ובעל צדקה גדול, ואף כיהן כיו"ר אגודת ישראל בקובנה. רבי זיידל היה אחד מפארי בית המוסר הקובנאי. הוא נשא לאשה את נכדת הגאון הצדיק רבי צבי לויתן מאלקסוט.

בנו הגדול של רבי זיידל, היה חברי לספסל הלימודים בבית הספר ביבנה. בשנת

רבי איצלה קרליץ זצ"ל
רבה של קוסובה

תרצ"ח (1938) ביקר בארץ אצל סבו (בנו של הגאון הצדיק רבי צבי לויתן), שעלה ארצה לפני מלחמת העולם השנייה והתגורר ברעננה.

כששב לליטא מהביקור בארץ, סיפר לנו אודות הפרדס של סבו. כולנו האזנו בשקיקה לחדשות הטריות מהארץ, חשנו כאילו אנו נמצאים בפרדס של ארץ ישראל.

בזמן הרוסים הצליח רבי זיידל לעבור מליטא לאמריקה, אך את אשתו ואת שני בניו לא הספיק להעביר לשם. כל מאמציו בעניין עלו בתוהו. אשתו ובניו נותרו בגטו קובנה.

על שני בניו סופר המעשה הנורא שהיה באקציית הילדים בגטו קובנה. כאשר נתגלו בבונקר עם אמם, והאם התחננה לגרמני האכזר שיחוס על בניה ולא ייקחם. על אף שהבן הגדול היה כבר מעל גיל ארבע עשרה, ובאקציה לקחו ילדים רק עד גיל שתים עשרה - עקב הרעב הנורא הוא לא גדל והיה נראה כילד בן שתים עשרה.

הגרמני הסכים "להתחסד" עמה באכזריות נוראה ואיפשר לה לבחור ילד אחד משניהם, שיישאר עמה... שני בניה פשטו ידיהם והתחננו לפניה: "אמא, הצילי אותי!" ליבה נשבר בקרבה, והיא לא לקחה אף אחד מהם, כיון שאם היה בוחרת באחד מהם, היתה גורמת למותו של האחר. שניהם עלו על המוקד. חסד לאומים חטאת.

הגאון רבי חיים שמולביץ זצ"ל, ראש ישיבת מיר, היה מרבה לספר סיפור נורא זה.

אשת רבי זיידל נותרה בחיים ועברה לגור עם בעלה באמריקה. כשנפטר רבי זיידל שרשרבסקי, נטמן בבית החיים בזכרון מאיר, בקרבת קברו של הגאון רבי איזיק שער, ראש ישיבת סלבודקה בליטא ובא"י.

הרב בעק

הרב בעק היה, ככל הנראה, תלמיד ישיבת וולוז'ין. הוא היה תלמיד חכם גדול, ואף אדם אמיד. היה לו בית להשכרה וממנו התפרנס. הוא היה אחד מהגבאים של בית המוסר.

הדבר הבולט שאני זוכר אודותיו - דקדוק ההלכה שלו. הוא שימש כבעל קורא ללא תשלום, והדקדוק בקריאתו אינו ניתן לתיאור.

הרב בעק היה משגיח על הילדים שלא יפריעו ודאג שינהגו בחרדת קודש בבית המדרש. כילדים, חששנו ממנו מאד.

הבעיה העיקרית היתה בעת קריאת המגילה בפורים, כשלא שימש כ"בעל קורא". מידי שנה היו הילדים זורקים פיקות שהתפוצצו ברעש גדול, כדי למחות את זכר עמלק. את הפקקים היו זורקים במדרגות שהובילו לקומה השנייה של בית המוסר, שם היו מתפוצצים בהד שעשה רעש עצום. ברגע הראשון נבהלו הילדים מהרעש, ואחר כך היו בורחים בשל הפחד מהרב בעק.

מובן שהרב בעק כעס מאוד והיה מלא חרדה, שמא לא שמע מילה אחת מן המגילה ולא יצא ידי חובתו, אף על פי שקרא שוב, בכל זאת חשש שמא לא שמע ולא קרא כדין. כל מנוחת הנפש הסתלקה ממנו, והיה ניכר עליו שאינו יכול להירגע.

למרות שהתחנן לילדים שיזרקו פצצות לאחר הקריאה - לא הועיל הדבר, והילדים שכה חפצו למחות את המן, לא שעו לתחינתו.

בחרדת קודש זו, נוכחתי לדעת יראת שמיים מהי! פחד גדול כל כך, שמא לא יצא ידי חובת קריאת המגילה!

רבי זלמן טרקינסקי

הדמות הדומיננטית והפעילה ביותר בבית המוסר, היתה דמותו של רבי זלמן טרקינסקי, שהיה תלמיד חכם גדול - ממשתתפי השיעור הידוע בבית המוסר.

רבי זלמן היה אחד מעשירי קובנה, בעל צדקה ועסקן פעיל מטעם אגודת ישראל. בכל עת היו פניו שוחקות, תמיד כיבד כל אדם והיה ראשון לכל דבר שבקדושה.

הוא היה הגבאי הראשי בבית המוסר ובעל תפילת מוסף בימים הנוראים. היה לו קול אדיר, מלא רגש ומתיקות. אני זוכר אותו מימי ילדותי בעת "תפילת הגשם" בשמחת תורה. תפילתו זעזעה את כל נימי לבבי.

סיפר לי ידידי, רבי שמעון סגל, העומד בראש מוסדות קמניץ באמריקה, כי בתור נער היה מתפלל בבית המוסר, בפרט בימים הנוראים. עד היום, על אף שהיה במקומות רבים בעולם הגדול, עדיין לא שמע תפילה מרוממת כתפילתו של רבי זלמן.

בעת ההקפות כיבדוהו להשמיע את המכירה של "אתה הראית", ועד היום מצטלצל באוזני קולו הנפלא. בכל הקפה היה מתחיל את הניגון, ובקולו הערב היה מסיימה.

בזמן השתלטות הרוסים נשלח רבי זלמן עם אשתו ובנו לסיביר. למעשה, על ידי כך ניצל עם משפחתו. לאחר המלחמה זכה לצאת מרוסיה בניסי ניסים ומשם נסע לבתו שהתגוררה באמריקה.

הוא היה ידיד נעוריו של הגאון הרב מפוניבז', עד כדי כך, שהיו מדברים איש אל

מימין לשמאל: רבי דוד פוברסקי זצ"ל, רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל והרב כהנמן זצ"ל

רעהו בלשון נוכח. כששמע הגאון מפוניבז', שרבי זלמן נמצא באמריקה - שלח לו כסף כדי שיבוא לראותו, עד כדי כך היו ידידים.

ואכן רבי זלמן ביקר בארץ פעמים רבות, כשמטרת בואו היתה לבקר את אחותו, שהגיעה לארץ לפני המלחמה.

כששמעתי שרבי זלמן הגיע לארץ - נסעתי מייד לראותו. לא יכולתי לחדול מלהתבונן בו. הוא הזכיר לי את הפאר של בית הכנסת הגדול בבית המוסר דקובנה, שכה התגעגתי אליו. נזכרתי בלימוד המוסר שלו, בקולו האדיר, בתפילתו המתוקה ובשמחתו בשמחת תורה. חבל על דאבדין ואינם משתכחין!!

לרבי זלמן היה בן חמד בשם וולוול זאב, שזכה ללמוד אצל הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין בישיבת "אור ישראל". כמה קינאתי בו על שזכה כבר ללמוד בישיבה. הוא שהה עם אביו בסיביר וזכה לעלות לארץ. רבי זלמן נפטר בארץ ונקבר בה. יהא זכרו ברוך.

הרב רפאל בלוך

ברצוני לתאר דמות נוספת מהמיוחדים בין האברכים הצעירים בקובנה - הרב בלוך.

הרב בלוך היה אחד ממצויני ישיבת טעלז. הוא התחתן בקובנה וגר בה, והיה ממתפללי בית המדרש ומלומדיו. גם הוא היה מלומדי השיעור הגאוני של בעל ה"דברי יחזקאל". אביו היה אדם עשיר, בעל מפעל לתעשיית נייר בקובנה. אביו היה מתלמידיו הגדולים של רבה של טעלז וראש הישיבה, ר' לייזר טעלזער.

אביו, רבי רפאל בלוך, היה מגדולי החכמים בקובנה, ותורה וגדולה התאחדו על שולחנו. הוא מסר שיעור יומי בבית הכנסת ינובה, שנקרא גם "בית מדרש הקצבים". בית מדרש זה היה ליד הגשר שעל נהר הוויליי בדרך לסלבודקה, רב בית הכנסת היה הרב רוזנסון.

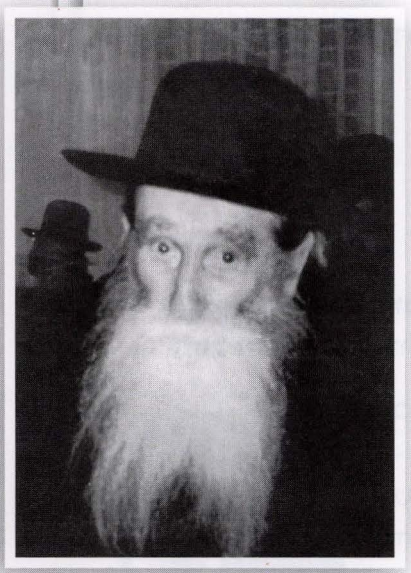
הרב רפאל בלוך זכה לעלות לארץ עם בתו וחתנו לפני פרוץ המלחמה. בארץ הוא היה שותף עם אדון סלומון משבלי במפעל לליטוש יהלומים, מראשוני מפעלי היהלומים שקמו בארץ.

בנו של הרב בלוך, היה בגטו קובנה ונהרג עם כל משפחתו באחת האקציות הי"ד.

דמויות נוספות בבית המוסר

זוכר אני יהודי נוסף, הרב גורביץ, שהיה עשיר גדול, תלמיד ישיבת סלבודקה, ואשר מלבד לימודו היה עסקן גדול ודאג לכל צרכי הציבור.

כמו כן בבית המוסר היה תלמיד חכם עצום, ר' זלמן ניסקין, שהיה מחריפי לומדי השיעור.

רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל

הגאון הצדיק רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל, שזכה ברחמי שמים גדולים להנצל ושימש כראש כולל בגבעת שאול בירושלים ורב בבית כנסת הפורשים בגבעת שאול. מייד עם הגיעו לקובנה, היה גם הוא אחד מהנוכחים הקבועים בבית המוסר.

אחד מהמיוחדים שם היה הרב שטינבך ז"ל שהיה תלמיד חכם גדול, מתלמידי ישיבת סלבודקה. לפני פרוץ המלחמה נסע לאמריקה וכך ניצל בחסדי שמיים. כל משפחתו נספתה בגטו קובנה מלבד בנו הגדול, רבי שלום שטינבך, שניצל וזכה להקים דור מפואר של תלמידי חכמים.

בבית המוסר בקובנה התפללו ולמדו רוב גדולי החכמים בעלי היחוס בקובנה, וכן אנשים מהשיכבה העשירה של היהדות החרדית.

אחד מהמיוחדים מזקני קובנה היה הגאון הרב כהן, מדייני קובנה, ששולבו באישיותו גאונות וצדקות. היה לו חתן בשם הרב איסר אלכסנדר, שהיה מלומדי בית המוסר. היו בבעלותו מלון קטן ומסעדה בהכשר המהודר ביותר בקובנה. שם היו אוכלים גם היהודים היראים של קובנה.

בבית המוסר היתה גם קבוצה של עורכי דין. ביניהם היה הרב ר' נחום לויתן, שלמד עריכת דין ופרנס את משפחתו בכבוד. אשתו היתה רופאת נשים חרדית מפורסמת, שטיפלה בכל נשות קובנה החרדיות.

הרב נחום לויתן היה תלמיד חכם מובהק, ממתפללי בית המוסר ומלומדי השיעור הגאוני. הוא היה בגטו קובנה וזכה להינצל עם אשתו ובנם היחיד שלמד ב"יבנה".

רוב שמותיהם של יהודים אלו נשכחו ממני, כיון שהייתי ילד צעיר. מאוחר יותר, כאשר שקעתי בגעגועים אל העבר שהיה ואיננו, נזכרתי במעט מן השמות, אולם את רובם הזכירו לי אחיי הגדולים, ר' דוב ור' רפאל שיחי'.

אבא אמר לי, כי חלק גדול מהלומדים בבית המוסר, יכלו לפאר את הרבנויות הגדולות בליטא. הם אמנם דאגו להצניע את גדלותם, אולם לא עלה בידם להסתירה מעיני חבריהם, תלמידי החכמים.

אלו היו חלק קטן מדמויות ההוד שפיארו את בית המוסר, אשרי עין ראתה כל אלה!

ה' ייקום דמם!!!

גדולי קעלם

לגאון הצדיק **רבי נחום וולוול זיו מקלם,** בנו של גאון וצדיק הדור, **רבי שמחה זיסל זיו מקלם** - היו שלושה חתנים גדולים וצדיקי עולם:

רבי דניאל מובשוביץ הי"ד

בכיר חתניו, היה הגאון הקדוש **רבי דניאל מובשוביץ** הי"ד - ממלא מקומו בתלמוד תורה דקלם, שהיה כבית המקדש של עם ישראל! בהזכירי את שמו של הגאון הקדוש רבי דניאל, רעד ורטט אוחזים בי. הוא היה כמלאכי מעלה, צדיק הדור, גאון בתורה ובמוסר כאחד מגדולי הדור.

החתן השני היה הגאון הצדיק רבי **אליהו אליעזר דסלר,** המשגיח דישיבת פוניבז' בארה"ק, מגדולי דורנו. והחתן השלישי היה הגאון הקדוש רבי **גרשון מיאדניק,** שניהל יחד עם גיסו רבי דניאל את תלמוד התורה בקלם.

לישיבה בקלם נסעו בחורים מבחירי הישיבות כדי להתעלות בתורה ובמוסר ולהגיע לשלמות. חלק מגדולי ישראל היו נוסעים לקלם ושוהים במקום במשך תקופה (כפי שהוזכר,

הגאון הקדוש רבי אלחנן וסרמן היה שוהה אף הוא מידי שנה בקלם בימים הנוראים).

מצבה הכספי של ישיבת "בית התלמוד" היה קשה מאד, כיון שלא היו להם משולחים שיאספו כסף למען הישיבה.

בסייעתא דשמיא, בעזרת גיסם, הגאון הרב אליהו דסלר (שהיה רב באנגליה), השיגה הנהלת הישיבה נדבן מאנגליה, ששם משפחתו 'זיו', וככל הנראה, היה קרוב משפחה של ראשי הישיבה. הוא נדב תרומה נכבדה, שבה רכשה הנהלת הישיבה שני בניינים גדולים בקובנה.

בניין אחד היה ברחוב לוקשה מספר שלוש עשרה, והשני - מחובר לבניין הראשון ברחוב יבלונסקי. הבניין ברחוב לוקשה היה בניין חדש ומפואר. התגוררו בו רופאים ועורכי דין, והיו בו חנויות גדולות. הישיבה השכירה את הדירות וכך הצליחו להחזיק את הישיבה ברווח.

לאחר תקופה קצרה החלו לצוץ בעיות. עיריית קובנה ראתה שרוב הבתים בקובנה שייכים ליהודים ורצתה לסלקם, לכן החלו לדרוש מבעלי הדירות לעשות חידושים ותיקוני בית. הם חייבו להתקין הסקה מרכזית ואינסטלציה בכל בית להעמיד שומר בית לנקיון הרחוב. מובן שתיקונים אלו עלו כסף רב, וזאת במטרה שהיהודים יאלצו למכור את בתיהם לליטאים.

בלית ברירה, נאלצה הישיבה למשכן את הבניינים כדי לעמוד בגזרות העירייה. שכן שכר הדירות לא היווה הכנסה מספקת.

משכר הדירות היה עליהם לשלם את המשכנתאות, את מיסי עירייה, את משכורתו של שומר הבית ואת ההסקה בחורף. ויחד עם זאת היה עליהם לדאוג שיותר כסף לצרכי הישיבה.

לאחר שקיבל הגאון הצדיק רבי דניאל את התרומה לקנית הבניינים - לא הסכים לקבל תרומות נוספות, משום שחשש כי אנשים יעדיפו לתרום לישיבת קלם במקום לתרום לישיבות אחרות, ועל ידי כך תיפגענה הכנסותיהן של הישיבות האחרות.

הנהלת הישיבה לא צמצמה כלל בהוצאות למען הבחורים, אך ראשי הישיבה, הגאון הצדיק רבי דניאל, וגיסו הגאון הצדיק רבי גרשון - חיו בצמצום נורא.

העוני והצמצום בו חיו לא ניכר היה במראם ובלבושם. הגאון הצדיק רבי גרשון - נראה היה תמיד לבוש בקפידה, בגדיו היו נקיים ללא רבב, ובת צחוק היתה נסוכה תדיר על פניו. הוא היה מגיע לקובנה פעם בחודש כדי לגבות את שכר הדירה ולשלם את החובות.

הגאון רבי גרשון מיאדניק

כששהה הגאון הצדיק רבי גרשון מיאדניק בקובנה, היה מתאכסן בבניין שבו גרנו בקומה השלישית. הדירה היתה בת שני חדרים קטנים. הוא קבע את מקום תפילתו בבית המוסר בקובנה, שם היה יושב במזרח ליד הצדיק רבי גדליה דסלר.

רבי גרשון מיאדניק הי"ד

בנוסף לכל מעלותיו של הגאון הצדיק רבי גרשון מיאדניק, הוא היה פיקח במיוחד. מייד כשהיה מגיע לבית המוסר היה הופך לראש ולמנהיג בית המוסר.

בשבת לאחר תפילת מנחה היה אומר שיחת מוסר עמוקה. הוא היה מוסר אף לנו, הנערים, משתתפי "תפארת בחורים" שיחת מוסר כפי הבנתנו. מטרתו היתה לחזק אותנו ולהשפיע עלינו ללכת לישיבות. ואכן נהנינו מאד שמתייחסים אלינו כלבני תורה.

תפילתו, ובפרט תפילת הלחש, היתה בנוסח קלם. לא נשמע מפיו קול או אנחה, רק שפתיו נעות וקולו לא נשמע, היה דבוק כל כולו בקונו. תפילה שכולה מוח, לב ונשמה.

משפחתי גרה לפני המלחמה בדירה שהייתה שייכת לתלמוד תורה של קלם. דירתנו היתה קטנה משאר הדירות בבניין, אולם אבי שילם יותר מכל דיירי הבנין. אני זוכר שאבא שילם שלוש מאות וחמישים ליט, סכום השווה בערכו לשבעים דולר לפני המלחמה. היה זה סכום נכבד. בסכום זה יכולנו לשכור דירה יפה יותר ברחוב יוקרתי בקובנה, אולם אבא לא הסכים לעזוב את הדירה בשום אופן. הוא אמר שאם

יעזוב - לא תצליח הישיבה להשכיר את הדירה במחיר כזה, וכך ייגרם הפסד לישיבה אשר עלול להשפיע על קיומה, מפני שלא קיבלו יותר תרומות.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, החלו הפרטיזנים הליטאים לחטוף יהודים ולרצוח אותם בבתים וברחובות. כל דיירי הבניין ששכרו את הדירות שבבעלות ישיבת קלם - ניצלו. אבא תלה הצלה זו בזכות הכסף ששילמו כשכר דירה לתלמוד תורה דקלם.

הפענדלה ומה שבתוכו

סיפורים מלאי הוד סופרו על הגאון רבי גרשון מיאדניק. חלק מהעובדות זכורות לי, על אף שבתקופה זו הייתי עדיין ילד, וחלקן שמעתי מאחיי הגדולים.

בארוחת הבוקר היה רבי גרשון אוכל פת לחם עם כוס תה. ייתכן שהיה מסתפק בחתיכת לחם גם בארוחת צהרים, אולם מטעם "מה יאמרו הבריות", היה מחפש מישהו שיבשל בעבורו תבשיל לארוחת צהרים.

כששהה בקובנה ביקש מאמא שתבשל בשבילו ושילם בעבור זה. אנו היינו עשירים, ובארוחת הצהרים היו אוכלים אצלנו כששה עשר אנשים מלבד בני משפחתנו. על שולחננו אכלו סבא וסבתא ואף המוכרות בחנות. כבוד גדול היה נופל בחלקנו, לו היה הגאון רבי גרשון מסכים שאמא תשלח לו מהאוכל שבישלה, אולם לצדיק היו תנאים וקבלות נוסח קלם, עליהם הקפיד עד מאד:

ראשית, הוא לא רצה להנות מהזולת ללא תשלום, ושנית - ארוחת צהרים המורכבת ממספר מנות בתוספת נתח בשר, היתה לדעתו בגדר תאוות עולם הזה.

ברשותו היה סיר קטן עם ידית, הנקרא באידיש "פענדלה". סיר זה הכיל נפח של כוס אחת. הוא ביקש מאמא שתבשל בעבורו אוכל שנכנס אך ורק בסיר הקטנטן, כדי שחס ושלום לא יהנה מהעולם הזה. מובן, שצדיק זה לא ביקש מאכל מסוים, ולא הפריע לו אם יבשלו בעבורו רק אטריות או רק תפוחי אדמה. כל מטרתו היתה לצאת ידי חובה, שידע הציבור שאכל אוכל מבושל.

אמא הצדקנית שמחה עד בלי די שזכות גדולה שכזו נפלה בחלקה, לשמש את הצדיק, חתנו של הגאון הצדיק רבי נחום וולוול זיו. על אף שהייתה עסוקה בחנות הנעליים הגדולה שבבעלותנו, בישלה בעבורו מידי יום.

אמא היתה מחפשת דרכים "להערים" עליו. היא היתה לוקחת מהאוכל שבישלה בעבור כולם - נתח גדול של בשר עגל, מוסיפה לסיר מעט מרק, גזר קטן ומספר אטריות. לאחר שהכניסה את כל אלו במעשה ניסים, בישלה במשך זמן מועט בסיר הקטנטן, כדי למלא את התנאי של הגאון. כך היתה מביאה לצדיק אוכל מזין ובריא לארוחת הצהרים.

זכורני, שבאחד הימים סיפרה אמא לאבא בהתרגשות, שהצליחה להכניס לסיר הקטן אף ביצה, בכך שהכינה אטריות מעורבבות עם ביצה. שמחתה על כך שהצליחה לגרום שהצדיק יאכל ביצה, היתה ללא גבול. לא היה ספק בלבה, שהצדיק מחשיב את הביצים למותרות ואינו אוכל מהן.

הגאון הגדול, שפיקח היה, הבין שאמא "מערימה" עליו משום שרוצה לכבדו, אולם מאחר שבישלה לפי תנאיו - בסיר קטן בגודל כוס - הסכים לקבל את האוכל. כל זאת, על אף שנתנה לו מידי יום חתיכת בשר עגל.

אמא בישלה למען הצדיק במשך מספר שנים, בכל הזמן ששהה בקובנה. באחד הימים הגיע הגאון לביתנו ואמר לאמא, שאינו רוצה עוד להטריח אותה בבישול למענו, מאחר שהוא יודע כי היא עסוקה מאד בניהול העסק הגדול.

אמא ניסתה לשכנע את הצדיק ולהסביר שהבישול אינו מקשה עליה כלל, ומבחינתה אין זו טרחה, שכן היא מבשלת מידי יום כמות גדולה בשביל המשפחה הגדולה, כך שבישול בכמות מועטת אינו מהווה טרחה כלל. כל שכנועיה לא הועילו, והגאון חדל להביא את ה"פענדלה" שלו. אמא הצטערה צער רב על כך, שאינה יכולה לשמש עוד את הצדיק.

רבי גרשון ביקש מהגברת טרוצקי שתבשל במקום אמא את התבשיל לארוחת הצהרים. משפחת טרוצקי התגוררה אף היא בבניין בו גרנו. בני המשפחה היו אנשים יראים ושלמים והם התפרנסו ממעדניה שהייתה ברשותם. הצדיק רבי גרשון הכיר את המשפחה, משום שהם שכרו את החנות ואת ביתם מהישיבה שבראשותו.

מידי בוקר הייתי רואה את רבי גרשון יורד מדירתו לקומה הראשונה, כשהסיר הקטן בידיו, כדי שגברת טרוצקי תבשל בעבורו תמורת תשלום. ואכן, הגברת טרוצקי בישלה בתמימות מה שביקש - פעם כוס אטריות ופעם כוס תפוחי אדמה. רבי גרשון היה מאושר שבקשתו מתמלאת, וכך זוכה שלא להנות מהעולם הזה. הוא היה אוכל את התבשיל עם חתיכת לחם - מאכל בנוסח גדולי קלם.

כשנאלץ הצדיק להישאר במשך תקופה ארוכה בקובנה, היה מוכרח לבקש מאמא שתכין לו דגים, בשר, מרק וחלות לשבת.

אחי הגדול, רפאל שיחי', סיפר לי, שפעמים רבות זכה לעלות עם אמא כדי להביא לגאון את האוכל לשבת. אמא לא הסכימה לתת את המצוה לאיש, והיא בעצמה עלתה להביא לצדיק את האוכל. תמיד ביקשה מאחד מבניה ללוותה, כדי לחנכו וכדי שלא יהיה חשש של ייחוד. לעיתים, הייתי אף אני עולה עם אמא לביתו של הצדיק.

סעודה שאינה מספקת

באחד הימים הגיע הצדיק לקובנה ביום שישי ולא הספיק לבקש מאמא שתכין אוכל למענו. על אף שאמא בישלה כמות רבה בעבור בני המשפחה והאורחים, והאוכל היה בכמות מספקת גם בשבילו, לא הסכים הצדיק לקבל ממנה אוכל.

אמא התחננה לפניו שיבוא לאכול אצלנו ואבא אף הוא עלה אליו וביקש שיואיל לכבדנו בנוכחותו בסעודת השבת, אולם הגאון לא הסכים בשום אופן ואף סירב שנשלח לו בשר ודגים לכבוד שבת. הוא חשש שמא זוהי סעודה שאינה מספקת לבעליה. לא הועילו כל ההסברים והשכנועים, שכן היתה זו אחת מההנהגות ומהקבלות של קלם, ומהן לא זז כמלוא הנימה. הקבלות שקיבל ועמידתו האיתנה שלא לבטלן - הרי הן הכבוד האמיתי של התורה ושל שבת. במשך השבת אכל הצדיק רק חתיכת חלה שקנינו לו ושתה תה.

רבי גרשון מיאדניק בקובנה

עוד על גדלותו של הגאון רבי גרשון, סיפרה לי אישה מבוגרת, שלמדה בבחרותה בסמינריון "בתיה" בטעלז - שהיה סמינר חרדי למורות שלימדו אחר כך בבתי הספר החרדיים בליטא (במקום היה אף סמינריון למורים תחת הפיקוח החינוכי של הנהלת ישיבת טעלז).

אשה זו היתה ילידת קלם היא גרה בשכנות

עם משפחת מיאדניק. אחיה היה אחד מהבחורים המצוינים בישיבת טעלז. באחד הימים קיבל צו התייצבות לצבא הליטאי. לפני קיבל דיחוי מספר פעמים, לכן כאשר קיבל את הצו שם פעמיו לקובנה כדי לנסות לקבל שם פטור או דיחוי.

כמרים ולומדי כמורה קיבלו פטור מהצבא, אולם בכל התקופות לא הושוו תלמידי הישיבות הקדושות ללומדי הכמורה ולא קיבלו הפטור. היו תקופות שבחורי הישיבה בליטא קיבלו בקלות פטור מהצבא, אך היו זמנים, שלא שחררו את הבחורים מהשירות בצבא. לעיתים כשבני התורה לא הצליחו לקבל פטור, הם עזבו את ליטא ועלו ארצה או נסעו לאמריקה טרם המלחמה, וכך זכו להינצל.

מסיבה זו החליטו הסבא מסלבודקה, הצדיק רבי נתן צבי פינקל והגאון רבי משה מרדכי אפשטיין - לפתוח סניף של ישיבת סלבודקה בעיר חברון בארץ ישראל. יד ההשגחה סובבה שיעלו לארץ ויינצלו מהשואה האיומה. שנה לאחר הקמת ישיבת סלבודקה בארץ ישראל חזרה הממשלה הליטאית לתת פטור לבני התורה בליטא.

אחיה של האשה שסופרה קודם לכן נאלץ לשהות במשך חודש בקובנה כדי לפעול לקבלת פטור. לשם כך איפשר לו הצדיק רבי גרשון מיאדניק להתאכסן בדירתו בקובנה עד שיסדר את הפטור. הבחור התאכסן בדירה והכין לעצמו את האוכל.

באחד מימי שישי, לאחר שהכין הבחור אוכל לעצמו, הגיע לפתע הצדיק רבי גרשון מיאדניק לקובנה לצורך חשוב. היתה זו השבת אודותיה סיפרתי, שבה לא הספיק להזמין אוכל לצרכי שבת ובשום אופן לא רצה לקבל אוכל מהוריי.

הבחור מישיבת טעלז, לא הבחין שאין לצדיק אוכל ותבשיל לשבת, מלבד חלות ויין. הוא לא חשד כלל בכך כיון שלא ידע מהנהגותיו של הצדיק.

אני זוכר, שכאשר עלינו בערב שבת לדירתו של הצדיק כדי לתת לו את החלות לשבת, הבחנו שרבי גרשון הכין לעצמו מים חמים בטרמוס. זה האוכל שהיה לו.

הבחור סיפר לאחותו, שהצדיק קידש על היין ואכל חלה, ואילו הוא אכל את האוכל שהכין. לאחר מכן ראה הבחור, כי הגאון רבי גרשון מחזיק סיר קטן - ה"פענדלה" המפורסם שבו תמיד בישלו בעבורו - ומסתיר בידיו את הכלי, כדי שהבחור לא יצליח להבחין בתכולתו. הוא אכל חתיכת חלה ושם את הכף בתוך הסיר, כאילו הוא אוכל את תבשיל השבת שבתוך הסיר, וחוזר חלילה.

הבחור עדיין לא חשד בדבר. הוא חשב שמדובר בהנהגה מקלם, ולימוד היא צריכה, ובלי לשאול שאלות - אכל מן המזון שהכין לעצמו.

בינתיים התעמק הצדיק רבי גרשון באיזו קושיה והמשיך להכניס את הכף לסיר כאילו הוא אוכל תבשיל. לפתע שמע הבחור שהכף דופקת בסיר ריק. הוא חשב לתומו, שכנראה בשל התעמקותו בסוגיה לא הבחין הצדיק שסיים את תכולת ה"פענדלה", לפיכך העיר לצדיק שכבר סיים לאכול את כל תכולת הסיר. הצדיק רבי גרשון התעורר ואמר, כי אכן לא הבחין שכבר סיים לאכול.

לאחר מכן ראה הבחור, שהסיר אינו מלוכלך משיירי מזון. רק אז הבין שהסיר היה ריק לגמרי והצדיק השים עצמו כאוכל, כדי שלא יחוש הבחור שאין לו תבשיל וירצה לכבדו מהאוכל שהכין לעצמו, והצעה זו בשום אופן לא היה מקבל - לאכול מסעודה שאינה מספקת. הבחור היה נפעם ונרגש לנוכח גדלותו וצדקותו של הגאון רבי גרשון מיאדניק.

הכנסת אורחים אמיתית

סיפור נוסף על גדולי קלם - הגאון הקדוש רבי דניאל וגיסו הגאון הקדוש רבי גרשון - שמעתי מהאשה החשובה, הרבנית דבורה אולשטיין, בת הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר.

הרוסים הגלו אותה לסיביר עם בעלה הרב הצדיק רבי אליהו אולשטיין ועם בתם התינוקת. הרב אולשטיין, שהיה מתלמידי ישיבת טעלז, היה המורה שלי לגמרא ב"יבנה". משפחתם היתה אחת מהמשפחות המיוחדות שהאירו בצדקותם את הקוטב הצפוני בתקופת מלחמת העולם השנייה.

הרבנית אולשטיין כתבה ספר לילדיה ולנכדיה, אודות מסירות הנפש לקיום תורה ומצוות בקוטב הצפוני. למרות התנאים האיומים הם שמרו שבת במסירות נפש והקפידו על כשרות. הם רעבו עד מוות ובלבד שלא להיגעל במאכלות אסורים. ואכן הם זכו להקים בארץ דור ישרים, וצאצאיהם הוגים בתורה בישיבות הקדושות בארה"ק.

האחים הקדושים - הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר, והגאון הצדיק רבי ראובן דסלר, אביו של המשגיח דפוניבז', הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר - היו עשירים מאד ומתומכי התורה הגדולים ברוסיה. הם פרנסו את כל בני התורה שנמלטו

לעירם ברוסיה טרם המהפכה הקומוניסטית. מובן שהם עצמם לא נהנו כלל מהעולם הזה, כפי שנהגו התלמידים של קלם.

לאחר שעלו הקומוניסטים לשלטון, הולאם כל רכושם, והצדיק רבי גדליה דסלר נאסר. לאחר מספר שנים הצליחו לצאת מרוסיה בניסים גדולים ולהגיע ללטביה משם עברו לליטא.

מובן שהמקום הראשון אליו נסעו - קלם. הקדוש והטהור רבי דניאל מובשוביץ, וגיסו הגאון רבי גרשון מיאדניק, מנהלי בית התלמוד תורה דקלם, קיבלו את פניו והזמינו את המשפחה הכבודה, משפחת הרב דסלר, לארוחת צהרים.

הבת - מרת דבורה, שהייתה נערה צעירה נכנסה בשעת הארוחה למטבח כדי לראות מה מכינות הנשים הצדקניות, בנותיו של הגאון הצדיק רבי נחום וולוול זיו. הן לא הבחינו בהיכנסה למטבח ושוחחו ביניהן ואמרו, כי המרק שהכינו לארוחת הצהרים - לא יספיק לכולם, שכן בתקופה זו שררה בבית דלות נוראה.

האחיות הצדקניות הכינו לעצמן "כאילו" מרק. הן שפכו מים חמים לתוך שתי צלחות ושמו בהן מעט עלי תה שנתנו צבע למרק. הן הוסיפו מעט אטריות כדי שהנוכחים לא ישימו לב שהמרק שלהן שונה.

דלות כה קשה היתה מנת חלקם, עד כי לאשת גדול הדור, הקדוש רבי דניאל, ולאחותה הצדקנית, לא היתה צלחת מרק לארוחת הצהרים.

בשבת האחרונה טרם פרוץ המלחמה שהה הגאון הצדיק רבי גרשון בקובנה. ביום ראשון באו שני בחורים מישיבת קלם בעגלה כדי להסיע את הצדיק רבי גרשון לקלם. זכיתי לחזות בפניו הקדושות טרם נסיעתו בעת יושבו בעגלה. מראהו היה איום ונורא.

בקלם עלה על המוקד עם כל משפחתו: ילדיו הקטנים, הרבנית, ואף גיסו הגאון הקדוש, רבי דניאל מובשוביץ הי"ד. אנו שמענו את דבריו האחרונים טרם נהרג על קידוש ה'.

רבים תוהים, כיצד נודע לנו מה אמרו הצדיקים הקדושים טרם עלייתם על המוקד. בדרך כלל הצליח אי מי לברוח מן התופת והוא שהעביר לנו מאוחר יותר את דברי הקדושים ברגעיהם האחרונים.

אף אנו בהיותנו בגטו קובנה, שמענו על גיא ההריגה בקלם ועל מילותיו האחרונות של הגאון הצדיק רבי דניאל הי"ד (כפי שיסופר בספרי השני).

אברכי הכולל

בעיירת הקייט קלטובה גרו בשכנותנו אברכי כולל סלבודקה: הגאון רבי זלמן פרמוט, שנקרא רבי זלמן קוברינר על שם עיירתו וכן הגאון רבי בנימין אזינסקי, הגאון רבי זבולון גרז, הגאון הרב קורפ, ומנהל הכולל, הגאון הגדול הרב דוביאנסקי ואברכים חשובים נוספים, שאת חלקם איני זוכר.

רבי זלמן, העילוי העצום, ורבי בנימין, גדול הלמדנים ישנו על מיטות העשויות מקרשי עץ פשוטים עליהן הניחו שק מבד עבה לתוך השק היו מכניסים קש שנקרא באידיש "שניק". מעל השק שמו סדין מבד וכך ישנו צדיקי עולם אלה.

לפעמים גם השק לא היה. משום שאת הריהוט נתן בעל הדירה, האיכר הליטאי. העברת הריהוט מסלבודקה היתה כרוכה בהוצאה גדולה, ומכיון שלא היה להם מספיק כסף, הם חיו בצורה כזו. את הריהוט שלנו היה בעל הבית מעביר בקיץ עם עגלתו, וכן את המיטות הטובות של ההורים ושאר הדברים ההכרחיים. מובן ששילמנו בעבור העברת הרהיטים כסף רב, ולאחר הקיץ היה האיכר מחזיר הכל לדירתנו בקובנה.

הגאון רבי זלמן פרמוט

סיפורים רבים סיפרו על רבי זלמן פרמוט. הוא היה אחד ממנהלי כולל סלבודקה. למעשה, ניתן לתארו בשלוש מילים - דמות שכולה תורה. הוא היה פרוש מהעולם הזה. הוא לא ידע מה הוא אוכל ומה הוא לובש, רק דבר אחד היה בעולמו - תורה. נהרה וחדוה היו נסוכות תדיר על פניו. כה מאושר היה על הזכות הגדולה שניתנה לו- ללמוד תורה. פניו היו שוחקות מסברה טובה ששמע, מחידוש שהתחדש לו.

אמרו עליו, כי מיום שהגאון רבי אהרן קוטלר עזב את סלבודקה - לא קם עילוי שכזה ובעל כשרון כהגאון הקדוש ר' זלמן פרמוט זצ"ל.

לגאון רבי זלמן היו שני בנים ובת. והם שכרו חדר אחד מתוך דירה. בדירה היתה מרפסת גדולה שהיתה מיועדת לאכילה והיה המקום מרווח לכולם. העניות בימים ההם היתה גדולה והנשים לא ישבו כל היום במטבח והכינו תבשילים

רבי זלמן פרמוט הי"ד
חבר הנהלת הכולל בסלבודקה

משום שלא היה להן מה לבשל. לכן אפילו במטבח היו ישנים בחורים. עם זאת לא ניכרה על פניהם עניותם ודחקותם. תמיד הסבירו פנים לכולם.

הגאון רבי זלמן נישא בהיותו בחור מבוגר. הרבנית היתה בת של אחד מגדולי הרבנים בליטא, ואל אף שהייתה צעירה ממנו בשנים רבות, הסכימה לשידוך שהרי היה אחד מהאריות בחבורה בסלבודקה. בישיבת סלבודקה היו בחורים מבוגרים רבים, משום שבמלחמת העולם הראשונה גלו רבים וכשחזרו לאחר ארבע - שש שנים היו כבר מבוגרים מידי והתקשו למצוא את זיווגם.

כשסיפרתי בישיבת חברון על גאונותו של רבי זלמן, סיפר עליו הגאון רבי דוד פינקל זצ"ל, שפעם הציעו שידוך לבחור חשוב ומבוגר בישיבת סלבודקה. לפני הפגישה הראשונה שלח אותו הגאון רבי אייזיק שער, ראש הישיבה, לאברך חשוב מהישיבה שידריך ויכוון את הבחור לקראת הפגישה, שהרי הבחור מעולם לא דיבר עם אישה. לכן נבחר אברך נשוי שעזר והדריך בחורים. במי בחר הגאון רבי איזיק שער שידריך? הוא בחר באברך עלוי גדול ובעל רגש עצום - הגאון רבי זלמן פרמוט.

פעם אחת לאחר שחזר אחד הבחורים מפגישה, נכנס הגאון רבי זלמן לראש הישיבה ונראה היה שהוא נסער ונרגש מאד ומרוב התרגשות הוא נטל ספר מוסר וסטנדר והתחיל ללמוד מוסר בהתפעלות עצומה. ניגש אליו ראש הישיבה, הגאון הצדיק רבי אייזיק ושאל: "מה יצא מהשידוך, האם יש התקדמות?"

הגאון רבי זלמן השיב כשרוחו סוערת מאד: "רבינו, תמיד מדבר עימנו על גדולת האדם, מה כוחה של מילה שאדם מוציא מפיו. עתה למדתי והשגתי שזאת המציאות: מילה יכולה להחריב עולמות או לבנות עולמות".

כך המשיך הגאון רבי זלמן ללמוד מוסר בקול רם. לאחר כעשרים דקות ניכר היה שנרגע מעט ואמר לראש הישיבה, שתי מילים אמרה המדוברת: "איני רוצה", ובכך נעצר השידוך ונחרב עולם שיכול היה להיבנות על ידי תלמיד חכם גדול זה. אם רק היתה אומרת מילה אחת: "כן", היתה בונה עולם של תורה, היתה זוכה להקים דור של תלמידי חכמים.

הגאון רבי זלמן היה מוצא דרך לשים ללעג ולקלס את תאוות האיכרים. סיפרו עליו, שפעם הלך ברחוב בסלבודקה וראה עמודי חשמל עשויים מעץ מונחים על המדרכה. עמדו אנשים מסביב והתפעלו על גודל העצים. תמה הגאון רבי זלמן: "הלזה תקראו עץ גדול? והרי יבוא האיכר הליטאי ביום ראשון, לאחר שאכל את בשר דבר אחר, וינקה את שיניו בקיסם זה".

הכל פרצו בצחוק. אצלו, היה האיכר הליטאי סמל הגשמיות, דמות של זולל וסובא, שאף דבר גס כמו עץ גדול עשוי לשרת את צרכיו והנאותיו.

הגאון רבי זלמן פרמוט היה נוסע בעגלה לעיירות ומביא נערים עילויים לראש הישיבה לגאון רבי איזיק, הוא היה נכנס עם הנערים לראש הישיבה ואומר: "הבאתי את העילויים שבעיירות".

הגאון רבי זלמן פרמוט בתור אחד ממנהלי הכולל בסלבודקה היה נוסע לאמריקה כדי לאסוף תרומות לכולל לפני מלחמת העולם השנייה.

סיפר לי ש"ב של סבי, הגאון רבי משה לייב כגן:

רבי שבתאי יוסף רשקס היה גר בסנט-לואיס. וכשהיה אצלו רבי זלמן פרמוט לפני המלחמה רבי שבתאי רשקס התרשם מאד מגאונותו ומשמחת החיים שבו, והתחנן לפניו שיקבל עליו את הרבנות הראשית של היהדות החרדית בסנט-לואיס ויעביר את משפחתו לאמריקה. אבל הגאון לא הסכים לכך בשום אופן. מבחינתו עזיבת הכולל בסלבודקה הינה עזיבת מקור חיים!

רבי זלמן פרומט הי"ד בארה"ב

רבי שבתאי רשקס היה מוכן להתחייב על כל מה שרבי זלמן ידרוש, אך רבי זלמן לא הסכים. הוא לא רצה להגר לאמריקה עם ילדיו, מפני שחינוך הילדים לתורה ויראת שמיים בתקופה ההיא באמריקה, ובפרט בעיר סנט-לואיס היתה משימה קשה וכמעט בלתי אפשרית. (משפחת רשקס בסנט-לואיס סיפקה באותם הימים חלב כשר לניו-יורק. הם היו שולחים מיכלים של חלב כשר בתוך קרח והעבירו אותם ברכבת ליהדות החרדית בניו-יורק. הם גם היו מפורסמים באמריקה בייצור גבינות כשרות).

הגאון רבי זלמן חזר לליטא, ובזמן הגטו בקובנה מסר שיעור גאוני בו למד עם הגאון רבי בנימין אזינסקי, עם אבי הגאון ועם תלמיד חכם נוסף - הרב גורביץ מבית המוסר. למביט מן הצד היה נראה כאילו אין חייהם תלויים מנגד.

בעת חיסול הגטו נשלחו הגאון עם משפחתו - שמנתה חמש נפשות: שני בנים ובת - לגרמניה ללגר 1 בלנדסברג.

לאחר שבועיים ערכו הגרמנים אקציית ילדים ונערים ושלחו את הבן הצעיר לאושוויץ - שם נהרג על קידוש השם בתאי הגזים. אשת הגאון, שהייתה בת גדולים, נלקחה לשטוטהוף עם בתה בת הארבע עשרה. את הילדה לקחו באקציה עם הילדים הקטנים. למעשה, בגיל ארבע עשרה כבר לא שלחו הגרמנים לאושוויץ אלא לעבודה במחנות, אך מחמת הרעב לא התפתחה הנערה ונראתה כבת שתים עשרה בלבד. הרבנית הצטרפה לבתה הצעירה והן הועלו על המוקד.

כמאה ועשרים נערים מקובנה נלקחו במשלוח ללגר 1 בלנדסברג ואחר כך הועברו לאושוויץ, רק כארבעים מתוכם נותרו בחיים. לאחר מספר שבועות נערכה אקציה של זקנים וחולים במחנה לנדסברג, והגאון רבי זלמן פרמוט נלקח עם החולים לתאי הגזים באושוויץ הי"ד.

בנו הבכור, שמואל בן השבע עשרה, נספה מעבודה קשה במחנה 1 - לנדסברג.

לא נותר זכר ממשפחת פרמוט. הם היו קרבן עולה תמימה לעם ישראל, ומי ייתן לנו תמורתם?!

הצלה מטביעה

ברצוני לספר על שמואל, הבן הבכור שהציל את חיי מטביעה בהיותנו בקלטובה.

כפי שכבר כתבתי, בקיץ היינו נוסעים לעיר הקיט קלטובה, ואחד הדברים שעשינו למען הבריאות היה שחייה בנהר הניימן. המים היו נקיים מאד. עדיין לא ניקזו לתוך הנהר את הביוב העירוני ואת הפסולת התעשייתית. אנחנו עם המשפחות החרדיות היינו הולכים כמאה מטר לפני הפלז'ה כדי לשחות, על אף שהיו מקומות נפרדים לגברים ולנשים.

הייתי כבן חמש-שש והלכתי לשחות בחברת נערים ובחורים, חבריו של אחי. כולם ידעו לשחות. בין הנערים היה גם בן הגאון רבי זלמן פרמוט, שהיה אז

כבן שלוש עשרה. בנהר הניימן היה מקום שבו המים היו רדודים, ורק אחרי מספר מטרים הפכו המים לעמוקים יותר. כשהגיעו לשם החברים הם החלו מייד לשחות. אחי לא ידע שאני הולך אחריהם ושאיני יודע לשחות, ואילו אני חשבתי שהמים רדודים.

אחי המחבר - ר' דוב ור' רפאל בנהר הניימן

פתאום הרגשתי שאין כבר קרקע תחת רגליי, ומכיון שלא ידעתי לשחות, התחלתי לטבוע. ברגע זה חנן אותי בורא העולם בדעת. ניסיתי לדמיין איך שוחים וחשבתי שעושים פעולות בידיים וברגליים. ניסיתי לעשות כמותם והתחלתי לצוף על פני המים, אך במקום לשחות לשפת הנהר, סחף אותי הזרם לעומק הנהר. בעודי נאבק במים נגד הזרם, הרים שמואל פרמוט הי"ד את ראשו והבחין שאני בסכנת טביעה. הוא ידע לשחות ומיהר לעברי בשחייה והחל לסחוב אותי לשפת הנהר, כשאני מניע את ידיי ואת רגליי. כך הציל אותי ממות, יהא זכרו ברוך.

אני זוכר, שבמשך כל זמן שהותנו בעיר קלטובה דיברו הגאון רבי זלמן פרמוט והגאון רבי בנימין אזינסקי בלימוד. אולם בעיר חסרו ספרי קודש מה יעשו?

סבי הגאון, רבי משה לייב כגן, היה יושב על כסא נוח ולומד בעל פה, הם היו ניגשים אליו להוטים בויכוח למדני, ומשום שידע את כל התורה בעל פה היו שואלים אותו: "רבי משה לייב, מה לשון הגמרא, התוס', הרמב"ם בדף...". גאוני עולם אלה רצו לדייק בלשון הגמרא או התוס', וסבי הגאון מילא את בקשתם, הוא היה אומר להם מילה במילה כאילו מונחת היתה הגמרא לפניו.

כך היו ממשיכים לעסוק בימה של תורה, ומשנתקלו בספק פנו אליו. לצופה מן הצד היה נראה המחזה, כי כאילו ניגשים השנים לאוצר הספרים ומוציאים כל ספר שלבם חפץ ומייד מתיישבת דעתם.

הגאון רבי זלמן שכר חדר אחד מתוך דירה, ואת החדר השני שכרה משפחת הרב

הגאון בנימין אזינסקי. גם הוא היה חבר כולל סלבודקה. גאון עצום היה, בעל ראש ברזל, עוקר הרים בסברותיו. שני גאונים אלו, בעת שדיברו בלימוד רעד גופם מעוצמת הלימוד.

הגאון רבי בנימין אזינסקי

הגאון רבי בנימין היה שקוע בלימוד בצורה מיוחדת, הוא היה יורד עד לעומקה של כל סוגיה ומתעקש ליישבה. רבי בנימין התאפיין בראש ברזל. הוא היה מיישר קושיות, מרעיד עולמות בתורתו. זאת תוך כדי כיבוד החברותא שלו, הגאון רבי זלמן.

כאן אספר סיפור שבאזניי שמעתי ובעיניי ראיתי:

הרבנית לאה אזינסקי, שהייתה ידידת נפש של אמי, היתה פונה אל בעלה הגאון בלשון רבים. הגאון רבי בנימין היה מוכיח אותה על כך. הוא היה אומר לה, שהוא בעלה ולבעל פונים בלשון יחיד, "אתה" ולא "אתם". אך היא נותרה בשלה והייתה קוראת לו בלשון רבים. כך נמשך הדבר זמן רב. פעם כשעמדתי בקרבתם ולידי אנשים נוספים, אמר הגאון רבי בנימין שהוא אינו יודע מה לעשות בעניין זה.

לא יכלה הרבנית להבליג עוד, החלה לבכות ואמרה לתלמידי החכמים שהיו שם: "איך אתם דורשים ממני דרישה כזו, לומר לבעלי 'אתה'", היא בכתה וצעקה באידיש: "גיוואלדז!" היא טענה שאמנם הוא בעלה, אך כבוד התורה מחייב אותה לפנות כך לגאון כזה. מאותה סיבה, כאשר היה עובר לידה היתה תמיד קמה לפניו כמו לפני ספר תורה.

הם לא זכו לילדים משלהם, ועל כן לקחה הרבנית את בת אחותה וגידלה אותה כבת. הם היו שלוש שנים בגטו ולבסוף נשרפו בבונקר הי"ד.

בביתם גרה משפחה נוספת, משפחת **הרב דוביאנסקי**. הוא היה גאון עצום ראש כולל סלבודקה. אני זוכר שהתפעלתי מאד מבנו רבי בנימין, שהיה מהמצוינים בישיבת סלבודקה. אמרו עליו שהנה צומח כאן אחד מגדולי הדור הבא.

ראיתי שכאשר אכלו תבשיל חלבי, היו אוכלים בצלחות מעץ וכפות מעץ כדי לעשות היכר בין תבשיל בשרי לבין תבשיל חלבי. הם נהגו כך, כדי למנוע שגגה קלה. ומשום כך גם הסיר של תבשילי החלב היה עשוי מחרס.

צדיקים אלה לא הסתפקו בסימנים על הכלים, כפי שהיה מקובל בעבר, אלא עשו

הבדל ניכר בין בשר לחלב. כפות העץ היו גדולות, מגושמות וכבדות, והיה קשה לאכול איתן. אולם יראת השמים שלהם היתה גדולה לעין שיעור.

בנותיו של הגאון רבי דוביאנסקי זכו להינצל. הן עברו את הגטו, שהו במחנה שטוטהוף ואחר כך זכו להקים דור של לומדי תורה באמריקה.

בבית הסמוך לביתנו גר הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל. שכונתנו בקלטובה הפכה למקום תורה: הגאון רבי זבולון גרז, הגאון רבי זלמן פרמוט, הגאון רבי בנימין אזינסקי וגדולי תורה נוספים הפיחו חיים של תורה באיזור.

פגישה עם הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל

כאן אספר סיפור שארע לי בפגישה אקראית עם הגאון רבי זבולון גרז זצ"ל.

לאחר השחרור כשזכיתי לעלות לארץ בעלייה בלתי ליגלית (לא חוקית), לא היה לי כסף לנסוע ולבקר את ידידי משפחתנו, ביניהם הגאון רבי זבולון גרז והרבנית שחיבבתי אותם כל כך. דמותה של הרבנית הזכירה לי את אמי היקרה, שהייתה חברתה בלב ובנפש.

בשנת תש"ח או תש"ט נערכה חתונה בישיבה. החתונה נערכה באולם בית היתומים "בלומנטל" בשכונת הבוכרים בירושלים. נראה שזו היתה חתונה חשובה, ועל כן הגיעו אליה רבנים חשובים. החלטתי לבוא לחתונה בעודי מסתובב בחתונה ראיתי לפתע את הגאון רבי זבולון גרז, ידיד משפחתי מקובנה. שמונה שנים חלפו מאז ראיתיו. ניגשתי אליו והצגתי את עצמי. מיד כאשר שמע מי אני, אחז

המחבר עם רבי זבולון גרז זצ"ל

בידי וטמנה בידיו כך העביר לי זרם של אהבה כאהבת אב ואם. הוא לא עזבני כל החתונה.

שמחתו היתה כה גדולה עד כי לא יכול היה לדבר מרוב התרגשות, רק קרא בקול: "איצלה, איצלה..". זה היה כינויי בשנות ילדותי. זמן רב חלף מאז שמעתי את שם החיבה שלי.

הגאון רבי זבולון הסתובב בחתונה פגש את הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין, המשגיח של מיר, ואת הגאון רבי אליהו לופיאן מגדולי ת"ח שבדור. הוא ניגש אליהם לברכם בשלום, ויחד עם זאת לא עזבני מרוב אהבה ושמחה. הוא התקשה להיפרד ממני ולי לא היתה ברירה. ידי היה אחוזה בידו, ולכל מקום שהלך הגאון מוכרח הייתי ללכת אחריו.

כששוחח עם ה"גדולים", נעמדתי מעט בצד, שהרי ייראה הדבר כחוצפה - לעמוד ליד גדולי ישראל ולהאזין לשיחתם. הבחנתי שהמשגיח של ישיבת חברון, מורי ורבי הגאון רבי מאיר חדש זצ"ל נתן בי את עיניו, כאילו הוכיחני איך נער צעיר שזה עתה הגיע לישיבה עומד ומאזין לשיחתם של תלמידי חכמים. הוא לא הבחין שהגאון רבי זבולון מחזיק בידי ולא מניח לי ללכת. על אף שהבנתי את הרמז לא יכולתי לעזוב את המקום.

מימין לשמאל: רבי בן ציון ברוק זצ"ל, רבי דב אריה גולדברג זצ"ל
רבי מאיר חדש זצ"ל, רבי ניסן גולדברג והמחבר

לאחר זמן, כשנקרתה לי ולחברי שיחה עם המשגיח, מורי ורבי הגאון רבי מאיר חדש, רמז לי המשגיח על כך. תמיד כשרצה המשגיח להעיר דבר-מה שלא מצא חן בעיניו, היה נזהר מאד שלא לפגוע חלילה, הוא היה מעלה עניין אחר בשיחה ותוך כדי כך ניתן היה להבין את המסר.

הגאון רבי מאיר חדש התחיל להסביר את

פרשת שרה אמנו בפגישת המלאכים בבית אברהם. הוא אמר, שיש שמץ של תביעה על שרה אמנו, כתוב ששרה היתה שומעת את הדברים שאמרו המלאכים לאברהם אבינו. איך שרה אמנו עומדת ומקשיבה לשיחה בין המלאכים לאברהם אבינו?! והרי במקום גדולים אל תעמוד.

הבנתי מייד שהשיחה נסובה אלי. שתקתי. לא רציתי להצטדק ולומר שלא בי האשמה, שהגאון רבי זבולון החזיק בידיי ולא יכולתי לעזוב את המקום.

חברי שאל: מדוע שרה אמנו עמדה ושמעה את שיחת המלאכים? משום שרצתה לשמוע תורה מהם, ומדוע תובעים אותה?

הגאון השיב: "דרך ארץ קדמה לתורה, במקום גדולים אל תעמוד".

קיבלתי את התוכחה, שעומדת מול עיניי עד עצם היום הזה.

אהבת הגאון רבי זבולון גרז אל שריד ממשפחת אבי היתה כה גדולה, עד שלא תישכח ממני אותה חמימות כשאחזני בידו, בהעבירו אלי את כל רגשי לבבו וטובו.

בשכונתנו בקלטובה, היה תלמיד חכם נוסף בשם **הרב קורב**. הוא נהרג עם כל בני משפחתו ביניהם ילדים רכים עוד לפני הקמת הגטו. את אביו של הרב קורב הכרתי בישיבת חברון. הוא היה גאון והוציא ספר חשוב מאד. בזמני בישיבת חברון כיבדוהו למסור שיעור - דבר נדיר בישיבתנו שכיבדו בו רק את גדולי ישראל.

היו גדולי ישראל נוספים בשכונה שלנו אך איני זוכר את שמם.

ישיבת וילקומיר

אחי הגדול ר' דוב זכה ללמוד לפני המלחמה במשך חמש שנים בישיבת וילקומיר. היתה זו אחת מהישיבות הקטנות המצוינות בליטא. למדו בה חמש שנים, וכשסיימו ללמוד יכלו להיכנס לישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה - שאיפתו של כל בן תורה.

היו שתי ישיבות קטנות מצוינות בליטא: ישיבת וילקומיר ותלמוד התורה בקלם.

היו עוד ישיבות קטנות מצוינות, אך שתי הישיבות האלו - שמן הלך לפניהן. במשך מספר שנים ראש הישיבה בוילקומיר היה הרב הגאון הקדוש ר' אלי' קרמרמן זצק"ל. משם עבר לתלמוד תורה בקלם, וביחד עם גיסו הגדול הרב הגאון ר' אליהו לופיאן - ניהל את תלמוד התורה.

בנו היקר של הקדוש הרב זלמן קרמרמן הוציא שני ספרים מחידושי התורה של אביו. בהקדמה הוא כותב על אביו הגאון, שכיהן כרב במקום סמוך לקלם. כשלקחוהו להריגה היו בידיו כתבים של חידושי תורתו וביקש מגויה ליטאית שתחביא את הכתבים.

האשה הגויה חששה להותיר את הכתבים שמא יערכו הגרמנים חיפוש בביתה, לכן שרפה את הכתבים. לאחר המלחמה סיפרה הגויה, כי הגאון נגלה אליה בחלום וביקש ממנה לקבור את האפר של הכתבים ששרפה, וכך עשתה.

כאשר הגיע אחי ר' דוב ללמוד בישיבה בוילקומיר, נפגש עם אחד מראשי הישיבה, הגאון והקדוש ר' אלתר ברוידה, שהיה ידיד נפשו של אבא, כשלמדו יחד בישיבת סלבודקה. (אחיו של הקדוש ר' אלתר ברוידה למד בישיבת חברון, שם היה לאחד מהמתמידים הגדולים. בשנת תרפ"ט בערב שבת כשישב ולמד בהיכל הישיבה של "כנסת ישראל" בחברון היה קורבן ראשון לשחיטה, כשהרוצחים הערבים צמאי הדם רצחו אותו ראשון בהיכל הישיבה הי"ד).

הקשר המיוחד של ר' אלתר ברוידה עם אבי זצ"ל

כאשר למדו אבא ור' אלתר ברוידה בישיבת סלבודקה, הלכו בערב שבת לטבול בנהר הויליי לכבוד שבת. אבא סיפר לי, שמלבדם הגיעו למקום ששה בחורים נוספים מהישיבה.

אבא ידע לשחות היטב. הוא נכנס למים ושחה לאורך הנהר ולרוחבו נגד הזרם. לפתע הבחין שהבחורים שהגיעו לרחוץ בנהר נעלמו. בגדיהם נמצאים על שפת הנהר והם אינם. אבא הבין, שהם לא הבחינו בעומק המים ונסחפו עם הזרם, והיות שלא ידעו לשחות הם החלו לטבוע.

אבא זינק מתחת למים, אחז בשני בחורים בשתי ידיו ושחה רק בעזרת תנועות הרגלים. הוא הביאם לשפת הנהר ושחה להציל ארבעה בחורים נוספים. לפתע הבחין שידיד נפשו, ר' אלתר ברוידה איננו. אבא המשיך לחפשו מתחת למים.

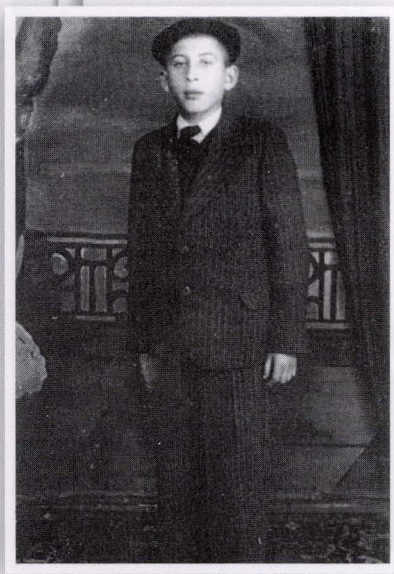
הוא הבין שהזרם סחף אותו. לאחר מספר דקות מצא את ר' אלתר מתחת למים חסר הכרה במצב קשה ביותר. אבא הוציא אותו במהירות מהמים והחל לטפל בו. לאחר כחצי שעה שאבא ניסה להוציא את המים שחדרו לריאותיו של ר' אלתר חזר להכרתו.

הכרת הטוב שחש הגאון והקדוש ר' אלתר ברוידה לאבא לא ידעה גבול. כאשר אחי נכנס ללמוד בישיבה, קיבלו ר' אלתר כבן אהוב, שכן אחי היה בן של ידיד נפשו שהציל את חייו.

אחי סיפר לי, שהגאון לא השתכר מהישיבה. היה לו בית קטן וחנות שאותה השכיר וממנה התפרנס בדוחק ובצמצום. היו לו ילדים קטנים והעניות היתה גדולה. לפני החגים שלח לו אבא נעליים לילדיו, שנעלו נעליים קרועות, אך ר' אלתר לא הסכים לקבלן בשום אופן משום שלא רצה להנות ממתנת בשר ודם.

ר' אלתר הזמין את אחי לגור בביתו ולאכול אצלו, אך אבא לא הסכים להטריח את ראש הישיבה, שביתו היה מלא ילדים. אחי גר בחדר שכור ובשבתות ובחגים היה מגיע לאכול בבית ראש הישיבה.

אחי סיפר לי, שבחג פורים הגיע אבא לבקרו בישיבה. וכשנכנס אבא לשיעורו של הגאון והקדוש רבי אלתר, קם הגאון לכבודו ואמר לכל הבחורים לקום לכבוד אבא מפני כבוד התורה, ואז סיפר הגאון לכל הבחורים את סיפור הטביעה והצלת חייו.

האח ר' דוב ביום הבר מצוה

ההכנות לקראת הכניסה לישיבה

כאשר הגיעה העת שבה אחי ר' דוב היה צריך ללמוד בישיבה וילקומיר, קנתה לו אמא חליפות יקרות מבד אנגלי וציידה אותו בסכום כסף גדול, כדי שילמד ברוגע ויהיה תלמיד חכם.

אחי נסע לישיבה בשמחה ושכר חדר עם הבחורים הטובים ביותר. הגאון ר' אלתר ברוידה הגיע לקבל את פניו, אך כשראה את לבושו היקר שאלו: "האם באת ללמוד תורה באמת? עם בגדים כאלו אי אפשר לשבת ללמוד. כאן אתה חייב להיות כמו כולם! עם כל אהבתי

לאביך לא נוכל לקבלך בצורה כזו, כשהינך לבוש בחליפות מפוארות כאלו. לך לחנות וקנה מכנסיים פשוטים יותר". הוא התכוון למכנסיים מבד גס, שהסבלים השתמשו בהם. באידיש קראו להם "קורט" היו עושים מהם ברזנט.

כששמע אחי את הדברים, צלצל מיד לאמי ואמר לה, שבשום אופן הוא אינו מסכים ללבוש מכנסיים כאלו והוא חוזר לקובנה. אמא החלה לפייסו והבטיחה לו, שאם ישמע לדברי ראש הישיבה היא תיתן לו כל טוב. אחי נתרצה וקנה ביגוד פשוט יותר.

בבוקר ובערב אכל אחי באכסניה שלו ואת ארוחת הצהריים אכל בישיבה.

ארוחות הצהריים היו סיוט לאחי. לבשר הכבש שחולק לבחורים היה ריח לא נעים, הוגש להם לחם שחור והסכו"ם והצלחות היו עשויים מפח.

מובן שאחי לא העז לגעת באוכל. ראש הישיבה שהבחין בכך אמר לו: "אם רצונך להישאר בישיבה ולגדול בתורה עליך להתרגל לאכול עם כולם. למרות היותך בן עשירים שמעולם לא אכלת מאכלים כאלו בכלים שכאלו - כאן כולם שוים!

רחוב בית המדרש בוילקומיר

ואומר אני לך זאת עם כל מה שאני חב לאביך, לא תוכל להמשיך ללמוד כאן בצורה כזו ותצטרך לחפש ישיבה אחרת!"

כך הוכיח את אחי: "עם פינוק כמו שלך לא תוכל לגדול בתורה, שהרי "מעניים תצא תורה" ועלינו לנהוג כעניים ורק כך ללמוד. אם אתה רוצה ללמוד כאן עליך להתרגל לסדרי הישיבה ולא לאכול את ארוחת הצהריים במקום פרטי".

אחי ארז את חפציו וצלצל להודיע לאמא שהוא מגיע הביתה, משום שהוא אינו מסוגל לאכול בצהריים בישיבה וראש הישיבה אינו מרשה לו לאכול במקום פרטי. אמא נבהלה והחלה לשכנע אותו שתשלח לו דמי כיס נוספים וכל טוב.

בתור ילד זוכר אני איך הייתי מסתכל על אמא המכינה את החבילות שאותן שלחה לאחי. היא אפתה לו עוגות, קנתה ענבים, על אף שזו לא היתה עונתם והיו יקרים מאד בליטא, הכניסה בננות, תפוזים ושוקולד יקר. היא שילמה סכום כסף נכבד לנהג שהעביר לאחי את החבילות.

רחוב בית המרחץ בוילקומיר

לאחר זמן למד אחי להבין כי צוות הישיבה דורש את טובתו את עלייתו בתורה ואינו מחפש חלילה להערים עליו קשיים.

לפני חג הפסח כששב אחי הביתה לחופשת "בין הזמנים". גילינו לפתע אח "חדש" אין זה אותו אח שעזב אותנו לפני מספר חודשים. הוא הפך לבן תורה אמיתי, הליכותיו ותפילותיו היו כשל בן ישיבה.

חבריו מהישיבה היו בחורים מהשורה הראשונה, בני רבנים גדולי ישראל, כמו רבי שמואל קמינצקי, בנו של הגאון הרב יעקב קמינצקי יחד ישנו בבית ראש הישיבה.

אחי היה נתון להשפעתו של ר' אלתר ברוידה, שחינכו ללמוד תורה ללא מותרות. הוא סיפר לו כיצד התקיימו הוא ואבי מלחם יבש מצנון או מבצל, כאשר בישיבת סלבודקה עדיין לא ניתנו ארוחות לבחורים. מלבד זאת בעל הבית נתן להם בכל יום כוס תה בבוקר ובערב, כך התקיימו כל היום. ר' אלתר אמר, שדווקא בתנאים הדלים גדל אבא בתורה והפך לתלמיד חכם עצום.

ראש הישיבה ומגידי השיעורים בוילקומיר

ראש הישיבה היה הגאון והקדוש רבי משה גראץ הי"ד, ומגידי השיעורים היו הגאונים: הגאון הקדוש רבי אלתר ברוידה הי"ד והרב הגאון והקדוש ר' ישראל דוד גורדון הי"ד, שנהרג על קידוש השם עם כל משפחתו, והיה בן דודו של הגאון ר' אליעזר דסלר. ראש הישיבה ובני משפחתו נרצחו בתחילת המלחמה, הי"ד.

רבי ישראל דוד גורדון הי"ד

לפני המלחמה הזמין הגאון והצדיק הרב אליהו דסלר זצ"ל את הרב הגאון הקדוש ר' ישראל גורדון זצוק"ל לאנגליה לעמוד בראש ישיבה קטנה שם, אולם לאחר פסק זמן הוא עזב את אנגליה וחזר לישיבתו בוילקומיר. הוא אמר לתלמידיו החביבים בני ישיבת וילקומיר שהוא לא יחליף אותם בשום תלמידים בני ישיבה ממקום אחר.

וכך סיפר הרב הקדוש רבי גורדון לתלמידיו על הנערים באנגליה: "הנערים היו נוסעים כל יום בכרכרות ללימודים, בבתים שלהם

היו שטיחים, ובכלל לא הרגישו את הרצפה, בכזה 'עולם הזה' איך אפשר לגדול בתורה? והלא כתוב 'כי מעניים תצא תורה' אני לא אחליף אתכם, בני היקרים, בשום הון שבעולם". הוא עלה על המוקד עם כל גדולי ישראל בוילקומיר.

בישיבה היה משולח שהיה נוסע לעיירות כדי לאסוף כסף לישיבה. הוא היה מתאר לנערים את תוכן דרשותיו כדי לעורר את הציבור לתרום להחזקת הישיבה. הוא היה משתמש בפסוק מתפילת הימים הנוראים "היה עם פיפיות עמך בית ישראל" והיה אומר "אני מבקש רק לחם לפיפיות תלמידי הישיבה"- כזו עניות היתה בישיבות ליטא. ראשי הישיבה כמעט לא לקחו פרוטה מהישיבה. הם הלכו במכנסים מבד קורט שחור, בד פשוט מאד והעיקר שלא להנות משכר לימוד התורה.

אחי ר' דוב שזכה ללמוד שם חמש שנים עד כיבוש הרוסים את ליטא לא יכול לשכוח כל ימי חייו את ראשי הישיבה הקדושים שם, שנהרגו עם כל משפחותיהם בשריפה הגדולה של עם ישראל הי"ד.

תלמידי ישיבת וילקומיר

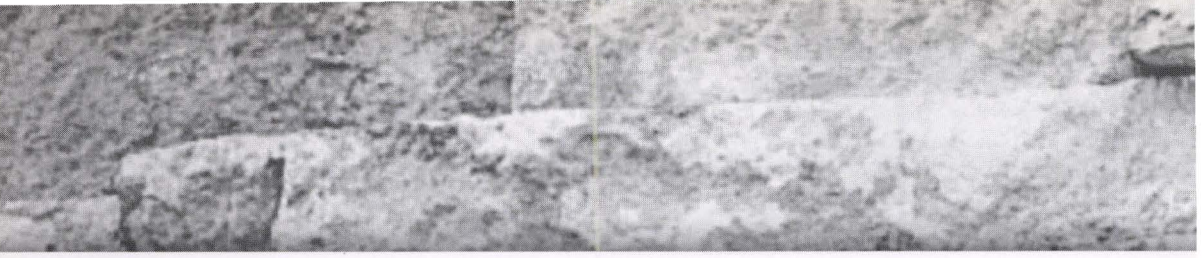
מי יכול לתאר את מיתת הגאון, רבה של וילקומיר הרב זיסמנוביץ זצוק"ל אחד מעשרת הרוגי מלכות הי"ד. "כיראתך עברתיך" כל המקודש מחברו כך חרב יותר מחברו את שמות שאר ראשי הישיבה איני זוכר. אחי מזכיר בסילודין עד היום הזה את שמותם של צדיקי הדור וקדושי עליון אלו.

יכלה הדף ולא אצא יד חובתי לספר על הישיבה הקדושה "ישיבת וילקומיר".

בני הישיבה הפליטים שהגיעו לקובנה

בתחילת מלחמת העולם השניה כשכבשו הגרמנים את פולניה היתה בריחה גדולה של בני הישיבה לליטא דרך וילנה. לפי הצעתו של ראש בני הגולה, הרב הגאון ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי, החלו להתפזר מוילנא לכל עיירות ליטא. ואמנם חלק נכבד מבני הישיבה זכו להנצל ולנסוע לסין כפי הידוע, עם תלמידי ישיבת מיר ועוד בני תורה משאר הישיבות.

גם לקובנה הגיעו בני הישיבה שאיני זוכר מהיכן באו. הם התאכסנו בבית המדרש בבית המוסר ששם למדנו והתפללנו, ולמדו שם בתור מקום ביניים. אחר כך נסעו לעיירות, שם מצאו מקום נוח יותר כדי להמשיך את סדרי הישיבה.

פרק רביעי

בית הספר "יבנה"

בית הספר "יבנה"

הגורמים לפתיחת בית ספר חרדי בקובנה

עם כתיבתי על יהדות ליטא שלפני מלחמת העולם השנייה, חשבתי כי מן הראוי לפרט יותר על בית הספר החרדי בקובנה, על הגורמים לפתיחתו, על המנהל הרב שמואלביץ ועל חבר המורים. זאת מכיוון שבית הספר "יבנה" היווה את ההצלה הרוחנית של הדור בתקופה זו.

חושבני, כי אני אחד מהיחידים, שעדיין זוכרים את פטרוני בית הספר מהתקופה שלפני המלחמה.

מראה תלמידי בית הספר "יבנה" בקובנה - ל"ג בעומר תרפ"ט

בית הספר "יבנה" היה בתחילת רחוב לוקשה, שבו התגוררנו, סמוך לרחוב ינובה. דרך רחוב ינובה עבר מעל לנהר הויליי גשר שהוביל לסלבודקה.

בית הספר נוסד כדי להציל את הדור הצעיר בקובנה וביתר העיירות מנגע ההשכלה, שעשתה בו שמות. ההשכלה התפשטה אז בממדים מבהילים, וגדולי התורה ראו בהקמת בית ספר בעל רמה גבוהה בתורה וביראת שמיים - עוגן הצלה לסחף הנורא.

קושי הפרנסה - קרקע להתפשטות ההשכלה

כידוע, רוב ראשי המשכילים הלוחמים בדת - היו בליטא. שמותיהם ידועים, ועל כן אמנע מלהזכירם. כדי להצליח בדרכם הם פעלו בעורמה תחת מסווה של יהודים חרדים לכל דבר. הם קיימו מצוות, באו להתפלל בבתי כנסת והתנהגו ככל היהודים שומרי התורה והמצוות. בחיצוניותם לא ניכר כי רצונם הוא עקירת הדת. הם הציגו את עצמם כאילו כל כוונתם לעזור לנוער היהודי ללמוד השכלה כללית, כדי שיוכלו להתפרנס בכבוד.

בליטא מצאו ראשי המשכילים קרקע פוריה לתוכניותיהם הנלוזות, זאת משום שהעניות שם היתה איומה. לנוער המתבגר בליטא בעיקר בעיירות לא היתה פרנסה.

הקרקעות היו שייכות ברובן לאיכרים הליטאים. עיקר פרנסתם של היהודים הגיע ממקצועות שונים שבהם עסקו. היהודים היו חייטים, סנדלרים, מסגרים, נפחים, נגרים ובעלי מקצועות נוספים.

הבעיה הייתה, שלאיכר הליטאי כמעט לא היה צורך בכל המלאכות הללו: הוא ארג ותפר בעצמו את הבגדים הגסים שלא בלו, נעל נעלי עץ, "קלומפעס" בלשון העם, שגם אותן ייצר בעצמו. הוא נזקק לחולצה, חליפה ונעליים רק בימי ראשון כשהלך לכנסיה, וגם אז היה הולך יחף מביתו עד הכנסייה ונועל את נעלי העור רק בהגיעו סמוך לכנסיה.

המצב בעיר היה מעט יותר טוב. אמנם היה ביקוש לאומנויות השונות שבהן עסקו היהודים, אולם גם בעיר לא יצאו רוב היהודים מכלל עניות.

היסטוריונים שונים כותבים, כי לפני כמאה וחמישים שנה גרו בליטא ובסביבותיה כשמונה מאות וחמישים אלף יהודים. במשך השנים עזבו את ליטא יהודים רבים

כדי לתור אחר פרנסה במקומות אחרים. כמאה אלף מיהודי ליטא הגרו לדרום אפריקה, ורבים נסעו לאמריקה בפרט לארגנטינה. הברון הירש הזרים תקציבים לבניית כפרים בארגנטינה, בהם יעבדו יהודים אדמות לפרנסתם. כמו כן היתה אף עלייה לארץ ישראל.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נותרו בכל עירות ליטא כמאתיים שבעים אלף יהודים, וכמאה אלף יהודים נותרו בוילנה ובסביבותיה. יתר היהודים עזבו את ליטא עקב העניות הגדולה והקושי במציאת פרנסה.

לאור כל האמור על קשיי הפרנסה, ניתן להבין את דרכי פעולתם של המשכילים. הם פנו ליהודים באמרם, כי במקום להמשיך ולעסוק במקצועות שאין להם ביקוש, יפנו לעסוק במקצועות מבוקשים, כגון פקידות עירייה, הנהלת חשבונות ועוד.

הליטאים לא ידעו קרוא וכתוב, ובקושי ידעו את השפה הליטאית, כך שלמשרדים הרשמיים השונים חסרו פקידים היודעים את השפה הליטאית. היות שליטא היתה תחת שלטון הרוסים במשך כשלוש מאות שנה, לא ידעו תושבי המדינה את שפתה. היהודים המשכילים החיו את השפה הליטאית. הם בנו את כללי הדקדוק הליטאי, שהיה מורכב וקשה, והחזירו את השפה להמונים.

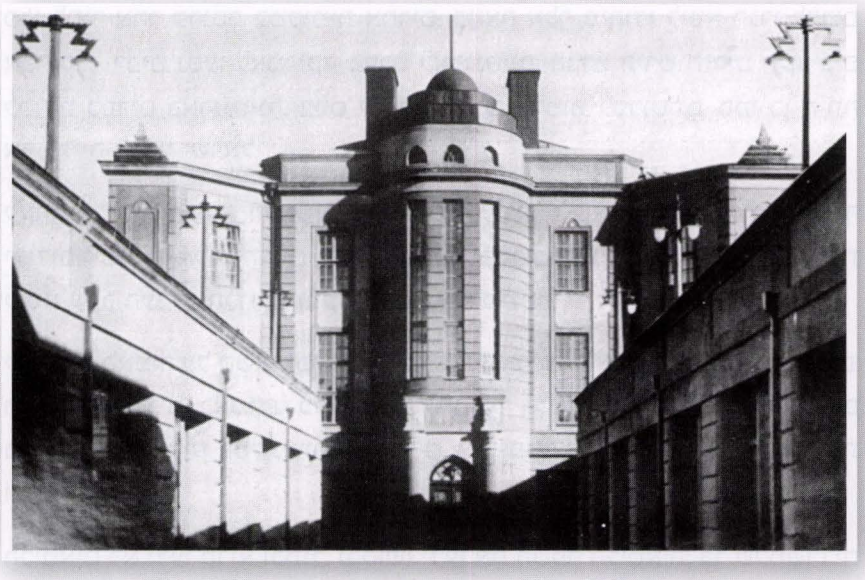
בבנקים היה ביקוש גדול למנהלי חשבונות, כיוון שרוב החישובים נעשו בצורה ידנית או לחילופין במתקן כפתורים מסובך (ברוסיה וביתר המדינות שהיו תחת שלטון הקומוניזם, משתמשים עד היום בשיטות חישוב אלו).

זכורני, כי בהיותי ילד נכנסתי למחלקת הנהלת חשבונות באחד הבנקים. עבדו שם כארבעים מנהלי חשבונות שעסקו בחישובים שונים, שהיום עורך אותם פקיד אחד בעזרת מחשב.

המשכילים הציעו ליהודים ללמוד מקצועות נוספים: הנדסה, רוקחות, רפואה, משפטים והוראה בגימנסיות הליטאיות. הם סינוורו את עיני המון העם הפשוט ויצאו בהכרזה: "די למגורים בכפרים בעוני ובדלות! לימדו בבתי ספר ובגימנסיות ותוכלו לעבור לערים הגדולות ולהתפרנס בכבוד!"

לצערנו הרב, הם אכן הצליחו. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה החלו לפתוח בתי ספר וגימנסיות בערים הגדולות.

היהדות החרדית יצאה במלחמה נגדם. המלחמה התנהלה בעיקר נגד ראשי

הבנק בקובנה

המשכילים, ששמותיהם מפורסמים ליודעי ההיסטוריה של ליטא. כמשקל נגד הקימו היהודים בכל מקום חדרים, תלמודי תורה וישיבות קטנות. המשבר שהביא להשתלטות מוגברת של המשכילים על הציבור היהודי, ארע בשנות מלחמת העולם הראשונה.

השתלטות המשכילים על הציבור

הצאר הרוסי פרסם צו מלכותי שאמר, כי יהודי ליטא הגרים בקרבת הגבול הפרוסי-גרמני צריכים לגלות לעומק רוסיה ולהתרחק מהחזית הגרמנית.

הסיבה לגלות זו הייתה, כיון ששפת היהודים היתה שפת האידיש, שדומה מאד לשפה הגרמנית. הרוסים טענו, כי עקב הקרבה בשפה עלולה להיווצר הידברות של היהודים עם הגרמנים. מסיבה זו החליטו כי היהודים משמשים מרגלים בעבור הגרמנים ורצו להרחיקם מהם.

העיירות ששכנו סמוך לגבול הגרמני, נכבשו על ידי הגרמנים מייד עם פרוץ המלחמה. עקב זאת היהודים שגרו בעיירות אלו לא הוצרכו לגלות, אולם היהודים שגרו ביתר האזורים שלא נכבשו - נאלצו לגלות. בעיקר היו אלו מאות

אלפי יהודי קובנה וסביבותיה, שעזבו את האזור ועברו לעומק רוסיה, רובם לעיר מינסק.

מספרים, כי בזמן מלחמת העולם הראשונה גדלה האוכלוסייה היהודית של מינסק וגרו בה כמאתיים אלף יהודים, זאת עקב ריבוי הגולים שנקראו באידיש "בז'ניצעס".

כל הישיבות בליטא, כדוגמת סלבודקה, וראשי הישיבות, כמו הגאון ר' ברוך בער ליבוביץ, וכן רוב הרבנים וראשי הקהילות - עזבו את ליטא. נותר בערים רק מיעוט מבין הרבנים, ולהבדיל אף ראשי המשכילים, שכביכול היו נאמנים לממשלת רוסיה.

לאחר המלחמה הורשו היהודים לחזור למקומם על פי הסכם שנעשה עם רוסיה, שהתחייבה לאפשר לפליטים לשוב לרוסיה. גם סבי ומשפחתו חזרו לקובנה, והוא חזר לרבנותו בהר הירוק.

במשך הזמן שנעדרו היהודים החרדים מהעיירות בליטא, השתלטו המשכילים על הנהלת הקהילות. הנהלת הקהילה בכל עיר ועיר היתה הגוף הבוחר את רבני העיר ואת השוחטים, והייתה ממונה על כל ענייני הדת.

שליטה בהנהלת הקהילה, פירושה שליטה בתקציבים, אף שהיו מועטים בשל העניות הגדולה ששררה בליטא. היות שדרך הנהלת הקהילה עברו הכספים לצרכי הדת השונים.

השתלטות המשכילים על הנהלת הקהילות הניבה ראשית, כסף! באמצעותו הם הצליחו להקים בתי ספר יסודיים וגימנסיות נטולות כל זיק יהודי.

המשכילים מינו בצוות ההוראה גם מורים דתיים כדי לסנוור את עיני הציבור, שלא יבחינו בתרמית. המורה לתנ"ך היה משכיל, שכיסה את ראשו בכיפה רבנית גדולה והראה עצמו כתלמיד חכם גדול (את התנ"ך לימד עם פירושי משכילים והפכו למקצוע חול). כדי להשלים את התרמית, הם אף התפללו בכיתה עם הילדים הקטנים בתחילת דרכם.

הציבור שומר המסורת לא ראה בלימוד השכלה בגימנסיות העברה על הדת, אלא להפך. הם חשבו, שהנוער יישאר שומר תורה ומצוות ויצטייד גם בהשכלה כללית, כפי שהיה בגרמניה - "תורה עם דרך ארץ". הם לא שמו לב לעורמה שבפעולות המשכילים והפקידו את חינוך הילדים בידיהם.

היהודים החרדים חפצו להוציא את השליטה בהנהלת הקהילות מידי המשכילים. מלבד העניין הכספי, היו חששות נוספים: היהודים החרדים חששו שבעקבות שליטתם של פורקי העול בהנהגת הקהילה יופעלו לחצים בקשר למינוי רבנים, דיינים, שוחטים ושאר כלי הקודש.

בוילנה למשל, ניצלו המשכילים את היעדרו של רב העיר בשנות מלחמת העולם הראשונה. כאשר הגאון רשכבה"ג הרב ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי קיבל צו לעזוב את וילנה, בחרו ברב רובינשטיין לרבה של וילנה. מאוחר יותר, לחמה היהדות החרדית ברב רובינשטיין, למרות היותו תלמיד חכם, כיון שראו בבחירתו פגיעה ברשכבה"ג הרב ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי.

בקובנה בכל ישיבות הנהלת הקהילה היו נואמים אנשים מלומדים, כביכול, בעלי תואר אקדמאי, והיו מתקיפים את הרב בטענות אוויליות, תוך שהם מציגים אותו כאחד הריקים. אבי הצדיק היה מופיע במתכוון בכל האסיפות הללו, כדי להגן על כבוד רבה של קובנה, הגאון הרב שפירא. יושב ראש הקהילה לא התערב בנעשה ונתן למשכילים את זכות הדיבור, כאילו מדובר בפרלמנט שבו זכות הדיבור שייכת לכולם. לא ניתן לתאר את עזות מצחם של הצעירים ה"מלומדים" כלפי הרב.

אבא היה גיבור עצום. הוא יכול היה לתפוס את הנואם עז הפנים ולשלח אותו החוצה לבל יעז לחזור. רבים חששו מאבא, בשל עושרו ובשל העובדה שליטאים רבים עבדו אצלו. אדם שהעז לנגוע באבי, היה מתחייב בנפשו.

פעמים רבות בשעת אסיפות הנהלת הקהילה, כאשר אבא היה שומע את דבריו העזים של הנואם, היה מקים קול צעקה, והנואם עצמו היה מסתלק מהשטח במהירות, לבל תפגע בו ידו של אבא.

המשכילים ניצלו את שש שנות הגלות של היהדות החרדית ועשו שמות וחורבן ביהדות התורנית של ליטא המפוארת. היו אלו שני עולמות: העולם התורני המפואר לפני מלחמת העולם הראשונה, והעולם המיותם שלאחריה.

התוצאה המרה של השתלטות המשכילים

כאמור, המון העם לא הבחין כי לימודי ההשכלה נוגדים את הדת. רבים מהציבור היו מתפללים בבתי כנסת, לומדים שיעורי תורה ושולחים את ילדיהם לבתי

הספר של המשכילים, בחושבם שבניהם יישארו שומרי תורה ומצוות גם לאחר לימודם שם.

בתחילת התקופה היו בתי הכנסת מלאים באלפי מתפללים. השבת והכשרות נשמרו בשלמות, אולם המצב לא נשאר כך. הנוער שלמד בגימנסיות התנתק אט אט משמירת התורה והמצוות. ראשית, נתן הדבר את אותותיו בתלמידי הישיבות - והישיבות הגדולות החלו להתרוקן מתלמידיהן.

קודם לכן היו מגיעים לישיבות הגדולות עשרות בחורים מכל עיירה ועיירה בליטא, ואילו לאחר התפשטות ההשכלה בקרב הנוער שלמד בגימנסיות, הגיעו יחידים בלבד. רוב תלמידי הישיבות בעת ההיא, היו בניהם של רבנים ושל ראשי ישיבות, בני שוחטים ובניהם של תלמידי חכמים ושל אנשים החרדים לדבר ד', שלא שלחו את ילדיהם ללמוד בגימנסיות של המשכילים.

באותה מידה החלו להתרוקן אף הישיבות הקטנות והחדרים, כיון שחלק גדול מהיהודים שלח את הילדים לבתי הספר של המשכילים.

בזמן המלחמה, עם הצבא הגרמני הגיעו רבנים צבאיים מגרמניה. הם היו מלומדים, בעלי השכלה רחבה ונושאי תואר "דוקטור", אולם הדבר לא פגם ביראתם לדבר ד'. הם היו שומרי תורה ומצוות בשלמות. ביניהם היה הרב ד"ר קרליבך, שהיה ירא שמיים ושלם ביהדותו.

הרב ד"ר קרליבך סייע רבות ליהדות החרדית בליטא ונותר בליטא לאחר המלחמה. הוא ראה את החורבן הגדול שעשו המשכילים בחינוך הטהור, וכמשקל נגד לפעולותיהם הוא הקים בקובנה בית ספר עממי וגימנסיה דתית-חרדית, שנקראה "גימנסיה ריאלית". פעולותיו דמו לאופי הפעולות שנעשו להצלת הנוער החרדי בגרמניה מאבדון רוחני.

אולם יהדות ליטא לא היתה כיהדות גרמניה. החינוך החרדי של יהדות גרמניה האורתודוקסית, לא התאים לליטא התורנית ופעולותיו של ד"ר קרליבך נכשלו. מאוחר יותר עזבו רוב הלומדים בגימנסיה שלו את קיום המצוות. ללא לימוד התורה בחדרים ובישיבות הקטנות, לא היה קיום ליהדות, ורבים זנחו את הדת.

בקובנה היו שני חדרים גדולים. באחד מהם לימד המלמד המפורסם הרב סטרליץ. הוא חונן בכושר הסברה עצום. בכל ליל שבת הוא היה אומר שיעור בחומש וברש"י בבית המדרש החדש במשך כשעתיים. בשיעורו השתתפו מאות אנשים בישיבה,

המחבר, האח ר' יוסף ז"ל והאח ר' רפאל

ואף בעמידה. המקום היה מלא עד אפס מקום, והכל הקשיבו בפה פעור לפנינים שדלה ממעמקי התורה.

אף אני הייתי בין שומעי השיעור, אך מחמת גילי הצעיר - בן שבע או שמונה שנים - לא הבנתי את דבריו, אולם המראה של מאות האנשים המאזינים בשקיקה לשיעור, נותר חרות בזכרוני.

כשאחי הבכור, ר' יוסף זצ"ל, למד אצל הרב סטרליץ, היו בחדר כארבע מאות-חמש מאות תלמידים. בקובנה היה חדר נוסף, אף הוא מצוין, ולמדו בו כחמש מאות ילדים. גם המלמד הראשי בחדר זה היה מפורסם כאחד המלמדים המצוינים בקובנה. מלבד חדרים אלו, היו חדרים נוספים בסלבודקה וביתר פרברי קובנה. בחדרים אלו למדו כשלוש שנים, בעיקר קריאה, תפילה וחומש עם פירוש רש"י.

הילדים שסיימו ללמוד בחדרים אלו יצאו כשבסיס חזק ללימוד בידם, ויכלו להמשיך ללמוד בתלמוד תורה. את כל החדרים המצוינים בקובנה הרסה ההשכלה עד היסוד.

כאמור, כשאחי הבכור למד בחדר של הרב סטרליץ, למדו שם כחמש מאות ילדים. לאחר שנתיים, כשאחי, ר' דוב, החל ללמוד אצל הרב סטרליץ, למדו שם רק כמאה וחמישים ילדים. לאחר כשנתיים נוספות הגיע אף אחי, ר' רפאל, ואז למדו שם כשלושים תלמידים בלבד. כאשר אני עמדתי להיכנס לחדר לאחר שנתיים נוספות, למדו בו רק כחמישה ילדים, והוא עמד להיסגר.

במשך כשמונה שנים היתה ירידה עצומה כזו במספר התלמידים. ירידה זו נגרמה

מהתפשטות ההשכלה, שהרסה עד היסוד את החינוך החרדי בקובנה. חדרים בודדים נשארו בסלבודקה ובמספר עיירות נוספות. יתר בתי החינוך נסגרו.

המון העם נסחף במירוץ אחר ההשכלה. נפתחו גימנסיות רבות בהנהלה פרטית, שכר הלימוד בהן היה גבוה, ובכל זאת, שלחו הורים רבים את ילדיהם לשם, במטרה לרכוש מקצוע מבוסס.

בקובנה היו גימנסיות ובתי ספר שהתנהלו בשפה העברית, כמו "גימנסיה ריאלית" ו"תרבות שוובס". היו בתי ספר שהתנהלו בשפת האידיש, מטעם הבונדיסטים והקומוניסטים, כמו בית ספר "קומרץ". למעשה, בית ספר זה היה מטעם המחתרת הקומוניסטית היהודית.

תוך זמן קצר עזבו רוב תלמידי הגימנסיות את דרך התורה. בתחילה היו מופיעים בבית הכנסת בשבתות ובמועדים לכבוד ההורים, אולם עד מהרה גם השתתפות זו נפסקה, ועד ששמו ההורים לבם לדבר, לא ניתן היה לעשות מאומה.

בן דודי למד בגימנסיה הריאלית. אביו היה אדם דתי, שומר מצוות בשלמות. בשבת אחת הלכנו יחד ברחוב, לפתע הוא הראה לי שבכיסו יש כסף. הזדעזעתי עד עמקי נפשי. הגם בן דודי המשתייך למשפחה דתית ייסחף במערבולת התקופה? מובן שהתרחקתי ממנו מייד וניתקתי כל קשר עמו.

אך הוא לא היה היחיד. חלק גדול מבני הדור הצעיר נקרע מעמנו בעטיו של החינוך החילוני בגימנסיות.

רבי אליעזר זילבר זצ"ל ורבי אברהם דובער שפירא ה"דבר אברהם" - רבה של קובנה

תגובת רבה של קובנה לנוכח המצב

רבה של קובנה, בעל "דבר אברהם", נשא את דבריו על הידרדרות המצב הרוחני בקובנה. השפעתם ההרסנית של המשכילים נראתה כעבור זמן לא ארוך גם

בבתי הכנסת. בתי כנסת, שלפני הכיבוש הרוסי היו מלאים בציבור גדול, החלו להתרוקן ממתפלליהם ומלומדיהם עד שבקושי גייסו מניין. רבה של קובנה שאל: "היכן כל המתפללים? לאן נעלמו כולם?"

הוא הסביר את דבריו על פי תפילתו של אברהם אבינו על סדום: בתחילה ביקש אברהם, שהקב"ה יחוס על סדום בזכות חמישים הצדיקים שיש בה, ותוך כדי תפילתו ירד מספר הצדיקים עד עשרה. מדוע לא החל אברהם להתפלל מייד בעבור העשרה?

הסביר רבה של קובנה: כאשר אברהם אבינו החל להתפלל על סדום, הוא הכיר את האיזור וידע שיש שם חמישים צדיקים. אילו לא היה יודע שזהו מספר הצדיקים, לא היה מתחיל להתפלל. אולם תוך כדי עמידתו בתפילה, הפכו הצדיקים לרשעים, ולא היתה להם זכות להינצל.

הירידה היתה מהירה: אברהם החל להזכיר חמישים צדיקים, אחר כך ירד לארבעים וחמישה צדיקים, ארבעים, שלושים, עשרים, עשרה, עד אשר לא נותרו במקום אף עשרה צדיקים.

כך הסביר הגאון את הירידה הרוחנית הגדולה, שהביאה למיעוט המתפללים בבתי הכנסת.

בזמן הכיבוש הרוסי, אפשרו לי להתפלל בבית הכנסת בשבת בבוקר, למרות גילי הצעיר. זכורני, כי הייתי הילד היחידי בכל בית הכנסת, וזאת בזכות הוריי היקרים, שהגנו עלינו מנגע ההשכלה והשרישו בנו את דרך היהדות הצרופה.

הישיבות הקדושות ששרדו בתקופה זו

כאמור, לאחר שנחרבו רוב הישיבות והחדרים על ידי המשכילים, עדיין נותרו ישיבות קטנות במספר עיירות. בזמני היתה בוילקומיר ישיבה ובה כחמש מאות תלמידים. גם בקלם היתה ישיבה תחת הנהלת הגאון הצדיק ר' אליהו לופיאן וגיסו הגאון הצדיק הקדוש ר' אלי' קרמרמן הי"ד, וכן היתה ישיבה בינובה. פרט לכך, היו עוד מספר חדרים קטנים וישיבות קטנות בשאר עיירות ליטא.

בקובנה נשארו שלוש ישיבות קטנות:

ישיבת "עטרת הצבי", שבראשה עמד הגאון הרב ר' שמחה גיטלביץ, שהיה

מגדולי סלבודקה, ומאוחר יותר מילא את מקומו של סבי ברבנות ה"הר הירוק" בקובנה. היתה אף ישיבת "עץ חיים", בראשותה עמד הגאון הקדוש ר' יעקב פלקנישקי זצוק"ל וחתנו הגאון ר' יונה סענדזול הי"ד. ישיבה קטנה נוספת היתה בסלבודקה, וזוהי ישיבת "אוהל משה". מייסדה היה הגאון הצדיק הרב מלצר, שכונה "ר' איצלה המחלק", עם חתנו, מורי ורבי הגאון הקדוש הרב ר' שמואל מארוק זצוק"ל, הי"ד.

בפרבר של שאנץ היתה הישיבה המפורסמת של הגאון הצדיק ר' הירשלה לויתן מאלקסוט. מישיבתו פתחו את הישיבה הגדולה, ישיבת סלבודקה המפורסמת, והישיבה הקטנה המשיכה בהנהלת חתנו הגאון הצדיק אביגדור מנקביץ זצ"ל, רבו של אבי. אחריו ניהלה בנו הגאון הקדוש ר' שמחה זיסל מנקביץ הי"ד.

ישיבת "אוהל משה" שכנה מול ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה, אבל שאר הישיבות למדו בבתי מדרש בקובנה. גבאי בתי המדרש היו אוהבי תורה ואפשרו לתלמידי הישיבות ללמוד בבתי הכנסיות.

מקורות המימון לגימנסיות

בניית מבני הגימנסיות ואחזקתן השוטפת עלתה הון רב. מנין הגיעו למשכילים תקציבי עתק למטרה זו?

ראשית, המשכילים - שבראשם עמדו אנשי אקדמיה - קיבלו תמיכה מהשכבה העשירה, שהייתה מקורבת אליהם. אולם לא רק מתמיכות אלו התקיימו:

כאמור, המשכילים השתלטו על הנהלות הקהילה בערים הגדולות במשך השנים שבהן נעדרו יהודי ליטא. המשכילים הוכיחו כביכול נאמנות לממשלת רוסיה הצארית, כיון שדיברו רוסית רהוטה, ועל כן לא הוגלו.

להנהלות הקהילה בכל עיר ועיר היו הכנסות קבועות ממיסים, משחיטה, מבתי המרחץ והקבורה. השתלטות המשכילים על הנהלות הקהילה, הזרימה את הכספים הללו אליהם.

זאת ועוד, לאחר הקמתה של ליטא החופשית, תוקצבו הנהלות הקהילה באופן קבוע על ידי הממשלה הליטאית. גם כספים אלו, שנועדו לצורכי חינוך, הגיעו לידיהם של המשכילים בעקבות שליטתם בהנהלת הקהילה.

תקצוב החינוך היהודי ע"י ממשלת ליטא

העם הליטאי חי כשלוש מאות שנה תחת כיבוש הצאר הרוסי. קודם לכן היתה ליטא מדינת מלוכה גדולה וחלק גדול מרוסיה היה תחת שליטתה. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמה מדינת ליטא העצמאית על פי הסכמים, שעליהם החליטו המדינות שניצחו במלחמה.

ליטא היתה מדינה ענייה. לא היו לה אוצרות טבע רבים. העם הליטאי התקיים מעבודת אדמה ומיערות העד שבמדינה. גם התעשייה היתה דלה ולא מפותחת. בליטא היה בית חרושת אחד גדול - "באטאס" - בבעלות המיליונר היהודי, פרנקל משבלי. לפני קום מדינת ליטא שיווק בית חרושת זה נעליים לחלק גדול מרוסיה, ולאחר הקמת ליטא העצמאית הוקטן שיווקו למינימום האפשרי.

ממשלת ליטא החדשה רצתה לקבל עזרה כספית מהעולם החופשי, בפרט מאמריקה, כדי להקים תעשייה מפותחת שתספק מקומות עבודה לאלפי הליטאים ותכניס כספים לממשלה.

הליטאים, כמו כל האנטישמים בעולם, חשבו שליהדות העולם - במיוחד לזו שבאמריקה - יש השפעה על הממשלות השונות. הם חשבו, שאם יתנו הטבות וזכויות למיעוטים שבליטא, בעיקר ליהודים, יוכלו לקבל מממשלות העולם תקציבים והלוואות.

היהודים בליטא היוו כאחד עשר אחוז מכלל תושבי ליטא, ומלבדם היו בליטא מיעוטים נוספים. הליטאים, כדי להוכיח שהם מיטיבים עם יהודי ליטא, נתנו בתחילה אוטונומיה מלאה ליהודים ומינו שני שרים יהודים בממשלה, כשאחד מהם הינו שר לענייני אוטונומיה. באותה תקופה כחלק מההטבות העבירו הליטאים תקציבים ממשלתיים גדולים ליהודים, שהופנו בעיקר לחינוך.

היות שבשנות מלחמת העולם הראשונה השתלטו המשכילים על הנהלות הקהילה, ומלבד זאת היו מקורבים לממשלה, הם נטלו את כל התקציבים שהועברו לחינוך היהודי לצורך הקמת הגימנסיות ואחזקתן.

כאשר חזרו גדולי ישראל מהגלות שנכפתה עליהם, גילו כי התקציבים נוצלו על ידי המשכילים. תקציבים נוספים לא הועברו על ידי ממשלת ליטא, שמאוחר יותר התחרטה על מה שכבר נתנה.

הרווח מהאוטונומיה ומההטבות של ממשלת ליטא, היו עד שנת תרפ"ה, 1925 למניינם.

ממשלת ליטא הגיעה למסקנה, שעל אף ההטבות שנתנו ליהודים, אומות העולם לא תגמלו אותה בזכויות, במענקים או בהלוואות. גם יהודי העולם לא השקיעו בליטא, והליטאים החלו לגלות את שנאתם ליהודים. הם הבחינו שרוב העושר נמצא אצל היהודים ורצו להצר את צעדיהם.

רוב המסחר והתעשייה היו בידי היהודים ורוב בעלי הבתים בקובנה היו יהודים. הליטאים רצו להעביר לידיים ליטאיות את הרכוש היהודי ואת הבעלות על הבניינים בערים.

ממשלת ליטא ביטלה את זכויות היתר שהיו ליהודים. גם שני המיניסטרים היהודים פוטרו. הממשלה טענה, שהיא תדאג לשמירת זכויות היהודים שכבר עוגנו בחוק, ועל כן אין צורך בשרים מיוחדים לעניין.

הליטאים פתחו בית ספר ליטאי בעבור אנשי האינטליגנציה הליטאים. כאשר הם ראו שיש כבר משכילים ליטאיים מסיימי תיכון - הם הפסיקו להזרים את התקציבים שנתנו עד כה ליהודים לצרכי חינוך. גם האוניברסיטאות חדלו לקבל סטודנטים יהודיים, וכך נוצרה שכבה של מלומדים ליטאיים.

בתקופה זו בתי הספר והגימנסיות העבריות היו מבוססים כלכלית. היו להם מבנים מתאימים והם יכלו להמשיך לנהל את המוסדות בכבוד. אולם החינוך היהודי החרדי עמד לפני משבר רוחני וכלכלי גם יחד.

רבי יוסף יהודה לייב בלוך זצ"ל
אב"ד ור"מ טעלז

הסמינר למורים

החינוך התורני בליטא עמד לפני התמוטטות. בתקופה זו קם אחד מגדולי הדור בליטא - הגאון מהרי"ל בלוך, ראש ישיבת טעלז ורבה של העיר - בהחלטה נחושה: "אם לא נפעל עכשיו בעניין חינוך הילדים, עוד מספר שנים לא יישאר בליטא אף לא חדר ותלמוד תורה

אחד. מוכרחים להציל את הדור הצעיר ולפעול בנשק שבו נלחמים המשכילים ביהדות החרדית. אם לא נעשה כך, יהיה הדור הצעיר מנותק לחלוטין מהתורה ומהמצוות".

בנין הגימנסיה "יבנה" בטלז

מהרי"ל בלוך רצה להקים זרם חינוך של היהדות החרדית, בדומה לחינוך העצמאי בארץ. המורים בו יהיו מורים חרדיים, שילמדו בשיטות הלימוד החדשות, אולם הכל יעשה תחת פיקוח של מנהל תלמיד חכם וירא שמיים, שיתייעץ בכל עניין עם גדולי ישראל.

המהרי"ל בלוך הקים סמינריון להכנה מהירה של מורים חרדיים. המורים הלומדים שם היו תלמידי ישיבת טעלז לשעבר, שעזבו את הישיבה בשל אילוצים שונים. הוא פתח גם סמינריון למורות בטעלז, בשם "שולמית". כך קם, תחת פיקוחו של מהרי"ל בלוך, דור של מחנכים תלמידי חכמים ויראי שמיים, להצלת חינוכו של הדור הצעיר.

הסמינריון למורים היה תחת פיקוחם של גדולי ישראל, כדי שלא יפגע חס ושלום בתלמידי הישיבה הגדולה דטעלז.

יסודו של בית הספר החרדי בקובנה

מטעלז נשלחה לקובנה אישיות חינוכית מיוחדת ודגולה, הרב שמואלביץ, שהיה תלמיד חכם מובהק, כדי לפתוח בית ספר לבנים על טהרת הקודש, שנקרא "יבנה". כפי הנראה, היה זה בשנת 1925. הרב שמואלביץ היה איש אשכולות, בעל הדרת פנים מאירה, מתלמידי ישיבת טעלז וקרוב משפחה של משפחת ראשי הישיבה. בניו למדו בישיבות הגדולות בליטא.

הרב שמואלביץ התחיל בהקמת בית הספר בלא כלום, ללא בניין וללא תקציבים. בקושי רב הוא אסף מספר מורים שילמדו בבית הספר. המורים שהצליח לאסוף

היו מורים לתפארת מיוחדים במינם, מסלתה ומשמנה של קובנה. הם לימדו במסירות נפש כדי להציל את הדור הצעיר.

כדי שההורים יאותו לשלוח את ילדיהם לבית הספר, היה צורך בהעלמת העובדה שבית הספר קשור לזרם "אגודת ישראל". השם "יבנה" התקבל אצל הציבור כמקום שבו יקבלו חינוך מעולה בדרך תורת ישראל.

הרב שמואלביץ שכר בניין גדול בתחילת רחוב לוקשה. בקומה הראשונה שפנתה לרחוב היו חנויות, ובשתי הקומות שמעליהן היה בית הספר. בית הספר התנהל ברמה לימודית גבוהה מאד, אולם ללא סטיות מדרך התורה.

לפי חוק החינוך הליטאי, מנהל של גימנסיה היה צריך להיות בעל תואר אקדמאי. כדי למלא אחר דרישות החוק, מינה הרב אדם אקדמאי בשם ד"ר זלצבורג, שימלא את תפקיד מנהל בית הספר באופן רשמי, כלפי משרד החינוך. כאשר הגיעה ביקורת ממשרד החינוך הופיע ד"ר זלצבורג. אולם מלבד זאת לא היתה לו כל השפעה, וכל תכניות הלימודים היו תחת פיקוחו הישיר של הרב שמואלביץ.

המורים שבחר הרב שמואלביץ היו המורים המעולים ביותר, והיות שכך, המשכורת שקיבלו היתה גבוהה. כיוון שהרב שמואלביץ לא קיבל תמיכה כספית משום גורם - שכר הלימוד היה גבוה. ההורים חסכו מפת לחמם, כדי שילדיהם יזכו בחינוך חרדי וימשיכו את דרכם בישיבות הגדולות. למרות השתתפות ההורים צבר הרב שמואלביץ חובות עצומים, עד אשר ביסס את בית הספר בתלמידים לתפארת, מהמשפחות החשובות בקובנה.

שני יעדים עמדו בפני הרב שמואלביץ: ראשית, להציל את בני הנוער הלומדים בבתי ספר שאינם דתיים ולגרום להם לרצות ללמוד ב"יבנה".

המטרה השנייה - שלמענה מסר את נפשו - חינוך התלמידים לאהבת תורה, לכבוד חכמיה, ושליחתם לישיבות הגדולות.

ראשי ביה"ס "יבנה". מימין הרב שמואלביץ ז"ל

הוא אכן זכה לכך, כי חלק מתלמידי "יבנה" המשיכו את דרכם בישיבות הקדושות, וכך הוגשמה משאת חייו.

פריחתו של "יבנה"

בית הספר "יבנה" החל לפרוח. בקובנה רווחה אימרה על "יבנה": "'יבנה' די גלאבנה", כלומר "יבנה החשובה". שמו הטוב של בית ספר זה נודע לציבור יהודי קובנה. גם הורים למשפחות שאינן חרדיות לחלוטין, החלו לשלוח את ילדיהם לבית הספר, זאת כדי לקבל את החינוך הטוב שנתנו ב"יבנה", שלא פגם ברמת הלימודים הגבוהה הן בלימודי קודש והן בלימודי חול.

הלימודים בבית הספר התקיימו בשפה העברית. בשלוש השנים הראשונות למדו עברית בהברה אשכנזית, כדי שיוכלו להתפלל וללמוד חומש ונ"ך בהברה אשכנזית. בהמשך, כאשר התלמידים התרגלו להברה האשכנזית, החלו להשתמש בהברה הספרדית, אולם במקצועות הקודש נותרה ההברה האשכנזית.

מכינה א' בביה"ס "יבנה" בקובנה סיון תרצ"ט

הרב שמואלביץ הביא ל"יבנה" תלמיד חכם גדול מישיבת טעלז כדי שילמד גמרא בכיתות הגבוהות. תלמיד חכם זה, שאיני זוכר את שמו, העלה את לימודי הגמרא לרמה גבוהה ביותר בעיון ובהבנה. תלמידים שסיימו את בית הספר, ידעו ללמוד דף גמרא בכוחות עצמם, בהבנה ובעיון, והיו ראויים להיכנס לישיבת סלבודקה. הכרתי חברים של אחי הגדול, ר' יוסף ז"ל, שלאחר שסיימו את הלימודים ב"יבנה", נכנסו ללמוד בישיבה הגדולה בסלבודקה.

גם בהפסקה כאשר פנה הרב לחדרו, היו התלמידים ממשיכים לשוחח עמו ולהתפלפל בלימוד כמו עם ראש ישיבה. הרב החדיר בתלמידיו ריתחא דאורייתא והבנה עמוקה - תורת ההיגיון של טעלז.

התפילה ב"יבנה" היתה אף היא מיוחדת. בכיתות הנמוכות התפללו התלמידים בכיתה, אולם תלמידי הכיתות הגבוהות, שכברְ היו אחרי "בר מצוה", התפללו ביחד באולם בית הכנסת של "יבנה". פעמים רבות הייתי נכנס לחזות בתפילה המיוחדת, שהחלה שעה לפני הלימודים. המורים השונים, ובעיקר הרב שלימד גמרא, היו מתפללים עמם. היתה זו תפילה ישיבתית, מלאת רגש וכוונה, שנאמרה מתוך הקפדה על כל פרטי ההלכה.

הרב שמואלביץ לא קיבל תקציבים לבית הספר. את כל ההוצאות של שכירת המלמדים המובחרים ביותר ושכירת המבנה לבית הספר, כיסה בעזרת שכר הלימוד שגבה מן ההורים, שהיה הבסיס העיקרי להחזקת בית הספר.

לפני שנים לא רבות פגשתי אדם שלמד ב"יבנה" בכיתה נמוכה ממני, לפני למעלה מיובל שנים. הוא דיבר בהתלהבות על בית הספר והדגיש במיוחד את התפילה הישיבתית, שזכינו לה אף בהיותנו נערים צעירים, והוא אמר כי טעמה שמור עמו כל חייו.

הרב שמואלביץ רצה שבית הספר יתנהל ברמה הגבוהה ביותר: החינוך, קיום המצוות של החניכים, וכמובן גם הלימודים, ואכן כל הדברים הללו התבצעו בשלמות. הוא זכה לסייעתא דשמיא, כיון שכל מעשיו היו לשם שמיים.

גימנסיית "יבנה"

הרב שמואלביץ ראה שלאחר שסיימו תלמידי "יבנה" שמונה שנות לימוד בבית הספר, רבים פנו ללמוד בגימנסיות עבריות שונות וכל ההשקעה ירדה לטמיון.

LIETUVOS RESPUBLIKA
Švietimo Ministerija

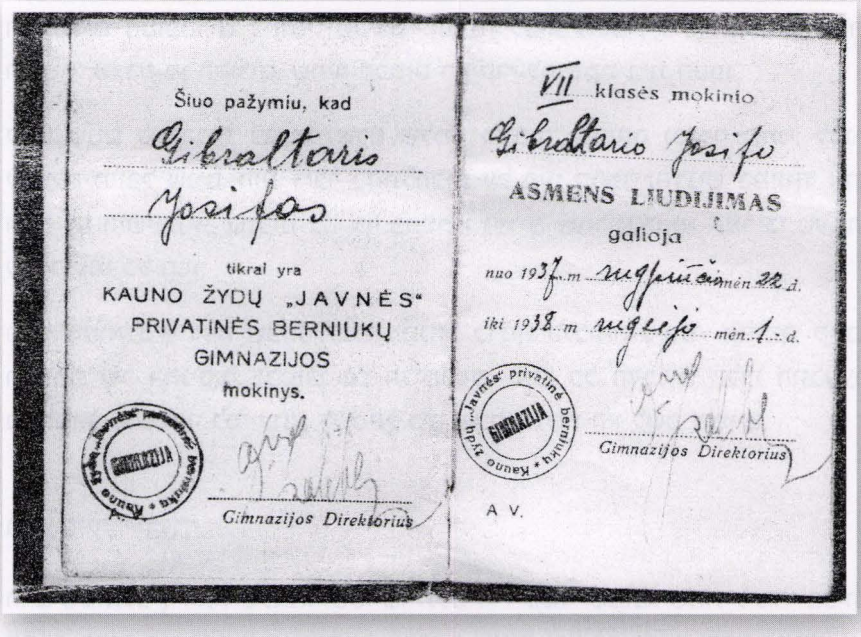
KAUNO ŽYDŲ
„JAVNĖS"
PRIVATINĖ BERNIUKŲ GIMNAZIJA

MOKINIO
ASMENS LIUDIJIMAS

Nr. 146

1937 m. rugpjūčio mėn. 22 d.

תעודת גמר של האח ר' יוסף ז"ל מביה"ס "יבנה"

Šiuo pažymiu, kad
Gibraltaris
Josifas
tikrai yra
KAUNO ŽYDŲ „JAVNĖS"
PRIVATINĖS BERNIUKŲ
GIMNAZIJOS
mokinys.

Gimnazijos Direktorius

VII klasės mokinio
Gibraltario Josifo
ASMENS LIUDIJIMAS
galioja
nuo 1937 m. rugpjūčio mėn. 22 d.
iki 1938 m. rugsėjo mėn. 1 d.

Gimnazijos Direktorius

A V.

אי לכך החליט הרב שמואלביץ להמשיך במתכונת בית הספר ולפתוח גימנסיה חרדית, אף היא בשם "יבנה". איני יודע מי התיר לרב שמואלביץ לפתוח גימנסיה חרדית, אך יכול אני להעיד, כי כל מה שעשה הרב שמואלביץ, עשה לשם שמיים ומעשיו הביאו להצלת הנוער. נראה שרצה להקים מקום חינוכי כמו הסמינריון בטעלז.

התלמידים שסיימו את "יבנה", היו שומרי תורה ומצוות בשלמות, היו הולכים דרך קבע לשיעורי תורה, ורבים אף המשיכו בישיבות גדולות.

לכך כוונו עבודתו ועמלו של הרב שמואלביץ. הוא שאף, שגם אם לא ימשיכו כל התלמידים בישיבות, יישארו לפחות שומרי תורה ומצוות, שומעי שיעורי תורה קבועים ויראי ד'.

הכרתי תלמידי "יבנה" שהיו אחר כך רופאים, מהנדסים ועורכי דין יראי שמיים. הם היו מגיעים שלוש פעמים ביום לתפילה בציבור ולשיעורי גמרא, ושמעו בקול תלמידי חכמים.

למעלה משמונים בתי ספר וגימנסיות נוספים היו בשאר ערי ליטא, ונקראו "יבנה", אולם הם לא הצליחו בחינוך התורני כמו "יבנה" בקובנה, זו שבהנהלת הרב שמואלביץ. כיון שמי שקבע את אופי בית הספר, היה מי שעמד בראשו.

הרב שמואלביץ היה תלמיד חכם גדול. כל מהותו ועבודתו היו להציל את יהדות קובנה ולהקים דור של לומדי תורה.

גם בגימנסיה העמיד הרב שמואלביץ את הלימודים ברמה גבוהה ביותר. הוא שכר את המורים הטובים ביותר. לדוגמה, ללימוד השפה הליטאית, שכר משורר ליטאי מפורסם. המורים כולם היו מן המובחרים בתחומם. הוא עשה זאת, כדי שלהורים לא יהיו תירוצים לגבי רמת הלימודים, אלא ישלחו את ילדיהם לגימנסיה החרדית שבראשותו.

הרב שמואלביץ מסר שיחות ושיעורים רבים במחשבת ישראל בנוסח טעלז, כדי להחדיר בתלמידים אהבת התורה וכבוד גדולי ישראל.

השפעה ניכרת ביותר השפיעו עלינו בניו המצוינים של הרב שמואלביץ, שלמדו בישיבות הגדולות ברחבי ליטא. כאשר ראינו אותם בבואם אל אביהם, התמלאנו אהבת תורה ויראת שמיים. הם היוו בשבילנו סמל ואות, כיצד צריך להיראות בן תורה בימינו.

שליחת תלמידי "יבנה" לישיבות גדולות

כאמור, מטרתו העיקרית של הרב שמואלביץ בהקמת "יבנה" היתה להקים דור חדש של יראי ד' העוסקים בתורה. לשם כך, הוא השתדל להקנות לתלמידים אהבת תורה והבנת התורה, כדי שיוכלו להמשיך ללמוד בישיבות הגדולות הפזורות על פני ליטא.

רוב האנשים ששלחו את ילדיהם ללמוד בבית הספר, לא התכוונו שהם ימשיכו ללמוד לימודים אקדמאים. הם הסתפקו בכך, שהילדים יקבלו תעודת גמר של תיכון. הם חפצו שילדיהם ידעו לדבר ולכתוב בשפת המדינה וידעו חשבון, כדי שיוכלו לקבל משרה ממשלתית כלשהי או משרה בבנק. הם לא רצו שילדיהם יהיו פועלים פשוטים ועניים.

חברים מ'יבנה'

רק מיעוט מבין ההורים רצה שהילדים ימשיכו ללמוד באוניברסיטה. היו אלו הורים בעלי אפשרויות כלכליות, שיכלו לממן את עלות הלימודים האקדמיים. הרב שמואלביץ ניצל מצב זה ושלח את בוגרי "יבנה" לישיבות גדולות.

הכרתי את חברו של אחי הגדול, ר' שלום שטינבך ז"ל, שפנה לישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה לאחר שסיים את לימודיו ב"יבנה". הוא עבר את גטו קובנה ואת מחנה דכאו, וזכה להינצל ולהקים דור מפואר של גדולי תורה בארצנו הקדושה.

חבר נוסף של אחי, שנכנס לישיבת בסלבודקה - קרקינובסקי. אף הוא זכה לעבור את אימי המלחמה ולהינצל, ואחר כך עבר לאמריקה. כמוהם היו חברים נוספים של אחי ותלמידי "יבנה" אחרים, שהמשיכו ללמוד בישיבות קדושות, ובכך הגשימו את משאלתו של הרב שמואלביץ.

החברותא של אחי, ר' יוסף ז"ל

כאשר למד אחי הבכור ב"יבנה", היה בא אל ביתנו מידי יום בחור מישיבת סלבודקה, בשם ר' יונה סענדזול מהעיר אניקשט, ללמוד עמו. ר' יונה היה תלמיד

ברית בן המחבר. האח ר' יוסף ז"ל מימין והמחבר

חכם עצום, מהאריות של ישיבת סלבודקה. הוא היה בא לביתנו מידי יום בשעות אחר הצהרים, מסתגר עם אחי בחדר ולומד עמו כארבע שעות רצופות, ללא הפסק.

אבא אמר, שר' יונה עשה מאחי תלמיד חכם תוך מספר שנים, וכנער בן שש עשרה, הוא מסוגל לשבת בשיעורו של הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין, ראש ישיבת "אור ישראל" בסלבודקה, מחבר הספר "דברי יחזקאל".

לימוד זה עלה לאבא כסף רב, אולם אבא לא שת ליבו לכך. כל הון היה שווה בעבורו, כדי שאחי יגדל בתורה ויוכל להיכנס לישיבת סלבודקה.

רבו של אחי, ר' יונה, נישא לפני המלחמה לבתו של הגאון פקלנישקי הי"ד. לרב פקלנישקי היתה ישיבת "עץ חיים", ששכנה בבית כנסת "החייטים" בקובנה. הרב פקלנישקי וחתנו, הרב יונה סענדזול מאניקשט, היו מוסרים שם שיעורים גאוניים.

רוב המתפללים בבית כנסת "החייטים" היו בעלי בתים, מעשירי קובנה. למרות זאת, חי הרב פקלנישקי - שהיה רב בית הכנסת - בצמצום, וגר בעליית גג של

אחד הבתים בקובנה. מלבד הישיבה שניהל, היה מורה צדק של האיזור כולו, וכל כולו גאונות וצדקות.

הרב פקלנישקי היה הקדוש הראשון שנהרג בגטו בסלבודקה מיריות של חייל גרמני אכזר, הי"ד.

רבו של אחי יוסף

בהיותו בן שש עשרה שנים, קיבל אחי הגדול מכה ברגלו. מכה זו היתה שליחת ההשגחה העליונה להצילו מן הגיהנום הנאצי. הוא נשלח לשוויץ כדי לרפא את רגלו ונשאר שם בימי המלחמה .

לאחר שנרפאה רגלו, הוא נכנס ללמוד אצל הרב בוצ'קו במונטריי, שם התאספו בזמן המלחמה בני תורה רבים. הוא הגיע לשוויץ כתלמיד חכם ממש. היה זה לאחר לימודו עם ר' יונה, שהשקיע בו את נשמתו. לכן, כאשר נכנס אחי לישיבת מונטריי, היה יושב בהתמדה עצומה ולומד כשמונה עשרה שעות ביממה, עד שגדל להיות תלמיד חכם עצום. ידידנו ושכננו, הרב הצדיק ר' שמחה זיסל דסלר זצ"ל, מבחירי ישיבת טעלז, סייע לו להיכנס לישיבה. אף הוא נשאר בשוויץ בזמן המלחמה, והם חיו באהבת אחים. ידידות זו נמשכה כל שנות חייהם.

לאחי היה זיכרון עצום. זכורני, כאשר שחקתי עמו בשחמט בהיותנו ילדים, היה הוא משחק על פה, מתוך הזיכרון. כאשר לוח המשחק לא היה בחדר שבו הוא נמצא, היה מורה לי לאן להעביר את כלי המשחק שלו, על פי מה שזכר (לפי מספרים).

כאשר עליתי לארץ ישראל ונכנסתי לישיבת חברון, הייתי מדבר עמו בלימוד. אז נגלה לי כוח זכרונו העצום בתורה: הוא היה חוזר לי על חידושי תורה, בפרט בסוגיה המפורסמת "חרדל", ששמע מר' יונה כחמש עשרה שנים קודם לכן. עמדתי אז המום לנוכח החידושים הגאוניים של רבי יונה, שהיו שמורים בזכרונו של אחי במדויק.

הרבנית שמואלביץ

הבעיה שהייתה עם הבנים בקובנה, היתה גם עם הבנות. הבנות שלמדו בבתי

הספר של המשכילים, עזבו את דרך התורה לאחר שנים מועטות, וכמובן לא אבו להינשא לבני תורה.

בקובנה היה עסקן גדול בשם הרב איצקוביץ. הוא היה מזכיר אגודת הרבנים בליטא - ארגון שאיגד בתוכו את כל רבני ליטא.

נשיא אגודת הרבנים בזמני, היה רבה של קובנה. הרבנים, נשיאי האיגוד, התחלפו מפעם לפעם בתקופות הקודמות לתקופתי, ואילו המזכיר הפעיל והדינמי היה הרב איצקוביץ, שכל מעשיו היו לפי הדרכתם של גדולי ישראל.

ר' דוד איצקוביץ ז"ל

העסקנים שמעבר למתרס שנאוהו ממש, אולם לא יכלו לו. העיתונות היתה לצידם, אך הרב איצקוביץ לא נכנע להם ופעל על פי עצתם של גדולי הרבנים בליטא, כמו רבה של קובנה.

הרב איצקוביץ הקים את גימנסיית "יבנה" לבנות . מאוחר יותר הכניס למוסד כוחות פדגוגיים טובים וכוחות הוראה מצוינים, ומסר את ההנהלה לנשים, ביניהן הרבנית שמואלביץ - רעייתו של הרב שמואלביץ, מנהל "יבנה" לבנים - שהייתה אישיות גדולה בפני עצמה, וכן את המורה שטינבך.

למעשה, היה זה בית ספר עממי וגימנסיה בדרך "בית יעקב". בנות דודותיי למדו שם.

איני יודע רבות על מוסד זה, אך גם בו שמו את הדגש על אהבת תורה ויראת שמיים, ונטעו בלב הבנות שאיפה להינשא לבן תורה.

תלמוד תורה בשפת האידיש

בקובנה היה תלמוד תורה במתכונת של בית ספר עממי, ששפת הלימוד בו היתה האידיש.

רמתו של כל בית ספר נמדדת על פי המורים שבו ועל פי תלמידיו. בתלמוד תורה זה היו שני מורים מצוינים, שהחזיקו את רמת הלימודים שם. את הגמרא ואת

יתר לימודי קודש לימד הרב רויזן, שהיה תלמיד חכם גדול. הוא היה מהחשובים ביותר בבית המוסר בקובנה ובעל כושר הסברה מעולה.

סבי, הרב הגאון ר' משה לייב כגן, החשיב אותו לתלמיד חכם גדול ועמד על כך, שאחי דוב ילמד אצלו. כאשר סיים אחי את לימודיו אצלו, פנה לישיבת וילקומיר המפורסמת.

הרב רויזן היה גם בגטו קובנה. לפעמים הייתי מבקר בביתו, וראיתיו אז יושב וכותב יומן על חיי הגטו. הרב רויזן נשרף עם משפחתו במחבוא שבו שהו בזמן חיסול הגטו, בשנת תש"ד 1944, ה"ד.

מורה נוסף ללימודי חול, חשבון ועברית, היה הרב לוין. אחיו הגדול היה בעל בית המלון החרדי בארוזה שבשוויץ. גם הרב לוין היה בגטו קובנה ובמחנות. הוא זכה להינצל מהמחנות ולהקים דורות ישרים באמריקה. לפני עשרות שנים פגשתיו בארץ.

הרב לוין והרב רויזן היו הבסיס האיתן והגורם הישיר להצלחה של תלמוד התורה באידיש. היות שהתלמידים בתלמוד תורה זה היו רובם ממשפחות עניות ומבית היתומים בקובנה, לא הגיעה רמת הלימודים שם - עם כל רצונם הטוב של המלמדים - לרמתו של "יבנה".

יבנה פרחה בכל המובנים משתי סיבות:

ראשית, ב"יבנה" למדו ילדים ממשפחות החרדים המבוססות בקובנה. שנית, הרב שמואלביץ בחר לכל כיתה את המורים הטובים ביותר, כיון שהיה באפשרותו לשלם למורים משכורת גבוהה.

בעיית המורים בכיתה א' ב"יבנה"

באופן יחסי, גיל הלימודים ב"יבנה" לא היה צעיר, לכן רק מהיות הילדים בני שבע נכנסו ללמוד והיה צורך להעביר חומר לימודי רב בכיתות הנמוכות. ב"יבנה" לא היו מורים מוצלחים בכיתות הנמוכות של בית הספר. בכיתות הגבוהות היו מורים מובחרים, אולם חסרונם בכיתות הנמוכות הורגש.

כך ארע, שילדים צעירים רבים נשלחו ללמוד את ראשית לימודיהם בחדר של הרב סטרליץ, שהיה חדר מצוין לתורה ולתפילה. שלושת אחיי למדו בחדר זה. חלק גדול מן הילדים פנה לכיתות א' בבתי ספר אחרים.

רבים מאותם ילדים שלא החלו ללמוד ב"יבנה", לא הגיעו לשם אחר כך, אלא המשיכו בבתי ספר אחרים. גם אלו שהגיעו מבתי ספר אחרים ללמוד ב"יבנה" בכיתות הגבוהות, לא התאימו למסגרת החרדית של יבנה ולא התרגלו אליה, וכך גם הכיתות הגבוהות הידלדלו.

הגאולה ל"יבנה" הגיעה בדמותה של המורה הצדקנית הדסה הירשוביץ, מהסמינריון למורות בטעלז.

מקום לימודיה של המורה הדסה הירשוביץ

המורה הדסה הירשוביץ-לוין כתבה ספר בשם "בת עמי", על קורותיה בימי מלחמת העולם השנייה. לפי דבריה בהקדמת ספרה, היא השתלמה לאחר לימודיה בסמינריון למורות בפדגוגיה, ובהמשך, באוניברסיטת קובנה. באוניברסיטת קובנה היתה קתדרה לשפות שמיות, שבראשה עמד דוצ'נט נחמן שפירא (דוצ'נט - ראש קתדרה - ראש מחלקה באוניברסיטה).

הוא היה יהודי חרדי, בן רבה של קובנה. בין יתר הנושאים, הכניס למחלקה שלו באוניברסיטה גם נושאים במחשבת ישראל, כמו ספר הכוזרי. נושאים אלו כונו: "פילוסופיה יהודית". במחלקה זו למדו גם פדגוגיה ושפות זרות, כמו לטינית ועוד. למדו שם גם ליטאים וכמרים, שרצו ללמוד עברית ולהכיר את התנ"ך ממקור ראשון ללא תרגום.

מסיבת הבר מצוה של בן המורה לוין משמאל הרב מפוניבז'

נחמן שפירא היה ראש מחלקת התרבות בגטו. אני עבדתי בתור נער שליח במחלקתו בגטו. הוא הקים בגטו בתי ספר לילדים ולנערים, וכמו כן הקים בית ספר מקצועי עם המהנדס אולסקי והמהנדס רטנר. הוא עזר להקים את "תפארת בחורים" בגטו - שכונתה בשם "ישיבה".

מזכירתו היתה המורה החרדית המפורסמת בבית הספר "יבנה", מרת הורביץ, שנישאה לרב סנעג, אישיות מפורסמת אף היא (לפני המלחמה היה הרב סנעג רב צבאי ראשי בצבא הליטאי. הוא היה תלמיד חכם גדול, תלמיד ישיבת סלבודקה. בגטו היה הרב סנעג חבר ב"יודען-ראט". הרבנית הורביץ-סנעג נספתה במחנה שטוטהוף בגרמניה. הרב סנעג עבר את המלחמה בשלום, ולאחר השחרור היה הרב הראשי במינכן שבגרמניה).

דוצ'נט נחמן שפירא היה מקובל על כל הנהלת הגטו, הן משום ייחוסו והן בשל מעמדו הרם באוניברסיטת קובנה. הוא היה הדוצ'נט היהודי היחיד באוניברסיטת קובנה. היו שם פרופסורים יהודים, אך לא ראשי קתדרה.

דוצ'נט נחמן שפירא לא התערב כלל בהנהלת הגטו, הוא לא התבלט בתפקידיו, ורבים אף לא הכירוהו. הוא ישב כל היום ליד שולחנו וכתב בעברית, בשפתו העשירה, אודות חיי הגטו. אני התיידדתי איתו מאד. כפי הנראה, הוא הכיר היטב את אבי, ועל כן שוחח עמי תמיד וביקש את קרבתי. הוא לא התנשא מעולם והתנהג כלפיי בפשטות.

לאחר שאביו הגאון נפטר בגטו, הוא לא סיפר את שערות ראשו במשך חודש שלם. במעמדו, בהיותו מנהל מחלקה במשרדי הגטו, היתה זו מסירות נפש של ממש, כיון שגרמנים רבים הגיעו למקום עבודתו וראוהו בצורתו זו.

לקראת סוף ימי הגטו, הוא נרצח ב"פורט התשיעי", ועמו כל משפחתו - בנו ואמו הצדקנית.

כל זאת כתבתי, כדי להוכיח שנחמן שפירא לא לימד בהרצאותיו באוניברסיטה דברי כפירה, חס ושלום. הוא היה יהודי חרדי וירא שמיים, בנם של קדושים, על כן יכלה המורה הדסה הירשוביץ ללמוד אצלו.

המורה הדסה הירשוביץ, לפי רמת ידיעותיה התאימה ללמד באחת הכיתות הגבוהות ב"יבנה", אולם מובן שבהיותה אישה, ובפרט בחורה, נמנעה מלעשות כן.

היא נכנסה ללמד בכיתה א' עם כל כוחה הפדגוגי, אך המשכורת שקיבלה היתה שוות ערך לשכר הוראה בתיכון. המורה הדסה חשה, שהחינוך של "יבנה" הולם את רוחה הטהורה, ובמקום להיות מורה בגימנסיות אחרות בקובנה, אולי אף

מנהלת גימנסיה, היא העדיפה ללמד ילדים בני שבע בכיתה א' ב"יבנה", לגדלם לחיי תורה.

המורה הדסה זכתה להעלות את הכיתה לרמה גבוהה בכל השטחים. היא מסרה את נפשה כדי להקנות את דרך הלימוד, בשלבה את כל הידע בהכרת נפש הילד.

בשנה הראשונה עדיין היו מעט ילדים בכיתה א'. עם סיום שנת הלימודים הראשונה עם המורה הדסה, התפרסמה הצלחתה הגדולה. בשנה השנייה החלה נהירה של תלמידים לכיתתה: כחמישים ילדים נרשמו לכיתה א', על אף ששכר הלימוד היה יקר מאד.

אני כבר לא נכנסתי ללמוד בחדר של הרב סטרליץ, ובאותה תקופה היו אצלו שלושה ילדים בכיתה א'. נכנסתי ללמוד אצל המורה הדסה ב"יבנה". במהלך ארבע השנים הבאות, נוספו לבית הספר "יבנה" כמאתיים ילדים.

ל"יבנה" באו אף תלמידים מרחוק. היו גם בני עשירים שהגיעו בכרכרות, מלווים במשרתים. כל זאת כדי לקבל את החינוך של "יבנה", שהתפרסם כבית הספר המעולה ביותר.

תוכנית הלימודים בכיתה א'

במהלך שנת הלימודים הראשונה אצל המורה הדסה, למדנו קריאה, כתיבה ומעט חשבון. למורה הדסה היתה שיטה מיוחדת בהנחלת יסודות הקריאה. היא לימדה קריאה וכתיבה יחד, והשליטה משמעת ברזל בכיתה. במהלך שיעוריה שררה דממה, עד שניתן היה לשמוע זבוב בודד שמתעופף בכיתה.

למורה הדסה היתה בעיה בלימוד התפילה. לאחר שני חודשי לימוד, כבר ידענו לקרוא היטב בהברה אשכנזית ורצינו להתחיל להתפלל מתוך הסידור. אולם המורה הדסה לא אבתה בשום אופן ללמדנו תפילה. היא חששה שמא מתוך חביבות התפילה ייפלט מפיה קול שירה בתפילה, והרי לבנים אסור לשמוע קול שירה וזמרה של אישה, על אף שמדובר בילדים בני שבע בלבד.

היא העדיפה שהילדים עדיין לא יתפללו בכיתה, ובלבד שלא להיכשל ולהכשיל בקוצו של יוד מן התורה.

זכורני, כי הצטערתי מאד אז. ידעתי לקרוא היטב, ועדיין לא התפללתי מתוך

הסידור. קינאתי אז בכל נער שכבר מתפלל מתוך סידור. אולם קיבלנו את החלטותיה של המורה הדסה באהבה, ידענו שכל מעשיה הם לשם שמיים, לפי תורת ישראל ולפי דעת גדולים. בכל עניין הלכתי היא התייעצה עם רבה של קובנה ונזהרה לקיים את דבר ההלכה בשלמות.

בשנה השנייה ללימודינו ב"יבנה", לימד אותנו מורה, ומייד התחלנו להתפלל מתוך סידור ולשיר בחלק מקטעי התפילה.

גדרי צניעות נוספים של המורה הדסה

בכיתה א', בדרך כלל, מלמדים את הילדים שירים רבים. המורה הדסה כלל לא לימדה שירים. אף שהיינו בני שבע, היא לא רצתה להכשילנו בשמיעת קולה.

המורה הדסה לא הרשתה לנו לומר לה אפילו "שלום" ברחוב. בבוקר, כשנכנסה לכיתה, התירה לנו לומר "בוקר טוב", ותו לא. כל זאת, כדי שלא להרגיל ילד לשוחח עם אשה זרה. היא חזרה ואמרה לנו: "'שלום' יש לומר לאמא, לסבתא, לדודה ולאחות. לאישה אחרת - אסור". היא ידעה שכל פריצות מתחילה רק מ"שלום", אולם את ההמשך אי אפשר לצפות, ועל כן יש להיזהר. אז לא הבנו את כוונותיה, אבל במבט לאחור ניתן להבין את טוהר נפשה.

גם כאשר פנו אליה בשעת השיעור, היא לא הרשתה להזכיר את שמה הפרטי, אלא את שם משפחתה בלבד. קריאה בשם פרטי מקרבת את הילד למורה, ויש להיזהר מקרבה לאשה זרה.

שיטת הלימוד שלה היתה ללא שום קרבה, פרט לזו ההכרחית לצורך הלימוד. עם כל חיבתה לילדים, היא לא הראתה פנים שוחקות, ושום בת צחוק לא עלתה על פניה. בכוח רב החזיקה את עצמה כגוש קרח ונמנעה מלגלות חביבות ואהבה כלפינו.

חשבתי אז, שכך מוכרחים ללמד, שאין ליצור קרבה נפשית בין הילד לבין המורה. אולם בשנים הבאות, כאשר לימדונו רק מורים חרדים, הם לימדו אותנו בחביבות ובמתיקות, בפנים מלאות חדווה ושמחה. אז הבנתי, שהיה זה חינוכה הטהור של המורה הדסה, שאל לו - לילד - לקבל חמימות, חיבה ואהבה מאשה זרה, אף אם היא מורתו.

ילד צריך להתחנך כבר בקטנותו מה מותר ומה אסור, כיוון שהחינוך של הילדים

הרכים נותר טבוע בהם לכל החיים. הדבר דומה לילד, שמלמדים אותו לצעוד את פסיעותיו הראשונות. אם ילמדוהו ללכת ישר - תהיה הליכתו ישרה ויציבה גם בהמשך חייו, וכן להיפך.

אנו חשבנו אז, שהיא אשה ללא רגשות, אולם היא היתה צדקנית, בעלת נשמה טהורה. כמו שהייתה גאונית בלימודיה, כך היתה גאונית בצדקותה. היא ידעה, שעיקר מטרתה בחינוך אינה הקניית קריאה וכתיבה, אלא הקניית ערכים של תורה.

מסיבת הקפדתה על הצניעות, היא לא יצאה עמנו לטיולים ולא ערכה מסיבות בשום הזדמנות. בטיול נוצרים מצבים, בהם צריכה המורה לגעת בילד להרימו, לחצות עמו כביש או לשוט עמו בסירה. המורה הדסה לא אבתה לנגוע בילד, מחמת צניעותה היתרה. שוב היתה הדגשתה על שמירת מרחק בין אשה זרה לילדים.

כל הנהגותיה היו לבל תיכשל חלילה בהלכה.

התנהגותה בהפסקות

מובן שהמורה הדסה לא ישבה בחדר המורים בהפסקות. היה לה חדרון קטן ליד חדר כיתתנו, ושם ישבה בהפסקות. אולם גם המעבר בפרוזדור היווה בעבורה בעיה, כיוון שלא רצתה לפגוש את המורים העוברים שם.

המורה הדסה מצאה דרך. בבוקר, לפני שהייתה מגיעה לכיתה ולפני שהייתה נכנסת לכתה לאחר ההפסקה, היתה מתעכבת מספר רגעים בחדרה, עד שהייתה בטוחה שכל המורים נכנסו לכיתות, ורק אז היא נכנסה לכיתה. היא ביקשה מאתנו להיכנס לכיתה בשקט, לשבת במקומות ולחכות בדממה לבואה. מובן שמילאנו את בקשתה בשלמות.

גם ליציאה מן הכיתה בשעת ההפסקות מצאה פתרון. היא הכינה את עצמה לצאת מן הכיתה מספר דקות לפני הצלצול, יצאה מן הכיתה לפני הצלצול, כאשר הפרוזדור היה עדיין ריק, וביקשה מעמנו להישאר בכיתה עד לצלצול, ורק אז לצאת. כך נהגה משך כל שנותיה ב"יבנה".

סיבת זהירותה היתרה הייתה, כיון שהיו ב"יבנה" מורים חרדים שאינם נשואים, והיא לא רצתה להכשילם בראייה אסורה. היא לא שוחחה עם אף מורה, וגם לא

בירכה לשלום. גם כאשר היתה לה בעיה חינוכית, היא לא התייעצה עם חבר המורים. היחידים שעמם התייעצה, היו הרב שמואלביץ והרבנית שמואלביץ. הם היו כתובתה היחידה של מורה הדסה.

השפעתה על נפש הילד

כאמור, עם כניסתה של המורה הדסה ל"יבנה", החלה "יבנה" לפרוח. מורים מקצועיים רבים היו בכיתות הגבוהות יותר, אולם המורה הדסה הניחה את אבן הפינה.

שיעוריה היפים ביותר היו כאשר סיפרה על גדולי ישראל. היא חיה את הדמויות ואת התקופה, והלהיבה את נפש הילדים.

כאומן המצייר תמונה נדירה, כך היתה היא באומנות הפדגוגיה, מציירת ומתארת בשפתה העשירה. כל מטרותיה בסיפורים היו להחדיר יראת שמיים בילדים ולשתול בלבם אמונה תמימה ואהבת תורה.

טעם חינוכה הטהור נותר עמי במשך כל חיי.

להלן אחד מן הסיפורים שסופרו לנו ב"יבנה", במטרה לחזק בלבנו ערכים של אמת:

גדול הדור, רבה של קובנה, הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל נזקק פעם לנסוע למקום כלשהו. בקובנה של אותם הימים עדיין לא היו מוניות, והנסיעות התבצעו בכרכרות רתומות לסוסים. הכרכרות היו ניצבות הכן בתחנה, ולידן עמדו בעלי הכרכרות - העגלונים.

כאשר ניגש הגאון לתחנה וביקש לשכור כרכרה, התחננו אליו כל העגלונים שיאות לנסוע איתם. לפתע הגיע עגלון אחד לרב ואמר בבכי, כי יש בביתו אשה חולה וילדים רכים, ואין מאומה בידו, ועל כן הוא מבקש שהגאון ייסע עימו כך ירוויח פרוטות להחיות את נפשות ביתו.

כאשר שמע זאת הגאון, רצה לתת לו תרומה

הקבר "הישן" של רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל
מימין קבר בנו רבי צבי הירש רבינוביץ זצ"ל

הגונה, אולם העגלון סירב לקחת ואמר: "איני מוכן לקבל מתנות. אני עובד לפרנסתי וממה שמזמנים לי מן השמיים אני מכלכל את משפחתי, אם ברב ואם במעט".

רבה של קובנה ביקש את סליחתם של יתר העגלונים ועלה על מרכבתו של העגלון העני. כאשר הגיעו למחוז חפצו של רבה של קובנה, סייע העגלון לרב לרדת מן המרכבה, ולאחר מכן קפץ בזריזות למרכבה, כשהוא מסרב לקבל תשלום על הנסיעה.

הגאון התחנן לפניו שיקבל את השכר המגיע לו, אך העגלון לא נאות ואמר: "אמנם אשתי חולה ועוללי שואלים ללחם, אולם את הזכות של שימוש גדול הדור לא אמכור בעד כל שכר שבעולם".

סיפורים אלו, של אהבת תורה וכבוד לומדיה, החדירה בנו המורה הדסה ב"יבנה" וכמוה גם יתר המחנכים. השפעתם הכבירה של סיפורים אלו לא נמוגה לנצח.

כוח תפילתה

בספרה "בת-עמי" חוזר על עצמו עניין התפילה. בכל עת היתה פונה להקב"ה ומתפללת מעמקי נפשה. המורה הדסה החדירה בנו, כי בכל מצב שבו נמצא האדם, אף אם נראה כי כבר כלו כל הקיצין, אין להתייאש תמיד אפשר וצריך להתפלל, ובכוח התפילה ניתן לקרוע גזרות. כאשר מתפללים מעומק הלב ובדמעות, זוכים ונענים מן השמיים.

בספרה היא מתארת את ים הצרות שעבר עליה: עגונה מבעל נעוריה, היא עומדת לפני המוות, כשבידה תינוק בן שנתיים. היא רעבה עד מוות, רבבות נשחטים ונהרגים לצידה, אולם היא אינה מתייאשת. התפילה מעומק הלב בוקעת שערי רחמים, ומשמיים נענים לה.

היא מספרת, שפעם התחננה לאיכר ליטאי שיביא לה פרוסת לחם. היא חשה שאחרת תגווע ברעב, לולא כן לא היתה משפילה את עצמה בבקשה לחם. היא היתה בטוחה שפרוסת הלחם תגיע אליה, כיון שהתפללה קודם לבורא והבינה, שהצורך בהשפלת כבודה הוא כדי להביא לכפרת עוונותיה.

גם כאשר לא נמצאה כל דרך להצלה, גם בשעה שעמדה לפני בור המוות, ואף

בזמן שתקפה אותה מחלה קשה - היא לא הרפתה מהתפילה. כל מה שלימדה את תלמידיה קיימה בשלמות, והקב"ה הצילה.

זו היתה דמות של מורה ב"יבנה".

כשהייתי כבן שתים עשרה, עמדתי מספר פעמים לפני המוות. בכל הזמנים הללו זכרתי את כוחה העצום של התפילה, כפי שהחדירה בנו מורתנו הדגולה. שפתיי מלמלו כל העת פרקי תהילים. עשרות פעמים חזרתי על הפרקים הידועים לי על פה.

כאשר עמדנו בכיכר בגטו וידינו למעלה, כשאנו ממתינים לרגע בו תתחלנה לפעול מכונות הירייה על ידי הפרטיזנים הליטאים - ניגשו אלי אנשים משכילים, רופאים ועורכי דין, וביקשוני לומר עמם תפילה לפני המוות. באותה שעה התפללנו, ומן השמיים נענו לתפילותינו וניצלנו.

אחיה של המורה הדסה

המורה הדסה לוין שאבה אף היא חינוך טהור בבית הוריה. הוריה, הם שהעניקו לה את תעצומות הנפש להתמודדויות שנכונו לה במשך חייה.

לא הכרתי את בני משפחתה, אולם את אחיה הצעיר זוכר אני היטב. הוא היה בחור צעיר. השמועות אמרו שהוא לומד הנדסה, וכשיסיים ללמד מקצוע זה ייכנס לישיבת סלבודקה. מידי ערב הייתי רואה אותו בבית המוסר בקובנה, לאחר שיעורו של הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין.

אחיה היה בא לתפילת מעריב שלאחר השיעור. לפני תפילת מעריב היו לומדים מוסר. הוא היה לומד מוסר, כמו שלימד הגאון ר' ישראל סלנטר: בקול רם, בשפתיים דולקות, בבכי ממש. עד הרחוב הגיעו קולות לימוד המוסר שלו. בתפילת ערבית, כאשר קרא "שמע ישראל", קירות הבית רעדו. קולו האדיר בתפילתו נשמע למרחקים. כל מי ששמע אותו בלימוד המוסר ובתפילתו הזכה, הבין שהוא בן גדולים.

מבית זה של תורה ויראה צמחה דמותה של המורה הדסה.

נישואיה

ר' אליעזר לוין הי"ד

המורה הדסה והרבנית שמואלביץ היו ידידות נפש, כאחיות ממש. ככל הנראה, הרבנית שמואלביץ שידכה את המורה הדסה.

המורה הדסה היתה ממשפחה מיוחסת. שאיפת חייה היתה בעל תלמיד חכם. באחד הימים שמענו בבית הספר שהמורה הדסה התארסה. חתנה, הרב לוין, היה תלמיד ישיבת קלם, מתלמידיו החשובים של הצדיק רבי דניאל מובשוביץ זצוק"ל.

לאחר אירוסיו, ביקר הרב לוין בבית הספר "יבנה". המנהל קבלו בחמימות רבה, באהבה ובכבוד, חיבקו ונשקו, עד שחשבנו שמדובר באחיו. כאשר הוא הגיע וסייר עם המנהל במסדרונות "יבנה", יצאנו כל התלמידים לראותו. על פניו ניכרו מידותיו התרומיות, טוהר לבו ואצילותו. אז גם ראינו את אושרה הגדול של המורה הדסה על זכייתה העצומה בתלמיד חכם מבית היוצר של קלם.

חושבני, כי אני מהיחידים שזכו לראות באושרה, שלא האריך ימים. לאחר המלחמה היתה שבורה, רצוצה ועגונה, כשעמה בנה היקר בן החמש, והם שניהם רעבים ללחם.

בני הזוג נישאו בשנת תרצ"ח, 1938 למניינם. מובן שאף אחד מתלמידיה לא הגיע לחתונה, ואף לא איחל לה "מזל טוב". הדבר נגד את עקרונות הצניעות, שעליהם הקפידה ושאליהם חינכה אותנו כל הימים.

מנהל רוחני ל"יבנה"

הרב שמואלביץ רצה למנות מנהל רוחני ל"יבנה", כנהוג בישיבות. המנהל הרוחני, או כפי שהוא מכונה היום "משגיח", בונה את בניינו הרוחני של הבחור.

נפוצה השמועה, כי הרב לוין - חתנה של המורה הדסה - יתחיל ללמד בכיתות הגבוהות את ספר הכוזרי וספרי מוסר נוספים, וכן יתחיל לומר שיחות מוסריות בנוסח קלם. כלומר, הוא יהיה המנהל הרוחני של "יבנה", זאת כדי להכשיר את התלמידים לקראת הלימוד בישיבות הגדולות.

אולם רבות מחשבות בלב איש... ומלחמת העולם פרצה. פולין נכבשה על ידי הגרמנים והרוסים, ובהמשך נכבשה גם ליטא על ידי הרוסים. רצונו של הרב שמואלביץ לא יצא לפועל. הרב לוין עלה על המוקד בשנת תש"א.

אמנם הרב לוין לא החל לשמש כמשגיח בפועל, אולם הוא בא תמיד לבקר את הרב שמואלביץ בבית הספר. הם היו מהלכים יחד שלובי זרוע והוגים יחד בתורת המוסר. הרב שמואלביץ היה מביא את דברי המוסר בנוסח טעלז, ואילו הרב לוין השמיע את תורת המוסר על פי משנתה של קלם. בראותנו אותם מהלכים כך, נכנסה בלבנו אהבת תורה ומוסר אמיתית.

מורים נוספים ב"יבנה"

את רוב שמות המורים ב"יבנה" איני זוכר. מובן שכולם היו חרדים. בכיתה ב' לימד מורה בשם הרב גיטעלזון. מאוחר יותר לא ראיתיו בגטו קובנה. יש לגביו גרסאות שונות: היו שאמרו, כי הוא היה בגטו ונרצח. יש שאמרו, כי הוא עבר לוילנה בזמן שלטון הרוסים והיה מורה שם, ומאוחר יותר נרצח בגטו וילנה. יהי זכרו ברוך.

מורה נוסף היה ב"יבנה" בשם הרב גליק. מאוחר יותר הוא היה בגטו קובנה, ואף לימד בבית הספר שנפתח בגטו. הוא נהרג בגטו קובנה או במחנות העבודה בגרמניה.

מאוחר יותר הביאו ל"יבנה" מורה מיוחד. שמו היה רבי אליהו הולשטיין מישיבת טעלז. הוא נישא לבתו של הגאון הצדיק ר' גדליה דסלר זצ"ל מבית התלמוד דקלם. רבי אליהו לימד אותי גמרא. הוא ומשפחתו נשלחו על ידי הרוסים לסיביר. בחסדי שמיים הוא ניצל וזכה לעלות לארץ ולהקים דור ישרים מבורך.

רבי אליהו הולשטיין הוא המורה היחיד ששרד מכל הצוות של "יבנה". הרב שמואלביץ ומשפחתו היו מהראשונים שנהרגו על קידוש השם כבר בתחילת המלחמה על ידי כנופיות הפרטיזנים הליטאים.

כאמור, ל"יבנה" היה מנהל רשמי כלפי משרד החינוך. שמו היה ד"ר זלצבורג. אחריו היה מנהל מחליף שמאוחר יותר שהה בגטו קובנה. סיפר לי ידידי, ר' שלום שטינבך ז"ל שבאחד הימים פגש בגטו את המנהל המחליף כשהוא גווע מחולשה.

למחרת סיכן שלום שטינבך את חייו והעביר תרנגולת חיה דרך שער הגטו. את התרנגולת הנדירה כל כך מסר שלום שטינבך למנהל החולה. המנהל מסר את התרנגולת לשוחט ואכל מעט בשר כשר בגטו, לאחר מספר שנים שלא בא בשר כשר אל פיו. בסוף ימי הגטו, נהרג המנהל המחליף.

היו מורים נוספים ב"יבנה". רבים מהם לא הכרתי, ורובם המכריע נהרגו על קידוש השם.

המפלגות שחדרו ל"יבנה"

יסוד "יבנה" בקובנה היה תחת דגל "אגודת ישראל", אולם המפלגה עצמה לא פעלה בקרב הנוער ב"יבנה". מאחר שבית הספר "יבנה" עמד תחת הנהלה חרדית ביותר, לא חשבו שיש צורך בפעילות זו. מטרת ייסוד "יבנה" הייתה: חינוך חרדי, ללא השפעות של זרמים זרים - ובזאת הצליחו. אולם לפתע החלו המפלגות הציוניות להרים ראש.

פעילות המפלגות הציוניות החלה בבתי הספר השונים בקובנה ובגימנסיות. בגימנסיה הריאלית למשל, פעל ארגון "השומר הצעיר". שני בני דודיי למדו שם והיו חברי "השומר הצעיר", זאת על אף שהוריהם היו דתיים. בבית הספר "תרבות" פעלו מפלגות הימין, כמו הציונים הכלליים ומפלגת ה"רוויזיוניסטים". אט אט החלו המפלגות השונות לפעול גם בקרב תלמידי "יבנה", אולם לא בין כתלי בית הספר.

המפלגה הראשונה שהחלה לפעול בקרב תלמידי "יבנה", היתה מפלגת ה"מזרחי". הם פעלו במועדונים של תלמידי הכיתות הגבוהות. בתחילה לא התייחס הרב שמואלביץ לפעילות זו, מכיון שה"מזרחי" בליטא היו חרדים ומקיימי מצוות בשלמות. אולם השקפותיהם היו פסולות, וגדולי ישראל במבטם העמוק, הם שהבחינו בכך. הרב שמואלביץ סבר עוד, כי עד שהמפלגות תתחלנה לפעול, יהיו הבחורים כבר בישיבות, ושם ידאגו להם ראשי הישיבות.

בהיותי ילד, ביקרתי פעם במחנה קיץ של ה"מזרחי" עם אחי ועם דודי הצדיק הקדוש, ר' צבי זוסמן זצוק"ל הי"ד. מידי שנה היינו נוסעים לחודשי הקיץ לעיר הקיט קלטובה, ששכנה כעשרים ק"מ מקובנה. בתקופה זו היו מגיעים לשם כעשרת אלפים יהודים. גם רבה של קובנה, ורבנים נוספים היו נופשים שם. "המזרחי" ארגן מחנה קיץ, שהיה בתחום שבת של העיירה קלטובה, והגענו לשם לביקור בשבת בזמן תפילת המנחה. חלק נכבד ממשתתפי המחנה היו תלמידי הכיתות הגבוהות ב"יבנה".

במחנה התגוררו באוהלים. מקום הישיבה היה תעלה שנחפרה לצורך זה באדמה, וכשולחן, שימשה האדמה עצמה שכוסתה במפה. היתה בעיה, היכן להניח את ספרי התורה, כיון שלא היו שולחנות בנמצא, והאדמה היתה שולחנם. הם סיפרו לדודי, שדאגו להביא שולחן במיוחד שישמש בימה בעבור ספר התורה. הם רצו לחנך את צעירי המפלגה, שכאשר יזכו לעלות לארץ, האדמה תשמש להם לשולחן, אבל בד בבד ישמרו על כבוד התורה.

לאחר מכן שמענו את תפילת המנחה. התפילה היתה בכוונה וברגש רב. קריאת התורה היתה בהברה אשכנזית, ויכולנו לחשוב שאנו נמצאים בישיבה. הבחורים הראו לדודי את העירוב. הוא בחן את כשרותו, ויצאנו משם בהתפעלות.

כתבתי זאת, כדי להראות שחברי "המזרחי" בקובנה היו מקיימי מצוות בשלמות. הפגם היה בהשקפתם, שנגדה את דעת גדולי ישראל הליטאים.

מפלגה דתית נוספת בשם "ברית החשמונאים", החלה אף היא לפעול ב"יבנה". מפלגה זו היתה חרדית מיסודה, בעלת השקפות רוויזיוניסטיות. בראש המפלגה עמד רב חשוב ומכובד מקובנה, הרב רוזנסון. הוא חשב, כי אם מדובר במפלגה שומרת מצוות, טוב יהיה אם הם יקבלו סיוע מרב, וכך יוכלו למשוך את הנוער לדרך התורה. אולם המציאות הוכיחה את ההיפך: המעבר מ"ברית החשמונאים" למפלגת "ביתר" היה קצר עד מאד, ורוב חברי המפלגה עשו זאת.

כאשר ראה הרב שמואלביץ את פעילות המפלגות בתוככי "יבנה", הוא חשש שכל עבודתו תיפול כפרי בשל בידי זרים. אז החליט להפעיל את ה"נוער האגודתי" בכיתות הנמוכות ב"יבנה", ולא לאפשר ליתר המפלגות לפעול ב"יבנה". הוא הפעיל את ה"נוער האגודתי", אך בתנאי שהם לא יפעלו בין כתלי בית הספר, כדי שלא לתת פתחון פה למפלגות אחרות לפעול בתוך בית הספר עצמו.

הרב שמואלביץ עודד אותם לפתיחת מועדון לתלמידי הכיתות הנמוכות ב"יבנה"

מחוץ לבית הספר, והגיש להם את כל העזרה הנחוצה. תלמידי הכיתות הנמוכות, אליהם עדיין לא הספיקו המפלגות הזרות להגיע, התבקשו להגיע למועדון של ה"נוער האגודתי".

בתחילה ביקשו ממני המורים לבוא למועדון, כדי למשוך את יתר התלמידים, ואכן בתחילה באתי למועדון. הארגון פעל בעיקר במסגרת של "עונג שבת". המדריכים היו בני ישיבה ששרו אתנו זמירות שבת, דיברו לפנינו על פרשת השבוע וסיפרו על גדולי ישראל. המועדון התמלא בילדי "יבנה" והחל לפרוח. בתחילה היינו שם כמאה ילדים, ואחר כך הגיעו רבים נוספים. הורים רבים, שלא חפצו שילדיהם יסתובבו ברחובות בשבתות, הביאו את ילדיהם למועדון. הילדים חזרו הביתה מרוצים, כשבפיהם זמירות שבת וסיפורים מפרשת השבוע.

בשלב מסוים הפסקתי ללכת לשם, כיון שמקומי היה ב"תפארת בחורים" בבית המוסר בקובנה. שם היה גן העדן של הילדות שלי. במקום זה רציתי להשלים את לימוד התורה שלא הספקנו ב"יבנה".

תוצאות התעוררותה המאוחרת של "יבנה"

לצערנו, "יבנה" הפסידה רבות מכך, שלא הכלילה מייד את פעילות הנוער האגודתי כמפלגה בין כתלי בית הספר. "יבנה" נתפס אז אצל בני הנוער כבית ספר טוב, אך כזה שאינו נוטל חלק בפעילות של תנועות נוער. הנוער, כשם שחיפש להשתלם בלימודי חול, רצה גם להשתתף במפלגות נוער.

"אגודת ישראל" הפסידה את ילדי הכיתות הגבוהות של "יבנה". הם התחילו לעבוד בקרב בני הכיתות הנמוכות, אולם בינתיים החל העולם להתקדם לקראת מלחמת העולם השנייה.

בשלב מאוחר יותר, היו המפלגות נטועות חזק כל כך ב"יבנה", עד שנוצר רושם כאילו "יבנה" הוא בית ספר של "המזרחי". אולם הנהלת "יבנה" לא הרפתה מפעילות "הנוער האגודתי" בקרב בני הנוער, כדי להציל לפחות את הדור הצעיר מהמפלגות הזרות.

לאחר פעילות עמוקה של המפלגות הציוניות בקרב הנוער, הפכו בתי ספר והגימנסיות למעוזי המפלגות השונות. כל נער היה "מומחה" למפלגות ולמנהיגים.

בין הילדים התפתחו שיחות אגרסיביות. הילדים היו תוקפים ומקללים מנהיגים של מפלגות שונות, אך הדבר לא הפריע לבתי הספר, פרט ל"יבנה".

על אף שחברי המפלגות של הציונות הדתית שמרו מצוות בשלמות, בכל זאת נגדו השקפותיהם את רוח "יבנה", שחינכה את התלמידים לאהבת תורה אמיתית, וכל חפצה היה שימשיכו את לימודיהם בישיבות הקדושות.

בהיותי נער, קרוב משפחה לקחני פעם בליל שבת למועדון בבית הספר "תרבות" בקובנה. כשנכנסנו, האולם היה מואר, אך עיניי חשכו: התלמידים שיחקו בדמקה ובשח, ואם לא די בכך, שהרי התקיים במקום קורס להתאגרפות. ראיתי שני נערים צעירים מכים זה את זה לעיני כולם. מובן שהסתלקתי מייד מן המקום.

בבית ספר זה, המורים בחלקם היו דתיים, וגם חלק מהתלמידים הגיע ממשפחות דתיות, אך ללא החינוך של "יבנה" נרקבו הפירות. כך ראיתי התאגרפות, כיבוי אור והדלקתו בשבת, וחילולי שבת נוספים, שזעזעו אותי עד עמקי נשמתי.

פעילות "יבנה" בתחום הורי התלמידים

הרב שמואלביץ ראה, שכדי לקיים את "יבנה" יש לפעול בשטחים נוספים מלבד תנועת הנוער. על כן ייסדה הנהלת בית הספר הרצאות קבועות לאמהות התלמידים. בכל ליל שבת התקיימה שיחה בפרשת השבוע. מפעם לפעם היתה נואמת הרבנית אלה שמואלביץ, אשת המנהל, ולעיתים היה מגיע דרשן תלמיד חכם. כינוסים אלו התקיימו בעיקר בימות החורף, כיון שבקיץ נסעו רבים לעיירות קיט.

מטעם איסור ייחוד, היתה אמא לוקחת אותי או את אחי לדרשות ליל שבת, שהתקיימו תוך הקפדה על הצניעות. הדרשות נערכו בקומה השנייה, באולם הגדול של "יבנה". אמא היתה מושיבה אותי ליד הקיר, כדי שלא אשב בין נשים, והיא ישבה לידי. בחדר המדרגות דלק האור, אך באולם שרר חושך. הכינו בעבור הדרשן שולחן, כסא ומנורה על השולחן, ואת השולחן הקיפו בסדינים לבנים. היות שהאולם היה חשוך לחלוטין ורק המנורה שעל השולחן דלקה, ראו הנשים את הרב, אולם הוא לא ראה אותן כלל.

הדרשן דרש כשעה בענייני פרשת השבוע, וכל הנשים התמוגגו מדרשתו. כאשר הסתיימה הדרשה, יצא הדרשן ראשון בעודו מגשש באפילה. לאחר שעזב הדרשן

את המקום, הסירו המארגנים את הסדינים, נוצר אור באולם, וכל הנשים עזבו את המקום.

סגירת "יבנה" עם כניסת הרוסים לליטא

בשנת תרצ"ט, 1939 למניינם, פרצה מלחמת העולם השנייה. הגרמנים כבשו את מחציתה של פולין, והרוסים - על פי הסכם שנחתם עם הגרמנים - כבשו את חלקה השני של פולין, החלק הקרוב לגבול רוסיה. לליטא הגיעו אז רבבות פליטים יהודים מפולין. אנו ישבנו כעל הר געש.

בשנת ת"ש 1940 כבשו הרוסים את ליטא על ידי פרובוקציה. הרוסים ביקשו מממשלת ליטא שתתיר להם להכניס יחידות של צבא רוסי, כביכול כדי לשמור על מדינת ליטא. נשיאה של ליטא, סמטונה, הבין מייד שהמטרה היא כיבוש, ובמקום להשיב להם, הוא נמלט לאמריקה דרך גרמניה.

הרוסים נכנסו לליטא עם צבא לא גדול. הם ניצלו את בריחתו של הנשיא והקימו ממשלה קומוניסטית. אט אט הפכו ליטא ויתר המדינות הבלטיות, לטביה ואסטוניה, לחלק מברית המועצות. הממשלה הרוסית שלטה בכל. הרוסים הלאימו את החנויות ואת הבתים, בעיקר של היהודים. עם הליטאים הם נהגו ביתר כבוד, כיון שלא רצו לקרוע את מערכת היחסים ביניהם.

אחת הפעולות הראשונות של הרוסים היתה - סגירת בתי הספר העבריים, וביניהם "יבנה". את "יבנה" סגרו הרוסים לחלוטין, ואילו בבתי הספר האחרים החליפו את ההנהלה והשאירו חלק מן המורים, שילמדו בבתי הספר הללו את תוכנית הלימודים הקומוניסטית.

בכל בתי הספר היהודים עברו ללמוד בשפת האידיש בלבד. כמו כן, שמו דגש מיוחד על לימוד השפה הרוסית: קריאה, כתיבה ודיבור. את השפה הליטאית הותירו בדרגה שנייה.

חידוש שפת האידיש

בשפת האידיש המקורית, קיים דמיון רב לעברית, גם באותיות שבהם משתמשים וגם במילים רבות. הדבר הפריע לקומוניסטים שחפצו בניתוק מן העברית, אך גם רצו להמשיך את השימוש באידיש, כביכול עם קשר למורשת. על כן החליטו

לשנות את שפת האידיש לחלוטין. לשם כך, המציאו אנשי החינוך היהודיים שפת אידיש חדשה.

ראשית כל, הוציאו מן האידיש מונחים בעברית ככל שרק יכלו, וכנגדם המציאו מונחים חדשים באידיש. כך קרה, שהאידיש החדשה לא הובנה על ידי דוברי האידיש המקורית.
באידיש קיימים מונחים הדומים עד מאד למילים בעברית, והיה קשה להמציא מונחים חדשים כנגדם. למילים אלו המציאו צורת כתיבה חדשה, וכל זאת על מנת לנתק את הקשר מן העברית. לדוגמה, המילה "אמת" נכתבה כ"עמעס".

היו אז דיבורים מעשיים לעבור לכתיבת האידיש באותיות לטיניות, כדי להבדיל לחלוטין את האידיש מהעברית. הקומוניסטים חששו, שצורת כתיבה זו - אם תתקבל - תיקלט רק על ידי התלמידים בבתי הספר, אך הפועלים הפשוטים לא ישכילו ללמדה, וכך תישכח האידיש.
לשם כך, המציאו המלומדים הקומוניסטים צורת כתיבה חדשה באידיש, בשימוש אותיות העברית. הם ביטלו את כל הניקוד העברי וקבעו אותיות שתבטאנה צורות ניקוד שונות. הפתח, למשל, יבוטא באמצעות האות א', האות ע' תבטא סגול, האות יו"ד תבטא חיריק, והאות ו' תבטא שורוק. החולם בוטא על ידי צירוף האותיות "אוי". הקומוניסטים ביטלו גם את כל האותיות הסופיות - מנצפ"ך. הם ביטלו את ה-ש' השמאלית והשתמשו במקומה ב-ס'. גם את האות ח' ביטלו והשתמשו רק בכ'. את השם "נח" כתבו "נאויכ".

הדבר נראה מצחיק, אך בזמן הרוסים לא היה פנאי לצחוק. לתלמידים לא היתה ברירה. הם היו מוכרחים ללמוד את שפת האידיש החדשה ולהגיע עמה להישגים.

לאנשי החינוך הקומוניסטים היתה בעיה עם הספרות באידיש הישנה. מכיוון שלא היו בנמצא ספרים באידיש החדשה, למדו בלית ברירה את ספרי "שלום עליכם" באידיש, שבהם מסופר על הענויות של היהודים וכתובות בהם מילים עבריות רבות. ספרי היסטוריה, גיאוגרפיה וחשבון, הם הספיקו להדפיס בשפת האידיש החדשה.

ההנהגה הקומוניסטית בליטא

ההנהגה הקומוניסטית בליטא הורכבה בחלקה הגדול מיהודים, מכיון שלא היו

ליטאים קומוניסטים רבים. במשך הזמן כבר גידלו הרוסים מנהיגות קומוניסטית ליטאית. ראש הממשלה, השרים, ראשי הצבא והמשטרה היו ליטאים קומוניסטים. זו היתה אחיזת עיניים כלפי העם הליטאי, שכביכול המנהיגות בידם. אבל תחתיהם היו היהודים הקומוניסטים, כי עדיין לא הספיקו הקומוניסטים להכין ליטאים קומוניסטים למילוי המשרות.

לפני מלחמת העולם השנייה, העם הליטאי גר ברובו בכפרים ועיבד את אדמתו. הליטאים כלל לא הבינו את הרעיון הקומוניסטי, הם רק שנאו שנאת מוות את הרוסים, שלאחר עשרים שנות עצמאות גזלו מהם את המדינה. כיבוש זה הזכיר להם את כיבוש ליטא במשך מאות שנים על ידי הצאר הרוסי. השנאה לקומוניסטים לא כהתה, אף על פי שהנשיא וחברי הממשלה החדשה היו ברובם ליטאים.

רוב הפועלים הקומוניסטים היו יהודים, שלפני המלחמה עבדו קשה מאד למחייתם. חלק מהם הפך למנהיגים קומוניסטים בולטים. הם חשבו שהקומוניזם בראשותו של סטאלין יציל את העולם מניצול הקפיטליזם, והיו האידיאולוגים של המפלגה הקומוניסטית הליטאית.

היהודים בני המעמד הבינוני, סבלו מאד מן הקומוניסטים, שרצו כי כל ההון היהודי יעבור אליהם.

חיזוק בית הספר באידיש

לפני הכיבש הרוסי אנשי ההנהגה הקומוניסטית היו מורים בבית הספר בשפת האידיש שהיה קיים בקובנה. שכר הלימוד שם היה זול ורוב התלמידים שם היו בני הפועלים העניים. רמת הלימודים שם היתה נמוכה מאד, מכיון ששכר הלימוד המצומצם לא הספיק לשכירת מורים טובים.

לאחר הכיבוש הרוסי, רצו הקומוניסטים היהודים להרים את רמת הלימודים בבית הספר באידיש, שנקרא "קומרץ" לרמה גבוהה ביותר. הם חפצו, שהוא יהיה פנינת בתי הספר בקובנה, על כן חיפשו את המורים הטובים ביותר. בנוסף לכך, הם בדקו את התעודות של תלמידי בתי הספר השונים והעבירו את התלמידים המצטיינים ביותר מכל בית ספר לבית הספר "קומרץ". הלימוד בבית ספר זה הוצע לכל דורש חינם, ללא צורך בתשלום שכר לימוד.

מאוחר יותר, הקומוניסטים היהודים הפעילו את הנוער בארגוני הנוער הקומוניסטיים, כדי להקים דור של קומוניסטים נאמנים שינהלו את מדינת ליטא. הקומוניסטים היהודים פעלו מתוך אידיאולוגיה עמוקה למען הקומוניזם. הם לא שתו ליבם לכך, שהם משמשים ככלי בידיו של סטאלין לקידום מטרותיו, ולאחר שהליטאים יהיו נאמנים לו, הוא לא יזדקק להם.

כמה אוויליים היו מעשיהם. בתמימותם סברו, כי הגיע הגואל לחלצם מצרות הקפיטליזם, לכן התמסרו לרעיון הקומוניסטי בכל לבם.

את המורים של "יבנה" הם קיבלו בזרועות פתוחות משום שידעו כי מדובר במורים מצוינים. הם אמנם היו דתיים, אך הקומוניסטים חייבו אותם ללמד לפי התוכנית שלהם, מבלי לערב את ענייני הדת. כאשר הקומוניסטים נזקקו לדבר מה בדחיפות, הם היו מוכנים לוותר על דברים צדדיים באופן זמני. כך נכנסו מורי "יבנה" ללמד בבית הספר שלהם.

חלק מצוות המורים שלימד עד כה ב"קומרץ" היה קומוניסט במחתרת. כאשר תפסו הקומוניסטים את השלטון, עזבו מורים אלו את ההוראה והפכו להיות מנהיגים קומוניסטים. אחד מהם היה מורה בשם זימן, שהפך אחר כך לאחד מראשי הקומוניסטים בליטא. עובדה זו, היתה סיבה נוספת למינויים של מורי "יבנה" המוצלחים למורים ב"קומרץ".

עם התלמידים לא היתה כלל בעיה. לכל תלמיד נשלח מכתב לביתו, ובו נרשם מקום לימודו בשנת הלימודים הבאה. לא היתה אפשרות לבחור את מקום הלימודים.

אותי צירפו לבית ספר "קומרץ". היות שהם רצו בחיזוקו של בית ספר זה, צירפו אליו תלמידים רבים, ובכל מחזור היו מספר כיתות מקבילות. רבים מהתלמידים בכיתתי היו מבוגרים ממני בשנתיים. הם היו חלשים מאד בלימודים, ופרט לקריאת ספרי "שלום עליכם" באידיש ולכתיבה באידיש, לא ידעו דבר.

עם צירוף התלמידים החזקים מבתי הספר השונים לכיתות ב"קומרץ", החלו להתגבש כיתות חזקות. כך החלו גם התלמידים הנחשלים ללמוד היטב. הם לא חשו בנוח עם העובדה, שנערים צעירים עולים עליהם בידיעותיהם.

בכיתתי ב"קומרץ" הייתי תלמיד יחיד מ"יבנה". ההנהלה דאגה לפזר את תלמידי "יבנה" בין הכיתות השונות, כדי שלא תהיה כל השפעה מהם.

בכיתה המקבילה לכיתתי, לימדה מורה חרדית בשם המורה הורביץ. היא היתה מורה מצוינת, ברמה זהה לזו של המורה הדסה לוין. קודם לכן היא לימדה ב"יבנה" לבנות, וב"קומרץ" קידשה שם שמיים בכל הליכותיה.

היא הוכרחה לבוא וללמד בשבת, לכן אסרה על התלמידים לגעת בכל כלי כתיבה בשבת. את הספרים נצטוו התלמידים להשאיר ביום שישי בכיתה, כדי שלא יבואו לידי טלטול, והיא הכינה תוכנית לימודים מיוחדת לשבת, כדי שלא יגיעו חלילה לחילול שבת. בתחילה העלימה הנהלת בית הספר עין ממעשיה כי לא היתה ברירה. מורות אחרות ברמתה, שאינן שומרות מצוות, לא היו בנמצא.

הדילמה של המורה לוין

הקומוניסטים רצו מאד, שגם המורה הדסה לוין תמשיך ללמד. הם ידעו היטב כי היא אחת המורות המצוינות ורצו שהיא תלמד ב"קומרץ", על אף שידעו שהיא חרדית, זאת מבלי שתשמיע את השקפותיה באוזני התלמידים. הם הסכימו שהיא לא תלמד בשבת עניינים המצריכים כתיבה ובלבד שתיאות ללמד.

המורה הדסה לוין עמדה אז בפני דילמה קשה. היא התייעצה בעניין זה עם בני משפחתה, אולם את ההחלטה קיבלה מרבה של קובנה, שהתיר לה ללמד שם.

היא טענה בפניו, שהיא יכולה להתגבר על כל הבעיות: כאשר שרים את ההמנון הקומוניסטי מידי בוקר, היא תוכל לנענע בשפתיה, כאילו היא שרה. גם עניין חילולי השבת נפתר לעת עתה. אולם את הבעיה העיקרית מבחינתה היוו התלמידים: כיצד תוכל היא לגדל דור של קומוניסטים?!

רבה של קובנה הצליח לשכנע אותה בתשובתו. הוא אמר לה, כי גם אם תצליח להציל דבר פעוט, הרי שזהו הישג בעל ערך.

סיבה נוספת שאילצה אותה לקבל את העבודה - עובדת היותם מחוסרי פרנסה. הרב לוין לא נשא כל משרה תורנית, ובעבודות רבות אחרות לא יכלו היהודים החרדים לעבוד, בגלל חילולי השבת הכרוכים בהן. המשרות היחידות הפנויות היו שמירת לילה.

בלית ברירה התחילה המורה הדסה ללמד, אך דבר זה ארך תקופה קצרה מאד. היא לא הצליחה להחזיק מעמד עם התוכנית שהתוו לה הקומוניסטים.

הבעיות של המורות החרדיות

הקומוניסטים היהודים חיברו ספרי לימוד באידיש במקצועות שונים. בכל כתביהם הם התבטאו נגד התורה, ככל שרק יכלו. גם במקצועות החול השונים, כתבו דברי כפירה נגד התורה ונגד היהדות. מטרה אחת היתה בכתיבת הספרות הזו: להרבות כפירה בעולם!

הם רצו אמנם שהעם היהודי יישאר ולא יתבולל בין האומות. לשם כך המציאו אידיש חדשה, הקימו בתי ספר יהודיים על טהרת אידיש זו ועל טהרת הקומוניזם. הם לא הבינו, שהדבר לא יוכל להחזיק את היהודים כעם, מפני שהדבר היחיד שמקיים את העם היהודי - שמירת התורה וקיום מצוותיה. אולם תורה ברוסיה הקומוניסטית - הס מלהזכיר!

מנהיגי הקומוניסטים היהודים חשבו שליטא תישאר תחת שליטתה של רוסיה עד עולם. הם סברו, כי יהיה בידם עוד זמן רב להתעסק בשפת האידיש החדשה ולחבר ספרים בשפה זו, אולם תקוותיהם התבדו.

לקומוניסטים הרוסים היו מטרות אחרות. הם לא התייחסו כלל לתורת ישראל. שאיפתם היתה להחדיר את רוח הקומוניזם בבתי הספר. הם חפצו להקים דור חדש של קומוניסטים אידיאליסטים שילשינו על כל המתנגדים לשיטה, אף על הקרובים ביותר. הקומוניסטים היהודים - שבידיהם היו סמכויות רבות - הם שרצו לעקור את הכל.

היות שהספרים היו מלאים דברי כפירה, היו המורות החרדיות צריכות להיזהר עד מאד כאשר לימדו מתוך ספרים אלו. בספר טבע, לדוגמה, כתבו הקומוניסטים את פרשת יונה הנביא שנבלע במעי הדגה. הם כביכול גילו את שם הדג שבלע את יונה וכתבו ששמו "וולפיש". לדג זה יש בית בליעה צר ביותר, ובשום אופן אינו יכול לבלוע בני אדם. כך - בעזרת הטענה המגוחכת, כאילו שם הדג הבולע ידוע להם - הם ביטלו את כל ספר יונה.

כאשר המורה שלי, שהייתה קומוניסטית, קראה לפנינו את הדברים מספר הלימוד, התבוננו בי כל התלמידים ובחנו את תגובתי על דברי הבלע האלו. אני ידעתי שעליי לשתוק ולהבליג, ולא להתייחס לדברים.

כך נראה הדבר מזוית ראייה של תלמיד שומר מצוות. אולם כאשר המורה היתה שומרת מצוות, פעמים רבות היא עמדה בפני בעיות של החדרת כפירה בקרב הילדים. אך בסייעתא דשמיא הצליחו המורות החרדיות לעקוף את המכשולים ונמנעו ככל האפשר מלעלות על מוקשי כפירה.

למורה הדסה לוין נתנו ללמד כיתה אפיקורסית במיוחד, כדי להקשות עליה ולצער אותה, ואולי כדי "לחנך" אותה לדרכם. היה עליה להיזהר בדבריה, כי אם היתה מוציאה מפיה מילה אחת נגד הקומוניזם, היתה מסתכנת בגירוש לסיביר. התלמידים הקומוניסטים לא נרתעו מלהלשין עליה באוזני האנשים המתאימים.

המורה הדסה לא השלימה עם המצב וחיפשה דרכים לעזוב את ההוראה. נפשה לא נתן לה לגדל דור של קומוניסטים. לאחר זמן קצר היא עזבה את ההוראה. היא היתה היחידה מצוות "יבנה" שהפסיקה ללמד.

ההטבות שקיבלתי בבית הספר

כאמור, המורה בכיתתי היתה קומוניסטית. אני רציתי לעבור לכיתה המקבילה, שם לימדה המורה הורביץ החרדית, אולם לא אפשרו לי זאת מסיבות שונות: ראשית, אנשי הנהלת בית הספר ידעו שאני חרדי, והם לא רצו שיהיה לי קשר עם מורה חרדית שעשויה לחזק אותי בדרכי.

המחבר בילדותו

סיבה נוספת היתה - עובדת היותי תלמיד מצטיין. ישבתי בשורה הראשונה, כדי שאם ייכנס לכיתה מפקח של משרד החינוך, אגש אני ללוח ואענה על שאלותיו.

כיון שהייתי התלמיד הטוב ביותר בכיתה, זכיתי בפריבילגיות שונות: בכיתה נדרשו התלמידים לשבת ללא כיסוי ראש, ללא כובע ובודאי שללא כיפה. אני קיבלתי אישור לשבת בכיתה כשכובע לראשי, בתנאי שכאשר ישמעו שהפיקוח אמור להגיע, אסיר את הכובע. דבר זה קרה לעיתים נדירות ביותר.

בשבת הייתי מוכרח להתייצב בבית הספר. ניתנה לי הרשות להגיע לבית הספר בבגדי שבת וללא ספרי לימוד. כמו כן אפשרו לי להימנע מכתיבה, ובמקרה הצורך לא לענות בכתב.

בכל בוקר - כאשר נכנסה המורה לכיתה - נעמדו כל התלמידים, הסירו כובעים ושרו את ההמנון הקומוניסטי. גם אני נעמדתי אולם לא שרתי, והמורה העלימה עין.

כל ההטבות הללו היוו בשבילי תמריץ להמשיך ללמוד היטב, כדי להוסיף ולקבל את התנאים המועדפים.

יחסיי עם החברים היו אף הם טובים. בבחינות הייתי מסייע להם להצליח. הייתי מסיים למלא את טופס הבחינה שלי ומעביר את התשובות בין התלמידים בכיתה. המורה העמידה פנים שאינה רואה את המתרחש, זאת כדי שידעו הכל שרמת הלימודים בכיתתה - גבוהה.

על אף התנאים הטובים בהם זכיתי, המשכתי לבקש העברה לכיתה של המורה הורביץ. קשה היה לי לראות את התלמידים שסביבי מחללים שבת. אולם הנהלת בית הספר לא ניאותה לכך בשום אופן.

על אף שבבתי הספר היהודיים למדו רק תלמידים יהודים, בכל זאת היו הלשנות רבות. המורים והתלמידים החרדיים היו בסכנה גדולה.

במועדון הנוער

כנער היו לי ניסיונות נוספים בין המוני חברים קומוניסטים. באחד הימים שמעתי התלחשויות בין התלמידים, שיש מועדון נפלא וגדול מאד, ואחר הצהרים כל התלמידים הולכים לשם. המתקשים מקבלים שם עזרה בהכנת שיעורי הבית, ומלבד זאת יש שם משחקים שעין לא ראתה.

הראיתי עצמי כמי שאינו שומע. לאחר שדיברו איתי ישירות, אמרתי כי אין לי צורך בעזרה בהכנת שיעורי בית. אולם החברים לא הרפו. הם תיארו באוזניי את המשחקים שיש שם ואמרו לי שאני מוכרח להגיע.

אני, כמובן, לא גיליתי להם שמידי יום לפנות ערב אני הולך ללמוד לימודי קודש ב"תפארת בחורים" בבית המוסר. אילו הייתי מספר זאת, הייתי מסכן את כל נערי "תפארת בחורים" ואת הרבי שלימדנו שם.

לאחר שלחצו עליי מאד, החלטתי ללכת איתם יום אחד. כאשר באתי לשם אחר הצהריים, קיבלו אותי בשמחה והחלו להציג בפניי את החדרים השונים. באולם גדול ישבו מורים שעזרו לתלמידים בהכנת השיעורים.

היו שם חדרים שונים, בהם שיחקו בהכוונת מדריכים בכדור סל, פינג פונג, שחמט, דמקה ומשחקים נוספים. באולם אחר היו מכוניות קטנות שנסעו ברחבי האולם בעזרת בטריות. לסיכום, כל מה שנער חושק היה במועדון זה.

הבנתי מייד שנכנסתי ללוע הארי. היה זה מועדון הנוער הקומוניסטי - ה"קומסומול". מטרתו היתה למשוך אליו נערים ממשפחות עשירות כדי לחנכם לקומוניזם. לאורך הקירות נתלו תמונות ענקיות של מנהיגי ברית המועצות, כמו סטאלין, לנין, וורשילוב ועוד. ידעתי שעליי להיזהר.

התנהגתי כרגיל וגיליתי התעניינות מכל דבר. חבריי הציעו לי לשחק בפינג פונג. ידעתי לשחק היטב, אולם התנהגתי כאחד שאינו יודע מאומה וביקשתי שיראו לי כיצד לשחק. גם לאחר שלימדו אותי, העמדתי פנים שאיני מצליח. במקום להעיף את הכדור אל השולחן, הוא הגיע לסוף החדר ונשמט מידי פעם.

לאחר שעה של ניסיון ללמדני, התייאשו ממני החברים והמדריך והחלו ללמד אותי כדורסל. גם במשחק זה התנהגתי כשוטה גמור, וככל שניסו ללמדני - לא קלטתי. החברים צחקו לבטלנותי, ואני שמחתי שהשגתי את מטרתי ושמעתה יניחו לי.

אולם אז הם הזמינו אותי לשחק שחמט. כאן הם היו בטוחים שאצליח. הייתי תלמיד מצטיין באלגברה, ואכן ידעתי לשחק מצוין, אך גם במשחק זה הוכחתי בפניהם את בורותי. לא קלטתי מהו סוס ומיהו רץ, וכן את יתר תפקידי הכלים. לאחר שהם ראו כי לא הבנתי וכי יש להם עליונות על פניי, הם נרגעו ועזבו אותי.

אבל המדריכים של ה"קומסומול" לא רצו להרפות ממני. עלה בידיהם דג שמן, בן ליהדות החרדית. הם חשבו שיצליחו למצוץ מפי תגליות על היהדות החרדית, על עשירי הקהילה ועל רכושה.

לאחר שסיימו כולם לשחק, היתה הרצאה על הקומוניזם. בסיומה מחאו כולם כפיים בהתלהבות, וכך גם אני. לאחר מכן קיבל כל אחד דף, בו ירשום מה עבר עליו היום. הייתי אז רק כבן אחת עשרה, אך הבנתי שיש כאן מלכודת. ידעתי שאסור לי לכתוב מה מתרחש בביתנו, מהם מקורות המחיה שלנו וכדומה.

התחלתי לכתוב שבחים רבים על בית הספר שבו למדתי. כתבתי, שכיתתנו היתה כיתה חלשה בתחילה, אולם מורתנו המצוינת העלתה את רמת הלימודים בכיתה

לאין ערוך. עוד כתבתי, שחבריי מצטיינים בלימודים, חברותיים ביותר ואינם מתנשאים זה על זה או מכים זה את זה, ויש לי הנאה מכל רגע בבית הספר.

בשורת השאיפות כתבתי, שאני רוצה שמורתי תלווה אותנו לאורך כל שנות הלימוד בבית הספר. כתשובה לשאלה במה ארצה לעסוק בעתיד, עניתי "הנדסת מכונות". ידעתי שאלו תהיינה התשובות החביבות עליהם.

כשמסרתי את הדו"ח, ראיתי שהם שבעי רצון. תלמיד "יבנה" לשעבר, הלומד כעת בבית הספר הנחשל "קומרץ", מרעיף שבחים רבים כל כך על בית הספר! הם הבינו שחבר ה"קומסומול" לא אהיה, אך יש לי אהדה כלפיהם ובעתיד אהיה פועל מצטיין ואעסוק בהנדסת מכונות כחפצם.

למחרת בבוקר כשהגעתי לבית הספר, שמתי לב שהמורה מתייחסת אלי באופן מיוחד. היא קיבלה כנראה שבחים מהממונים עליה, כיון שכתבתי עליה הלל ותשבחות, כאילו אין עוד מורה מוצלחת כמותה. כאות תודה, היא החלה אפילו להזמין אותי לביתה לעיתים קרובות. מבחינתי היה חשוב היחס שקיבלתי ממנה משום שכך התאפשר לי להמשיך לשמור שבת, לחבוש כובע בכיתה ועוד.

בעיית התפילה בשבתות ובחגים

נתקלתי בבעיה קשה: התפילה בשבתות ובחגים. לא יכולתי להתפלל בבית הכנסת, מכיון שבתקופת החורף היום קצר מאד. התפילה החלה בשמונה, שזו השעה שבה התחילו הלימודים. "קריאת שמע" הייתי אומר בבית, אולם לא היה לי פנאי להתפלל שחרית, לשמוע קריאת התורה ולהתפלל מוסף.

גם לאכול לא יכולתי לפני התפילה. בשבת בבוקר הייתי יוצא מהבית בלי לטעום דבר, וכך הייתי צם כמעט רוב השבת. בבית הספר חילקו תה ממותק, אולם לא שתיתי ממנו, כיון שיהודים הכינוהו בשבת.

כשסיימתי את הלימודים בשבת, הייתי רץ לבית המדרש החדש. לאנשים העובדים, אחר הצהרים היו שם מניינים לקריאת התורה, למוסף ולמנחה. לאחר שהתפללתי, הייתי בא הביתה, מקדש ואוכל.

לאחר שהמורה היטיבה עוד את יחסיה אלי, מאחר ששיבחתי אותה בפני הקומוניסטים במועדון, ביקשתי ממנה בקשה נוספת: שבכל שבת תאפשר לי

לאחר ללימודים בשעתיים, כדי שאוכל להתפלל בבית הכנסת בזמן. המורה הרשתה לי. היה זה מקרה יחיד בכל בית הספר.

כשהייתי מגיע לבית הכנסת בזמן, נדהמתי לראות כי בית הכנסת שהיה מלא אלפי מתפללים - התרוקן לבלי היכר. מחוסר ברירה, אנשים רבים באו להתפלל אחר הצהרים עם סיום העבודה.

רבה של קובנה ניסה בכל מאודו להילחם במצב ולדאוג שבתי הכנסת יהיו מלאים במתפללים ובלומדים. הוא ביקש שלא יפסיקו במלחמה נגד הכפירה שמשריש הקומוניזם.

הנערים חברי ה"קומסומול"

הנערים שהלכו למועדון הקומוניסטי, הפכו לחברי ה"קומסומול". ביום החג הקומוניסטי, הם היו באים לבית-הספר בחולצות ובעניבות של הנוער הקומוניסטי, כשהם קורנים מאושר וקוראים: "המדינה שלנו, כל רוסיה שלנו". יתר התלמידים בכיתה קינאו בהם.

היה נער ממשפחה עשירה שנעשה המפקד של נערי ה"קומסומול". הוא חשב שבכך יציל את הוריו העשירים ממאסר וממשלוח לסיביר. בימים האחרונים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, שלחו הרוסים לסיביר את המנהיגים הציוניים ואת היהודים העשירים. ראיתי אותו יושב עם בני משפחתו במדי המפקד בתוך מכונית משא צבאית רוסית בין יתר האנשים המגורשים לסיביר.

הוא חשב, שמדיו המיוחדים של מפקד ב"קומסומול" יצילוהו ממשלוח לסיביר, אולם הדבר לא הועיל לו. כאשר הוא שירת את מטרות הקומוניסטים, הם סייעו לו. אבל כאשר נשלחו כל התעשיינים לסיביר, וגם אביו ענה להגדרה זו, לא הועילו לו כל קשריו.

המורים, בעיקר המורים החרדיים, עמדו נחת ביקורת קבועה של תלמידיהם, חברי ה"קומסומול". כל מילה בלתי זהירה עלולה היתה לגרור הלשנה וגירוש לסיביר.

אני הצלחתי להימלט ממועדון ה"קומסומול" ומידי יום לאחר הלימודים פניתי ל"תפארת בחורים". שם חייתי בעולם אחר, בגן עדן של ממש. שם לא היה

קומוניזם, והרשע לא מצא לו משכן. שם חזינו בדמות האדם השלם, בדמותם המאירה של גדולי ישראל, רבי אלחנן וסרמן וגדולי ישראל נוספים.

עבודתה של הרבנית לוין

כפי שכתבתי, המורה הדסה עזבה את ההוראה והחלה לעבוד בסריגה. לאחר שכבשו הרוסים את ליטא, הם הלאימו את כל החנויות שהיו בבעלות יהודית. כדי לסייע לאנשים בפרנסה, שהייתה הכרחית כדי לא להיקרא "טפיל", יזמו זוג האחים לופיאנסקי עבודות בסריגה. הם יצרו קשר עם מפעל לסריגים, שהעביר ליהודים שחפצו בכך חומרי גלם לסריגת גרביים. לאחר מכן קיבלו העובדים את שכרם לפי תפוקתם.

לופיאנסקי הציע גם לרב לוין, בעלה של המורה הדסה, ללמוד את מלאכת הסריגה ולהירשם כפועל. הרב לוין קיבל את ההצעה, אולם לא הוא עסק בסריגה, אלא אשתו הצדקנית.

הרב לוין היה רשום במפעל כפועל והיא עבדה תחתיו. העבודה לא היתה קלה, אך דבר לא היה קשה למען לימוד התורה של בעלה הצדיק. היא שמרה על בעלה ועל כבודו כעל יהלום יקר ערך. הרבנית לוין היתה מגיעה מידי שבוע למפעל עם הסחורה המוגמרת ונוטלת חומר גלם נוסף. בעלה, כביכול, היה עסוק כל כך בעבודה, עד שלא היה לו הפנאי להגיע לבית החרושת, ובכך סייעה לו.

נותר בזכרוני מקרה שאני מצטער עליו עד היום. באחד השבועות ראיתי את המורה הדסה נושאת את חומר הגלם, שלא היה קל לנשיאה. רציתי לגשת ולהקל מעליה את המשא, אך התביישתי. היא חינכה אותנו ב"יבנה", שאסור ליצור קשר עם אשה זרה, אף שהיא מורתנו, לכן איך אוכל לגשת אליה, לדבר עמה ולהציע לה עזרה?

הייתי אז ילד בן אחת עשרה, ולא הבנתי שמצווה גדולה לסייע לה. חינוכה הטהור הרתיע אותי מלעשות זאת.

חינוכה, שניתן במשך שנה אחת ב"יבנה", עזר לי לעבור את הגיהנום הרוחני והגשמי בזמן המלחמה. העובדה שנשארתי איתן באמונתי, כפי שהייתי כילד ב"יבנה" וב"תפארת בחורים", היה מכוח החינוך שספגתי בבית הוריי, אבל גם מכוח חינוכם של צוות המורים ב"יבנה". חינוכה הטהור של הרבנית לוין, חינוכו

של מורי לגמרא, הרב הולשטיין, וחינוכו של המנהל הרב שמואלביץ - נותר עימי כל החיים (בזמן הכיבוש הרוסי היה הרב הולשטיין, מורי לגמרא ב"יבנה", מורה למתמטיקה בבית הספר בקובנה, זאת כדי שלא ייקרא "טפיל". הוא מסר את נפשו לבל יחלל שבת ולבל יגרום לאחרים לחלל שבת).

נס הצלתה

לאחר שהחלה המלחמה, לא פגשתי עוד את המורה הדסה. לא ראיתיה בקובנה, ואף לא בגטו. חשבתי כי הצטרפה ליהודים שברחו ברכבת האחרונה שיצאה מקובנה והגיעה לסמרקנד. ואכן אחיה הצליח לברוח עם משפחתו ביום הראשון לפרוץ המלחמה לתוככי רוסיה.

אולם משמיים סובבו את נס הצלתה באופן אחר. היא נסעה מספר ימים לפני פרוץ המלחמה לטעלז, ומשם היתה הצלתה. הליטאים שגרו בסביבות קובנה לא אבו להחביא יהודים. הם רצחו כל יהודי שנקלע לידיהם או העבירו אותו לידי הרוצחים הפרטיזנים.

באזור טעלז ושבליי, שנקרא אזור "זמיטישקה", היו ליטאים פשוטים יותר, וכמה מהם ריחמו על יהודים ונתנו להם פרוסת לחם ואף ניאותו להחביאם לימים מועטים.

הרבנית לוין הצליחה להתחבא במשך תקופה קצרה, ואף הצליחה להחביא עמה את בנה. כוח תפילתה עמד לה, והיא זכתה להינצל.

לפני כארבעים שנה פגשתי את בנה בשבת בבני-ברק אצל הרב ויטן מקובנה, שהיה תלמיד ישיבת סלבודקה. הוא היה כבן חמש עשרה וביקש ממני פרטים אודות אמו.

אז, לצערי, לא זכרתי רבות. לאחר שניצלנו מן הגיהנום הנאצי היינו במין הלם. הורדנו מסך שחור על העבר והפנינו את מבטנו לעבר העתיד. לא ידענו מי נשאר בחיים ומי לא, לכן גם לא קישרתי בין הבן לאמו הצדקנית, הרבנית הדסה לוין ע"ה.

כעת, למעלה מיובל שנים לאחר השחרור, מתחילים הדברים לחיות מול עיניי בבהירות ובחדות.

ברכתי שלוחה לבנה, שזכויות אביו הקדוש ואמו הצדקנית יעמדו לו ולזרעו עד עולם, ושירת חייהם הרוחניים לא תמוש מעם זרעו לעולם.

הרבנית לוין לאחר השחרור

לאחר המלחמה היתה הרבנית לוין חולה ומלאת ייסורים. הגאון הצדיק ר' מרדכי פוגרמנסקי זצ"ל, הגאון הצדיק ר' מרדכי צוקרמן זצ"ל, והצדיק ר' אליעזר וינקלשטיין זצ"ל מגטו קובנה - דאגו לצרכיה בקובנה לאחר השחרור. הם הכניסו אותה לבית חולים בקובנה ודאגו לכל מחסורה.

רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל בעבודה בגטו

באחד הבקרים היא התעוררה משנתה, שבורה ממחלתה ומייסוריה. כמידי בוקר, הגיע הצדיק ר' אליעזר וינקלשטיין לדרוש בשלומה. הוא הבחין במצבה הנפשי הקשה ושאל מה ארע.

היא סיפרה לו, כי כל ימיה - גם כאשר עמדה לפני המוות - היתה מתפללת להקב"ה מקרב לבה, ותמיד היתה נענית. "אתמול בלילה," כך היא סיפרה, "התפללתי להקב"ה שייקח את נשמתי, משום שאיני מסוגלת לסבול עוד. רואה אני, כי יש צדיקים שדואגים לבני בן החמש, ועל כן איני דואגת לו. הייתי בטוחה שמשמיים ייענו לתפילתי, כפי שהיה עד היום, אך לא כך היה. הנה אני עדיין חיה ומלאת ייסורים, ועל כן אני כה שבורה".

ענה לה הצדיק ר' אליעזר וינקלשטיין זצ"ל: "את התפללת להקב"ה כי רצונך למות, ומנגד עמד אברהם אבינו והתפלל לפני הקב"ה, שישלח לבתו רפואה שלמה. אם כן, איזו תפילה ראויה להתקבל לפני הקב"ה? בודאי נשמעה תפילתו של אברהם אבינו, ותזכי לרפואה שלמה בקרוב".

זו היתה דמות של צדקנית מהדור שלפני השואה. יהי זכרה ברוך.

מקום קבורתה

הקבר של המורה הדסה לוין ע"ה

לפני שנים מספר, במלאת חמישים שנה לשחרורנו ממחנה ההשמדה "דכאו", נסעתי לאירופה עם קבוצה מניצולי המחנות. בגרמניה עברנו דרך המקומות שבהם צעדנו חמישים שנה קודם לכן בצעדות המוות. גם במחנה המוות דכאו היינו. ביום שישי נפרדתי מהקבוצה ונסעתי למינכן, על מנת לשבות במלון הסמוך לבית הכנסת הראשי של הקהילה במינכן, כיון שחפצתי להתפלל בשבת במניין מסודר ולשמוע קריאת התורה.

בשבת פגשתי במינכן אברך צעיר, בוגר ישיבות ארץ ישראל, שמתגורר במקום. האברך שאלני האם ביקרתי בבית הקברות היהודי במינכן, שבו קבורה צדקנית גדולה מליטא. הוא לא מסר לי פרטים רבים אודותיה, רק אמר שרבים עולים על קברה ותפילותיהם נענות.

אני לא חשבתי שזהו קברה של הרבנית לוין, מורתי הצדקת. לא ידעתי אז, כי היא זכתה להינצל. רק מאוחר יותר, כאשר הגיע לידי ספרה "בת עמי" קראתי בו, שהיא ניצלה מהמחנות ונפטרה בגרמניה לאחר המלחמה, ומקום קבורתה במינכן.

הצטערתי אז שלא זכיתי לפקוד את קברה. תהא זכותה עומדת לכל יוצאי חלציה ולעם ישראל כולו.

תורת ליטא חיה וקיימת

כל עולם התורה שתואר בספר זה, והיה פארה של ליטא לפני המלחמה - חרב על ידי הרוצחים. תשעים ושמונה אחוזים מיהודי ליטא נהרגו במיתות משונות, אולם תורת ליטא חיה וקיימת. חכמי הדור - השרידים שנותרו בחיים ברחמי שמיים - הקימו דור חדש, פורח וגדל בתורה.

אין ספור בני תורה בעולם כולו ממלאים את היכלי הישיבות והכוללים, הוגים בתורה יומם וליל וממשיכים את דרכם של גדולי ליטא בלימוד התורה. ישיבות ליטא קמו לתחייה: ישיבת סלבודקה, ישיבת טעלז, ישיבת מיר, קמניץ, ברנוביץ, פוניבז' וגרודנה, וישיבות קדושות נוספות.

מורשת יהדות ליטא חיה וקיימת ופורחת בכל עוז עד יבוא משיח צדק ויגאלנו.

פרק חמישי

חיי היום יום בליטא

חיי היום יום בליטא

בעת אשלח עטי לתאר את חיי הרוח והגשם שפיכו בליטא, מצד אחד את החסד שדאגה ליטא ליתומיה, את מסירותם של רופאיה ומצד שני את החיים הפשוטים והיומיומיים - על אפיית הלחמים ועל ייצור החלב, על מהותו הזולה של האיכר הליטאי.

ידע הקורא כי הבאתי דברים אלה כדי לצייר תמונה חיה של חיים רוחניים בתוך חיי הגשם, כדי להראות כמה חיו על טהרת הקודש, כיצד שילבו את יראת השמיים דווקא בחיי השגרה, האיך דאגו והתמסרו ליתומים בליטא, כמה

קובנה - מראה כללי

מראה קובנה תשס"ב

חסד וצדקה ידעה ליטא. לא אפסח גם על בית הקברות בסלבודקה, איך ראו בחוש שכר ועונש. סיפורים אוטנטיים, אמיתיים- אשר יאירו דרך מוסר מהתקופה ההיא.

בית החולים היהודי בקובנה

בעיר העתיקה של קובנה היה בית חולים יהודי שהוחזק על ידי ועד הקהילה של קובנה. כל הרופאים והאחיות שעבדו שם היו יהודים. הרמה הרפואית היתה גבוהה מאד. טובי הרופאים בקובנה היו שם: כד"ר אלכס, שהיה ידוע לאחד הרופאים הגדולים בליטא. האחיות במקום היו מסורות מאד לחולים. בעבר היו מכנים את האחות "אחות רחמניה", כך שרתו האחיות את החולים בכל הלב ברחמנות מיוחדת ללא עייפות וליאות, תמיד היו מוכנות לעזור לחולים בשמחה.

שכנתנו, שהתגוררה בדירה סמוכה אלינו בקובנה, היתה האחות הראשית של בית החולים היהודי. היא עבדה במסירות נפש אמיתית. אפילו בזמן כיבוש הגרמנים

הסתכנה והמשיכה לעבוד שם ולהביא מזור לפצועים מבני עמנו שנפגעו מהפרטיזנים הליטאים ימ"ח.

כל סגל הרופאים נשארו במקום עד שהליטאים הפרטיזנים הרוצחים החלו להכות בהם על כך שהם מטפלים בפצועים. הליטאים רצו שהפצועים ימותו מהמכות ומהפציעות שקבלו. כשהגיע הדבר עד למצב של סכנת נפשות הפסיקו הרופאים והאחיות לבוא לביה"ח.

בילדותי בקרתי מספר פעמים בבית החולים. בנין ביה"ח היה בן שתי קומות. היו בו מספר מחלקות: בעיקר מחלקת לידות ומחלקת ניתוחים. כמו"כ מחלקה פנימית שהחזיקו רופאים מומחים ומחלקת ילדים.

הטיפול הרפואי עלה כסף רב, אך מי שלא היתה אפשרות כספית, פטר אותו ועד הקהילה מתשלום. לכל תקציב ביה"ח דאגה הנהלת הקהילה. היופי המיוחד בבית החולים היה, שלא היה ניכר בין החולים מי עני ומי עשיר. כל החולים קבלו יחס שווה. באותו חדר היו גם חולים עשירים וגם עניים. הטיפול הרפואי ניתן להם באופן שווה על ידי הרופאים הגדולים. הטיפול בחולים היה אפוף במנה גדושה של חסד ומסירות.

מסירות הרופאים בקובנה

הסיפור הבא יאיר את עינינו על הכבוד שחלקו הרופאים הגדולים בקובנה לבני תורה. סיפור זה סיפר לנו בן דודי הקדוש הבחור גבריאל גיברלטר מהעיר ינישוק.

בן דודי זה למד שנים רבות בישיבת טעלז והיה תלמיד חכם גדול. בזמן כיבוש הרוסים את ליטא סגרו את ישיבת טעלז בפקודת הקומוניסטים, והתלמידים התפזרו לעיירות סביב טעלז והמשיכו בהסתר את לימוד התורה. בן דודי הקדוש גבריאל עבר ללמוד בישיבת כנסת ישראל בסלבודקה שעדיין היתה פתוחה. מספר חודשים אחר כך סגרו גם את ישיבה זו. בן דודי מלבד למדנותו הרבה היה איש פיקח ובעל כישורים מיוחדים ביצירת קשרים חברתיים.

הוא סיפר לנו, שפעם בליל שבת נתייסר בחור מהישיבה מהתקפת דלקת המעי העיוור והיו צריכים לנתחו מיד בניתוח חירום. הוא הלך עם חבר נוסף מהישיבה לד"ר זכרין, המנתח הגדול בקובנה, שהיה לו גם בית חולים פרטי, לבקש ממנו

לנתח את הבחור מיד בשל פיקוח נפש. ד"ר זכריין קיבל אותם יפה וכבדם מאד על היותם בני תורה. הוא בדק את החולה ופסק, שמוכרחים תכף לנתח. הרופא הציע לבן דודי ולחברו להישאר בחדר הניתוחים ולראות את כל מהלך הניתוח. ובמשך הניתוח הראה להם את פועליו, הסביר להם את כל התהליך והראה להם את המעי העיור. כשסיים את הניתוח נפרד מהם לשלום.

לאחר שבת לא רצה לקחת כל תשלום מבן תורה, כך כבדו את לומדי התורה בליטא.

בגיטו עבדתי בתור נער שליח במשרד העבודה אצל מהנדס שהיה נקרא "אולייסקי". הוא היה גר בשכנות עם ד"ר זכריין. וכשהייתי בא לביתו של המנהל שלי הבחינה אשת ד"ר זכריין שאני נער דתי והיתה מבקשת ממני מדי פעם כשקבלה במתנה עוף, שאלך לשחוט בעבורה אצל השוחט המפורסם בגיטו, הצדיק הרב חזן. התשלום בגיטו לשוחט היה- חתיכת בשר מהעוף שנשחט. אולם כשהשוחט ששמע שהעוף של משפחת זכריין הוא לא רצה לקחת מהם תשלום בעבור השחיטה, כפי שהיה נהוג.

מושב זקנים בקובנה

ועד הקהילה בקובנה הקים בנין גדול לצורך מושב זקנים. הוא אף דאג לתקצב ולהחזיק את המקום. מושב הזקנים היה בעיקר בעבור גלמודים שלא היו להם קרובים. הנוהג היה שההורים הזקנים בחרו לגור אצל ילדיהם, ידעו שעל ילדיהם ניתן לסמוך לעת זקנותם. אך זקנים וגלמודים שהיו חשוכי ילדים המשיכו לגור בביתם כל זמן שיכלו לשרת את עצמם. ומשכלו כוחותיהם ואותות הזיקנה פשטו בהם, היו עוברים להתגורר במושב זקנים.

יש להבין, כי בתקופה זו לא היה ביטוח לאומי, פנסיית זקנים או פנסיה ממקום העבודה. המושג פנסיה לא היה קיים כלל. כל אדם, סוחר או בעל מקצוע עבד בעבודתו עד כמה שכוחו עמד לו, ומשסיים את עבודתו פסק מקור הכנסותיו. במושב הזקנים בקובנה מצאו זקנים וזקנות גלמודים מקום שבו יכלו לחיות את שארית חייהם בכבוד, אף שאין להם משפחה ומקור פרנסה.

בעולם החסד של ליטא. לא היתה מציאות שבה זקן או זקנה יופקרו לעת זקנותם. ועד הקהילה דאג להם לכל צורכיהם: לאוכל, לרופאים, לדיור נקי וכו'. כמובן

לא כמו היום במושבי הזקנים המכובדים, מכיון שלא היו אז תקציבים גדולים כמו של היום.

לדודתי הצדקנית מרת חי' שרה זוסמן היתה משרתת יהודיה שדאגה לכל צרכי הבית במשך שנים רבות. כשהזקינה ולא היה בה עוד הכוח לעבוד. הכניסו אותה למושב זקנים בקובנה והדודה דאגה לה לכל מחסורה. בכל יום שישי הייתי הולך עם בן דודי, הילד הקדוש יצחק הי"ד, להביא לה מתבשילי שבת: דגים, בשר, חלה טעימה ועוגות. כך נפגשתי עם המקום הזה.

במושב הזקנים בקובנה שמו את הדגש על הניקיון וההגיינה. אני זוכר איך הפריע לי ריח הכלור שנדף מכל פינה. מנהלי המקום דאגו להשמדת החיידקים כמו בבית חולים. הם שפכו כלור בשירותים, שטפו את הרצפות בכלור, כך חשבו שימנעו מן הזקנים מחלות. איני יכול לשכוח את הצלחות מלאות הכלור ששמו בכל חדר ובפרוזדורים. נוסף על הנקיון דאגו לאוכל משביע ולטיפול רפואי ברמה גבוהה. הנהלת המקום דאגה במסירות נפש לזקנים ולגלמודים-חסד אמיתי!

הבנין היה גדול ויפה, החדרים היו נקיים, הזקנים והזקנות היו לבושים בבגדים נקיים וניכרה השלווה על פניהם - כי יש להם מקום של כבוד לעת זקנותם.

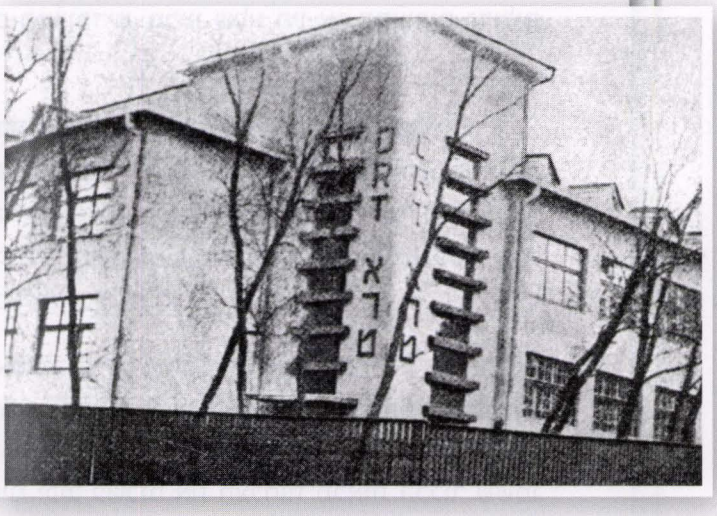
ועד הקהילה בקובנה דאג לכל. הם אתרו אנשי חסד שיטלו חלק בעול הכספי הכבד. והיו נדבנים ותורמים רבים שהחזיקו את המוסד הנפלא הזה "מושב הזקנים בקובנה".

בית היתומים בקובנה

בבית היתומים בקובנה היו כשלוש מאות וחמישים נערים וילדים. מנהל בית היתומים שניהלו בהתנדבות היה ד"ר אורבך, רופא גדול ומפורסם בקובנה.

ועד הקהילה החזיק על חשבונו את בית היתומים. נכבדי העיר קובנה שהיו מחברי ההנהלה דאגו להחזקתו.

ילדי בית היתומים למדו כולם בתלמוד תורה באידיש. אחר כך מי שהצליח בלימודי הקודש נשלח לישיבה קטנה ולאחר מכן לישיבה גדולה. אך מי שלא הצליח בלימודים שלחו אותו ללמוד מקצוע אצל בעל מקצוע שומר תורה ומצוות, שמלבד לימוד המקצוע היה משגיח עליו לחנכו ליראת שמים, להתפלל במנין ולהשתתף בשיעורי תורה כפי יכולתו. המקצועות העיקריים שלמדו היתומים היו:

בנין 'אורט' בקובנה

בתי הילדים בקובנה

חייטות, מסגרות, פחחות ונגרות. בימים ההם לא היה עדין מכשור כפי שרגילים אנו לראות כיום. בחצר ביתנו היה במרתף שבו היתה נגריה. עבדו בה כעשרה נגרים בעבודת כפיים בלבד. מה שהיום יכול נגר אחד לעשות במספר שעות, אז עבדו כעשרה נגרים במשך יום שלם.

הנהלת בית היתומים חשבה להנהיג תלבושת אחידה לכל היתומים הלומדים בבתי הספר היסודיים, אך לאחר מחשבה הוחלט שלא לעשות כן, היות שאפילו אם יהיו הבגדים יפים ככל שיהיו יזהו את הילדים שהם יתומים ויגרם להם צער, ואז עלול להתעורר אצלם צער היתמות.

בהמשך הקימה "אורט" בית ספר ללמוד מקצוע, וחלק מהילדים היתומים היו הולכים ללמוד שם. בתחילה היה בית הספר "אורט" שומר תורה ומצוות, אך בהמשך הוחלפה ההנהלה והמנהלים לא היו דתיים. אז החלה עזיבת הדת אצל יתומים רבים. רק חלק מועט של הילדים נותרו דתיים. בתחילה לא הרגישו בנשירה הגדולה, אולם עד מהרה פשע הנגע בהשפעת המשכילים- מנהלי בית הספר. לצערנו רק יחידים יצאו משם שומרי תורה ומצוות.

מי שלמד מקצוע וכבר התפרנס מעבודתו יכול היה לחשוב על נשואים, הוא כבר לא צריך היה את עזרת הציבור. אך מי שלא היה לו אפשרות כספית, אנשי החסד של קובנה דאגו לחתן אותו, דאגו לו למגורים ולסידור ראשוני. מעולם לא עזבו יתום או יתומה, אלא תמיד עזרו להם עד שעמדו ברשות עצמם.

זו היתה קובנה - עולם של חסד, שזכיתי להכיר בילדותי.

הדאגה ליתומות קובנה

בקובנה לא היה מוסד בית יתומות. כפי הזכור לי ולאחי הגדול, ר' דוב שיחי'. היות שהורי חילקו נעליים לבית היתומים ללא תשלום, הייתי רואה את הילדים ושומע עליהם, מעולם לא ראיתי קבוצת בנות המגיעות יחד לבוא לקנות אצלנו נעליים.

חושבני, שהסיבה שלא ייסדו בית יתומות בקובנה, היתה חרף האחריות והפיקוח עליהן יום ולילה. אנשי החסד של קובנה לא יניחו לאותן יתומות, הם העדיפו להשאיר את היתומות בביתם תחת פיקוחם של אב או אם, וועד הקהילה דאג כספית להחזיקם ולתמוך בהן בביתן. אם לא ניתן היה להן לגור בביתן חיפשו קרובי משפחה, שיסכימו לגדל אותן כשועד הקהילה משתתף בעול ההוצאות הכספיות בגין הכנסת היתומה לביתם. ומשלא נמצאו קרובי משפחה היו משפחות יקרות שרצו לקיים את המצווה, לגדל יתומה בביתם או משפחות שהסכימו תמורת כסף - אומנה לגדלן. פעמים חילקו את הילדות למשפחות חשוכי ילדים בעלי אמצעים. כל זאת בתנאי שהיו המשפחות נאמנות ביראת השמים שלהם, שהיו סומכים על החינוך הטהור שיוענק ליתומות, כפי שרצו ושאפו הוריהן. בעולם החסד של קובנה לא הניחו אף יתום ויתומה מבלי לדאוג לו לבית חם ואוהב.

ועד הקהילה רצה לעזור ליתומות להתבסס בעצמן. הוא דאג להן ללימוד מקצוע שתוכלנה להתפרנס ממנו אחר כך בכבוד, בפרט לאחר נישואיהן. המקצוע הרווח שלמדו הבנות היה מלאכת התפירה. לכל כלה היה נותנים בתור נדוניה מכונת תפירה (מסוג "סינגר") ובפרט היו נותנים זאת לכלות יתומות כדי שתוכלנה לעזור בפרנסת ביתן. אנשי החסד בקובנה דאגו לחתן אותן. שכרו להן דירות במקומות זולים ושילמו שכר דירה לשנה או לשנתיים עד שיכלו לשלם את שכר

הדירה מכספן, זאת נוסף על מצרכים ורהיטים בסיסיים שאותם רכשו להן לפני חתונתן.

מצוות הכנסת כלה היתה יקרה מאד בקובנה, לא היו צריכים לחטט רגליים באיסוף הכסף. אלא נכנסו הגבאים לשנים או לשלושה מקומות, שבהם גרו בעלי אמצעים ואספו את כל הסכום הנדרש. אהבת חסד, תורת חסד, החסד של קובנה!

סיפורי מופת בליטא

סורגי ברזל במקום מצבה

העובדה שאספר כאן תפליא רבים מן הקוראים. היא תעניק לנו קנה מידה זעיר על בית הקברות בסלבודקה. על שכר ועונש שראו בחוש בימים ההם. בסיפור זה נפגשתי בשנת תרצ"ט עת נפטרה דודתנו הזקנה, הצדקנית מרת רחל מלכה גרבר, בתו הבכורה של סבינו הזקן, הגאון הרב יוסף כגן זצ"ל, רבה של ההר הירוק בקובנה. ליווינו את הדודה ע"ה בדרכה האחרונה לבית הקברות בסלבודקה ושם שמענו את הסיפור.

בזמן הטהרה הבחנו בקבר צדדי שבמקום מצבה על הקבר היו תקועים סורגי ברזל עבים לאורכו ולרוחבו של הקבר. אלו היו מחוברים לאדמה, אשר היתה עשויה מבטון. התפלאנו מאד על הדבר, קבר ללא מצבה, קבר יחיד בכל "בית החיים". חיפשנו תשובה אצל שמש בית הקברות, והנה סיפורו:

סיפורו איום ונורא. קבר זה היה של אישה יהודיה שהכשילה את הרבים במעשיה. כשנפטרה קברו אותה על יד הגדר. כפי שההלכה מורה, אין קוברים רשע אצל צדיק. בהלוויתה כמעט שלא היו אנשים ורק הקברן ועוזרו קברו אותה במקום שקבעה הנהלת חברה קדישא במקום.

למחרת בבוקר מצאו את גופת הנפטרת בתכריכיה מונחת על האדמה מחוץ לקבר. ובמקום שסימנו לקבור אותה, נראה היה שכלל לא חפרו שם קבר מעולם. הנהלת החברה קדישא חששה, שאולי הקברן טעה במקום וקבר במקום אחר, והאנשים השונאים לה הוציאו אותה מקברה והניחוה לא קבורה, במקום שמצאו את הגופה.

לטיעון זה לא הסכים הקברן, הוא אמר שהוא בעצמו קבר אותה במקום שקבעה הנהלת החברה קדישא, באותה שורה ובאותו קבר מדויק עליו מצאו את גופתה.

הוחלט לקבור אותה שנית באותו מקום על ידי מספר אנשים. אך למחרת שוב מצאו את גופת הנפטרת על האדמה, במקום שבו היתה יום קודם לכן, ואין כל סימן של חפירה. כאילו מעולם לא חפרו קבר באותו המקום. אנשי החברה קדישא חפשו בכל בית הקברות קבר פתוח, אך לא מצאו. לאחר דין ודברים הוחלט שכל חברי ה"חברה קדישא" של סלבודקה יבואו להיות נוכחים בזמן הקבורה, כך יהיו בטוחים שקוברים אותה במקום שסימנו לקבר.

ביום שלאחר הקבורה השלישית נמצאה גופת הנפטרת שוב מחוץ לקבר, שבו קברו אותה. נראה היה כאילו פלטה אותה האדמה. הקבר היה מכוסה כולו באדמה כאילו לא חפרו שם קבר. ותהי בהלה גדולה בבית הקברות, הלכו הקברנים לרבנים, גדולי הדור לשאול כדת מה לעשות. פנו למקובלים שיגאלו את הנפטרת מצערה ותנוח על משכבה.

בית הקברות בקובנה תשס"ב [במרכז נראה חילול בית הקברות]

שמש בית הקברות הוסיף וסיפר לנו, שהרבנים אמרו לקבור שוב את הנפטרת באותו מקום שקבעו, וגם הם יבואו ויתפללו עליה. הם גם פסקו, שלא להקים מצבה לזיכרון, אלא לשים לאורכו ולרוחבו של הקבר סורגי ברזל וליצוק בטון. מסביבו בנו ד' אמות עמודים של בטון ושמו שרשרות בעובי אגרוף אדם כדי שלא יקברו בקירבתה, עמודי הבטון היו גם כדי לקבע היטב את סורגי הברזל. לאחר תפילתם של הרבנים והמקובלים נשארה הגופה קבורה במקום. רק סורגי ברזל היו על הקבר ללא מצבה, כמצבת עכן- גל אבנים. עדות נוראה זו ראיתי בעיני: את הקבר וסורגי הברזל שעליו. הייתי אז כבן עשר, אך תמונה זו והמסר העצום שלה לא משים מנגד עיני (וגם אחי הגדול ר' דב שיחי' זוכר את הקבר).

כששאלנו את השמש איך יתכן מקרה כזה, שלא שמענו בשום בית קברות כדבר הזה. השיב לנו, כי בכל בית קברות יש מושג הנקרא: "מחוץ לגדר" שם קוברים את פושעי ישראל. אולם בבית הקברות בסלבודקה הממשל לא נתן להגדיל את מקום בית הקברות, ולכן קברו אותה בתוך בית הקברות סמוך לכניסה, כשמסביבה לא היו קברים. השמש הראה לנו אלו גדולי ישראל קבורים בבית הקברות בסלבודקה, כגון הגאון רבי משה דנישבסקי, שהיה אחד מגדולי הדור וכיהן כרבה של סלבודקה. אחרי פטירתו שנים רבות לא מינו בסלבודקה ממלא מקום בשל גדלותו העצומה, אלא היו רק דיינים שניהלו את הקהילה. עד שהגיע הגאון רבי משה מדרכי אפשטיין זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקה ואותו קיבלו כרבה של סלבודקה.

רבי משה דנישבסקי זצ"ל

ליד הגאון רבי משה דנישבסקי היה קבור ה"צדיק הנסתר" המכונה "יצחק השיכור", שעליו סיפר הצדיק הירושלמי הגאון רבי חייק'ל מילצקי זצ"ל על פטירתו הנוראית. בבית הקברות היו קבורים צדיקים נוספים.

מובן איפוא, כי במקום שבו קבורים צדיקים כאלו לא ניתן היה לקבור אשה זו.

בית הקברות בסלבודקה

כשכבשו הגרמנים את ליטא, החריבו הליטאים את בית הקברות בסלבודקה. הם לקחו את המצבות לעצמם. לא נשארה אף מצבה אחת במקום. בית הקברות אשר בו קבורים היו צדיקי עולם הפך למגרש ריק ללא כל זכר.

בית הקברות בקובנה תשס"ב

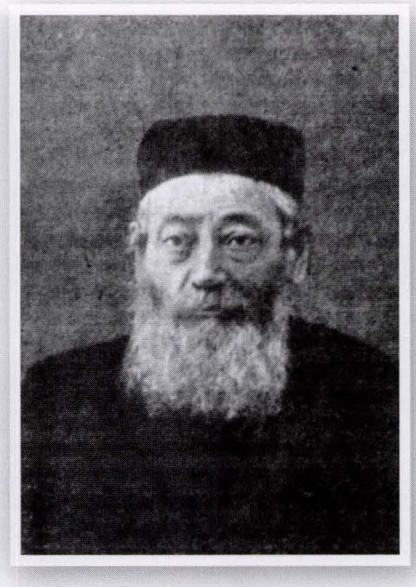
בזמן האחרון החלו לבוא לשם תיירים יהודים, גידרו את המקום ואספו מצבות שמצאו באזור. שרידי המלחמה שבאים לבקר את בתי הקברות בליטא כלל לא יודעים על בית הקברות בסלבודקה, שהיה ואיננו.

בית הקברות היה ממוקם מאחורי הגשר המקשר בין קובנה לסלבודקה מעל נהר הווילי. בסוף רחוב יורבורג.

נר זכרון לדודתנו מרת רחל מלכה גרבר ע"ה

היות שהזכרתי את הלויתה של הדודה מרת רחל מלכה גרבר ע"ה, אספר מעט על חייה.

דודתנו זו התגוררה מספר רב של שנים באמריקה. שם נולדו לה ארבע בנות ובן יחיד. משגדלו והגיעו לפרקם לא רצתה הדודה לחתן אותם באמריקה של אז. לטענתה, באמריקה אין מספיק תלמידי חכמים ויראי שמים שמתאימים להיות חתנים לבנותיה.

רבי יעקב ליפשיץ זצ"ל

רבי נטע ליפשיץ זצ"ל

ואכן לאחר מלחמת העולם הראשונה חזרה עם ארבע בנותיה לליטא כדי לחתן אותן עם בני ישיבת סלבודקה. בנה יחידה נשאר באמריקה.

זכתה דודתנו לחתן את בנותיה עם בני תורה מצוינים כרצונה הטהור. החתן הגדול היה הרב ר' נטע ליפשיץ זצוק"ל. בנו של הצדיק הרב ר' יעקב ליפשיץ זצ"ל (מזכיר גאון הדור, מורינו ורבנו הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל).

החתן השני היה אחד מנכבדי סלבודקה החרדית, בן למשפחת יוזיפר זצוק"ל. (בסלבודקה היתה לו טחנת קמח לטחינת שיפון.) את שמם של שני החתנים הנוספים איני זוכר. ידענו שזכתה להקים עץ חסון שענפיו על אדני התורה שתולים, שיובלו - תורת סלבודקה. כולם נהרגו עם משפחותיהם בגיטו קובנה באקציה הגדולה בחודש חשון תש"ב הי"ד.

הכנסיה ששקעה באדמה

המעשה שאביא כאן יתן לנו מושג מעוצמת עוון חילול קברי צדיקים בקובנה. פלא עצום שמעיד על עונש הכנסיה הקתולית, שנבלעה אט אט באדמה.

בכיתתי ביבנה היה לי חבר ששם משפחתו היה קרבלניק. משפחתו גרה בסוף

שכונת ההר הירוק בקובנה, ששם החלו שכונות הכפר הליטאיות. לאבי המשפחה היתה ממסרה לניסור קרשים. הליטאים, אנשי הכפרים היו מביאים אליו עצים ארוכים שכרתו מיערות העד, כדי שינסר להם אותם לצורכיהם: בניית בתים, אורוות וכו'. (השלטונות התעלמו מכריתת היערות שנעשתה בגניבה.) למשפחת חברי היתה גם טחנת קמח קטנה חדשה (שבה שולבו אבני רחיים גדולים עם שולחן וולסים (גלילים) ונפות), אליה היו מביאים הליטאים אנשי הכפר את החיטים והשיפון לטחון להם קמח. היו מזמינים תור ליום מסוים כדי לבוא לטחון את התבואה. במקום היו מקבלים את הקמח והסובין ארוזים בשקים. האיכרים היו משלמים דמי טחינה. מי שלא היה לו כסף היה משלם בסחורה: בקמח או בסובין.

אדון קרבלניק נחשב לבעל אמצעים בליטא. היות שליטאים רבים היו באים אליו עם עגלותיהם והעצים הארוכים. היות שכך היה צריך אדון קרבלניק חצר גדולה, לכן הקימו את ביתם ומפעלם בסוף שטח המגורים בהר הירוק, סמוך לכפרים שם היו להם מספר דונמים למגרשי חניה.

למשפחת קרובלניק היו מספר בנים שלמדו ביבנה. הבן הגדול למד כיתה מעל

לוח זכרון לקדושים בבית הקברות בקובנה

אחי הבכור הרב יוסף ע"ה. אחי הגדול ר' דוב הכיר גם הוא את המשפחה. אביו של חברי רצה מאד שאני ובנו הצעיר נהיה חברים, שנלמד יחד בתפארת בחורים, בבית המוסר בקובנה. בערב היה בא לקחת את חברי בכרכרה של סוסים.

מאחר שמשפחת קרבלניק גרה מספר קילומטרים רחוק מהעיר ורחוק מבית הספר "יבנה" רצה אביו של חברי, שבנו יתיידד עם חבר שגר קרוב לבית הספר, כדי שיוכל בנו להיכנס אליו לאחר הלימודים, לנוח קצת, לאכול משהו וכו'. ואכן היינו חברים טובים מאד, קרובים ואוהבים זה את זה.

פעם אחת כשהיה לנו יום חופשה מהלימודים, הגיע אלי חברי לקחתני להראות לי את ביתם. כשבאתי לביתם קיבל אותי אביו בחביבות וארא לי את טחנת הקמח הקטנה. הוא הסביר לי בסבלנות מיוחדת על צורת הטחינה על תפקיד אבני הרחיים, הוולסים והנפות.

בכל הטחנה והממסרה עבדו פועלים רבים הוא נתן הוראות והם בצעו, כמלך בגדוד. חצר ביתם היתה מלאה איכרים ליטאים אשר באו בעגלותיהם עליה העמיסו את גזרי העץ הארוכים והתבואה לטחינה.

אחר כך לקחני חברי לראות את השטח שמסביב לביתו. הליטאים הקימו פארק גדול, כשמטרתם - להתענג, לנפוש ולהנות ביום חגם. לפתע מראה לי חברי דבר פלא בפארק הענק בעמק היפה הזה נראתה כנסיה שמחציתה שקועה באדמה. התפלאתי, איך בונים בנין יפה כל כך כשהוא שקוע חציו באדמה. כתשובה לשאלתי לקח אותי חברי לאביו, כדי שיספר לי על המקום והפלא שאופפו- כנסיה ששקועה חציה באדמה.

וכך סיפר לי אביו: המקום שעכשיו הינו פארק גדול ויפה היה מלפני כן בית הקברות הישן של יהודי העיר קובנה והסביבה במשך מאות שנים. כשבית הקברות התמלא פתחו בית קברות חדש בהר הירוק סמוך לעיר, בית הקברות שקיים עד היום. אצל אנשי הממשל היה נוהל שבית קברות אשר לא קברו בו במשך חמישים שנה מכסים את המקום בחול ועושים ממנו פארק יפה, מעטרים אותו בצמחיה וספסלים למנוחה. (כך גם נהגו כלפי בתי קברות שלהם שלא קברו בהם במשך חמישים שנה- זלזול במתים)

הממשלה אפשרה ליהודים להעביר את עצמות המתים לבית הקברות החדש. אולם כנראה שבשל רבוי השנים התכסו חלק מן הקברים בחול ולא הבחינו היהודים בקברים המכוסים, ועל כן לא פינו חלק מעצמות הקברים האלה. (גם

בפורט התשיעי על יד סלבודקה היה בית קברות עתיק בן מאות שנים ולאחר שפסקו לקבור בו נתנו גם שם אפשרות לפנות את עצמות המתים. עד היום מוצאים שם מצבות שקועות בעומק האדמה, שם נרצחו כמאה אלף קדושי עמנו.)

כשראו הכמרים פארק יפה כל כך, הם ידעו שאלפי ליטאים יבואו ביום חגם לפארק זה. בכל מקום אליו נהרו ליטאים היו הכמרים מקימים כנסיה או מניחים פסלים, כדי שיכרעו הליטאים במקום ויתפללו שם.

בהתחלה בנו כנסיה גדולה מאבנים. הממשלה הליטאית נתנה להם תקציבים גדולים כדי לבנות כנסיות, היא היתה מעוניינת שהעם הליטאי ובפרט אנשי הכפר ילכו לכנסיה ויהיו תחת השפעתה, ובלבד שלא יהפכו לשמאלנים ולקומוניסטים ויעשו מהפכות כמו ברוסיה.

ואכן הכמרים בנו כנסיה גדולה ומרשימה מאבנים, שזו תעשה רושם על אנשי הכפר ואלה יבואו לשם. אדון קרבלניק סיפר לי, שכנראה נשאר שם קבר של צדיק שלא הבחינו בו כשפינו את הקברים ולא הוציאו את קברו, ועל כן מיד כשסיימו את בניית הכנסיה, החל הבנין לשקוע כולו בתוך האדמה, הוא לא יתמוטט אלא נבלע כולו באדמה. אנשי הכמורה הביאו מהנדסים מומחים גדולים כדי שיבדקו את האדמה לעומק, אך הם לא מצאו כל בעיה ביציבות הבנין או בטיב האדמה. לדעתם יכולה אדמת המקום להחזיק בנין גדול.

הבית ברח' לוקשה 13

הכמרים פחדו כבר לבנות בנין גדול כפי שבנו בעבר והחליטו לבנות כנסיה קטנה יותר מלבנים. לאחר פסק זמן החל גם הבנין השני לשקוע כולו בתוך האדמה עד שנבלע בה. עקשנות הכמרים לא ידעה סוף, אף שידעו כי בית קברות יהודי עתיק היה שם. אולם כל רצונם היה לעקור כל סממן יהודי. הוחלט לבנות כנסיה קטנה של עץ

ולצבוע אותה בצבעים יפים. טרם הקמתה הניחו תחת הבנין קורות ארוכים של עץ כדי שלא תשקע הכנסיה באדמה.

כשאני ראיתי את הכנסיה, מחצית ממנה היתה שקועה באדמה. אף מעין או נחל לא עברו שם. אף ביצה טובענית לא נראתה שם, הכל היה יבש, אדמה חזקה. והכנסיה השלישית גם כן שוקעת.

זה היה מעשה נורא שראיתי בעיני וסופר לי על ידי אביו של חברי.

יש לציין כי הממשל רימה את היהודים בענין בית הקברות. לפני כמאתים שנה הציע הממשל ליהודים חלקה בהר הירוק, קרוב לעיר כדי לעשותו בית קברות. היהודים שמחו שניתנה להם האפשרות לקבור סמוך לעיר ולא כפי שהיה עד אז - מרחק של חמישה ק"מ מהעיר. אולם הממשל העלים מהיהודים את החוק האומר, שלאחר חמישים שנה יש באפשרות הממשל לחסל בית קברות ולהקים במקום פארק גדול. לו היו היהודים יודעים מחוק משונה זה לא היו מסכימים לקבור במקום אחר תמורת בית הקברות.

חיי הגשם בליטא

הבית שבו גרנו בקובנה היה שייך לתלמוד תורה של קלם בראשותם של שני צדיקי הדור: הגאון הקדוש והצדיק הרב ר' דניאל מובושוביץ וגיסו הגאון הקדוש והצדיק הרב ר' גרשום מיאדניק הי"ד. הם היו גיסים של הגאון והצדיק הרב אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, משגיח של ישיבת פוניביז' בבני ברק. כשהיה הרב דסלר באנגליה הוא השיג נדבן, ששם משפחתו היה זיו, הלה תרם את הכסף שממנו קנו את שני הבתים בעבור הישיבה בקלם. לאחר תרומה גדולה זו לא לקחה הנהלת הישיבה תרומות נוספות אף מאדם אחד. משום שחששה שאנשים יעדיפו לתרום לקלם במקום לתרום לישיבות אחרות- שאין להם בסיס כזה. יש לדעת, כי ראשי הישיבה בקלם חיו את חייהם בצמצום נורא, את כל הכסף השקיעו למען תלמידי הישיבה ואברכיה.

אבא שילם כסף רב על שכירות הדירה. זכורני בילדותי, שאמר פעם אבא, ששילם כ-350 ליט - מטבע הליטאי, כשישים דולר. בשנות השלושים היה סכום זה כסף רב מאד- כמשכורתו של פקיד בכיר. פועל ממוצע לא הגיע למשכורת כזו. אי לזאת רבים גרו בפרוורים בדירות פשוטות. רק אדם עשיר יכול היה להרשות

לעצמו לשלם שכר דירה גבוה כל כך. ואכן בבנין שלנו בדירות גדולות יותר משלנו גרו רופאים ועורכי דין - מהשכבה העשירה בקובנה.

משפחנו גדלה והדירה כבר היתה קטנה בעבורנו, בפרט שחדר אחד מסרנו לסבא, לסבתא ולדודנו, האח הצעיר של אמא הקדוש ר' אליהו ז"ל הי"ד. אבל אבא לא הסכים בשום פנים ואופן לשכור דירה אחרת גדולה יותר במחיר זהה, ואפילו לא במקומות היוקרתיים ביותר בקובנה, הסיבה לכך היתה באומרו, שהישיבה לא תצליח להשיג שוכר דירה אחר במחיר כזה, ותרומות הרי אין הנהלת הישיבה לוקחת, הדבר יפגע בקיום הישיבה. כשהיו באים אלינו האחים של אבא או בניהם לביקור בקובנה היה אבא מארחם אצל גיסו, דודי הצדיק והקדוש הרב ר' צבי זוסמן הי"ד שהיה גר בהר הירוק, ולא בביתנו מחוסר מקום.

בזמן כיבוש הגרמנים היה אבא אומר שזכות הכסף ששלמנו לתלמוד תורה של קלם עמדה לנו. בכל הבתים מסביב היו פוגרומים ולקחו אנשים להריגה, ואילו כל דיירי הבניין שלנו ניצלו כולם בשבועות הראשונים של המלחמה. הבית שלנו נשאר וניצל, כמו אי בודד בכל האזור.

משמעות מספר הבנין

על פי השקפת העולם הגויית המספר 13 הינו מספר חסר מזל. בית שמספרו היה 13, לא רצו הליטאים לגור בו, משום שפחדו שמזל רע יאפוף את המתגורר בו.

הבניין שבו גרנו היה בניין מספר 7, אך העירייה - ששנאה יהודים החליטה לשנות את מספר הבית, שכל דייריו היו יהודים מ-7 ל-13. אנו ידענו, שמספר 13 זהו סמל של רחמים, שלש עשרה מידות של רחמים. את מה שהם ראו כסמל לפורענות, אנו ראינו כסם חיים.

ואכן, בבניין שלנו גרו רק משפחות יהודיות, מלבד השומר הפולני שגר שם עם משפחתו. לא היתה לו ברירה, כיון שלא היה לו כסף לשכור דירה במקום אחר, ומשראה שאנחנו גרים בבית מספר 13 וכולנו בריאים - המשיך לגור עמנו.

הבניין שלנו היה ברחוב לוקשה, בניין חדש וגדול, וחדרים גדולים היו בו. הוא נחשב לאחד מהבניינים היפים בקובנה. בקומה שלנו גרה משפחת רוזנסון, משפחה שקטה וצנועה. אבי המשפחה נפטר, ובבית נותרו בן ושתי בנות. הבן פתח משרד ושימש כעורך דין, אך למרות זאת, המצב הכלכלי הקשה בליטא

חייב את משפחתו להשכיר חדר אחד מדירתם לאחרים, כדי שיוכלו לממן את שכר הדירה הגבוה. הם שהו בגטו קובנה, והבן, שהיה אציל נפש, נבחר למפקד המשטרה היהודית בגטו, ברחובנו ובאזור לינקובה. לפעמים היינו נעזרים בו, והוא זכר את שכנותנו הטובה ועזר לנו ככל יכולתו.

משפחת מלאך היתה משפחה יהודית נוספת שגרה בבניין שלנו. האב היה ראש מכבי האש בקובנה, ואשתו היתה רופאת שינים. בתוך דירתם היתה המרפאה שלה.

האב נפטר בפתאומיות בגיל צעיר. היות ששימש כמפקד מכבי האש בליטא והיה בדרגה גבוהה, דרשו אנשי הכבאות לערוך לו הלוויה מלכותית לא יהודית, הלוויה שתהיה מלווה במכונית של כיבוי אש, שתתלווה לה מקהלה של כלי זמר, שכונתה באידיש "ארקסטר". לפי אמונת הגויים, זהו הכבוד האחרון שאפשר להעניק לאדם שהיה בתפקיד בכיר כל כך. כיון שהנפטר הינו יהודי, ניצבו היהודים בפני דילמה, כיצד לא יכעיסו את הגויים ויערכו הלוויה על פי ההלכה.

איני יודע אם שאלו לפסק גדולי הדור, אך זכורני שיצאתי אף אני להלוויה. אלפי אנשים מכל החוגים ליוו אותו עד לבית הקברות היהודי ב"הר הירוק". כולם

אנשי מכבי האש בגטו

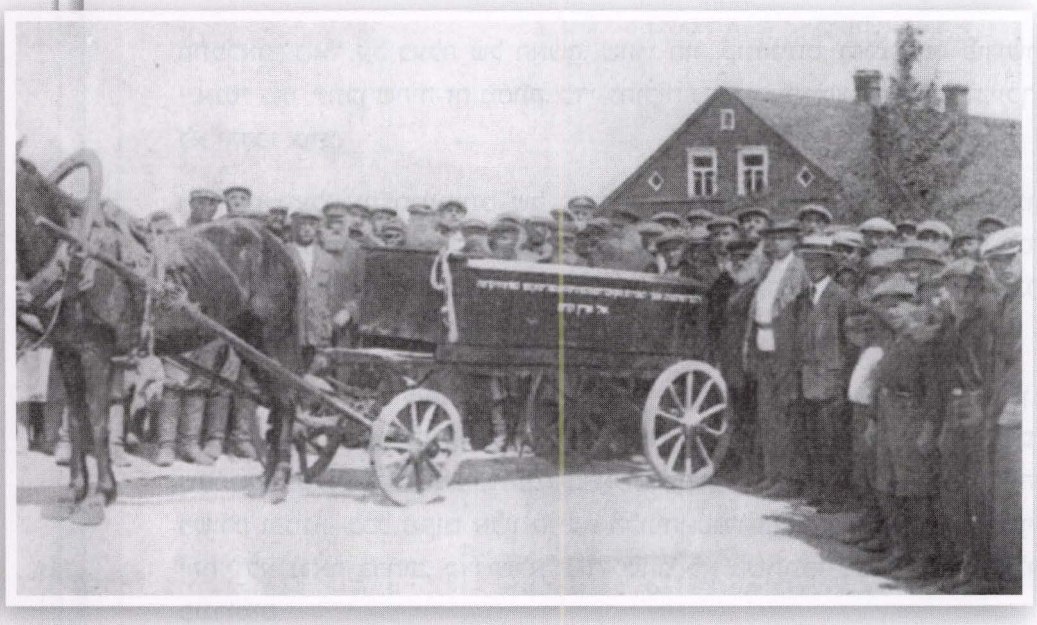
הלכו מספר קילומטרים בליווי מוסיקה עצובה, בבית הקברות הוא נקבר לפי דיני ישראל.

ביטוי השתתפות הצער של אנשי כיבוי האש בני אומות העולם, הוא בליווי מוזיקה עצובה במאות כלי זמר וכיסוי ארון הנפטר בפרחים עם סרטים.

לוויה לא יהודית בביתנו

העירייה חייבה שלכל בניין יהיה שומר. היה עליו לדאוג לנקיון הבית והחצר, לנקות את המדרכה והכביש הסמוכים לבניין, וכן להוציא את האשפה ולשמור על הנכנסים לבניין. השכנים נזהרו מאד בכבודו של שומר הבית. שומר ביתנו היה מר מלינובסקי, ששכרו היה דירה לגור בה ומעט כסף. בחורף היה עליו לדאוג לחימום הבית.

השומר אהב לשתות וודקה, ואבא היה קונה לו מידי פעם בקבוק, בכך רכש את לבו של הפולני. אבא אכסן במרתף כמויות גדולות של נעליים, והשומר פקח עין לבל תיגנב הסחורה. שוחד זה, אשר נתן לו אבא, הציל את חיינו בתחילת ימי הכיבוש הגרמני.

לוויה יהודית בליטא

בתחילה התגורר השומר במרתף הבניין ליד חדר החמום. לאחר שאחת המשפחות, אברמוביץ שמה, עלתה לארץ והתפנתה דירה בחצר, נתנו אותה לשומר. למר מלינובסקי היתה בת גדולה ושלושה בנים (הבן הקטן היה בגילי). הבת היתה נשואה לקומוניסט והייתה אדוקה מאד בדת הקתולית. לאחר שקיבל את הדירה בחצר, עברה בתו לגור במרתף הבניין. לימים נולדה לה בת, אך כעבור שנתיים מתה התינוקת. היות שהייתה אדוקה בדתה, היא אספה את כל כספה ונתנה אותו לכומר שיערוך לבתה לוויה גדולה.

לא הייתי מעלה סיפור זה על הכתב, אלמלא היה לו מסר לעתיד, אך כיון שבדברים אלו ימצא הקורא את מעלליהם של הכמרים ושקריהם, החלטתי להביא את הדברים.
הכומר היה מטיף רבות על חשיבות הלוויה. הוא היה מאיים, שאין כניסה ל"גן עדן" ללא הלוויה שהוא עורך. כיון שהלוויה היתה רבת רושם, היא עלתה כסף רב, אולם אף ליטאי לא היה מסוגל לוותר עליה. הוא היה חוסך פרוטה לפרוטה כל ימי חייו, כדי לזכות ללוויה בליווי הכומר. ואכן, כך נהגה אף בתו של שומר הבניין. כסף למחיה בקושי היה לה, אך מה לא תעשה כדי שבתה המתה תזכה ללוויה שינהל הכומר?! היא נטלה על עצמה חובות, כדי שתוכל לממן את טקס הלוויה.

התפלאתי מאד על בעלה של האשה, שהרי היה קומוניסט, וקומוניסט פירושו - אנטי דתי. ייתכן שהיה זה מסווה, כדי להוכיח נאמנות לממשלה הליטאית, וכך לא ירדפו אותו.

הכמרים ניצלו את תמימותם של הליטאים, והלוויות היו מקור פרנסתם. אנו הסתתרנו בביתנו, הצצנו דרך הוילון שהסתיר את חלון ביתנו וראינו את טקס הלוויה. בכך פתרנו את הבעיה ההלכתית של השתתפות בהלוויה גויית והרגענו את כעסם על כך שאיננו משתתפים בצערם.

מאות ילדים ונערים ליטאיים, לבושים בבגדי פרחי כמרים, הגיעו לפתח הבניין. הללו לקחו בידיהם תמונות רבות של הקדושים שלהם. כמו כן, באו אנשים שהחזיקו פסלים רבים. והכומר עמד בראשם. כך החלה התהלוכה הגדולה, מלווה בשירה ובניגון. בכל מקום אליו הגיעה הלוויה, סגרו היהודים את החנויות. אף יהודי לא נראה ברחוב, כדי שלא יגידו שהם לא השתתפו בצער, ואז יתחילו פוגרומים.

הליטאים והפולנים שלא עמדו בהוצאה הגדולה של טקס הלוויה, עזבו את

הנפטרים שלהם לאנחות. חלקם היו קוברים את המתים במקום נידח, כדי שלא ידעו על כך, וחלקם הניחו לגופה, כשהעירייה דואגת לפינויה.

"קדושת" המת

ברצוני לספר סיפור שראיתי בעיניי, המלמד על היחס של הגויים הליטאים למתיהם. הסיפור יצביע על מהות האומה הליטאית. ברחוב לוקשה, לצד סלבודקה, היה בית מרזח בבעלות שני אחים יהודים. הליטאים היו באים לקנות שם בקבוקי וודקה, היו מתיישבים על הכסאות הנמוכים ולא קמו ממקומם עד שסיימו את המשקה. בעלי בית המרזח לא הסכימו למכור את המשקה ללא תשלום מראש.

בימי ראשון עת השתכרו הליטאים, היו בעלי בית המרזח תופסים את המשתכרים בידיהם החזקות ומוציאים אותם מחוץ לבית המרזח. הללו היו נשכבים על המדרכות ומתגוללים על הקרקע משתיית הוודקה. כך מנעו האחים את הלכלוך וההשתוללות בתוך בית המרזח.

פעם עבר במקום ליטאי מהכפר הסמוך וראה שבחנות המכולת מוכרים ספירט כחול. למעשה, היה זה נוזל שהכיל רעל ושימש להדלקת הפרימוס. כמות הכוהל בספירט היתה תשעים וחמישה אחוזים. הליטאי שאל למחיר הבקבוק, וכששמע שהוא זול כל כך, קנה שני בקבוקים. על ספירט מורעל לא היו מיסים, לכן מחירו היה זול. המוכר חשב שהליטאי קונה את הספירט כדי להדליק פרימוס. לא עלה על דעת המוכר, שהליטאי רוצה לשתות את זה כוודקה.

אותו ליטאי נכנס למגרש הסמוך לבית המרזח, שם היתה גבעה מלאה בשיחים שהסתירוהו מעין כל. הוא נשכב על האדמה והתענג על הספירט הכחול. תוך כדי שתיית החומר מת מהרעלה. איש לא הרגיש במותו, כיון שהיה מוסתר בתוך השיחים והיה מרוחק מהבתים.

לאחר מספר ימים התפשט ריח רע ברחוב. הודיעו זאת למשרד התברואה של העירייה. אלה באו למקום וכשגילו את גופת הליטאי, הבינו כי אין זה רצח, אלא בורות של ליטאי, בפרט כשראו שני בקבוקי ספירט ריקים. כיון שלא היו עליו מסמכים מזהים, והכומר סירב לערוך את הלוויה ללא תמורה כספית, החליטו בעירייה על אופציה אחרת.

לא אשכח מראה זה לעולם. בתוך ההמולה הזו, אני רואה שמגיעה מכונית

שאוספת אשפה, ממנה יצאו ארבעה פועלי נקיון, כשאתים גדולים בידם, הרימו את הגופה והטילוה לתוך מכונית האשפה העירונית, כמו שמרימים ערימת אשפה. כששאלתי את פועלי ניקיון לאן הם לוקחים את הגופה, הם אמרו שהם לוקחים אותה למזבלה העירונית. בעיניי ראיתי את היחס שנתנו הליטאים למת.

אנטישמיות תמידית

יושב לו סבינו, הגאון ר' משה לייב כגן בצעירותו בביתו ספון על גמרתו. ימות הקיץ היו הימים בהם התרחש סיפורנו. והגאון ר' משה היה יושב ומשתעשע בלימודו, כשחלונות הבית פתוחים לרווחה במרומי ההר הירוק, שם גרו. לפתע שמע צעקה גדולה ומחרידה מבחוץ. הוא זיהה את קול אחיו הצעיר, אברהם מרדכי, הזועק: "משה לייב, רוצחים אותי!".

הסבא הגאון ר' משה לייב מיהר לחלון, קפץ דרכו והנה לפניו נגלה מראה נורא: גוי ליטאי שיכור מכה את אחיו מכות רצח, חיי אחיו בסכנה עצומה. ר' משה לייב, שהיה בעל יכולת גופנית, גיבור עצום הרים את שתי ידיו על הגדר וקפץ מעל הגדר, שגובהה היה מטר שמונים. לא עברו מספר שניות, והגוי הבריון היה נתון בידיו כאחוז בצבת. ר' משה לייב לא היסס מלהכותו מכות רצח. רק כשביקש ממנו אחיו, אברהם מרדכי, שיפסיק להכות את הגוי מפחד התקוממות הגויים באזור, חדל ר' משה לייב מלהכות את הגוי. וזה חמק וברח כל עוד רוחו בו.

סמטה בקובנה

הסבא, ר' משה לייב השקיע את כל כוחו העצום בלימוד התורה. אבי זצ"ל היה מספר, שהסבא היה לומד שתים עשרה שעות בלילה בעמידה.

האנטישמיות נשבה ברחובות. השנאה התמידית של הליטאים היתה גלויה לעין כל. סיפור זה ארע ב"ימים הטובים" של ליטא, את השנאה ראו בעיניים.

אמנם אותו גוי ליטאי לא העז לעבור עוד ברחוב של סבינו, ואפילו לא בעת שכרותו, אך איבתו ושנאת עמו לעם ישראל לא פגה לעולם.

לא פלא שיהודים רבים מליטא עזבו אותה. במשך מאה שנה טרום מלחמת העולם הראשונה הגרו אלפי יהודים, כחצי מליון יהודים מליטא. כמאה ועשרים אלף יהודים הגיעו לדרום אפריקה, לארגנטינה ולמושבות נוספות, שהקים הברון הירש. רבים הגרו אף לאמריקה.

בליטא נותרו לאחר מלחמת העולם הראשונה כמאתים שבעים אלף יהודים (באזור וילנה היו עוד כמאה אלף יהודים).

שנאת הליטאיים והסכנות שבדרכים

הסיפור שלפנינו ישפוך אור על החיים בליטא של הימים ההם. ה"ימים הטובים", שאינם מכונים "ימי מלחמה". אפילו בימים שכאלו, השנאה והאנטישמיות היו נכרים לעין כל. היהודים חיו תחת שנאתם הנצחית של הליטאים. שנאת עולם לעם עולם!

הסבתא הצדקנית, מלכה רייזה כגן ע"ה נטלה על עצמה את עול הפרנסה. בעלה, הסבא הגאון ר' משה לייב, היה רבה של ההר הירוק. ובצדקותו הרבה סירב לקחת משכורת בעבור רבנותו. על כן ניהלה הסבתא חנות לממכר צבעים לצביעת בגדים וממנה התפרנסו בצמצום, ואף הצליחו לחתן את ילדיהם בהמשך.

מסירותה ואמינותה של הסבתא היו ידועים לכל, ועל כן הגיעו אליה איכרים ליטאיים רבים ואפילו ממרחקים עצומים. הסבתא מכרה צבעים לצביעת בדים.

בימים ההם היו האיכרים בליטא טווים בעצמם בביתם חוטים מפשתן שגידלו בשדה שלהם ומצמר שאף אותו גזזו בעצמם מן הכבשים. הם היו אורגים בעצמם את הבד ותופרים בגדים גסים שנראו כשקים עליהם, ואף סרגו בגדי צמר כסוודרים. חליפות ושמלות נשים היו קונים בעיר לכבוד חתונה או לכבוד ביקור בבית התיפלה שלהם.

נשות האיכרים היו באות לחנותה של סבתא כדי לרכוש אבקת צבע לצביעת הבגדים. הסבתא, שהיתה מומחית גדולה בצביעת בדים, נודעה בישרותה. היא היתה מתאימה את הצבע המדויק לפי בקשת הקונה. היא היתה מדריכה כיצד לצבוע את הבד שלא יווצרו כתמים בבד. הסבתא ידעה מספר שפות: פולנית, ליטאית, רוסית ועוד, כך יכלה להסביר לכל אחד בשפתו שלו. לא פלא כי לקוחות רבים היו מגיעים אל סבתא, ואפילו ממרחקים של מאה קילומטרים ויותר.

הסבא והסבתא היו גרים בהר הירוק, מקום רבנותו. הרחוב הראשי בהר היה כביש עשוי אבן, שאר הרחובות היו כבישי חול.

בקובנה היו שוטרים רבים שעמדו במשמר ברחובות העיר ושמרו על השקט בעיר, כיאה לעיר בירה. השוטרים היו מטפלים בבעיות גניבה או רציחה. במעלה ההר לא היו כמעט שוטרים בשל המרחק העצום בין העיר לראש ההר. בלילות היתה סכנה גלויה ללכת יחידי בהר. לא ידעת אם יתפוס אותך שיכור ליטאי או שודד רוצח.

בתום היום, עת סגרה הסבתא את חנותה היו בני המשפחה באים ללוותה מהחנות לביתה.

בעת התרחש סיפורנו הגיע גיסה של סבתא, אח בעלה הצעיר, ר' יעקב אליהו כגן, ללוותה. בעודם עולים במעלה ההר התנפל עליהם גוי ליטאי, שיכור היה. הוא החל להפלות בדוד מכות קשות. הסבתא ניסתה לפייס את הגוי במילים ובכסף, כדי שיפסיק להכות את גיסה. ידיה של סבתא היו מרוחות בצבע, כיוון שתוך כדי הדרכה לקונים נתלכלכו ידיה, ובחנותה לא היו החומרים לנקות את ידיה. הסבתא נגעה בפניו של הרוצח הליטאי, כשהיא מפייסת אותו בדברים. שאתה ליטאי טוב לב, משנתפייס האיכר עזב אותם והמשיך בדרכו.

כשהתרחקו מרחק רב, היה הדוד בטוח שהגוי השיכור לא יוכל עד להשיגו, ועל כן קרא לעברו: "רוצח אתה, אך איני פוחד ממך כלל". כשמע זאת הגוי, אף שהיה שיכור החל לרוץ לעבר הדוד בכוחות עצומים. הגם שניסה הדוד לברוח בכל כוחו, השיגו הגוי והכה אותו מכות איומות, וכמעט שחטו בסכין. איני זוכר אם הדוד נותר בחיים.

למחרת בבוקר, עת פתחה הסבתא את חנותה, ראתה היא את הגוי בשוק, (שכמעט) רצח את גיסה אמש עומד ומוכר את מרכולתו. על פניו היו עדיין סימני

הצבע שנגעה בו אמש בידיה. הליטאים האיכרים לא היו רוחצים את פניהם במים בבוקר, לדעתם אין מי הברז נקיים דיים בשביל לרחוץ הפנים. מעניין שהמים שנותרו בדלי ממנו שתה סוסם- הם נקיים. ובהם רחצו את פניהם וידיהם. באמרם שסוס שותה רק מים נקיים זכים כמו בדולח.

היות שהליטאי לא שטף את פניו יכלה הסבתא בקלות לזהותו. היא ניגשה עם הדודים לשוטרים וסיפרה להם את הקורות אותה אמש. הגוי נאסר מיד ואף הודה בחטאו. הוא פחד שלשוטרים הזכות להורגו על פשעו. את סוסו החרימו בלי משפט והכניסוהו לאורוות סוסי המשטרה, ואת העגלה על תכולתה לקחו למקום בלתי נודע. הם השאירו אותו ככלי ריק, שמח שהשאירו אותו בחיים. יש להבין שלקיחת סוס מאיכר פירושו נטילת מקור פרנסתו, נטילת מקור חייותו של האיכר. בסוס חרש את אדמתו, בו לקח את תבואת השדה למכירה בעיר, בעזרתו הביא את החלב לעיר וכו'. מימלא העונש בלקיחת הסוס היה חמור מאד, כאילו רצחו אותו.

הבאתי את הסיפור הנ"ל כדי לתת לקורא תמונה מאלבום התמונות היומיומיות של ליטא, בטרם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, עת נתגלתה השנאה לעין כל.

אורח חייו של איכר ליטאי

רגיל היה האיכר הליטאי לכלות את כספו בקניית וודקה. בימות הקיץ לא היה שותה כיוון שעבד שמונה עשרה שעות ביממה כדי להכין הכל לימות החורף, להוציא את ימי ראשון, ימי חגם, שאז לא עבד הליטאי, והיה שותה ומשתכר ומכה את כל הסובבים אותו.

כשהיה האיכר הליטאי מגיע לשוק כדי למכור סחורתו, בכסף הראשון שקיבל היה קונה וודקה. הוא לא היה מסוגל לשמור את כספו עד הגיעו לביתו. בשאר הכסף היה קונה את שאר צרכיו ההכרחים.

בליטא לימדו אותנו, שמשיכור ליטאי בורחים, אפילו הוא שר ורוקד, כי אי אפשר לדעת מה עלול הוא לעשות ברגע הבא.

אמנם הממשל הליטאי רצה שרחובות קובנה, עיר הבירה, יהיו נקיים מפשע, שקטים ללא איומים ורציחות, לכן העמידו בכל פינה של רחוב שוטרים כדי

לשמור על השקט ואמנם הסכנה היתה שם פחותה מאד. אך בעלייה להר לא היתה שמירה ולכן הלכו בה רק בקבוצות. אלו ה"ימים הטובים" בליטא.

"טוב שכן קרוב"

בלב לבו של התיאור על החיים בליטא, רציתי להעלות על הכתב אודות שכנינו לבניין, לחבר יריעה אל רעותה על מרקם מרהיב של יחסי שכנים. בין השיטין, יוכל הקורא ללקט מידע על חיי החברה בליטא ומהות התקופה.

מוצרי חלב

בליטא היה מפעל גדול למוצרי חלב. בליטאית שמו היה "פנו-צנטרס". היהדות החרדית בקובנה לא סמכה על כשרות המוצרים שיוצרו במפעל זה, ועל כן נמנעו מלרכוש את מוצריו. המשכילים, לעומת זאת, לא הפסיקו לומר כי החלב המיוצר במפעל זה הינו כשר, ובנוסף לכך, הוא החלב הסטרילי והנקי ביותר וכיון שהדבר בגדר פיקוח נפש יש לקנות רק אותו. המשכילים אף סיפרו, שהחמאה ממפעל

עוברים לגיטו דרך רח' לוקשה

זה מיוצאת לארץ ישראל על ידי שיווק חרדי. היהדות החרדית לא התפתתה לשכנועים ולא השתמשה כלל במוצרים אלו.

ברחוב שלנו היתה חנות גדולה של מוצרי חלב כשרים. בעלת החנות היתה אשה שומרת תורה ומצוות, חיה שמה. בימים אלו עדיין לא מכרו חלב בבקבוקים. המוכרת היתה עומדת ליד מיכל גדול של חלב, ובעזרת כלי שהכיל כמות של ליטר, שפכה חלב לתוך מכלים קטנים שהביאו הקונים. בחורף לא היו בעיות באספקת החלב, מכיון שהקור הגדול שמר על החלב לבל יחמיץ. בחורף גם בשעות אחר הצהרים עדיין היתה אפשרות לקנות חלב כשר.

בחנות זו היו כל מוצרי החלב כשרים בתכלית. נדמה לי, כי חנות זו היתה החנות היחידה שמכרה בקובנה מוצרי חלב כשרים. לא ידענו מחסור בחלב ובמוצריו, הם לא היו יקרים ונמכרו בכמויות גדולות. אנשי המקום כינו את המוכרת בשם: "חיה עושה חמאה", וכששלחו אותי לקנות מוצרי חלב אצלה, הייתי קורא לה כך "חיה עושה חמאה, אמא ביקשה כך וכך". בילדותי חשבתי שזהו שמה המלא. היא היתה מקבלת אותי בפשטות ובחן, כביכול הסכימה לכינוי זה.

המאפייה במרתף ביתנו

במרתף ביתנו שכנה מאפייה. בעלי המאפייה מכרו אותה לאנשים יראי שמיים ועלו לארץ ישראל לפני מלחמת העולם השנייה. הבעלים החדשים של המאפייה היו אנשים טובי לב, שומרי תורה ומצוות. בעבר מוצרי הלחם למיניהם לא נמכרו במכולות אלא בחנויות המיוחדות לכך.

כיום ייצור הלחם מהיר מאד הודות לטכנולוגיה המשכללת. לבעלי המאפיות יש מרשם של מאפה מסוים, וכל שעליהם לעשות הוא להיזהר שלא לטעות בכמויות. משפרי האפייה והמכונות האוטומטיות מאפשרים לייצר לחם בטעמים שונים ובצורות רבות ללא מאמץ פיזי רב כבעבר. בתקופה שלפני המלחמה לרוב המאפיות לא היו מכונות ללישה, כך שאת הבצק לשו בידיים ללא משפרי אפייה אלא רק בתוספת חומרים טבעיים. מי שלא היה מומחה גדול באפייה, לא יכול היה להיות אופה.

פעמים רבות הייתי יורד בלילה למאפיה ומתבונן בתהליך האפייה, בוחן את הלישה הידנית המפרכת. כל הלילה התעסקו באפיית הלחמים. בבוקר יצאה

הסחורה טעימה, ריחנית ונאה מאד. ריח המאפים היה מושך קונים רבים. לא היה צורך בתליית שלט לחנות. הריח הסגיר את תכולתה.

יראת השמים של שני האחים בעלי המאפייה התבטאה בתחומים רבים. ראשית, הם אפשרו לנשים לרדת למרתף ולהפריש חלה. שנית, לכל חג אפו חלות מיוחדות. החלות של ראש השנה לא נראו כחלות של חג השבועות. היתה עליהן תוספת קליעה של בצק, שיצרה מראה של כתר על החלות.

חמימות נשבה במאפייה ולא רק מן התנור. בעלי המאפייה לא חשבו להתעשר ממנה, אלא רק כדי מחייתם. הם יצרו לחמים ולחמניות בצורות שונות ובטעמים מיוחדים, ואף העוגות שלהם לא היו מביישות כיום מאפיות מפורסמות. תמיד שמחו השניים והודו לבורא עולם הממציא להם פרנסתם.

כשקמו מאפיות מטעם הממשלה, הן היו משוכללות יותר מן המאפייה הקטנה שלהם. המחיר הוזל, בשל המכשור המכני שהוכנס בהן, אך אלה לא יכלו להשתוות באיכות המאפה למאפים שיצאו מן המאפייה שבמרתף.

בערב שבת שילמו כולם לבעל המאפייה סכום כסף, והביאו את החמין למאפייה. בעל המאפייה היה מדליק את התנור ביום שישי בבוקר ומסדר את הגחלים לבל ישרפו את התבשילים. בשבת בבוקר לאחר התפילה הגיעו כולם לקחת את סיריהם.

לפני המלחמה לא היה בעיות של כשרות. הקצבים היו מרוכזים במקום אחד בשוק הקטן של קובנה והיו תחת השגחתו החמורה של הגאון רבה של קובנה. מעולם לא היתה מכשלה בבשר הקצבים. כל אחד קנה אצל הקצב שעליו הוא סמך ביותר. ועל כן בעלי המאפייה נתנו רשות להביא את החמין כדי לשמור על חומו בתנורם.

הטשולנט בביתנו היה מורכב בעיקר מתפוחי אדמה בתוספת חתיכה גדולה של בשר עגל, שהתבשל בדבש ובשזיפים, וטעמו לא פג ממני עד היום.

כשהגיעו הרוסים סגרו האחים את המאפייה. הרוסים אסרו לאפות לחמים מיוחדים לשבתות ולחגים, כיון שאלה נחשבו כמאכל עשירים או כמאכל הנושא אופי דתי.

בעלי המאפייה עברו לעבוד במאפיות הממשלתיות. הרוסים ביטלו בעלות

עצמאית, כמו כן, קמח לבן כמעט ולא ניתן היה להשיג בחנויות. אמא היתה אופה בבית חלות לשבת ממעט קמח כהה שהשגנו.

אפיית המצות

לקראת חג הפסח התחברו בעלי המאפייה למאפייה אחרת שהייתה בקרבת מקום. הם ניקו את המאפייה והכשירו אותה לאפיית מצות לפסח, וזאת תחת פיקוח ישיר של רבה של קובנה. בכל עת ההכשרה והאפייה שהה במקום משגיח צמוד, תלמיד חכם גדול ומוסמך, שהיה שליח מטעם רבה של קובנה לפקח על הנעשה.

אפיית המצות נעשתה, חלקה באופן ידני וחלקה - מכני. את הבצק לשו נשים בקערות אמייל לבנות חדשות. כל בצק היה פחות משיעור חלה. לאחר בדיקה שאימתה שכל הבצק נילוש, העבירו אותו למכונה בעלת שני גלילים, הבצק רודד לאורך השולחן ונחתך. אחר כך הניחו אותו על מקלות עץ ארוכים, שהכניסו אותם היישר לתנור הלבנים.

כל הפעולות נעשו במהירות, תחת פיקוח חמור של המשגיח. זכורני, שראיתי את המשגיח רץ ממקום למקום, כשכולו יראה ופחד. ואם חלילה עלה בלבו חשש, ולו הקטן ביותר, היה משליך את הבצק ומכשיר את כל המאפייה מתחילה.

את תנור האפייה הדליקו בעזרת עצים משובחים ויבשים, שכן בליטא היו יערות רבים. אהבתי להתבונן אל פנים התנור, להביט בגחלים הלוהטים. העומד מן הצד הרגיש את ה"לשם מצוה". יראת השמיים ריחפה באויר החמים.

לאחר האפייה היתה קבוצת אנשים שארזה את המצות ושמה אותן במחסן מיוחד. בלילה כשהופסקה האפייה, הוציאו בעלי המאפייה את הגחלים הלוהטים מן התנור והניחום בתוך חבית גדולה בעלת גלגלים. את החבית הניחו בחצר, עד שהתקררו הגחלים, ולאחר מכאן ארזו אותם בשקיות. הגחלים היו פחמים שנמכרו בחנויות לצורך הכנת התה. כשהיה התנור נקי, הכניסו עצים חדשים לצורך אפייה של המצות ליום המחר.

גם אבא היה אופה את המצות לפסח במאפייה בחצר שלנו. סמוך לפסח היה אבא מזמין תור לתנור הראשון. הוא היה משלם לכל העובדים תשלום מיוחד, בנוסף על מה שהרויחו. והיה עומד ומשגיח כל זמן האפייה. בגמר האפייה היה

מניח את המצות בתוך סל מיוחד של נצרים, אותו שמרנו משנה לשנה לאחסון המצות. לסל היה בית קיבול של עשרים קילו. בעל המאפייה היה שולח את המצות אלינו הביתה. אנו הכנו מקום מיוחד שניקינו כבר לפסח, ושם הנחנו את המצות. הריח הנעים של המצות הטריות בישר על בוא החג.

כשהסתיימה אפיית המצות, היה בעל המאפייה אופה עוגות טורט לפסח. כמו כן במאפייה היו אופים מצה עשירה עם ביצים בשביל זקנים וחולים.

ההכנות לפסח בביתנו

כבר לפני פורים היינו מייצרים יין מצימוקים לפסח ולכל השנה. אבא היה מומחה גדול בהכנת היין. הוא לא חסך בצימוקים, והיין היה יוצא חזק ומשובח מאד. אבא היה מסנן את היין, ואכן היין היה צלול ונקי. בביתנו היתה פינה, שאיש לא ניגש אליה, שם היה שמור היין. אבא היה ממלא את היין בחביות עץ קטנות ובבקבוקים. בעבר אמרו, שהעץ מעניק ליין טעם משובח. לאחר הכנת היין היינו מורידים אותו למחסננו במרתף. לפסח היה אבא עושה גם משקה מיוחד בשם "מעד". להכנת משקה זה היה צורך במומחיות רבה שאבא ניחן בה. טעם המשקה

הרחוב המרכזי בקובנה

היה כטעם השמפניה, חזק מאד. הפועלים הליטאים שבאו לבקרנו בפסח נהנו מאכילת המצות ומשתיית ה"מעד".

חודש לפני פסח היתה אמא מכינה חמיצה מסלק. אמא שמרה במחסן שלנו כד גדול של חרס, שהכיל כמות של עשרים ליטר, ובו היתה מחמיצה את הסלק. בפסח היו מבשלים חמיצה עם תפוחי אדמה, מפני שהלימונים בליטא היו יקרים מאד. בלימון השתמשו רק בשתיית התה או באפייה.

במשך החורף התחלנו להכין שומן אווז לימי הפסח. היינו מכשירים את התנור, מטגנים את השומן, ואחר כך מקפיאים אותו. שומן זה שימש לבישול ולטיגון בימי הפסח. בחוץ לארץ היו חלונות כפולים, שהגנו עלינו מפני הצינה בחורף הקשה. החלונות הכפולים מנעו מן הקור שבחוץ מלהיכנס פנימה. בין שתי זכוכיות החלון היה קור עז. במקום זה היינו משתמשים כמקפיא, ושם היינו שומרים את צנצנות הזכוכית עם השומן המטוגן. מראה הצנצנות הזכיר לכולנו את החג הקרב.

סדר בדיקת חמץ

בביתנו בליל בדיקת חמץ הוצאנו את כל כלי החמץ מהבית למחסנים שהיו במרתף הבית. ולאחר הוצאת כל החמץ לא הוכנס יותר חמץ בין כתלי הבית. בלילה אכלנו לחמניה בחוץ במרפסת, אבל בבוקר כבר לא אכלנו מאכלי חמץ.

אנחנו הילדים הבאנו את כלי הפסח. עוזרת הבית היתה רוחצת אותם ומסדרת בארונות. היתה לנו עוזרת פולניה צמודה כל היום. במטבח היה בנוי על הרצפה תנור לבנים ששימש לבישול ולאפיה. מעליו היה דף של ברזל עבה שכיסה את התנור ובתוך הפח היה פתחים לכלי הבשול. את הפתחים היו מכסים בטבעות ברזל עגולות ויציבות, ולכל סיר היו מתאימים את גודל הלהבה המתבקשת לבישול ע"י הטבעות. אם בשלו רק בלהבה אחת היו מכסים את כל הפתחים בטבעות אלו, כדי שלא תעבור להבת האש ותשרוף את תקרת הבית.

את הכשרת התנור לפסח עשה אבא בעצמו. אבא היה מכניס לכל אורך התנור עצים יבשים והדליקם עד שהברזל למעלה להט, אבא היה שם קש למעלה וברגע שראה שהופך הקש לאפר מיד היה מכסה את התנור.

בהכשרת התנור היתה בעיה קשה, בתוך התנור היה מתקן ברזל ששם אפו עוגות וחלות. לפי דעתו של אבא לא הספיקה ההכשרה הנ"ל שהכשיר את התנור, אלא

אבא שם גחלים לוהטות בתוך מתקן הברזל לפסק זמן עד שלהט הכלי, ובזה תמה הכשרת התנור.

בעיה נוספת היתה בהכשרת מתקן למים חמים, שהיה סמוך לתנור. המים החמים שימשו לרחיצת הכלים, איני זוכר איך הכשירו את המתקן. לנו הילדים היתה הנאה מיוחדת לראות איך אבא מכשיר בעצמו את הכל בדקדוק רב לפי ההלכה. כל כלי הזכוכית החדשים שהינו קונים לפסח, כמו בקבוקי זכוכית חדשים כדי למלא אותם ביין ובמשקה ה"מעד" שאבא ייצר במומחיות גדולה, היינו מכשירים ע"י שכיסינו אותם במים בתוך כלים גדולים במשך שלושה ימים, ומעת לעת הינו מחליפים את המים. ההכנות לפסח העניקו לחג יופי מיוחד ששולבו בו חיל ורעדה מחשש קל של חמץ ושמחה בשל קיום המצוות בהידור.

שולחן ליל הסדר- זה קלי ואנוהו

אנסה לתאר את שולחן ליל הסדר בביתנו.

היו לנו בביתנו שתי מפות יקרות מאד. מפה אחת היתה שזורה חוטי זהב בחוטי משי. מפה זו פארה את שולחן ליל הסדר. המפה השניה היתה שזורה חוטי כסף בחוטי משי, וזו שימשה לכסוי השולחן בחג השבועות. המפות היו כבדות בשל כובד משקלן, הלא הזהב והכסף משקלם רב. שני אנשים היו צריכים להרים אותן. היה בהן יופי נדיר. הברק של מפת הזהב וההדר של מפת הכסף באריגת המשי היו בבחינת "זה קלי ואנוהו". מפות כאלו ניתן לראות היום רק במוזיאונים.

בביתנו היה סט של כפות ומזלגות מזהב טהור. סכינים לא היו כנראה מכיון שלא יכלו להכשירם היות שהסכינים היו שני חלקים וכידוע ההלכה היא שסכין צריך ליבון ולא ניתן ללבן באש כלי זהב כי הוא נמס. לנו הילדים היה קשה לאכול את המרק בכפות הזהב מחמת כובד משקל הזהב. לליל הסדר היו לנו כלים נאים "סרויז" שעובדו ידנית בעיבוד סיני. היו צלחות, קערות וספלים שניכרה עליהם אומנות נדירה ביותר. הם היו בזכוכית דקה ביותר. כינו אותם: "הסרויז של המלך הצאר הרוסי" שבו השתמשו בחצר המלכות הרוסי. הסרויז עלה אלפי דולרים לפני המלחמה, כזה דבר ראו רק במוזיאונים. כל הכלים הנ"ל שימשו אותנו רק בליל הסדר. היה זה יופי נדיר לראות את השולחן הסדר כשמפת זהב מכסה אותו והסט של הכפות והמזלגות מזהב טהור לצד הסרויז הנדיר. כל הבית קרן מקדושת ליל הסדר בפסח, וכל ימי חיי איני יכול לשכוח את המראה הנפלא של שולחן ליל הסדר.

כשהגיעו הרוסים ובהמשך הגרמנים הנאצים הכל נעלם, איננו יודעים מי גזל אותם, בלילה אחד הכל נעלם. היינו כשיכורים ללא יין כל יום נחתה עלינו צרה חדשה. וכאן עלי לציין, שלמרות העשירות של הורי הם לא נהגו בבית בפזרנות אלא בצניעות. לא היו לנו מנורות קריסטל בבית ולא כלים יקרים לאוכל ולא שטיחים יקרים - חיינו בפשטות.

אוכל היה לכולם בשפע. בביתנו אכלו בארוחת הצהרים כששה עשר אנשים יום יום. בליטא מצרכי המזון היו זולים מאד שלא ניתן היום להאמין למחירם, אבל הכסף לעומת זאת היה דבר יקר. היתה עניות איומה בליטא, אבל חיו חיים של כבוד. אף אחד לא הלך לאסוף כסף בשביל עצמו לאוכל, הוא הסתפק במינימום, במה שיש לו ובלבד לשמור על כבוד האדם. אבא היה מבעלי הצדקה הגדולים בקובנה. על כל דבר שנודע לו - היה עוזר בכל יכולתו, שלא ישאר אדם רעב ללחם.

הביגוד לילדים בבית והריהוט היה בפשטות עשו הכל שלא נבלוט מהאחרים ושלא נגרום לקנאה. גם הדירה שלנו היתה קטנה ואת הסיבה לכך כתבתי קודם לכן, שלא לפגוע בהכנסה של ישיבת קלם. את חג הפסח כיבדו מאד ככל שיכלו. לילדים בערב פסח אפו עוגות טורט העשוית מקמח תפו"א כדי להשביע אותם. במטבח היתה קדחתנות רבה בבישול לפסח. בליטא עדין לא היו מקפיאים או מקררים לכן היו מוכרחים לבשל רק באותו יום שבו אכלו. האוכל החזיק מעמד בקושי עד למחרת. היו שמים אותם במרתפים לקירור.

אני זוכר שבישלו לנו הילדים מאכל יוקרתי בערב פסח - תפוחי אדמה מבושלים עם שזיפים יבשים כשרים לפסח בטיבול של מיץ לימון. זה היה המאכל הטעים והיוקרתי ביותר בליטא.

לפסח הכינו שומן אווז ששימש לכל הבישולים והטיגונים. בקובנה הכינו את שומן האווז כחודש לפני פסח כשההקפדה על הכשרות לפסח בשיאה.

במרתף ביתנו היה לנו מחסן גדול של עורות, שם עבדו במתפרה והכינו עיבוד לעור העליון של הנעלים. עבדו שם ארבעה אנשים הם היו עצמאים ואבא שילם להם עבור עבודתם. עבדו שם שני בחורים שתפקידם היה לתפור את העור העליון לנעל. המבוגר שבהם היה חותך את העור העליון לפי המידה והגדול שאבא הזמין והשני היה מעבד את העור.

בערב פסח אמרה לי אמא שהיות ועובדים במרתם שני בחורים צעירים שעדיין לא נישאו, כנראה אין מי שיבשל להם אוכל, ועכשיו סוף זמן איסור אכילת חמץ.

היא ביקשה ממני לרדת למטה ולשאול אותם האם הם רוצים לאכול מתפוחי האדמה שנותרו לנו בבית. ירדתי למטה למרתף הבית ושאלתי אותם. הבחורים ענו לי שאכן לא אכלו מאומה היום, וודאים שאם אביא להם, הם ישמחו מאד ויהיו אסירי תודה.

מי יכול היום להאמין שלכאלו בעלי מקצוע מעולים לא יהיה להם כסף לקנות דבר מאכל כדי לאכול בערב פסח. השניים הגיעו מעירות העניות של ליטא. שכירת חדר בקובנה עלה ביוקר והשכר שהרויחו לא הספיק לצרכיהם. היתה בידם הברירה לגור מחוץ לעיר, שם שכר הדירה היה זול, אבל לא היה להם כסף לנסיעות ברכב. לכן הציבור בקובנה היה רעב וחסך ככל הניתן מהאוכל. הבאתי להם את הסיר עם האוכל והם התנפלו עליו. נראה היה שמלבד הרעב הנוראי על כך שעדיין לא אכלו באותו היום, הם לא טעמו מעולם אכל ערב כל כך. בפסק זמן קצר לא נשאר מאומה, לא היינו צריכים לרחוץ את הסיר. העובדים לא פסקו להודות לנו על החסד הגדול שעשינו להם.

אמא דאגה לילדים שיהיו לנו מאכלים מיוחדים ומטעמים, לדוגמא אפתה בתנור סוכריות מקוביות גזר וריבת סלק בטעם נפלא. היה מאכל יוקרתי נוסף בליטא שנקרא "טייגלאך" שטיגנוהו בדבש כשר לפסח. וביום אחד, בכיבוש הרוסי ובכיבוש הגרמני נעלם הכל כמו חלום יעוף, נותרו רק הזכרונות היפים מימי הילדות.

בקובנה לא ראו אדם לא דתי, כולם דקדקו בשמירת המצוות. בפרט בעניני חג הפסח נהגו בכל החומרות ללא קלות דעת. שימרו בכל מאודם את כל מה שקיבלו מאבותיהם, המשיכו דור אחר דור עד שהגיעו הקומוניסטים לקובנה עם המנהיגות אייבסקה היהודית, פתאום נעלם הכל, לא יכולנו להאמין שעד לפני פסק זמן קצר היתה יהדות תוססת ועתה היא גוועת.

הסמוֹבר - הכנת התה

בליטא שלפני המלחמה המשקה האהוב היה התה. כדי להכין את התה ולשמור על חומו היו משתמשים בכלי הנקרא: "סמובר". היה זה כלי עשוי נחושת, שהכיל כמות של שלושה עד ארבעה ליטרים. בתחתית הכלי ועד שפתו, היתה כעין ארובה, צינור עבה, שלתוכו הכניסו פחמים. הדרך לחימום הפחמים - על ידי גזרי עץ קטנים שהיו מניחים בתחתית הכלי. כשהיו הפחמים מתחממים, היו מוציאים את הסמובר למרפסת כדי שהעשן יצא. כשהפחמים להטו והוצא העשן, היו

סוגרים את פתח הארובה והגחלים הרותחים שמרו על חום המים שבכלי. את הסמובר היו מניחים במרכז השולחן, וכל בני הבית נהנו משתיית תה רותח.

בימים ההם לא ידענו על הקומקום החשמלי. איני יכול לשכוח את התענוג של מוצאי שבת, כשבחוץ היה קור עז של עשרים מעלות מתחת לאפס, ואנו ישבנו בצוותא, בדרך כלל עם אורחים. שתינו מספר כוסות תה מהבילות, שהרי מצוה במוצאי שבת לשתות מלוגמא חמין, ונהנינו מאכילת ריבה במרקחים שונים אשר הוגשו בצלחות קטנות.

חנות הנעלים שלנו

להורי היתה חנות נעליים שהיוותה את עיקר פרנסתנו. חלקם הגדול של הלקוחות קנה נעליים בסיטונאות. אבא היה מכין את כל ההזמנות ושולח לכל הערים בליטא. עם הלקוחות הפרטיים היו מעט בעיות, אלו היו בעיקר איכרים שהגיעו לקובנה ביום השוק כדי למכור את התוצרת שלהם ואף לערוך קניות לעצמם.

האיכר היה מגיע לבוש מעיל רחב בעל כיסים גדולים, ובתוכם יכול היה להסתיר מספר זוגות נעליים מבלי שהיינו יכולים להבחין בהם.

אבא היה עומד על המשמר. הוא הכיר את שיטת הגניבה שלהם. האיכר היה מזמין מספר זוגות נעליים למדידה, ובזמן השהייה בחנות היה מבקש לראות נעליים נוספות. כאשר המוכרת היתה מסתובבת ומביאה לו זוג נעליים נוסף, היה האיכר לוקח זוג נעליים ומסתיר אותו בתוך מעילו הרחב. כאשר עמד האיכר לשלם, ואבא הבחין שאינו מתמקח על המחיר, ואף ראה מספר קופסאות נעליים ריקות - הבין מייד שהוא גנב זוג נוסף.

אז היה אבא נכנס לפעולה. הוא היה אומר לאיכר בהתפעלות: "איפה קנית מעיל כה יפה?" בעודו מדבר עמו, היה ממשש את האריג של המעיל ופותח אותו, כביכול כדי לראות את את פרוות הכבש שבפנים המעיל. האיכר היה מתחיל לנוע באי נוחות, הוא היה מעונין לברוח במהירות עם הנעליים הגנובות, לכן היה מוציא את הכסף כדי לשלם, ואבא היה מודה לו על הקנייה ומאחלת לו שיהנה מהנעליים הטובות, אולם הוא לא הרפה מהמעיל.

"איפה קנית מעיל יפה כל כך?" שאל אבא, "הייתי רוצה לקנות מעיל דומה". הוא בדק את המעיל מבפנים, עד שנפל זוג הנעליים. אבא היה ממשיך לדבר איתו

בפתח חנות הנעלים "גיברלטרס" נראים הדודים: ר' אליהו רבל ור' אליהו כגן

ואומר: "נראה שהנעליים כל כך מצאו חן בעיניך, שקנית עוד זוג". אחר כך היה אומר: "אין צורך להחזיק את הנעליים שקנית במעילך. לכל זוג אנחנו נותנים קופסא, כדי שיהיה נוח יותר לשאת אותן". ושוב הודה לאיכר על הקנייה הגדולה והיה מברך אותו שיבוא שוב לקנות אצלנו.

מובן שהאיכר לא עמד על המקח ושילם כפי שנדרש. הוא עזב את החנות בשברון לב, אך שמח שלא מסרנו אותו למשטרה.

הורי היו מומחים בתפיסת גנבים בחוכמה, כדי שלא לבייש את האיכרים ונשותיהם. לנשים היתה שיטה דומה לגנוב נעליים ולהחביא אותן. נשות האיכרים היו שמנות מאד מפני שמאכלן היה בשר חזיר, תפוחי אדמה ולחם שיפון.

הן היו לובשות שמלות רחבות והיו מבקשות לראות דוגמאות נוספות. ברגע שהמוכרת היתה פונה להביא את הדוגמאות, היו מצליחות להחביא את הנעליים

בשמלותיהן הרחבות. כאשר הבחינה אמא בגניבה, היא החלה לשוחח עם האיכרה. "איזו שמלה יפה את לובשת," החמיאה, "איפה קנית אותה?"

האיכרה השיבה באדיבות, אך אמא לא הסתפקה בזאת. היא החלה למשש את הבד, ומובן שמצאה מתחת לשמלה כמה זוגות נעלי נשים.

"אין צורך להחזיק את הנעליים תחת השמלה," הציעה אמא בנדיבות, "אנחנו נותנים קופסאות לנעליים וגם אורזים אותן, קל יותר לקחת זאת ביד. אחרת עלול הכל ליפול בדרך הביתה".

אמא עשתה הכל, כדי שהאיכרה לא תרגיש שתפסו אותה בגניבה. מובן שבקופה שילמה האיכרה בעבור כמה זוגות נעליים. אמא הציעה תמיד: "אם אחד הזוגות לא ימצא חן בעיניך, תוכלי להחזירו ונשיב לך את הכסף. כמובן, הקפידי שלא להשתמש בנעליים אלו". היא רשמה את המחיר על הקופסא והודתה לאיכרה על הקנייה. באופן זה אט אט פסקו הגניבות.

לעשות מלאכתך באמונה

חונכנו להנהגות רבות של בין אדם לחברו, בבחינת "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ". יושרו ונאמנותו של אבא במסחר היתה נר לרגליו.

לא היתה נעל שלא נמכרה בחנותנו. בעבר נעליים מעבודת יד היו נעלים פשוטות. הנעליים האיכותיות היו אלו שיוצרו במפעלים על ידי מכונות. סנדלרים רבים עבדו על הנעליים שנמכרו בחנותנו. אבא היה קונה חומרי גלם ומוסר אותו לתופרי הנעליים. כמו כן היו שני מפעלים שייצרו למעננו נעליים: האחד נקרא "אורנט", והבעלים היו משפחת פישליס מהעיר וילקובישק, והשני נקרא "ספורטס" - בעליו היו גרמנים. נראה שבעל המפעל היה מרגל מטעם גרמניה. לפני המלחמה לא הרגשנו שום אנטישמיות ממנו, להיפך, הוא היה ידיד טוב ובן בית אצלנו. עם כיבוש הרוסים הוא נעלם, ופועליו עבדו בעבורנו בלעדיו.

מלבד שני המפעלים האלו, היו מפעלים קטנים יותר שעבדנו איתם. לאחר המלחמה פגשתי יהודי מאמריקה, שהיה תושב קובנה. הוא שמע את שם משפחתי וסיפר לי, שלאביו היה מפעל לייצור נעליים בקובנה, וכנער היה מעביר את ההזמנות שלנו לחנותנו.

בנעליים הרגילות העיצוב לא השתנה משנה לשנה. אבל בנעלי מודל היו בעיות.

לפעמים הכינו מודלים והמכירות לא התקדמו, אז נשארו זוגות נעליים רבים שקשה היה למוכרן, ואבא נאלץ למכור אותן ברבע מחיר. אולם כאשר הצליחו במודל חדש, הרווחים היו עצומים. עד שהמפעלים האחרים התחילו לייצר את המודל החדש, כבר מכרנו אלפי זוגות והרווחנו כסף רב. במלאי שהיה במחסן היו מאות אלפי זוגות נעליים מוכנים לעונה.

אבא היה בודק את כל הנעליים שהובאו לחנות, כדי לראות אם אין בהם פגם, ולו הקטן ביותר. אבא פחד מחילול ה', שחלילה לא יאמר לקוח כי רימו אותו. את הסחורה שהוציאו מהמחזור היו מוכרים לעיירות בקובנה ברבע מחיר כמו סוג ג'.

בשנים האחרונות היה אבא משווק את רוב הסחורה בסיטונאות לכל העיירות בליטא, מאחר שהסחורה היתה טובה והשיגו אצלנו כל נעל שרצו ובכל מידה. הסוחרים ידעו, שאצל אבא המסחר נעשה בנאמנות בין בטיב ובין במחיר. בחנות היתה גם מכירה ליחידים. החנות היתה מלאה תמיד בקונים, והברכה היתה מצויה, אך עם העושר המשיך אבא להתנהג בענוה. היו לו שיעורי תורה, הוא היה לומד עד השעה שלוש בלילה והירבה בצדקה. אבא היה מגדולי בעלי הצדקה והחסד בקובנה. בעיקר הוא דאג לבני תורה, אלמנות ויתומים, ועשה הכל בסתר, כדי שלא ידברו עליו.

לאבא היתה מחלקה מיוחדת לערדליים של לבד. רוב הייצור היה בעיירה אניקשט. היה לו זכיון של כחמישים אחוז מהיצור של ערדלי לבד בליטא. היו שני סוגי ערדליים:

ערדלי לבד פשוטים שחורים, שהיו זולים אך מחממים. את אלו קנו העניים, והם היו צריכים להיזהר שלא תהיה רטיבות על הערדליים, משום שאז הערדליים היו מתפוררים. על מנת למנוע רטיבות שמו את הערדלים בתוך נעלי גומי.

סוג נוסף של ערדליים, נעשה מלבד לבן. ערדליים אלו היו חזקים ביותר, ולא היו צריכים לנעול אותם עם נעלי גומי. ערדליים אלו נקנו רק בעבור אנשי המשטרה או קציני צבא כיון שעלו ביוקר. בחורף עסק הערדליים פרח והיינו מוכרים עשרות אלפי זוגות כאלו.

בעונת החורף ייצר אבא נעלי קיץ, ובקיץ היה מייצר נעלי חורף, זאת משום שכאשר הגיעה העונה של הקניות, לא הספיקו לייצר אלפי זוגות ליום. לאבא היו מחסנים גדולים לאחסון הסחורה. מי שקנה פעם אחת בחנותנו, תמיד היה

חוזר לקנות עוד. היו באים ליטאים כפריים ממקומות מרוחקים ביותר בגלל טיב הסחורה. הסחורה נמכרה במחיר זול: שני דולרים לזוג נעליים טובות. אבל הכסף היה מצרך יקר ובקושי הספיק לצרכי אוכל, לדיור, לחשמל ולהסקה. לפני רכישת ביגוד ונעליים, חשבו מספר פעמים אם כדאי לעשות זאת.

כדי שיהיה נוח לפסוע עם הנעל, העקב מוגבה מעט. כל היצרנים היו שמים חתיכת קרטון להגבהת העקב ומצפים את העקב בגומי או בעור. אבא הזהיר את הפועלים שלו ואת בתי החרושת שייצרו עבורו, שבשום אופן לא ישתמשו בקרטון, אלא בעור, שמא יחשוב הקונה שרימו אותו, כאשר תתבלה הנעל וייתן אותה לתיקון ויבחין כי העקב עשוי מקרטון. אם ליטאי יקנה ויגיד שיהודי רימה אותו, ייגרם חילול ה' נורא, בפרט כאשר מדובר באבא, שנחשב ליהודי מכובד בקהילה היהודית. ייצור הנעלים מעור ייקר את עלות המוצר, אך אבא לא התחשב בכך.

אף על העור שבתחתית הנעל הקפיד אבא מאד. בדרך כלל תחת העור העליון תופרים בד, כדי שהעור לא ישפשף את הרגל. האיכר הליטאי היה קונה נעליים לשנים רבות ומשתמש בנעלי עור רק כשהלך העירה או ביום ראשון לכנסיה. אם האיכר יראה שבפנים הבד נקרע, ואילו העור עדיין חזק ושלם, הוא יחשוב שהיהודי רימה אותו, וזה עלול לגרום לחילול ה'. לכן ייצר אבא נעליים גסות לאיכרים - נעליים עשויות עור מבפנים ומבחוץ, כדי שיישמרו לשנים רבות, והיה מציג לפני הקנייה שני סוגי נעליים: נעל עם בד בפנים ונעל עם עור בפנים, כשהוא אומר מהם היתרונות והחסרונות. נעל שכולה עור - גורמת להזעה בקיץ, ונעל שיש בתוכה בד - עדינה יותר, אך מתבלה במהירות רבה יותר.

אבא הזהיר את העובדים שתפרו ועיבדו את העור העליון, כי אם יראו פגם קטן ביותר בעור הדק העליון, שיזרקו אותו ולא ישתמשו בו. כל קמט בעור העליון או נקודה בהירה שהופיעה על העור - נפסלה הנעל ממכירה. אבא בדק כל נעל, כפי שבודקים בהמה אחר שחיטה, והזהירות שלו בכל דבר היתה בעבורנו ספר מוסר חי.

אצל אבא היה מחיר מקסימלי קבוע לכל נעל. הוא לא הרשה למוכרות להעלות את המחיר. הוא חשש שמא יבוא קונה פעם נוספת לחנות ויראה מחיר נמוך יותר, וכך יחשוב שבפעם הקודמת רימו אותו. אחי הגדול, ר' יוסף, היה נוכח בחנות כשהמוכרת התפארה בפני אבא שהצליחה למכור נעל בחצי ליט יותר מהמחיר

המקורי. כשאבא שמע זאת, הוא שאל איך נראה הקונה ורץ אחריו כדי להחזיר לו חצי ליט.

אבא היה אומר, שיהודי צריך לקדש שם שמיים בכל מקום שהוא, בכל מעשיו ופעולותיו. אמר וקיים.

זכור לי מנהג יפה בקובנה, שריגש אותי מאד. בכל ערב יום כיפור היו האנשים הולכים לכל מכריהם ומבקשים סליחה ומחילה זה מזה. מנהג זה היה יפה כל כך, והרגשנו בכל נפשנו את היום הקדוש, יום כיפור.

נקיות כפיים

בקובנה היה בית מסחר גדול לנעליים. אדם מפורסם מאד - שמשפחתו מוכרת עד מאד בארץ - הסתבך במסחרו ועמד לפני פשיטת רגל. איש לא ידע זאת. הסוחר הגיע לאבא וסיפר על מצבו הקשה. הוא רצה לחסל את עסקיו בקובנה ולהגר לדרום אפריקה, שם היה מרכז גדול של יהודי ליטא. הסוחר הציע לאבא, שהוא יעביר את כל כמות הנעליים מחנותו למחסנים של אבא. באופן זה, איש לא ירגיש בכך. לאחר בריחתו יירגעו הרוחות, ואז אבא ימכור את הנעליים, והם יתחלקו ברווחים. אותו יהודי אמר לאבא, שיש סוחרים רבים שרוצים לעשות איתו את העסק, אבל אבא הוא אדם אמין, והוא בוטח בו שישלם את חמישים האחוזים.

אבא פשט את שתי ידיו לשמיים ואמר בתפילה: "ריבונו של עולם, אם גזרת עליי עשירות, עזור לי לקבלה מידך המלאה והטהורה בכסף טהור וכשר ולא מגניבות" וסירב לאותו סוחר.

הסוחר הציע את הסחורה לסוחר נעליים אחר. אותו סוחר קיבל את ההצעה, וכל מלאי הנעליים עבר למחסנים שלו. לאחר תקופה קצרה פשט הסוחר את הרגל, נעלם ונסע לדרום אפריקה. הסוחר השני ניצל את מצבו, ולא העביר את הסכום המובטח. לסוחר הבורח היו כמה אחים בקובנה, אך הם לא זכו לקבל פרוטה מהסכום המגיע לאחיהם. אותו סוחר הפך לאדם עשיר בעל חנות גדולה מאד, אך כעבור זמן קצר התהפך עליו הגלגל. הרוסים הגיעו והלאימו את כל רכושו והוא נותר חסר כל. הסוחר פושט הרגל, בבריחתו מליטא לדרום אפריקה, זכה להינצל מן המלחמה ולאחריה עלה עם משפחתו לארץ.

אבא הזהיר את המוכרות שלנו שתתאמנה תמיד נעל גדולה יותר. בדרך כלל אישה רוצה נעל שמתאימה בדיוק לרגלה. ככל שהנעל צרה יותר היא נראית יפה יותר. אבא אמר למוכרות, שתאמרנה לקונות כי נעל גדולה יותר - בריאה לרגל ומונעת יבלות ברגליים, ובנוסף לכך נעל עלולה לעיתים להתכווץ מרטיבות, ואז היא לא תתאים למידתן.

שירות אמין זה משך אנשים רבים לחנות והיא המתה תמיד קונים. אבא התעשר משנה לשנה, הוא חי בצניעות רבה, אך לצדקה וחסד היתה ידו פתוחה. שמעתי מאחי הבכור, ר' אהרן יוסף ז"ל, סיפור מדהים, ואני חושב שזהו אחד מהסיפורים הגדולים ששמעתי על אבא.

כאמור, אבא היה מעבד לבד את כל הסחורה. הוא היה קונה חומר גלם אצל אדון גלזר, בעל בית חרושת לעורות בעיירה רדוילישוק בליטא, והעיבוד נעשה על ידי הפועלים במרתף ביתנו. ארבעה אנשים ישבו שם ותפרו את העור העליון, ולאחר מכן נלקחו העורות עם העור התחתון לעיבוד הנעליים. פעם בשנה היה אבא נוסע למפעלו של אדון גלזר ומזמין עורות לכל השנה. התשלום נעשה בשטרות לפי תאריך שסוכם, וכל חודש היה מגיע - לפי הזמנתו של אבא - קרון רכבת עם ההזמנה של העורות, שהגיע למחסנים שלנו. כשהיינו במחנות בגרמניה, סיפר לי מנהל הבנק, שהוא עדיין זוכר את צורת החתימה של אבא על השטרות. הוא אמר ששטר של אבא היה כל כך אמין, עד שהבנק קיבל אותו כמו התחייבות בנקאית.

מראה קובנה תשס"ב

הרוסים כבשו את ליטא. הם הכניסו קומיסר לחנות שלנו, וכל הכסף עבר דרכו. לאחר זמן קצר, הלאימו את כל החנות שלנו והותירו לאבא את ניהול החנות. אבא רצה לחסל את העסק, לכן שלח טלגרמה לבית חרושת לעורות, שלא ישלח יותר חומר גלם לעיבוד נעליים.

אבא סיים לעבד את החומרים שהיו אצלו ופיטר את כל הפועלים. הקומיסר ראה זאת, לכן סגר את החנות והעביר את הסחורה לחנות ממשלתית. במשך שבועיים הוציאו את כל הסחורה מהחנות ומהמחסנים. לפי החשבון, הוצאו למעלה משש מאות אלף ליט סחורה. בחודשים הראשונים לבוא הרוסים היה גידול במכירות. כולם רצו לקנות נעליים בשל הידיעה שעלול להיווצר מחסור. אבא הרויח כסף רב בימים אלו. בכסף זה קנה דולרים וזהב וגם כסף רוסי.

הסוחרים הגדולים, שראו את הביקוש הגדול, חטפו כל מה שניתן לקנות. הדבר גרם לעלייה במחירים, בפרט של נעליים. הסוחרים החלו להחביא נעליים ולמכור כמה שפחות, במחשבה שהמחירים יעלו באופן דרסטי, ואז יעשו הון. זו היתה שגיאה כלכלית, מכיון שלאחר זמן קצר השתלטו הקומיסרים על החנויות הגדולות והלאימו הכל, ומי שהצליח עד אז למכור - הציל את הונו. אבא הבין את המצב ומכר כמה שיותר, ומחסני המלאי החלו להתרוקן. באופן זה הציל את רוב הונו. חלק מן הכסף הוכנס לבנק, כדי לכסות ההתחייבויות שלו, ובשאר הכסף שחסך יכלו אף נכדיו להתפרנס.

אולם הגרמנים שדדו את כל כספינו. בעבור חתיכת זהב הם איימו לרצוח אזורים שלמים של יהודים. מי שחש אחריות לגבי אחיו, מסר הכל ולא הותיר אצלו דבר. בדקנו כל פינה וחריץ בבית כמו בבדיקת חמץ, שמא נותרו בטעות מטבעות זהב.

פורע ועומד בדיבורו

בהמשך הכיבוש הרוסי היה קשה להגר למדינות אחרות, כיון שסגרו את כל גבולות ליטא. ידידו של אבא, בעל מפעל העורות, הצליח לצאת מליטא עם כל משפחתו ועלה לארץ. חתנו, אדון זס, שלמעשה איתו עשה אבא את עסקיו במפעל העורות, בא להיפרד מאבא לפני נסיעתו לארץ, כידיד ששנים רבות כל כך ניהל את המסחר ביושר.

כשנפרדו, אמר לו אבא: "אני חייב לכם כסף".

ענה לאבא אדון זס בהשתוממות: "הרי שילמת על מה שקנית"

אבא הסביר: "מאחר שהזמנתי עורות לכל השנה ושילמתי בשטרות, הרי כאילו

שילמתי על אותה סחורה. אמנם ביקשתי להפסיק לשלוח לי הסחורה, אך איני יכול להתחרט על העסקה, כיון שאני רואה בשטרותיי כאילו שילמתי במזומן".

נראה שמשפחת גלזר קרעו את השטרות של אבא, ולא מסרום לקומיסר של המפעל. לפי דעתם, מאחר שאבא לא קיבל את משלוחי העורות - הוא פטור מלשלם. אבא הסביר לאדון זס, שיש הלכה בישראל, שאם אדם קנה סחורה ושילם בכסף, אך עדיין לא קיבל את הסחורה, מותר לקונה להתחרט ולבקש בחזרה את כספו, אך יש קללה של חכמינו בגמרא, "מי שפרע מדור המבול, הוא יפרע ממי שלא עומד בדיבורו".

אבא אמר, שהוא אינו רוצה לחיות עם ילדיו תחת קללה של חכמינו. "נכון שהחנות והמפעל היו מולאמים, וגם מפעל העורות היה מולאם, אבל אם הייתי משלם על הסחורה במזומן, הייתם מצליחים לשחד את הקומיסר בסכום גדול ומתחלקים איתו בכסף".

אבא נתן לאדון זס את סכום הכסף, על אף שלא קיבל את הסחורה, וכבר לא יקבלה. אדון זס סירב לקבל את הכסף ואמר לאבא, שאין להם שום תביעה נגד אבא. להיפך הם מלאי התפעלות מיושרו, אבל אבא עמד בתוקף לתת לו את הכסף - שהיווה נתח נכבד מכספי חסכונותיו - והם היו מוכנים לקבל.

אחי אמר לי, שאבא החזיר אז סכום של מאה וחמישים אלף דולר, בשנת 1940, היה זה סכום עתק. אדון גלזר היה אדם חרדי, והיה ממקימי בית הכנסת הגר"א בתל אביב. הוא היה בעל צדקה גדול, וכשהם הגיעו לארץ, פתחו בית חרושת לעורות בפתח תקוה, הצליחו בעסקיהם והתעשרו. אדון זס נותר ידיד אמת של אבי במשך כל ימי חייו. כשעלינו לארץ הוא ניסה לעזור לנו למצוא מקום עבודה לאחי.

בנו יחידו של אדון זס סיפר לאחייני, שאביו הותיר לו צוואה וביקש, שאם פעם משפחת גיברלטר תזדקק לעזרה, עליו לעשות למענם כל שביכולתו, כי אנשים כמו גיברלטר אינם קיימים בעולם.

בחסדי שמיים ניצלו בני משפחתנו, מלבד אמא שנפטרה במחנה ריכוז בשטוטהוף. אבא התקרב לגיל שישים, מוקף בניסים כל רגע, ובכל עת היתה בפיו של אבא השאלה - באיזו זכות ניצלה משפחתנו. הוא לא תלה את ההצלה במעשיו הכבירים, במעשי צדקה והחסד לאלמנות ויתומים ולעולם התורה כפי שיפורט

בהמשך, ואף לא תלה זאת בכך שקידש שם שמיים. הוא לא מצא שום זכות שבשלה זכה להינצל, אלא חש שקיבל מתנת חינם.

לאחר המלחמה שהינו באיטליה. שארית הפליטה בחרה באבא לרב בדרום איטליה, שם גרו רוב הפליטים היהודים תחת חסות אונרא. לאחר תקופה הועברו רובם של הפליטים לצפון איטליה, ולאחר מכן נבחר אבא לרבה של היהדות החרדית במילאנו שבאיטליה. אנו, הבנים, עלינו לארץ בעלייה בלתי ליגלית.

באיטליה היה אבא מכובד ומקובל על כולם, הן על הקהילות האשכנזיות והן על יהדות ספרד ורבניה. בכל עניין דתי, כמו שחיטה כשרה, מקוואות וגיטין - היה אבא הסמכות התורנית. כולם אהבוהו כיבדוהו עד מאד. אבא ברח מן הכבוד. כל רצונו היה להרבות כבוד שמיים וקיום מצוות, ולזכות את עם ישראל.

אין עסק אחר מלבד התורה

בשנת תש"ח, 1948, הגיע אבא לבקרנו. הוא בא לראות אותנו לאחר תקופה ארוכה שלא התראינו, ואף לבדוק אם יוכל בגילו להסתגל לחיים בארץ ישראל.

אחי הבכור, ר' יוסף ז"ל, שעלה לארץ מיד לאחר המלחמה, היה שרוי במצב כספי קשה כמו רוב אנשי היישוב. הוא שכר חדר בקומה רביעית על הגג. אותו חדר שימש כחדר כביסה, והתקרה בו היתה נמוכה. החום בקיץ היה איום, וברור ששם לא יכול היה אבא להתגורר. בינתיים ביקר אבא אצל ידידיו וקרוביו מלפני המלחמה, ואז נודע לאדון גלזר, שאבינו ניצל בחסדי שמיים ובא לביקור בארץ. הוא ביקש מחתנו, אדון זס, שיזמין את אבא לשיחה.

בשל הידידות הגדולה מלפני המלחמה, בא אבא בשמחה לבקר את אדון גלזר, ביחד עם אחי הבכור ר' יוסף, ואז הציע אדון גלזר לאבא הצעה מסחרית מדהימה. מכיון שלפני המלחמה אבא שילם הון רב מבלי לקבל סחורה, ובנוסף לכך הוא מכיר את אבא בתור אדם ישר וסוחר גדול, הוא מציע לאבא למסור לידו את המפעל הגדול שלו לעורות, בשותפות של חמישים אחוזים ברווחים. אדון גלזר היה מוכן לתת לאבא שבעים וחמש אלף לירות שטרלינג להון חוזר.

אדון גלזר רצה שאבא ינהל את העסק, ובמשך הזמן ישלם אבא לאדון גלזר את חלקו מהרווחים במפעל. מצבם הכספי של אחיי היה קשה מאד. אחי הגדול ר' יוסף עבד קשה בעבור פרנסתו, ואחי ר' דב שיחי', אף הוא עבד קשה מאד בעבור

שישים אגורות כשכר יומי, והוא שמח שיהיה לו לפחות את זה. ברגע אחד יכול המצב להשתנות ולאפשר לכולנו פרנסה בכבוד.

סוחרים רבים באיטליה רצו להתעסק עם אבי. בהיותו במילאנו היו יהודים רבים שהתעשרו לאחר המלחמה ורצו להקים בארץ מפעלים גדולים, ובראותם שאבא, מלבד גדלותו בתורה, הינו אדם ישר, חכם ומבין בעסקי מסחר, הציעו לו לבחון איזה מפעל ניתן להקים בארץ בשותפות איתם, וזאת מבלי שיצטרך להשקיע כסף.

חשבו אז, לאחר קום המדינה, שבמהרה יהפוך המקום למרכז המסחרי והתעשייתי של המזרח התיכון. אבא, בעקבות קשריו באיטליה רצה להקים בארץ מפעל כדי לעזור לאחיי, שינהלו סניפים ממפעלים גדולים באיטליה. ידידיו ומקורביו של אבא היו מיליונרים. היו להם הצעות רבות מכל הגוונים. למשל, הם רצו להקים בארץ מפעל למכונות תפירה כמו "סינגר" ועוד מספר הצעות. אבא היה מוכן להקים מפעלים בארץ, בתנאי שיכניסו את בניו לעסק תחת פיקוחו, אבל אדון גלזר התנה שרק אבא ינהל את המפעל. לזאת לא הסכים אבא.

במקום לשמוח בהצעה ולקבלה, אמר אבא: "אדון גלזר, ידידי היקר והנכבד, אני מודה לך על הצעתך אבל אינני יכול לקבלה, מפני שאני מרגיש עכשיו שחיי וחיי ילדיי ניתנו לי במתנה. ניצלתי באלפי ניסים, ולכן חיי הם קודש לד'. אני רואה כל עסק מלבד לימוד התורה כמעילה בקודש... אין לי רשות לעשות דבר בחיים, מלבד הקדשת שארית חיי ללימוד התורה. חיי מושאלים מבורא עולם, לכן אני מסרב להצעתך". וכך נפרדו הידידים.

המכולת של משפחת דיסקנט

בבניין השלישי מביתנו סמוך לרחוב מאפו, גרה משפחת דיסקנט. בית בן קומה אחת היה להם, אליו היתה צמודה חנות מכולת, אשר פנתה לרחוב לוקשה. לחנות היתה כניסה מצד רחוב לוקשה וכניסה נוספת מבית המגורים של משפחת דיסקנט. הכניסה היתה דרך סלון ביתם.

אבי המשפחה היה תלמיד חכם ובקיא גדול בתנ"ך. הוא היה מורה ללימוד תנ"ך בבית הספר. זכורני, שלעיתים היה נכנס לחנות, כשכיפת רבנית גדולה על ראשו, כפי שהלכו הרבנים ותלמידי החכמים בימים ההם. לא היה לו זקן. בחנות לא הוא מכר כלל, משום שאין זה לפי כבודו. אשתו ניהלה את החנות.

אנחנו היינו קונים אצלם מוצרים שונים. הם היו רושמים את מה שקנינו, וכשהיו באים לחנותנו לקנות נעלים, היינו מנכים את החוב שלנו בעלות הנעליים. אם החשבון שלנו בחנותם היה גבוה יותר, היינו משלמים את היתרה. היתה זו מעין עסקת חליפין. בתור ילד בן חמש-שש נשלחתי להביא קילוגרם סוכר. כשיצאתי מהחנות ובידי הסוכר, עברה לידי אשה ליטאית גנבה את הסוכר וברחה. אני נותרתי שם עומד ובוכה, ומאז מיעטתי ללכת לקניות. כך נראו החיים "הטובים והיפים" בשכנות הליטאים בימים שטרום המלחמה.

משפחת דיסקנט נחשבה לאחת מהמשפחות המכובדות בקובנה. אבי המשפחה היה תלמיד חכם, אך בניו לא המשיכו בדרכו. ההרס הגדול שבלימוד הבנים בבתי הספר של המשכילים, היה אחד מהמניעים הגדולים לעזיבת התורה והמצוות בקרב נערי ישראל. על אף שבבתי הספר לימדו מורים דתיים, מעטים הבוגרים אשר נותרו נאמנים למסורת. רובם של הנערים הצטרפו למפלגות הציוניות, חלקם אף למפלגות השמאליות. כשקלטו ההורים את מה שקרה, היה זה מאוחר מדי. כך החלה עזיבה גדולה של דרך התורה והמצוות. זה היה אף מצבם של בני משפחת דיסקנט.

הנער אבא דסקונט

למשפחת דיסקנט היה בן בשם "אבא". הוא היה מבוגר ממני בערך בשש שנים. בגטו הפך לקומוניסט והצטרף לפרטיזנים. שמו היה מפורסם מאד בשל גבורתו בגטו. מפעם לפעם הייתי רואה אותו בגטו, אך לא ידעתי שהוא בעצם פרטיזן מהיער. הגרמנים תפסו אותו עם חבריו הפרטיזנים כאשר הלכו ליער. הגרמנים לקחו את כולם ל"פורט התשיעי" בקובנה, כשהמטרה היא לרצוח את כולם. אחד מאותם פרטיזנים ארגן בריחה גדולה ואמיצה, שעליה ניתן למצוא בספר שהוציא מנהיג הבריחה - אלתר פייטעלזון.

גם הבן, אבא דיסקנט, נמלט באותה בריחה גדולה. חלק מהבורחים הגיעו לגטו, והנהלת הגטו - שבראשה עמד מפקד המשטרה, מר לוין - החביאה אותם בבונקרים. לאחר שהחיפושים אחריהם נפסקו, יצאו הבורחים ליער. מר לוין היה גיבור שהציל רבים מהם. הבן אבא דיסקנט נפל בפעולה כלשהי. הבת של

משפחת דיסקנט, שהלכה אף היא ליער, נישאה לבן למשפחת קרקינובסקי, משפחה מפורסמת בקובנה.

אזכיר מעט את משפחת קרקינובסקי, היות שניתן ללמוד אף מדברים אלו. למשפחה זו היו שלשה בנים שלמדו ביבנה. לאבי המשפחה היתה מסגרייה. הוא היה חרדי לכל דבר, ירא שמיים גדול (כדברי אחי הבכור, ר' אהרן יוסף, אשר הכיר את המשפחה כולה). האח הגדול למד עם אחי ביבנה, ובזמן הרוסים למד בישיבת סלבודקה, עד שזו נסגרה. הוא זכה להינצל ולהקים משפחה באמריקה. הכרתי אותו היטב ונפגשתי עמו כשהגיע לארץ.

את האח השני לא הכרתי. הוא היה יחד עם הפרטיזנים שנלקחו ל"פורט התשיעי". תפקידו בגטו היה - מסגר, הוא הכיר את המלאכה מאביו. הוא יזכר תמיד על גבורתו הגדולה בעת הבריחה, כאשר במסורו הידני קדח פתח בשער הברזל, ולאחר שלושה שבועות של עבודה, יצאו מאותו פתח כל הבורחים. הוא התחתן עם הבת של משפחת דיסקנט. לימים זכה לעלות לארץ ועבד במפעל "דובק" בתור מסגר. הוא גר בקריית הרצוג ונפטר לפני מספר שנים. הבן הצעיר של משפחת קרקינובסקי היה חבר טוב שלי. הוא עבר את הגטו והמחנות בגרמניה ובחסדי שמיים ניצל. הוא עלה לארץ בשנת 1947 וזכה להקים בה משפחה. בנו חזר בתשובה והקים משפחה לתפארת, ההולכת בדרך האבות. כמה מאושר היה חברי, כאשר בנו חזר בתשובה. הוא היה אומר: "זכה אבי, שהיה ירא ושלם, בנכד שהולך בדרכו".

הלימוד ב"יבנה" עלה כסף רב, שהרי היה בית ספר פרטי, אך האבא קרקינובסקי אסף פרוטה לפרוטה כדי לממן את הלימוד של בניו, ובלבד שיהיו בניו יראים ושלמים. מי יודע אם לא עמדה לו זכות זו, שנכדו חזר למסורת אבות. הרי נס ההצלה מהמלחמה מחייב להיות נאמנים למסורת, אך רבים העדיפו לעוור עיניהם ולא לראות את גודל הנס.

פחד שווא

אחת החנויות הזכורות לי - המעדנייה שבבניינו. בעלי החנות היו אח ואחות, בני משפחת "טרוצקי". היו אלה אנשים שקטים ויקרים שהתפרנסו בכבוד. כל המוצרים שנמכרו במעדנייה היו כשרים בתכלית. רבים אהבו לפקוד את המעדנייה, מפני שנמכרו בה דברים מיוחדים, כמו ענבים, בננות ותפוזים. בימים

ההם היו אלו נדירים בליטא, ועל כן נמכרו ביוקר. כשהגיעו הרוסים, נפל על משפחת טרוצקי פחד גדול. הם חששו שהרוסים יקשרו אותם בקשר משפחתי למנהיג הקומוניסטי "טרוצקי", שפעל בזמן המהפכה. השם "טרוצקי" היה אצל הקומוניסטים מוקצה מחמת מיאוס. כשהגיעו הרוסים, לא יכלו אלה לשנות את שם משפחתם, והיות שפחדם היה כה גדול, סגרו את חנותם ועזבו את קובנה. נראה שהם נפלו קורבן בדרכים.

היה זה פחד שווא, שהרוסים ישייכו את שם משפחתם לליב טרוצקי, שהרי לא היה זה שמו המקורי, ולכן אין כלל קרבת משפחה ביניהם. אך למרות זאת, הפחד הגדול מזרועה של הבולשת הרוסית, אילץ אותם לברוח מקובנה.

עשירות לעומת פרנסת יהודים

בפינת הרחובות לוקשה וימבלונסקי, היתה חנות גדולה של נעליים. חנות זו נקראה "בטס". פירוש מילה זו בליטאית - נעליים. לפני שהייתה ליטא עצמאית, החנות היתה שייכת לבית החרושת הגדול ביותר ברוסיה, וייצור הנעלים היה בעבור מיליוני אנשים. לאחר שליטא קיבלה עצמאות, המפעל נעשה קטן יותר, שהרי בכל ליטא היו רק שני מיליון ושבע מאות אלף תושבים, לעומת האוכלוסיה ברוסיה.

הנעלים שנמכרו בחנות זו היו בעלות שם, מהפירמה הגדולה והחשובה בליטא. היוקרה והיופי בחנות זו היו שם דבר. מעולם לא התמקח הקונה על המחיר שנדרש לשלם, כיון שידע כי הנעליים שלקח, הן מהיפות, מהטובות ומהאופנה האחרונה.

בעל מפעל אדיר זה, היה אדם בשם פרנקל. הוא עזב את ליטא לפני פרוץ המלחמה ונותר עשיר גדול (בלגר 10 באוטינג שבגרמניה, פגשתי את בני משפחתו). ממשלת ליטא, בגאוותה הרבה, רצתה לקנות ממנו את המפעל, כדי שלא יהיה תחת בעלות יהודית. יודעי דבר מספרים, שהממשלה הציעה תמורת המפעל חמישים מיליון ליט. היה זה הון רב. כל שישה ליטים היה שווים דולר אחד.

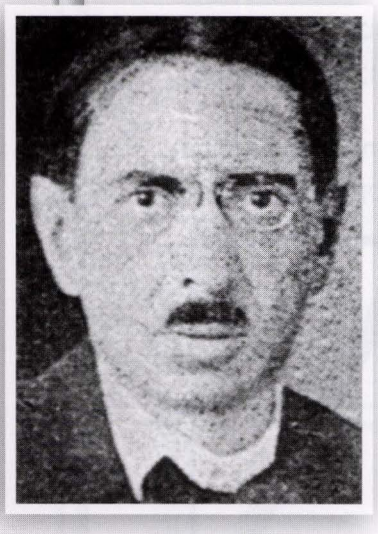
מר פרנקל לא רצה למכור את המפעל, מפני שכל בני משפחתו עבדו וניהלו את העסק, וזאת נוסף לאלפי יהודים שהתפרנסו מהמפעל. מר פרנקל לא רצה לפגוע

בפרנסתם של יהודים רבים. אך משכבשו הרוסים את ליטא, הלאימו את המפעל העצום ולא הותירו בידו דבר.

המשכילים של ליטא

בביתנו היתה חנות גדולה לחולצות גברים. את החנות ניהלה אשה עם בתה. הבת היתה נשואה לאדם משכיל, שהרגיש עצמו אומן גדול במוסיקה. כל היום היה מתבטל והעסיק עצמו בנגינה בכינור. הוא היה עומד מול המראה בחדר השינה ומנגן בכינורו, וחושב שהוא עומד לפני אלפי אנשים המאזינים לצלילים. היה זה ניגון צורמני, שחייב אותנו לסגור את חלונות ביתנו, כדי שלא נשמע צרמוניה של קולות.

אשתו עבדה קשה בחנות, ובעלה לא עשה דבר. היא חשבה שבעלה יהיה בעתיד מנגן בעל שם עולמי וידעה שאל לה להפריעו בנגינתו. משנולדה בתם הבכורה, ואותו אדם המשיך בחיי הבטלה - היא התלוננה בפניו וביקשה שבמשך כשעתיים ביום יעזור לה בחנות, אך הוא נעלם מהבית והותיר אותה עגונה. איני יודע אם לבסוף נתן לה גט. סיפור זה בא ללמדנו על אותם משכילים, שהחשיבו עצמם לבעלי כשרונות, שהעולם עתיד להנות מכשרונם, אך למעשה אהבו את הבטלה וסלדו מן העמל.

ד"ר אלישיב "בעל מחשבות"

בליטא היו מנגני כינור גדולים ומפורסמים, כמו משפחת סטופל. האב ושני בניו נחשבו בעיני כל כמנגנים גדולים. משפחת סטופל היתה משפחה של רבנים בליטא.

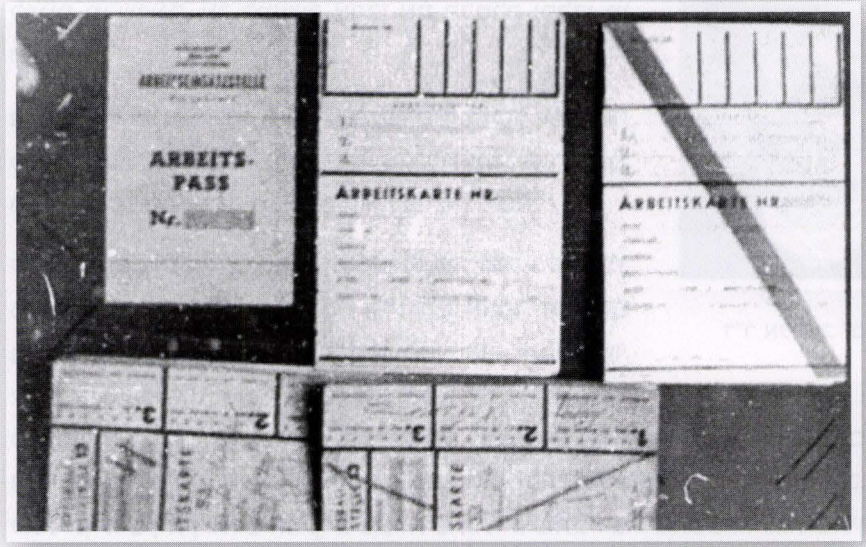
לסבתא מלכה רייזא כגן, היה בן דוד ראשון שגר בקרבתנו. משפחתו היתה "ד"ר אלישיב". הוא היה סופר מפורסם בליטא וקרא לעצמו בשם הספרותי "בעל מחשבות". אותו אלישיב היה שומר תורה ומצוות, וספריו היו מלאי פילוסופיה ודעות, אך לא היו פסולים מעיקרם. הוא היה מקובל על המשכילים בתור מיוחד במינו. מובן שבספריו ובכתביו לא כתב על השקפות ישראל. כיום, לא ניתן להבין איך אדם המקיים מצוות בתכלית, כותב דברי מחשבה והגות שאין מקורם מהתורה הקדושה וממדרשי חז"ל.

הסבתא היתה הבת הבכורה של משפחת רבל בשטרסבורג. סיפר לי אחי בכורי, הרב אהרן יוסף זצ"ל, שבכל יום ראשון היה בן דודה בא אליה לביקור. כמדומני, שלאחר קום המדינה, היה בנו שגריר ישראל במוסקבה. היה לו חתן בשם משה סגלסון (דודו של השופט המחוזי לשעבר).

מרגיש אני חובה להזכיר את זכותו של מר משה סגלסון. מר סגלסון היה מראשי גטו קובנה. הוא ידע היטב את מטרתם של הגרמנים. הנאצים רצו להשמיד ולהרוג את כולם, אך היות שניתן לנצל את היהודים לפני השחיטה, היו הנאצים מנצלים את היהודים לעבודות שונות וקשות. אוכל רב לא סיפקו להם, וברגע שרצו להורגם יכלו לעשות זאת. עבודה בעת המלחמה, פירושה היה חיים. אם יש לך עבודה - אתה עדיין מביא תועלת, ואפשר לנצל את כוחותיך. היית מקבל מנת אוכל זעומה וממשיך לחיות.

מר סגלסון, שידע כל זאת, הקים עם הנהלת הגטו בתי מלאכה שבהם העסיקו אלפי אנשים. בגטו וילנה, כאשר ראו הנאצים שהסתיימה העבודה - חיסלו את הגטו ורצחו את כולם.

בקובנה עבדו בתחילה אלפי אנשים בבניית שדה התעופה, וכשהסתיימה העבודה ולא היה צורך באלפי אנשים, הקים מר סגלסון בתי מלאכה בגטו.

תעודות עבודה בגטו

הוא לימד אנשים להיות בעלי מקצוע: סנדלרים, חייטים, מסגרים ועוד, ואף לימד את העבודה במכבסה הגדולה. היתה תקופה בה עברו בבתי המלאכה כחמשת אלפים איש. ואכן, היה זה קרש הצלה בימים אלו. התגלגלה לידו של מר סגלסון זכות, והוא ניצל אותה להצלת יהודים רבים. בגטו לא היו עליו טענות. הוא היה מקובל בתור אדם ישר והגון, שעשה רבות להצלת הגטו.

קירבת משפחה בגטו

בגטו עבדתי כנער שליח של משרד העבודה. היה לי סרט בצבע ירוק, אותו ענדתי על בגדי. סרט זה היה סמל של דרגת משרד עבודה. מעטים היו הזוכים בסרט שכזה. הסרט הירוק אפשר לי לעמוד על יד שער הגטו, ובעיקר לדעת כל מה שקורה במשרד. בכל יום היה מגיע מכתב בגרמנית, בו דרושים אנשי מקצוע לעבודות שונות. המחלקה שלנו, בהנהלת המהנדס יעקב אלייסקי עם עוזרו המהנדס רטנר, היתה צריכה למלא אחר הדרישות. היה לנו ארכיון, בו היו רשומים כל בעלי המקצוע. לפעמים היו צריכים להעביר אנשים ממקום עבודה אחד למשנהו.

באחד הימים קראתי, שדרוש נער שליחויות בבתי המלאכה בוורקשטטים. אחי רפאל היה אז נער, ובדיוק באותם ימים סיים עבודה במקום אחר, והיה צורך דחוף למצוא לו עבודה חדשה ונוחה. מייד כשראיתי זאת, עלתה במוחי המחשבה, כי מן השמים גלגלו ידיעה זו לידיי, כדי שאוכל לסדר את העבודה הזו לאחי. תפקיד זה, נער שליח של בתי מלאכה, הוא תפקיד מצוין. אתה יכול לצאת מהגטו ללא ליווי, באישור הגסטפו, וזכויות נוספות עומדות לימין השליח.

נכנסתי מייד לסגנו של מר סגלסון, שאיני רוצה להזכיר את שמו. הוא לא העיף בי מבט ולא רצה לשמוע את בקשתי. אי לכך, פניתי מייד להנהלת הגטו, שם ישב עורך הדין גולדברג, שהיה בן דוד של אמא, והוא כתב מכתב למר משה סגלסון, שיקבל את אחי לעבודה המדוברת.

מיהרתי למר סגלסון, כשבידי המכתב. כשראה השומר את הסרט שעליי, פתח בפניי את כל השערים. מסרתי למר סגלסון את מכתבו של עורך הדין גולדברג, והוא הסכים מייד לקבל את אחי לעבודה. הוא אמר לי אז: "אנחנו הרי בני משפחה, אין צורך להביא לי מכתבי המלצות. אם תצטרכו דבר מה במשרדי הגטו, גשו ישירות אלי, דלתי תהא תמיד פתוחה לפניכם". המצב בגטו היה גרוע ביותר.

כדי לקבל עזרה מיוחדת, היתה צריך להיות מקורב ביותר למסייע. רק קשר של הורים, אחים או בני אחים, עמד כקרש הצלה ויכול היה להוות מקור לסיוע. אולם מר סגלסון, על אף שהיה בן משפחה רחוק, סייע לנו בכל הזדמנות.

הוא היה נאמן לדיבורו וסידר לאבא עבודה קלה. אבא היה מוכרח לעבוד, אך גילו היה קרוב לשישים. כמו כן, אבא רצה עבודה שלא יצטרך לעבוד בשבת. מר סגלסון סידר גם לאמא עבודה נוחה.

מר משה סגלסון ניצל ועלה לאחר המלחמה לארץ. מכיון שהצטיין בכושר מנהיגות והיה בעל אישיות מיוחדת, הפך לאחד ממנהיגי שארית הפליטה בגרמניה. משפחתו היתה חרדית לכל דבר. לפני המלחמה התפללנו יחד בבית כנסת "החייטים", והוא היה אחד מחשובי הקהל.

לימים, הוא נבחר לאחד ממנהלי בית החולים "בלינסון". ד"ר גרינברג, מניצולי גטו קובנה, בחר בו לעוזרו.

החורף בקובנה

ברוב ימות החורף היו הכבישים והמדרכות מכוסים בשלג. הדבר הקשה מאד על ההליכה. עובדי העיריה לא היו מספיקים לנקות את הכבישים והמדרכות בחורף, אלא רק הורידו את השלג מהכבישים. המכוניות הבודדות שנסעו, בפרט אלה שהיו בשירות ציבורי, נסעו בעזרת שרשראות ברזל על הגלגלים. שיירות הסוסים והכרכרות היו נוסעות ברכב של חורף. היה חשש כבד לנפילה או לשבירת עצמות, וההליכה ברחובות כשהשלג היה גבוה, היתה בגדר סכנת נפשות.

האנשים היו מהדקים ברזלים על הנעליים, ודבר זה הקל על ההליכה. כמו כן היו הולכים בצידי המדרכות ומחזיקים בקירות הבתים, כדי שלא למעוד.

לקראת סוף החורף התחילו עובדי העירייה לנקות את הרחובות והמדרכות. הם עבדו במקושים, כדי לשבור את הקרח, והערימו את הקרח ברכב משא. אט אט החלו הכבישים והמדרכות להתפנות.

סכנה גדולה היתה לקראת בוא האביב, כשהתחילו מי הנהרות לזרום מכל האיזור. חלק משכבת הקרח שעל הנהר התבקע, והחלק האחר לא נבקע, אי לזאת היו

המים פורצים מעל הקרח. כך זרמו בחזרה דרך צינורות הביוב לעיר. או אז התחיל השיטפון הגדול, שלא פסח אף על המרתפים של מחסני הסחורה שלנו וגרם נזקים גדולים. היינו עומדים ומוציאים את הסחורה מהמרתפים כדי להציל את מה שעוד ניתן להציל.

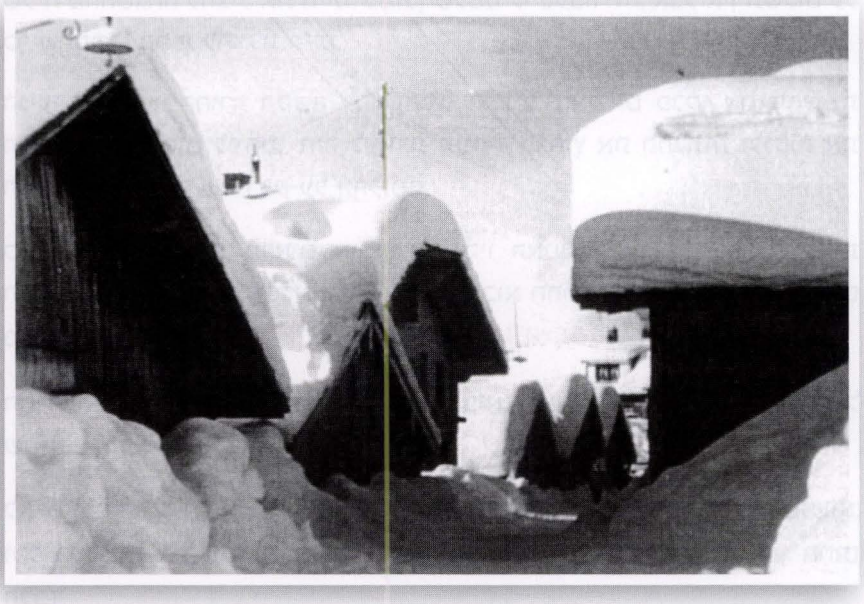
במשך הזמן התגברו הממשלה והעירייה על בעיה קשה זו. את הקרח שנותר בנהרות ועדיין לא נבקע, היו מפוצצים על ידי דינמיט.

מאז אותו פיתרון היינו הולכים לנהר הניימן והויליי כדי לראות את הקרח מתבקע. הקרח היה נכנס לזרם המים, והאיכרים היו באים עם עגלותיהם ואוספים גושי קרח. אשר שימשו אותם בימי הקיץ לשמירת הקור במרתף באדמה.

פעם ראיתי בור קירור כזה. הכפור בו היה איום, והבשר התקשה והוקפא, בדומה למקפיא של ימינו. הקור היה כה עז, שאיפשר אחסנה עד סוף הקיץ.

בליטא בחורף הקשה היו מגיעות מעלות הקור עד 22 מעלות מתחת לאפס, ולפעמים מתחת לזה.

החלונות בבית היו סגורים בחורף והבידוד לא הועיל מפני הקור האיום. הקור

השלג בקובנה

היה חודר דרך הסדקים של אשנבי החלונות, לכן התקינו מסגרת שניה בחלונות שאיפשרה לשים בימי החורף חלונות זכוכית כפולות. הדביקו בד בידוד על כל הצדדים של החלונות שלא תעבור רוח של קור. מובן שלא יכלו יותר לפתוח את החלונות בחורף לאיוורור לכן עשו חלון קטן בחלון לאיוורור. היה לחלון שם מיוחד באידיש.

בכל הבית היה חימום ברדיאטורים שהופעל ע"י מים חמים. במרתף הביתי היה תנור גדול עם דוד גדול למים רותחים שהוסק ע"י פחמים ובצינורות הועברו המים החמים לכל הרדיאטורים שבכל הדירות שבבית. החום היה רב עד שלעיתים היו צריכים לפתוח את החלון הקטן כדי לאוורר את החדרים. על החימום היה אחראי שומר הבית שהיה פולני וקראנו לו אדון מלינובסקי.

בשפה הפולנית לכל אדם קוראים אדון. אנחנו הילדים נזהרנו מאד בכבודו. הוא התפרנס בקושי מעבודתו, בעיקר חי ממתנת ידם של השכנים שרצו יחס טוב ממנו, הוא שמר שלא יכנסו גנבים לבתים. במשך הזמן ראינו ששמירתו משתלמת.

בכיבוש הנאצים בימי הפוגרומים, חטפו את היהודים מהבתים לגיא ההריגה הוא היה יושב על יד השער יום ולילה ולא נתן לרוצחים הליטאים להכנס באומרו, שבבתינו גרים רק ליטאים והביקורים של הרוצחים מפריעים למנוחתם. וכך היה שליח מההשגחה להציל את חיינו. כמובן שלמנו לו בעבור זה, אבל אין תשלום על כך שהסתכן בחייו להצלת חיינו.

הגיעו ימי ניסן. החורף הקשה עבר והגיע האביב. האנשים פרקו את החלונות הכפולים והכניסום למחסן. היה לעוזרת תפקיד לרחוץ את החלונות ולנקות את הדבק עם הבידוד שהודבק על החלונות.

כשימי האביב החלו מראים אותותיהם, היו האנשים מורידים את החלונות הכפולים ומסירים את הבדים שהושמו טרם בוא החורף, כדי לאטום את הבתים מפני הקור העז.

הסרת הבדים וחשיפת הבתים, בישרו על בוא עונה חדשה - האביב, ורגש של שמחה ולבלוב מילא כל חדרי לבבות.

לא ארוכה היתה העונה, ומייד הגיעה עונת הקיץ. הקיץ בקובנה היה קשה מנשוא, ועל כן רבים היו עוזבים אותה ונוסעים לעיירת קיט כדי להימלט מן החום הכבד.

השווקים בקובנה

בקובנה היו שני שווקים: אחד מהם נקרא "השוק הגדול" והשני - "השוק הקטן".

השוק הגדול כונה: "שוק הדגים". למעשה, עד כמה שאני זוכר, בכל קובנה היתה חנות אחת שמכרה דגים (עדיין לא היו מקומות קירור להחזיק דגים, והדייגים שעבדו כל הלילה, היו באים למכור דגים בשעת בוקר מוקדמת. הדייגים היו עייפים מעבודת הלילה, לכן הלכו לנוח והכינו את הרשתות לקראת הדיג הבא).

נהרות ליטא ואגמיה היו משופעים בסוגים שונים של דגים. הנהרות לא היו מורעלים מאשפת המפעלים, והמים היו זכים כבדולח. שמות הדגים שנמכרו בליטא, אינם מוכרים בארץ, בעיקר "הדג הגדול" - מלך הנהרות, שבאידיש קראו לו "העכט". בעייתו הייתה, שבבשרו היו עצמות קטנות, שילדים לא יכלו לאכול. הוא נחשב לדג יוקרתי ביותר, ושקל הרבה קילוגרמים. ראיתי פעם דג כזה, כששלושה דייגים סוחבים אותו.

האחים ר' רפאל ור' דוב בשווקי קובנה

הדג הכי טוב היה "צירק". אומרים שטעם הדג דומה לטעם הוויט-פיש. באמריקה, בשר הדג היה כמעט בלי עצמות, והוא היה דג יקר. שאר הדגים היו: דג הקרפיון - הדג הסטנדרטי, דג "השלייען" - דג שמן, שלעורו דבק הריר, והוא החליק מהידיים. היה דג בשם "וואנצאק" - בתרגום לעברית "השפם", שמעל פיו היה מעין שפם. היה זה דג טעים מאד.

בחורף היתה בעיה גדולה: הנהרות קפאו. הדייגים שברו את הקרח ויצרו פתח,

והדגים היו נחשפים כדי לשאוף אויר, וכך היו תופסים אותם. בחורף היה חסר גדול בדגים, אך בביתנו מעולם לא חסרו דגים לשבת.

בימי חמישי ושישי, כל נשות היהודים בקובנה הלכו לשוק לקנות דגים לשבת. השוק היו מלא במאות נשים. העניים היו קונים דגי סרדינים, שמחירם היה זול. בסוף היום הם הצליחו לקנות דגים טובים במחיר זול יותר, כאשר לבעלי הדוכנים נותרה סחורה.

חלק מהדגים היו מכוסים בשכבת קרח. איני יודע איך השיגו את זה בקיץ. הריחות של הדגים הטריים בשוק היו נפלאים. כאשר אמא הלכה לשוק, נהגתי להצטרף לאמא ולהרגיש את הריחות הנפלאים ואת ההמולה המוכרת: "יהודים יקרים, קנו דגים לכבוד שבת".

שטח השוק היה יצוק מאספלט. בסוף היום, כשהשטח התפנה, היינו רוכבים שם על אופניים.

אמא היתה הולכת עם סלים גדולים איתנו או עם עוזרת הבית כדי לקנות עופות, אווזים או הודו. בית השחיטה היה סמוך לשוק הגדול, ובו היו השוחטים המפורסמים, כמו השוחט הצדיק רבי מנדל. אמא תמיד היתה שוחטת רק אצלו. בצד החדר ישבו נשים עניות, שהיו מורטות את הנוצות. בליטא, בשר בהמות היה בשר זול. בעלי היכולת היו קונים עופות לכבוד שבת, שבשרם היה יקר יותר.

האיכרים הליטאים היו מביאים עגלות עמוסות בירקות, כמו עגבניות יפות, מלפפונים ותפוחי-אדמה, ושם יכלו לקנות רק בכמויות גדולות. אנשים היו קונים עגלה שלמה עם תפוחי אדמה לימות החורף. בחורף לא יכלו להשיג ירקות טריים. בקיץ היו מאכסנים ירקות לימי החורף, בעיקר חביות גדולות עם מלפפונים וכרוב חמוץ, ושאר ירקות שהיו עמידים במרתף ביתנו. בחורף, ניתן היה להשיג בחנויות רק תפוחי אדמה, גזר, בצל, ובעלי חנויות היו מכינים בצל יבש ותפוחי עץ לימי החורף. שאר הירקות, שלא היה עמידים, לא ניתן היה להשיגם בחנויות. כמו כן, בקיץ הכינו ריבות מפירות יער - אוכמניות ודובדבנים - לאחר בדיקה מתולעים.

האיכרים היו מביאים לשוק ביצים. הם מכרו רק שישים ביצים ביחד. רוב האיכרים מסביבות קובנה, היו מביאים את סחורתם ומוכרים אותה בעצמם לציבור, ועל ידי כך הרויחו. האיכרים היו מביאים אף גזרי עצים לבישול, לקראת ימי החורף. בשוק זה היה האיכר קונה מוצרים שונים להם יזדקק בימי החורף.

היה שוק קטן נוסף, בו מכרו האיכרים בעיקר תפוחי-אדמה ובהמות. היו שם חנויות רבות של קצבים יהודים, ובחנויות שלצד רחוב לוקשה, היו חנויות רבות לממכר בשר טרף לליטאים. בעלי החנויות היו קונים מהקצבים היהודים את הבהמות שנפסלו בשחיטה.

כאשר צריך הייתי לעבור מרחוב לוקשה לרחוב לייסוועס, הייתי עובר לעברו השני של הכביש, כדי לא להריח את ריח בשר החזיר.

האיכרים היו משאירים את העגלה והסוס בשמירה בשוק, והיו הולכים העירה לערוך את קניותיהם. כאשר ראו אותם, מכרו להם יותר בזול.

הקיץ בקובנה

קלטובה

העיירה קלטובה היתה עיירת קייט, ומרחקה מהעיר קובנה היה כעשרים ק"מ. לקלטובה היו מגיעים בעיקר בעזרת ספינות, דרך נהר הניימן. סביב המקום היו יערות עד של אלפי דונם, וגדלו שם בעיקר עצי אורן. במשך השנה, היתה שם קהילה קטנה, שמנתה רק עשרות משפחות יהודיות, כשעיקר פרנסתם היתה בחודשי הקיץ. היתה במקום מאפייה קטנה, מכולת, קצבים, ואף מעט עיבוד חקלאי.

המשפחה בקלטובה
מימין לשמאל: המחבר, אמו, אחיו: ר' יוסף, ר' רפאל, אביו ור' דוב

במשך הזמן גדל המקום, וכעשרת אלפים יהודים היו באים לשם בחודשי הקיץ. בקלטובה היו פנסיונים ובתי מלון

רבים, רוב הבתים בה היו בנויים מעץ. במשך הזמן היו אנשים בונים לעצמם בתי עץ במקום, אך יחד עם זאת, רובם היו גרים בשכירות. שכר הדירה במרכז עיר הקיט היה יקר מאד.

זכורני, ששכירות דירה למשך חודשי הקיץ, עלתה 1500 ליט - כשלוש מאות דולר. היה זה סכום גדול בימים ההם.

אנחנו שכרנו דירה מבעל בית ליטאי, שהיה איכר עשיר במושגים של אז. היו לו אדמות בשטח של שלוש מאות דונם. הוא עיבד אותן לבדו, חרש לבדו בסוס, ללא מכשור מכני.

את הבתים בנו מקרשי עץ גסים, שריח שמן העץ נדף מהם. כשישנו שם, הרגשנו שאנו ישנים בתוך יער.

בדירה עצמה היו הקירות פשוטים, ללא צבע וללא טיח. הדירה הכילה ארבעה חדרים קטנים לשינה. בחוץ היתה מרפסת גדולה, ובה שני שולחנות עץ ארוכים וספסלי עץ, מטבח גדול ומרתף להחזקת האוכל.

מים ושירותים בבתים היו בחוץ. ליד כל דירה היו שירותים, ואת המים היו שואבים מהבארות שסביב הבתים.

אבא ביקש תמיד לשכור דירה לימי הקיץ, בקרבת מספר אנשים מכולל סלבודקה, שאף הם באו לקלטובה בימי הקיץ. היות שלא היו להם אפשרויות כספיות גדולות, הם שכרו בית אחד כשלנו, והוא שימש לארבע משפחות. כל משפחה בחרה חדר מסוים, וכל שאר שירותי הבית היו בשותפות. מעולם לא שמעתי תלונה או ויכוח בקשר לגודל הדירה. תמיד ראיתי אותם, כשפניהם שוחקות והם מכבדים זה את זה. מעולם לא אמר אדם: "צר לי המקום". כך חיו בעבר אנשים גדולים.

כפי שכתבתי, נהר הניימן עבר בקרבת קלטובה. הפלז'ה היה מחולק לגברים ולנשים. למרות זאת, תלמידי החכמים הגדולים, בפרט אנשי הכולל מסלבודקה, היו הולכים השכם בבוקר להתרחץ ולטבול בנהר, כדי שלא יפגשו איש. במשך היום, היו יושבים ונחים באויר הצח של היערות ולומדים. כמעט אפשר היה לחשוב שהם נמצאים בישיבה בסלבודקה.

אחי הבכור, רבי אהרן יוסף ז"ל, הכיר היטב את המקום ולקח אותנו לפעמים לטייל לעומק היער. במשך שעות רבות היינו הולכים בתוך היער. מצאנו שם עצי

אגוזים, קטפנו מהם ומילאנו שקים באגוזים לפסח. כך גם גילינו עצי אגסים ועצי תפוחים. מובן שהיו אלה עצים פראיים, ורק בשעת הדחק יכולנו לבשל ולאכול אותם.

המשכנו לטייל ולפתע נגמר יער העצים. מצאנו את עצמנו בשדה ענק של פרחים, שעין אדם לא ראתה יופי שכזה. במקומות בודדים בעולם ניתן לראות יופי מדהים שכזה. הגענו למקום שרגל אדם לא דרכה בו מאז בריאת העולם. אילו היה שם משורר, הוא לא היה שבע מלתאר את היופי וההוד. לפנות ערב שבנו לביתנו, מלאי רשמים ועמוסי רגשות.

מדינת ליטא רצתה לפתח את המקום, כדי שיבואו לשם נופשים רבים. היא בנתה מקומות למשחקים, פינתה שטח גדול לכדורגל, לכדור סל ולמשחקים נוספים. כדי שהכפרים מסביב לקלטובה ירויחו כסף מהשכרת המקום וממכירות יבול השדות.

עיר הקיט קלטובה, היתה מקום יפה מאד. התוצרת היתה טובה וזולה. היו מוכרים דבש בכדי חלב, בליטרים. האויר הצח והסינטורים שהקימו שם, היטיבו עם חולי השחפת. האויר הטוב מיער עצי האורן ומהפירות, וכן מהנהר ומימיו - משכו אל קלטובה אנשים רבים. כל המלונות והמסעדות בקלטובה היו כשרים, ולא ראינו שם חילול שבת.

הליטאים נהנו מהיהודים והתפרנסו מהם. היהודים בנו את מדינת ליטא, ואף את השפה הליטאית - שכמעט נשכחה בזמן הכיבוש הרוסי - הם החזירו. היהודים פיתחו את דקדוק השפה, ואף פיתחו את התעשייה והמסחר של המדינה.

חנוכת בית הכנסת בקלטובה

בסביבות שנת תרצ"ה, בנו בקלטובה בית כנסת גדול מעץ למאות מתפללים, וכן עזרת נשים גדולה. בצד בית הכנסת בנו אף בית מדרש לחסידים. במשך השבוע היו בו מניינים בזה אחר זה. בשבתות היו שני מניינים: המניין הראשון היה מוקדם מאד, לאלה שרצו להספיק לקרוא "קריאת שמע" בזמן, ומניין שני היה מייד אחריו.

לאחר שסיימו לבנות את בית הכנסת הגדול, השתתפו אלפי איש בשמחה הגדולה. בעת העברת ספרי התורה, הלך הרב בראש, הזמינו חזן גדול שיאמר

המשפחה בקלטובה

פרקי תהילים, והרב דרש בענייני דיומא. כל הקהל, כולל הגבאים, הלכו אחריהם. שמחה זו לא אוכל לשכוח, על אף הזמן הרב שעבר.

לאחר העברת ספרי התורה לבית הכנסת הגדול, הזמינו את שני האחים קוסוביצקי: החזן משה, ואחיו הצעיר, דוד. יש לציין, כי משפחת קוסוביצקי היתה משפחה חרדית. אבי המשפחה היה אדם צדיק וירא שמיים.

משה התפלל שחרית וקרא בספר תורה את פרשת השבוע. הכל ידעו, כי משה קוסוביצקי הינו חזן עולמי, אך הופתעו לגלותו בעל קורא מעולה, שקרא את הפרשיות בטעמים בדקדוק, ללא טעויות ובקול מיוחד. במפטיר התכבד אחיו הצעיר, דוד קוסוביצקי.

ההפטרה היה פרשת "נחמו", ודוד קוסוביצקי קרא את ההפטרה מתוך הנביא בקולו הערב. איני יכול לתאר במילים את המתיקות בשמיעת הפטרת "נחמו" מחזן בעל קול כה נעים.

לאחר מכן התפלל דוד תפילת מוסף. מאות האנשים שהיו בבית הכנסת עמדו על הספסלים. הם לא רצו להחמיץ אף הברה אחת מן התפילה. את הילדים העמידו על הסטנדרים, כדי שישמעו כל מילה מתפילתם הנדירה של האחים קוסוביצקי.

הצפיפות היתה נוראה. הייתי אז ילד כבן חמש-שש, ובשל הדוחק ברחתי מאולם בית הכנסת. הרי הכל עמדו על הספסלים או על הסטנדרים. הלכתי לעזרת נשים, כדי לעמוד ליד אמא ולשמוע או לראות משם את החזנים, אך גם שם חזר המראה על עצמו: כל החלונות היו תפוסים על ידי מאות נשים. בעזרת הנשים היו עמודים עגולים, שהחזיקו את הבניין. אני טיפסתי עליהם בניסיון לראות את המחזה.

כשאמר דוד קוסובסקי את הפסוק: "ממקומו הוא יפן ברחמים", בקדושה של תפילת מוסף, הוא הותיר טעם שנמשך זמן רב בפיות הציבור. כך היכרנו את האחים קוסוביצקי לפני המלחמה - **עולם אחר היה אז.**

בקלטובה היתה קהילה קטנה, שגרה שם במשך כל השנה. עשרות יהודים היו שם, והיה להם אף שוחט, אולם רב שיפסוק הלכות - לא היה. אם נתעוררה שאלה בשאר ימות השנה, היו אנשיה צריכים לנסוע מרחק רב לקהילה סמוכה שכיהן בה רב.

רבה של קובנה, ראה לנכון למנות רב לקלטובה למשך חודשי הקיץ, ועל כן ביקש מאנשי הכולל, גדולי תלמידי החכמים, שיעשו כביכול מכרז לרבנות קלטובה לימות הקיץ.

הוא רצה לבחון את המועמד, כדי להוכיח שאכן מדובר בתלמיד חכם גדול, שידע לנהל כראוי את השחיטה, את המקוואות ואת העירוב, וכן שיהיה מורה צדק ויפסוק הלכות.

מי יהיה הרב בקלטובה?

את הסיפור הבא, על בחירת הרב בקלטובה, זוכר אני עוד מהיותי ילד צעיר. אחי, רבי אהרן יוסף זצ"ל, סיפר לי זאת ביתר הרחבה.

אמנם לקלטובה היו באים למנוחה גדולי הדור ותלמידי חכמים רבים: רבניה של קובנה, כמו הרב הדבר אברהם, ורבנים נוספים מהעיירות הסמוכות, אך רבים מהם העדיפו את המנוחה בימי הקיץ, ולא רצו לטפל בימי המנוחה בענייני הקהילה.

לאחר שהכריזו על הצגת מועמדות לרב לימי הקיץ, הציעו רבנים רבים את עצמם. לקלטובה היו באים עשירים גדולים מקובנה, ואלה היו מוכנים לשלם כסף רב בעבור רב גדול.

בצידו השני של נהר הניימן - מול מקום הקיט שלנו בקלטובה - שכן כפר קטן, שבשל קוטנו אף אינו מצוין במפה. גרו בו כחמש משפחות יהודיות, כך שבקושי היה בו מניין. במקום היה רב, ששימש אף כשוחט של אנשי המקום. את שמו איני זוכר.

מי החזיק את הרב? באותו כפר גר יהודי שהייתה לו ממסרה. האיכרים היו כורתים עצים ביער והולכים לממסרה הזו, שם עשו מהעצים קרשים, וכך בנו

אסיפת הרבנים בליטא

לעצמם בתים, רפתות לבהמות ולולים. על פי מושגי הכפר, יהודי זה נחשב כבעל מעמד גבוה. אותו יהודי החזיק את הרב על חשבונו.

שכר הרבנות בימים ההם היה נמוך מאד. הוא היה מביא לרב עוף לשבת, תפוחי אדמה, גריסים, לחם, פרה שהרבנית טיפלה בה, וממנה היה חלב וגבינה, וכן תשלום מועט במזומן, ומכיון שלא היה חשמל בבתים, נתן לו אותו יהודי גם נפט ונרות למאור.

הואיל והקהילה מנתה רק חמש משפחות, לא היו נקרות לרב שאלות רבות, והוא ישב ולמד יומם ולילה. איש לא הכירו, והוא צמח לאחד מגדולי הדור.

יום אחד הגיע אותו רב בסירה לקלטובה. הוא בא להציג את מועמדותו לרבנות לימי הקיץ. רבה של קובנה, הרב שפירא, חשב ברגע הראשון שיש כאן שמץ של זלזול מצד רב של כפר כה קטן לבוא ולהציג מועמדותו לקהילה כה מלאה בגדולי תורה. הרב שפירא חשב, שאותו רב הינו רק שוחט ומציג את מועמדותו במקום שגדולי ישראל נמצאים שם. הוא הרי יצטרך לנהל קהילה גדולה בימי

הקיץ. רבה של קובנה שלח מספר תלמידי חכמים גדולים, בפרט מכולל סלבודקה, שידברו איתו בלימוד ויבדקו מי הוא ומהי גדלותו האמיתית בתורה. הם נפגשו איתו והחלו להתפלפל בלימוד, לאחר מכן חזרו לגאון מלאי התפעלות ואמרו עליו, שהוא גאון הדור, בקיא בש"ס ובפוסקים, כאחד מגדולי עולם. הם לא יכלו להאמין, שגאון כזה יושב חבוי ונסתר מעין כל, בכפר שבקושי יש בו מניין וכלל לא מכירים אותו.

מצבת קברו של ה"דבר אברהם"

כששמע זאת הגאון רבה של קובנה, קיבל אותו כרב המקום. הוא נפגש איתו ושאל בתמיהה כיצד ייתכן שגאון כמוהו נמצא במקום נידח כל כך, והרי לפי גדלותו צריך היה להיות רבה של העיר שבלי או של קובנה, ואולי אף רבה של וילנה?!

אותו רב השיב בפליאה לרבה של קובנה: "תמה אני עליכם, כבוד הגאון, וכי אבטל לימודי בשביל משרת רבנות של עיר גדולה, אף כששכר בצידה? אני נמצא במקום שאיש אינו מטרידני, ויש לי זמן לעסוק בתורה יומם ולילה. אך עתה, כשילדיי גדלו בישיבות וצריך אני לחתן אותם, אנשי המקום אינם יכולים לעזור לי בזה, לכן כאשר שמעתי שנדרש רב לחודשי הקיץ כדי לנהל את הקהילה, חשבתי להציג מועמדותי, כדי שבשכר זה אוכל לחתן את בני. אלמלא זאת, בשום אופן לא הייתי מבטל מלימודי.

כל האנשים שבמקום קיבלוהו כרב המקום וכיבדוהו בכבוד מלכים. הרב היה הוגה בתורה ולא שוחח עם איש, כדי לא לבטל מלימודו. הוא היה עונה על שאלות בהלכה בכל מקום ששאלו אותו, ומייד ממשיך בלימודו.

בניו היו תלמידי חכמים מצוינים ולמדו בישיבות גדולות. תמיד אהבתי להתבונן בהם בתפילה. הם התפללו במתיקות ובדבקות עצומה. נהניתי לשמוע את תפילת "נשמת כל חי" יוצאת מפיהם בשבת ברגש רב.

הם היוו דמות שרציתי תמיד להידמות אליה. לצערי הגדול, הם היו מהקדושים הראשונים שמתו על קידוש השם כבר בשבוע הראשון, כאשר רצחו את היהודים בעיירות ובכפרים, הי"ד.

במשך הזמן בו שהינו שם, נזכר אבא שהוא למד ביחד אתו בסלבודקה, והוא היה אחד מהמצוינים שם. לאחר נישואיו נעלם, ושנים רבות לא שמעו עליו. משנתגלה עתה, בכל שנה שכר אבא סירה והיה בא להשתעשע עמו בדברי תורה. הרב שמח מאד בפגישתו עם אבא, חבר נעוריו.

רציתי לספר זאת, כדי להדגיש מי היו בעבר הרבנים בישראל. גאון עולם יושב יום ולילה והוגה בתורה, פרוש מן העולם ומסתפק בכיכר לחם, מעט ירקות ועוף לשבת - כך צומח גאון, ואיש אינו יודע עליו דבר.
זוהי דמות של רב בליטא.

מהותו של איכר ליטאי

ליד ביתנו גר איכר ליטאי זקן, שלמרות גילו המבוגר, הוא היה במלוא כוחו: חורש, זורע וקוצר בחרמש, וכל זאת עשה לבד. בתור ילד, הייתי הולך אליו עם בן דודי - שהיה בן גילי, הקדוש יצחק זוסמן הי"ד - לקנות ממנו חלב. בזמן החליבה היינו עומדים ומתבוננים בו, תוך כדי חליבת הפרות, ולאחר שמילא את כדינו, ראינו שהוא רץ לתוך ביתו. הסתקרנתי לדעת מה מעשיו, לכן אמרתי לבן דודי: "בוא נראה למה הוא ממהר כל כך, מה יש לו לעשות בביתו בשעת החליבה?" נכנסנו אחריו לביתו וראינו, שהוא ניגש לכיריים עליהם עמדה קערה גדולה מנחושת ובה התבשל כעשרה ק"ג תפוחי אדמה עם בצל ועם בשר חזיר (בעבר היה התנור שקוע בתוך הקיר, והכיריים היו בעלות שלש רגליים ועשויות מברזל). האיכר ניגש לקערת הנחושת, טעם מן התבשיל והוסיף נתח של בשר חזיר לתוך הקערה הגדולה, ואחר כך כיסה אותה. שוב יצא לחלוב, ובזמן החליבה היה מפסיק לחלוב, חוזר ובוחש.

הילד יצחק זיסמן והאח רפאל

עניין אותי לדעת למי מיועד האוכל. היתה זו כמות גדולה מאד של מזון: עשרה ק"ג תפוחי אדמה ונתח גדול של בשר. ביקשתי מבן דודי שיחכה איתי, ונוכחותנו כלל לא הפריעה לאיכר.

לאיכר הזקן היתה אשה מבוגרת, אף היא מעל גיל שמונים, ואף אבא זקן שעבר את גיל המאה. אביו היה נח כל הזמן

במיטה. ניגשתי לראותו. הוא היה אדם בריא, ומלבד ראייתו החלשה לא ניתן היה לדעת מהו גילו האמיתי.

כשסיים האיכר את החליבה, ניגש לסדר את השולחן לאכילה. הוא הביא לחם שחור עשוי משיפון. כיכר הלחם שקל 15 ק"ג. הלחם "תפס" כחצי מהשולחן. הוא היה אפוי בתוך עלים של כרוב, כך נשמרה טריותו עד חודש ימים. האיכר לקח סכין גדולה ופרס את הלחם לכל אורכו. כל פרוסה, משקלה היה כקילוגרם. אחר כך התיישבו הוא, אשתו ואביו הזקן לאכול. הם ישבו מספר שעות, עד שסיימו את כל האוכל. אם לא הייתי רואה זאת בעיניי, לא הייתי מאמין.
גשמיות של איכר בעבר.

בית ההחלמה בקלטובה

על יד ביתנו שבעיר הקיט קלטובה, היה סנטוריום - בית החלמה רפואי, שהיה שייך לד"ר פורטנו, רופא יהודי. בבית החלמה זה, היו החולים תחת השגחה רפואית צמודה. בניין הסנטוריום היה מוקף בגדר עץ, שהפרידה בין הסנטוריום לביתנו. לסנטוריום היה שטח גדול ביער אותו שכרו לאנשי המקום לנוח ביער. כמו כן ניתנה רשות להביא כסאות נוח ושאר דברים ליער, וזאת תמורת תשלום. והיה פיקוח שדאג לכך, כי כל הנכנסים ישלמו בעבור ההימצאות ביער.

בתחילת הקיץ שילמו לכל ימי הקיץ, והפקחים היו חותמים על בד בחותמת, כסימן ששילמו. מידי פעם היו הפקחים עורכים ביקורת, ואם תפסו אדם שאין ברשותו חותמת, היו חותכים את החבלים ואת כסאות הבד שעליו נח או ישן האדם, והוא היה נופל על הרצפה (האנשים היו מכינים לעצמם כעין ערסל בין ענפי העצים, אותו קשרו בחבלים). לאור זאת, היו הכל נזהרים לשלם. מעולם לא קרה לנו דבר כזה משום שהיינו משלמים תמיד לכל העונה.

החולים שבסנטוריום של ד"ר פורטנו, היו ברובם חולי אסטמה וריאות, ושם היו מחלימים. בשל כך, רבים לא רצו לנוח ביער. אנחנו היינו מתרחקים מאנשי בית ההחלמה, אך המשכנו לנוח ביער, מכיון שהיה שם נקי ונעים.

בימי ראשון היו האיכרים מהסביבה באים לקלטובה, כדי להנות מיופי המקום, לחזות בשני האגמים הקטנים, להתבונן בברבורים הגדולים ששטו בהם. הממשלה ארגנה בימי ראשון אלו מקהלה, שמנתה ארבעים מוזיקאים של מכבי

האש מקובנה, והם ערכו קונצרט במשך מספר שעות. אנשי הכפר נהנו עד מאד ממאורעות אלו.

יום השבתון של הליטאים

הייתי ילד צעיר בעת התרחשות סיפור זה, אך עם כל זה אינני יכול לשכוח אותו.

במשך כל ימות השבוע היו האיכרים הליטאים עובדים מבוקר ועד ליל. בקיץ עמלו כ-18 שעות ביממה. זמן עבודתם היה בקיץ, בו עבדו יום שלם, ובחורף היו נחים מעמלם. אז היה האיכר הליטאי מכין את האדמה, ואשתו דאגה להאכלת הבהמות והעופות גם בחורף. האיכר היה עובד את האדמה עבודה ידנית ופרימיטיבית, ללא שימוש בכלים מתקדמים.

פעם בשבוע, ביום ראשון, הרשה האיכר לעצמו לנוח. מנוחתו היתה שתיית וודקה (בעבר, הוודקה היה בתוך כלים שיצרו האיכרים בעצמם. כל כלי ששתו ממנו, הכיל ליטר של משקה) מובן שלאחר השתייה המרובה, החל האיכר להכות את חבריו, והתחיל קרב סכינים ביניהם.

כל אחד מן הניצים "זכה" בעשרות דקירות בכל חלקי גופו. את הנפגעים מן התקרית היו מביאים אל ד"ר פורטנו. רופא כירורג שניסה לטפל בפצוע ולהצילו. אני זוכר את העגלות בהן הובילו את הנדקרים. לד"ר פורטנו. הצעקות נשמעו למרחוק, דמו אלה לזעקותיו של שור שנשחט.

כיון שמשפחתי גרה ליד המרפאה, ורק גדר עץ הפרידה בין המרפאה לביתנו - לא היינו מסוגלים לשמוע את הצעקות מחרישות האוזניים של האיכר הפצוע.

פעם נעמדתי על הכסא מעבר לגדר וקראתי לרופא: "דוקטור, תציל אותו, שייפסקו הצעקות האיומות".

הרופא ענה לי: "במה אני יכול לעזור לו? ראה, כל גופו מלא בדקירות, איבריו שחוטים הם. בעוד מספר רגעים הוא יירגע וימות". ספרתי את הדקירות הסכין שבגופו של האיכר. היו שם כארבעים דקירות. זמן מועט לאחר מכן, הביאו פצוע נוסף. כך נראה היה יום ראשון - יום השבתון של אנשי הכפרים בסביבה.

כשערכו חתונה היו מכינים מאות ליטרים של וודקה. מובן שלאחר שתיית הוודקה,

האיכרים לא שלטו בעצמם, ותמיד היתה החתונה מסתיימת עם מספר איכרים שחוטים. שתיית הוודקה הרסה את חייהם.

אנו ידענו, שכאשר נתקלים בשיכור, יש לברוח ממנו מרחק רב, מכיון שהוא אינו שולט בעצמו, ואם כוחו במותניו - מר יהיה גורל מי שייפול בידיו.

בשגרת העבודה, לא היה לאחכרים פנאי לשתות מפני טורח העבודה. אבל בימי חג, בימי ראשון ובחתונות - נחשפה תאוות לבם למשקה. מובן שלא כולם נהגו כך, אך חלק ניכר מאנשי הכפרים נתנו לעצמם דרור מייד כאשר התאפשר להם הדבר.

הכנסייה

בקלטובה היו שני אגמים מלאכותיים. המים זרמו מהמעיין ונשפכו לאגם. הם נראו כעין מפל מים. מי המעיין היו זכים, ועל כן אנשים היו באים ללגום ממימיו. הכנסייה הציבה פסל במקום, שהיה כמין גשר. כדי לשאוב מים, היו צריכים

מראה אופייני בליטא

ליטול את הספל ולהתכופף. הכמרים הציבו ספסל קטן ולידו שולחן, וכוונתם הייתה, שמי שישאב מים, ייראה בהתכופפותו כאילו הוא משתחווה לפסל.

יש לציין, כי המים שבמעיין לא נאסרו בגלל הפסל שעמד לידם, אך בכל זאת, כשהיינו צמאים אחרי לכתנו ביער, היינו עולים בעלייה מעט לפני הפסל, ומשם היינו שואבים מים לשתייה.

זו היתה כוונתם של אנשי הכמורה: בכל מקום להקים כנסייה, ובכל מקום אפשרי להציב פסל, וזאת כדי להרגיל את אנשי המקום להיות אדוקים בדתם. בכל פעם שהיו רואים פסל, היו חייבים להשתחוות או להצטלב. אנו התעלמנו מהפסלים. לא ראינו אותם, ולכן דבר זה לא השפיע עלינו במאומה.

שחיטת "דבר אחר"

האיכרים הליטאים היו להוטים אחר אכילת חזיר ושתיית אלכוהול.

כפי שכתבתי, שנה אחת הקדמנו לבוא לקלטובה ואיחרנו לעזוב את המקום. יום אחד שמענו קולות נוראים של בעלי חיים. הלכנו לבדוק מהו מקור הקולות וראינו, כי על שפת הנהר הקימו הליטאים מקום לשחיטת חזירים.

הם בנו מבנה מבטון, בעומק של שניים-שלושה מטרים, וכן מדרגות שיאפשרו ירידה למבנה. מבנה זה שימש למקום שחיטת החזירים. האיכרים שטופי התאווה, לא שחטו את החזירים, הם רצו שהדם יישאר בתוך בשר החזיר. לשם כך, הם היו מכניסים לקרום המוח שתי מחטים ארוכות וחדות דרך נחירי אף החזיר. הם עשו במהירות ובמיומנות. החזיר לא מת מייד, אלא מוחו נפצע, וכעבור מספר שעות הוא התפגר. הכאבים שבמוות זה היו איומים, ומרוב כאב, היה החזיר מטיח ראשו בקירות הבטון ומשתולל, אך לא היתה לו אפשרות לצאת. קולות אלו היו נשמעים למרחוק, לרדיוס של מספר קילומטרים. האיכרים עמדו מעל הבור וחיכו עד שהחזיר יתפגר. לאחר מכן ירדו במדרגות, הוציאו את הפגרים, ניקו את המבנה והכינו מקום לאיכרים נוספים שיבואו להשתמש בו.

אחרי כך ניקו את החזירים מלכלוך והפשיטו את העור. האיכרים בנו ארגזים גדולים לעישון החזיר (לימי החורף הארוכים). ריח העישון היה כבד ודוחה. הריחות התפשטו למרחקים, ואנו ברחנו לעומק היער במטרה להימלט מהריח.

רוב הציבור עזב כבר את המקום, והאיכרים מיהרו לעשות זאת לפני בוא הגשמים. משקל החזירים היה למעלה ממאה ק"ג.

"כבוד" המת

הליטאי שממנו שכרנו את הבית בקיץ, נחשב לאחד מעשירי הכפר, והיה בעל מעמד חשוב. היו לו כשלוש מאות דונם אדמה. וממילא היתה לו תוצרת חקלאית רבה: חיטים, שעורים, תפוחי אדמה ומעט ירקות. בימות הקיץ, היה מזמין אותנו לביתו שבכפר והיה מכין לכבודנו פירות לכיבוד. במושגים של אז, הוא נחשב לעשיר, במושגים של היום, הוא היה נחשב לעני.

ביתו היה מכוסה בקש, ולא ברעפים, כי לא היה לו כסף ל"מותרות" כמו גג רעפים. הוא שם על שולחן עץ בחצר את הכיבוד שלו, ואנו התיישבנו על ספסל. שוחחנו עמו, והוא הראה לנו את עושרו: את האדמות, את הזרעים, את הגינה, את עצי הפרי ואת לול העופות. הוא סיפר לנו, שכשבחורף קר מאד, וכשהקור מגיע לעשרים מעלות מתחת לאפס, הוא מכניס את הבהמות לחלק השני של הבית, והוא מדליק תנור גם בעבורם. כך הוא חי בחברת בעלי חיים, ללא תחושת דחייה מהם. לעופות הוא בנה מתקן מקש, ולשם הם היו נכנסים ומתחממים.

בילדותי הייתי ילד סקרן, כדרכם של ילדים. הסתובבתי בחצרו, ולפתע ראיתי ביצה קטנה, בגודל של בריכת שחיה. שאלתי את האיכר מדוע אין הוא מייבש את הביצה. האיכר השיב לי, שבנו טבע בה, ושם הוא קבור, בתוך הביצה. הוא אינו רוצה לחפור במקום, כדי לא להפריע את "מנוחתו" של המת. האיכר יכול לייבש את הביצה הקטנה ולהביא את בנו לקבורה, אך הוא לא עשה כן, מפני שקבורה אצל הקתולים עלתה כסף רב. הוצאה זו היתה יקרה מדיי בשביל האיכר, ולכן כלל לא היה אכפת לו, שגופת ילדו תישאר בתוך הביצה. הוא אף לא הקיף את המקום בגדר. נגד עיניו עמדה המשימה היחידה - לחסוך כסף.

איכר זה היטיב עמנו מאד בזמן העברתנו לגטו. הוא העביר אותנו ואת כל תכולת הבית בעגלתו לגטו. מובן ששילמנו לו על כך, אך עם כל זאת, בעת ההיא הליטאים לא הסכימו לעשות ליהודים כל עבודה שהיא, ואף לא בתשלום

בזמן המלחמה הצילו תושבי הכפר כמה יהודים מקובנה, אך אנו לא ידענו זאת ולא ניצלנו את הקשרים.

האיכרים הליטאים חיו בצמצום. הם מכרו את היבול במחיר זול מאד. את הכסף שהרויחו, הוציאו על קניית נפט לתאורה, וכן קניית סבון, סוכר, מלח ונרות. הם היו אורגים בכוחות עצמם בדים גסים מצמר. בבית היו נועלים נעלי עץ, שמכונות באידיש "קלומפעס", בשל היותן עשויות מעץ. נעלי העור שימשו את האיכרים רק בימי חג, לביקורים או כשנסעו העירה לבית תפלתם.

אשת האיכר היתה עובדת יום ולילה בקיץ ובחורף. תפקידיה היו: חליבת הפרות, בישול אוכל והאכלת הבהמות והעופות, וכן היתה אורגת בידיים. כך עבדה ללא מנוחה.

באחת מעונות הקיץ, הסתובב בסביבת קלטובה רוצח ליטאי שברח מבית הסוהר. היהודים רצו לברוח מקלטובה. אך הליטאים הכפריים מהסביבה - שהשכירו את בתיהם ומכרו את תנובת המשק לנופשים - פחדו שכולם יעזבו את המקום, והם יפסידו את כל הרווח שהיו משתכרים בקיץ, לכן הם דאגו לשמירה במשך היום והלילה מסביב לקלטובה, במשך כל הקיץ.

מראה אופייני בליטא

בקלטובה היה בית גדול, שנקרא בשם "ישורון". בית זה היווה מקום נופש לנערי ישראל חרדיים. שבועיים נפשו הבנים, ושבועיים - הבנות. לאחר מכן שבו הבנים לנפוש במשך שבועיים, ואחריהם הבנות.

בשנת 1935 הביאו לנופש ילדים מהעיר קניגסברג - שהייתה בירת פרוסיה. כששמענו זאת, הלכנו לראותם. מאחר שהנאצים כבר נתן את אותותיו בגרמניה, השגיחו עליהם מאד בשעת התפילה ובזמן האוכל, בנטילת ידיים וכו'. הקפידו שבברכת המזון יאמרו כולם בקול רם מילה במילה, וכשהלכו לישון, קראו יחד ברכת "המפיל", ולאחר שאמרו "המפיל" - לא דיברו.

חינוך כבר מילדות

מכיון שלהוריי היתה חנות נעליים והם לא יכלו להפקירה, היו מחלקים את זמן שהותם בקלטובה. במשך שבועיים היתה אמא בקלטובה, ובשבועיים הבאים היה אבא בא. בשבתות ובימי ראשון הגיעו שניהם.

בחדר אחד מתוך דירת הקיט שלנו, היה הסבא הגאון רבי משה לייב, רבה של "ההר הירוק" בקובנה, ביחד עם סבתא ואח אמי הצעיר, הקדוש רבי אליהו דוד, הי"ד.

גם לדודי הצדיק והקדוש, הרב צבי זיסמן, היה חדר בדירתנו, וילדיו היו מתחלפים ביניהם ומשרתים אותו בנאמנות.

לעיתים היו הוריי צריכים להגיע יחד לקובנה, והם באו רק לשבתות ולחגים. בזמן זה הם לקחו בחורה צדקנית, ששם משפחתה היה שטינבך (אחיה היה מהמצוינים בישיבת טעלז). היא היתה בעלת אישיות מיוחדת וחינכה אותנו ליראת שמיים, לאהבת תורה ולדקדוק במצוות. היא סיימה את לימודיה בסמינריון בטעלז, והייתה מורה מצוינת בקובנה ובמונסיה ב"יבנה" לבנות.

בליטא, נץ החמה בקיץ היה בשעה שלוש לפנות בוקר. זכורני, שבשעה שש בערך היה סוף זמן "קריאת שמע". היא היתה מעירה אותנו מוקדם, כדי שנקרא "קריאת שמע" בזמן, ואחר כך היינו הולכים להתפלל בבית הכנסת. היא השגיחה עלינו בעת ברכת המזון והקפידה על "קריאת שמע שעל המיטה", שנאמרה משום שהייתה בעיה של "קריאת שמע" בערבית, מפני שהשקיעה בקיץ נמשכה

למעלה משעתיים. היא היתה משגיחה שנקרא בזמן, ורק אחר כך אפשרה לנו ללכת לישון.

היא עזרה לנו בהכנת שיעורי בית והחדירה בנו יראת שמיים, כשסיפרה לנו סיפורים על גדולי ישראל. היא לא הספיקה להתחתן, ונהרגה על קידוש השם בגטו קובנה. יהי זכרה ברוך. אני כותב עליה בימי הגיטו על צדקותה כאחת מיחידי סגולה שבדור.

בליל שבת היה מעניין מאד. כפי שכתבתי, זמן "קריאת שמע" היה מאוחר, והילדים הקטנים לא יכלו לחכות לסעודה עד אחת עשרה בלילה, לכן היו מתפללים בערב מוקדם יותר, אבא עשה קידוש, והחלנו לאכול. באמצע הסעודה, כשהגיע זמן "קריאת שמע", הפסקנו את הסעודה, קראנו "קריאת שמע" והמשכנו לאכול. ומכל הבתים מסביב שמעו את תפילת קריאת-שמע כמה נעים היה המנגינה של התפילה שעד היום מהדהד באוזני.

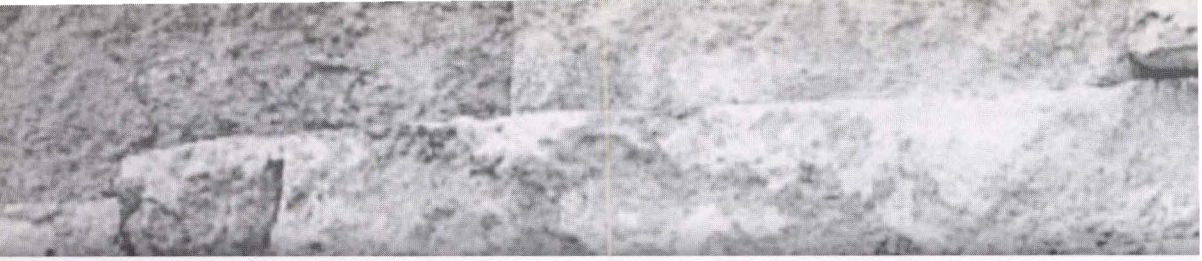
במוצאי שבת חיכינו עד שעה מאוחרת בלילה, ארגנו בביתנו מניין עם שכנינו, אנשי הכולל מסלבודקה, ולקראת חצות הלילה הבדילו, כדי לצאת מידי ספק בין השמשות.

כשחזרנו לקובנה לאחר הקיץ, התעוררו בעיות עם שומר הבית, מר מלינובסקי. הוא היה ממוצא פולני, ולמרות טוב לבו והיותו שכיר שלנו, בכל זאת היה עלינו להיזהר מאד בכבודו, משום שהוא היה שתיין ותמיד היה שרוי במצב של שכרות. אבא שמר עמו על יחסים טובים, ותמיד נתן לו בקבוק וודקה. בשל כך, מר מלינובסקי כיבד את אבא מאד.

השגרה בליטא היתה עטורה בשלל צבעים.
חיי היום יום היו רצופים במעשים, בהנהגות ובמידות טובות.

והיות שעלולים כל אלה להישכח, ניסיתי להביא מעט גם על חיי החולין, על ההווי בקובנה.

לספר מתוך זכרוני על האנשים, בעלי החנויות, אנשי המסחר ובעלי הבתים, שהיושר עמד מול עיניהם, שבעבודתם ראינו יראת שמיים טהורה.

פרק שישי

בית אבא

בית אבא

אילן גדול - טוב להיתלות בו

נרגש ונפחד אנוכי לעלות על הכתב

מילים אודות שורשים עבותים

שהיו לרבני ליטא.

לשכתב זכרונות על גזעים עבי מעש,
מלומדי תורה, בימים עברו.

אך חפצתי בזאת להעביר לצאצאיי פירות אותו אילן -

על שלשלת יחוסין מופלאה של רבנים וגדולי תורה -

שידעו הדורות הבאים מי היו אבותם ואבות אבותם

הסבא הגאון רבי יוסלה כגן זצ"ל

הסבא הגאון רבי משה לייב כגן זצ"ל

הסבא רבי דב גיברלטר זצ"ל

אבי מורי הגאון רבי שרגא פייבל גיברלטר זצ"ל

יכירו מעט מגדולתם, כי מעשה אבות סימן לבנים

ולא אחסיר את האמהות הצדקניות,
אשר בחוכמתן ובטוהר מידותיהן חינכו אותנו ונמשכה המסורת.

הסבתא מרת **שפרה** ע"ה - אשת הסבא הגאון רבי יוסלה כגן זצ"ל

הסבתא מרת **מלכה רייזה** ע"ה - אשת הסבא הגאון רבי משה לייב כגן זצ"ל

הסבתא מרת **פעשע-נעשע** ע"ה - אשת הסבא רבי דב גיברלטר זצ"ל

אימי מורתי, מרת **פרומה גיברלטר** ע"ה

הסבא הגאון רבי יוסלה כגן זצ"ל

בבואי להניח את כתר מלוכת משפחתנו על נייר חלק זה, העטור גלימת הרגשים עמוקים וזכרונות חיים, מחויב אני לסובב את העטרה מכל צידיה, להאיר כל יהלום שבכתר, כל אבן חן.

אך מכיון שאצל סבינו, הגאון רבי יוסלה, היה ההסתר רב על הנגלה, משום שידע להסתיר מכוחו ומעוצמתו, ורק גדולי הדור, בעלי העין החדה, ידעו שלפניהם עומד ענק רוח, גדול בתורה וביראת שמיים - אעלה את הדברים ואקווה שלא אמעיט.

הסבא רבי יוסף כהן זצ"ל נקרא בשם חיבה "רבי יוסלה". הוא היה גם סבו של הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל, ראש ישיבת חברון.

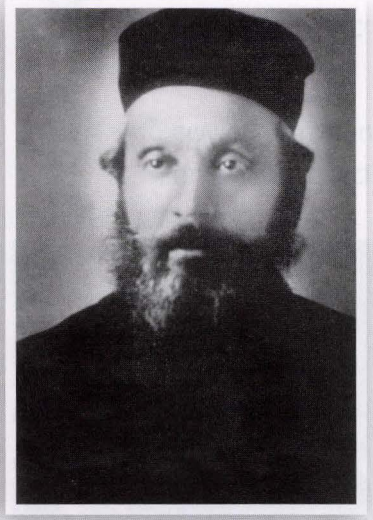
הסבא רבי יוסלה, כיהן כרב ב"הר הירוק". הרבנות עברה במסורת שבעה דורות, וכל הרבנים היו מגדולי הדור בליטא. הוא היה דיין בבית דינו של הגאון רשכבה"ג רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל.

רבי יוסלה היה כהן מיוחס. היה בידו כתב ייחוסין מעזרא הסופר עוד מבית שני ומבית ראשון, והוא ידע מאיזה בית אב הוא, כפי שמובא בגמרא. כל יוצאי חלציו הינם כהנים מיוחסים עד היום. כתב הייחוסין נשרף אצל סבו (הבתים בליטא היו עשויים מעץ, והגגות - מקש. שריפה קטנה היתה מכלה כהרף עין את כל הבית).

סיפר לי בנו, דודי הזקן הרב הצדיק רבי אברהם מרדכי הכהן (אביו של הגאון רבי אהרן כהן, ראש ישיבת חברון), שבהיותו נער, לקחו אביו לקבל את פניו של צדיק הדור, רבי ישראל סלנטר. רבי ישראל חזר אז מצרפת ומגרמניה לאחר שנסע לטובת כלל ישראל. היה זה בשבת אחר הצהרים. אחד מתלמידיו של הגאון רבי ישראל שמר על יד דלת הכניסה, כדי שאנשים לא יפריעו את מנוחתו. הציבור - שמנה תלמידי חכמים רבים וחשובים מקובנה - בא לקבל את פניו, אך חיכו ליד ביתו, כדי שהגאון ינוח מעט מטרדת הדרך.

הסבא הגאון והצדיק רבי יוסלה, ראה שצריך לחכות. לפיכך נעמד בצד והחל ללמוד בעל פה כדרכו. פתאום נפתחה הדלת ורבי ישראל יצא מן הבית ונעמד ליד רבי יוסלה - כשהוא אחוז פחד ורעדה - ואמר: "אוי ואבוי לי שכבוד תורתו עומד ומחכה לי ולא אפשרו לו להיכנס". רבי ישראל חיבקו והכניסו לבית פנימה. חכמי קובנה עמדו נדהמים ומתפעמים מהכבוד שהרעיף רבי ישראל על רבי יוסלה.

הסבא רבי יוסלה היה פרוש. כל ימי חייו ישב ולמד בבית המדרש. מלבד גדולי הדור, כרבי יצחק אלחנן - שהסבא ישב בבית דינו - לא הכירוהו האנשים. פעם ראיתי "טור" אצל נכדו, הגאון רבי אהרן כהן ראש ישיבת חברון, וראיתי כמה חידושים בקיצור נמרץ מהסבא רבי יוסלה. הוא היה ממש כמו רבי עקיבא אייגר.

רבי אליעזר גורדון זצ"ל
אב"ד ור"מ טעלז

בתור בחור הוא למד יום ולילה בבית הכנסת של הפרושים, ששכן בקובנה והיה מכונה "הנביזר". היה שם אף בית מוסר וכולל של קובנה. אמרו עליו, על הסבא, שהוא למד שמונה עשרה שעות ביממה, וזאת בנוסף לתפילותיו הארוכות ולפסקיו בבית דינו. הוא היה חוזר לביתו שב"הר הירוק" רק לשבתות ולימים טובים, ואחר כך היה שב מייד ל"הנביזר קלויז".

החברותא של הסבא ר' יוסלה היה הגאון רבי לייזר טעלזער. במשך עשרות שנים הם למדו יחד בבית המדרש "הנביזר" עד שהפך לרבה של טעלז וייסד שם את הישיבה הגדולה הידועה לשם ולתפארת.

"בן שמונה עשרה לחופה"

במשפחה מתהלכת לה שמועה, שהגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, שהיה גדול הדור דאז, רצה לשדך את רבי יוסלה עם בת של אחד מגאוני הדור, כיאה וכמתאים לגודל גאונותו של הסבא רבי יוסלה. אך הסבא דחה את ההצעות. הוא קיבל על עצמו, שכאשר יגיע לגיל שמונה עשרה ישמע שידוכים.

משפחת רשקס היתה משפחה מפוארת וחשובה מאד. הם גרו בעיר ינובה שליד קובנה. אבי המשפחה היה הרב רבי שבתי יוסף רשקס, אשר נודע לגדול ולגאון בתורה. הוא היה מקובל גדול וידוע בליטא.

ביום שמלאו לסבא רבי יוסלה שמונה עשרה שנים, נכנס חותנו לעתיד, הרב רבי שבתאי יוסף רשקס, לבית המדרש "הנביזר" בקובנה, כדי לחפש חתן מצוין לבתו. לפתע הבחין בסבא רבי יוסלה ונעמד לידו, כדי לדבר איתו בלימוד ולראות אם אכן גדלותו רבה, כפי שמספרים.

כשהסבא רבי יוסלה היה לומד, הוא היה מעביר את סברותיו בקול רם, כאילו לומד הוא עם חברותא והוא מסביר לו, שקיעתו בתורה היתה עצומה, עד כדי כך, שחותנו לעתיד, רבי שבתאי יוסף רשקס, עמד לצידו במשך שעתיים, והסבא רבי יוסלה כלל לא הבחין בו. לאחר ש"התעורר" מעומק העיון בסוגיה, הוא הבחין שעומדים לידו. אז ניגש אליו חותנו והציע לו את בתו הצדקנית, מרת שפרה, לאשה. הסבא רבי יוסלה הסכים לכך, והשידוך נסגר, מבלי שהסבתא שפרה ראתה אותו.

כששמע זאת רבה של קובנה, רבי יצחק אלחנן, הצטער על כך, משום שהיה בדעתו לשדכו עם גאוני עולם. אך אז גילה רבי יוסלה את הקבלה שקיבל על

תפילת רבים על קברו של רבי יצחק אלחנן [תשס"ב]

עצמו - שההצעה הראשונה שיציעו לו ביום שימלאו לו שמונה עשרה שנה, אם היא תהיה הגונה - הוא ייגש אליה מייד.

כשעמדו הסבא רבי יוסלה והסבתא שפרה תחת החופה, ראתה אותו סבתא שפרה בפעם הראשונה. היא אמרה אז שהיא מכירה אותו, כי בטרם היותה כלה, הראו לה מן השמיים את סבא, שהוא יהיה חתנה, וזו אכן הדמות שראתה. כך סיפר לי דודי הזקן, הצדיק רבי אברהם מרדכי, בן הסבא ר' יוסלה.

איה החתן?

את הסיפור כהווייתו סיפר לי אבי, ששמע זאת מפי חותנו, הרב הגאון רבי משה לייב, שהיה בנו בכורו של רבי יוסלה.

בשעה טובה ומוצלחת נקבע יום החתונה של רבי יוסלה. החתונה עמדה להיערך בעיר ינובה, הסמוכה לקובנה. החתן רבי יוסלה הכין עצמו לחתונה. כשסיים את הכנותיו, שם לב שיש לו פנאי, שכן רק בעוד שעתיים תגיע העגלה שאמורה לקחתו לחופה. הסבא רבי יוסלה מיהר לבית המדרש והתיישב במקומו הקבוע. כך שקע בלימודו ושכח כלל מחתונתו. הגיע זמן החופה. המחותנים מחכים לחתן שיגיע. הדקות חולפות, והחתן לא מופיע. החליטו המחותנים לנסוע לקובנה ולברר מדוע החתן אינו מגיע. חורף היה אז, והדרכים היו מכוסות בשלג כבד, על כן נסעו המחותנים במזחלה לקובנה.

כשהגיעו, החלו לחפש את החתן. הם פנו לאכסניה שבה התגורר, אך כששאלו את בעלת הבית איה החתן, השיבה להם, כי ראתה שהחתן לבש בגדי חתונה, אבל אולי בגלל הזמן שנשאר לו, לפי חשבונו, הוא נכנס לבית המדרש ללמוד. מיהרו המחותנים ונסעו לבית המדרש ומצאו אותו שקוע בלימוד. ניגש אליו חותנו, הרב המקובל רבי שבתאי רשקס, ואמר לו, שהוא בא לקחתו לחופה. אך ראה זה פלא, הסבא רבי יוסלה לא שמע את דבריו.

הוא היה שקוע כל כך בעומק הסוגיה, עד שלא שמע ולא הרגיש כלל שמישהו עומד לידו. במשפחה סיפרו, שבמשך כשעתיים הם נענעו אותו בחוזקה, וחותנו דיבר אליו וקרא לו לבוא לחופה, אך הוא לא התעורר.

כעבור שעתיים התעורר הסבא רבי יוסלה כמו משינה עמוקה וסיפר, כי כשראה

שנותר לו זמן עד בוא העגלון, חשב ללמוד בינתיים, אך בעומק הלימוד שכח כלל מחופתו.

היש עמקות של תורה גדולה מזו?

ניתוח ללא הרדמה

רבי אהרן כהן זצ"ל ראש ישיבת חברון

סיפרו על נכדו של רבי יוסלה, הגאון הצדיק רבי אהרן כהן, ראש ישיבת חברון, שפעם היה צריך לעבור ניתוח, והוא לא רצה שירדימו אותו קודם הניתוח, משום שחשש כי ישכח דבר מה מלימודו. לכן הוא ביקש מהמנתח, שייתן לו מעט זמן - שבו יתעמק בסוגיה כלשהי - ואז יוכלו לנתחו ללא הרדמה. ואכן כך היה. הפרופסור ניתח את הגאון רבי אהרן כהן ללא הרדמה, והיה נראה שהוא שקוע בתרדמה עמוקה. לאחר הניתוח, התעורר הגאון רבי אהרן משקיעתו בלימוד ושמע שהניתוח הסתיים. הפרופסור אמר עליו, שהוא מלאך.

מעשה זה היה מפורסם בישיבת חברון. כפי הנראה, לקח הנכד וינק את כוחו מכוחו של סבא זצ"ל.

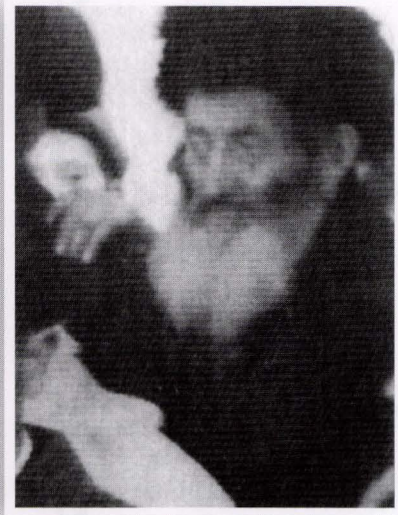
"ביטול תורה"

סיפר לי דודי הזקן, בנו של הגאון רבי יוסלה, שלאחר החתונה היתה אמו, הרבנית שפרה, גרה בעיר ינובה אצל אביה. כאשר נולד להם בן, לא היו צריכים להודיע לסבא רבי יוסלה על יום הברית. הוא בא לברית מעצמו ואמר, שמן השמיים מגלים לו את היום ואין צורך להודיעו על כך. כאשר נולדה להם בת, הוא לא היה מגיע לבקר, כדי שלא לבטל רגע אחד מלימוד התורה. היו לו ארבעה בנים ובת.

עוד סיפר לי בנו, רבי אברהם מרדכי, ששאל את אביו, הגאון רבי יוסלה, כמה פעמים עבר בימי חייו על כל הש"ס, ורבי יוסלה ענה לו כי אין לזה מספר, אבל יש שלוש מסכתות שאותן הוא למד פחות מכולן, וראשי התיבות של מסכתות אלה - ענ"י: עירובין, נדה, יבמות. אך אל לנו לחשוב שמסכתות אלה למד מעט. גם אותן למד פעמים רבות. את מסכת נדה למד מאה פעמים, ואת יבמות ועירובין למד למעלה משבעים פעמים במשך ימי חייו הקצרים.

אירועים מחוץ לטבע

עוד סיפר לי דודי, הצדיק רבי אברהם מרדכי, שפעם שאל את אביו, רבי יוסלה, האם ראה בחייו אירועים מחוץ לגדרי הטבע. רבי יוסלה השיב, שראה שני דברים:

רבי אברהם מרדכי כהן זצ"ל

האחד - באמצע הלימוד הוא נרדם (רבי יוסלה היה לומד יום ולילה בבית המדרש והיה נרדם לרגעים ספורים, שנתנו לו כוח להמשיך), והנה ראה פתאום את אביו בחלום. אביו העירו בזה הלשון: "רבי יוסלה, תלמדו!" לאחר שהתעורר הסבא ר' יוסלה ראה את אביו על ידו כמו בהקיץ, והאב הסתלק...

וסיפור נוסף: פעם הלך רבי יוסלה בלילה, ופתאום ראה כוכב נופל בבאר מים. למחרת, נפל לבאר בנה של בעלת הבית וטבע.

החלום של סבתא שפרה

כאשר גרו הסבא והסבתא בקובנה כשהיה רבה של "ההר הירוק", היה הסבא רבי יוסלה חוזר לביתו רק לשבתות ולחגים. במשך כל השבוע ישב בבית המדרש ולמד, ואם אנשי קהילתו היו צריכים לשאול שאלה בהלכה, היו הולכים לבית המדרש.

בשבת אחת לאחר הסעודה, למד הסבא רבי יוסלה בבית. בדירה היה חדר אחד, ששם ישנו כל בני הבית, ולו היה שולחן קטן בצד ושם למד. הסבתא הרבנית הצדקנית שפרה הלכה לנוח. היא נרדמה וחלמה חלום נורא.

היא הרגישה שהיא נמצאת במקום חם מאד, וככל שהיא רוצה ומנסה לצאת מהמקום, לא נותנים לה לצאת. החום היה כבד ונורא, חום של גיהנום. פתאום היא הבחינה באדם לא מוכר, שנראה במצב קשה מאד. האיש החל לדבר אליה ואמר לה, שהוא נמצא בגיהנום ומצבו איום ונורא. גילו לו בשמיים, שרק צדיק אחד יכול להצילו מהגיהנום ולתקן את נשמתו, והוא הגאון והצדיק רבי יוסלה מ"ההר הירוק" בקובנה. הוא התחנן אליה וביקש שתחוס עליו ושתבקש מבעלה הגאון שיתקן את נשמתו.

הסבתא רצתה בכל מאודה לצאת מהחום הנורא, לכן הבטיחה שתבקש מבעלה הגאון שיעשה זאת בעבורו. אך הנשמה לא נתנה לה לצאת מהחום הנורא ואמרה לה: "בודאי תשכחי את שהבטחת לי". היא הבטיחה שלא תשכח. הוא מסר לה את שמו ונתן לה מכה על היד בתור סימן. הסבתא התעוררה משנתה אחוזת בהלה, ומרוב אימה היא החלה לצעוק.

מייד ניגש אליה הסבא רבי יוסלה ושאל לסיבת הצעקות. היא סיפרה לו את הסיפור ומסרה את שם האיש ובקשתו. הסבא רבי יוסלה אמר לה, שהוא מכיר את האיש, אבל אינו יודע מה הקשר שיש לו דווקא אליו. הסבא הבטיח שילמד בעבורו ויתקן את נשמתו.

על ידה של הסבתא הצדקנית, מרת שפרה, נותר סימן שחור במקום שבו קיבלה את המכה. סיפור זה שמעתי מבנה, דודי רבי אברהם מרדכי זצ"ל.

מדוע הסבא רבי יוסלה אינו מוכן לפסוק?

הרבנות על "ההר הירוק" היתה אחת מהרבנויות הגדולות בקובנה. היו זמנים שגרו במקום כשלושים אלף יהודים, ובמשך הזמן עזבו רבים, כשחלק ניכר מהם עברו לדרום אפריקה. המשכורת שקיבלו הרבנים היתה זעומה. בקושי כדי מחיה. הסבא והסבתא חיו בעניות רבה, וזאת משום שאנשי "ההר הירוק" היו עניים מאד.

מצאנו בבית סידור "קרבן מנחה" שהיה שייך לסבתא שפרה, ובאחד מדפי הכריכה היו כתובות כל ההוצאות שהיא הוציאה במשך שבוע. מספר כיכרות לחם, מעט דגים מלוחים, וכמה קילוגרמים של עדשים.

אבא סיפר לי סיפור, שמורה על חוכמתו הבלתי רגילה של הסבא רבי יוסלה. פעם באו אל הסבא שני אנשים מכובדים ועשירים לדין תורה. היה זה דין תורה קשה ומורכב. התביעה היתה בת עשרות אלפי רובלים. הרקע לדין תורה זה, היה סכסוך בקניין יערות. בעבר תחום המסחר הגדול של היהודים העשירים היה היערות. התובע והנתבע היו מוכנים לשלם לסבא, הגאון רבי יוסלה, סכום גבוה בעבור הבוררות. הם הבטיחו, שכל פסק שיפסוק להם הגאון רבי יוסלה - יקבלו באהבה, ללא עוררין, אך תנאי אחד היה להם: שהרב יכתוב את פסק הבוררות ואת המקורות שהביאו לפסק. אם יפסידו, לפחות ידעו מנין הפסק.

הסבתא הרבנית שפרה שמחה מאד. הנה יקבלו סכום כסף גבוה בעבור פסק הבוררות. הסבתא עשתה חשבון, שזה יספיק לפרנסת הבית למספר שנים, ואף לקניית לבוש ונעליים לילדים. דין התורה החל, התובע הציג את התביעה הגדולה, והנתבע דחה הכל. כך נמשך הדיון, כשהם מוכנים לקבל כל פסק דין של הגאון.

הכל מתנהל בשקט ובשלווה, וכאן מפסיק הסבא הגאון לדון, ובת צחוק עולה על פניו. הוא אומר שזהו דין תורה מבוים, והוא לא ידון בזה.

הסבתא התחילה להתחנן לסבא: "מה איכפת לך? אתה פוסק דין תורה לפי הלכה".

האנשים שאלו את הסבא הגאון: "רבינו, איך הרב מרגיש שזה דין מבוים?"

הוא ענה להם, שבדין תורה התובע צועק לנתבע: "גנב, גזלן, חמסת ממני, גנבת ממני, רצחת אותי". והנתבע עונה לתובע את ההיפך, במילים בוטות: "אתה הגזלן והגנב, אתה רוצה לחמוס ממני בתביעת השקר שלך".

וכאן אני רואה את הידידות שביניכם. אחד תובע סכום עתק בטענות, והשני עונה לו בשקט את טענותיו הנגדיות. זה רק מראה שהכל מבוים. שאלו אותו האנשים: "מה אכפת לכבודו שאנחנו לא תובע ונתבע? לאחר קביעת פסק הדין, אנחנו משלמים לרב דמי בוררות".

הוא ענה להם: "כנראה שהיה לכם דין תורה עם אחד מגדולי ישראל ואתם הפסדתם, ולאחר שאני אכתוב פסק דין אחר ממה שהוא פסק, הרב הנ"ל יצטרך לחזור בו מהפסק שלו. ראשית, לא אבייש גדול בישראל. שנית, לכל דין תורה צריך סייעתא דשמיא, ולדבר לא אמיתי - אין".

יצאו השניים מביתו, כשהם מלאי התפעלות מעוצמת חוכמתו.

פטירת הסבא רבי יוסלה

הסבא רבי יוסלה המשיך את שרשרת הדורות, וכיהן כרבה של "ההר הירוק" בקובנה. הוא נפטר בצעירותו, בגיל חמישים. בבית סיפרו, ששלושים יום לאחר פטירתו של הגאון רבי ישראל סלנטר, הספידו אותו בקובנה. באותה עת היה חורף קשה בליטא. הסבא רבי יוסלה התקרר בהספד וקיבל דלקת ריאות קשה, שממנה לא קם.

סיפר לי דודי הזקן, הרב רבי אברהם מרדכי, שלפני פטירתו היו כל בני המשפחה סביבו. הסבא רבי יוסלה איבד את ההכרה ושכב ללא תנועה. פתאום התעורר ואמר לבניו, שהוא עומד להיפרד מהם, ושעכשיו הוא היה בבית דין של מעלה ושמע כי פסקו לו, שהוא עומד לעזוב את העולם. הוא ראה בשמים את אביו הגאון, ומייד שאל את אביו: "אבא, מדוע אינך עוזר לי להישאר עוד בעולם של מטה?" ותשובת אביו הייתה: "בני היקר, דייך, עמלת בתורה הקדושה כל ימי חייך, והגיע הזמן שתהנה מחיי גן עדן". כעבור מספר דקות השיב רבי יוסלה את נשמתו לבוראו, וכל המשפחה, אשר היתה נוכחת בשעת מעשה, עמדו יראים ומפוחדים מהמאורע שבו חזו.

בסביבות שנת תרח"צ - כשנפטר הסבא הגאון רבי משה לייב, בנו של הסבא רבי יוסלה - הלכנו לבית הקברות בקובנה. בזמן הטהרה חיפשנו את קבר אביו, רבי יוסלה, ומצאנו שלא היתה מצבה של אבן על קברו.

בבתי הקברות בקובנה, היה מקובל להניח על הקבר אבן גדולה, שכיסתה את כל הקבר, ולא כתבו עליה דבר. לפני האבן העמידו מצבה, ועליה כתבו את שם הנפטר ותארו.

על קברו של הסבא הגאון רבי יוסלה, לא היתה כלל מצבה, אלא קרש עץ שהיה כתוב בו רק את שמו, ללא פרטים נוספים, כפי שמקובל בקובנה. שאלנו את המשפחה מהי הסיבה לכך, והשיבו, כי לצדיק גדול כסבא לא נהגו לשים מצבה, מכיון שאין עושים נפשות לצדיקים. הניחו רק קרש עץ קטן לציון את שמו, כדי לשמר צורה של קבר.

אמי וסבתי סיפרו לנו, שבימי חודש אלול לא יכלו לגשת לקברו, מכיון שכל הקהילה ב"הר הירוק", אנשים ונשים בהמוניהם, היו עולים לקברו ושמים פתקאות ובקשות לישועות. מחמת הדוחק, היו בני המשפחה יכולים לעמוד רק מרחוק.

עוד סיפרו, שבצוואתו כתב הסבא רבי יוסלה, שעד ארבעה דורות מיוצאי חלציו, אם ילכו כולם בדרך התורה, כשיבואו לבקש על קברו, הוא ימליץ טוב בעבורם. אני דור רביעי, ובתור ילד זכיתי להגיע לקברו. עד היום מקננת בי התחושה, כי בזכות זאת זכיתי להינצל.

לפני כעשר שנים ביקרתי בבית הקברות בקובנה, חיפשתי את הקברים, אך לא מצאתי את המצבות. הליטאים לקחו את רוב המצבות לשימוש עצמי, ונותרה רק האבן, כך שלא יכולתי לדעת מהו מקומו המדויק של הקבר.

בילדותי, ביקרתי עם בן דודי באחד מבתי הכנסת ב"הר הירוק". פגשתי שם אדם זקן ואמרתי לו, שאני נינו של הגאון הצדיק רבי יוסלה. הזקן קם ממקומו בחיל ורעדה, ולא ידע מה לעשות איתנו מרוב אהבה ושמחה. הזקן היה אחוז התרגשות ויראת כבוד. הוא הראה לי את המקום שבו ישב הסבא, שם היה לומד ומתפלל. הזקן אף סיפר, כי הם סגרו את המקום שישב עליו הסבא, כדי שאיש לא ישב במקום בו ישב הסבא.

לאחר הסתלקותו של הסבא רבי יוסלה, מילא את מקומו בנו הגדול, סבי הגאון והצדיק, רבי משה לייב כגן, אשר במשך חמישים שנה ישב על כסא הרבנות.

יכלה הדף ולא יכלו המילים לספר בשבחו של סבינו, הגאון רבי יוסלה. הצלחנו אולי לפתוח אשנב צר על ענקי רוח, שידעו להלביש את עצמם בלבוש צנוע, ורק חדי העין עמדו על מהותם.

הסבא ר' משה לייב כגן

פילוישוק - משיאה בנותיה לתלמידי חכמים

הסבא רבי משה לייב כגן זצ"ל

הסבא הגאון רבי משה לייב כגן סיפר לאבא, שכשהתחתן בעיר פילוישוק, גרו שם משפחות בעלי יכולת, על פי מושגי העבר. היו להם שטחי אדמה רבים, שהיו טובים מאד לזריעה. אנשי המקום עסקו באדמותיהם, ולא היו לומדי תורה. הם חיפשו לבנותיהם תלמידי חכמים גדולים וזאת כדי להכניס תורה לעיירה שלהם - פילוישוק - וכדי לקרב את בניהם לחשוק בתורה.

סבי, הגאון רבי משה לייב, סיפר שבמשך מספר שנים התווספו חתנים רבים לאיזור, והיו כארבעים תלמידי חכמים, שישבו ולמדו במשך כל השבוע יום ולילה בבית המדרש ושבו לבתיהם רק בשבתות. כבר במוצאי שבת היו חוזרים לבית המדרש. לא פלא, כי מאותם חתנים יצאו גדולי עולם, שפיארו את ליטא התורתית.

לאחר מספר שנים עזב הסבא את העיר פילוישוק, כדי

בית הכנסת בפילוישוק

לקבל את הרבנות של אביו הגאון בקובנה. גם דודי, הגאון רבי חיים מאיר גורדון, גיסו של סבא, עבר לוילנה. לאחר מכן כיהן הגאון הרב וינברג במשך מספר שנים כרבה של פילוישוק.

הרבנות בהר הירוק-בקובנה

הסבא היה רק בן עשרים ושתיים שנה, כשעלה על כסא הרבנות ב"הר הירוק", כממשיך שושלת אבותיו. הוא מילא את מקום אביו בבית דינו של ראש בני הגולה, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה.

בבית סיפרו, שכשהתחיל הסבא, רבי משה לייב, לכהן ברבנות תחת אביו, היה רק בן עשרים ושתיים שנים, ונשים לא רצו ללכת לשאול אותו שאלות בהלכה, אלא הלכו לרבה של קובנה, הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור. רבי יצחק אלחנן, ששם לב לנהירה החדשה, שאל את הנשים למקום מגוריהן, והן השיבו שהן גרות ב"הר הירוק", והן באות אליו משום שהן פוחדות שאברך צעיר כל כך יפסוק להן הלכות חמורות ביותר. רבה של קובנה לא הסכים לפסוק להן. הוא אמר: לכנה לרב שלכן, הגאון רבי משה לייב כגן, והוא יפסוק לכן את הדין בדקדוק ההלכה".

אחי הבכור סיפר לי, כי הוא זוכר שבבוקר, לאחר שסבא למד במשך שתים עשרה שעות בעמידה והתפלל שחרית, היה בא לחנותה של סבתי. סבא לא לקח כסף כשכר על רבנותו ב"הר הירוק", לכן לסבתי היתה חנות לממכר צבעים, שממנה התפרנסו.

לאחר התפילה, לפני שטעם דבר מה, הגיע סבא לחנות ובדק בכל יום את המשקלות. בזה היה אומר: "יצאתי ידי חובתי בהשתדלותי לפרנסה", והיה חוזר ללמוד בבית המדרש. במשך שעתיים הוא ישן על ספסל בית המדרש והמשיך בלימודו. במשך כל היום, מלבד פסקיו לאנשים ונשים, הוא היה אומר שיעורים לציבור: שיעור בגמרא ובמוסר, שיעור במשניות, שיעור בהלכה ב"חיי אדם"

ושיעור ב"עין יעקב". החביב עליו ביותר היה שיעור ב"מנורת המאור". בשיעוריו השתתפו כולם: החל מתלמידי החכמים וכלה בעגלון ובסבל - כל אחד לפי הבנתו. בשאר הזמן היה לומד, ורק לשבתות היה חוזר הביתה.

לאחר כחמישים שנה של של רבנות ב"הר הירוק", קיבל סבי אירוע מוחי. היה לו שיתוק ברגליים, והוא לא יכול היה להמשיך ללכת ולמסור את שיעוריו. את השאלות היו מפנים היישר לביתו.

"כשר לחלוטין!"

סיפר לי אחי הבכור, שפעם הגיעה אשה מ"ההר הירוק" לשאול את הסבא על כשרותו של עוף. הסבא עיכב אותה במשך כשעתיים, עד שפסק לה, כי העוף כשר לחלוטין.

בטרם צאתה, אמרה לסבא: "רבינו, בדרך כלל כשאני באה אל כבודו לשאול שאלה, הרב פוסק לי מייד. כעת חיכיתי שעתיים לתשובה. אולי הרב חיפש מקום להתיר את העוף, בחושבו שאני אישה ענייה, שאם יאסור את העוף, אזי לא יהיה לי מה לאכול. אמנם אני ענייה, אך אין זה נורא כלל אם בשבת אחת לא אוכל בשר. אינני רוצה לאכול בשר שהותר בדוחק, שנמצא לו היתר בדיעבד".

הסבא השיב לה מייד: "חס ושלום, העוף כשר בתכלית הכשרות. היתה זו שאלה קשה, ומצאתי בפוסקים שהעוף כשר בתכלית. לו יכולתי, הייתי בא בשבת כדי לאכול מן העוף, אך מכיוון שאיני יכול ללכת, אשלח את נכדי אהובי יוסף אהרן לסעודת שבת אצלכם".

האישה הלכה לביתה בשמחה, ואחי סעד את סעודת השבת אצל אותה אשה, ואף אכל מן הבשר שסבא פסק עליו, שהוא כשר לחלוטין.

אחי סיפר, שכשהגיע לבית האשה, שררה שמחה רבה בבית. ראשית, נכדו של הרב הגאון בא לסעוד אצלם את סעודת השבת. שנית, הנה הם לא נכשלו באכילת דבר שאינו כשר בחלוטין. הם כיבדו את אחי עד מאד.

סבא באמריקה

העניות היתה גדולה מאד. כאשר גדלו הילדים וסבא צריך היה צריך לחתן את

שני בניו ושתי בנותיו, הוא נסע לאמריקה וקיבל רבנות לכמה שנים. היו לו ארבעה גיסים - אחיה הצעירים של הסבתא - שגרו לפני כן באמריקה, והם עברו לגור בטכסס. הסבא לא מצא את מקומו שם, והוא נסע לניו-יורק, שם היו כמה גדולים כמוהו.

לאחר ארבע שנים של שהייה בניו-יורק, הוא החליט לעזוב את אמריקה. למעשה, הוא ברח משם באישון לילה. באיזור ברונזויל גרו יהודים רבים, והייתה לו שם משרת רבנות חשובה. בעלי הבתים החזיקו אותו בכוח, כדי שלא יעזוב את המקום.

וכה היו דבריו של הסבא, כשחזר לליטא:

ראשית, הוא כינה את אמריקה: "הטריפה אמריקה", שאף האבנים באמריקה הם טרף. כך הדגים במשלו: "אם במשך מאה שנה תגדל אמריקה בתורה וביראת שמים, ואירופה חס ושלום תרד לתחתית - עדיין לא ייפגשו. עדיין תעמוד אירופה למעלה מאמריקה". והסבא המשיך: "איני רוצה בשום אופן, שנכדיי יגדלו באמריקה הטריפה".

גיסיו של הסבא היו יראים ושלמים. דור שני עוד החזיק מעמד, אך דור שלישי ורביעי כבר החלו להתערב בגויים. הסבא שב מאמריקה מזועזע. הוא חזר ללמוד תורה כמקודם ולעבוד את ה' בכל כוחו.

דרשותיו של סבא

בנוסף על היותו פוסק בהלכה בכל חדרי התורה, היה דרשן עצום. כל מדרשי חז"ל היו סדורים בראשו כבתוך קופסא. את דרכו בקודש קיבל מרבותיו, גדולי עולם מהדור הקודם, ועל בסיס איתן זה בנה את מאמריו. כל כתביו וחידושי תורתו היו מונחים בארגז עץ, שמורים בביתו, אך בגטו הכל נעלם.

סיפר לי הרב לפין זצ"ל, חתנו של הרב מישקובסקי זצ"ל, שבזמן מלחמת העולם הראשונה, היה הסבא בגלות בעיר מינסק. הוא דרש בצורה נפלאה, והיה ביכולתו לדרוש במשך ארבע שעות ללא הפסקה, כשאיש אינו עוזב את האולם באמצע דרשתו. הוא, הרב לפין זצ"ל, בתור נער היה רץ לשמוע את דרשותיו של הסבא הגאון רבי משה לייב כגן, ולהתבשם מתורתו.

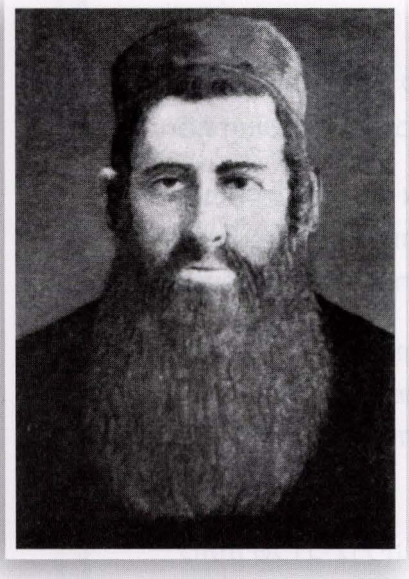
הסבא חיבב מאד את גאון הדור רבי אליעזר גורדון, שהיה ראש ישיבת טעלז ורבה

של העיר טעלז. הסבא היה אומר על הגאון מטעלז, שמלבד גאונותו העצומה, היה הגאון מטעלז אוהב התורה הגדול בדורינו. בשל חיבה זו היה הסבא יוצא מפעם לפעם לעיירות מסביב לקובנה ומשיג תרומות לישיבת טעלז. זאת היה עושה בעזרת דרשותיו. כפי שכבר כתבתי הגאון ר' יוסלה למד עשרות בשנים יום ולילה, בחברותא עם הגאון ר' אליעזר גורדון בבית המדרש ה"נוויזר" בקובנה.

פגיעה בכבוד תלמיד חכם - עונש מיידי

בעיירה ינובה, הרחוקה כעשרים ק"מ מקובנה, גרו אלפי יהודים. ינובה היתה עיר מלאת תלמידי חכמים. עיר שהבחורים שיצאו ממנה מילאו את הישיבות הגדולות בליטא. בינובה היתה ישיבה קטנה, אחת מהישיבות המצוינות בליטא, ופרנסת התושבים היתה מתעשיית רהיטים שהיו משווקים לכל ליטא.

הסבא היה נוסע עם עגלת איכרים פשוטה לעיירה, והיה דורש על חשיבות קיום הישיבה בטעלז ועל הזכות בנתינת תרומה להחזקת הישיבה. רב המקום היה אחד מגאוני הדור, וכשהגיע סבא, הזמין רב המקום את הציבור לבית הכנסת הגדול לשמוע את דרשתו של סבא. בית הכנסת התמלא מייד באנשים, ואף הרב בא לשמוע את דרשתו של סבא, כדי לכבדו. באחת הפעמים, ברגע שסבא החל לעלות על הבימה ולדרוש, קם אחד מה"משכילים" והחל להפריע לו. הוא דיבר בעזות פנים נגד סבא ונגד בני ישיבות, וגינה את עולם התורה.

רבי חיים יצחק שילמאן זצ"ל
רבה של ינובה

רב המקום החוויר מעזות פניו של ה"משכיל" כלפי סבא, רבה של "ההר הירוק", שהיה ידוע כאחד מגדולי ישראל, וכבר בצעירותו היה חבר בבית דינו של גאון הדור, רבי יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה.

רב המקום ניסה להוציא את החצוף מבית הכנסת, אך הדבר לא עלה בידו. הוא ביקש מסבא להישאר על הבימה, והוא כבר ידאג לסלק את ה"משכיל" עז הפנים בעזרת הגבאים.

אבל סבא ירד מהבמה ואמר לגאון רבה של ינובה: "איני צריך לדאוג לריבונו של עולם. הוא ידאג לעולמו, לעולם התורה, וכשם שקיבלתי שכר על הדרישה, כן אקבל

שכר על הפרישה". וכך נפרד בכבוד מרבה של ינובה. הסבא עלה על עגלה פשוטה ושב לקובנה.

אולם הסיפור לא הסתיים. השלכותיו מעמיקות את הידיעה, כי יש דין ויש דיין.

אותו "משכיל" עז פנים, איבד לפתע את הכרתו וכל גופו הזדעזע מהתכוצויות. הוא היה צעיר לימים, וחבריו הבינו מייד את סיבת המחלה הפתאומית - הפגיעה בכבודו של סבא. לכן לקחו חבריו מונית, ובעבר היתה זו הוצאה יקרה ביותר, ונסעו לקובנה לחפש את הסבא, רבה של "ההר הירוק", ולבקש ממנו מחילה. כפי שכתבתי, הסבא נסע בעגלה פשוטה, והם הגיעו אל קובנה בטרם הגיע סבא.

כשהגיעו לביתו, אמרו להם שסבתא נמצאת בחנות הצבעים שלה בעיר, והם פנו מייד לחנותה. באותה שעה, היה אבי בתוך חנותה של סבתא - (חנות צבעים לצביעת בגדים). חנותם של הוריי היתה סמוכה לחנות הצבעים של סבתא.

הם סיפרו לסבתא את המעשה ואמרו כי הם מחפשים את הסבא, כדי לבקש שימחל לאיש שפגע בו, שעדיין צעיר הוא, וכבר שוכב גוסס. אותם אנשים ביקשו, שהסבא ישוב לדרוש בינובה בשביל הישיבה. הם אף הבטיחו, כי איש לא יעז להפריע לו בדרשתו, וכי ידאגו שיבואו רבים לדרשתו ושייתרם כסף רב לישיבת טעלז.

למרות זאת, הסיפור לא הסתיים טוב. עד שחזר הסבא את עשרים הק"מ בעגלתו, מת האיש שפגע בסבא.

סיפור זה סיפר לנו אבא, שהיה נוכח במקום בשעת המעשה. (יסוד גדול היה בליטא, שמלמד רבות על טיבה של זו: מעולם לא סיפרו מעשה כלשהו, עד שבירורו אודותיו, חקרו את הסיפור ואימתו את נתוניו).

בחצר ביתנו גר הגאון הצדיק רבי גדליה דסלר מקלם. סיפר לי בנו, הצדיק רבי שמחה זיסל דסלר, מגדולי תלמידי טעלז, שכשהיה שב לחגים מטעלז, היה אביו הגאון מזהירו מהקפדתו של הסבא, שהקפדתו סכנה גדולה היא, ממש "הולכים מהעולם".

כוונתו של רבי גדליה דסלר הייתה, שמא יאמר בנו את תורתו לפני הסבא, והסבא ידחם במשהו, ואז יש חשש שבנו לא ייזהר מספיק בכבודו של גאון עצום זה ועלול להביאו לחלישות הדעת, המביאה לידי הקפדה.

"היזהרו בתלמידי חכמים, שלחישתם לחישת עקרב". (אבות)

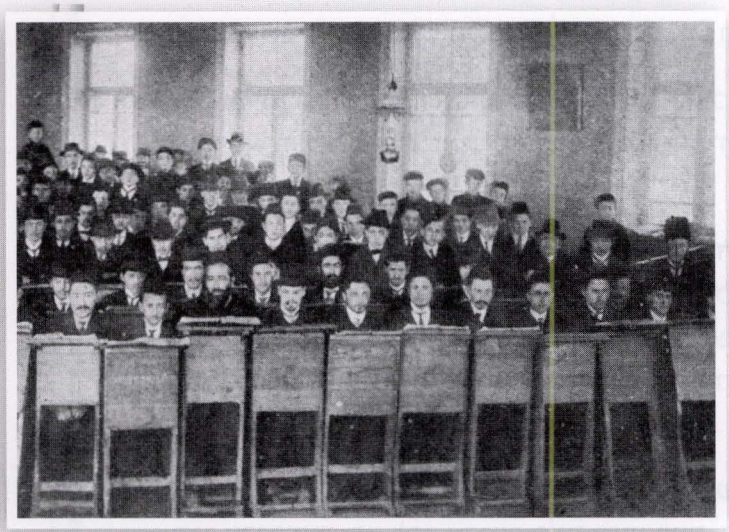
הסבא אהב בני תורה כנפשו ממש, ובפרט את אלה הלומדים בישיבת טעלז. כשבן דודי, הרב הגאון רבי חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, היה חוזר ב"בין הזמנים" מהישיבה דטעלז לביתו שבלזדיי, היה עובר תמיד דרך קובנה, כדי לבקר את אבי, שהיה האח הצעיר של אביו.

בנין ישיבת טעלז

הסבא היה גר בביתנו, וכשבא בן דודי, היה הסבא מבקש ממנו שיגיד דבר תורה ששמע בטעלז (בן דודי היה אחד מהמצוינים בישיבת טעלז). כשהיה אומר חידושי תורה מטעלז, היתה שמחתו של הסבא גואה, ואושר אמיתי היה נסוך על פניו.

מכיוון שסבא היה משותק ברגליו, כבדה עליו ההליכה. לכן היה יושב במרפסת דירתנו והוגה בתורה. פעם עברה לפני סבא שכנה, אשה נשואה, שראשה היה מגולה. כשהבחין בזאת סבא, הוא שאל: "חצופה, כיצד מעיזה את לעבור לפני בלי כסוי ראש?" ולאחר ימים ספורים מתה האשה.

לומדי ישיבת טעלז

מקרה נוסף שהיה בחצר

שלנו. בשל מחלתו של סבא, התעוותו פניו ונראו משונות מעט. אנחנו לא הבחנו בכך, בשל אהבתנו הגדולה אליו. סבא אף הוא לא ידע כיצד נראות פניו, הודות לשקיעתו בתורה.

ילדה אחת, ביתו של אחד השכנים, צחקה למראה פניו של סבא כאשר ראתה אותו, וניסתה לעוות פניה כלפי סבא. גם הילדה הזו נפטרה.

מן השמים הראו לכל, שהמזלזל בכבודו של סבא, מקבל עונש מיידי מן השמים.

כנכדיו, רצינו תמיד להתברך מברכותיו. כי מי שקיבל ברכה - היה מאושר מאוד. אחי רפאל עזר לסבא להניח תפילין בהיותו חולה. פעם אחת, לאחר הנחת התפילין, קיבל ברכה מסבא. אחי אמר, כי הוא מרגיש שהברכה מלווה אותו כל ימי חייו, וכי הוא שרד מהמלחמה בזכות ברכתו של סבא.

בניו ובנותיו של סבא

לסבא, הגאון רבי אריה לייב כגן זצ"ל, היו ארבעה בנים ושתי בנות. בניו למדו בישיבת סלבודקה "כנסת ישראל".

בנו הגדול של הסבא, אחיה הבכור של אמי, היה הרב יוסף, והוא היה בחיר בניו. הסבא חשב כי הוא זה שימלא את מקומו ברבנות. הוא היה אדם מושלם.

לפני מלחמת העולם הראשונה הוא נאלץ להתייצב כחייל בצבא הרוסי, ובשום אופן לא הצליח למנוע זאת. חיי הקוזק בצבא הרוסי והצארי היוו גזירה קשה מאד ליהודים.

דודי רבי יוסף התחיל לענות את עצמו. הוא ירד במשקלו עד שנראה כמו שלד אדם. הוא עינה את עצמו בעינויים נוספים, ולצערו הגדול של הסבא ושל המשפחה - הוא נפטר בבחרותו. מאותו מקרה מזעזע, לא נתן הסבא לנהוג כך יותר. הוא השגיח שהנכדים יקבלו את האוכל המזין ביותר, ובימי הקיץ שלח אותנו למקום אווירי ביערות.

בתו הגדולה של סבא היתה מרת חיה שרה. היא נישאה לבחור מיוחס מאנגליה, הרב צבי זוסמן. היו להם ארבעה בנים ושתי בנות. חלקם הספיקו להינשא לפני שנטבחו בתחילת המלחמה.

בבית אמרו על דודתי, מרת חיה שרה זוסמן, שהיא בעלת רוח הקודש. אהבתי מאד את הדודים זוסמן, וביתם היה ביתי השני. בנם הצעיר היה בגילי ואנו חיינו כמו אחים. דודתי הצדקנית היתה מסבירה לי את גודל מעלת התפילה, בפרט בתפילת "שמונה עשרה". הייתי ילד קטן, ורק אז התחלתי להתפלל. היא הסבירה לי את ברכת "רצה" ו"מודים". טעם זה נותר בפי במשך כל חיי.

אמי היתה הבת השנייה, והבן השני היה הרב רבי שבתאי כגן.

דודי, רבי שבתאי כגן

דודי הקדוש היה משתתף כל ערב בשיעורו של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין, בעל הספר "דברי יחזקאל". כפי שכתבתי, כדי להשתתף בשיעור ולהבין את תוכנו, היו צריכים להיות תלמידי חכמים גדולים, וכזה היה דודי.

אבא אמר על דודי, שהוא היה קנאי גדול. אם היה רואה בביתו דבר מה שלא היה מקוים כציווי התורה - הוא היה מסוגל לקחת אף כלי יקר ולשברו, וזאת כדי שידעו מה רב ערכו של ציווי ד', ללמד את בני הבית שאין לנהוג כך.

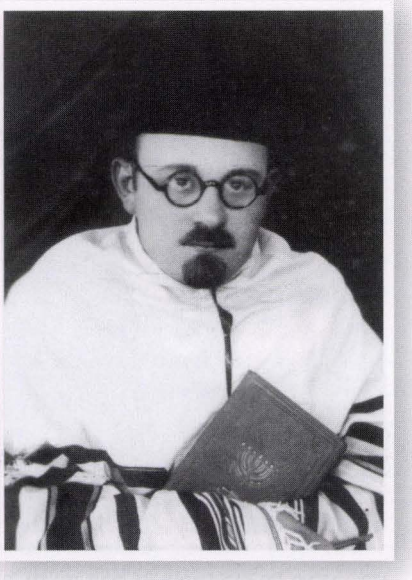
בני המשפחה. מימין: ר' אליהו כגן, אבי המחבר, ר' אליהו רבל, ר' שבתי כגן ור' מרדכי כגן

סבא וסבתא היו גרים אצלנו, ודודי הגיע לבקרם יום יום. לעיתים היה בא עוד לפני התפילה, כדי לראות אם הם זקוקים לעזרתו. ביתנו היה בית שני לדודי, שהרי פעמים רבות היה נכנס לשמש את הוריו. הוא היה דודי האהוב, תלמיד חכם, ירא שמים ומתמסר לצרכי הכלל במסירות אין קץ, כשתמיד נראה חיוך על פניו.

לפרנסתו היתה לו חנות גדולה לממכר חליפות ומעילי חורף, ברחוב וילנוס מול ארמון הנשיא.

הוא הועלה על המוקד בשבוע הראשון לפרוץ המלחמה. הכמרים הליטאים כלאו אותו במנזרם והסכימו לשחררו, בתנאי שיכפור באמונת ישראל, או לכל הפחות יאמר כי אינו חפץ להיקרא יהודי. אך הוא קרא במלוא כוחו: "אני יהודי, ואמות על קידוש ה'. איני פוחד מכם בשום אופן. לא אכפור באמונתי ולא אבגוד בריבוני". והם רצחוהו ללא שהיות, הי"ד.

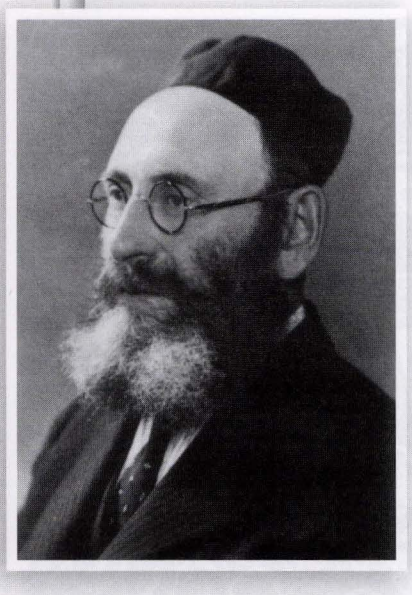
היו לו שני בנים: הראשון, הבחור הקדוש יוסף, שנהרג באקציה של האינטליגנציה ב"פורט הרביעי" שבקרבת העיר פנומה. אקציה זו, היתה האקציה הראשונה בגטו, ומנתה חמש מאות איש. הבן השני, הנער הקדוש ישראל, נהרג ב"פורט התשיעי", הי"ד.

ר' אהרן זוסמן ז"ל

הבחור שמעון זוסמן הי"ד

רבי צבי זוסמן הי"ד

דודתי, מרת יהודית, נספתה במחנה בשטוטהוף, ושתי בנותיה ניצלו. הגדולה, רבקה, נשואה וגרה בחדרה, היא זכתה להקים בית בישראל. הבת השנייה, מרת פרידה - שנפטרה לפני מספר שנים - היתה גרה כל השנים באמריקה, ואף היא זכתה להקים משפחה.

לסבא היה בן נוסף, בשם רבי מרדכי כגן, שהחל להתפלל בבית המדרש של חב"ד בקובנה.

לרבי מרדכי היו שלושה בנים ובת. שניים מבניו, יוסף ואליעזר, נפלו במלחמה בצבא הרוסי, בדיביזיה הליטאית, שרובם היו יהודים. בנו הקטן שמעון מת ברוסיה מדיזנטריה. בתו שרה נותרה וזכתה להקים בארץ דור המשך. דודי רבי מרדכי נהרג במחנות ביום השחרור, ל"ג בעומר. הדודה פרומה נפטרה ברוסיה.

ידידיו של סבא

הסבא היה גאון עצום בתורה ושלם במושגים של הדור הקודם. בבחרותו הוא למד באיישישוק, בכולל המפורסם של גדולי עולם. לסבא היתה חבורה קדושה, בני החבורה שהו כל הזמן ביחד ולמדו באיישישוק.

אחד מהמיוחדים בחבורה היה הגאון רבי לייבלה רובין, רבה של וילקומיר, חותנו של הגאון הרב שלמה כהנמן, רבה של פונוב'ז. השני היה סבא, והשלישי היה הגאון רבי שמואל חיים יאנצ'וק, הרב של בית כנסת "החייטים" שבו התפללנו. הוא אף החזיק עם חתנו ישיבה בבית כנסת "עץ חיים", והיה מו"ץ בקובנה בעיר העתיקה שם גרו אלפי יהודים.

הגאון רבי לייבלה רובין

רבי לייבלה רובין היה גאון עצום ונקרא "רבי לייבלה וילקומיר מאיישישוק". הוא היה רבה של העיר וילקומיר (העיר וילקומיר נחשבה לאחת הערים הגדולות בליטא). גרו בה אלפי יהודים. בוילקומיר היתה ישיבה קטנה, בה למדו במשך

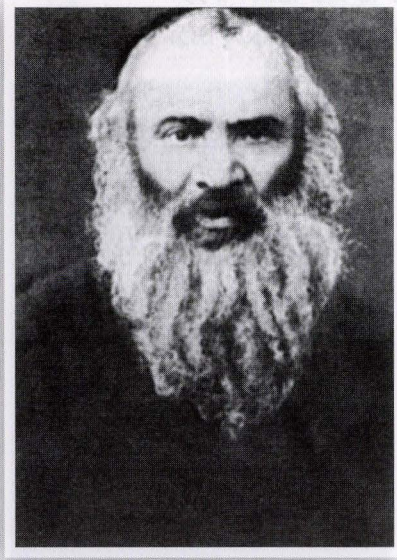

תמונת מחזור - ישיבת פונביז' בליטא

חמש שנים, ומשם המשיכו לישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה. היתה זו אחת הישיבות המצוינות בליטא. ראשי הישיבה היו מגדולי ישראל.

הגאון רבי לייבלה היה מפורסם כאחד מגדולי הדור. צדיק יסוד עולם היה, וכל דבר שיצא מפיו התקיים. הסיפורים עליו רבים.

הדבר היחיד שאני זוכר מהיותי ילד בן שלוש, לאחר שעבר הסבא רבי משה לייב אירוע מוחי וכמעט לא הלך ברגליו, ורוב הזמן למד בבית - הגיע הגאון רבי לייבלה מוילקומיר לקובנה לבקר את סבא, לקיים מצוות "ביקור חולים". את שמחתו של הסבא לא ניתן לתאר. הסבא הושיב אותי על ברכיו, והם שוחחו ביניהם. הגאון רבי לייבלה היה בגובה בינוני, נעל ערדליים של עור, שנקראו בליטא "שטיבל". הוא שפע שמחת חיים והיה חביב מאד.

רבי לייב רובין זצ"ל אב"ד ווילקומיר

הוא שאל אותי שאלה כלשהי, ואני השבתי לו. תשובתי מצאה חן בעיניו, והוא צבט את לחיי בחביבות. כפי הנראה, הגאון רבי לייבלה רובין נפטר בשנת תרצ"ד או תרצ"ה.

כשהוא נפטר, החלטנו לא לגלות לסבא על דבר הסתלקות חברו, שהיה קשור אליו בכל ליבו. חששנו שהדבר יזיק לבריאותו.

מעשה נורא ארע בעת פטירתו. בליל שבת שבו נפטר רבי לייבלה, ישבנו סביב שולחן השבת כל בני המשפחה: אבא, אמא, ארבעת האחים ואורחים נוספים. סבא נעמד לקדש על היין. הוא לקח את הכוס בידו והחל לאמר "ויכולו". הוא הביט ביין שמילא את הגביע ולא המשיך, אחר כך הניח את הגביע בצלחת ואמר לכולנו: "גילו לי עכשיו מן השמים, שהשבוע נסתלק לעולמו רבי לייבלה. מדוע העלמתם ממני את הדבר?" עצבות גדולה נפלה עליו. כה קדוש וטהור היה הסבא, הגאון רבי משה לייב כגן, שלא יכולנו להעלים ממנו דבר.

היה הסכם בין בני החבורה, שאם מישהו יסתלק מהעולם, הנותרים מהחבורה צריכים לעשות תיקון לנפטר, לדוגמא: ללמוד לזכרו את כל הש"ס בתוך השנה, ודברים נוספים שאינני זוכר.

זכורני, שבבית אמרו בשם סבא, שעל שני גדולים היה מדבר בפחד ובסילודין והיה רועד בכל גופו בשעה שהזכיר את שמם: כאשר הזכיר את הגאון הצדיק רבי חיים סטויסקר, אביו של הגאון הרב חזקיהו מישקובסקי זצ"ל, שלמדו יחדיו באיישישוק, וכן את הגאון רבי זעליג ראובן בנגיס, רבה של העיר קלווריה בליטא, שהחשיבוהו כגדול הדור. סבא היה אומר תמיד, שרב בישראל מוכרח להיות בקיא בכל התורה כולה, כמו הרב בנגיס זצ"ל.

הרב זעליג ראובן בנגיס זצ"ל

זכור לי סיפור שסיפר לי הגאון רבי זליג ראובן בנגיס: פעם נסע ברכבת יחד עם הגאון רבי לייבלה וילקומיר. כשנכנסו לקרון, ביקש רבי לייבלה מהגאון הרב זעליג ראובן בנגיס, שיעלה בפניו קושיה קשה, שבמשך הנסיעה יוכל לעיין בה ולתרץ אותה. הגאון הרב בנגיס שאל קושיה קשה מאד. חלפו מספר דקות, וכבר עלה התירוץ בידי הגאון רבי לייבלה. אז פנה אל הגאון הרב בנגיס ואמר לו: "אני דחיתי את קושייתך, ועכשיו תחשוב כל הדרך לדחות את התירוץ שלי".

רבי זעליג ראובן בנגיס זצ"ל

כאשר עלה הרב בנגיס לארץ, הוא נהיה לגאב"ד של ה"עדה החרדית".

לאחר המלחמה, כשזכיתי לעלות לארץ ישראל וללמוד בישיבת חברון, באתי אל הרב זעליג ראובן בנגיס, וסיפרתי לו מהו מקום מוצאי. כששמע שאני מקובנה ושעברתי את המחנות בגרמניה, הוא קיבל אותי בחביבות רבה. מאז הייתי בא אליו תדיר, כבן הבא לבקר את אביו. כל השאלות שהתעוררו אצלי, הייתי מביאן לפניו והוא היה משיב עליהן. הוא היה מספר לי על גדולי ישראל בליטא, ומצטער אני על שלא רשמתי את סיפוריו.

התחלתי ללמוד "יורה דעה" ורציתי לקבל ממנו הסמכה לרבנות, אך לצערי הגדול, הרב בנגיס נסתלק לבית עולמו לפני שהספקתי להיבחן.

פטירת הסבא רבי משה לייב

בשנת תרצ"ז נפטר הסבא, הגאון רבי משה לייב כגן, רבה של "ההר הירוק". הלוויתו היתה רבת משתתפים, הלוויה שקובנה לא תשכח. אלפי אנשים הלכו אחר הארון. בית הקברות היה רחוק מספר ק"מ מהעיר, ולמרות זאת, האנשים נשאו את הארון בידיהם כל הדרך.

הספדים גדולים נאמרו בהלוויה ו"ביום השלושים". עד היום אני זוכר את משא ההספדים, ובפרט של מגידי מישרים דקובנה. בזמן זה קיבל אחי הבכור - רבי יוסף ז"ל, שהיה נער בן שש עשרה - מכה ברגלו. מכה זו היתה תרופתו ממכותיהם האכזריות של הגרמנים. תודות לאותה מכה, זכה אחי להינצל בחסדי ה' מהמלחמה.

נסיעת אחי, רבי יוסף, לשוויץ

באותה תקופה היתה ליטא מדינה קטנה, והידע הרפואי שבה היה דל בהשוואה לרפואה המתקדמת בעולם. לא שמענו אז על רופא אורטופדי. הרופא הכירורג היהודי, ד"ר זכרין, שהיה מפורסם בליטא, טיפל באחי.

אחי היה מוכרח לשכב, אסרו עליו ללכת. כל מספר ימים היה בא הרופא לביתנו ובודק אותו. הוא היה בודק, מקבל דמי ביקור, כמאה ליט, אך לא חידש דבר בנוגע לחוליו של אחי.

באחת הפעמים גיבס ד"ר זכרין את רגלו של אחי, ומשעבר זמן והרגל לא נרפאה, חתך את הגבס והסירו. לעיתים תכופות היה משנה ומחליף שיטות רפוי. זכורני, שפעם אף הביא הרופא כסא, שאליו היו מחוברות נורות כחולות רבות, שמטרתן היתה לחמם את רגלי אחי.

ניתן היה לראות בבירור כי ד"ר זכרין לא ידע מהי מחלת אחי. שאר בשרינו, ד"ר לייבל קלווריסקי, סיים את לימודי הרפואה באירופה ושלח צילומים מהרגל הפגועה לקבלת דיאגנוזה. הוא שלח זאת לרופאים משוויץ ומריגה, ונס נעשה לאחי, שהפרופסור האורטופד מריגה הגיע לקובנה, ומשראה את רגלו, קבע שמכתו אינה שבר, אלא הזנחה רפואית, ויש לשלחו מייד לשוויץ.

שכננו רבי שמחה זיסל דסלר, בנו של הצדיק רבי גדליה דסלר, למד בישיבת

טעלז והיה אחד הבחורים החשובים בטעלז. הוא חלה ברגלו ונסע לריפוי בשוויץ, וסייע לנו במציאת מקום הריפוי. אחותו, האשה החשובה מרת דבורה - שמאוחר יותר נישאה למורי הרב הולשטיין מטעלז - ביקרה לפני כן בשוויץ, ואבא ביקש ממנה שתלווה את אחי, מאחר שהיא מכירה את הדרך ומדברת בשפות רבות. היא הסכימה לנסוע כדי לבקר את אחיה שם, ואבא קנה כרטיסים.

בברלין היה צריך להעביר את אחי מרכבת לרכבת, אולם הוא לא היה מסוגל לעמוד על רגליו. המלווה, מרת דבורה, הזמינה רכב של "הצלב האדום" בשוויץ, שהיו ניטרלים, כדי שיעבירו את אחי מרכבת לרכבת. הנאצים כבר שלטו בגרמניה, ועוד היו יחסים טובים בין הגרמנים לבין ממשלת ליטא, אולם ליהודים לא היתה אפשרות לעבור בגרמניה.

היה זה נס גדול מן השמים. אחי ניצל מידי הגרמנים, בכך שבשנות המלחמה הוא שהה בשוויץ. אבא בחר לאחי את המקום הטוב ביותר לריפוי, ומייד כשהגיע לסניטוריום, הורידו לו את הגבס. אחיה של אמי, הקדוש רבי אליהו דוד כגן, שלט בכל השפות של אירופה. הוא התכתב עם הפרופסור המטפל באחי ואף שוחח עמו בטלפון. לאחר שנה חלה הטבה ניכרת במצב רגלו של אחי.

בינתיים כבשו הרוסים את ליטא, ודודי, בעזרת קשריו הטובים עם השגרירים, העביר כסף לשוויץ, לריפוי אחי. דודי שלט בשפות רבות בצורה מושלמת: באנגלית, בצרפתית, ברוסית ובגרמנית. דודי הוזמן לכל מסיבה שנערכה אצל השגרירים. הוא היה אדם אינטליגנטי מאד ושימש כמתרגם. על ידי כך היו לו קשרים עם אישים שונים והתאפשר לו להעביר את הכסף.

קיבלנו מכתב מהפרופסור המטפל באחי. הוא כתב שמצבו השתפר מאד, ובקרוב יבריא, אך יש שתי אפשרויות להמשך: או להמשיך את הטיפול שקיבל, והוא יצטרך לשהות שנה נוספת בסניטוריום, ואז יבריא לגמרי, או לערוך ניתוח. הפרופסור דרש בעבור הניתוח חמשת אלפים פרנק שויצרי, ומדובר היה בהון רב.

אבא אמר, כי במצב מלחמה שכזה אין הוא בטוח שיוכל להעביר כסף בעבור השהייה בבית החולים. הוא החליט לבחור בניתוח. אבא לא רצה להותיר את אחי במצב חולני, שיסבול ויצטרך לבריות.

הפרופסור ניתח, ואנו הספקנו להעביר את הכסף. בשעת הניתוח היה דודי בקשר טלפוני עם הפרופסור. לאחר שעה, כשהתעורר אחי מהתרדמה, ביקש הפרופסור שידבר עם אבא בטלפון. אחי הבריא, אך לא יכול היה לכופף את הרגל. כשאחי

נרפא לגמרי, הוא רצה לחזור לליטא, אבל אבא לא רצה בזאת. אני זוכר את המילים שאמר: "שלושה בנים יש לי אצל הרוסים, לפחות שבן אחד יהיה מחוץ לאזור שליטתם".

אחי רצה מאד לחזור הביתה. הוא קנה כרטיס טיסה משוויץ לקובנה, אך אבא צלצל אליו ואסר עליו לצאת משוויץ, למרות הגעגועים והקשיים האחרים.

ואכן בחסדי שמים הוא ניצל ולא עבר את הגהינום וההשמדה שסבלנו מהגרמנים בעת המלחמה. כשהיינו בגטאות ובאקציות, שמח אבא, שלפחות בנו בכורו זכה להינצל מכך, וזו היתה נחמתו.

אחי ר' יוסף ז"ל בתקופת שוויץ

אחי הבריא לחלוטין ונכנס ללמוד בישיבת הרב בוצ'קו במונטריי. שם בכשרונותיו המעולים. היה לתלמיד חכם גדול. בינתים נתווספו לישיבת מונטריי בחורים תלמידי חכמים, ושם מצא אחי היקר את מקומו ולמד בהתמדה עצומה יום ולילה. השוויצרים לא יכלו לשלוח אותו משוויץ מאחר שהייתה ברשותו ויזה לצורך ריפוי. כך ניצל אחי הבכור וזכה להקים דור לתפארת. יהי זכרו ברוך.

נסיעתו של אחי לשוויץ שברה את רוחנו, אחיו הצעירים. הוא היה האח הגדול, זה שתמיד הגן עלינו בכל עניין ולו הקטן ביותר היינו פונים אליו ומבקשים עצתו. פתאום הפך הבית להיות ריק. אחי הגדול ממני, רבי דוב, למד אז בישיבת וילקומיר.

בבית נשארו רק אחיי - דוב ורפאל שיחי'. כך התחלנו להתרגל למצב החדש. יום שבו הגיע מכתב משוויץ היה יום חג בעבורנו. כל הבית נסוב סביב הדאגה לשלום אחי שבשוויץ.

סבתא מלכה רייזה כגן

הסבתא מלכה רייזה הגיעה ממשפחת רבל. אביה היה רבי זאב רבל. סיפרו, כי אביו של רבי זאב הגיע מהעיר שטראסבורג, שם שימש בתור "יהודי החצר"

הסבא הרב קלוורסקי ז"ל

של הקיסר נפוליאון (עד היום יש בשטראסבורג יהודים הנושאים את השם "רבל"). הוא אף ליוה את צבא נפוליאון במלחמה ודאג להם למזון. משהגיע לאיזור פילוישוק וראה את המקום המבורך, את אנשי התורה של ליטא - ביקש מהקיסר שישחררו מתפקידו משום שרצונו להתיישב באיזור זה.

הקיסר מילא את רצונו. אביו של רבי זאב רבל שירת את נפוליאון במשך שנים רבות והיה נאמן לו. הקיסר אף נתן לו אדמות רבות באיזור זה.

בנו, רבי זאב, המשיך לעבד את האדמות ונישא לסבתי, מרת פרידה, בת למשפחת קלוורסקי המיוחסת. נולדו להם חמישה בנים ושתי בנות. הסבתא מלכה רייזל היתה בתו הבכורה של רבי זאב רבל, והסבא רבי משה לייב נשא אותה לאשה.

משפחת רבל באמריקה

לסבתא הרבנית מלכה רייזל, היו חמישה אחים, שארבעה מהם נסעו לאמריקה. לפני מאה שנה, וגרו בעיר אלפסה שבמדינת טכסס. שם גדלה המשפחה והתרחבה עד מאד.

סיפרו על הסבתא פרידה, כי כאשר נפטר בעלה, ר' זאב, והמשפחה נסעה לאמריקה, רצתה להצטרף אליהם. היא נסעה עם האונייה לנוילינס, ומשם נסעה ברכבת אליהם. היא לא הסכימה ללון עד שתראה את שוחט המקום, וכשהראו לה אותו הוא לא מצא חן בעיניה, והיא אמרה שאינה נשארת ללון שם אף לילה אחד, ושבה מיד לליטא.

אביה של סבתא מלכה רייזל נפטר בצעירותו. הסבתא היתה האחות הבכורה, והיא עזרה לגדל את כולם. האח הצעיר, דוב בערל, היה מסור ביותר למשפחה. במשפחה אמרו, כי כאשר הוא נולד, אחותו - סבתנו - היניקה אותו. הוא חש קרבה רבה לסבתא. לאחר מלחמת העולם הראשונה לקח את בנו הצעיר לליטא

כדי להראות את משפחתו בעיקר לאחותו. הוא הותיר צוואה, שאם יוצאי חלציה קקו פעם לעזרה - יש לעזור להם ככל האפשר.

לאחר מלחמת העולם השנייה, לאחר שזכינו להינצל מהגרמנים והגענו שבורים ורצוצים לאיטליה - נזכר אבא מהדוד דוב בערל מטכסס. שלחנו מכתב ללא כתובת, רק שם העיר "אלפסה" הופיע על גבו. לאחר מספר ימים הגיע ממנו מכתב תשובה. שבו הוא רק ביקש לדעת לאיזה בנק הוא יכול לשלוח לנו את הכסף, מבלי לשאול מי נשאר בחיים.

לאחר שהגענו לארץ בני הדודים ממשפחת רבל היו באים לבקר את אבא, אף שלא יכלו לדבר איתנו, כיון שידעו רק אנגלית, הם היו יושבים במשך שעות ומתבוננים באבא. הם ידעו שאנחנו ממשיכים את פאר המשפחה.

פעם אחת בא לביקור בן דודי. הוא היה רופא מפורסם בטכסס. לאשתו היתה משפחה גדולה בארץ והם עשו להם מסיבה. גם אותנו הזמינו למסיבה, כשהגענו התיישב בן דודנו - הרופא המפורסם - לצידנו. הוא לא הצליח להחליף עמנו מילה. אך הוא עזב את כולם והסתכל עלינו. כשניגשה אליו אשתו הבת דודה, מהנדסת מפורסמת, ושאלה אותו מדוע עזב את כולם.

הוא ענה לה: "איתם יש לי שפה משותפת - שפת הלב. זה חשוב לי יותר מהדיבורים והשיחות עם כל ידידיי. הם-הצביע עלינו הקרובים לליבי, הם היקרים לי ביותר

משפחת רבל מטכסס הינה משפחה גדולה. פעם בשלוש שנים נהגו להתאסף בבית מלון ושהו בו במשך שבוע שלם, כדי שהדורות הבאים יכירו את קרוביהם, בני משפחת רבל.

ביום מן הימים, הם רצו להגיע לארץ ולהזמין גם אותנו לשבוע של שהייה בבית מלון. הכל כבר היה מוכן: התאריך, המקום. ולפתע נודע, כי אחד מבני משפחת רבל, דור רביעי, נישא לאשה לא יהודייה, ופגע בכך במשפחה המפוארת. מיד נפסקו הפגישות המשותפות, משום שאם קרה

אבי המחבר באמריקה עם בני משפחת רבל

מקרה כזה, אין מקום להתפאר עוד בשם המשפחה "רבל". (הסיבה העיקרית הייתה, שלא ידברו במפגשים על נישואי תערובת).

כיום נותק הקשר לחלוטין. הדור השני והשלישי הלכו לעולמם, ומלבד שם המשפחה של הדור הרביעי ואילך, אין לנו כל שייכות אליהם.

רבי חיים גורדון

הבת השנייה של ר' זאב רבל נישאה לגאון רבי חיים מאיר גורדון, שהיה תלמיד חכם עצום והתפרסם אחר כך בשל היותו גבאי בית מדרש הגדול בוילנה. קראו לו: "השמש הגדול של בית הכנסת הגדול". תפקידו העיקרי היה לערוך חופות וקידושין בבית הכנסת. לא היה אדם מכובד בוילנה, שלא ערך חופה וקידושין אצל הגאון הרב גורדון. כמו כן היה עורך דיני תורה, והיו מפקידים אצלו סכומים גדולים של נדוניה ושאר כספי נאמנויות.

כשמזכירים את העיר וילנה של פעם, מזכירים מידית את רבי חיים מאיר גורדון, כאחד מגדולי תלמידי החכמים בוילנה. הוא היה תמיר וגבוה ומראהו היה כשל גדול בישראל.

בית הכנסת הגדול בוילנה, הכיל אלפי מקומות ישיבה, ושם התפללו אף גדולי החזנים בעולם, סירוטה, הירשמן, והחזן העולמי משה קוסוביצקי. בית הכנסת הגדול היה קיים כארבע מאות שנה. היו בו עמודים עגולים שהחזיקו את הבניין. הם היו כה רחבים, עד ששני אנשים לא יכלו להקיף אותם בזרועותיהם. הגרמנים הרסו את חלקו, והרוסים סיימו להחריבו בהניחם כמות גדולה של חומר נפץ עד שבית הכנסת הגדול הוחרב עד היסוד.

כשכבשו הגרמנים את וילנה רצו כי בכל מקום הרב הראשי יהיה ראש היונדראט. הגיעו אנשי הגסטאפו אל הרב גורדון וביקשו שבתור הרב הראשי של וילנא יהיה ראש היודנראט

רבי חיים מאיר גרודון זצ"ל

רבי יעקב לזבניק הי"ד
"העילוי מגלובוקה"

ויקים את הנהלת הגטו. הוא ענה להם, שאכן יש לו מעמד רבני מכובד, אבל הרב הראשי הוא הגאון רשכבה"ג רבי חיים עוזר גרודזענסקי, שנפטר לפני כניסת הגרמנים לוילנה, וכן הרב רובנשטיין שנסע לאמריקה. אנשי הגסטאפו דרשו שהוא יהיה ראש היונדראט, והוא הבטיח להם, שייגש להנהלת הקהילה ויקימו מייד את הנהלת הגטו. הוא מסר זאת לועד הקהילה, והם טיפלו בהקמת הנהלת הגטו.

הגרמנים אספו פרטים אודות יהדות ליטא. הם ידעו שהרב גורדון הוא האישיות הבכירה ביותר בין רבני וילנה. לאחר מספר חודשים התנקמו בו אנשי הגסטאפו על שלא קיבל את המינוי של יושב ראש היודנראט. הם קראו לו, כביכול כדי להתייעץ עמו בענייני הגטו, לקחו אותו ליער הפאנער ורצחוהו.

דודי, הרב גורדון הי"ד לקח חתן לבתו הצעירה את פאר הישיבות, הרב יעקב לזבניק שקראו לו: "העילוי מגלובוקה". הוא היה תלמיד מובהק של הגאון רבי נפתלי טרופ מראדין. לאחר נישואיו למד אצל הרב מבריסק בכולל בבריסק.

בזמן כיבוש הרוסים הוא הגיע לביקור בקובנה. עולם התורה בסלבודקה ובקובנה נרעש מגאונותו ומייד הוכנס לכולל בסלבודקה. רבה של קובנה בעל "דבר אברהם" רצה שהוא יעבור על ספרו, חלק רביעי של "דבר אברהם".

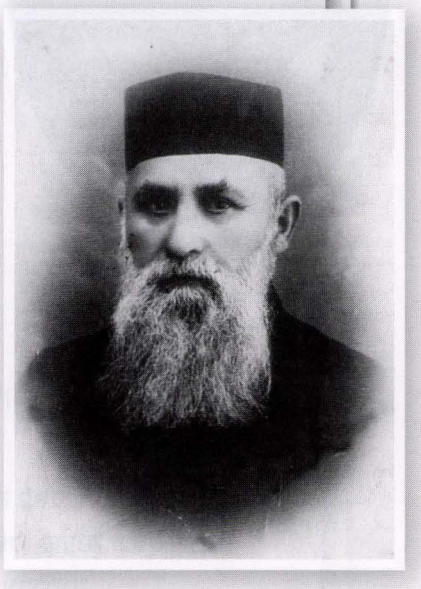
משני גדולי ישראל רעש עולם התורה בקובנה: מהרב חיים קריזויטה, שהיה בחור צעיר ובקיאותו היתה עצומה, ומהעילוי מגלובוקה - מלמדנותו האדירה. הוא היה מראשי הכולל של הגאון ר' חיים עוזר גרודז'ענסקי בוילנה. הגאון טיפח אותו ללא הרף. כמו כן. היה הוגה דעות בעיתונות החרדית בפולניה.

בליטא נשארה לסבתא האחות הצעירה, שנישאה לרב גורדון בוילנה. וכן אח צעיר. הקדוש רבי אהרן הירש. שנותר על אדמות המשפחה בעיר פילבישקי, שם היו למשפחה אדמות רבות של אלפי דונם, שהיו הטובות ביותר בליטא. הוא היה משכיר את השדות לאיכרים ליטאים. והם התפרנס. ילדים לא היו לו, וכשפרצה מלחמת העולם השנייה והגרמנים כבשו את ליטא, הם רצחו אותו ואת אשתו עם כל קדושי העיר פילבישוק. עצמותיהם קבורות בקבר אחים בפילבישוק הי"ד.

את הדוד הקדוש רבי אהרן הירש הכרתי כאשר ביקר פעם את הסבתא, אחותו הגדולה בביתנו שבקובנה.

רבי אברהם דוד רבל

לסבתא הרבנית מלכה רייזה היה אח נוסף ושמו היה רבי אברהם דוד רבל. כל ארבעת האחים עזבו את העיר פילבישוק ועברו לגור בעיר שאקי. רבי אברהם דוד רבל היה בכור האחים. סיפרו עליו, שהיה איש חסד כאחד מצדיקי הדור. בעבר בעיירות ליטא היה כביש ראשי עשוי מאבנים, ושאר הרחובות היו שבילי עפר. בזמן הגשמים הפכה כל העיירה לביצה גדולה. סיפרו על רבי אברהם דוד רבל, שאם היה חולה עני בעיירה שנזקק לרופא ולא היה לעני כסף לשלם לרופא ולתרופות. היה דודי הצדיק נושא את הרופא בזרועותיו ומביאו לחולה העני כיון שהרופא לא רצה ללכת בתוך הבוץ שהיה בשכונות העוני, ואף היה משלם מכיסו לרופא וקונה תרופות לחולה.

רבי אברהם דוד רבל זצ"ל

אני זוכר את תמונתו שהייתה תלויה על קיר ביתנו. הוא היה הפאר של המשפחה.גם הליטאים כיבדוהו על מעשיו הגדולים וקראו על שמו רחוב - רחוב רבליס בעיר שאקי.

גדלותה של הסבתא

הסבתא היתה צדקת גדולה. כפי שזכור לי בימי שני וחמישי היתה צמה. סידור "קרבן מנחה" היה אחוז תמיד בידה, היא התפללה שלוש תפילות ביום, והייתה אומרת תהילים ותחינות. אהבתי להקשיב לתפילתה הברורה. היא היתה מתפללת בקול רם, וכל מילה היתה כפנינה. בשבתות היתה לומדת את הספר "צאנה וראינה" על פרשת השבוע.

מעולם לא שמענו מפיה דיבור רע על הזולת, והצחוק לא היה ידידה הטוב. תמיד יכולת לראות על פניה רצינות של יראת שמיים ופחד הדין. בהיותי ילד,

כשהייתי בא אליה ומבטיח שכאשר אגדל אעסוק בתורה ואהיה לתלמיד חכם - אז הרשתה לעצמה הסבתא להעלות על פניה חיוך של אושר ולחבק אותי ולנשק אותי.

הסבתא לא הסכימה להנות מכספי ילדיה עד סוף ימיה, (כשעלתה על קידוש השם). היא התפרנסה ממכירת צבעים. היתה לה חנות קטנה, שגודלה היה כגודל של קיוסק. הסבתא ובנה, דודי הקדוש רבי אליהו דוד כגן, המשיכו להחזיק את החנות לממכר הצבעים סמוך לחנותנו.

הסבתא היתה מומחית גדולה בהתאמת צבעים. לצביעת בגדים היא נתנה לאיכרים הוראות שמירה ושימוש בצבעים. סוג הצבעים שלה היה הטוב ביותר בליטא, וזאת תודות לקשריו של דודי הקדוש, רבי אליהו דוד. צבע משובח - צבע שצובע בצורה אחידה, שאינו יורד בכיבוס ושאינו דוהה וכו'.

מכל ליטא היו באים איכרים, כדי לקנות את הצבע בחנות של סבתא. סבתא התפרנסה יפה מן החנות והעניקה לנכדים מתנות מכל טוב. אהבתה אלינו היתה ללא גבול.

בכל פעם שאכלה אצלנו, היתה משלמת את מחיר הארוחה. כל חייה עבדה בחנות ופרנסה את ילדיה, וכך אף הסירה את עול הפרנסה מסבא, שהגה כל חייו בתורה.

אהבתה לנכדיה לא ידעה גבול. מעולם לא שמענו ממנה נזיפה. הרגשנו שהיא אוהבת אותנו בכל לבה, ורק לנו שמורים "דברים טובים".

השמחה הגדולה שלנו הייתה, כשסבתא באה בקיץ לקלטובה, אז לא דאגה לחנות והתמסרה אלינו בחיבה עצומה.

סבא וסבתא בביתנו

בעבר מקובל היה, שההורים גרו בבתי ילדיהם. הסבא בחר לגור דווקא אצלנו, בשל חיבתו הגדולה לאבא ולאמא. את אבא אהב כנפשו, וכמים פנים אל פנים - אבא אהב את סבא מאד. הוא העריץ את עמקותו בתורה, גאונותו וצדקותו, על כן היה מכבדו בכבוד מלכים.

עינו הבוחנת של סבא ראתה הכל. הוא הבחין בהתמדתו של אבא, שהיה יושב

אחרי יום קשה ולומד עד שלוש לפנות בוקר, יורד לעומקה של סוגיה, משל היה בעולם אחר.

הדירה שבה גרנו, היתה קטנה ביחס לגודל משפחתנו. כפי שכבר כתבתי, אבא לא רצה לעזוב את המקום, כי חשש שמא יצא מכך הפסד לישיבה ב"בית התלמוד תורה" בקלם. בבניין זה היו דירות ששטחן היה כפול משטח דירתנו, ולמרות זאת דייריהן לא שילמו את המחיר שאנו שילמנו.

ומתוך דירתנו הקטנה, מסר אבא באהבה חדר גדול לסבא, לסבתא ולבנם, דוד נוסף שגר אצלנו. לאבא לא היתה כמעט פרטיות, אך מעולם לא שמעו טרוניה מפיו. להיפך. אבא נתן לסבא ולסבתא את התחושה שביתנו הוא ביתם, ואבא הוא זה שגר בתוך ביתם.

על אף שנמנינו על המשפחות העשירות, והאוכל לא היווה בעבורנו הוצאה גדולה (ארוחת הצהרים בביתנו כללה כשש עשרה איש) - איפשר אבא לסבא לשלם בעבור הארוחה, כדי שלא ירגיש נזקק לאחרים.

הדודים היו אנשים חזקים ובריאים, וכשהיה סבא חולה רצו לשרת ולשמש אותו,

סבא יושב מימין, האם, יוסף, דוב, רפאל, המחבר, האב וסבתא משמאל

אך אמא אמרה: "זכיתי שהוריי ישהו בביתי. זו המצוה שלי". ולא נתנה לאיש לשרתו. "אם חפצים אתם במצוה, שרתו אותו בשעה שאיני נמצאת בבית".

בערוב ימיו, ששכב סבא במיטה וביקש ממני - בהיותי בן שבע שנים - לסובב אותו במיטה מצד לצד. אני הייתי בעל כוח וסובבתי אותו במיטה. מאוחר יותר סיפרתי זאת לאמא, ודמעות עמדו בעיניה בשעה שסיפרתי זאת. היא שאלה שוב ושוב כיצד סובבתי את סבא.

דמעות של שמחה שבנה הצעיר זכה לשרת את אביה הגאון והצדיק.

ביתנו היה פתוח לכל. בכל יום באו הדודים ושאר קרובי משפחה, כדי לבקר את סבא וסבתא. לסבתא היה תמיד כיבוד נאה לכבדם. אהבנו מאד את הדגים של סבתא. אמא היתה מאפשרת לה לבשל את הדגים, וזאת כדי שסבתא תרגיש כי על אף כוחה הדל והיא מבוגרת, בכל זאת האוכל שלה, בפרט הדגים, טעים וערב לחיכנו.

שולחן שבת

סבא וסבתא ישבו בראש השולחן. על מצות כיבוד הורים הקפידה אמי בכל מאודה, ולא נתנה לאיש לקיימה תחתיה.

את המקום המכובד ביותר אחרי אבא, סבא וסבתא - קיבל הבחור מישיבת "אור ישראל" בסלבודקה, שבשבתות ובחגים היה אוכל אצלנו. בעקבות היחסים הטובים בין אבא לבין הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין, אבא ביקש ממנו לשלוח אלינו את הבחור הטוב ביותר בישיבה, כדי שיוכל לשוחח איתו בלימוד בשעת סעודת השבת. הגאון רבי יחזקאל היה שולח את מצוין הבחורים. איני רוצה להזכיר את שמם, כי כיום הם מגדולי ישראל בדורנו.

אמא היתה מבטלת עצמה בהכנעה עצומה בפני בחור מהישיבה, בפני בן תורה ותלמיד הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין. היא היתה מכבדת אותו בכל כוחה בכבוד מלכים. היא היתה נותנת לו את המנה היפה ביותר, שואלת לרצונו ומוסיפה אוכל לצלחתו, משום שידעה כי בישיבה אין מה לאכול.

בתור ילד, התפלאתי מעט. ליד שולחן השבת ישבו אביה, שהיה אחד מגאוני הדור, ישב שם אבא, תלמיד חכם גדול מאד, ואמא היתה מכבדת כל כך את הבחור, זאת על אף שלא הגיע לקצה דרגתם של סבא ואבא.

תירוץ אחד הניח את דעתי: אהבת התורה של אמא בערה בתוכה. בן תורה, מהמצוינים שבתלמידי הגאון רבי יחזקאל, מגיע לו כבוד מלכים. היא טענה כי כל הכבוד שהיא חולקת לו, הוא כאין וכאפס לעומת מה שמגיע לבחור שכזה, שעתיד להיות מגדולי הדור.

לאחר אכילת הדגים, ביקש אבא מהבחור שיעלה קושיה קשה שאמר הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין בשיעורו בישיבה. בזמן האוכל היה לאבא פנאי לחשוב על תירוץ לקושיה.

אמא הגישה את המרק הנפלא. טרם הספיקו לטעום מהמרק הנפלא של אמא, וכבר סבא, בבקיאותו ובגאונותו, החל לתרץ את הקושיה ולהביא ראיות מהש"ס ומהראשונים. אבא נכנס אז לעומק הקושיה והחל לדחות את התירוץ ואת הראיות (יש לציין, שאבא היה תלמידו של הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ מסלבודקה).

הוא היה אומר: "אין תוספות כזה, הפשט שונה לגמרי". וכך היה רותח כולו בריתחה דאורייתא, אמא ביקשה שנסיים לאכול את המרק, אך דבריה נבלעו בקול הצעקות.

אבא לא ידע בכלל אם אכל ומה אכל, ואמא היתה מגישה בינתיים את שאר מטעמי השבת.

בביתנו היה אוכל בשפע. בליטא נהגו לאכול כל שבת גזר מבושל בטעם מיוחד. היו מבשלים בתוך סיר גדול של שלשה ליטרים ואוכלים צלחת מלאה גזר מבושל בדבש. כמו כן, אכלו סוגים שונים של קוגלים: קוגל מתפוחי אדמה, שנאפה בתנור, וכן קוגל מאטריות. כל הקוגלים היו מתוקים, והוסיפו להם צימוקים. היו אופים חלות בצימוקים (אכלו מעט מאד חלות), והכל היה מתבשל או נאפה עם שומן אווז ועם דבש. בשר היה בשפע. אף על המנה האחרונה - ליפתן ועוגות טעימות - לא פסחו. השבת כובדה בכל התבשילים המשובחים, כי ידעו מהו ערך השבת.

המשא והמתן בלימוד ארך כשעתיים. זמירות שבת לא שרו בשולחן, אלא נאמרו דברי תורה.

לאחר הויכוח הלמדני בין סבא לאבא, שאל אבא את הבחור: "ומה תירץ הגאון רבי יחזקאל?" הבחור התחיל למסור את השיעור שמסר הגאון רבי יחזקאל, ולאבא היה זה עונג השבת שלו.

הסבא היה נהנה כל כך מתירוציו ומסברותיו של אבא, מגאונותו ומפקחותו - עד שפניו האירו מקורת רוח, מאושר ומשמחה.

לאחר ברכת המזון שב הבחור לישיבה. אמא ציידה אותו בשקית ובה עוגה טעימה. העוגות של אמא היו בעלות טעם ייחודי ואיכותי.

לא בבתים רבים היתה הכנסת אורחים שכזו. לסעודת השבת שלמחרת, שוב הגיע הבחור מסלבודקה, וסעודת השבת התנהלה כבלילה.

כמה יפה, נעים וחמים היה שולחן השבת אצל הוריי. טעמן של שבתות אלה, לא פג מפי עד היום. סעודות השבת היו אבן יסוד לחינוך הבית - תורה ורק תורה, וכמה חשוב הוא לומד התורה.

אמא התפללה תמיד לזכות בצאצאים לומדי תורה. אמנם בחייה לא הספיקה לראות זאת, כי היא נפטרה במחנות בגרמניה ונשרפה עם כל הקדושים

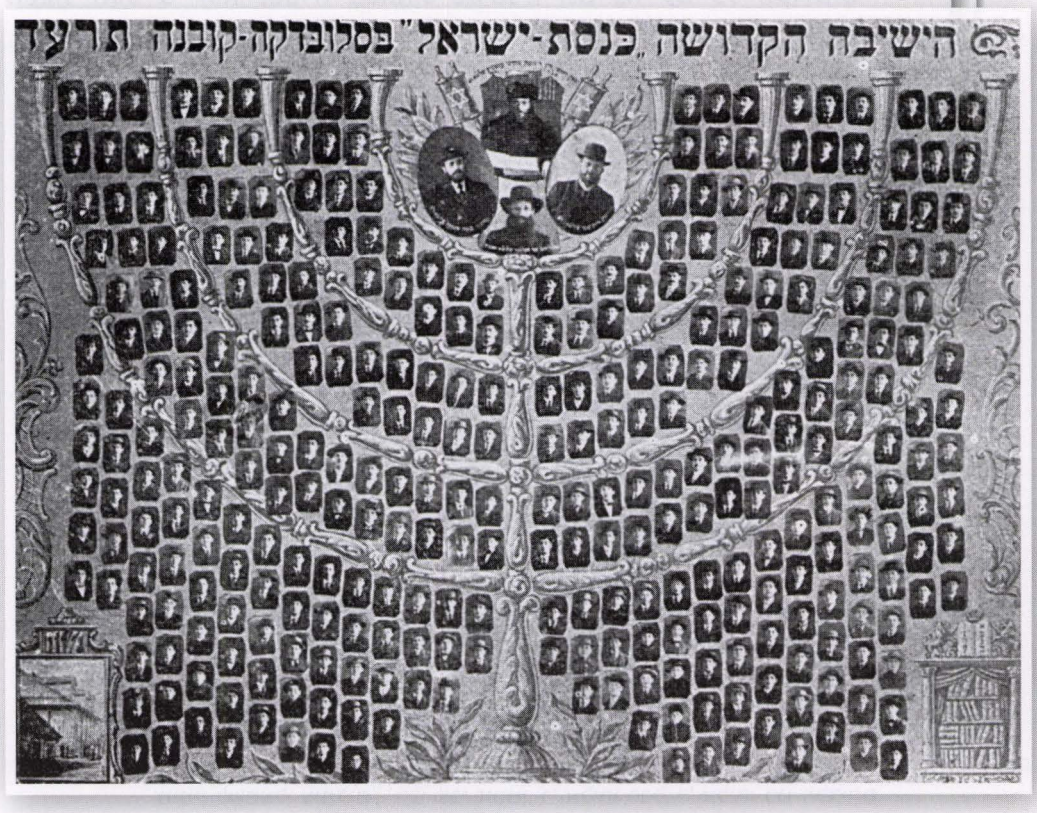

מימין לשמאל: עומדים - רבי צבי זוסמן, ר' אליהו רבל, ר' אליהו כגן וילדיהם
יושבים - סבתא, סבא, ר' שבתי וילדיהם

בקרמטוריום במחנה שטוטהוף האיום, אך היא זכתה שיוצאי חלציה ממלאים את עולם הישיבות בארצנו הקדושה.

לאחר סעודת ליל שבת, הלך אבא לשיעורו של הגאון רבי יחזקאל ברנשטיין ב"בית המוסר". גם אנו הלכנו ל"בית המוסר" ל"עונג שבת" של "תפארת בחורים". הסבתא הצדקנית היתה לומדת עם אמא את כל פרשת השבוע מתוך הספר "צאינה וראינה".

אני נקשרתי מאד לבחור שאכל אצלנו. על אף שהייתי ילד, הוא היה לוקח אותי בשבת לאחר הסעודה לישיבת "אור ישראל" בסלבודקה. הישיבה היתה בבית הכנסת, ושם ראיתי את הבחורים יושבים ולומדים. אחר כך היה לוקח אותי לישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה, שהייתה סמוכה לישיבת "אור ישראל". כך היה מסתובב עמי ומראה לי בתי כנסיות נוספים. בעבורי היתה זו חוויה עצומה, שלא תישכח.

תמונת מחזור - ישיבת סלבודקה, תרע"ד

הסבא רבי דב גיברלטר זצ"ל

גזירת הגיוס לצבא הרוסי

בשנת 1835 יצא חוק על ידי הצאר ברוסיה, שכל אזור ואזור שתחת השלטון הרוסי ישלח אחוז מסוים של אנשים לצבא הרוסי, על פי מספר התושבים. כל חייל בצבא הרוסי חייב לשרת עשרים ושבע שנים. נראה שעד אז היו לצאר חיילים רבים, שאהבו את המלחמה וחיו על החרב. משהחלו מרידות בממשל רוסיה, ולא הספיקו לו החיילים, הוחלט על חוק זה. הגויים שגרו ברוסיה, לא ראו בכך גזירה. הם התגייסו מרצונם, בייחוד כאשר בתום הגיוס נהנו מזכויות רבות.

אבל היהודים ראו בכך גזירה איומה. ראשית, שירות של עשרים ושבע שנים בצבא מהווה קושי גדול. אי אכילת מאכלים אסורים, שמירת שבת וחגים, ובכלל, שמירת התורה והמצוות מוטלת בספק עצום. המתגייסים לא יכלו להינשא רק בגיל מבוגר, וכמעט כולם לא זכו להיות שומרי תורה ומצוות מחמת אונס.

את אלה שנחטפו לצבא הרוסי, לא ציפו לראות שוב. מלבד המלחמות שפרצו כל הזמן בין אומות העולם ובין מדינות ושבטים בתוך ממשלת רוסיה - הצאר הרוסי החזיק אותם ביד קשה, בעזרת צבא הקוזאקים שלו.

הקנטוניסטים

משלא עלה ביד הצאר למלא את המכסה הרצויה לו, הוציא הצאר האכזרי חוק חדש, שיאפשר לגייס נערים ואף ילדים, כשהצאר הוא זה שידאג "לגדלם".

הצאר היה זקוק לכסף רב לקיום ממשלתו. המיסים שגבה לא סיפקו אותו. אמנם היהודים שילמו מיסים לוועד הקהילה, שהעביר את הכסף לצאר, אך האיכרים הגויים כמעט ולא שילמו מיסים. כמו כן מהנסיכים שתמכו בו לא רצה לגבות מיסים. מכיון שהצאר נזקק לכסף, הוא אפשר למי שרצה להשתחרר מגזירת הגיוס לפדות עצמו בסכום כסף גבוה. מובן שאופציה זו ניתנה כדי לסחוט מהיהודים עוד ועוד כספים, ואכן העשירים פדו את בניהם וקיבלו פטור מהצבא, אך רוב היהודים היו עניים, ולא היתה להם אפשרות כספית לפדות את ילדיהם.

ועד הקהילות לא פעל כדי לפדות בכסף את ילדי העניים, או משום שלא היה

באפשרותם לאסוף סכומי כסף גדולים כל כך, או משום שלא ראו כמטרה נעלה את פדיון הילדים מגיוסם לצבא.

כך החלה פרשייה עצובה וכאובה לעם היהודי.פרשת ילדי החטופים שנקראו בלשון העם "הקנטוניסטים". גדולי ישראל עמדו חסרי אונים נגד הגזירה. על ועד הקהילות השתלטו אנשים פורקי עול, והיות שעליהם היתה החובה לגייס כל שנה את סכום הכסף - המכסה שדרשה ממשלת רוסיה - שכרו ראשי הקהילה בריונים אכזריים ביותר, כמו הקאפות האכזרים במחנות בגרמניה, והללו - ללא רחמנות - היו חוטפים את האנשים באמצעות איום בנשק. מכיון שקשה היה לחטוף בחורים, הם החלו לחטוף בעיקר יתומים קטנים, שלא היה מי שיעמוד לצידם. האלמנות השבורות והעניות היו חסרות יכולת מול אכזריותם.

החטופים הצעירים נקראו "קנטוניסטים". קנטון - אזור, ומאחר שגזירת הצאר היתה על כל אזור ומחוז, נקראו הנחטפים "קנטוניסטים". מייד לאחר שחטפו אלה את היתומים, היו מעבירים אותם לבית המעצר האיזורי של הקהילה והיו שומרים עליהם לבל יברחו. המחזה היה איום ונורא.

ראשי הקהילה לא שמעו לקול גדולי ישראל, שצעקו חמס על מעשים אלו. שהרי לחטוף ילד מישראל, הרי זה בבחינת "גונב איש ומכרו", והעונש הוא "מות יומת".

ידוע המעשה עם הגאון ר' ישראל סלנטר, שהגיע לעיירה פלונית. באותה עיירה הסתובבה אלמנה, שמקור פרנסתה היה מן הצדקה. היא היתה אוספת כסף מהאנשים, כשבנה הקטן נלווה אליה. החוק הרוסי חייב לקחת ילדים לצבא רק מתושבי המקום. אותה אלמנה לא גרה בעיירה זו. כשהבחינו החוטפים בילד הקטן - חטפוהו.

באותה שבת, הגיע ר' ישראל לאותה עיירה. האלמנה רצה אליו והתחננה שיסייע לה בשחרור בנה, כי ללא בנה - חייה אינם חיים. הגאון ר' ישראל הבטיח לה, שיעשה הכל למען שחרור הילד. כבר למחרת, לאחר תפילת שחרית של שבת, הזמין ראש הקהילה את ר' ישראל מסלנט לקידוש. בטרם החל ר' ישראל לקדש, הוא צעק על בעל הבית, ראש הקהילה: "אתה מעמיד פנים של אדם צדיק, ראש הקהילה, דואג לעם ישראל, אך למעשה אתה רוצח. איך גנבת ילד יתום מאלמנה, שהיא בכלל לא מתושבי המקום?" הגאון ר' ישראל עזב את הבית והחל לברוח מחוץ לעיר. "איני מתארח אצל רוצחים וגונבי נפשות". מהומה גדולה קמה, ורק

לאחר שראשי הקהילה דאגו לשחרור הילד, שב ר' ישראל לעיירה ומסר להם שיחה על גודל העוון.

גבורה יהודית

מטרתו של הצאר הרוסי היתה העברת ילדים יהודיים על דתם, שליחתם לקוזאקים שילמדו אותם לגדול כמותם והשכחת מוצאם היהודי. הנערים והילדים נלקחו באכזריות. הלבישו להם בגדי צבא ארוכים, ומחמת ההליכה הממושכת, מתו רבים מהם בדרך.

ידוע הסיפור על גבורתם של אותם ילדים צעירים. כאשר פעם תכננו אנשי הצבא והכמרים להעביר את הילדים על דתם ולהטביל אותם לנצרות. הם זימנו את הצאר אל שפת הנהר, ובטקסיות ציוו על הילדים לקפוץ למים. הילדים, שהבינו את משמעות אותה קפיצה למים, מסרו את נפשם על קידוש ה' והטביעו עצמם, בעוד הכמרים והצאר ממתינים שיצאו מן המים. משראו שהילדים אינם יוצאים, זינקו אנשי הצבא למים כדי להצילם, אך רבים כבר טבעו וקידשו שם שמים ברבים.

חטיפת הסבא ר' דוב

גזירת הקנטוניסטים נמשכה כחמישים שנה. החוטפים, שליחי הצאר, הגיעו אף לעיר לזדיי. בידם היתה רשימה מוכנה של הילדים שעליהם לקחת. בעיקר היו אלה ילדים יתומים, שאין מי שיגן עליהם. הסבא ר' דוב, שהיה מכונה בשם חיבה "בערצ'יק", התייתם מאביו בהיותו בן חמש. הסבא ר' דוב נולד בשנת 1844 בעיר לאזדיי, לר' זאב וולף גיברלטר, שנולד בשנת 1813 בעיר לאזדיי, ונפטר בצעירותו, בהיותו בן שלושים ושלוש.

כיון שהוא נפטר בצעירותו, לא נתנו במשפחה את השם "זאב וולף". אבי ביקש לתת לאחד הנכדים את השם "בנימין" לזכרו, וזאת מן הפסוק "בנימין זאב יטרוף". לאם הסבא קראו פייגא ליבא גיברלטר. היא נולדה בשנת 1821 היתה אלמנה צעירה. מובן אם כך, שגם הסבא היה בין המועדים לחטיפה.

החוטפים היו אכזריים. הם היו מעלים את הילדים על העגלות ובורחים. האמהות היו רצות אחריהם בכל כוחן, אך החוטפים היו מהירים מהן וברחו מייד. הם

העבירו את הילדים לתוך ליבה של רוסיה, מקומות שבהם לא גרו יהודים, וזאת כדי שהיהודים לא ישחדו את אנשי הצבא וישחררו את הילדים. חלק גדול מהילדים נפל בדרכים. אלה ששרדו, נמסרו לידי איכרים קוזאקים, שחינכו אותם להיות אנשי צבא, תוך כדי העברתם על הדת.

סיפורי זה, על כל הקורות את הסבא ר' בערצ'יק, נמסר לי מפי אבי, מפי אחי הבכור ומפי בן דודי היקר, הרב הגאון ר' חיים יהושע גיברלטר זצ"ל.

הסבא ר' דוב נלקח לסיביר, להרי אורל. שם נמסר לקוזאק, כדי שיגדלו לקוזאק אמיתי, שילמד אכזריות מהי. מגיל חמש ועד גיל שבע עשרה גדל אצל הקוזאק, ששיעבדו בעבודות הבית, כאילו היה משרתו. היה עליו לצחצח את נעליו ומגפיו של הקוזאק, להשחיז את חרבו. הקוזק לימד אותו לרכב על סוס, לשלוט על הסוס הפראי ביותר. כשגדל הסבא, לימדו הקוזאק להילחם בחרב וברובה. בגיל שבע עשרה הוא נמסר לצבא הרוסי, ובמשך עשרים ושבע שנים שירת בצבא הרוסי.

הסבא היה מספר על עצמו, כי לאחר שנכנס כחייל קוזאק לצבא הרוסי שלחו אותו לסיביר, קרוב לגבול היפני, כדי להילחם בשבטים מונגולים פראיים. אלה היו מורדים בצאר הרוסי. הוא אף נלחם במלחמת קרים המפורסמת, ובמלחמת טורקיה ורוסיה.

בבית סיפרו שהסבא הגיע לדרגה קצונה נמוכה. הדרגה הגבוהה ביותר, שיהודי יכול היה להגיע. הוא עשה זאת, כי ידע שרק בתור קצין יוכל להיות עצמאי ויצליח לשמור מצוות. הסבא סיפר על עצמו שכל זמן שהותו בצבא, דהיינו במשך שלושים ותשע שנה, מהיותו בן חמש ועד שחרורו בגיל ארבעים וארבע, הקפיד ביותר על שמירת שבת, ועל אכילת אוכל כשר, והתקיים רק מלחם וממים. מצוות אלו היו חדורות בנפשו ומשום כך מסר נפשו עליהן. לא יאומן באיזו גבורת נפש ניחן הסבא, שלושים ותשע שנים לא אכל מאכלים אסורים ולא חילל את השבת. לשם כך, הוא וכל הקנטוניסטים ששרדו ונותרו ביהדותם, נזקקו לכוחות נפש עצומים. לא לחינם רצו גדולי עולם לזכות להיקבר ליד חייל קנטוניסט.

שורות אלה אני כותב ברטט ומקווה, כי מסירות נפשו לקיום התורה תגן עלינו, יוצאי חלציו.

לאחר שמונה הסבא לקצין הותר לו להנשא. אשתו הראשונה נקראה דובה. היו לו שני בנים ושתי בנות שאחר כך הגרו לאמריקה. שמות ילדיו: צבי (שינה שמו

לארי, גר במיאמי ומהמיסדים של מימאי ביז') שבתאי (ששינה שמו לסם, בסוף ימיו גר באלסקה). הבת נישאה לבחור בשם פרידמן וגרה במנהטן שבניו יורק. הבת השניה- מלכה התחתנה עם משפחת קרמר וגרה בבוסטון. אשתו של סבא נפטרה כשהיה בצבא. והיות שאחרי מותה נשאר לו לטפל בילדיו הוא שוחרר מן הצבא. הסבא נשאר במצב של מילואים- במקרה של מלחמה יגויס לצבא.

לאחר עשרים ושבע שנים בהן שירת בצבא - הוא שוחרר. בתור פרס שחרור, אפשרו לכל קנטוניסט לבחור באחת משלוש האפשרויות:

אפשרות ראשונה היתה - היתר לגור במוסקבה. לפי החוק הרוסי, יהודים היו צריכים לקבל אישור מיוחד כדי להתגורר בה. במוסקבה היתה הפרנסה מצויה יותר. אפשרות שנייה שהציעו לסבא - להיות סוכן דואר באיזור מסוים ברוסיה, מכך יכול היה להתפרנס בכבוד. אפשרות שלישית שהוצעה לו - לנסוע לפינלנד, שהייתה אז חלק מרוסיה, ולקבל שם אדמות לעיבוד חקלאי. למעשה, כל יהודי פינלנד הם צאצאים של הקנטוניסטים. רוב הקנטוניסטים המשוחררים בחרו באפשרות השלישית.

הסבא דחה את כל האפשרויות, והעדיף לשוב לעיירתו, לעיר לזדיי, ולפגוש את בני משפחתו. הוא רצה לחיות חיי תורה וידע, שרק בעיר מולדתו תוכל משאלה זו להתקיים. הרוסים הסכימו לכך, והוא קיבל שני אגמים גדולים בלזדיי, בהם יוכל לעסוק בדיג ולהתפרנס. נתינת האגמים נרשמה במרשם התושבים בעיר לזדיי, וזה היה כמו "טאבו".

משבב לעיירתו, לא מצא בה את אמו ואחיותיו, אלא רק בני משפחה רחוקים. פלא גדול היה, שהרי נחטף בגיל חמש, ולמרות זאת זכר את שם עיירתו ושם משפחתו. בלזדיי נישא בנישואים שניים לסבתא, מרת פעשע-נעשע, והתיישב בכפר קטן בשם רימץ על יד העיירה לזדיי, שהיה סמוך לאגמים שקיבל. במקום זה שהה עד סוף ימיו. הוא זכה להקים דור מפואר ובנים גדולי תורה. היו לו שבעה בנים ושלוש בנות. הסבא כלכל את משפחתו בכבוד, בעזרת חוה חקלאית שהקים ברימץ. בארון ביתו היו מונחים בגדי הצבא, בגדי הקוזאק, הרובה והחרב הארוכה. הסבא היה מחויב לצאת להילחם, במקרה שתפרוץ מלחמה.

הסבא ר' דוב, על אף שהתחנך לאכזריות, ניחן בטוב לב מיוחד. אישיותו אמרה רכות וחום. לבו הטהור של הסבא היה כולו רחמים. עד היום עומדת מול עיניי

תמונת קלסתר פניו, שהייתה תלויה בביתנו, בה ניכרים פניו הטהורים, טוב לבו ושמחת חייו.

שני הבנים הגדולים, ובמשך הזמן אף שתי הבנות מאשתו הראשונה עזבו, כאמור, את ליטא - שהייתה אז חלק מרוסיה - והגרו לאמריקה. זאת משום שהחוק הרוסי אמר, כי הבן הבכור של הקנטוניסט נקרא "בן המלך", וממילא חייב הוא לשרת את המלך כחייל בצבא במשך כל ימי חייו. ארי פחד מכך, לכן ברח לאירופה בהיותו בן ארבע עשרה שנים בלבד. מפאת גילו הצעיר, הוא לא הסתדר שם, ולאחר שנתיים של נדודים באירופה, תוך כדי עבודתו באוניית סוחר, הגיע לקנדה.

ארי הגיע לקנדה כבחור בן שש עשרה. לא היה לו שם קרוב, ואף לא מקום מגורים. יחידי בארץ ענקית. הוא התחיל למכור עיתונים, והיה ישן על ספסל בגינות ציבוריות. במשך הזמן למד את מקצוע הגזרות של הבגדים. בתחום זה ניכרו בו כשרונות גדולים, עד שהפך למומחה בגזרות. הוא החל להרוויח סכומי כסף גדולים. משהתעשר, שלח כסף לסבא, אביו, וכך פרנס את כל המשפחה באותם ימים.

את עושרו הגדול השיג בעקבות מקרה שגלגלה לו ההשגחה. סיפור הצלחה זה פורסם אף בספרי ההיסטוריה של אמריקה. היה זה בשנת 1895. שריפה גדולה פרצה בנמל שיקגו. בעת השריפה היו אניות רבות בנמל, שהכילו סחורות רבות של בדים, המיועדים לתפירת בגדי משטרה ובגדי צבא. לאחר השריפה, הציג הממשל את הסחורה הניזוקה למכרז. הסחורה היתה מהולה באש ובמים. הדוד ארי בא לנמל, בדק את הבדים והבחין שרק החלק העליון של הבד נשרף. הוא קנה בסכום פעוט את כל הסחורה, וממנה התעשר מאד. בבית אמדו את הונו במיליוני דולרים בזמן ההוא.

באותה תקופה, רצה הדוד ארי להעביר את כל המשפחה - ובפרט את סבא - מליטא הענייה לאמריקה. הוא חשב לקנות להם חווה גדולה של עשרות אלפי דונמים לפי המושגים של אמריקה דאז, ממנה יתפרנסו בכבוד. הדוד חשב שסבא הוא איש כפר ויוכל בעזרתו לעבד אדמות ולהצליח בפרנסה. אך הסבא הצדיק לא הסכים בשום אופן לעזוב את ליטא. בעיניו החדות ראה, שהתורה ממשיכה להאיר דווקא בליטא ולא באמריקה. הוא ראה שבניו שנשארו בליטא לומדים בישיבות, ובתורה חפצם. הדוד ארי המשיך להחזיק את הסבא והמשפחה, כבן מסור לאביו.

אך "רבות מחשבות בלב איש", ורצון ה' היה שיאבד את כספו. וכך היה. בימים ההם, עדיין לא היו מכוניות, והתחבורה העיקרית היתה באמצעות כרכרות, שלהן רתומים סוסים. הדוד ארי, שרצה להתעשר, רכש את כל הייצור של הכרכרות עם הסוסים באמריקה, כחמישה מיליון. הוא רצה להיות שולט יחיד על מכירת הכרכרות באמריקה, וקיווה להתעשר מכך. אך באותה שנה קם פורד והמציא את "המכונית", הנוסעת על ידי בנזין. התחבורה באמריקה לבשה פנים חדשות. לא היה עוד צורך בכרכרות רתומות לסוסים, וכל הונו של הדוד ארי ירד לטמיון. לאחר מקרה זה, עזב הדוד את המסחר ופנה למיאמי, שם בנה בתים רבים ואף בתי מלון, והיה מהמקימים הראשונים של העיר מיאמי.

(ייתכן שהסבא התחתן בהיותו בשירות הצבא, ולאחר השחרור הסופי חזר עם הסבתא לכפר רימץ הסמוך לעיר לזדיי).

בשנת 1948, צלצל הטלפון בבית אחי הבכור, ר' אהרן יוסף. היתה זו שיחה משדה התעופה בלוד. המטלפן היה תייר שהגיע מאמריקה ומתעניין בשם "גיברלטר". הוא ביקש לדעת מהו המוצא של השם. הוא חקר אודות השתלשלות המשפחה, ומשהגיע למסקנה שמצא את שחיפש, קבע פגישה עם אחי.

לסבא ר' דוב היו שתי אחיות, שהיו מבוגרות ממנו במספר שנים. אותו תייר היה נכד האחות הגדולה של הסבא ר' דוב. עוד בהיותו ילד, ביקשה סבתו כי כשיגדל יחפש בעולם אנשים הנושאים את השם "גיברלטר", שהם בודאי צאצאי אחיה הצעיר. היא סיפרה לו את כל ההיסטוריה של המשפחה, והוא הבטיח לה שישתדל למצאם. עתה הוא ממלא את הבטחתו.

אחי ר' יוסף ז"ל בתקופת שוויץ

הוא סיפר, שכשהגיע לארץ חיפש בספר טלפונים את השם "גיברלטר" ומצא. כשנודע שאחי מגיע ממשפחה זו, ביקש להיפגש עמו. בפגישה תיאר את תולדות משפחת גיברלטר.

כשנחטף הסבא דוב, נותרה אמו, שהייתה אלמנה צעירה, מלאת עצב וכאב שלא ניתנים לתיאור. היא לא יכלה לשאת את הצער בהילקח ממנה בנה יקירה. מתוך יגון עמוק ובכי מתמשך, השיבה נשמתה ליוצרה בדמי ימיה.

בבית נותרו שתי בנות. הן לא יכלו להתמודד עם השברון בפטירת אימן, ולכן האחות הגדולה (הסבתא שלו) נסעה לאמריקה במטרה להתחיל בחיים חדשים. שם נישאה לבן למשפחת טוורסקי והקימה משפחה. עשרות שנים פיעמה בה התקוה למצוא זכר כלשהו מאחיה הקנטוניסט. משאלה זו היא העבירה לנכדה, שיראה לחפש את נכדיו של אחיה הצעיר. היא סיפרה לו את כל שלשלת המשפחה, ובאמת הכל התאים כפי מה שמסרה לו. בזה קיים את בקשתה לפגוש את נכדי אחיה הקנטוניסט. האחות השנייה נישאה בלטביה, והקשר עמה נותק.

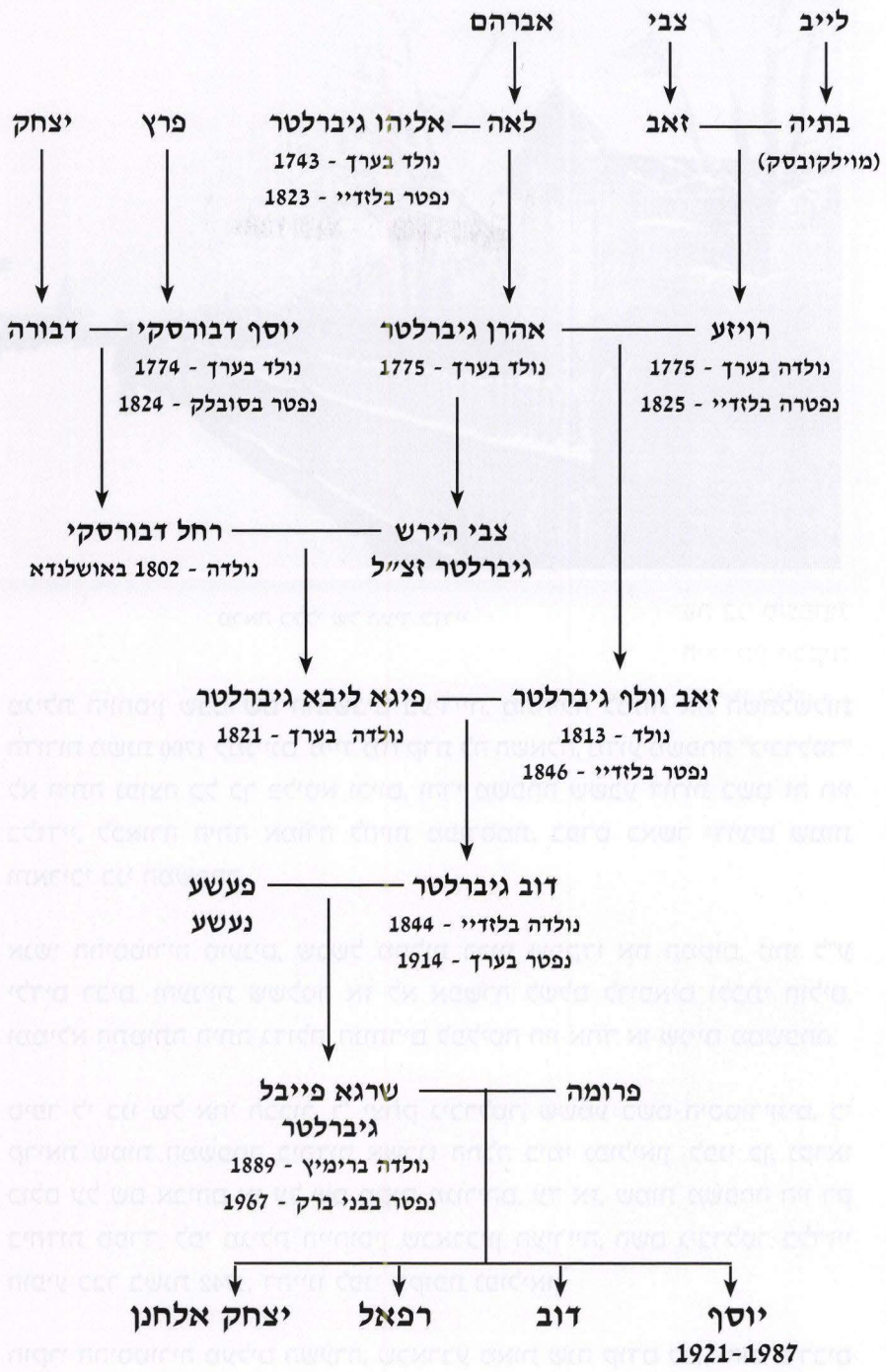
יחוס משפחת אבי

אבי נולד בכפר הקטן רימץ, הכפר היה בקרבת העיר המחוזית לזדיי, אשר בגבול ליטא-פולניה. כמניין יהודים גרו בכפר.

אחד מבני משפחתנו שגר באמריקה, הוציא ספר ייחוסין על משפחת גיברלטר. הוא כתב, ששבע דורות ממשפחת גיברלטר גרו בלזדיי ונקברו בבית הקברות שם (בית הקברות חרב, וכיום המקום מגודר). בספר מפורטים שמות בני משפחת גיברלטר, כולל תאריכי לידה ופטירה. בביתי ישנו הציור של עץ הייחוסין הלקוח מתוך הספר. את ייחוסה של המשפחה ניתן למצוא בארכיון של עיריית לזדיי.

מראה כללי של העיר לזדיי

לייב
צבי
אברהם
בתיה
(מוילקובסק)
זאב
לאה
אליהו גיברלטר
נולד בערך - 1743
נפטר בלזדיי - 1823
פרץ
יצחק
רויזע
נולדה בערך - 1775
נפטרה בלזדיי - 1825
אהרן גיברלטר
נולד בערך - 1775
יוסף דבורסקי
נולד בערך - 1774
נפטר בסובלק - 1824
דבורה
צבי הירש
גיברלטר זצ"ל
רחל דבורסקי
נולדה - 1802 באושלנדא
זאב וולף גיברלטר
נולד - 1813
נפטר בלזדיי - 1846
פיגא ליבא גיברלטר
נולדה בערך - 1821
דוב גיברלטר
נולדה בלזדיי - 1844
נפטר בערך - 1914
פעשע
נעשע
פרומה
שרגא פייבל
גיברלטר
נולדה בריטיץ - 1889
נפטר בבני ברק - 1967
יוסף
1921-1987
דוב
רפאל
יצחק אלחנן

מראה כללי של העיר לזדיי

מגילת היוחסין שבמרשם התושבים בעירייה, מתחילה למנות את השתלשלות הדורות משנת 1700 למניינם. מייד מזדקרת לה השאלה, מדוע משפחת "גיברלטר" לא היתה נפוצה כל כך בליטא וכיום, והרי משפחה ששבע דורות בשם זה חיו בלזדיי, לכאורה היתה אמורה להיות מפורסמת, בפרט כאשר ידועים שמות ותאריכי בני המשפחה.

אנשי ההיסטוריה טוענים, שבשל מחלות רבות שפקדו את המקום, מתו ל"ע ילדים רבים, והעניות ששלטה אז לא אפשרה לשלם לרופאים ולבתי חולים, וממילא התמותה היתה גדולה. הנותרים לפליטה היו אחד או שניים ממשפחה.

סיפר לי בנו של אחי הבכור, ר' יצחק גיברלטר, ששמע בשם היסטוריונים, כי קריאת שמות המשפחה ביהדות אשכנז החלה בימי נפוליאון. לפני כן, נקראו כולם על שם אביהם או על שם מקום מגוריהם. עד אז, שמות משפחה היו רק ביהדות ספרד. לפי מגילת הייחוסין שבארכיון העירייה, השם גיברלטר בלדזיי הופיע כבר בשנת 1742, דהיינו לפני תקופת נפוליאון.

חוקרי ההיסטוריה מעלים השערה, שכארבע מאות שנה קודם לכן, יהודים רבים

ברחו מפורטוגל מפחד האינקויזיציה, הגיעו לעיר הנמל ממל והתיישבו בליטא. כך שלפי המחקר ההיסטורי, חלק גדול מיהדות ליטא הוא ממוצא פורטוגלי.

בספרים על גדולי ישראל מליטא, לא מצאנו הסברים אלו, על כן יש להסתפק עד היכן אפשר לסמוך על ההיסטוריונים.

זכור לי מנהג שנהגו בביתנו, והוא ידוע כמנהג של האנוסים, שכשהיו מטאטאים את החדר, לא היו מעבירים את הלכלוך דרך הדלת, בשל קדושת המזוזה שבמפתן, אלא היו אוספים את כל הלכלוך לפני פתח החדר. גם בן דודי, הילד הקדוש יצחק זוסמן הי"ד, סיפר לי שכך נהגו בביתם. ייתכן שעשו זאת, משום שראו בכך מנהג יפה ואין בזה עניין של שמירת המסורת.

אין בידי, אלא להעלות השערות, אך איני יכול להסיק מכך מסקנות.

הסבתא מרת פעשע נעשע

כפי שכבר כתבתי, הבנים שנשארו בלזדיי היו: הרב ר' שמשון, ר' ברוך, אבי והרב ר' אהרן, וכן בת בשם בתיה. השאר נסעו לאמריקה משנות 1880 עד שנת 1890.

אבי סיפר לי, כי כשהיה נער והגיע הזמן לנסוע לישיבה הקטנה, לקחה אותו אמו לסלבודקה, לישיבת הגאון והצדיק ר' צבי לויטן זצ"ל, שנקרא בלשון חיבה "ר' הירשלה אלקסוטר". היה זה בשנת 1898, כשהדרכים היו בחזקת סכנה משודדים ומשאר סכנות. בעיר לזדיי היה רב בשם ר' אברהם עבר יפה.. מלבד גאונותו העצומה, הוא היה צדיק יסוד עולם. כל דבר שיצא מפיו התקיים במקום. אבא סיפר לי, שהוא שפע רוח הקודש.

בשבת הראשונה כשהגיע אבא לישיבה הגדולה בסלבודקה, אכל אצל הגאון ר' ברוך בער. לא היה שם מטבח, וכל אחד אכל בחדרו. לשבת היו מזמינים ראשי הישיבה את הבחורים לאכול אצלם, וכאן היתה זכותו הגדולה של אבא, שזכה לאכול בשבת הראשונה בישיבה אצל רבו הגאון ר' ברוך בער ליבוביץ. הגאון התעניין אצל אבא מאיזו עיירה הגיע ומי הוא רב המקום. כאשר הזכיר אבא את הרב הגאון ר' בער, אמר עליו ר' ברוך בער, שהוא "הגאון השותק". ואם אלו דברי

ספר

מחזה אברהם

חידושים וביאורים

לסוגיות הגמרא ' וישובים לדברי רש"י ' באיזה מקומות להסיר מעליו תלונות רבותינו בעלי התוס'

על שלשה הבבות.

חיברתיו אנא ועזרא דמן הבריא היושב בשבת תחכמוני בעיר לאודי יצו במותו סובאלק ולפנים בעיר ראגלי אברהם עבר בכמוהר"ש יפה זל.

ווילנא

בדפוס ר' אברהם צבי ראזענקראנץ, ור' מנחם מענדיל שרייפמאנצער.

שנת תרנ"ב לפ"ק

МАХЗЕ АВРААМЪ.
Комментарій къ Талмуду. Соч. Абрама Іоффе.

ВИЛЬНА
Въ тип. А. Г. Розенкранца и М. Шрифтштегера.
На Дисковой переулокъ, домъ №№ 22, 23.
1892.

שער הספר של רבי עבר זצ"ל

רבי ברוך בער על הרב של לזדיי, ניתן לקבל קצת מושג על גאונותו של ר' עבר, שהיה מגאוני עולם.

כשהסבתא רצתה לקחת את אבי לישיבה הקטנה היא פחדה מסכנת הדרכים, מהשודדים ומהקוזאקים הרוסים. היא ניגשה לר' עבר וביקשה ברכה שתגיע לסלבודקה בשלום. אבא נכח במקום, כאשר הוציא הגאון ר' עבר שתי מטבעות ואמר לסבתא: "מטבע אחד - הפספורט שלך, והמטבע השני - כאשר תגיעו לסלבודקה ותחצו את הגשר, תראי לוויה. זרקי את המטבע לקופסא של צדקה, עם הניגון המפורסם "צדקה תציל ממות". אבא סיפר לי, שהנסיעה עברה בשלום, וכשחצו את הגשר מקובנה לסלבודקא, בדיוק עברה שם לוויה, וסבתא הכניסה את הכסף לקופסת צדקה. הסבתא שכרה לאבא מקום מגורים וסידרה אותו בישיבת הגאון ר' הירשלה.

פגשתי בארץ יהודי זקן, תלמיד חכם וצדיק מעיר לזדיי. הוא הכיר את הסבתא ואמר עליה, שהיא היתה אשה גדולה.

יש להבין כי הסבא שב ללזדיי כאדם שבור מעינויים שעברו עליו בתור ילד וחייל קנטוניסט, כך שעול החינוך ופרנסת הבית נפל על הסבתא.

אבא סיפר לי סיפור נוסף על הגאון ר' עבר: אחיו הצעיר, הרב ר' אהרן, למד קודם בישיבה בסובלק, המשיך בישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה והיה אחד מהמצוינים בישיבה. כשהגיעה עת התייצבותו בצבא הרוסי הצארי, הוא ניגש לגאון ר' בעבער וביקש שיברכהו כי ישתחרר מהצבא ויוכל להמשיך ללמוד בישיבה.

הגאון סיפר לר' אהרן, שפעם עבר הקיסר נפוליאון בין חייליו. הוא ניגש לאחד

החיילים ושאלו במה עסק לפני גיוסו לצבא. החייל השיב שהוא יהודי, וקודם לכן למד בישיבה. הקיסר נפוליאון אמר לו מייד: "לך ללמוד בישיבה" ושחררו.

הגאון לא הוסיף מילה. ר' אהרן ידע בבירור כי הוא ישוחרר מן הגיוס לצבא.

יום ההתייצבות חל ביום ראשון. ר' אהרן הגיע למקום המיועד, והוא נשאל לשמו ולשם משפחתו, לגילו, למקום מגוריו ולעיסוקו עד היום. כאשר אמר שהוא בן ישיבה, מייד השיבו לו שהוא משוחרר.

לאחר נישואיי עברתי לגור בבני ברק, ובמניין בו התפללתי, היה רב זקן מאד. ראיתי שהוא נוהג לעשות דבר מה, ולא הבנתי את פשר הדבר. כאשר שאלתיו מנין לקח את המנהג, השיב שכך נהג רבו, הגאון ר' עבר. אותו אדם לא בירר את מקור המנהג, מכיוון שאם הגאון נוהג כך, זה ה"שולחן ערוך" שלו.

אבא סיפר לי באיזו עניות התפרנסו בסלבודקא בעלי החדר, מהחדר שהסבתא שכרה למענו. היה זה בבית עשוי עץ, כמעט חורבה. נבנו בו מחיצות בגובה של שני מטרים, שחילקו את המקום לחדרים קטנים המכילים שתי מיטות. מי שהרשה לעצמו שילם בעבור ארוחת צהרים מבושלת. לאבא לא היה אפשרות כזו. הוא שילם על שנת לילה וכוס תה חם בבוקר ובערב, ובמשך השבוע אכל לחם יבש עם צנון. בישיבה ניתן אוכל רק בשבתות ובחגים, אז הוזמנו הבחורים לאכול אצל ראש הישיבה. בעבורו היתה זו הארוחה החמה היחידה בשבוע.

הסבתא שכרה לאבא מקום אצל הצדיק והפרוש הרב אליעזר מסלנט, שבערוב ימיו זכה לעלות לארץ עם משפחתו וגר בישיבת פונוביז', שם למד יום ולילה. כאשר חלה בעיניו ולא ראה, ישב ולמד בעל פה גפ"ת וביקש מבחור מהישיבה לבדוק בספר אם לא טעה בלימוד ולא החסיר דבר מה.

ר' אליעזר היה ידיד טוב של אבי ואף היה השדכן שלו. אבי סיפר לי על עניותו של ר' אליעזר מסלנט, שהתפרנס מכמה פרוטות שקיבל בעבור המחיצות שעשה בבית. יום ולילה הוא ישב בפרישות ב"בית המוסר". הוא היה אחד מצדיקי הדור ומתלמידי החכמים בכולל בקובנה.

הסבתא הצדקנית לקחה בעצמה את הילדים לישיבות. אבא נכנס ללמוד בישיבה גדולה בסלבודקה, ואף אחיו הצעיר של אבא, הקדוש ר' אהרן. שניהם נודעו כתלמידי חכמים, ושמם הלך לפניהם בגדלותם בתורה ובהתמדתם.

סיפרו לי אנשי לזדיי, שהאיכרים הגויים מאיזור לזדיי היו מבקשים מהגאון

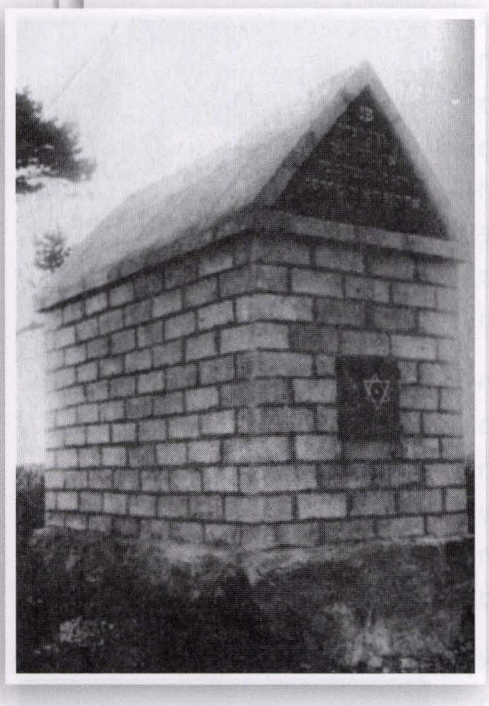
ר' בעבער שיעמוד על יד שדותיהם, כדי שיתברכו ביבולם. אמרו עליו, שהוא היה כולו רוח הקודש. סיפרו, שפעם בזמן אפיית מצות לפסח, שלח הגאון מביתו שליח למאפייה, באומרו שהוא מרגיש שיש חשש חמץ במצות. השליח, שהיה אדם גדול, הגיע למקום והבחין בדבר. המצות והבצקים המוכנים נזרקו, והמאפייה הוכשרה שוב.

אבא סיפר לי מעשה: סביב העיר לזדיי גרו יהודים רבים, ולא היה להם בית קברות לקבור בו את הנפטרים, לכן היו מביאים את הנפטרים ללזדיי. פעם שכרו עגלון מלזדיי, כדי שיביא לקבורה נפטר מעיירה סמוכה. בחוץ היה חשוך, אך העגלון בעל האומץ נסע לבדו בלילה דרך יער חשוך. לפתע הרגיש העגלון, שהנפטר מתרומם מפעם לפעם.

ללא שום חשש, הוא ניגש לנפטר ואמר לו: "דע לך שאתה נפטר, ואני מביא אותך לקבורה ללזדיי". העגלון עלה על העגלה, בטוח בכך שהנפטר ישמע לו. הוא המשיך לנסוע, ושוב מתנועע הנפטר מצד לצד. העגלון עצר את העגלה, ירד ממנה ובדק את הנפטר. הוא ראה לפניו אדם מת. הוא התרה בנפטר ואמר לו, שהוא אינו חי ושלא יעשה לו בעיות. המשיך העגלון לנסוע, ושוב קופץ הנפטר. כאן כבר לא היה ספק לעגלון, והוא היה בטוח שדיבוק או רוח נכנס בנפטר. הוא ירד והתחיל לסטור לנפטר על פניו. "תנוח בשלום ואל תבהיל אותי". מובן שדבר לא עזר, והנפטר המשיך להתנועע. בשלב זה המשיך העגלון לנסוע בחושך, עד שהגיע אור הבוקר. לפני שהגיע ללזדיי, ירד העגלון וחיפש את השד. אז הבחין בכך, שהסדין שכיסה את הנפטר נתפס בגלגל העגלה, וכל סיבוב היה מרים את הנפטר. הוא ניגש מייד לנפטר, ביקש ממנו מחילה ואמר: "כל מה שעשיתי - לכבודך עשיתי".

בסיפור זה הדגיש אבא את תקיפותם של יהודים של פעם: העגלון שלא פוחד לנסוע לבד בחושך ביער עם מת, התקיפות שבה דיבר עם הנפטר בחושבו שזהו דיבוק שנכנס בנפטר.

זקנים מהעיר לזדיי שפגשתי בארץ סיפרו לי, שבזמן הגאון מוילנה, גר מקובל גדול בלזדיי, צדיק נסתר. הגאון מוילנה הגיע ללזדיי כדי לפגוש את הצדיק שגר שם. בביתו של הצדיק הנסתר היה מרתף עם מעיין. הגאון מוילנה למד "זוהר" עם המקובל הצדיק במרתף ליד המעיין. כפי שסיפרו מדור לדור, הצדיק המקובל אמר לגאון שלא ייסע לארץ, משום שלא יגיע לשם.

קבר רבי יוסף משה אברהם לוינסקי זצ"ל
ה"צדיק מלאזדי"

בבית זה גר מאוחר יותר דודי, הגאון הקדוש ר' שמשון גיברלטר הי"ד. ר' שמשון, אחיו הגדול של אבי, היה הבחור שהגאון ר' עבר לקחו ללמוד עמו. הדודה אשת דודי הגאון והקדוש ר' שמשון היתה מיוצא חלציו של הצדיק הנסתר ולכן עבר לה הבית הזה בירושה.

כפי שכתבתי, הסבא ר' בערצ'יק קיבל מהממשלה הרוסית זכיון לשני אגמים גדולים והתפרנס מהדייג. כאשר הזדקן, המשיכה בכך הסבתא בעזרת בנה הגדול ר' ברוך ז"ל.

לסבתא היו שני סלים בהם הניחה את הדגים שדגה באגמים שלה: סל אחד היה מוקדש לבנים בישיבות, בעבור מקום לינה ובעבור הלחם, והסל השני היה לפרנסת ביתה. אהבת התורה של הסבתא מרת פעשע היתה ללא גבול. כל תפילותיה ובקשותיה היו, שבניה יגדלו בתורה. הסבתא לא נתנה לבניה לעזור לפרנסה. אף על פי שכבר היתה אלמנה, כל מה שרצתה מהם היה, שיגדלו בתורה הקדושה ויהיו תלמידי חכמים. תפילותיה התקבלו במלואן, והיא זכתה בבנים ובחתן גדולי תורה.

מימין: המחבר, רבי חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, אחי המחבר: ר' דוב ור' רפאל

סיפר לי בן דודי, הגאון ר' חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, שהבן ר' אהרן למד בישיבה בסובלק, במרחק של כשישים ק"מ מהעיר לזדיי. הסבתא התגעגעה

הילד יוסף דוב גיברלטר הי"ד

מימין לשמאל: רבי חיים יהושע גיברלטר
רבי זבולון גרז ורבי משה חברוני

אליו מאד, אך כסף לשכור עגלה לא היה לה. היא הלכה ברגל עד לעיר סובלק, וכאשר הגיעה לישיבה, לא נכנסה פנימה ולא קרא לבנה לצאת החוצה, משום שחששה שזהו ביטול תורה. היא נעמדה ליד הדלת, ובמשך שעתיים התבוננה בבנה, איך הוא יושב ולומד תורה. היא התגברה על געגועיה ולא קראה לו החוצה. לאחר כשעתיים עזבה את המקום ושבה רגלית שישים ק"מ לכפר רימץ.

האח הצעיר, הקדוש ר' אהרן הי"ד, היה תלמיד חכם, מהמצוינים בישיבת סלבודקה. הוא גר בעיר יאנישוק, הסמוכה לגבול הלטבי. בנו הקדוש, ר' גבריאל, למד שנים רבות בישיבת טעלז. הוא היה החברותא של הרב הגאון ר' דוד זינגרביץ בטעלז. דודי נהרג עם כל משפחתו בעיר יאנישוק הי"ד עם קדושי לזדיי.

אחיו הגדול של אבא, ר' ברוך, פירנס ביחד עם הסבתא את האחים שלמדו בישיבות. אני זכיתי לראותו. הוא היה כולו טוב לב ונשמה. הוא נפטר לפני המלחמה, אשתו וילדיו נהרגו על ידי הצוררים הליטאים והגרמנים בתחילת המלחמה. הי"ד.

הייתה להם אחות צעירה, מרת בתיה. בעלה, הרב מתתיהו לוין, היה מבחירי תלמידי "החפץ חיים" והגאון ר' נפתלי טרופ בראדין. היתה להם חנות קטנה של בדים ואריגים, והדודה עבדה בחנות. הרב מתתיהו ישב כל היום בבית מדרש ולמד. הם עלו על המוקד עם ילדיהם בעיר לזדיי. הי"ד.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, גרה דודתי בתיה כשהיתה בת שמונה עשרה, בכפר הקטן רימץ עם כעשר משפחות יהודיות ומסביב גויים רבים. חיילים רוסיים רבים נותרו ביערות לאחר המלחמה והתפרנסו משוד.

בנין ישיבת ראדין

הבנים כולם למדו בישיבות, ובבית ברימץ נשארו רק הסבתה הצדקנית מרת פעשע נעשא, הבן הגדול ר' ברוך ובתה הדודה בתיה.

במוצאי שבת אחד התפרצו שלושה פרטיזנים רוסיים לשדוד את הסבתא. אחד נעמד מעבר לחלון הבית כשרובה בידו, הפרטיזן השני עמד ליד דלת הכניסה, והפרטיזן השלישי נכנס כשרובה בידו ודרש כסף ותכשיטים. הסבתא האלמנה פחדה מן השודדים והסירה את טבעת הנישואים והתכשיטים שהיו עליה, ועוד כמה פרוטות, והניחה הכל על השולחן. בינתים הבחינה דודתי, מרת בתיה, שהפרטיזן הניח את רובהו לצד השולחן, כדי ליטול את הכסף והתכשיטים.

היא תפסה את הרובה בידה, הטיחה אותו בראשו של הפרטיזן, והוא התמוטט מייד. היא רצה לדלת הכניסה, שם עמד הפרטיזן השני. היא היכתה אותו בכת הרובה, ואף הוא נפל. הפרטיזן השלישי שראה את גבורתה, חשב שהיא יודעת להשתמש ברובה ונמלט מן המקום.

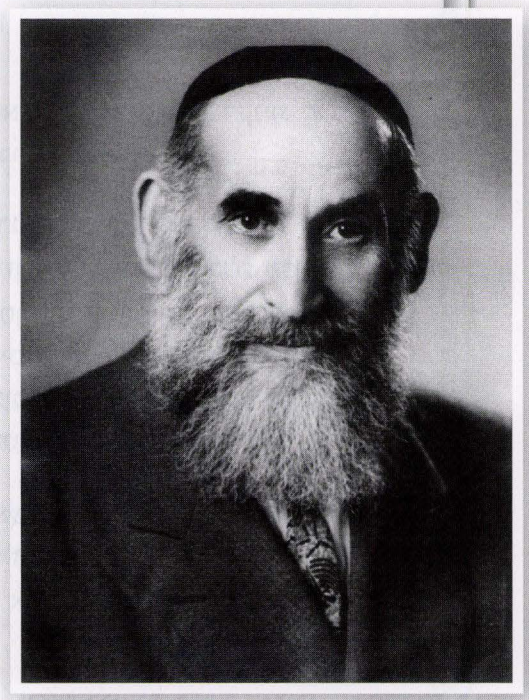
הדודה החזיקה את הרובה בידיה, כאילו היא יורה בפושעים הפרטיזנים. הם עדיין שכבו על הארץ מפחד שמא תירה בהם. היא אמרה לאחיה הגדול ר' ברוך

שיקשור בחוזקה את ידיהם ורגליהם תוך שהיא עומדת מעליהם עם רובה טעון. דודי קשר אותם והותיר אותם שכובים על הארץ.

דודתי מרת בתיה פנתה לשכנים הגויים וסיפרה להם, שפרטיזנים רוצחים מסתובבים בכפר, ושניים היא תפסה והם קשורים בביתה. כאשר שמעו זאת אנשי הכפר, אחזו בנשקם והחלו לחפש את הפרטיזן השלישי. לאחר זמן קצר תפסו אותו ואספו את שני הפרטיזנים מבית הסבתא.

למחרת בבוקר ערכו להם משפט צבאי, ודנו אותם מייד למוות. השופטים שאלו לבקשתם האחרונה לפני הוצאתם להורג. הם אמרו משפט אחד: "כדאי למות ולראות אומץ כזה של בת ישראל".

אבי מורי ורבי

אבי המחבר זצ"ל

אם אנסה לחשוף גדלות הרחבה מני ים, לתת קוים לדמותו של אבא זצוק"ל, לא אצליח לעמוד במשימה זו. יכלה הדף ולא יכלו המילים לשקף דמות יהודי של פעם, לבטא גדלות אמיתית של איש אשכולות, תלמיד חכם מופלג - אבי, מורי ורבי ...

למרות זאת החלטתי להקרין בפנסי הזעיר דמות זוהרת זו, למען ידעו הדורות הבאים מי היה סבם.

מקצת גדלותו-בשם אומרם

אבא היה מקורב מאד לגאון רבה של קובנה ה"דבר אברהם", לא נעשה דבר בעסקי צבור מבלי שיתייעץ רבה של קובנה עם אבא. כפי שכבר כתבתי, כמעט כל יום היה מזכירו של הרב דקובנה, הרב יפה, מגיע לחנות או לבית

כנסת וקורא לאבא לבוא להתייעצות עם רבה של קובנה. אבא היה עוזב מייד את עסקיו והולך לרבה של קובנה. לא פעם אמר הגאון על אבא, שהוא הלמדן הגדול ביותר שקיים בקובנה, ובעיקר מצטיין בשכלו הישר.

חתונת האח ר' רפאל. מימין לשמאל: רבי יוסף פרבר זצ"ל, החתן רבי אהרן כהן זצ"ל ורבי יעקב לנדא זצ"ל

הגאון רבי יוסף פרבר זצ"ל, שהכיר את אבא עוד מבחרותו, כשלמדו יחד בישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה - אמר לי לאחר פטירתו של אבא: "אביכם היה גאון וצדיק, בעל צדקה עצום.

אבא אמר על הגאון רבי יוסף פרבר, כי כאשר למדו בישיבת סלבודקה גדולי תורה רבים, הגאון רבי יוסף פרבר עלה על כולם.

ראש ישיבת פונוביז', הרב הגאון ר' דוד פוברסקי זצ"ל סיפר לי, כי בעת שהיה בקובנה בשנת ת"ש (1940), פגש את רבה של קובנה, הגאון ר' דוב בער כהנא שפירא, בעל ה"דבר אברהם". ורבה של קובנה אמר לו, כי הלמדן הגדול ביותר בקובנה הוא אבי- ר' שרגא פייבל.

ראש ישיבת פונוביז' הוסיף ואמר: "לאחר שרבה של קובנה אמר לי דברים אלו, איני יכול להוסיף מילה".

בדיני תורה קשים היה רבה של קובנה מצרף את אבא כדיין, אולם אבא התרחק מכבוד, לכן לא התפלל במניין של הרב.

אבא היה אחד הסוחרים הגדולים בקובנה, ולמרות זאת היה שקוע כולו בד' אמות של הלכה. למעשה, זו הדמות ששאף רבי ישראל סלנטר להעמיד בליטא: עמל בתורה יומם ולילה כאחד מגדולי ישראל, ועושה מלאכתו ארעי כדי להתפרנס ולא להצטרך לבריות.

בשנת תש"ח, כאשר למדתי בישיבת חברון, סיפר לי רבה של סובלק - הרב ליפשיץ, מגדולי הרבנים באמריקה - שבזמן המלחמה הגיע לקובנה ונפגש עם רבה של קובנה. הגאון שוחח עמו על תלמידי החכמים בקובנה ואמר על שני אנשים, שעל אף שהם סוחרים גדולים, הם גם הלמדנים הגדולים ביותר של קובנה. שניים אלו היו אבי זצ"ל והרב אינטליגטור, שתורה וגדולה התאחדו על שולחנו, ובמשך תקופה אף כיהן כראש הקהל בקובנה. הרב אינטליגטור היה פאר בית המדרש הגדול החדש בקובנה.

פעמים רבות הגיעו שליחים מבתי המדרש שבסביבה וביקשו מאבא למסור בבית מדרשם את השיעור הקבוע בגמרא, במשניות או בהלכה, מכיון שמגיד השיעור הקבוע נעדר.

הגאון רבי זבולון גרז, שזכה לעלות לארץ לפני פרוץ המלחמה, היה אומר את השיעור הלמדני בבית המדרש החדש. אולם הוא עזב את ליטא בפתאומיות, ולא היה מי שימסור את השיעור תחתיו. שומעי השיעור ביקשו מאבא שיאמר בינתיים את השיעור, עד שימצאו מגיד שיעור אחר.

לאחר שנולדתי, עבר אבא אירוע מוחי. בחסדי שמיים הוא נרפא, אך היה עליו להיזהר מאד ממאמץ יתר ולהקפיד על אכילה בזמן. פעמים רבות היה חוזר אבא מתפילת שחרית לאחר שעות ארוכות, ואמא דאגה לשלומו. למרות זאת, היא לא הביעה את חששותיה לפני אבא, משום שידעה כי כל פעולותיו נעשות תוך חשבון מדוקדק, ולא ערערה על מעשיו.
אבא ביקש בצוואתו שלא יספידוהו לאחר פטירתו, ואם בכל אופן מישהו יספידו, הוא אינו מסכים שאני אעשה זאת. אבא ידע שהייתי לצידו וראיתי ממעשיו הגדולים ולכן חשש שאפרסם את הדברים.

על התורה

"והגית בו יומם ולילה"

הצדיק הרב ר' שמחה זיסל דסלר זצ"ל, שהתגורר בבנין בו גרנו בקובנה, סיפר לי כי כאשר היה מגיע בימי "בין הזמנים" מטעלז לקובנה כדי לבקר את אביו,

היה רואה מבעד לחלון את אבא יושב רכון על הסטנדר ולומד בהתמדה עצומה. לפעמים היה מגיע בשעה שתיים אחר חצות, ואף אז היה אבא שקוע בתלמודו.

לימים, סיפר לי אחי הבכור ר' אהרן יוסף ז"ל, כי ראה באמצע הלילה שאבא יושב והוגה בתורה, ואמא יושבת לצידו ונהנית מקול התורה שנשמע בבית.

אמא היתה מסייעת בידו ללמוד ולא לחטוף תנומה. לפעמים כשהתנמנם, היתה מעירה אותו. מנוחתו של אבי היתה יקרה בעיניה למרות זאת, היתה אומרת לאבא: "עד עתה למדת בשביל העולם הבא שלך, כעת תלמד בעבור העולם הבא שליי"

כאשר גרתי בארץ הקודש, זכיתי שאבא יגור בביתי. אבא סיפר לי, כי לאחר נישואיו ישב מספר שנים והגה בתורה הקדושה יומם ולילה. אבא היה יושב בחדר פנימי ולומד בקול רם כמנהגו, ואילו אמא היתה מתישבת בחדר החיצוני ובוכה בקול רם מרוב שמחה ואושר על שזכתה להינשא לתלמיד חכם גדול כל כך. אבא הוסיף ואמר, שקול בכיה של אמי היה עולה על קול לימודו, לגודל אהבת התורה שבערה בקרבה.

אבא העיד כי מעולם לא שמע את אמא הצדקת מרימה את קולה, ולו במעט. תמיד דיברה אליו בהכנעה ובהערכה. בחשש שמה תפגע בכבוד התורה של אבא.

כשהיה הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין בא לחנותנו במטרה לקנות נעליים, היה אבא רץ כדי לבחור בעבור הגאון את הנעליים הטובות והנוחות ביותר. בינתים היה אומר הגאון לאמא, כי בעת שאבא מקשה קושיה בשיעור בבית המוסר, עליו לעמול קשה מאד כדי לתרצה. ר' יחזקאל הוסיף ואמר, ש"אבא מאיר את השכל בעת השיעור".

מובן שלשמע דברים אלה היתה שמחתה של אמא עצומה. היא חשה שלשמוע שבחים עצומים מפיו של הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין, זהו טעם גן עדן בעולם הזה. הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין החזיק את אבא בכבוד של חבר אבל אבא נכנע אליו כתלמיד.

מלבד לימודו בעיון במסכתות הש"ס, קיבל אבא על עצמו ללמוד מידי לילה שו"ע "יורה דעה", החל מהשעה שתיים עד השעה שלוש לפנות בוקר.

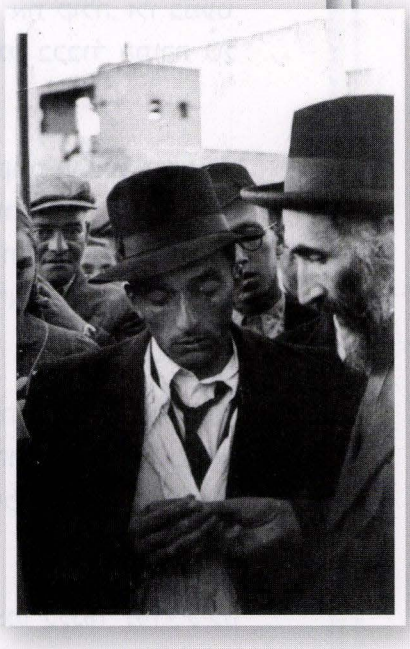
דרכי שמים נעלמות ועמוקות עד אין חקר. לאחר שהצילה אותנו יד ההשגחה ממבול הדמים הנורא, בקיאותו העצומה של אבא סייעה לנו בכל צעד ושעל.

לאחר החורבן הנורא, הרבנים המעטים שנותרו לפליטה נאלצו לפסוק הלכות בכל שטחי החיים ובנושאים מסובכים ביותר (כמו דיני עגונות וכדומה). אולם לאחר הסער הנורא, לא היו בנמצא ספרי קודש, שכן הצוררים הארורים ימ"ש החרימום במסגרת "מטה מבצע רוזנברג", שרצה להקים "מוזיאון" מן החפצים הללו לזכר העם היהודי הנכחד.

אבא היה בקיא עצום ב"יורה דעה" לפסוק הלכה למעשה, ורק אנשים בודדים הגיעו לדרגת בקיאותו. כך סייעה לו יד ההשגחה להתגבר על הקושי העצום שהיה מנת חלקנו לאחר המלחמה - המחסור בספרי קודש יהודיים ובספרי הלכה, וכך יכול היה אבא לפסוק בכל חלקי התורה הלכה למעשה, ובפרט ב"יורה דעה".

גדלותו של אבא לאחר המלחמה

גדלותו העצומה של אבא, שהייתה מוצנעת ומוסתרת בשנות מגוריו בקובנה, נגלתה ביתר שאת עם שחרורנו לאחר המלחמה.

האב בסידור חופה וקידושין באטליה

עם סיום המלחמה, לאחר שזכינו להינצל בחסדי שמיים, העבירו אותנו לאיטליה. שם זרח אורו של אבא והוא התגלה בכל גדלותו. פרט לקצבת מזון קבועה שקיבלנו מארגון ה"אונרא", לא היה לנו דבר - הן גשמי והן רוחני. לא היו לנו ספרי קודש: גמרות או משניות. היו רק מעט סידורים. מישהו השיג מסכתות בודדות מסדר הש"ס: חולין, שבת ונדה. חילקו את המסכתות לפרקים וכך היו לומדים.

לאחר המלחמה, אבא היה אחוז הלם. בכל עת שאל את עצמו מהי הזכות שבעבורה זכה להינצל עם ארבעת בניו. אף אם היו לו זכויות גדולות ורבות, הרי ידוע שניסים גלויים מאבדים זכויותיו של אדם, כמאמר חז"ל, שאדם העובר ליד קיר נטוי וניצל מהתמוטותו כל זכויותיו נאבדות. אנו זכינו לאלפי ניסים בכל יום. אם כן מדוע זכינו להישאר בין החיים?

אבא הגיע למסקנה שחייו הם חיי ניסים, ומחיי ניסים אסור לו להנות, אלא כל חייו יהיו קודש לד' ולתורתו.

אבא ישב ולמד יומם ולילה, באופן שלא נראה בין ציבור שרידי החרב. הוא סיפר לי, שחזר אז מאה פעמים על מסכת חולין עם המפרשים בשנה אחת, וכן על מסכת נדה ומסכת שבת. הוא זכה להוציא הלכות מתוך הגמרא, מבלי שיהיו לפניו ספרי הלכה ו"שולחן ערוך".

אבא רצה לחיות את חייו בהסתר ולהקדיש את כל ימיו ללימוד התורה. אולם שרידי החרב שהתקבצו שם, לא הניחו לאבא להצטנע. היה שם תלמידו של הגאון ר' שמעון שקופ מגרודנא, רבי יוסף לב. הוא ניגש לאבא וביקש שיקבל עליו את עול רבנות המקום, מכיוון שאין גדול אחר שיוכל להדריך את הציבור בעבודת ד'. ואמר לו בזה"ל "צאו מענוה שלכם, תדריכינו דרך החיים שנלך בו, אין לנו אחר חוץ מכבוד תורתו".

בקרבו של אבא התחולל מאבק פנימי: כל ימיו רצה לברוח מכבודה של תורה, והנה מציעים לו להנות מכבודה של תורה.

לאחר שחשב בנושא רבות ושקל את הצדדים העומדים לפניו, אמר: "כל העת חושב אני, לשם מה הותיר הקב"ה אותי ואת ילדיי בחיים ובאיזו זכות ניצלתי עם בניי. אולי כוונתו הייתה, שאוכל לענות לציבור בדבר הלכה בזמן כזה".

אבא הסכים לקבל על עצמו את עול הרבנות, בתנאי שאם יגיעו למקום רבנים מבוגרים וחשובים ממנו, יעזוב מייד את הנהגת הציבור, כי יותר מכך אינו מחוייב.

אז התגלה אבא במלוא גאונותו בכל מכמני התורה. אבא הקים שחיטה כשרה מהודרת, ואף רבניה הספרדים של איטליה ביקשו מאבא שידאג לענייני שחיטתם. אבא בנה מקוואות בכל מקום, פסק בהלכות אישות ולא היתה פינה בתורה שהניח מבלי לפסוק. כל זאת עשה מבלי לקבל פרוטה, כיוון שעדיין שהינו במחנות מעבר.

הבעיה הנפוצה היתה בעיית העגונות. אבא לא רצה בשום אופן להיכנס לנושא זה. התרת עגונות וגיור היו מחוץ לתחום. אבא אף הסביר את סיבות מניעתו להתעסק בנושא. הוא אמר, שבמהלך המלחמה אירעו ניסים עצומים כל כך, עד שאף יהודים שהעידו עליהם כי הם נשלחו למשרפות - ניצלו בסופו של דבר.

אבא אמר שגדולי הדור בארץ ישראל יפסקו בנושא. הוא יעץ לנשים העגונות לא לחפש היתר לעגינותן, אלא להמתין מספר שנים, ובינתיים תיצורנה קשרים עם ניצולי עיירתן ועם קרובי משפחת בעליהן, כי ייתכן שבכל זאת ניצלו. אבא רצה למנוע כישלון בחטא הנורא - אשת איש.
אמנם נשים ששמעו לדבריו של אבא והמתינו, לא נכשלו. לעומתן, היו שהסתמכו על עדויות ונכשלו, ולאחר מספר שנים נזקקו לגיטין.

גם גיטין ניסה אבא להימנע מלתת, כיון שזהו נושא הלכתי שדורש זהירות רבה. אבא יצא מגדרו, כדי שלא תישארנה נשים עגונות לנצח. בכל מקרה שהיה צורך בגט סידר זאת אבא בהקדם, באומרו: "לא על כתפיים שלי תשאר בת ישראל עגונה".

בשנים אלו נגלתה גדלותו העצומה של אבא בכל שטחי התורה, גדלות שעמל להסתירה כל שנותיו בקובנה.

לימודו של אבא בסלבודקה

בזמנו של אבא היו שתי ישיבות גדולות בסלבודקה, אחת בראשותו של גאון הדור, ר' ברוך בער לייבוביץ, והיא נקראה "כנסת בית יצחק", על שם רבה של קובנה, ר' יצחק אלחנן ספקטור, וישיבה נוספת בשם "כנסת ישראל", שאותה ייסד הרב הגאון והצדיק ה"סבא מסלבודקה", ר' נתן צבי פינקל, על שם ר' ישראל סלנטר. בתחילה למד אבא כמה שנים אצל הגאון ר' ברוך בער והיה אוכל אצלו בשבתות ובחגים. כאשר עזב הגאון את סלבודקה, המשיך אבא ללמוד ב"כנסת ישראל".

בית טיפוסי בסלבודקה

למעשה, לא היה הבדל גדול בין תלמידי

הישיבות השונות. גדולי התלמידים ב"כנסת ישראל" היו באים לשמוע את שיעוריו העמוקים של הגאון ר' ברוך בער, וגדולי תלמידיו של הגאון ר' ברוך בער היו באים לשמוע שיחות המוסר מהגאון והצדיק ר' נתן צבי פינקל, הסבא מסלבודקה, והשיעורים של ראש הישיבה, הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל

אבא סיפר לי שבשתי הישיבות למדו בזמנו כאלף בחורים. בראש השנה היו הולכים ל"תשליך" ליד נהר הויליי, שעבר סמוך לסלבודקה. הבחורים עמדו במרחק רב (כקילומטר) ואמרו את ה"תשליך". אלה שגמרו הלכו, ועדיין המשיכו בחורי הישיבה לבא להגיד "תשליך".

אבא סיפר לי על ניסיון גדול שהיה לו פעם. בצעירותו, כאשר עדיין לא היה מטבח בישיבה, הוא התקיים ממה שאמו שלחה לו. אבא היה בעל כושר הסברה מעולה. כאשר היה נער בן שש עשרה, למד עם תלמיד בן עשירים מקובנה, ועל זמן הלימוד הרויח כעשרה רובלים. היה זה סכום כסף מכובד, ואבא יכול היה לקנות לעצמו לחם לשובע לכל החורף. אולם בישיבה היו מעט מאד ספרי ראשונים, וכל ספר היה יקר מציאות. במקום לקנות אוכל או ביגוד קנה אבא בעשרת הרובלים ספר רשב"א ולמד בו יום ולילה. כך גדל אבא בלימוד, והצטיין בישרות ובעמקות.

פורים בישיבת סלבודקה

השלט של ישיבת סלובדקה

אבי סיפר לי, שפעם בליל פורים לאחר האוכל התאספו כל הבחורים מ"כנסת ישראל" באולם הישיבה והחלו לשמח את עצמם, כנהוג בישיבות. לפתע התפרצו לאולם אנשים מ"העולם התחתון" של קובנה. הם היו עגלונים וסבלים בעלי אגרופים, אך לא שודדים. להיפך. בזמן

ההתנפלות על היהודים, הם הוציאו את העצים מהעגלות, יצאו נגד הפורעים הגויים והיכו אותם.

ובכל זאת, היו אלה אנשים גסים וחסרי מוסריות. תמיד התרחקו מכל אחד ואחד מהם, ובייחוד כאשר היו ביחד. הם התפרצו לאולם הישיבה, הפסיקו את הריקודים ואמרו לבחורים: "תנו לנו את הוודקה ותוכלו להמשיך לרקוד".

הבחורים השיבו, שאין להם טיפת אלכוהול, אלא הם שמחים ורוקדים לכבודו של היום.

הבריונים אמרו: "את זה תספרו למישהו אחר. לא לנו. אתם מחביאים את השתייה. לא יכולה להיות שמחה כמו שראינו כאן בלי לשתות כמה כוסות וודקה".

מובן שלבחורים לא היה מה לתת להם. הבריונים החלו להרביץ להם, בחשבם שהבחורים מחביאים את הוודקה. בחורים הישיבה החל בורחים דרך חלונות האולם, משום שליד הדלת עמד מנהיג הכנופיה.

לפתע הבחין אבא, שאולם הישיבה התרוקן והוא נותר לבדו. בבחרותו היה אבא גיבור עצום. הוא הבין שאנשי הכנופיה יפרקו עליו את כל זעמם. אבא רצה להראות להם את כוחו, לכן אחז במנהיג הכנופיה, הרים אותו בשתי ידיו באויר ובעט בו ברגלו, והשליך אותו דרך הדלת, ומיד רץ לתפוס בריון שני. כאשר ראו זאת הבריונים, הם נמלטו מן הישיבה. הבחורים שבו, והשמחה היתה במלואה.

לאחר גמר מלחמת העולם הראשונה, שב אבא לישיבת סלבודקה, ואז שידך אותו הגאון הצדיק ר' אליעזר מסלנט עם אמי. הרב הצדיק ר' אליעזר נשאר כל ימי חייו ידיד נפש של אבי. כאשר ביקר אבא בארץ בשנת תש"ח, ראשית ביקש לפגוש את הרב הצדיק הפרוש ר' אליעזר מסלנט. ר' אליעזר נהג לאכול רק לחם יבש שהשרה במים, וכך היה אוכל, כדי לא להנות מהעולם הזה. הוא הציע לאבא לסעוד עמו את ארוחת הצהריים - לחם יבש עם אשכולית. הצדיק אמר לאבא: "זה מה שיש לי".

לאחר מכן, לקחו רבי אליעזר ל"חזון איש". הוא תיאר בפני "החזון איש" את גדלותו של אבא. "החזון איש" שאל את אבא אם הוא רוצה להתייעץ עמו, ואבא ענה שהוא בא לקבל את פני רבן של ישראל, ואחר כך ביקש אבא ברכה בעבורי, על שנכנסתי ללמוד בישיבת חברון.

"החזון איש" ענה לאבא: "כל אלו הנערים והבחורים שניצלו מהגיהנום הנורא ונכנסו ללמוד בישיבות, הם מעל כל ברכה. רואים בחוש סייעתא דשמיא עליהם. נפתחים להם מעייני החכמה". וכך נפרד אבא מגאון הדור.

פעם שאלתי את אבא מי היו הבחורים המצוינים ביותר בישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה. אבא החל למנותם: הוא הזכיר את הגאון ר' משה פינקל, בנו של הסבא מסלבודקה, ואת הגאון ר' יוסף פרבר. אבא חשב לעצמו אז, שר' יוסף פרבר יהיה גדול הדור. הוא הזכיר את הגאון ר' אברהם גרודז'ינסקי ואת הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין.

אבא מנה את שמותיהם של שלושה עשר בחורים, כולם גדולי ישראל בדורנו. לאחר מכן הרהר מעט והוסיף, כי במקום הארבעה עשר הוא חושב שהיה הוא עצמו. אבא אמר לי, שהיו בישיבה בחורים גאונים, שהוא אינו יודע לאן נעלמו.

כאשר עלה אבא לארץ וזכיתי לארחו, היו באים לבקרו אנשים שלמדו בזמנו בישיבת סלבודקה ושרדו את המלחמה. באחד הימים הגיע עשיר גדול מפתח תקוה, ואבא לא זכר מיהו. אותו אדם ביקש רק להתבונן באבא. הוא אמר כי בבחרותו היה ידיד נפש של אבא. כך ישב האיש מספר שעות, ולא גרע עין ממראה ההוד של אבא.

חשיבות שיעור תורה

סיפר לי בן דודי, הרב הגאון רבי חיים יהושע גיברלטר זצ"ל, שכשהיה חוזר בימי בין הזמנים לביתו מישיבת טעלז, בדרך כלל היה עוצר בתחנת הרכבת בקובנה כדי לבקר את אבא, שהיה אח אביו.

פעם הגיע בן דודי לחנות לפנות ערב, סמוך לשעה שש. החנות היתה מלאה בסוחרים, שבאו מכל מיני עיירות בליטא ורצו לקנות סחורה אצלנו. לפתע הביט אבא בשעונו וראה שהשעה שש מתקרבת, מייד התנצל בפני הסוחרים שהוא צריך ללכת לשיעור ב"בית המוסר".

העיר קובנה היתה משופעת בחנויות לממכר נעליים, ולמרות זאת העדיפו הסוחרים את הקנייה אצל אבא, בשל ישרותו ונאמנותו. אולם אבא, על אף

אבי המחבר עם אנשי קהילתו באיטליה

ההפסד הכרוך בכך, ביקש מהסוחרים לעזוב את החנות וסגר אותה, מכיון שיש לו שיעור ב"בית המוסר, אצל הגאון הקדוש רבי יחזקאל ברנשטיין.

למחרת שבו כל הסוחרים שעזבו אמש את החנות, כדי להזמין את הסחורה המבוקשת.

על עבודת המידות

זהירות מופלגת בשלוחי דרבנן

בקובנה פעלה במלוא עוצמתה אגודת "מזהירי שבת". אגודה זו הופעלה בהתנדבות על ידי אנשים יראים, שאחת מפעולותיהם היתה ללכת בערב שבת לבעלי החנויות בקובנה ולהזהיר על השבת המתקרבת. הם עשו זאת, משום שבימי החורף היתה השבת נכנסת מוקדם מאד. בסביבות השעה 12.30 בצהריים סגרו את החנויות, ובשעה 1.30 כבר הלכו לבית הכנסת לתפילת קבלת שבת.

אנשי אגודת "מזהירי שבת" עברו מחנות לחנות וזרזו את סגירת החנויות. הם

לא הרפו ממלאכתם, ורק כאשר היו בטוחים שכולם סגרו את החנויות, התירו לעצמם ללכת לבית הכנסת.

אגודה זו פעלה תחת פיקוחו המלא של הגאון בעל "דבר אברהם", רבה של קובנה.

ארגון "מזהירי שבת" ארגן בכל בתי הכנסת בקובנה דרשות שמסרו דרשנים מפורסמים, ונושא השיחות היה בעיקר שמירת השבת.

בתי הכנסת היו מתמלאים לאחר סעודת שבת, בפרט בלילות החורף, כאשר בשעה חמש אחר הצהריים היה רוב הציבור לאחר סעודת ליל שבת. אחד מחברי ארגון "מזהירי שבת" היה אח אמי, הרב הקדוש רבי שבתי כגן ה"ד. הוא היה אף אחד הדרשנים הגדולים. פיו היה מפיק מרגליות. הוא היה דורש בליל שבת בשלושה בתי כנסת בעיר. כשסיים לדרוש בבית כנסת אחד, עבר לבתי כנסת נוספים, שהיו מלאים בשומעים.

לפני הדרשה היה דודי נוהג לפנות לאבי ולפרט את מה שרוצה לומר בדרשה. לאחר הסכמת אבא, היה הולך ודורש.

הצדיק רבי בערצי'ק היה אדם בודד ועירי, ולפרנסתו עבד כסנדלר. הוא היה צדיק בכל מעשיו, ולאחר עבודתו היה יושב בבית המדרש הגדול, ומלבד השתתפותו בשיעורי התורה היה אומר תהילים במתיקות. רבי בערצי'ק היה אחד הצדיקים הנסתרים של קובנה. חשבוהו לסנדלר, מתקן נעליים גלמוד. שאר הפרטים אודותיו לא היו ידועים.

רבי בערצי'ק היה מפעילי "מזהירי השבת". בכל ערב שבת, בפרט בימי שישי הקצרים של הקיץ, היה עובר מחנות לחנות ומזרז את הבעלים לסגור את החנויות מפני כבוד השבת.

ערב שבת, עבר הצדיק רבי בערצי'ק בין החנויות, ואף על חנותנו לא פסח. הוא נכנס לחנות, שהמתה קונים. כשראה אבא את השעה המתאחרת, מייד הכריז שמעתה הוא אינו מוכר סחורה, ומי שמוכרח לקנות נעליים, יבוא ביום ראשון מהדלת הצדדית של החנות (לפי החוק העירוני, ביום ראשון היו החנויות סגורות, אך היתה דלת צדדית, שמי שנזקק בדחיפות לנעליים היה נכנס דרכה וקונה את אשר ברצונו. ליהודים היתה בכך הקלה גדולה, משום שבאופן זה היתה אפשרות למכור גם בימי ראשון).

אבא החל לזרז את כולם, והאנשים עזבו אט אט את החנות. אז ניגש הצדיק רבי בערצי'ק לאבא, כדי לזרזו שיסגור את החנות. אמר אבא לרבי בערצי'ק: "אינך צריך לזרזני. אתה יכול לראות שכבר סגרתי את הקופה ושלחתי את כולם מהחנות". ורבי בערצי'ק אכן ראה זאת.

הצדיק יצא והמשיך לעבור בין החנויות, ואבא סגר את חנותו. שבת נכנסה, ואנו צעדנו לבית כנסת "החייטים". כשחזרנו, ראינו על פניו של אבא עצבות גדולה ושברון לב. גם כשקידש, נראה על פניו דוק של עצבות. הוא אכל מעט מאד, ולא הוציא מילה מפיו. חשבנו שהוא אינו חש בטוב. אבא סיים במהירות את סעודת השבת, ובירכנו ברכת המזון תוך תמיהה עצומה.

בכל שבת, היתה סעודת השבת בביתנו נמשכת מספר שעות, שהיו מלאות משא ומתן בעומקה של תורה. אם כן, לא פלא שכה התפלאנו על הנהגתו של אבא באותה שבת. בבית היה כלל: מה שאבא עושה - הוא עושה בחכמה ודעת, ואין לשאול על מעשיו.

בדרך כלל, רגיל היה אבא להמשיך ללמוד לאחר סעודת שבת. אולם באותה שבת קם אבא מהשולחן ועזב את הבית. היה זה באמצע החורף. הקור בחוץ היה איום ונורא. כל הדרכים היו מלאים שלג וקרח.

אך אבא יצא.

ידענו שמשהו קרה, אולם לא ידענו מה הדבר. לאחר זמן חשבנו, שהדבר קשור לקבלת הפנים של אבא לרבי בערצי'ק הסנדלר בערב שבת.

אבא הסתובב בקור העז ובחושך מבלי להתחשב במצבו, שהרי היה אדם חלש מחמת מחלתו. תחילה חיפש את הצדיק רבי בערצי'ק בכל בתי הכנסיות ובכל בתי המדרשות, ולאחר מספר שעות של חיפושים ניסה לברר את כתובת ביתו של רבי בערצי'ק. משלא קיבל אבא תשובה על כך, היות שהאנשים לא הכירו את רבי בערצי'ק, חזר אבא במר נפשו הביתה. כל ליל שבת לא הצליח להירדם בשל צערו.

באמצע הלילה קם אבא, התלבש והחל לחפש שוב את רבי בערצי'ק בבתי הכנסיות. כעבור זמן מצא את הצדיק יושב ואומר תהילים בבית המדרש החדש.

אחי הגדול ר' דוב שיחי' סיפר לי, שאבא לקח את כולנו, ארבעת הבנים לפני הצדיק לבקש ממנו מחילה.

אבי המחבר בצעירותו

אבא ניגש אליו והתחנן בפניו שיסלח לו. הסנדלר, רבי בערצי'ק, הביט בו בתימהון, הוא לא הבין מה אבא רוצה ממנו. הפעילות בין אנשי "מזהירי השבת" היתה כבוד עצום בעבורו, שהרי הוא חלק מארגון שבראשו עומד הגאון בעל "דבר אברהם" רבה של קובנה.

רבי בערצי'ק התפלא ואמר לאבא: "אינני מבין אותך. הרי קיבלת את פניי בצורה יפה כל כך, הסברת לי שאתה שולח את כל הקונים וסוגר את החנות, ואף ראיתי זאת בעיניי. יצאתי מחנותך כששמחה בליבי. איך אפשר לקבל יהודי בצורה יפה יותר? הלואי שכולם יקבלו אותי כך. אכן לא הייתי צריך להיכנס לחנותך כלל וכלל, משום שראיתי כי זירזת את הקונים ולא המשכת למכור".

אבא השיב לו: "אתה, רבי בערצי'ק, שלוחא דרבנן. אתה שליח של רבה של קובנה, ושלוחו של אדם כמותו. הייתי צריך לכבד אותך כאילו הגאון רבה של קובנה מגיע לחנותי, ואני לא כיבדתי אותך כפי שראוי לכבד שליח של רבנן, וזאת מחמת הטרדה בערב שבת".

אבא המשיך ואמר, שאף בעת סגירת החנות היה עליו להושיב את רבי בערצי'ק על כסא של זהב ולרקוד לפניו, שהרי הוא שליח דרבנן וצריך לכבדו בכבוד התורה. הוא טען ששולחיו הינם גדולי תורה, ואילו היה מגיע לחנות הגאון רבה של קובנה - לא היה מכבדו כך?!

כשראה רבי בערצי'ק שאבא לא נרגע, השיב: "אני חושב שכיבדת אותי בתכלית הכבוד, ואם אתה מרגיש שלא כיבדתני כפי שנראה בעיניך, הינני מוחל על כך מחילה גמורה".

כשהרגיש אבא שהצדיק רבי בערצי'ק התפייס, שב הביתה והשיב את שמחת השבת לביתנו.

חלפה שנה מאז אותו מקרה, והצדיק רבי בערצי'ק הלך לבית עולמו. למעשה, איש לא הכירו, אך כששמע אבא שהצדיק רבי בערצי'ק נפטר, הוא אחז בידינו - שניים מצידו האחד ושניים מצידו השני - וכך הלכו בני משפחתנו אחר ארונו של רבי בערצי'ק. בהלוויתו לא היה אף מניין אנשים. כל מי שראה את אבינו הצדיק מלוה את הנפטר בדרכו האחרונה, הצטרף והלך אחר הארון. כך הצטרף ציבור

גדול להלוויה, אף אלו שלא הכירוהו ולא ידעו כי צדיק נסתר היה כל ימי חייו. אנשים החלו לסגור חנויותיהם מפאת דין ביטול מלאכה בהלווית צדיק. כשעלינו מרחוב לוקשה ל"הר הירוק", כבר התקהלו אלפי אנשים, וההלוויה הפכה לאחת ההלוויות הגדולות שידעה קובנה.

אבא שכר סבלים יהודים שיקחו את המיטה על ההר במשך קילומטרים עד בית הקברות ולאחר שנודע להם מיהו הנפטר, לא הסכימו ליטול את שכרם, משום שרצו כי גם להם יהיה חלק במצוה.

בית הקברות של קובנה היה על "ההר הירוק". בהליכה רגלית, היתה זו דרך ארוכה מאד. אבא סירב לשכור כרכרה ולנסוע בה לבית הקברות, משום כבודו של המת. הייתי ילד כבן חמש והתקשיתי ללכת. אבא אחז אותי בידיו, וכך הלכנו ברגל במעלה ההר למעלה מחמישה קילומטרים. כשהורידו את הארון כדי לקוברו, נעמד אבא סמוך לקבר וסיפר את הסיפור שארע עם רבי בערצ'יק. אחר כך פרץ בבכי נורא וקרא בקול: "רבי בערצ'יק הצדיק, תמחל לי, רבי בערצ'יק, תמחל לי ולילדי...".

תמונה זו עומדת מול עיניי עד היום הזה. אמנם הייתי אז ילד צעיר מאד כבן חמש, אך בכיו של אבא זעזע אותי ואת כולם, והותיר בלבנו את המסר: לא רק תלמידי חכמים יש לכבד ככל האפשר, אלא גם שלוחי דרבנן, ואף אם הוא סנדלר עני וגלמוד יש לכבדו באותו הכבוד שהיינו מרעיפים על מי ששלחו".

מובן כי לאחר ההלוויה כובדו שלוחי דרבנן ואף אנשי "מזהירי שבת" בכל הכבוד הראוי.

כבוד תלמידי חכמים

פעם הגיע לאבא ידיד שניצל מהמלחמה עם אשתו. הם שהו בגטו קובנה ובמחנות בגרמניה, וזכו לעלות לארץ וללדת ילד שגדל לתלמיד חכם. אותו אדם הכיר את אבא מקובנה והגיע מפעם לפעם לבקרו. באחד מביקוריו סיפר, שהוא נולד בלזדיי.

אבא שאל לשם משפחתו, וכשאמר את שם אביו מלזדיי, קם אבא מלוא קומתו לזכר אביו. אני שאלתי מי היה אביו, ואבא סיפר שהיו אלו שני אחים. יום אחד עזבו את כל מסחרם ופנו ללמוד. הם למדו יום ולילה ללא הפסק, ובמשך השנים

הפכו לבקיאים בש"ס. הם היו הפאר של העיר לזדיי, בלמדנותם ובגאונותם בתורה הם היו כמעט בדרגת רבה של לזדיי.

כשקם האיש ללכת, קם אבא עמו, למרות חולשתו, ירד איתו את המדרגות וליוה אותו לאורך הרחוב, לכבוד תורתו של אביו. אותו אדם ביקש מאבא שלא יטריח את עצמו, אך אבא לא ויתר. מאז, הוא הגיע לבקר את אבא כל שבוע והיה האורח היקר ביותר של אבא. אותו אדם נפטר בבני ברק מעל גיל 95 וזכה לבן תלמיד חכם.

אבא מגן על בעל ה"דבר אברהם"

היה זה בשנות מלחמת העולם הראשונה, כאשר "המשכילים" השתלטו על הנהלת הקהילה. השתלטות על ניהול הקהילה כוללת את העברת השחיטה, טהרת המקוואות ופסקי הלכה לידם של "משכילים" נאורים, הרחוקים מתורת ה' כרחוק מזרח ממערב. אמנם הם היו עדיין תחת פיקוחם של הרבנים, אך גדולי ישראל ידעו כי דבר זה עלול לגרום להידרדרות מהירה של היהדות החרדית.

מלבד זאת, "המשכילים" היו מקורבים לממשלה. הם נטלו את כל התקציבים שהועברו לחינוך היהודי והשקיעו אותם בהקמת הגימנסיות ואחזקתן.

אסיפת הרבנים בליטא

היהדות הדתית על רבניה הוגלתה לעומק רוסיה, בטענה שהיהודים חשודים כמרגלים, היות שהם מדברים בשפת האידיש, הקרובה לשפה הגרמנית. ה"משכילים" שדיברו רוסית, נחשבו כנאמנים לצאר ולא הוגלו.

כאשר שבו גדולי ישראל מהגלות שנכפתה עליהם, מצאו שהנהלת הקהילות נתפסה על ידי ה"משכילים", ואף התקציבים הופנו למטרות שונות. בתי הספר שהוקמו על ידי ה"משכילים", אינם תואמים את רוח התורה. והנוער נמשך אחריהם בכבלי קסם.

מה קורה בקובנה?

מידי פעם נערכו ישיבות בוועד הקהילה, בהם הוכרח רבה של קובנה להשתתף, ולצידו, להבדיל, "משכילים" עזי פנים. באחת האסיפות קם "משכיל" צעיר לימים, שהיה עורך דין בתפקידו, ודיבר אל הרב מקובנה כדבר איש אל חברו. יושב ראש הקהילה לא נמנה על שומרי התורה והמצוות ולא הזדעזע מנימת הדיבור החצופה. הוא טען שהאסיפה היא כמו פרלמנט לכל החוגים שנבחרו, ולכל אחד יש את זכות הדיבור.

רבי אברהם דובער שפירא זצ"ל ה"דבר אברהם"

לפני שחלה אבי זצ"ל הוא היה בעל כוחות אדירים. כל זמן שדיבר המשכיל, לא ראה אבא צורך להתערב, אך משהחל להתקיף את רבה של קובנה ולפגוע בכבודו, קם אבא ממקומו וזרק את עורך הדין החצוף ממקום האסיפה. אבא לקח עמו "שמירה" - כמה מעובדי חנותו הגיבורים, וזאת כדי להגן על עצמו במקרה הצורך. אבא לא היה חבר בהנהלת הקהילה, אלא שבשעת הישיבה הותר לאנשי המקום להיות נוכחים.

באחת האסיפות, קם הרב איצקוביץ - מזכיר אגודת הרבנים בליטא - והחל לתקוף את ה"משכילים" על דרכם. הרב איצקוביץ היה יהודי מלומד, הוא דיבר ליטאית רהוטה, ואף הופעתו החיצונית שידרה עוצמה וידענות.

הרב איצקוביץ היה שתדלן גדול של יהדות ליטא הדתית, והיו לו קשרים הדוקים עם נשיא ליטא, סמטונה. הנשיא חשב שעל ידי השתדלותו למען היהודים יקבל את קולותיהם, ואכן החרדים הצביעו בעבורו.

לאחר אותה אסיפה ודבריו המכפישים של ה"משכיל", פנה הרב איצקוביץ לנשיא ליטא. הרב איצקוביץ בא כביכול בטענה, מדוע הבחירות לרשות הקהילה מתבצעות כדרך שבוחרים לפרלמנט. רשות הקהילה עוסקת בצרכים דתיים של היהודים, כמו שחיטה, נישואין, מקוואות ובתי קברות, ומן הראוי לשנות את דרך בחירת המועמדים.

נשיא ליטא הסכים לדרך שונה: כל בית כנסת בקובנה ישלח לאחר חג הסוכות שני מועמדים - הגבאים, ואלה יבחרו את האדם המתאים שיעמוד בראש הקהילה.

ה"משכילים" לא הספיקו להתארגן. היה זה לפני ראש השנה, ורובם כבר לא התפללו בבתי הכנסת. כך קרה, של"משכילים" לא היו נציגים ולא היה ביכולתם לשנות את גזר הדין. הרב אינטליגטור, אחד מגדולי חכמי התורה של קובנה, שתורה וגדולה שימשו אצלו, נבחר להיות יושב ראש הקהילה. מובן שהרב אינטליגטור הדיח את כל ה"משכילים" מתפקידי ראשי המחלקות.

מני אז, לא הוצרך הגאון הרב שפירא, רבה של קובנה, להגיע לישיבות הקהילה. אם התעוררה שאלה, היו באים להתייעץ עמו בביתו. מובן שגם אבא לא הופיע יותר בישיבות של הנהלת הקהילה.

הרב איצקוביץ הקים גם את גימנסיית "יבנה" לבנות ופעל בכל ליבו ונפשו להרמת קרן התורה בליטא. מובן איפוא, שהמשכילים שנאו אותו שנאת מוות, אך הוא המשיך לפעול נגדם בכל כוחו, וכל זאת תחת הדרכת רבה של קובנה.

ועל גמילות חסדים

הפתקאות המזכות

חנות הנעליים שהייתה ברשותנו נקראה "גיברלטרס". סמוך לחנות הנעליים היו מחסנים, שבהם אכסנו את כל הנעלים. אבא היה קונה חומרי גלם ומעבד אותם בעזרת הפועלים. פועלים רבים עבדו בייצור הנעליים לחנותנו.

בשנים שלפני המלחמה, עיקר ייצור הנעלים נעשה בעבודת ידנית. התוצרת

נחשבה לפשוטה, שכן באותה עת, בתקופה שבין שתי מלחמות עולם, החלו לייצר נעליים בעזרת מכונות, והנעליים שיצרו המכונות נחשבו לנעלי יוקרה.

בנוסף למפעלי הנעליים שייצרו נעליים בעברונו - "אורנט" ו"ספורטס" - היתה לנו סוכנות של יבוא נעלי לבד, בהן השתמשו בחורף, ובלעדיהן היו קופאים מקור.

אבא היה נותן נעליים בתרומה לנערי בית היתומים. ההסדר היה, שמנהל בית היתומים שעבד בו בהתנדבות והיה גם רופא מפורסם, נתן פתק לכל ילד או נער שנזקקו לנעליים חדשות. הפתק היווה אישור לקניית הנעליים. כך חשבו היתומים, שהמוסד משלם בעבור הנעליים.

אבא, ברגישותו ובצדקתו הרבה, דאג שנפשם העדינה והרגישה של היתומים לא תחוש, כי מישהו נותן להם נדבה, לכן דאג שהנהלת המוסד תיתן את הפתק, כאילו משלמים הם בעבורם.

מדריכי בית היתומים היו מגיעים עם קבוצות ילדים כשפתקים בידיהם. אחי ר' דוב סיפר לי, שאמא היתה אוספת את כל פתקאות הנעליים ומוסרת אותם בחזרה למנהל המוסד.

אבא לא הסכים שהמוכרות בחנות תשרתנה את הילדים. הוא חשש שמא המוכרות לא תנהגנה בילדים בכבוד, וכך ייגרם צער לילד יתום. הוא אף חשש שמא המוכרות תרצינה למכור להם נעליים שאיש לא רוצה לקנותן, והן תיתנה אותן לילדים היתומים, שממילא אין משלמים בעבורן. אבא פחד שאחד היתומים יבחין בנעל פגומה שקיבל ויחוש צער עמוק. לצער נער יתום- חס ושלום!

אבא בעצמו היה משרתם באהבה רבה. הוא הכניס את קבוצת הילדים והנערים למחסן, בעיקר ביום ראשון כשהחנויות היו סגורות, והציג בפניהם את כל סוגי הנעליים, כך שכל ילד יכול היה לבחור כל נעל שחפץ בה. לאחר מכן התאים לכל ילד נעל כפי מידתו, כדי שהנעל לא תלחץ חלילה, ואז תתגנב ללבו המחשבה, כי נתנו לו נעל פגומה בשל יתמותו.

כשכל ילד קיבל נעל כפי מידתו ולפי טעמו, היה אבא בודק בשנית כי אין כל פגם בנעליים, ולאחר מכן העמידם על הספסלים ואמר לכל אחד: "הבט בנעלי חברך ואמור לי האם רוצה אתה נעליים בדוגמא שונה".

אם הילד היתום רצה נעליים אחרות, נתן לו אבא את מבוקשו. כך יצאו הילדים מן המחסן ששים ושמחים, כשלרגליהם נעליים חדשות והם אינם חשים כי קיבלו נדבה.

ואמא היתה מודה להם שבאו לקנות אצלינו והיתה מבקשת מהם שתמיד יבקשו מהנהלה לבוא לקנות אצלינו. זאת היא קובנה היהודית, זה היה החסד עם היתומים.

הסדר לעולם הבא

הסדר נוסף היה לאבא עם הגאון הקדוש ר' אברהם גרודז'ינסקי, מנהלה הרוחני של ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה. כל מי שהביא פתק לאבא מהצדיק ר' אברהם היה מקבל זוג נעליים לפי בחירתו ללא תשלום. בצורה נעלה כל כך קיים אבא צדקה וחסד ברמ"ח איבריו, בעודו חולק כבוד רב לתלמיד חכם.

בחנות סמוך לקופה היה מונח ספר גדול ועב כרס. כל בחור שהביא מהגאון ר' אברהם אישור לרכישת נעליים, שמו נרשם בספר, כאילו ניתנה לו הלוואה. במקרה שישתדך עם בת עשיר, יפרע את החוב שהצטבר במשך השנים.

ביתו של רבי אברהם גרודז'ינסקי הי"ד

אבא הנהיג שיטה זו בחנות כדי לתת לבחורי הישיבה צדקה בדרך של כבוד, שעל ידי כך הם הרגישו שאינם נהנים מן הצדקה, אלא הם בעלי חוב ומקווים לפורעו. למעשה, מספר קטן של בחורים התחתנו עם בנות עשירים.

אחי ר' יוסף ז"ל סיפר לי, ששמע פעם את אמא אומרת לאבא: "ראה עד כמה גדול ועבה הוא הספר, רשומים בו סכומים עצומים של אלפי זוגות נעליים".

בעודה מדברת, נכנס לפתע לחנות בחור שהשתדך עם בת עשיר ופרע את חובותיו. כך יכול היה אבא להשיב לאמא: "ראי כיצד הרווחנו מההלוואה, שהרי הבחור פרע את כל חובותיו" לאחר מכן התבטא אבא ואמר: "ספר גדוש חובות זה הוא הנכס היקר ביותר שנמצא ברשותי. עם ספר זה אלך לעולם הבא".

בדרך כלל לא שירת אבי את הלקוחות. בחנות עבדו מוכרות שתפקידן היה לשרת את הקונים. אבא התעסק רק עם הסוחרים הגדולים שקנו אצלנו בסיטונאות, וכן היה עסוק בקניית עורות לעיבוד, במסירת החומר לעיבוד, בקבלת הסחורה המעובדת, בתשלומים ובעיקר בתוכניות הייצור, שהרי בכל שנה יש ארבע עונות, ובכל עונה צריך להיערך לייצור הנעלים לקראת העונה הבאה. כיום, ייצור הנעליים מהיר מאד, אולם אז ייצרו נעליים לעונה אחת במשך מספר חודשים. אם לא הספיקו להכין, היו מפסידים את כל המכירות של אותה עונה.

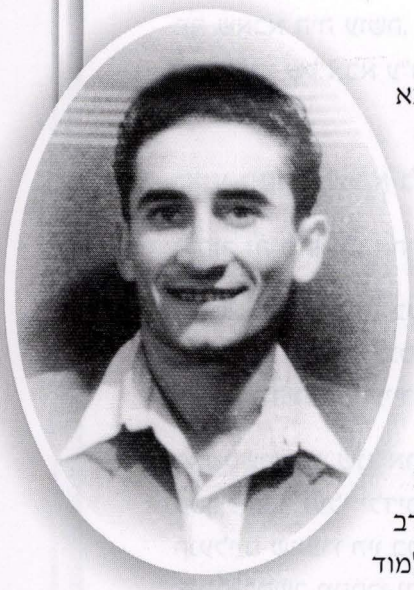
אף על פי שאבא התעסק בעיקר במכירה הסיטונאית לכל ערי ליטא, כאשר נכנס לחנות בחור מישיבת סלבודקה, כשפתק מהגאון הצדיק הקדוש ר' אברהם גרודז'ינסקי בידו, מייד עזב אבא את כל ענייניו ולא הרשה למוכרות לשרתו. אבא בעצמו דאג לבחור ושרת אותו בסבלנות רבה.

אבא רצה לכבד את לומדי התורה בגופו. אף לאחר שעבר ארוע מוחי ונחלש מאד, כשכל רכינה היתה מסוכנת בעבורו, לא הסכים לוותר על זכות גדולה זו. הוא רצה לסייע לבחורים בעצמו, ולפעמים אמא שרתה אותם, באומרו שאשתו כגופו. אבא חשש, שהמוכרות בחנות תמכורנה לבחורים נעל פגומה, נעל שאינה מהמודל האחרון, מכיוון שהן יודעות כי הבחורים אינם משלמים. אבא לא רצה לצער תלמיד חכם חלילה, בזה שיצטרך לטרוח ולשוב לחנות על מנת להחליף את הנעליים. ובפרט פחד שהמוכרות יתנהגו בזלזול לבני תורה וחס ושלום יפגעו בכבוד התורה.

הבחורים מישיבת סלבודקה הקפידו על מראה חיצוני נאה, כיאה לבני מלכים. בחנותנו הם קיבלו את הנעליים היפות ביותר, העשויות מעור "שברו", מזמש ומלק וכו'. בחור שהגיע לרכוש נעליים בחנותנו, הרגיש כמו מלך, וזה היה רצונו של אבא.

סיפר לי אחי ר' רפאל שיחי' שבזמן חגיגת אבן הפינה של הבנין החדש של ישיבת סלבודקה, כבדו את אבא לצקת בטון לאבן הפינה.

כל מחסורכם עליי...

האח ר' רפאל בצעירותו

עשרות שנים לאחר מלחמת העולם השנייה חשבתי שאבא תרם רק נעליים לבחורים, אולם לאחר תקופה ארוכה גיליתי, שאבא עשה מעשי חסד רבים, עליהם כלל לא ידעתי.

הרב למפרט זצ"ל, ממנהלי מוסדות קמניץ דאמריקה, היה מבקרנו בכל פעם כשהגיע לארץ. הוא סיפר לי על מעשי החסד של אבא.

הרב למפרט היה בגטו קובנה, ובחסדי ה' ניצל. לאחר המלחמה נסע לאמריקה וזכה להקים משפחה לתפארת וצאצאיו כולם בני תורה. הרב למפרט למד עם אחי ר' דב בישיבת וילקומיר בשיעורים הגבוהים, ואף הספיק ללמוד בישיבת סלבודקה. אני לא הכרתיו לפני המלחמה ואף לא בגטו קובנה.

באחד מביקוריו שאלתי אותו: "במה זכינו שאתם באים לבקרנו בכל פעם כשאתם מגיעים לארץ, על אף שלא הכרנו אתכם טרם המלחמה?" הרב למפרט השיבני, כי ביקוריו הם הכרת הטוב לאבי הצדיק. הוא סיפר, כי מלבד הנעליים שהעניק אבי לבחורי הישיבה, היה אבינו אב לבחורים.

כאשר נזקקו הרב למפרט ובחורים נוספים לכסף כדי לקנות חליפה, בגד או הוצאות אחרות היו באים אל אבא, והוא העניק להם כסף כפי צורכם במלוא הכבוד והאהבה. ממש כמו אבא. הרב למפרט חש הכרת הטוב גדולה לאבי, עד כדי כך שהוא ראה אותי כאח, ובשל כך הרגיש רגש של קירבה וצורך עז לבקרני בכל פעם כשמגיע ארצה.

הרב למפרט הבהיר: "כל בחור בישיבה שנזקק לדבר מה ידע את כתובתו של אביך. הוא ידע כי שם יתקבל בכבוד הראוי לבן תורה ויקבל כל צרכו בשמחה, כאב המסייע לבנו יחידו".

אנו כלל לא ידענו אודות מעשים נשגבים אלו. מעולם לא סיפר אבא על תרומותיו הכבירות. הוא עשה הכל בצנעה ולשם שמיים. יש לציון שהחנות היתה של אמא הצדקנית ומעשי הצדקה והחסד של אבא היו הכל בהסכמתה עם כל הלב. כי כל

מה שאבא היה עושה, היה אצל אמא הדבר הנעלה ביותר. היא הכירה בגדלותו ובגאונותו של אבא ע"ה.

סיוע כספי מאבא לעלייה לארץ הקודש

סיפור זה סיפר לי אחי בכורי אהובי, הרב אהרן יוסף זצ"ל.

בליטא היתה עיירה בשם אניקשט. גרו בה כאלפיים יהודים, ורבניה היו מגדולי ישראל. בישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה היו בחורים מצוינים מאניקשט. אניקשט היתה מהעיירות החשובות בליטא.

באניקשט גרו שני אחים ומשפחותיהם בשם "מונטבילסקי". היה להם מפעל קטן לייצור נעלי ילדים ונעלי נערים. הם היו אנשים ישרים מאד ובעלי מקצוע. הנעליים שייצרו היו בטיב מעולה: נעל חזקה, ללא פגם ובמחיר סביר. אבא עמד איתם בקשר מסחרי והיה קונה מן הייצור שלהם, כך התפרנסו בכבוד.

בעיירה אניקשט היו מספר מפעלים קטנים לייצור נעליים, כמו כן היה שם ייצור בלעדי של מגפיים מלבד ששווקו לכל ליטא. הקור בחורף היה קשה מאד, והרגליים קפאו מקור. אנשים בעלי יכולת היו קונים לימי החורף מגפיים של עור, ולנשים ייצרו נעלי פרווה. מחיר מגפי העור ונעלי הפרווה היה גבוה מאד. רוב האנשים היו עניים, ולהם ייצרו מגפיים מלבד פשוט בצבע שחור. המחיר היה זול, ומגף הלבד חימם בצורה טובה מאד.

על מגפי הלבד נעלו נעלי גומי, שנקראו בליטא "קלושים". למגפיים קראו באידיש "וואליקס" מלשון צמר. היתה בעיה אחת בכך, שכאשר הוואליקס בא במגע עם מים, הוא התפורר. אנשים למדו להיזהר, מייד כאשר נכנסו הביתה, הסירו את המגפיים, כדי שהשלג לא יימס עליהם. אם ידעו לשמור היטב על המגפיים, יכלו להשתמש בהם במשך שנים רבות.

היה גם סוג מעולה של מגפי לבד לבן, שמחירו היה גבוה יותר. אנשי המשטרה שהסתובבו ברחובות, השתמשו בו. צבעו היה אפור בהיר או לבן, ולא היה צורך בנעלי גומי, כיון שהרטיבות לא פוררה אותם.

בשנת 1927 באו שני האחים להיפרד מאבא. הם החליטו לעלות לארץ וקיוו להתפרנס ממקצועם בארץ. אבא הזמין אצלם סחורה רבה, על מנת שיהיה להם סכום כסף לבניית עסקיהם בארץ.

לאחר המשבר העולמי ב - 1929, שבו האחים לליטא. בשל הרעב הגדול שהיה בארץ, מצבם הכספי הורע ולא היה להם לחם לאכול. הם סיפרו לאבא, שבארץ אין צורך בנעליים. הערבים הולכים יחפים והיהודים משתמשים בסנדלים.

מייצור הנעליים לא יכלו להתפרנס, משום שלא היה צורך בכך. נותרו להם שלוש אפשרויות של עבודה: עבודה קשה של סבלות בנמל או נשיאת אבנים גדולות לכבישים, כדי למלאם בחצץ ופירור האבנים הכבדות לחצץ על ידי פטיש כבד או עבודה בפרדס.

שלושת העבודות היו מעבר לכוחם הפיזי. לכן חזרו לעבודתם בליטא וקיוו שבמשך הזמן יסתדרו בעבודה בארץ. אבא שב לקנות אצלם נעליים.

באחת מפגישותיהם ראה אבא שהם עצובים ושבורים. אבא שאל אותם לסיבת הדבר, הוא חשב שאם הם עשו עיסקה לא טובה והפסידו כסף, הוא יוכל לעזור להם. שני האחים ענו לאבא, שהם אינם מסוגלים לחיות יותר בגלות בין הליטאים. הם היו רוצים לחזור לארץ, למרות המצב הקשה שקיים שם. הם מוכנים עכשיו לכל עבודה קשה שתהיה, אף עבודת סבלות בנמל, עבודה בכבישים או עבודה בפרדס.

אבא שאל אותם מה מונע מהם לנסוע לארץ, הרי יש להם פספורט אנגלי ואין צורך בסרטיפיקט. הם ענו לאבא, שאין להם כסף לקנות כרטיסי נסיעה להם ולמשפחתם.

אבא אמר שהוא מוכן לממן את הכרטיסים להם ולמשפחתם, ואף הזמין מהם כמות גדולה של סחורה, כדי שיהיה להם כסף להתבססות מינימלית בארץ. שני האחים קיבלו את ההצעה הנדיבה של אבא וחזרו לארץ. חלפו כחמש שנים מאז שובם לליטא, המצב בארץ השתנה בינתיים, והם הצליחו להסתדר במקצועם כמייצרי נעליים.

אחי הבכור, הרב אהרן יוסף זצ"ל, שהיה כל ימי המלחמה בשוויץ וניצל בחסדי ה', השיג בגמר המלחמה סרטיפיקט ועלה בשנת תש"ה לארץ. הוא זכר את שני האחים לבית משפחת מונטביליסקי והגיע לבקרם.

הוא התעניין עליהם אצל יהודי ליטא בארץ ומצא אותם. לאח הגדול היתה חנות של נעליים, שבה אף ייצר נעליים. האח השני עבד בייצור נעליים בביתו, והם התפרנסו בכבוד.

אחי נכנס לחנות הנעליים ואמר שהוא בן למשפחת גיברלטר. האח הגדול התרגש כל כך והחל לצעוק: "החנות היא שלך, ביתי שייך לך, כל מה שיש לי - שלך הוא. ילדי יישנו ברחוב- ואתה תקבל את ביתי"! הוא סיפר ואמר, כי שמע שכל משפחתו וידידיו מהעיירה אניקשט נרצחו, והם נותרו יחידים, והכל בזכותו של אבא שמימן את עלייתם לארץ. "לולא אביך הצדיק", הוא קרא, "לא היינו בחיים היום". מובן שאחי נמלט מיד מהחנות.

זוהי מעט מדמותו של אבינו הצדיק, מעט מהמעשים שזכינו לשמוע מפי אנשים זרים. אבל רובם היו בגדר סוד. אלמלא סיפר לנו זאת האח לבית משפחת מונטבלינסקי, לא היינו יודעים על כך כלל.

חסד באמת

מידי חודש היתה באה לחנותו של אבא אשה אלמנה חשובה ומכובדת מקובנה כדי לקבל ממנו כסף בעבור שכר הדירה שלה. ולא די בכך אלא אבא היה משוחח עמה במשך שעה שלמה, שומע את צרותיה ומדבר אל לבה שתשלח את ילדיה לישיבות גדולות. האלמנה היתה משיחה את כל שבליבה לאבא, ואבא שמע את דבריה באין סוף סבלנות. אבא לא רצה שיבחינו שהוא נותן לה כסף, לכן היה מכין מראש את הכסף בכיסו והיה עומד ומשוחח עמה מחוץ לחנות, על המדרכה. הוא נהג כך, כדי שלא תהיה שאלה של ייחוד. וכשהיה נותן את הכסף, היה מפנה את גבו לחנות, כדי שלא יבחינו בנתינתו. האנשים הזרים ברחוב יכלו לחשוב שאשה זו הינה סוחרת גדולה שאבא משפיע עליה בענייני עסקים, אך למעשה, היו אלה עסקים של צדקה. כנראה שלקיום פרנסת הבית היה לה כסף, אך לשכר דירה, שהיה יקר מאוד בקובנה, לא היה לה.

"שלא ירגישו בחסד"

לאחר שהסתיימו הלימודים בבית הספר "יבנה" היינו נוסעים לקלטובה. בימי הקיץ היה החום קשה מנשוא, לכן נסענו בתקופה זו לעיירת הנופש, כפי שכבר תיארתי.

שנה אחת, מייד לאחר פסח, כאשר הלימודים עדיין לא הסתיימו והקור עוד הורגש בעיר, שלח אבא את כולנו לקלטובה.

בשל הקור היו בקלטובה רק אותן עשרות משפחות שגרו במקום במשך כל השנה. הנופשים שהיו מגיעים בקביעות לקלטובה בימי הקיץ - עדיין לא הגיעו. לא ידענו מהי הסיבה שאבא שלח אותנו מוקדם כל כך לעיירת הקיץ, הרי לא ניתן היה להנות אז מאווירו הצח של היער, ואף המים בנהר הניימן היו קרים מכדי להתרחץ בהם.

כשירדנו מהאונייה, ראינו את השיטפונות בנהר מהפשרת השלגים. לאחר שנבקע הקרח, כוסה האזור של שפת הנהר באלפי דגים שנחנקו בחורף תחת הקרח ועתה נפלטו לשפת הנהר. הריח לא היה נעים, ובכל זאת שהינו שם.

אבא החליט כך ואמא עשתה כרצונו. אז לא ידענו מהי הסיבה לכך, אולם אחי, ר' אהרן יוסף זצ"ל, סיפר לנו זאת מאוחר יותר.

בקובנה גר יהודי תלמיד חכם וצדיק גדול. בזמן מלכות הצאר ברוסיה היה אותו יהודי עשיר גדול והחזיק את עולם הישיבות. משפרצה המהפכה הקומוניסטית, נלקח ממנו כל רכושו, והוא נותר חסר כל. כעבור מספר שנים הגיע עם משפחתו לליטא. הוא ניסה להמשיך בעסקים שהיו לו לפני המהפכה אך לא הצליח. ברוסיה יש שטח נרחב, שאיפשר הצלחה בתחום שבו עסק, אך מדינת ליטא קטנה ביחס לרוסיה, על כן לא הצליח בעסקיו.

כשראה הצדיק שההצלחה ממנו והלאה, ראה בכך את רצון ה', שלא יעסוק עוד בעסקים וישוב להגות בתורה. ידידיו רצו להלוות לו כסף, כדי שיתאושש ויצליח בעסקים, אך הוא סירב וטען, שאם היה ה' רוצה שישוב לעשירותו, הוא היה מצליח כבר כשהתחיל בעסקיו בליטא.

אבא חיפש דרכים לתמוך בו, כדי שלא יחסרו לו המצרכים לקיום הכרחי, אך אותו יהודי לא הסכים בשום פנים ואופן להנות ממתנת בשר ודם. אבא היה אובד עצות, כיצד יוכל לסייע לתלמיד חכם, צדיק עצום, אחד ממחזיקי התורה שהגיע לחרפת רעב. בכל דרך חיפש לתת לגדול בישראל לפחות את קיום המינימום, אך לא הצליח.

לפתע החליט אבא לשלוח את כולנו לקלטובה, על אף שעדיין לא הגיעה עונת הקיץ. הוא פנה לאותו יהודי ואמר שהואיל וכל משפחתו נסעה לקלטובה והוא נותר לבדו בביתו, הוא מבקש בכל לשון של בקשה שיאפשרו לו לאכול בביתם. היתה מסעדה יחידה בתכלית הכשרות, למרות היותה תחת בעלות של אחד

מאנשי המוסר, אבא פחד לקלקל את קיבתו, מפני שהאוכל שהוצע שם היה כבד. אבא היה אדם חולני, והדבר עלול היה לפגוע בבריאותו.

היות שבני המשפחה היו אנשי חסד, הוא ביקש שיבשלו בעבורו אוכל, הוא ישלם את עלות המצרכים ויאכל אצלם. אבל תנאי אחד התנה אבא עם אותו יהודי, שמאחר שהוא, אבא, איסטניסט גדול ואינו אוכל כל דבר, לכן הוא מבקש שיבשלו בעבורו כל יום על פי רצונו. היהודי הצדיק הסכים לכך, נאות לבקשתו בשמחה וקיבל את אבא באהבה.

כאן התגלו מידת טובו וחכמתו העצומה של אבא. אבא ידע, שאותו יהודי אינו רוצה להנות ממתנת בשר ודם לכן מצא דרך לסייע להם מבלי שירגישו בכך.

באותה עת עדיין לא היו מקררים ולא יכלו לקנות עוף או אווז שחוט בחנות, מכיון שהוא היה מתקלקל, אלא היו הולכים לשוק וקונים עוף חי, מגיעים לשוחט ושוחטים אותו, אחר כך הכשירו את העוף והיו מוכרחים לאכלו באותו יום או למחרת.

אבא ביקש מבני משפחת אותו צדיק, שיביאו לו בכל יום עוף טרי. כך בכל יום שחטו בני המשפחה עוף טרי ובישלוהו מחדש. מכיון שאבא לא אכל הרבה, בני המשפחה "נאלצו" לאכול את מה שנותר.

יום אחד ביקש אבא, כי מאחר שתאבונו אינו תקין, הוא רוצה שיבשלו לו תרנגול הודו. הם, שכה השתדלו למלא את רצונו, קנו תרנגול הודו גדול. אבא שילם בעבור הבשר, אכל רק מעט, ויתר הבשר נאכל על ידם, כדי שלא יתקלקל. היו ימים שאבא "רצה" לאכול אווז, ואותה משפחה נהנתה מאכילת האווז. כל דבר שאבא ביקש, נעשה בשמחה, כביכול כדי לעשות "חסד" עם אבא. והכל עשה אבא כדי שישאר להם אוכל.

ביום שישי ביקש אבא שיביאו לו בשר ודגים (כמו דג "העכט", שהיה בליטא ושקל כמה קילוגרמים), כדי שיישאר להם לשבת. אבא נסע לשבת לקלטובה, ומייד בצאת השבת שב לקובנה. כך דאג אבא למזונם של בני המשפחה, והם כלל לא חשו בכך שאבא מכלכלם, להיפך, הם חשבו שהם עושים עם אבא חסד גדול.

בדרך כלל הגיע אבא לקלטובה למספר שבועות בקיץ. אך באותה השנה לא הגיע כלל, רק לשבתות ולחגים הגיע, וזאת כדי שיוכל לפרנס את המשפחה.

במשך הזמן הצליח אבא לתמוך בהם בדרך כבוד. הוא סידר לבני המשפחה משרה כלשהי, ואף שילם את המשכורת מבלי שהם ידעו. מהכסף שקיבלו, יכלו לחיות בתנאי מינימום, אך העיקר שלא ירעבו.

לאחר עשרות שנים, כאשר זכיתי שאבא יתארח בביתי, הוא דיבר על המשפחה הכבודה הזו. הוא לא סיפר את הסיפור, אלא רק אמר לי שאכל אצלם בקיץ. הוא הוסיף ואמר, שהאוכל היה נתקע בגרונו, כאשר ראה מול עיניו יהודי צדיק, שהיה אחד מעשירי עם ישראל והגיע לעניות שכזו, שרגל עוף נחשבה למנת בשר. והתגבר על הכל כדי שיהיה להם משהו לאכול.

סיפור זה הוא אחד מהמעשים הרבים של אבינו הצדיק, שלולא אחי רבי יוסף ז"ל שסיפר לי זאת, לא הייתי מתוודע אליו לעולם. דבר נסיעתו תכף לאחר חג הפסח לקלטובה כשאף אחד עדין לא נסע לשם וממש אלפי בתי קיץ עמדו ריקים, היה נשאר פלאי ונעלם.

ארבע כוסות מי סלק

בביתנו בקובנה אשר ברחוב לוקשה 13 גרה משפחה ולהם שלושה ילדים. הם התפרנסו ממכירת משקאות קלים. חנותם היתה סמוכה לתחנת הרכבת בקובנה, ומכך הגיעה פרנסתם בכבוד. באחד מערבי פסח הגיע השכן לשאול את אבא שאלה: האם ניתן לצאת ידי חובה בשתיית ארבע כוסות מי סלק מבושלים בליל הסדר?

הייתי כבן שש והתפלאתי על השאלה. הרי כל ילד יודע, שלא יוצאים אלא ביין. אבל אבא הבין את מה שהסתתר מתחת לשאלה. הוא הזדעזע, ששכנינו שרויים במצב קשה כל כך. אבא ענה לשכן שאי אפשר לצאת ידי חובת ארבע כוסות במי סלק, אלא רק ביין, והאיש עזב את הבית.

לאחר שסגר את דלת ביתנו אמר אבא לאמא: "גרה משפחה בשכנותנו, דלת ליד דלת, ובני המשפחה רעבים לפת לחם ואני לא ידעתי?!" אמא אמרה לאבא שבזמן האחרון היא הרגישה בזה. אחי, ר' דב שיחי', אמר שהוא ראה את אבא לוקח מהבית סכום של אלפי ליטים ועוזב את הבית. אבא פנה לידידיו, מכריו והסוחרים בסביבה ואסף סכום נוסף. מייד אחר כך נפגש עם השכן והציע לו לפתוח עסק חדש של בדים, אולי משם יראה את ברכת השם ויתפרנס בכבוד.

בליטא אפי' בזמן של רעב גדול לא הסכימו לקבל תרומות של צדקה מתנת בשר ודם, אלא רק בתורת עזרה לפתוח עסק קטן, ולכשירחיב ויצליח לראות ברכת ה' יעזור אף הוא לאחרים.

מאוחר יותר נודע גורם מצבו הכספי הקשה של שכננו:

במשך הזמן הוא התפרנס בכבוד מחנות המשקאות שלו ויכול היה להרשות לעצמו לגור במקום יקר בקובנה. אולם כאן התרחש דבר מה שבגללו הפסיד את כל הונו והפך לבעל חוב:

אמו התאלמנה, ולאחר תקופה נישאה בשנית לאדם עשיר בקובנה. היה בבעלותם בניין גדול, והם השכירו את הדירות וצברו הון רב. הבית עמד ברחוב וילנוס בפינת מאפו - מקום יוקרתי. לאחר ששניהם נפטרו, היתה התדיינות בבית המשפט הליטאי בין יורשי האב לבין יורשי האם. שכירת עורך הדין עלתה לשכן כסף רב ועל ידי כך הידרדר מצבו.

אבי המחבר

כאן קרה דבר, שהיום לא ייתכן שיקרה במדינה חופשית: בליטא היה חוק, שאם מתדיינים במשך זמן בבית משפט ופסק הדין מתאחר, לכמרים הקתולים יש הזכות ליטול את הנכס. כך קרה שהכמרים נטלו את בעלות הבית לעצמם, והשכן נותר בעל חובות רבים של הוצאות המשפט. הוא לא סיפר על כך לאיש, עד שהדבר נתגלה להוריי.

לאחר שקיבל מאבא אלפי ליטים לפתיחת עסק חדש, שכר אבי המשפחה חנות לבדים ברחוב ויטויטס פרוספקטו בעלייה להר "השסיי", מקום די מרכזי במדרכה. לפני החנות העמיד דוכן עם הסחורה, כדי שאנשים יראו אותה ויקנו, ובערב הכניס הכל בחזרה לחנות. בחורף, בפרט בימי הגשמים, היו מוכרים בחנות הצרה, שם ניתן היה לרכוש סחורה טובה וזולה.

אמא קנתה פעם מחנותם של שכננו כמה מאות מטרים של בד כותנה לבן, כדי שאנשים יראו, שקונים שם בכמויות גדולות ובזול. אמא הביאה מחנותנו עובד, שיעזור לה לשאת את הבד אל ביתנו. הבחנתי בכך, שאנשים בסביבת הדוכן עקבו אחר קנייתה של אמא. הם הבינו, אם אדם פרטי קונה כמות גדולה כל כך

של בדים, כנראה המחירים זולים מאד והסחורה טובה ביותר, ועל ידי כך התרבו הקונים במקום.

לפני מלחמת העולם השנייה, עדיין לא השתמשו בגופיות, אלא היו קונים בד כותנה לבן, והתופרות היו מתאימות את הבגדים על פי גודל החולצה.

מלבד זאת, אמא הביאה דוגמא של סדינים וציפות שהיו לנו בבית, והתופרות תפרו על פי הדוגמא. ביתנו הפך באותו יום למתפרה. אמא עשתה זאת ביום ראשון, שבו עבדה פחות בחנותנו.

אט אט השתפר מצבה של אותה משפחה, והם עברו ממקום מגוריהם למקום זול יותר, שם כבר לא נזקקו לחסד. כך התפרנסו בכבוד ועזרו אף לאחרים.

זוהי מידת החסד של ליטא- "חסד בדרך של כבוד".

בסבר פנים יפות

לאחר המלחמה נתמנה אבא לרב מטעם הג'וינט, בתחילה בדרום איטליה ואחר כך בצפונה.

בשנת תש"ח הגיע אבא לבקרנו בארץ וחיפש דרך להתיישב בה. באחד הימים הלכנו יחד ברחוב זבולון בתל אביב, כדי לבקר את אחד מעובדי חנותנו מלפני המלחמה (לפני המלחמה אבא נתן לו ולאחיו סכום כסף, כדי שיוכלו לעלות לארץ).

פתאום נעצר לידינו סבל, שריח רע של דגים מלוחים נודף מבגדיו. כפי הנראה הוא הבחין באבא. הוא הניח את משאו בצד ורץ לקראת אבא כשהוא מושיט ידו וקורא: "שלום עליכם, כבוד רבי שרגא". אבא היה איסטניסט גדול ומאס בריח הרע שנדף מהסבל, אך למרות זאת חיבק את האיש באהבת אין קץ. אבא שאל אותו למצבו, למקום מגוריו, הוא התעניין כיצד הסתדר האיש לאחר שעלה לארץ וכו'.

האיש סיפר לאבא שהוא משמש כסבל בשוק- זוהי פרנסתו, והוא אף קיבל אוהל ביפו בעבור משפחתו. נולד לו בן בארץ והוא שמח בחלקו, ובעיקר בכך שאינו זקוק לעזרת אחרים. אבא ליוה אותו בחביבות ובירך אותו בברכת הצלחה.

כשהלך הסבל לדרכו, שאלתי את אבא מיהו האיש הזה שאבא קיבלו בחביבות

שכזו. חשבתי לתומי, שהאיש היה אחד ממקרוביו באיטליה. אבא השיב לי שאינו מכיר כלל את הסבל.

תמהתי מאד ושאלתי את אבא: "איך קיבלת בסבר פנים יפות כל כך אדם שאינך מכיר?" אבא ענה לי: "כך צריך לקבל כל יהודי באשר הוא יהודי".

ערבות לישיבה

כאשר התגורר אבא בביתי, הוא הבחין שבאים אלי אברכים חשובים ומחתימים אותי על ערבויות. מדובר באנשים שהכרתי כתלמידי חכמים גדולים, שנזהרו בכל פרוטה של הזולת, וידעתי כי לא ייתכן שהם לא ישלמו את ההלוואה.

כשראה זאת אבא הוא יצא מגדרו וסיפר לי, שבצעירותו היה חותם ערבויות לתלמידי חכמים, אנשים ישרים שסמך עליהם. היתה ערבות אחת קבועה, שנתן לאחד מגדולי הדור, שאבא סירב להזכיר את שמו. אבא חתם על ערבות בנקאית בעבור צרכי הישיבה. היתה זו ערבות בלתי מוגבלת, ובמשך רוב השנה היה הרב מושך כסף מהבנק לצרכי הישיבה, ולא נוטל פרוטה לצרכיו האישיים. לפרנסתו קיבל הרב מאביו בית בקובנה ומשכירות הבית התפרנס בצימצום.

פעם בשנה היה מסתובב בעיירות ליטא, אוסף תרומות ומכסה את החוב בבנק. לא היה אף מקרה אחד שהרב לא עמד בהתחייבותו. כך במשך רוב השנה היה פטור מדאגות כלכליות ויכול היה להתמסר לתלמידי הישיבה.

שנים רבות נמשך ההסדר, והדבר כמעט נשכח מלבו של אבא.

בשנת תרפ"ט, שנת 1929 למניינם, התרחש משבר שמוטט את הכלכלה העולמית, אבא נאלץ להפחית מהתחייבויותיו וממלאי הסחורה, הוא פיטר את רוב פועליו וייצר רק דברים הכרחים. כדי שיוכל לנהל את העסק, כיסה אבא את כל חובותיו בבנקים ויצא בשלום מן המשבר העולמי.

מצבו הכספי היה טוב, עד כדי כך שהממשלה בליטא ארגנה בקובנה גוף בשם "ועד עשירי קובנה" - חמישה אנשים שיפקחו וישגיחו על הבנקים לבל יעשו עיסקאות מפוקפקות ויפשטו את הרגל, ובין חמשת עשירי קובנה נבחר אבא.

אבא הוריד את רמת החיים בבית ושמר על כל פרוטה בעסק, כדי לעבור את המשבר במינימום הפסדים. בחסדי שמים, בעוד רוב הסוחרים והתעשיינים

פשטו את הרגל, נותר אבא בעשירותו. אדרבא, לאחר המשבר התעשר עוד יותר והתפרסם כאדם ישר והגון.

ואז קפץ רוגזה של הערבות הקבועה, הבלתי מוגבלת, שנתן לגאון הצדיק בעבור הישיבה. מדובר היה בסכום גדול שהישיבה היתה חייבת לבנק. הרב יצא לאסוף תרומות והלוואות לישיבה, אך לא השיג. הגאון ניסה אף למכור את דירתו, אולם לא נמצא לו שום קונה. אף אנשים שהיה להם כסף פחדו מה ילד יום, ורק ביקשו לעבור בשלום את המשבר.

אבא נאלץ לכסות את הערבות הגדולה. בזמנים אחרים היה מכסה אותה בקלות, אך בזמן כזה היה קשה מאד. אבא אמר שהיה זה סכום גדול מאד, אותו לא חישב כלל בחשבונותיו. אבא נזהר לא להיכנס להתחייבות חדשה, אך הערבות הפתיעה אותו, כי לא זכר את קיומה. תשלום הערבות גרם לו כמעט לפשיטת רגל. מובן שלאחר שיפור המצב, השיב הרב את מלוא הסכום וכיסה את כל החוב.

ואז הזהירני אבא: "תלווה מכספך כמה שבאפשרותך, אך ערבות זה דבר מסוכן ביותר, אם חלילה יתרחש משבר כלכלי, אתה תצטרך למכור את רכושך בהפסדים עצומים כדי לשלם את הערבות. הבנק אינו מרחם, והוא גובה את הכסף עם כל האמצעים שעומדים לרשותו, עד הפרוטה האחרונה".

אבא ביקש ממני שלא אחתום יותר על ערבויות, אלא רק אלווה מכספי. מסתבר, שבזכות זאת ניצלתי באמת מהפסדים רבים שלא היה באפשרותי לעמוד בהם.

אחי הבכור, ר' אהרן יוסף ז"ל, חתם על ערבויות לדברים הכרחיים, אך הוא נוצל ונאלץ לשלם סכומים גדולים לתשלום הערבויות, וכמעט נאלץ למכור את ביתו בעבור הערבות שחתם.

לייבל'ה

לייבל'ה היה בחור יתום מאב ומאם. הוא היה חלש בלימודיו, ולא הצליח ללמוד אף מקצוע אחד. אבי העסיקו בחנות הנעליים שהייתה ברשותנו. תפקידו היה לבצע שליחויות קלות כמו העברת נעליים לחנויות או למשלוחים ברכבת.

אבא דאג לו כמו אב ואם. הוא השיאו בכבוד עם יתומה וסידר בעבורם דירה וריהוט. מעבודתו בחנותנו הצליח לייבל'ה לפרנס את משפחתו בכבוד.

בתקופת המלחמה שהה לייבל'ה בגטו קובנה. כשחוסל הגטו, הוא היה בין הנשלחים למחנות בגרמניה. הוא הועבר לאחד מהמחנות המסונפים למחנה קאופרינג, מחנה עשר באוטינג, שם שהינו אף אנו, והוא גר עמנו באותו צריף.

גם בצעדת המוות לעבר הרי טירול נלווה אלינו. בדרך הדמים הזו נפלו יותר מתשעים ושבעה אחוזים. אך הוא, למרות היותו חלש ולא חכם במיוחד, נותר בחיים ברחמי שמים.

אבא היה אומר תמיד: "לא לגיבורים כוח ולא לחכמים לחם", והיה מדגים מאמר זה בהישרדותו של לייבל'ה, שהיה חלש מטבעו, ובכל זאת בימי הסער והסופה הצליח לשרוד למרות הקשיים. גיבורים גדולים נפלו חלל במלחמה האיומה, ואילו לייבל'ה החלש ניצל!

בשנת תש"ח פגשתי את לייבל'ה בתל אביב. באותה תקופה נפתח סניף של ישיבת "כנסת ישראל- חברון" בתל אביב ואני למדתי שם. בחורי הישיבה אכלו את ארוחת הצהריים בביתם של זוג קשישים. ביתם היה סמוך לישיבה, בפינת הרחובות מונטיפיורי ואלנבי בתל אביב, והישיבה שילמה על כך.

בליל ראש השנה הלכו חלק מהבחורים, ואני ביניהם, לסעוד בבית הקשישים את סעודת ראש השנה.

לפתע הבחנתי, כי החייל שבעל הבית הביא מבית הכנסת כדי לארחו בסעודה בראש השנה, מביט בי כל הזמן. הוא זיהה אותי מהרגע הראשון, אולם אני לא זיהיתיו בתחילה, משום שהייתי ילד קטן כשהכרתיו. לא יכולתי אף לקשר את העבר העשיר עם ההווה שנחשף לנגד עיניי. לפיכך לא עלה בדעתי, כי מישהו שהכרנו נותר עוד בין החיים...

בעלי הבית היו זוג קשישים עניים שהתקיימו בדוחק רב. זכות גדולה היתה בעבורם לארח לסעודת ראש השנה את החייל בביתם. אולם... אז ארע מקרה מביך.

בעל הבית קידש על היין וכיבד בשארית היין את אורחו החייל. החייל המשיך להתבונן בי במבטים עזים, ואני לא הבנתי מה רצונו ממני ומדוע מתבונן דווקא בי, הצעיר ביותר מבין עשרות בני ישיבת חברון שהסבו לסעודה.

החייל הביט בשארית היין שבגביע, בבקבוק היין ובשולחן, וכשנפל מבטו העמוק

עלי, התפרץ בצעקה ואמר לי: "יצחק, ספר להם מי זה לייבל'ה!" כשהחל לדבר, זיהיתי את קולו ונזכרתי בדמותו ובהיכרותנו טרם החורבן הנורא.

לייבל'ה החל לספר כיצד נתן לו אבי עבודה, ממנה התפרנס בכבוד לפני המלחמה הוא ומשפחתו, כיצד העסיקו אבי בשליחויות לתחנת הרכבת, עמוס בנעליים חדשות שיוצרו בחנות.

לאחר שסיפר אודות עברו, נפל מבטו אל שיירי היין שבכוס והוא אמר: "אוי, אבא שלך היה צדיק. הוא דאג לי כאב, ואילו כאן, מה נותנים ללייבל'ה, ניצול השואה מן המחנות וחייל המשרת בצבא - שתי טיפות יין, שאריות הכוס?!"

הוא המשיך בדבריו ואמר: "הרי היה עליכם לתת לי בקבוק שלם, כדי שאוכל לחוש את טעם היין כראוי, פעם אחת בחיים לאחר מה שעבר עלי!"

בעל הבית ואשתו הצטערו עד מאד. הם לא ציפו לקבלת פנים שכזו מצד החייל, כשאין הפרוטה מצויה בכיסם ברווח.

אני, שהכרתי את לייבל'ה, הרגעתי את בעל הבית ואמרתי לו, כי אני מכירו משחר ילדותו, וכל מה שסיפר - אמת ויציב. אולם לייבל'ה אהב לשתות. כאשר הגיע לארץ, מייד גויס לצבא, ועד עתה לא זכה לשתות יין. לייבלה כפי הבנתו חשב, כי כאן יוכל לשתות יין מלוא לוגמיו.

מובן שהרגעתי את לייבל'ה החייל והסברתי לו, שהמארחים הם אנשים עניים ואין להם כסף לכך. לייבל'ה חשב, שזוג הזקנים מכבד את בני הישיבה מכספו הפרטי, אם כן מדוע אין יכולים לכבדו בבקבוק יין שלם?! הסברתי לו, שהישיבה משלמת להם בעבור האוכל ומשמע זאת לייבל'ה הבין ונרגע.

לאחר מספר שנים פגשתיו ברחוב במצב קשה עד מאוד, על גבול חוסר השפיות. לייבל'ה שמח לפגוש אותי וסיפר לי, שכאשר עלה ארצה, מייד גויס לצבא, בתקופת מלחמת השחרור שהתנהלה באותם ימים בארץ. לייבל'ה היה אדם חלוש ובעל הבנה נמוכה. בצבא חשבו כי הוא מעמיד פנים כדי לא לשרת בצבא. לכן היכוהו מכות נמרצות, שהביאו אותו לגבול השיגעון ולעיורון חלקי.

כשהתברר להם, מתוך היכרות עמו, כי הוא אינו מעמיד פנים שחררוהו. כאשר השתחרר, היה חולה במחלת העצבים, עיוור למחצה וללא פרוטה בכיסו. הוא לא קיבל כל קצבה ממשלתית או תמיכה.

לייבל'ה האומלל נותר גלמוד, ללא ידיד או קרוב משפחה. כעת נאסף אל הרחוב הריק...

הוא לא ידע, כי יוכל לתבוע את מפקדיו על המכות שהיכוהו, שהפכו אותו לנכה, וכך היה יכול לקבל סכומי כסף. אולם לא היתה לו נפש קרובה שתשיא לו עצה הגונה זו.

לייבל'ה היה מסתובב ברחובות וישן על ספסל בגן עירוני, ניצול שואה אומלל שנותר ללא משפחה וללא מכרים.

כשפגשתי אותו, הוא סיפר לי כי אינו מסוגל לעבוד מחמת המכות שקיבל בצבא. אני, שהכרתיו מהשנים שלפני הזעם, ושידעתי עד כמה דאג לו אבי חשתי חובה מוסרית להעמידו שנית על רגליו.

מאחר שזכרתי כי עבד בקובנה כסבל, הצעתי לו לרכוש בעבורו תלת אופן, שבעזרתם יוכל לבצע משלוחים לחנויות המזון הסיטונאיות בתל אביב, ועל ידי כך ירויח את לחמו.

לייבל'ה השיבני בעצב, כי לאחר המכות העזות שספג בצבא, כמעט שאינו רואה, לכן אינו יכול לרכב על אופניים ואינו מסוגל לשאת אף חבילות קלות. הוא הוסיף משפט אחד בכאב רב: "רצחו והרגו אותי במכות שנתנו לי בצבא, ולא היה מי שיצילני, ולאחר מכן נזרקתי לרחוב כמו כלב".

לייבל'ה ראה שאין בני ברק כתל אביב. הוא חש שבבני ברק ימצא יותר רחמים, לפיכך היה שוכב על ספסל ששימש לו כבית, ואנשים טובי לב תרמו לו תרומות הגונות. אף אני, בכל פעם שראיתיו, נתתי לו תרומה מכספי.

לייבל'ה ויהודים רבים נוספים, תלמידי חכמים ופשוטי עם, קיבלו את סיועו הנדיב של אבא. אבא דאג לתת לכולם תחושה טובה והקפיד לכבדם. אכן אבא היה גאון בלימוד, גאון בחסד וגאון בצדקה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין...

מחלתו של אבא

כאשר נולדתי קיבל אבא אירוע מוחי. הוא היה אז כבן ארבעים וארבע.

בביתנו סיפרו, שאבא התכופף בחנות לחפש נעליים בעבור תינוק, ולפתע קיבל כאב ראש חזק והספיק לחזור בריצה הביתה, שהרי גרנו ממול לחנות, נפל על המיטה מחוסר הכרה.

גדולי הרופאים בקובנה טיפלו בו בבית החולים בקובנה. אבא סיפר, שבמשך שלושה חדשים היה מחוסר הכרה, ובמשך תשעה חודשים נוספים לא הכירנו, אך לאחר מכן שב להכרתו. אבא סיפר אחר כך, ששכח את כל לימודו. לפני מחלתו היה בקיא בש"ס, ובכוח לימודו חזר לגדלותו. כשאני הכרתי את אבי, היה זה לאחר מחלתו.

ליהודי קובנה היה מנהג, שאם אחד מבני הקהילה חלה והיה במצב קשה, היו באים בני העיר לביתו של החולה, על מנת להתפלל עליו ולומר תהילים במשך עשרים וארבע שעות.

אחיי הגדולים סיפרו לי, שאבא שכב בחדר השינה מחוסר הכרה, ובסלון היו אנשים רבים שאמרו תהילים ביחד. במשך עשרים וארבע שעות הדהדו פרקי התהילים בביתנו. האנשים התחלפו ובאו ללא הפסקה, עד שתפילתם בקעה רקיעים.

מספרים, שסבא ישב עטוף בטלית ובתפילין, התענה והתפלל לרפואתו של אבא. כחוני המעגל שלא יצא מהעיגול ששרטט עד שהגיעה הישועה, כך קיבל סבא על עצמו, שלא להפסיק בצומו ובתעניתו עד שייענה מן השמיים ואבא יבריא.

ואכן, הנס התרחש ואבא נרפא. אמנם הוא הפך לאדם חלש, היה עליו לשמור על לבו ולהיזהר מכל מאמץ.

אבי המחבר [עומד שני מימין] עם אנשי קהילתו באיטליה

אימי מורתי ע"ה

אימי יקירתי, איך אספוד לך כשדמעות צורבות את גרוני? הכיצד אשבחך כשתמיד ביקשת להצטנע? האוכל להעלות על כתב זיכרון מעט מאישיותך, מנועם מידותיך? מי ייתן לי הכלים להודות לך על חרישי אמונה על חינוך נעלה שהוטבע???

נשים במאי זכיין?

אהבה גדולה אהבה אמא את התורה ואת לומדיה. הסיפורים שאביא כאן ישקפו מעט מאותה אהבת תורה שבערה בה.

אם המחבר, אחיו ר' רפאל והמחבר בגיל שנתיים

בכל ערב כשהיה אבא חוזר מבית המוסר, אחר שגמר את עבודתו בעסק הגדול שהיה לו, ואחרי שהתפלל ולמד בביהמ"ד היה יושב כל לילה בלי יוצא מן הכלל,עד השעה שלש לפנות בוקר ולומד. המנגינה העריבה הזו היתה נשמעת יום יום שעות על גבי שעות, ואמא ע"ה היתה יושבת ושומעת ולא מוציאה מילה מפיה לבל תבטל חלילה מלימודו. יושבת היתה ועיניה דומעות. לא היה לה דבר נפלא מזה, לראות את אבא לומד תורה.

אם היה אבא נרדם מרוב עיפות על הסטנדר, היתה אמא מעירה אותו בקולה הרך ואומרת: "ביטול תורה". זכורני משפט גדול שאמרה פעם אמא לאבא בשעה שתים בלילה, כשאשמורות עיניו של אבא נעצמו מעיפות: "עד עכשיו למדת בשבילך, מעכשיו תלמד בכל הכוחות בשביל העוה"ב שלי" כך שמעתי באוזני בעודי ילד צעיר. על השקפה ברורה שכזו, שכל הרצון והתשוקה היא איך להרבות תורה, ושאין מלבד התורה דבר, עליה גדלנו.

זוכר אני עד היום, איך היתה אמא מרדימה אותנו מידי לילה בשיר שהיה המנון בביתנו: "תורה איז די בעסטע סחורה (התורה היא הסחורה הטובה בעולם)

טיירערער פון רזינקעס ומנדלך" (יקרים הם מצמוקים ושקדים), אלו הם שירי הערש ששמענו וספגנו אל תוכנו.

אבא סיפר על אמא ע"ה, שאחר הנישואין ישב אבא ולמד בחדר אחד, ואמא ישבה בחדר אחר ובכתה. נבהלו בני המשפחה מאד לשמע הבכי, אך היא הרגיעה אותם ואמרה, אלו הן דמעות של אושר, כאשר אני רואה איזה תלמיד חכם דגול זיכני הקב"ה.

בביתנו היו מתארחים תלמידי ישיבה שבאו לאכול בשבת כמנהג הימים ההם. אמא היתה מתרגשת מעצם בואם, ונותנת את המנה היפה ביותר לתלמידי הישיבה. מיד לאחר שהגישה לאבא את המנה היתה מכבדת את תלמידי הישיבה. והיתה מדגישה זאת בקול כשהאושר והשמחה שזורים בקולה, "אנו זוכים לשרת בן תורה ת"ח". אהבת תורה- קבלנו מאמא.

כיבוד תלמיד חכם גם כשכואב

בסמוך לביתנו בקובנה גר בחור מבוגר מתלמידי ישיבת סלבודקה שהיה תלמיד חכם גדול. שכרו לו דירת חדר בעלית גג, ואמא דאגה לו לאוכל מדי יום. ואף ביום שישי היתה שולחת לו דגים, חלות ועוד. האיש היה משונה מעט. היה לו שיגעון שהבריח ממנו אנשים וילדים. הוא אהב לתפוס את הילד שהביא לו אוכל ולצבוט לו בלחייו. אמא היתה שולחת את האוכל לשבת רק על ידי אחד ילדיה, למרות שלא "אהבנו" את הצביטות שלו. היא לא נעזרה באחד מעובדי החנות שלנו כדי לשלוח את האוכל, אלא שלחה רק אותנו וזאת משום שרצתה לחנך אותנו בכיבוד תלמיד חכם.

הבחור היה מחכה מדי יום שישי לאוכל. הוא היה "מתכונן" למפגש- כשנשמעו הפסיעות קריבות במעלה המדרגות העשויות מעץ, היה יוצא וצובט. הוא נהנה מהצביטות יותר מהאוכל שהביאו לו לשבת.

אחיי היו זריזים ממני וברוב הפעמים היו מצליחים לשים את האוכל על הרצפה לפני הדלת ולברוח, לפני שהספיק הבחור לפתוח את הדלת. אך אותי תמיד היה תופס וצובט בכל כוחו עד שפרצתי בבכי. רק לאחר שסיים את מסכת המכות והצביטות היה לוקח את האוכל ונכנס לחדרו.

בעלת הבית היתה נגשת אלינו אחר כך ומסבירה לנו: "דעו לכם ילדים שעשיתם

מצווה גדולה, אם לא תביאו לו אוכל הוא יגווע ברעב, אין איש מביא לו אוכל מלבדכם".

אך מובן איפא, שלא רצינו ללכת אליו פחדנו מהמכות, אמא היתה אומרת לנו שמכיון שהוא היה תלמיד חכם גדול- לתת לו אוכל זה כיבוד התורה. היא מוכנה שילדיה יקבלו מכות בכדי לחנך אותם שגם במצב כזה חייבים לכבד תלמיד חכם שהוא בבחינת "ספר תורה ששרוי בצער"- חינוך!!!

מהו חסד אמיתי?

גדלותה של אמא בחסד היתה עצומה. לאחרונה סיפר לי אחי היקר, ר' רפאל, סיפור שיפתח לנו אשנב נוסף בעוצמת מידת החסד של אבא ושל אמא. כשסיפר לי זאת התחברו לי מספר פרטים שהיו נעלמים לי עד עתה.

אני הייתי הילד הקטן בבית ולכן איני זוכר בדייקנות את כל מה שראיתי, היות שכך אני נעזר באחיי המבוגרים. הסיפור שאכתב עתה התרחש כשהייתי בגיל שש בערך.

יום אחד הגיעה אישה לאמא כשכולה ממררת בבכי. האישה סיפרה שהיה לה דוכן בשוק הגדול שבו מכרה בדים לבגדי נשים. את הבדים היתה שומרת בתוך ארגז בדוכן והיתה נועלת את הארגז בכל ערב. והנה בלילה פרצו את הארגז הסגור וגנבו לה את כל הסחורה. שנים רבות היא מנהלת את העסק ומעולם לא נגנבה לה הסחורה.

האישה סיפרה בבכי, כי עתה נשארה חייבת כסף רב על הסחורה שלקחה בהקפה, ומעתה לא יתנו לה לקנות שוב סחורה בהקפה. היא אף נותרה מחוסרת כל ופת לחם אין לה לתת לילדיה.

הייתי אז ילד, ועדיין לא למדתי בביה"ס על כן במשך היום הייתי ליד אמי בחנותנו. זכורני שהתפלאתי מאד, מה מצאה האישה לבוא לתנות צרותיה דווקא לפני אמי, הלא אין קירבת משפחה ביניהן.

מיד כששמעה זאת אמא מהרה לספר זאת לאבא. ובעיקר הדגישה שילדי האישה נותרו ללא פת-לחם. אבא עזב מיד את החנות והלך עם האישה לקנות סחורה חדשה בסיטונאות - כמות הסחורה היתה שווה לסחורה שקנתה תמיד כדי למלא את כל המחסן שלה בדוכן. אבא שילם במקום בעבור הסחורה והעביר לה את

כל הסחורה לשוק. לא היו בפי האישה די מילים כדי להודות על החסד הגדול שעשו איתה הורי, שהיו זרים לה עד למקרה הגניבה. נראה, שהיא שמעה שהורי הם בעלי צדקה גדולים ועל כן בעלה לשפוך את מר ליבה בפני אמא.

אבא יעץ לה שתשכור אצל אחד מבעלי החנויות שעל-יד השוק מקום בחנותו כדי להכניס שם את הסחורה בלילה לאחר סגירת השוק. גם בשבתות ובימי ראשון תשאיר את הסחורה בחנות כדי שלא תיגנב הסחורה בשנית. ואכן כך נהגה. הייתי רואה אותה מעבירה את כל סחורתה לחנות מסוימת על-יד דוכנה בסיומו של כל יום בשוק, כיון שדלתות החנות היו סגורות היטב והיה קשה לפורצן. כך קמה לרגליה אותה אישה והתפרנסה בכבוד וכבר לא נצרכה לעזרת הזולת.

אמא בצידקותה ובפשטותה היתה הולכת לקנות בדים אצל אותה אישה. משלמת לה ואינה מזכירה ולו ברמז קל את אותה נתינה גדולה. מובן שהבדים שמכרה אישה זו אינם היו הבדים היוקרתיים שיכלה אמא להרשות לעצמה לרכוש אך תמיד הסתפקה אמא במועט.

תמיד היתה אמא אומרת, אם יש אפשרויות, אם יש כסף- לא חסר מה לעשות איתו: אפשר לעזור לנצרכים ולקיים בו מצוות רבות. לפזר סתם- בשביל מה? ואכן כך ניהלה את ביתנו. אף שהיו לה תכשיטים יקרים מאד, בחיי היום יום היא אהבה את הפשטות ולא את היוקרתי, מנקר העיניים.

חסד ונתינה היו היסודות שעליהם בנתה את ביתה. וגם כשגמלה טובה היא לא היתה מזכירה אותה, ומעולם לא התגאתה במעשיה. תדיר היתה אומרת כי השכר שמור, וכל מילה אודותיו מורידה משכר המעשה. לאחר החסד או הצדקה היתה השתיקה מוצאת לה מקום אצל אמא.

הזכיר לי אחי רפאל שביום ששי לאחר שסיימה לבשל את המאכלים הערבים, היתה אמא ממלאה שני סלי קש גדולים בדגים ובבשר מבושלים, בחלות ובשאר מעדנים ושולחת או הולכת עם ילדיה לחלקם לאנשים גלמודים בקובנה.

תמיד היתה אומרת לאבא שגם היא רוצה לעשות מצוות בגופה "בשביל העולם הבא שלי".

אמא יקרה! כל העולם הבא של אבא- הכל בשותפות שלך, לא יגרע ממך מאומה.

שניכם הייתם עמוד החסד והצדקה בקובנה. הצנעתם המעשים הענקתם בהחבא שלא ירגישו שאתם נתתם- יש שכר לפעולתכם!

כל שעושה האדם לחבירו-לעצמו הוא עושה

במחנה שטוטהוף הפרידו אותנו מאמא כיון שיצרו מחנה מיוחד לגברים ומחנה מיוחד לנשים. מחנה הנשים היה סמוך למחננו. בימים הראשונים עוד ראינו את אמא דרך הגדר החשמלית שהפרידה בינינו, יכולנו לדבר עימה מרחוק. אך לאחר מספר ימים הוציאו את הנשים למחנה עבודה. אחי רפאל זכה לראות זאת והבחין באמא שאף היא הולכת עם יתר הנשים. הוא צעק אליה כדי להיפרד ממנה והיא סובבה את ראשה, נפנפה ידה לשלום והפריחה נשיקות באויר. אחי היקר רפאל הבחין שאמא, שהיתה אז בגיל ששים בערך וקשתה עליה ההליכה, נשענת על אישה אחת וזו עוזרת לה ללכת. מי האישה הזו- אם לא אותה אשה שאמא ואבא עזרו לה לקנות סחורה חדשה תחת זו שנגנבה. היא זו אשר זכתה להחזיר לאמא כגמולה הטוב ולהיות לה לעזר בימים טרופים כאז.

סופו של סיפור זה התחדש לי גם כן בתקופה האחרונה על ידי אחי רפאל.

דודי הצדיק ר' אברהם מרדכי כהן זצ"ל

רבי אברהם מרדכי כהן זצ"ל

דודי הזקן, הצדיק הרב אברהם מרדכי, גר ביחד עם הסבא בהר הירוק בקובנה. את הרבנות הגדולה, ירושת אביהם הגאון המכונה בלשון חיבה, ר' יוסלה זצ"ל קיבל הסבא בגיל עשרים ושתים לאחר הסתלקותו של אביו, הוא היה הבן הבכור שוממלא מקום אבותיו בתורה וביראה. הגאון רבינו הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל רבה של קובנה, הושיב את הסבא על כסא הרבנות של אביו זצ"ל . הסבא ואחיו גרו בשכנות, בית ליד בית. הקשר המשפחתי בינעהם היה כשל משפחה אחת. הילדים שלו גדלו אצל הסבא. והילדים של הסבא גדלו אצלו. דודי הזקן היה תלמיד חכם גדול.

לדודי הזקן היתה חנות בגדים לגברים והפרנסה היתה

בקושי אולם בד בבד עסק בהרבצת תורה בתלמוד תורה שבקובנה ומזה התפרנס בכבוד. הוא היה נחשב לאחד מגדולי המלמדים המצוינים בקובנה. ובמיוחד ניחן בכושר הסברה נמעולה ואודות לכך החליט לפתוח בקובנה חידר פרטי לילדים ואכן הצליח מאוד. נוסף לכך היה מוהל מפורסם ומבוקש ביותר.

התקרבותו לחסידות

בקובנה היה שוחט מפורסם, מומחה גדול היה בשחיטת בהמות שמו היה ר' אהרן, ודודי היה אוכל רק משחיטתו. ר' אהרון היה חסיד קוידינוב. לימים כשסיפר לי דודי, הצדיק ר' אברהם מרדכי את סיפור, האיך הפך לחסיד, היה חוזר ומדגיש שלפי דעתו השוחט ר' אהרון לא קיבל את הכבוד הראוי לו בקובנה, כיוון שהיה מן החסידים. טענות רבות המציאו על השוחט ודודי הגן עליו מפניהן. יש לציין, כי שוחט בליטא היה בעל מעמד גבוה, כיוון שהוא היה גם פוסק הלכות ודרגתו הרוחנית היתה במקום אחד אחרי הרב.

דודי, שניחן כאמור בכושר בחינה מעולה, גילה שר' אהרון תלמיד חכם עצום, שמגיע לו כבוד והערכה.

ר' אהרן היה אסיר טובה על כך והציע לדודי לראות את רבו האדמו"ר מקוידינוב. האדמו"ר הצדיק ר' אהרן מקוידינוב היה מגיע מפעם לפעם לשהות בוילנה. בליטא היו שתי חסידויות: חסידות חב"ד וחסידות קוידינוב. שתי החסידויות חיו בשלום יחדיו, כשהם עורכים שולחנות יחד, מתפללים יחד בבית המדרש הגדול של החסידים בקובנה וכו'. האדמו"ר מקוידינוב היה מפורסם בליטא לאחד האדמו"רים הגדולים בדור. הוא היה גאון בתורה כאחד מגדולי ישראל והיה אף מיודד אתם.

ר' אהרן השוחט הציע לדודי לנסוע לוילנה, שהיתה במרחק של כמאה קילומטר מקובנה ולהכיר מקרוב את הרבי שלו. דודי, שלא הכיר את החסידות, הסכים לנסות לראות את שולחן החסידות מקרוב. בליל שבת הגיע דודי לשולחן האדמו"ר מקוידינוב, כל העת בחן את הרבי ואת מעשיו. "לא הבחנתי במעלה כלשהי העולה על אחד מגדולי ליטא", כך סיפר לי אחר כך. "ומה עוד בעת עריכת השולחן החל הרבי לחלק שיריים, לא מצאו חן בעיני חטיפות השיריים"

אולם אז עלה בראשו הפסוק בשמואל: "והוא יברך את הזבח"- שולחנו של הרבי כעין מזבח ומאכליו כאכילת בשר הקורבנות. הרבי כל הזמן לא הסתכל אליו כלל,

ומשעלה לדודי הפסוק הנ"ל הביט בו הרבי והחל לומר הפסוק "והוא יברך את הזבח". או אז הבחין דודי ברוח הקודש השורה על הרבי. כמובן, עתה נשמעה לו שירת החסידים עריבה מאד. הדוד, שהיה בעל רגש עצום ואהב שירה של דביקות. נשבה בחבלי שירת החסידים כל אותו הלילה. ולא רק אז, אלא גם בחזרתו לביתו לא פסק פיו מלשיר שירי רגש של אמונה. ששמע באותה השבת.

אשתו הרבנית כשראתה כל זאת חשבה שבעלה ירד מדעתו ומיד רצה לחותנת שלה, הסבתא מרת שפרה אלמנת הגאון ר' יוסלה, כדי שתציל את בעלה.

המשפחה כולה ניסתה לדבר איתו שיעזוב את התחברותו לחסידים אולם הדוד כלל וכלל לא נאות להם. בצר להם הלכו לקברו של אביו, הגאון ר' יוסלה, לבקש עליו רחמים. בבית סיפרו שבדרך התנפלו עליהם חיילים קוזקים ושדדו אותם וראו בכך אות מן השמים כי אין רוצים שילכו להתפלל עליו.

סבי רבי משה לייב, כששמע שאחיו הפך להיות חסיד הפסיק לדבר איתו וניתק כל קשר עימו.

אולם הדוד הזקן לא התרשם מכל הצעקות והתחינות והמשיך בדרכו ללמד ילדי ישראל, השינוי הגדול התבטא בכך שהחל לעשות הכל בשמחה ובשירה זו היתה תשובתו לכל הסובבים אותו! כל היום היה שר שירי אמונה.

בתקופה זו היו לדודי חמש בנות והוא רצה מאד לזכות לבן זכר. באחד הפעמים כשביקר את הרבי מקוידינוב בקש ממנו ברכה לבן זכר. הרבי ענה לו, שקודם כל אדם צריך להתפלל על עצמו ולבקש מהקב"ה ואח"כ לבקש מהרבי ברכה. ואכן בתוך שנה נולד לו בן.

רבי יעקב מאיר כהן זצ"ל

לדודי היו שלשה בנים: הגדול היה הרב ר' יוסף שהיה צדיק מפורסם בירושלים. השני הגאון ר' אהרן זצ"ל שהיה חתנו של הגאון ר' משה מרדכי אפשטיין זצ"ל ראש ישיבת חברון ולימים נתמנה לכהן כראש ישיבת חברון זכיתי אני להיות מתלמידיו. והשלישי הרב יעקב מאיר זצ"ל.

דודי סיפר לי שבזמנו אמר העולם על ר' יוסף שהוא עמוד העבודה, על ר' אהרון עמוד התורה, ור' יעקב שהיה ידוע כבעל חסד גדול עמוד החסד, אולם אני אומר כך

אמר הדוד, שבבני הגאון ר' אהרן שלוש המידות: גאון בתורה, גאון בחסד וגאון בצדקות כל מצוה שעשה היתה בתחילת הדקדוק.

בזמן מלחמת העולם הראשונה הוציא הצאר הרוסי צו גירוש לכל יהודי ליטא ובפרט לאלה הגרים באזור קובנה, מכיון שהיהודים היו דוברי אידיש ושפה זו דומה לגרמנית על כן היו חשודים בעיניו למרגלים גרמני,ם כך גלו כל משפחתנו לעומקה של רוסיה.

לאחר גמר המלחמה אפשרו במשך זמן קצר לכל יהודי ליטא לחזור לבתיהם כל מי שניצל זמן יקר זה הצליח לחזור לביתו, ואכן סבא חזר עם כל משפחתו לקובנה, אולם דודי הזקן לא הספיק לחזור לביתו ולאחר מכן, כשקמה ממשלת הקומוניסטים שוב לא יכל לחזור לליטא, וכך נשאר דודי תחת ממשלת רוסיה הקומניסטית. אבל נחמה אחת היתה לו שבנו הגאון ר' אהרן הספיק לחזור לקובנה יחד עם כל תלמידי סלבודקה שם עלה ונתעלה בתורה ויר"ש והיה מכונה בישיבה בשם "העילוי מקובנה".

מימין לשמאל: רבי יעקב מאיר כהן הרב וינגרטן, רבי יוסף כהן ורבי אהרן כהן

ומני אז הפך לבן בית אצל הסבא והיה מגיע רבות לדבר בלימוד עמו, כך הכיר הסבא את גודל גאונותו של בן אחיו והיה מתמוגג ממנו מנחת.

סיפרה לי בתו של הדוד, מרת חנה שהסבא רבי משה לייב אמר שמאחר שאחיו זכה לבן גאון כזה אני מוחל לו על כך שהתקרב לחסידות, כך חזר השלום לשרוד, והאחווה שכנה בין האחים.

תקופת דודי ברוסיה ועלייתו לארץ

כאמור, דודי נשאר לאחר מלחמת העולם הראשונה ברוסיה יחד עם משפחתו ללא אפשרות יציאה.

המצב מבחינת היהדות היה קשה מאוד, היה איסור חמור ללמד ילדי ישראל. המלמד היה עלול להסתכן במאסר בסיביר, ובמיוחד כשהיה גר דודי במוסקבה שם היה חי תחת מעקב תמידי.

גם הפרנסה היתה קשה מאוד מכיון שלא יכול היה לעבוד במפעל ממשלתי מבלי

לחלל שבת, ולכך לא נותר לו אלא לעבוד במחתרת ובקושי התפרנס גם מזה. בליטא שמענו על מצבו הקשה, והסבא יחד עם אחותו הצדקנית מרת רחל מלכה גרבר ע"ה ארגנו לו חבילות בגדים ומהם התפרנס בקושי. על דבר אחד לא ויתר דודי ומסר את נפשו על כך. למול את ילדי ישראל אף שהוא מכניס את עצמו לסכנה עצומה.

באחת הפעמים הגיע אליו בסתר אחד מראשי הקומניסטים למול את בנו, וסיכם איתו לבא בזמן מסוים כשהוא לא יהיה בבית כך לא יחשדו בו ויחשבו שהדבר נעשה שלא מידיעתו, בהגיע זמן הברית דודי בדק את התינוק ולא מצא חן בעיניו, תמיד בכאלה מקרים היה עושה ברית בלא חשש אולם מכיון שמדובר בבנו של אחד מגדולי הקומניסטים פחד להסתכן בדבר שמא יאשימו אותו בהריגת התינוק, והציע שיחכו כמה ימים ואז ימול אותו ואכן לאחר יומים התינוק נפטר.

בהגיעו לגיל שבעים ראה שאסור לו יותר להסתכן וע"כ החליט ללמד אחרים הלכות מילה כדי שיוכלו למלא את מקומו.

באותו זמן כבר רוב ילדיו עלו לארץ מלבד הוא ושני בנותיו הצעירות מרת חנה ואחותה מרת רחל. וע"כ כל רצונו היה לעלות לארץ, בנו הגאון ר' אהרן עשה מאמצים גדולים להשיג סרטיפיקטים עבור אביו ואחיותיו. ובשנת תרצ"ה עלה

רבי אברהם מרדכי כהן יושב מימין. מאחוריו רבי יעקב מאיר כהן
משמאל רבי יוסף כהן עם תלמידים בירושלים

רבי אהרן כהן זצ"ל

בידם לעלות לארץ והגיע לגור בירושלים. כאן חזר למלאכתו הראשונה ללמד תורה את ילדי ישראל.

בתחילה פתח הדוד שלש כיתות. כשבכל כיתה לומד ארבעים ילדים. הדוד עצמו לימד את הכיתה הראשונה. ובנו הצדיק ר' יוסף לימד בכיתה השניה. ובנו ר' יעקב מאיר בכיתה השלישית. אולם במשך הזמן התחברו יחד עם עוד תלמוד תורה.

דודי הזקן התפרסם מאוד בירושלים בהסברתו הנפלאה לילדי ישראל וכונה המלמד מרוסיה עכב כך היה החדר המבוקש ביותר בירושלים ובפרט לילדי יוצאי ליטא.

לימים כשלמדתי בישיבת חברון, סיפרו לי חברי מהישיבה על הדוד הזקן איך שהוא לימדם במתיקות ובהירות נפלאה ועד היום נשאר להם הטעם בלימוד ובפרט בנו הצעיר ר' יעקב מאיר זצ"ל שעמל הרבה להכניס לתלמידיו את המתיקות בתורה והדריכם בהבנת הגמ' והכל היה חי ותוסס.

לאחר תקופה מסוימת הקים בנו הרב ר' יעקב מאיר ביחד עם ידידיו את הישיבה קטנה המפורסמת "תפארת צבי" - יבנה וזכורני עוד את ראשי הישיבה והרמי"ם שכולם היו גדולי תורה (הרב מיכל שלפוברסקי והרב שלמה צימבליסט והרב יחזקאל פרצוביץ והרב ויסקי הרב קרביץ והרב שלום שבדרון וידיד נפשו הרב יעקב קורלנסקי ועוד, שאינני זוכר את שמם).

קושי גדול היה לו בהקמת בנין הישיבה וכן בהחזקה השוטפת ועל כן לעיתים תכופות היה נוסע לאמריקה לערוך מגבית עבור תקציב החזקה השוטפת של הישיבה באותו תקופה היו שם כשבע עשרה מגידי שיעורים, וכל התקציב של החזקת השוטפת של הישיבה היה על שכמו העול הכספי היה קשה לו מאוד ובעצת גדולי ישראל עבר הוא ומשפחתו להתגורר באמריקה, וכך החזיק את הישיבה עשרות שנים. מפעם לפעם כשהיה מגיע לארץ היו מכבדים אותו לדרוש בבית הכנסת זיכרון משה בירושלים עכב היותו דרשן גדול.

על אף היותו באמריקה לא נשתנה בכלום ונשאר איש ירושלים באמריקה וזכה שהעמיד דורות מפוארים שכולם הולכים בדרכי התורה והיראה (מפורסם מאוד חתנו הגאון ר' שלמה פרייפלד זצ"ל שהיה מגדולי תלמידיו של הגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל וזכה ליסד ישיבה גדולה בנוירק וחתנו השני הוא איש החסד הרב

ר' חיים שטיין שיחי' שגם היה תלמידו של הגאון הצדיק הרב יצחק הוטנר זצ"ל) והנכדים גדולי ישראל ראשי ישיבות תלמידי חכמים גדולים הממלאים את עולם התורה.

לאחר המלחמה שזכיתי ברחמי שמים להינצל נכנסתי ללמוד בישיבת חברון בירושלים ובנו הגאון ר' אהרן ששימש כראש ישיבה קרבני קרבה מיוחדת וקיבל אותי כבנו ממש. שם מצאתי את ביתי.

בבואי לשם הלכתי לבקר את דודי הזקן הצדיק ר' אברהם מרדכי, וכשראה אותי בירך ברוך מחיה המתים ובכה מרוב שמחה על שזכה לראות בחיים את נכדו של אחיו הגדול, וקיבל אותי כנכד ממש, ותמיד הייתי מבקר בביתו כי ראיתי בו דמות של סבי בחיים. למעשה כל הדברים שכתבתי על הסבא ואביו ר' יוסלה זצ"ל הכל ממנו.

תיאור חי מביתו של דודי

בכל יום שבת קודש בסעודה השלישית היה דודי הזקן מבקר את בנו הגאון ר' אהרן, דודי במשך השבוע היה מכין את חידושיו וקושיותיו לשטוח לפני בנו הגאון וכך ישבו שעות ללבן את הסוגיות, זה היה הגן עדן שלו בהמשך היה אומר דודי הזקן עכשיו אכבד את בני היקר במצוות כיבוד אב בהכנת כוס תה ובנו הגאון הרב ר' אהרן הלך מיד בזריזות להכין כוס תה והיה נראה שעושה הכנות כמו לפני תקיעת שופר ונטילת ללוב ואמר קודם לכן "הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה של כיבוד אב" ונכנס בחיל ורעדה להביא את הכוס תה לאביו לכבדו. לאחר אכילת סעודה שלישית היה בנו הגאון מלווה את אביו הביתה לשכונת הכרם וכל הדרך היו מדברים אך ורק בלימוד.

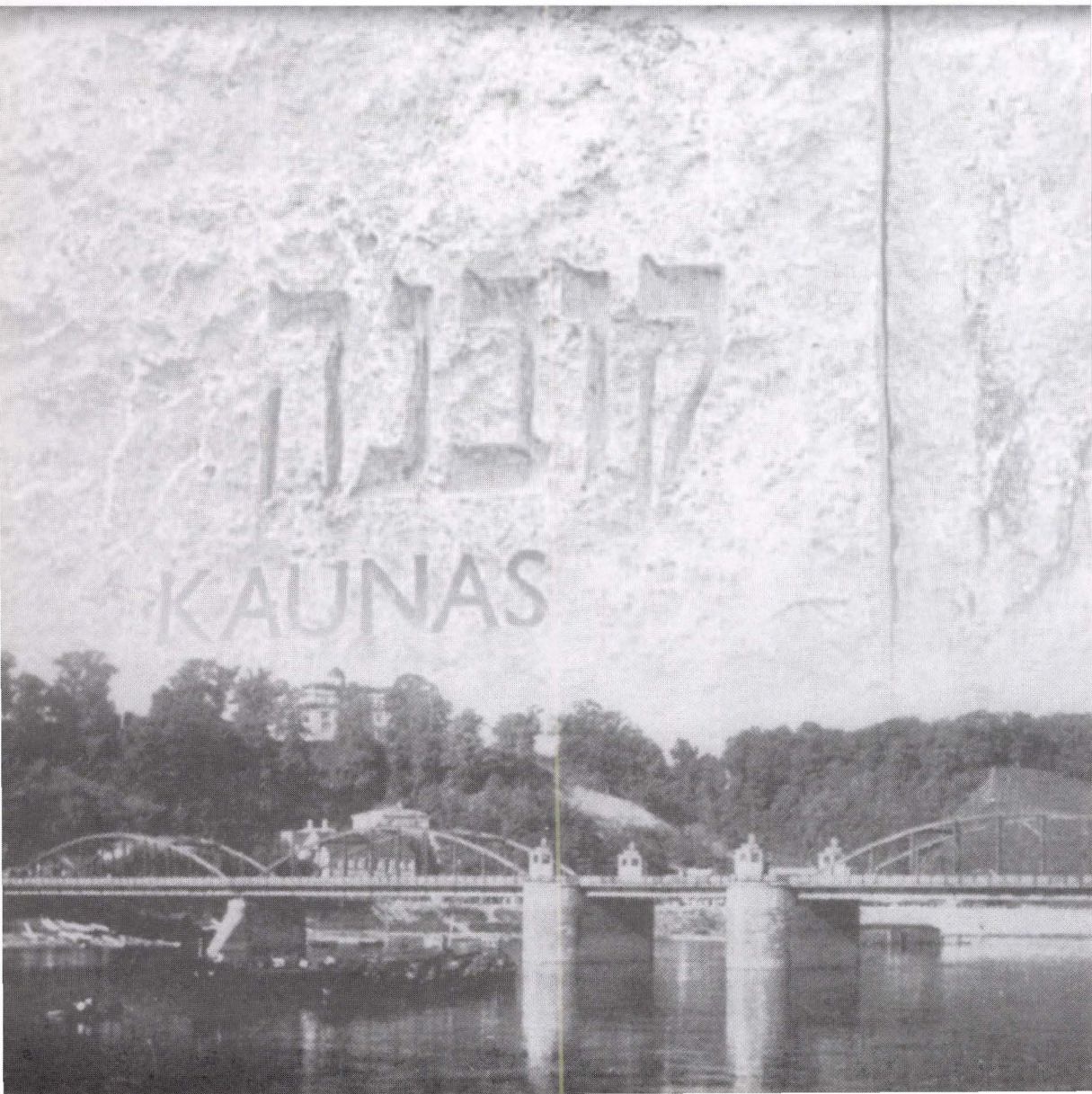
לראות מעמד שכזה לטעום טעמו של גן עדן עלי אדמות "אשרי עין ראתה כל זאת".

זיכני ה' לאחר שיצאתי ממחנות השמדה לגדול בבית שאלו ערכיו, לראות איך בן מכבד אב, ולראות עולם של עמל התורה, חסד ודקדוק בהלכה שם בנו אותי וקיבלתי חינוך מחדש בבית הגדול של מורי ורבי הגאון ר' אהרן כהן זצ"ל שהיווה לי מגדל אור לכל ימי חיי.

פרק שביעי

כיבוש הרוסים

כיבוש הרוסים

הקומוניזם בליטא לפני בוא הרוסים

אשפוך מעט מדיו עטי על מעלליהם של הקומוניסטים בליטא לפני בוא הרוסים. פעם בשנה היו הקומוניסטים מגלים עצמם לליטאים. היה זה ב"חג הפועלים" בראשון במאי. בתחילה היו עורכים הפגנה בהנפת הדגל האדום, המון הפועלים הליטאים שלא ידעו שזו הפגנה קומוניסטית הצטרפו אף הם להפגנה. המפגינים הקומוניסטים לבשו חולצות בצבע אדום או בורדו, כדי להוכיח הזדהות עם הדגל האדום שסימל את הקומוניזם.

השוטרים הליטאים היו מתנפלים עליהם ומכים אותם מכות רצח. קל היה לזהות את הקומוניסטים על פי החולצה או הדגל שבידיהם, והם היו נעצרים. לצערנו, רוב העצורים היו יהודים. השוטרים, שזיהו אותם כיהודים, זעמו עוד יותר על כך, שהם מפגינים במדינה שאינה שייכת להם. המפגינים הושבו בבית הכלא בקובנה למשך חודשים ושנים. שם עינו אותם בעינויים קשים, וחלק גדול מהם קיבל שחפת.

לעיתים היו משחררים אותם מבית הסוהר למספר חודשים, אך גם לאחר שיצאו מבית הכלא, המשיכו ללכת בחולצה בצבע אדום או בורדו, וכך ניתן היה לזהות בקלות מיהו קומוניסט: פנים רזות, כחושות ומעונות, וחולצה בצבע אדום או בורדו. בכל הראשון למאי היו מפגינים, כאילו לא ידעו את העונש הצפוי להם.

מר זימן וחבריו, המפקדים הראשיים, נזהרו שלא להפגין בחוצות, וזאת כדי שיוכלו להמשיך להנהיג את הקומוניזם במחתרת. המשטרה הליטאית לא הכירה אותם. בתקופה מאוחרת יותר, כאשר הקומוניסטים לא יכלו להפגין, כיוון שהפועלים הליטאיים לא באו להפגנות של הראשון במאי, כי לא רצו לשבת בבתי הסוהר, היו מביאים יונים לבנות, ובראשון למאי היו משחררים אותן. השוטרים הליטאים המתינו להם וחיפשו אותם. אותם פועלים קומוניסטים היו עניים, ובשל עניותם גרו בחדרונים בתוך עליות הגג ב"הר הירוק". אנו הילדים נהנינו לראות את היונים

הלבנות והיינו מחכים לראשון למאי, אז היינו מבחינים איך נפתח לפתע חלון מדירת גג רעפים ומספר יונים לבנות שוחררו החוצה. מבתים רבים עפו היונים הלבנות. השוטרים המתינו לרגעים אלו ותפסו את הבחורים הקומוניסטיים.

הקומוניזם- מעוור דעת

מי שנתפס בשבי השקפת הקומוניזם, ברשת האידיאולוגיה הקומוניסטית, לא יכול לצאת ממנה. תורת הקומוניזם - שוויון ועבודה - כבשה אותו ועיוורה את חוכמתו לחלוטין.

בן דודי היה בחור מוכשר מאד, ממצויני ישיבות טעלז וסלבודקה. לצערנו, הוא הפך לקומוניסט גדול. ראשי הישיבה לא יכלו להשפיע עליו. הוא היה משוחח עם בחורים, והם פחדו שהוא יסיט אותם מהדרך, לכן לא נתנו לו אפשרות להמשיך וללמוד בישיבה. הוא התקרב לקומוניסטים ועזב את התורה ומצוותיה. בן דודי השתתף בעת כיבוש ליטא בזמן הרוסים, והיה חבר של היהודי זימן, המנהיג הקומוניסטי. ובעת פרוץ המלחמה העבירו הרוסים את כל אנשי הממשל וראשי המנהיגים הקומונסטים למוסקווה והוא בתוכם, ובסיום המלחמה נהרג בקרבות.

לכאורה, ראוי היה שאבי יבקש את עזרת בן דודי בהצלה מהמשלוחים לסיביר, והרי קשר דם ביניהם - אבי היה אח אביו. אך מחשבה זו לא עלתה בדעתו של אבי, מכיון שאלו שנאחזו בשיטת הקומוניזם, אינם יכולים לחשוב בדעה צלולה. לא ניתן לתאר את השנאה שבערה בלב בן דודי כלפי אבא. הרי אבא הוא כביכול "בורז'ו" - מנצל את הפועלים ומתעשר על חשבונם, כהשקפת הקומוניזם. "בורז'ו" היתה מילת הגנאי הגרועה ביותר ברוסיה הקומוניסטית. לו היה אבא מבקש מבן אחיו עזרה, היה אבא נעצר ונשלח לבית כלא.

לפני המלחמה פגשתי את בן דודי ברחוב. הייתי אז עם אחי רפאל וידענו שהוא ישב זמן רב בכלא, בגלל השתתפותו בהפגנות של הראשון במאי. אחזנו בו בכוח וגררנו אותו אל ביתנו. הוא היה רזה מאד, והשחפת ניכרה על פניו. רצינו שיאכל דבר מה וייקח מעט כסף. ברגע הראשון הוא נכנע, אך משהתעורר, הוא התגבר עלינו וברח, כשבפיו דברי בלע והשפלה כלפי אבא: "אביכם אינו עוד דודי, איני רוצה לראות אותו או לשמוע עליו". אז ראיתי במוחש, כי השקפת הקומוניזם מעוורת את הדעת.

בכל הפגנה בראשון במאי היה מופיע בחולצה אדומה ונתפס. כך ישב בבית הסוהר

פעמים רבות. היו לו שני אחים יקרים, שהיו בהכשרה אצל "צעירי אגודת ישראל". הם רצו לעלות לארץ ולחיות בקיבוץ חרדי, אך הם לא קיבלו סרטיפיקטים. כפי הידוע, ל"אגודת ישראל" כמעט ולא הקציבו סרטיפיקטים. שני אחיו עזבו את ההכשרה והחלו לעבוד כאופים.

הם גרו ברחוב מאפו הסמוך אלינו, ולעיתים הגעתי לבקרם בחדרם. לפנות ערב היו אוכלים את ארוחת הצהריים הדלה, לפני עבודתם, שנמשכה כל הלילה. בימים ההם עדיין לא היתה מכונת לישה אוטומטית ולשו את הבצק ידנית. הפרוטות המועטות שהרויחו הספיקו רק לתשלום שכירות החדר ובשביל אותה ארוחה דלה.

כשהגיעו הרוסים, קיבלו עבודה במאפייה המצוידת במכשור אוטומטי והחלו להרויח כסף. הם קיבלו דירה, ולאחר זמן קצר הפכו אף הם לקומוניסטים כאחיהם הגדול.

הבעיה העיקרית לפני המלחמה הייתה בעיית הקיום. הפרנסה לא היתה מצויה. בכל המשרות של הפקידות הממשלתית, במשטרה ובצבא - שלטו הליטאים. רק כשלא היתה ברירה, נעזרו ב"ראש היהודי", אך המשרות המכובדות היו בידי הליטאים. לנוער היהודי שלא למד, נותר לעסוק בעבודת כפיים קשה, שממנה הרוויחו מעט מאד.

הפרוטה לא היתה מצויה בכיס, וקשה היה להינשא, משום שאין במה לפרנס את המשפחה. דבר זה הביא להתפשטות הקומוניזם בקרב הנוער. הקומוניזם היוה כביכול קרש הצלה לפועלים, ונראה היה כי שבה אליהם חדוות החיים. הם בנו בתי שיכונים בעלי שני חדרים וקיבלו עבודה.

כיבוש הרוסים

מספר חודשים לאחר שנתנו הרוסים לליטא את העיר וילנה, כבשו הרוסים בעורמה את המדינות הבלטיות: ליטא, לטביה ואסטוניה. הם העמידו פנים כבאים לסייע נגד הכיבוש הגרמני. הרוסים דרשו להחזיק מספר מחנות צבא קטנים במקומות שונים בליטא. נשיא ליטא וחברי הממשלה הבינו, שפירושה של בקשה זו - כיבוש. במקום להשיב לרוסים, הם ברחו באותו הלילה מליטא לגרמניה, ומשם לאמריקה.

לאחר בריחתם קמה בליטא ממשלה קומוניסטית. הנ.ק.ו.ד. שלט בכל בעורמה. הם ניצלו את הקומוניסטים המקומיים, ובפרט את היהודים הקומוניסטים, שיעזרו להם לשלוט על ליטא. כלפי חוץ שידרה הממשלה שהשלטון ממשיך להיות שלטון ליטאי חופשי, אך למעשה היתה זו התהוות של ממשלה קומוניסטית רוסית. מכיון שלא היו מספיק קומוניסטים ליטאים שיקבלו את כל המשרות הממשלתיות, החלו יהודים קומוניסטים לקבל חלק מן המשרות. דבר זה הביא להחרפת השנאה של העם הליטאי ליהודים. הליטאים הרגישו, כי היהודים הם אלו שנטלו את חירותם, הם אלו שכבשו כביכול את ליטא העצמאית.

הרוסים העמידו פנים כחפצים בטובת הליטאים. למעשה, הם פחדו לפגוע בעם הליטאי. מטרת הרוסים היתה לצרף את ליטא לרוסיה הגדולה בשקט מדיני. הם אפשרו לליטאים להמשיך לשרת בצבא ובמשטרה, משום שלא רצו להתסיס את העם הליטאי. הדבר הביא לכך, שהיהודים נראו ככובשי המדינה האמיתיים, והשנאה החריפה יותר ויותר.

בחודשים הראשונים יכלו לצאת מליטא באופן רשמי. כל הקונסולים והשגרירים של מדינות העולם המשיכו לתפקד בממשלת ליטא. אם כן, מדוע לא ניצלו זאת היהודים כדי להמלט מליטא?!

התשובה לכך היא, שבעולם התפשטה ידיעה מוטעית, כי ליטא תהיה ניטרלית במלחמה. לאחר שנכבש פולין, חלק מצ'כיה, צרפת, הולנד ובלגיה, ואחרי מלחמת אנגליה בגרמניה, התחזקה הידיעה הזו, שרוסיה והמדינות שתחת שליטתה יחיו בשלום עם גרמניה, וזאת לאחר הסכם "ריבנטרופ - מולוטוב", על שם שרי החוץ של גרמניה ורוסיה.

ליטא לא נכבשה על ידי רוסיה באופן רשמי. רצון ה' היה, שלא נראה את הר הגעש שעלול להתפרץ בכל רגע. היינו בטוחים בכך, שגרמניה תראה בליטא מדינה ניטרלית כשוויץ. היו אלו תקוות שווא שהתבדו כעבור ימים אחדים. מי שזכה לראות את העתיד לקרות, ברח מייד מליטא, ויש אשר הצליחו להציל אף את רכושם.

מספר חודשים לאחר הכיבוש, ביצרו הרוסים את מעמדם בליטא ולא אפשרו יציאה ממנה. כל הקונסולים של המדינות פוטרו. הפליטים היהודים יצאו מפולניה דרך רוסיה בנס, וזאת בחודשים הראשונים של הכיבוש, עד לביסוסה של הממשלה הקומוניסטית על כל גזירותיה.

לאחר הכיבוש הרוסי החלו אנשים לאגור הכל, בעיקר ביגוד ונעליים. נעל שלפני בוא הרוסים לא נמכרה, בגלל היותה פגומה, נמכרה כעת במחיר מלא.

המחירים הוכפלו, והקנייה היתה רק במזומן. המחסנים החלו להתרוקן. מאות אלפי הנעליים שהיו בהם נמכרו. אבא ייצר נעליים במלוא התפוקה, והחנות המתה קונים. כל אחד ידע שעוד מעט הכל יתרוקן. אבא התעשר אז מאד.

לאבא היה אחיין, גבריאל גיברלטר שמו, שלמד בישיבת טעלז, ולאחר כיבוש הרוסים עבר ללמוד בישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה. הוא אמר לאבא: "דודי היקר, דע לך, שעוד מעט כל הכסף הליטאי יאבד את ערכו. תהיה אינפלציה, לכן כדאי לך להמיר מייד את הכסף המיותר לדולרים או לזהב". בן דודי היה אדם נבון, ואבא שמע לעצתו וקנה בכספו דולרים, שטרלינג אנגלי וזהב. אבא החביא חלק מהכסף באדמה ובמחבואים נוספים.

מכל המצבורים שצבר אבא, יכולנו לחיות שנים ברווח, אבל "רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום", ואת רוב ההון שדדו הנאצים מאיתנו. הגרמנים איימו, שאם לא ימסרו להם את הזהב, הם ירצחו איזור שלם של יהודים. היו ברשותם מכשירים לגילוי מתכות, והסכנה בתפיסת הרכוש היתה רבה.

אבא זרק יהלומים גדולים לתוך בור השירותים בגטו. את הדולרים והשטרלינג שרף באש, ואת הזהב מסר לגרמנים. ביום אחד הפכנו לעניים הרעבים לפת לחם. הרוסים הלאימו את החנות שלנו והושיבו קומיסר בחנות.

אבא המשיך לנהל את החנות ואת ייצור הנעליים, והקומיסר היהודי שילם לפי פקודת אבא. אבא כבר לא היה בגדר בעל החנות, והכסף לא היה שייך אליו. בתחילה חשב אבא, שטוב יהיה אם ימשיך במשרה זו, משום שייחשב כמנהל החנות.

בחנותינו עבדו נשים יהודיות במשרה של מוכרות. במשך עשרות שנים הן עבדו אצלנו והיו מסורות לעבודתן. הן התפרנסו בכבוד וקיבלו יחס חם.

אחת מהן, לאה, התחתנה עם חייט מקובנה (רוב החייטים היו בעלי תפילה גדולים מאד). כשנפטר החזן כודרי מבית המדרש החדש בקובנה, קיבל בעלה את המשרה. כשביקרתי בביתם, ראיתי אותו עומד ומגהץ חליפה, ותוך כדי כך היה מתאמן על תפילות הימים הנוראים.

בזמן הרוסים, כשהלאימו את חנותנו, הציעה המוכרת לאה לתת לאבא פדיון

ב"שחור", אבל אבא לא רצה בכך, היה לו כסף שהוא הצליח להציל, והוא לא רצה לעסוק בהברחות.

סגירת החנות

בחנותנו עבדה מוכרת, שאת שמה איני רוצה להזכיר, מכיון שאין לדבר סרה על המת. אותה מוכרת נשבתה בשבי הקומוניזם. רעיון השויון קנה את לבה, והיא הצרה את צעדיו של אבא. מוכרת זו חשבה, שכל הכסף שאבא מרויח מהחנות שייך לממשל הקומוניסטי. הואיל וממשלה זו היא ממשלת הפועלים, רכושו של אבא שייך לה באותה המידה. בינתה נסתתרה ממנה, ואף הנדיבות והאחווה נעלמו כלא היו. לא יכולנו להאמין, ששנים רבות כל כך עבדה אצלנו אשה בעלת מידות כאלה, "נחש ארסי" בביתנו.

אחותה היתה קומונסיטית, שישבה בכלא בזמן ממשלת ליטא. לאחר הכיבוש הקומוניסטי הפכו אותה לבעלת מעמד גבוה. היו מעבירים אותה ברחובות קובנה, כשהיא יושבת בתוך כרכרה של סוסים, כדי להראות את גודלה ותפארתה. כולם עמדו ברחובות וצעקו לה : "הדודה". מובן שהיא נהנתה מכך מאד.

כשהתנהגותה הקשה של המוכרת החריפה, שלחנו אנשים לאחותה, כדי שתבקש ממנה להפסיק להצר את צעדיו של אבא ולמצוץ את דמו. היא התנהגה בעזות ודיברה אל אבא בחוצפה גדולה. כל הפועלים נתנו לאבא את הכבוד הראוי לו, משום שאבא כיבד אותם תמיד.

גם לאחר שאחותה הקומוניסטית דיברה איתה על כך, לא פסק הדבר. אבא נאלץ לסגור את החנות, וזו אחת מהסיבות העיקריות של אבא בחיסול הייצור. אבא רצה לסגור את החנות במהירות, והמוכרת חשבה בחוצפתה, שהיא תקבל את ניהול החנות.

אבא הודיע למנהל בית החרושת לעורות, כי מעתה הוא אינו אחראי על תשלום חומר הגלם. אבא סיים לייצר את הנעליים מחומר הגלם שעוד נותר לו, ולאט לאט פסק הייצור. אנשים החלו לרוקן את הסחורה מהמחסנים, ומדפי החנות התרוקנו. לאחר מספר שבועות, כשראה הקומיסר את המצב, הוא סגר את החנות והעביר את מלאי הנעליים למחסן ממשלתי במשך שבועיים.

המוכרת חשבה, כי לאחר ששמרה בנאמנות על רווחי החנות לטובת הממשלה

הקומוניסטית, תקבל משרה ממשלתית גדולה. אך לא כן. היא לא היתה מלומדת, לכן נותרה מובטלת. זו היתה "הכרת הטוב" של ממשלת הפועלים. הקומוניסטים העדיפו להכניס את הדור הצעיר של הליטאים לעבודה בחנויות הגדולות, לכן הציעו לה לעבוד בעבודות ניקיון. אותה מוכרת הלכה בכעס איום על שלא קיבלה עבודה ומדליה מממשלת הפועלים.

"ולא יענש שום אדם בסיבתי"

באקציה הראשונה שנערכה בגטו, כשלקחו אנשים רבים ל"פורט התשיעי" להריגה - עמדו ניצולי האקציה סמוך לגדר התיל, כדי לראות את המובלים למוות, אולי יזהו את קרוביהם בין האנשים. גם אני עמדתי שם, והנה ראיתי את המוכרת מובלת למוות. אחר כך צעקו הגרמנים, שלא לעמוד ליד הגדר.

כשסיפרתי לאבא שראיתי אותה מובלת למוות, אבא הבין מדבריי, שאני מתכוון לכך שהיא קיבלה עונש משמים. אבא הזדעזע ואמר לי, שאסור לחשוב כך. הייתי אז ילד כבן שתים עשרה, ולא יכולתי להבין את אבא. אבא אמר שהוא מוחל לה, העיקר שתינצל ממוות ב"פורט התשיעי". שהרי מובא בחז"ל, שלא טוב שפלוני נענש בגלל אלמוני, כי אחר כך נפרעים ממנו. ברגעים אלו, כשהמוות היה סביבנו בים הרועש, כשקשתה עבודת המידות, אבא ריחם על כל אדם מישראל והתפלל שאיש לא ייענש בגללו.

הלאמת הרכוש ע"י הקומוניסטים

עם הכיבוש הרוסי, החלו הקומוניסטים בהלאמת כל בתי החרושת ובתי המסחר. רוב היהודים התפרנסו אז ממסחר, כך שלאחר הלאמת הרכוש נותרו ללא פרנסה. לרוב הסוחרים היו חסכונות שמהם יכלו לחיות בכבוד, אך בכל זאת, בזמן הקומוניסטים היו חייבים כולם לעבוד. נפוץ אז ביטוי חדש על האנשים שלא עבדו: "פרזיטים" - טפילים, חיים על חשבון הציבור.

להיקרא "פרזיט" היה מסוכן, גם אם היה ממה לחיות. הקומוניסטים חקרו ודרשו על כל אדם, כיצד הוא מתפרנס אם הוא אינו עובד. בדרך כלל הם העלילו על אנשים אלו, שהם חיים מעסקי ה"שוק השחור", ועלילה זו בלבד היתה עילה למאסר ולגירוש.

כפי שהזכרתי, לאבי היו מצבורי כסף וזהב, ויכולנו להתפרנס מהם עשרות שנים ארוכות. אולם גם את הכסף והזהב חויבנו להביא לשלטונות, כך שנמנענו מלהראות כלפי חוץ שהרכוש עודנו קיים.

הלאמת הרכוש הופנתה בתחילה רק ליהודים. הרוסים חששו, שאם ילאימו מייד גם את רכושם של הליטאים, תיווצר התקוממות נגדם, ועל כן פעלו בשלבים: עם חיזוק ממשלתם, הם החלו להלאים גם רכוש ליטאי, אבל את החנויות הקטנות הותירו בבעלות הליטאים.

על אף שהקומוניסטים נזהרו שלא לעורר את חמתם של הליטאים, לא הועיל להם הדבר. הליטאים שנאו את הקומוניזם, והיות שרוב הליטאים גרו בכפרים, לקחו הרוסים את אדמותיהם והפכו אותם לקולחוזים. הלאמת האדמה מהאיכר הליטאי, גרועה יותר מלרצוח את משפחתו.

הרוסים מינו את הקומוניסטים היהודים וארגנו את תעמולת המהפכה. היהודים אף הוציאו לפועל את החלטות הממשל הקומוניסטי. משום כך, חיצי השנאה הופנו לעבר היהודים. זאת על אף שהם לא מילאו תפקידים מהשורה הראשונה בהנהגת המדינה.

בזמן הכיבוש הגרמני בליטא, פרקו הליטאים את זעמם על העם היהודי. הם היו הרוצחים הגדולים ביותר בעולם. תוך מספר חודשים הם רצחו את רוב יהודי ליטא.

כל זאת על אף שהסובלים העיקריים מהשתלטות הקומוניזם היו היהודים. הם היו הראשונים שרכושם הולאם, אותם שלחו לסיביר ואליהם התנכלו.

מלבד הלאמת הרכוש, נאסר על אנשים לאגור מזון. "האגירה," כך אמרו הקומוניסטים, "מביאה מחסור לכל הציבור". בכל השנים שלפני הכיבוש הרוסי, צברנו במרתף ביתנו מזון רב. היו שם עצי הסקה, תפוחי אדמה, גזר, כרוב חמוץ, מלפפונים חמוצים וריבות לכל ימות החורף. מכל סוגי הירקות קנינו מאות קילוגרמים, וכך לא ידענו מחסור במשך כל תקופת החורף.

עם הכיבוש הקומוניסטי, היה עלינו להיזהר בכל קנייה וקנייה, כדי לא לעורר שאלות - מאין הכסף והאם אנו אוגרים רכוש. עקב זאת, כאשר כבשו הגרמנים את ליטא, נותר מרתף ביתנו ללא מזון וללא עצי הסקה.

באחד הימים נכנסה לביתנו בחורה צעירה יהודיה חצופה, שהייתה חברה במפלגה

הקומוניסטית. היא בדקה את דירתנו, שהייתה בת שלושה חדרים לא גדולים, ובאחד מהם גרה סבתנו עם דודי ר' אליהו כגן הי"ד. לאחר שראתה את הדירה, היא דרשה מאיתנו בעזות לפנות אותה בעבור אנשי עמל.

אמי התחננה לבחורה זו ואמרה, שאין באפשרותנו לעזוב, כי אנו משפחה גדולה ואין לנו לאן ללכת. אולם הבחורה חזרה על דרישתה: "אתם מוצצי דם הפועלים, עליכם לפנות את הדירה".

כדי להציל את המצב, מקום עבודה עשוי היה לעזור. כך לא יכלו לכנותנו: "מוצצי דם הפועלים", "פרזיטים" וכדומה.

בעיית העבודה בשבתות

כאשר החלו היהודים לתור אחר עבודות שונות, עמדו בפניהם בעיות של חילולי שבת. בכל מקומות העבודה נדרשו לעבוד בשבת. הבעיה היתה חמורה, כי העבודה היתה הכרחית.

עובדות שונות נפוצו אז לגבי הימנעות מעבודות הכרוכות בחילולי שבת.

בעיר ינובה ליד קובנה, היה רב חשוב, גאון וצדיק, הרב דייטש זצ"ל. בנו, ר' שמואל דייטש, סיפר לי אודות אביו. לאביו היתה ישיבה בינובה. היתה זו אחת הישיבות המצוינות בליטא. הרב דייטש היה חתנו של צדיק הדור ר' איצלה "המחלק" מסלבודקה.

עם הכיבוש הרוסי סגרו הרוסים את הישיבה בינובה, והרב דייטש נותר מחוסר פרנסה. הוא לא רצה להתקיים מצדקה, לכן החל לחפש עבודה שלא תהא כרוכה בחילולי שבת, ולשבת רוב היום וללמוד.

הוא החליט ללמוד סנדלרות ולפתוח סנדלרייה בביתו, וכך יוכל לשמור שבתות

המשפחה בקלטובה

וחגים. אולם איש מאנשי ינובה לא הגיע אליו שיתקן את נעליו. הם ראו בעובדה, שגאון וצדיק כזה יתקן את נעליהם, בזיון התורה.

בלית ברירה עזב הצדיק את העיר ינובה ועבר לגור בסלבודקה, שם לא הכירוהו. כך עלה בידו להתפרנס מעט ולהימנע מחילולי שבת ולשבת רוב היום ולעסוק בתורה.

גם אבי, לאחר שהלאימו את חנות הנעליים שהייתה בבעלותו, היה מחוסר עבודה ובסכנת מאסר. אבא ראה, כי ללא עבודה הוא עלול להיות מגורש מדירתו, כפי שכמעט קרה, ולכן נאלץ לחפש עבודה. אבא היה אז כבן חמישים וחמש, וכוחו לא היה במותניו בשביל לעבוד כפועל.

ואז ארע לאבא נס של ממש. הפועלים שעבדו אצל אבא לפני הכיבוש, רצו לפתוח קואופרטיב של תעשיות נעליים. הם חתמו על עצומה למפלגה הקומוניסטית, בה הם מבקשים שאבא ימונה למנהל הקואופרטיב, מכיון שהוא היה מעביד טוב, לא ניצל אותם ושילם משכורותיהם בזמן.

השלטונות הקומוניסטים ביררו את הדברים ושמעו שאבא הוא מומחה גדול שיביא לרווחיות הקואופרטיב. הם הגישו לאבא הצעת עבודה - ניהול הקואופרטיב. עבודה זו הבטיחה משכורת הגונה. מלבד זאת, היה במינוי מעין נתינת תעודת יושר לאבא, שלא ניצל את פועליו.

אולם אז עמדה בפני אבא בעיה של חילול שבת. הפועלים הבינו זאת והציעו לאבא, שכמנהל, יראה בשבת נוכחות במפעל ולא יעשה פעולות הכרוכות בחילול שבת, רק ישב ליד שולחנו אפילו בבגדי שבת.

אבא לא הסכים לנהל את המפעל. הוא פחד שאנשים יראו אותו מגיע למפעל בשבת ויחשבו שהוא הולך לעבודה, וכך יחולל שם שמיים על ידו. אבא הודה לפועליו על הצעתם הנדיבה. הפועלים פתחו את הקואופרטיב, אך הוא נסגר לאחר זמן קצר, כתוצאה מניהול כושל או מגניבות.

בזמן שהחנות היתה בידינו, מידי יום ראשון שילם אבא לפועליו על התוצר המוגמר שהביאו. הפועלים הליטאים היו נוטלים את הכסף ומבזבזים אותו מייד על שתיית וודקה, ובני משפחתם רעבו ללחם במשך כל השבוע.

אבא סיכם עם הפועלים, שהם יבואו לקבל את המשכורת עם נשותיהם. אבא נתן

חלק מהמשכורת בידי הפועל וחלק בידי אשתו. הפועל היה רץ לשתות וודקה, ואילו אשתו כלכלה את בני הבית במשך השבוע מהכסף שהיה בידה.

הפועלים ראו שאבא מבין לצרכיהם ואהבו אותו. אולם כאשר כבשו הגרמנים את ליטא, הם לא הגישו לנו שום סיוע. פעם פגש אחי הגדול ר' דוב את אחד הפועלים הליטאיים שלנו. כאשר ראה את אחי, נמלט לעברו השני של הכביש בעודו צועק: "אני פוחד, אני פוחד, אל תדבר אלי", ולא ניסה אפילו להגיש לו עזרה.

אבא המשיך לחפש רעיונות לעבודה ומצא. הוא חשב, כי מאחר שיש לו ידע עצום בתעשיית נעליים, הוא יקנה כלים של סנדלר, יניח סביבו נעליים ישנות טעונות תיקון וישב על כסא הסנדלרים, כאילו מתקן נעליים בבית, וכך עשה. הסלון בביתנו הפך למראית עין לסנדלרייה.

אנשים היו סבורים שאבא באמת סנדלר, ולכך הביאו לו נעלים לתיקון, וכיון שאבא לא ידע לתקן את הנעלים, היינו לוקחים את הנעלים לסנדלרים אמיתיים שיתקנו את הנעלים, ואחר תקופה קצרה הפסיק אבא מעבודה זו.

בגלל בעיית העבודה, היהודים החרדים היו במצב קשה. לא כולם נזקקו לכסף, כפי שנזקקו לכיסוי, שלא יכונו "פרזיטים". היה צורך במציאת פתרונות לעבודה ללא חילולי שבת.

הפתרון לבעיית הפרנסה

ההצלה ליהודים שומרי המצוות באה על ידי האחים הצדיקים למשפחת לופיאנסקי. הם היו אנשים אמידים, ומלבד זאת היו עוסקים בצרכי ציבור באמונה. האח הגדול הקים את "תפארת בחורים" שלנו, סידר מקום נוח ללימוד ב"בית המוסר" בקובנה, ואף דאג לנו לרבי, בחור מישיבת סלבודקה, שילמד אותנו גמרא. בליל שבת היה עורך לנו מסיבות, יושב עמנו ושר. במשך הזמן, כאשר הפעילות במקום התייצבה, הוא לא טיפל בנו עוד, אבל ההקמה נזקפת לזכותו. במשך כל הזמן הוסיף לפתח שיעורי תורה במסגרת "תפארת בחורים", שיעורים למבוגרים, לאנשים נשואים ולשאר "עמך".

אותו אח הגה רעיון נפלא למקום פרנסה ללא חילול שבת. כל מפעל תעשייתי

רצה להראות לקומוניסטים, שהוא מתפתח ומגדיל את הייצור. לא היו מפעלים רבים כאלו, כי ברוב המקומות היו הפועלים גונבים, ובתי החרושת נסגרו.

לופיאנסקי יצר קשר עם מפעל לסריגים, שבין היתר התעסק גם בסריגת גרביים. הוא הציע למנהלי המפעל, שהוא ידאג לאנשים שירכשו מכונות סריגה, הם יקבלו מהמפעל חומר גלם וייצרו בעבורם גרביים. מידי שבוע יביאו האנשים את התוצר המוגמר ויקבלו חומר גלם נוסף. מובן שגם שכרם ישולם בהתאם להספק. לופיאנסקי אמר לבעלי המפעל, שבאופן זה הם יוכלו להגדיל את תפוקת המפעל ללא הוצאות רבות, והמפעל יהיה מפעל לדוגמה. החשוב ביותר היה, שיהיו רשומים כפועלים במפעל ויוכלו לעבוד בבית. היות שהיו רשומים כפועלים לא נקראו עוד פרזיטים ויהיו להם זכויות של פועלים.

הרעיון מצא חן בעיני מנהלי המפעל. לופיאנסקי למד בעצמו את הסריגה במכונה והחל לעניין אנשים בעבודה זו. היתה זו אפשרות להרויח מעט כסף מבלי להגיע לחילול שבת. אנשים רבים מהיהדות החרדית קיבלו את הצעתו של לופיאנסקי והחלו לעבוד בסריגת גרביים.

גם אבא קיבל את ההצעה של לופיאנסקי, קנה מכונה והחל ללמוד לעבוד בה. במשך הזמן גם אמא עזרה לו בעבודה. מכונת הסריגה היתה ידנית. היא סרגה מעין שרוול ארוך, שהתפתל מן המכונה ונקשר למשקולת שמתחה אותו. לאחר מכן חתכו את הסריג לפי גודל הגרב הרצוי. אמא היתה תופרת את הסיומת במכונת תפירה, מגהצת ואורזת את הגרביים המוכנות.

פעם בשבוע היתה אמא מביאה את הסחורה המוגמרת לבית החרושת. שם היו שוקלים את הסחורה, משלמים בעבורה ומביאים חומר גלם לייצור נוסף.

מטרת משפחתנו בעבודה זו, לא היתה הכסף, אלא מקום עבודה מסודר. לאחר שהתחלנו לעבוד בסריגה, הוציא אבא מן הבית את כלי הסנדלרות ואת הנעליים הקרועות, וסלון ביתנו הפך למפעל לסריגת גרביים.

המצב הכלכלי בביתנו השתפר. מאז לא התעוררו שאלות אצל השכנים, ובפרט אצל שומר הבית, אדון מלינובסקי, שידע את מקור הכנסותינו. פחדנו מהשומר הפולני. חתנו היה מנהיג קומוניסט, ואנו חששנו שהוא ילשין עלינו. גם בזמן הרוסים המשיך אבא לתת לשומר מלינובסקי בקבוק וודקה כשוחד, וזה עזר. כך מנענו מעצמנו הלשנות.

אחר הצהריים הלך אבא ללמוד בשיעור של הגאון הקדוש ר' יחזקאל ברנשטיין, ראש ישיבת "אור ישראל". אבא היה רגוע, לא היה עליו לחשוש עוד מפני התנכלויות הקומוניסטים, ומנוחת הנפש שבה אליו.

המוצרים הכשרים אזלו, ולא ניתן היה להשיג בעיר חלב יהודי כשר, גבינה או חמאה. בעיירות הקטנות היה קל יותר, משום שליהודים היו פרות, והם אף גידלו ירקות. כל המאפיות היהודיות נסגרו ונותרו רק קואופרטיבים. כבר לא ניתן היה לקנות חלות לשבת, מפני האיסור לקיים מנהגים המסמלים דת. וגם לחמניות מקמח לבן לא יכולנו לקנות, מפני שנקראו מאכל עשירים, ובלשונם בורזו'. אמא אפתה בעצמה חלות לכבוד שבת. בקושי רב השגנו קמח כמעט שחור לאפיית החלות.

היו לנו קרובי משפחה בעיר מרימפול, משפחת כץ שמם. כששמעו על המחסור באזורנו, שלחו לנו כד עם כמות גדולה של חמאה כשרה, שבה השתמשנו תקופה ארוכה.

השוק הגדול, שניתן היה להשיג בו מוצרים שונים, נסגר, וכך אף שוק הדגים הגדול. ב"שוק השחור" יכלו להשיג מזון, אך פחדנו מהלשונות. הרוסים החלו לייבא דגים יבשים, וטעמם היה נורא. רצנו מחנות לחנות בכל קובנה, ומה שיכולנו לקנות - קנינו. אמא בדקה את כשרותם של הדגים ולאחר מכן בישלה אותם לשבת.

מספר שבועות לפני פרוץ המלחמה, הצלחנו לאגור מעט אוכל. סוכר קשה, שעועית וקמח, אך לא השגנו עצים לבישול. רוב המוכרים של עצי ההסקה היו יהודים, והרוסים הלאימו את רכושם.

הרוסים הקומוניסטים, שהרמאות והשקר היו כל מהותם, הביאו לליטא אבטיחים גדולים מאוקראינה, כדי להוכיח שברוסיה יש שפע של מזון. בליטא לא גדלו אבטיחים, ואכן היתה זו התרגשות שסנוורה את עיני כולם. אנחנו שמרנו את האבטיח ליום השני של ראש השנה, כדי שנוכל לברך עליו "שהחיינו". בתחילה הסתפקנו אם לברך עליו, מכיון שצבעו היה אדום - סימן של דם. מאחר שלא היה לנו פרי אחר, בירכנו עליו. משלוח האבטיחים היה חד פעמי, וכפי הנראה היה זה השגחה עליונה, כדי שביום השני של ראש השנה נוכל לברך "שהחיינו" על פרי חדש, מאז לא הביאו אבטיחים לליטא.

לעמוד בתור...

כאשר ראינו שהמלחמה בשער, התחלנו לאגור אוכל, למרות הפחד מהקומוניסטים ומאנשי נ.ק.ו.ד. ידענו שבזמן מלחמה לא ניתן יהיה להשיג מאומה. כבר אז התרוקנו החנויות ונותרו רק חנויות הקואופרטיבים.
תורים ארוכים נשתרכו בהן. אף אנו עמדנו בתור, ובין העומדים היו ילדים ונערים. כלל ברזל היה בידינו: כשראינו תור - הצטרפנו מבלי לשאול מה מוכרים. מובן שכל התורים היו לרכישת מזון.

ברוב התורים מכרו סוכר קשה, קטניות ודגים יבשים, וגם לקניית לחם היה תור. למעשה, לא יכלו להשיג דבר מבלי לעמוד בתור. התחלנו להרגיש אז את הטעם של המחסור ברוסיה. כשהגיע התור שלנו וקיבלנו משהו, היינו חוזרים הביתה להניח את הדברים ושבים לעמוד בתור. היו אלה ימי החופשה, וכך היה לנו פנאי לעמוד בתור.

אבא שם בידינו כסף רב ואמר לנו: "קנו כל דבר שמוכרים, אין זה חשוב מה תקנו". בשעת מלחמה, כל דבר משמש למאכל. כל מצרך, חשיבותו רבה לעין ערוך: גפרורים, סבון, ואפילו נייר. אילו היו עוקבים אחרינו, היינו בסכנה, אולם בנס הצלחנו לקנות עוד ועוד מבלי שירגישו בכך. השוק הגדול של קובנה הלך והתרוקן.

כשהתחלנו להריח את ריח המלחמה, העמידה בתורים הפכה מתחביב לצו קיום. קנינו קטניות: שעועית, אפונה ועדשים. הלכנו מחנות לחנות וחיפשנו נרות, בזמן מלחמה הנרות אוזלים מן השוק. אורז כמעט ולא יכולנו להשיג. השתדלנו לקנות מלח וסכרין, ששווים זהב בעת חירום.
ביתנו החל להתמלא במזון. השומר מלינובסקי לא הרגיש בדבר, ומכיוון שלא חזרנו עם סלים מלאים, אלא כל דבר קטן הבאנו הביתה ושבנו לעמוד בתורים הארוכים. בעיקר הלכנו לחנויות הממוקמות ברחובות הראשיים. אנשים התביישו לעמוד שם בתור ולקנות אוכל, ומכיוון שאותנו לא הכירו, לא נמנענו מלקנות שם. כשהחלה המלחמה, תמורת קילו סוכר קשה, יכולנו לקנות בגטו לחם לשבוע שלם.

כל המוצרים שקנינו הוחבאו בארונות בבית ובמחסנים, ואף במרתף הבית. בתיאוריה, יכולנו להתפרנס ממלאי המזון שאגרנו משך שנה שלמה. אלא שלאחר

שהות של חודש, נערכה בגטו הקטן אקציה, ורוב היהודים נהרגו. נותרנו כמעט יחידים. הוציאו אותנו מביתנו מחוסרי כל, ללא רכוש וללא מזון.

הקצינים הרוסיים שבאו לליטא כדי לדאוג לטיהור המדינה, קנו כל דבר שראו. הם לא הכירו שפע כזה ברוסיה. הם ידעו שהטוב הזה לא יעמוד זמן רב, וקרוב היום בו ייעלם הכל מן השוק. הקצינים קנו בעיקר שעונים שוויצריים, מעילי עור יקרים, פרוות ומגפי עור.
מסחר חדש החל להתפתח - ייצור מעילי עור בעבור הקצינים הרוסיים, והיהודים התעשרו מכך. בתחילה היה ערך הרובל גבוה מאוד, אך הכל פחדו שהרוסים יאבדו את ערך הכסף הליטאי, והרובל יחליף את הכסף הליטאי. לכן שמחו היהודים להתעסק עם הקצינים ולאגור רובלים.

משראינו את הקצינים הרוסיים נוהגים כך, הבנו כי המוצרים הללו יאזלו בקרוב מן השוק והתחלנו לרוכשם. כולם פחדו מהקצינים הרוסיים, והם קיבלו כל מה שרצו. חששו שמא אלו קציני נ.ק.ו.ד. ואיש לא חשק במאסר.

המחסור בירקות ובעצים להסקה

שדות האיכרים נלקחו והפכו לקולחוזים. לכל איכר השאירו חלקה קטנה של שדה, בגודל של כחצי דונם. התפתח שוק שחור שמכרו בו מזון וירקות מהכפרים. האיכרים גידלו בחלקותיהם רק גידולים מיוחדים. תפוחי אדמה הם לא זרעו וגידלו, אותם היה צריך לקנות בחנויות הממשלתיות, בהן אזלו תפוחי האדמה. נותרנו בחורף ללא תפוחי אדמה וללא גזר - מה שאגרנו בשנים הקודמות לכל חודשי החורף.
האיכרים לא הביאו עצי הסקה, שרק בעזרתם יכולנו לבשל. נאלצנו לשמור על העצים הקיימים מהשנים הקודמות. שמרנו עליהם כעל הון רב. כשהגיעו הגרמנים, נותרנו ללא ירקות וללא עצי הסקה לחורף. הספקנו לאגור רק סוכר, קטניות ודגים יבשים.

אמא - שזכר אותו רעב איום מימי מלחמת העולם הראשונה עמד מול עיניה - החלה להיערך בהתאם. קנינו קמח, והיא אפתה לחמים, הכינה מהם צנימים על ידי ייבוש בתנור, על מנת שיוכלו לעמוד במשך חודשים. שקים מלאים צנימים נערמו בביתנו. אמא אף אפתה ביסקוויטים יבשים לשעת הצורך. היא הכינה

רק מאכלים ומיני מאפה שיכולים לעמוד במשך חודשים מבלי להתקלקל. אך לצערנו, אלו נותרו בגטו הקטן עם שאר הדברים שהשארנו בו.

בטחון הקומוניסטים

הקומוניסטים לא אגרו אוכל. היה זה נגד האידיאולוגיה שלהם, כי אגירת מזון מביאה להתרוקנות החנויות. אנחנו היינו המסכנים, הפוחדים מכל אחד, החוששים ממלחמה, אלה שלא בוטחים בכוח הצבא הרוסי, אלה שאינם מאמינים כי גרמניה תפחד להילחם ברוסיה. ביטחון הקומוניסטים - שהעולם הוא שלהם, שהקומוניזם יהיה לעולם, ושאין עתיד למדינות הקאפיטליסטיות - היה עצום. כשהגיעה המלחמה, מצבם היה איום.

מלשינות אדומה

הקומוניסטים ששלטו ברוסיה רצו להשליט את המשטר הקומוניסטי במהירות. כיאה למשטרם הטוטאליטארי, חשדו בכל האזרחים שחפצם להחריב ולחבל ברוסיה הקומוניסטית. בפרט חשדו במספר יהודים חרדים, שלמדו ב"בית המוסר" וענייני השלטון כלל לא נגעו להם.

הקומונסטים חשבו, שהם עתידים לכבוש את העולם כולו. כיבוש המדינות הבלטיות היה חשוב להם, משום שהוא מעניק להם גישה אל הים.

הקומוניסטים שנאו דת, לכן התנכלו לרבני היהדות החרדית בתואנה, כי הם מקלקלים את הנוער היהודי ופוגעים באימפריה הקומוניסטית הגדולה. למעשה, כל כוונתם היתה לבולל את היהודים בין האומות, ובכך למחות, חס ושלום, את העם היהודי.

את תוכניותיהם הזדוניות לא גילו אף למנהיגים הקומוניסטים, שהיו יהודים מקומיים, משום שהם רצו לנצלם עד תום, כדי להפוך את ליטא לגרורה קומוניסטית.

הם החלו להפעיל מערכת הלשנות. היהודים הקומוניסטים החלו לקרב את בני הדור הצעיר ממשפחות החרדים, בעודם מפתים אותם בנועם, ולעיתים אף באיומים, כי ילשינו על מכריהם, ידידיהם או הוריהם לטובת השלטון הקומוניסטי.

הם שכנעו את הנערים לגלות את מקומות המסתור, בהם החביאו מכריהם כסף וזהב.

הם טענו בפני הנערים כי אימפריית רוסיה הגדולה היא הדמוקרטיה האמיתית של העולם הגדול, ובעזרת הלשנתם לטובת העמלים, תנצח רוסיה הקומוניסטית את הקפיטליזם העולמי.

לקומוניסטים היתה שליטה מלאה על הציבור באמצעות המנגנון היהודי הקומוניסטי, שכלל מאות מרגלים שהסתובבו בכל פינה. המצב היה כה קשה, עד כי אב לא יכול היה לבטוח בבנו.

הכל נזהרו ונמנעו מהבעת תלונות נגד השלטונות, משום שידעו כי אם מישהו ישמע בדבריהם שמץ של התנגדות למשטר, יסתכנו במאסר מידי.

פחד אימים נפל על כולם. אנשים חדלו מלהביע דעות. החשש הגדול גרם לכך, שאנשים לא דיברו אף בטובת הקומוניזם, שמא ישנו את דבריהם ועוף השמים יוליך את הקול. העצה הטובה ביותר היתה לשתוק ולהעמיד פנים כלא רואים וכלא מבינים דבר.

הרוסים מגדלים מלשינים

באחת השבתות, עת סעדנו את סעודת השבת, נכנסו לביתנו שני קומוניסטים יהודים מאנשי הבולשת החשאית הקומוניסטית הנ.ק.ו.ד. וקראו לאחי ר' דוב לצאת איתם החוצה. אנו נותרנו בבית, חוששים ותוהים מה רוצים מאחינו היקר ר' דוב, שהיה אז נער כבן שבע עשרה שנים.

הם חקרו את אחי במשך שעה שלמה, בעודם משחקים בנשקם כדי להטיל עליו אימה. לאחר מכן החלו להשפיע עליו, שידווח על הנעשה ביהדות החרדית ובביתו. הם רצו לדעת היכן הוא מתפלל, מיהם המתפללים הנוספים במקום. הם הבטיחו לו, כי לא יאונה כל רע לכולם, וכל רצונם במידע זה הוא לדעת ממי עליהם להיזהר.

הם הבטיחו לו עולם ומלואו ושכנעו אותו כי אם ישתף עמם פעולה יציל את משפחתו, שכן הם יודעים הכל והם מבקשים, כביכול, להשוות גרסאות.

אחי פחד מאד ואמר להם, כי הוא אינו מתפלל במקומות שהם מעוניינים בהם, ובנוסף לכך, הוא פחדן מטבעו, לכן לא יתאים למלאכת הבולשות.

כל אותה עת הם החזיקו את האקדח בידם, כדי לאיים עליו, אך אחי חזר על דבריו, כשהוא חיוור כסיד ורועד מפחד. הוא שב ואמר, כי אינו יודע מאומה ואינו מסוגל למלא תפקיד שאינו מתאים לטבעו.

לאחר ששוחחו עמו כשעה ונוכחו לראות כי אינו מסוגל לקבל את התפקיד, עזבוהו לנפשו באמרם, כי כאשר יירגע ידברו עמו בשנית. הם אמרו לו שאין לספר אודות השיחה לאיש, אף לא להוריו ולאחיו. הם איימו שהוא מסכן את חייו אם יספר אפילו חלק מדבריהם להוריו ולמכריו.

רק לאחר שהבטיח שלא יספר לאיש אודות דבריהם, עזבוהו לנפשו בדרך נס. היה זה מקרה נדיר בו הצליח אי מי להשתחרר מזרועות התמנון הקומוניסטי. באורח נס, הם לא הוסיפו לדבר איתו. הם ראו שהוא אינו מתאים לתפקיד.

אנו המתנו כל העת בדריכות. כשנכנס הביתה בפנים חיוורות, הבין אבא מייד במה מדובר ולא שאלו דבר. הוא הבין ממראה פניו של אחי, כי הוא עמד בגבורה עילאית ולא גילה דבר.

בדרך זו ניסו הקומוניסטים היהודים להפוך את הבחורים והנערים החרדים למלשינים. לדאבוננו, היו רבים ששיתפו עמם פעולה מפאת פחדם.

קשה לתאר עד כמה פחדו כולם מאנשי הבולשת החשאית - הנ.ק.ו.ד.

מלשין בבית המוסר

בראשית ימי הכיבוש הסובייטי, לא נזהרו ב"בית המוסר" ממלשיני חרש, מאחר שבאי בית המדרש היו תלמידי חכמים מגדולי קובנה, צדיקים ויראי אלוקים. לאחר תקופה קצרה, חשו כולם שיש מלשין ביניהם. הם שמו לב, כי לדברים שהם מדברים זה עם זה, יש אוזן קשבת המוסרת הכל לבולשת.

על אף שחקרו את הדבר, לא נמצא המלשין. דבר זה גרם לכך, שחלק מהאנשים שבאו בקביעות ל"בית המוסר" חדלו מלהגיע, משום שחששו שילשינו עליהם, ואף הלומדים שהמשיכו לבוא, לא שוחחו ביניהם בענייני חדשות העולם. הם היו מדברים ביניהם רק בלימוד, ולאחר מכן השתתקו.

בנין הקרמלין ברוסיה

אנו, נערי "תפארת בחורים", היינו שבים לביתנו במהירות לאחר התפילה והשיעור בבית המוסר, כדי שלא נבלוט.

מעשה זה היה מצער עד מאד, שאף במקום קדוש כ"בית המוסר" נפרצה פרצה שכזאת, שהתמנון הקומוניסטי הצליח להחדיר את זרועותיו הארוכות...

לאחר תקופה ארוכה נתגלתה זהותו של המלשין. היה זה בחור מבוגר שגידל זקן והסתובב במשך מספר שנים ב"בית המוסר". אינני זוכר את שמו של הבחור, אך זכור לי שהוא שהה רוב היום ב"בית המוסר".

מתפללי בית המוסר לא ידעו פרטים רבים אודותיו. הכל חשבו כי הוא בחור פרוש וצדיק, עקב הנהגותיו ומראהו. הוא היה נראה תלמיד חכם, שכן פניו היו מעוטרות בזקן. הבחור היה מתקרב לבחורים ולנערים ומשוחח עמם.

חבר מ"בית המוסר" סיפר לי כיצד התגלתה זהותו: באחד הימים בזמן כיבוש הרוסים, בעת תפילת מעריב נפתחה לפתע חגורתו של הבחור ואקדחו נפל. כולם הבינו מייד, כי הוא המלשין שהושתל ביניהם.

מובן שהבחור נחרד כאשר גילה כי אקדחו נגלה לעין כל, והוא לא הציג עוד את כף רגלו על מפתן "בית המוסר". כשחדל להגיע, פסקו ההלשנות, אולם

המתפללים הוסיפו להיזהר מדיבורים אודות המצב, ורק הגו בתורה, בתפילה ובמוסר.

הבחור מסר את תוכן השיחות ששמע, אף בתקופה שהקומוניסטים עדיין לא שלטו. מי שלא נזהר בדבריו גילה, כי דעותיו ידועות לקומוניסטים.

לאחר שגילו את זהותו האמיתית, החלו להסתובב שמועות רבות אודותיו. היו אף שאמרו, שאחיו שר בממשלת הקומיסרים של סטאלין.

בימי הגטו סיפרו לי, כי בראשית המלחמה הוא נמלט לרוסיה במשלוח האחרון שיצא לסיביר לפני כניסת הגרמנים.

המשלוחים לסיביר

כשבועיים לפני פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה החלו הרוסים לשלוח את החשודים בעיניהם לסיביר.

העשירים, הקפיטליסטים שרכושם הולאם, נשלחו ראשונים לסיביר. הקפיטליסטים נחשבו בעיני הקומוניסטים כאויב גדול של העם העמל, כמוצצי דם הפועלים. הקומוניסטים דגלו בשויון, ללא מעמדות שונים, ללא "ניצול הפועלים", אלא כולם משתכרים במשכורת שווה.

הרופא, המהנדס, ה"פועל השחור" ומנקה הרחובות - כולם שווים במעמדם ובמשכורתם. הכסף מתחלק לציבור הגדול, והממשלה דואגת לאוכל ולמקום מגורים. רעיון השוויון כבש כל חלקה ברוסיה, אבל ניכר היה, שהכל שקר. הממשלה היא דיקטטורית ומנשלת את העשירים מנכסיהם לטובת עצמה בלבד.

מלבד העשירים, הוגלו לסיביר מנהיגים ציוניים, כמו מנהיגי "המזרחי" ומהרויזיוניסטים. הרוסים הגלו מנהיגים ליטאים לאומיים וליטאים נוספים, שחשדו בהם כאוהדי העם הגרמני או כמתנגדי הקומוניזם.

אנשי הבולשת הרוסית שתלו מרגלים בין כל שכבות העם עוד לפני המלחמה, וזאת כדי לקבל מידע על מנהיגים ליטאיים או מנהיגים יהודיים שפועלים בה. כל יהודי נחשד בעיניהם כאחד ממתנגדי הקומוניזם.

הרוסים התאימו את המרגלים לכל שכבות העם. ביהדות החרדית התנהגו המרגלים כחרדים לכל דבר. הם גידלו זקנים, הלכו בציציות מחוץ לבגדים,

התפללו בכוונה וכו'. בטרם החלה המלחמה, לא נזהרו האנשים מלהביע דעתם בציבור ולא פחדו לדבר נגד הקומוניזם. אנשי הבולשת רשמו כל מי שדיבר משהו נגד הקומוניזם, פתחו נגדו תיק והמתינו ליום נקם, שבו ירצה המתנגד את עונשו על דיבוריו.

יום זה לא איחר לבוא. המשלוחים לסיביר היוו עונש כבד למתנגדי הקומוניזם. סטאלין דרש להעניש כל מי שנחשד אף בחשד קל. הפקודה הייתה: לטהר את ליטא ואת המדינות שנכבשו על ידי הקומוניסטים מכל מתנגד.

הפליטים היהודים שבאו מפולין, לא קיבלו את הצעתם "הנדיבה" לקבל אזרחות רוסית כדי שיוכלו להישאר בליטא ובשאר המדינות הנכבשות, לכן רובם נשלחו לסיביר.

לכל משפחה שהגיע אליה צו משלוח, הגיעו אנשי נ.ק.ו.ד. בליווי חיילים רוסיים. ברחוב המתינה מכונית משא שבאה לקחתם לרכבת. הם נתנו פסק זמן קצר, כדי להכין חבילה קטנה כצידה לדרך. המשולחים לא ידעו אלו דברים עליהם להעדיף - ביגוד חם, אוכל או דברי ערך. החיילים הרוסיים לא נתנו זמן להיפרד מהמשפחה ולקחו כל מי שהיה בבית. אם מישהו מבני הבית יצא באותו יום, לא המתינו לו. כך הפרידו בין בני המשפחה.

לא פעם קרה, שאבי המשפחה חזר ולא מצא את משפחתו בבית. הוא רץ לתחנת הרכבת וביקש להצטרף למשלוח. החיילים הרוסיים קיבלו כל אחד שרצה להצטרף למשלוח. לאחר שיצאו מן הבית, הם הטביעו חותמת שעווה על הבית, כי לאיש אסור להיכנס לתוכו. הם אמרו, כי כל חפץ בבית מוחרם לטובת הפועלים העמלים, אך למעשה שדדו את כל הרכוש לעצמם.

למעשה, המשלוחים לסיביר היו הצלת חיים ונס עצום משמים. חלק גדול מהמגורשים החזיקו מעמד בכפור האיום בסיביר, ללא ביגוד מתאים וללא תזונה מספיקה. הרעב היה נחלתם, ואף המחלות לא פסחו עליהם, אך בכל זאת הם ניצלו מכל העינויים של הנאצים. בסיביר לא רצחו אותם כמו בליטא. הם לא נשלחו לקרמטוריום או לעבודות הקשות בגטאות ובמחנות. הם לא הרגישו כל העת, שהמוות אורב להם בכל פינה.

המשלוח מליטא לסיביר מנה כעשרת אלפים יהודים, מלבד הליטאים. לא עלה על הדעת, שבעוד מספר ימים תפרוץ המלחמה הנוראה. לו ידענו זאת, היינו רצים ברגלנו לסיביר.

ההיסטוריונים מספרים, שהמחנות בסיביר התרוקנו מכל האסירים שסטאלין שלח לשם בזמן המהפכה. רובם מתו תוך עינויים קשים שהיו מנת חלקם, וכך, כשהיה צורך למלא את המחנות באסירים חדשים, הכינו הנותרים את המחנות לקראת בוא המשלוחים מליטא, מפולין ומשאר המדינות שכבשו הרוסים. למעלה משלוש מאות אלף יהודים מפולין נשלחו לסיביר, ורובם ניצלו.

סטאלין פקד לשלוח כמה שיותר אנשים לסיביר. כל החשוד כמתנגד לקומוניזם, מצא את מקומו בסיביר הקרה. משתמה המלחמה, אפשרו הרוסים לעזוב את המקום, ולאט לאט התקרבו האסירים לערים בהן גרו קודם לכן. חלק מהמגורשים שבו לליטא, בעיקר לעיר וילנה. על אף המצב הקשה שקידם את פניהם - חדר קטן למגורים, קושי הפרנסה וכו' - ידעו להודות על כך, כי זכרו את הכפור הסיבירי הנורא והרעב הגדול. לא לתקופה ארוכה גרו יהודים אלו בליטא, אלא עזבו אותה בהזדמנות הראשונה. חלק גדול קיבל רישיונות עלייה לארץ, ובליטא נותרו מעט מאד יהודים.

לאחר המלחמה, שבו לליטא כשלושים וחמישה אלף יהודים, כעשרת אלפים מהם הגיעו מרוסיה לקובנה. מתוך 270 אלף יהודי ליטא, נותרו לאחר הכיבוש הגרמני כאלפיים איש.

הצלת משפחתנו מהמשלוח לסיביר

הרוסים קטלגו את משפחתנו כמועדפת למשלוח לסיביר. הסחורה שהלאימו והוציאו מהחנות שלנו, הכסף שלקחו מהבנק, ואף העובדה שעבדו אצלנו פועלים רבים - חברו למסקנה ברורה, כי אנו נמנים על המשולחים לסיביר. על פי השקפת הקומוניסטים, אדם בעל רכוש הוא אדם שהתעשר מניצול הפועלים העמלים. ממילא עליו להישלח לעבודה הקשה בסיביר, ובכך יכפר על עוונותיו. מובן שיש לקחת ממנו את כל רכושו ולמסור אותו לעם העמל. כלומר, לעצמם.

ספקות רבים עמדו בפני המשולחים על כל צעד ושעל. הם לא ידעו מה עליהם לעשות. חששו להתחבא בעיר, משום שלא רצו לסכן את המשפחה. בריחה לעיירות הקטנות היתה בגדר סכנה, מכיוון שהבולשת הרוסית שלטה בכל מקום. אנו החלטנו להכין חבילה קטנה כצידה לדרך, הכנו עצמנו לכל צרה אשר תבוא.

לא ידענו מה להעדיף לקחת - בגדים חמים, דברי מאכל או דברי ערך, כמו זהב ודולרים. תפרנו במעילים חפצים יקרי ערך, מטבעות זהב ודולרים. לא ידענו

באיזו מטבע משתמשים ברוסיה, ברובל שלנו או ברובל אחר. מי שלא הכין עצמו טרם הגיעו אנשי הבולשת לביתו, לא יכול היה לעשות כן אחר כך, משום שהם לא נתנו די זמן להתארגן.

פחדנו לצאת מהבית, לקנות מצרכי מזון ואף להתפלל, מכיוון שחששנו שמא בינתיים יבואו אנשי הנ.ק.ו.ד. ויקחו את בני המשפחה, ואולי לא נספיק להצטרף אליהם. היינו מלאי פחד וחרדה, ציפינו לרחמי שמים.

הצלת משפחתנו מסיביר

הכפר הקטן רימץ, בו נולד אבי, היה סמוך לעיר לזדיי. בכפר הקטן גרו מספר משפחות יהודיות. בבית הצמוד לבית הסבא הצדיק, ר' דוב גיברלטר, גרה משפחת זימן, שבליטאית נקראה זימנוביץ. השכנות הובילה לידידות אמת. למשפחת זימנוביץ היו שני בנים: הבן הגדול היה רופא בצבא, היתה לו חווה גדולה ששם התאספו כל היהודים שהתגוררו בכפרים הסמוכים כדי להתפלל בימים הנוראים. כשנפטר התחתנה בתו עם גוי וחיסלה את החווה. הבן השני נפטר באופן פתאומי- אדם צעיר לימים. האלמנה נותרה עם ילדים קטנים בבית, כשאין לה מפרנס. בימים ההם לא היתה עזרה סוציאלית עירונית או ממשלתית, וללא עזרת הציבור יכלה המשפחה לגווע ברעב. האלמנה לא יכלה לעבד את חלקת האדמה שלה, מכיוון שילדיה היו קטנים מאד. הכפר היה קטן, והאנשים בקושי פרנסו את עצמם. האפשרות היחידה היתה לצאת העירה ולאסוף כסף מבית לבית. מובן שהדבר היה קשה, בשל הבושה הגדולה שבבקשת הצדקה.

לאחר חתונתו של אבא בקובנה, שמע אבי על האסון הגדול שארע למשפחת זימן, החליט לעזור לאלמנה. מייד שלח לה כסף, כדי שתוכל לכלכל את עצמה ואת ילדיה. בתקופה זו היה אבא בראשית דרכו בפתיחת חנות הנעליים בקובנה, וכבר ראה ברכה במעשה ידיו, כך שיכול היה לפרנס את משפחת זימן, והוא המשיך לפרנסם אף כשעברו לקובנה, עד אשר גדלו ילדיה ויכלו להתפרנס בעצמם. אשה זו היתה חשובה מאד, היא היתה מגיעה לחנות של אבא לבקרו בתור הכרת טובה. אחד מילדי משפחת זימן סיים סמינריון למורים ולימד בבית הספר "קומרץ", בו דיברו בשפת האידיש. תלמידי בית הספר היו ממשפחות הפועלים.

כשהגיעו הרוסים לליטא נודע לפתע, שהבן הגדול של משפחת זימן הוא מנהיג

מר ה' זימן

קומוניסט גדול שפעל במחתרת. משכבשו הרוסים את ליטא, יצא זימן זה מ"מחבואו" והפך לאחד המנהיגים הגדולים בליטא.

הוא היה אדם חכם, שהבין שכדי להיות במנהיגות הקומוניסטית ולהחזיק בה, עליו לוותר על כל משרה ממשלתית רשמית. הוא לא נשא תפקיד ציבורי, כמו: ראש ממשלה, ראש עיר וכו'. תפקידו הגלוי היה עורך עיתון "הטעסא" בליטא (טעסא בעברית- אמת). שהיה עיתון המפלגה הקומונסטית. למעשה, הוא זה ששרטט את קו המפלגה הקומוניסטית בליטא והוא הדריך את כולם. את המשרות הממשלתיות נתן לחבריו, בעיקר הליטאים, מכיוון שחשש שיהודים בעלי תפקידים בכירים יחריפו את שנאתו העמוקה של העם הליטאי ליהודים. למעשה, בעלי המשרות היו כבובות תיאטרון, והוא זה שמשך בחוטים. הציבור היהודי והליטאי לא הכירו כלל, והוא דאג להסתיר עצמו כמנהיג יהודי קומוניסטי.

זימן רצה לכבוש את ליטא במהירות האפשרית ולהפוך אותה לגרורה של רוסיה, וזאת כשהליטאים לא ירגישו בכך. גם לאחר כל ה"טיהורים" שהיו ברוסיה, לאחר מלחמת העולם השניה נותר זימן נאמן לסטאלין ולחבריו.

כשנודע לאבא על מעמדו של זימן והוא ראה כי חבריו שהיו במעמד זהה לשלו נשלחים לסיביר, החליט לבקש את עזרתו.

ביום שישי בשעות הצהריים הגיע אבא לבית זימן. זימן עדיין גר עם אמו. באותה עת היה באמצע ארוחת הצהריים. אבא ניסה להעלות את בקשתו, להציל את משפחתנו מסיביר ולמחוק את שמנו מהרשימה. אבא בא אליו בבקשה זו, הואיל והם ידידים ושכנים מהכפר "רימץ", וכן מכיון שהוא יודע על מעמדו הרם של זימן בחברה הקומוניסטית.

אבא לא הזכיר כלל את החסד שעשה עם משפחתו כשנפטר אביו. הוא פחד להזכיר זאת ואמר, כי יש לו ילדים קטנים, והמשלוח לסיביר יביא למותם.

אמו של זימן היתה באותה עת במטבח, מבשלת את ארוחת הצהריים. זימן לא סילק את אבא מהבית, כנראה פחד מאמו.

כאשר שמע את בקשתו של אבא, מייד שפך את כעסו: "אתה גיברלטר, הבורז'ו הפושע, אתה מוצץ את דם הפועלים שלך, איך עשית את כל ההון שלך, אם לא על ידי זה שניצלת אותם, שהעבדת אותם בפרך? בתור הכרת טובה, מגיע לך להישלח לסיביר".

זימן שנא את הקפיטליזם והוא לא רצה להוציא את אבא מהרשימה. זימן ארגן את המשלוחים לסיביר, והוא רצה לטהר את ליטא מאנשים כמו אבא. הוא שאף להותיר בליטא רק את הפועלים, שהם יהיו העילית של יהדות ליטא. באופן זה, הרוסים והליטאים יאהבו ויכבדו אותם, ובכך ירום כבוד עם ישראל. היתה זו השקפה מוטעית ומשובשת, שבסופו של דבר הביאה לכך, שהליטאים סייעו בהשמדת היהדות הליטאית.

אבא ענה לו: "מה פשעי ומה חטאתי, הפועלים שלי היו גוועים מרעב. נתתי להם עבודה, וממנה התפרנסו בכבוד. שאל אותם אם אי פעם ניצלתי אותם. בכל יום ראשון קיבלו בדייקנות וביושר את השכר המגיע להם". אבא הוסיף ואמר, כי אף בזמנים שהלאימו את החנות, פועליו כתבו פטיציה על טוב לבו וביקשו מהממשל הקומוניסטי לעשות קואופרטיב, שאבא יהיה המנהל הראשי. בממשל הסכימו לכך, אך אבא לא רצה ליטול את המשרה, משום שהיה צריך להגיע למפעל בשבת.

אבא פנה אל זימן בשאלה: "מה יכולתי לעשות? היתה לי חנות קטנה, שהתפתחה והפכה לחנות גדולה. האם הייתי צריך לזרוק את כל הוני ורכושי לפועלים ולומר להם: 'יונאש, יורגיס, קחו את הכסף וחלקו אותו כפי רצונכם...? "

אמו של מר זימן שמעה מן המטבח את השיחה בין אבא לבנה. היא הפסיקה את הכנת האוכל, נכנסה לחדר ופנתה לבנה ברתחה: "כך אתה מדבר לאדון גיברלטר, אדם אציל נפש, שהציל את כולנו מלמות ברעב, כשאביך מת בצעירותו ונשארתי עם ילדים קטנים ללא מפרנס? מי פרנס אתכם, מי הלביש אתכם, מי ריחם עליכם, מי גידל אתכם, אם לא האדם היקר הזה? הוא לא היה קרוב שלכם, וכלל לא היה צריך לעשות זאת. אתם ואני חייבים לו את חיינו, ואתה מדבר אליו במילים שכאלו? אני מצווה עליך בתור אמא שתפסיק לאכול ותכף תצלצל למי שאתה צריך לצלצל. תוציא אותו ואת משפחתו מרשימת המשולחים לסיביר".

זימן היה המום מדרישת אמו, אך נענה לה וניגש לטלפון ופקד להוציא את משפחת גיברלטר מהרשימה. זימן אמר לאבא: "אדון גיברלטר, לך לביתך בשלום,

נתתי פקודה להוציאך מן המשלוחים". אבא הודה לו ולאמו על כך, חזר הביתה בשמחה וסיפר לנו את כל הסיפור. חשבנו שקיבלנו את החיים במתנה, אך לא ידענו מה צופן העתיד בחובו.

ראייתו של האדם קצרה, איננו מבינים בדרכי השגחה. איש לא חשב שהמשלוח לסיביר יציל את העם היהודי. על האדם מוטלת החובה לעשות הכל למען הצלתו.

לאחר המלחמה פגשתי אנשים שהכירו את מעמדו של מר זימן, והם לא האמינו שהוא הוציא אותנו מהרשימה. כל משך כהונתו במפלגה הקומוניסטית נזהר מלעזור ליהודים, שמא יפגע הדבר במעמדו, והנה רצתה יד ה' שלא נגיע לסיביר, ודווקא זימן, המנהיג הקומוניסטי הגדול בליטא הוא היה השליח. **"נסתרים דרכי ה'"**

שפת האידיש אינה קרש הצלה

בשנת 1943 הצניחו את מר זימן לתוך היערות לבין הפרטיזנים. אלה לא ידעו שהוא יהודי ונתנו לו את השם יורגס. זימן היה מהמפקדים הראשיים של הפרטיזנים שהגיעו גם מגטו קובנה ומגטו וילנה. כפי הנראה, זימן עזר בעקיפין ליהודים. הפרטיזנים הרוסיים והליטאיים לא רצו שהיער יאכלס את היהודים, אבל מר זימן נתן להם להימלט ליער, וכך הציל יהודים רבים.

לאחר המלחמה שב זימן להיות עורך העיתון המפלגתי "טעסא". סיפר לי יהודי מליטא, שכבחור צעיר הוא למד עיתונאות באוניברסיטה ורצה להתקבל כעיתונאי בעיתון זה. זימן לא הסכים לקבלו, למרות היותם ידידים. זימן פחד שמא יאמרו, כי זימן משתלט על העיתון המפלגתי עם אחיו היהודים. רק כשהיה זימן בחופשה, הוא התקבל לעבודה ונשאר לשמש כעיתונאי גם לאחר שזימן חזר.

זימן חשב שהוא עשה את המקסימום לטובת היהודים. הוא פעל על פי שיקול דעת מוטעה. לדוגמא, כאשר נכנסו הרוסים לליטא, ארגן שבתי ספר יהודיים ילמדו באידיש. זימן חשב ששפת האידיש תלכד ותציל את העם היהודי. פיתחו תוכנית לימודים באידיש, לימדו לכתוב באידיש ונטרלו לחלוטין את השפה העברית. ספרי הלימוד נכתבו באידיש, והתלמידים הוכרחו לעבור ללמוד בבית ספר בו למדו באידיש. בכיתתי היה תלמיד, שלא ידע מילה אידיש, רק ליטאית. הוא היה כותב באידיש באותיות ליטאיות. הליטאים הקומוניסטים שמחו בזה. הם

לא רצו שהיהודים יתערבו ביניהם וישאו משרות חשובות. הם העדיפו לראותם מדברים בשפת האידיש ולא בשפה הליטאית.

כשהחלה המלחמה, הטיסו הרוסים את כל חברי הממשלה וראשי המפלגה, כולל את זימן, למוסקבה.

לפני המלחמה שימש זימן כמנהל בית ספר "קומרץ", שהיה בית ספר של בונדיסטים. המקום הפך למקום מסתור של מנהיגי הקומוניסטים. הרמה הלימודית בבית הספר היתה נמוכה מאד, ובזמן הרוסים צירפו לבית ספר "קומרץ" אותי ותלמידים נוספים משאר בתי ספר שבסביבה, כדי להעלות את רמת הלימודים. הקומוניסטים הביאו לשם מורים מצוינים והוסיפו תלמידים חרוצים, וכך הורמה רמת הלימודים של בית הספר, עד שהפך בית ספר "קומרץ" לאחד מבתי הספר המצוינים בקובנה.

בן דודי נשבה בקסם השקפת הקומוניזם, עד אשר התנדב לדיוויזיה הליטאית ושם היה קומיסר - מעמד גבוה מגנרל. הוא שאף להגיע למעמד גבוה יותר, אך הרוסים חיסלו אותו מייד לאחר המלחמה, בתואנה כאילו הוא התקוטט עם חבר ונורה. בן דודי היה אדם עדין נפש, שמעולם לא התקוטט עם איש. הוא נשבה באידיאולוגיית השוויון וחשב שהקומוניזם יציל את העם היהודי מעוני ומאנטישמיות.

לפני כעשר שנים הייתי בביקור בליטא. לפתע שמעתי את השם "זימן". התברר, כי מר זימן כבר נפטר, אך אשתו חיה וגרה בליטא. ניגשתי אליה, הזדהיתי וסיפרתי לה, כי בעלה הציל אותנו מהמשלוח לסיביר. היא התרגשה מאד ואמרה לי, שבעלה העריך עצמו כיהודי טוב וחשב שביכולתו להציל את העם היהודי ברוסיה הקומוניסטית. "אך למעשה, לפי מה שאני שומעת, אתם המשפחה היהודית היחידה שהוציא מהמשלוח לסיביר". (אבי אשתו של זימן, היה חייט בקובנה לפני המלחמה. הוא גר בקרבתנו והיינו תופרים אצלו בגדים. לעיתים הגעתי לביתם לתפור לי בגד, אך היא היתה עדיין ילדה קטנה ולא זכרתי אותה. היא שמחה לשמוע על אביה ועל מקום מגוריהם).

סופה של אפיקורסות

כשהיה גורבצ'וב נשיא רוסיה, ומעמדו של הקומוניזם נחלש, הזמינו אנשי "השמאל החדש" בארץ את זימן, כעורך העיתון המפלגתי הקומוניסטי של ליטא,

וכאישיות קומוניסטית דגולה. הם רצו לשמוע ממנו אודות השקפת הקומוניזם, על תורת השוויון וכו', ובעיקר לאפשר ליהודי רוסיה לעלות לארץ.

מספר שנים קודם לכן, לא היה עולה על הדעת להביאו לארץ, שהרי הקומוניסטים ידעו כי מדינת ישראל מתנגדת לקומוניזם. הרי מדינת ישראל היתה תחת חסות אמריקה האימפריליסטית.

משנחלש הכוח הקומוניסטי, נענה זימן להזמנה. הוא הגיע לגבעתיים והרצה באחד האולמות הגדולים על הקומוניזם היהודי ברוסיה. אני לא הלכתי לבקרו באותה עת ששהה בארץ. חששתי שאם אבוא לשם כאדם חרדי, יפריע הדבר להמשך תפקידו ברוסיה. ברור היה לי, שהוא ישמח מאד כאשר אזדהה בפניו כבן למשפחת גיברלטר, אך נמנעתי מלעשות כן. לאחר נאומו התקיפו אותו הישראלים. אפרט כאן מעט מעמדותיו המעוותות:

שאלת השאלות של הישראלים הייתה, מדוע גם לאחר שהדמוקרטיה הגיעה אף לרוסיה - אין מניחים ליהודים לעלות לארץ ישראל ולהתאחד עם העם היהודי.

הוא חשף בפניהם (והדבר פורסם אחר כך בכל העיתונים) את קו המחשבה שלו בחייו: "אתם אומרים שברוסיה ישנם חמישה מיליון יהודים. את המספר המדויק איש אינו יודע, אך אם ממשלת רוסיה תעניק אשרת יציאה לכל יהודי - מה תעשו במדינה הקטנה שלכם? איפה תושיבו אותם, איך תפרנסו אותם? תהיו מציאותיים. המדינה שלכם טובה למאות, אולי לאלפי יהודים, אבל לא למיליונים".

שאלו אותו הישראלים: "אם כן, מה אתה מציע לעשות? אתה הרי רואה את חורבן יהדות רוסיה, גם למי שאינו דתי".

בתשובתו חשף זימן את השקפת חייו המעוותת. הוא ענה להם, שכל יהודי בכל מדינה בעולם, חייב להתמסר בכל לבו ונפשו למדינה שבה הוא חי, וחייב להיות נאמן לחוקיה. כדי לשמור על הצביון היהודי, יש להקים מסגרת יהודית בתוך המדינה שבה חיים, להקים בתי ספר יהודיים בשפת האידיש ולהינשא ליהודים. השפה היא זו שתאחד את היהודים בכל העולם, ובפרט ברוסיה. זימן סיים את נאומו בכך שאמר, כי בדרך זו חינך את ילדיו. הוא שב לליטא, ולאחר שיצא לפנסיה חלה ונפטר.

אני חשבתי לתומי, שהוא קיים את דבריו, אך המציאות טפחה על פניי. נודע לי כי בתו התחתנה עם גוי ליטאי. הדבר חרה לי, אז נוכחתי לראות בתוצאותיה הארורות של תורת הקומוניזם: נישואים לבן של העם הליטאי, לבן האומה שרצחה בנו ללא הפסק וללא רחם.

למרות מעמדה הרם של אשת זימן, הפנסיה שלה היתה נמוכה מאד, ואף שהיא עבדה מטעם הקהילה בוילנה בהדרכת תיירים יהודים שבאים לבקר בוילנה, היא חיה בדוחק ובצמצום.

רציתי לסייע לה בתור הכרת טובה על החסד שעשה עמנו בעלה. לאחר תקופה קצרה הפסקתי את תמיכתי בה, מכיון שהיא החלה לכתוב על הנכד שלה מבתה הנשואה לליטאי והוסיפה, שהיא נותנת לנכדה מהכסף שאני שולח לה. הנכד שלה אמנם יהודי, אולם אביו הינו בן לאומה שרצחה את רוב יהדות ליטא, לכן לא הייתי מסוגל נפשית לסייע לה עוד.

הימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה

הימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה עברו עלינו באימה ובפחד מתמיד. למרות ההבטחה ממנהיג הקומוניסטים בקובנה שהוציאנו מרשימת המגורשים, עדיין חששנו שהוא לא יעמוד בדיבורו. עם כל מכונית צבאית שעצרה ברחובנו, התעצם בלבנו החשש שהנה באים לקחת אותנו.

לפני שנפגש אבא עם מר זימן, פחדנו אף לצאת מהבית ולקנות אוכל או לצאת להתפלל בבית הכנסת. לאחר ההבטחה היינו רגועים יותר. אבא שב ללמוד ולהתפלל ב"בית המוסר" בקובנה, ואף אני חזרתי ללמוד ב"תפארת בחורים". בבואנו ל"בית המוסר" ראינו, כי אלו הנותרים מתהלכים כאבלים. מידי פעם שמענו על ידיד נוסף שנלקח לסיביר, וכל אחד פחד שמא הוא הבא בתור. איש לא ידע כי אלו הימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה. חשבנו שירוקנו את כל ליטא מיהודים, ורק הקומוניסטים שבהם יישארו.

הכל התפלאו על כך, שאבא מעז לבוא ל"בית המוסר" ועוזב את ביתו. אבא מילא פיו במים ולא סיפר שמר זימן הוציאו מהרשימה. הוא פחד שמא יש מלשין ב"בית המוסר". כלל ברזל היה ב"בית המוסר", כי מלבד שיעור הגמרא והתפילה, לא דיברו כלל מענייני השעה.

תפיסת המשפחות המכובדות למשלוחים

שבוע לפני פרוץ המלחמה, תפסו את משפחת הרב ר' זלמן טרקינסקי, מחשובי חברי "בית המוסר" בקובנה.

באותה שבת הוא הגיע במסירות נפש להתפלל בבית המוסר, לפתע באו והודיעו לו כי אשתו ובנו היחיד נתפסו והם נשלחים לסיביר. אותו נער זכה ללמוד מעט אצל הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין ב"אור ישראל" בסלבודקה. כמה קינאתי בו, שכבר זכה להיכנס לישיבה של הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין.

כששמע ר' זלמן שלקחו את אשתו, הוא שאל את רבה של קובנה האם עליו להצטרף למשלוח עם אשתו, מכיון שלהותירה לבד - זה בגדר פיקוח נפש. כפי ששמעתי, פסק לו רבה של קובנה כי עליו להצטרף מייד למשלוח עם אשתו, וכך עשה. כפי הנראה, שתי בנותיו של ר' זלמן לא היו בבית באותה שעה, לכן לא הוגלו. בזמן המלחמה הן שהו בגטו קובנה.

לאחר המלחמה נסעה בתו לאמריקה, ומשם דאגה לשחרר את אביה הצדיק ולהביאו לאמריקה. גם הבן ומשפחתו זכו לצאת מרוסיה ועלו לארץ ישראל.

ר' זלמן ביקר פעם בארץ, ואני רצתי לראותו. מראהו החזירני לימים שבהם הייתי ב"בית המוסר". לפני מספר שנים נפטר ר' זלמן, הלוויתו יצאה מישיבת סלבודקה בבני ברק, וזכיתי ללוותו בדרכו האחרונה.

כאשר שהינו ב"בית המוסר" שמענו, שבאו לקחת את הצדיק ר' בן ציון קליבנסקי. ר' בן ציון היה המנהל של כולל סלבודקה. באותה עת היה חולה לב, והרוסים ויתרו לו. הם לקחו את שני בניו: הרב ר' גרשון קליבנסקי ואחיו הגדול, שהיו תלמידי ישיבת סלבודקה. האם הרבנית פחדה שבניה ילכו לבדם למקום סכנה והצטרפה למשלוח. הרבנית היתה מגדל אור וסמל למסירות נפש בשמירת התורה והמצוות בגלות סיביר. בנה, הרב ר' גרשון, הוציא ספר על חייו בסיביר, ספר החושף מסירות נפש בקיום תורה ומצוות גם בתנאים הקשים.

את הצדיק ר' בן ציון קליבנסקי ראיתי אחר כך בגטו קובנה, כשעלה על המוקד על קידוש השם באקציית הילדים והזקנים. עצבות נפלה אז על כולנו, כששמענו שהאדם שהכרנו נלקח לגנזי מרומים.

התפלאנו אז, מדוע הגיעו אנשי הנ.ק.ו.ד. לקחת את ר' בן ציון, שהרי עד אז לא נלקחו רבנים וראשי ישיבות. בבית המדרש אמרו, שכנראה התבטא הצדיק ר' בן

ציון מספר שנים קודם לכן על רעת הקומוניזם, שמע זאת המלשין והעביר את הדברים, ועתה פרעו הקומוניסטים את "חובם" ולקחו את כל החשודים שדיברו נגד הקומוניזם.

איש לא ידע מה ילד יום. הכל התהלכו כאבלים. לאחר יציאת ישיבת מיר מליטא ליפן, חשו כי יהדות ליטא מתרוקנת. הישיבות בטעלז ובסלבודקה נסגרו. איש לא העלה על דעתו, שבעוד מספר ימים תפרוץ מלחמה בין רוסיה לגרמניה.

אנשי נ.ק.ו.ד. סגרו את כל בתי המגורשים וחתמו עליהם בחותמת שעוה, אות לכך שאסור לאיש להיכנס לדירה, שכן הרכוש מוחרם למפלגה. אם מישהו הצליח לברוח מהמשלוח, לא היה לו לאן לחזור. כשפרצה המלחמה, פלשו הליטאים לדירות היהודים המוחרמות ושדדו הכל, זאת על אף שהגרמנים הודיעו בתקשורת, שאין להיכנס לבתים אלו והרכוש שייך להם.

הסירוב לקבל אזרחות רוסית

הרוסים הציעו ליהודי פולין הפליטים לוותר על האזרחות הפולנית ולקבל אזרחות רוסית. הם הבטיחו להם, שמי שיקבל אזרחות רוסית יזכה בתנאים שזכאי כל אזרח בברית במועצות, והם יוכל לעבוד ולקבל דירת מגורים.

בסייעתא דישמיא, השכל היהודי הישר והחשדנות הטבעית הורו ליהודי פולין לסרב להצעתם הנדיבה של הרוסים. היהודים חשדו בדבר, שהרי אם קבלת אזרחות רוסית היא לתועלתם בלבד, מדוע מעוניינים הרוסים שהם יקבלו את האזרחות? הרי סטאלין לא אהב יהודים ולא ייתכן שנהפך עליו הגלגל והוא רוצה בטובת היהודים.

נס גדול היה ליהודי פולין שלא הסכימו לקבל אזרחות רוסית. הם נשלחו לסיביר, ועל ידי כך נותרו בחיים וניצלו מן התופת הנאצית. לאחר שקמה ממשלת פולין מחדש, דרשו האמריקאים והאנגלים לשחרר את כל הנתינים הפולניים מהמחנות שבסיביר. שחררו אותם לאחר שבעה חודשים. מי שהייתה לו אזרחות פולנית יכול היה לאחר המלחמה לעזוב את רוסיה ולעבור לפולין, אך בעלי האזרחות הרוסית לא היו נתונים לשליטתם של האנגלים, וסטאלין לא שחררם. לליטא עצמה הגיעו כחמישים אלף פליטים מפולין, שחלקם הגדול נשלח לפני המלחמה לרוסיה וזכה להשתחרר ממנה. אותם פליטים עברו במשך הזמן מפולין לאירופה, לארץ ישראל ולמדינות נוספות.

נס ההצלה של ישיבת נובהרדוק

סיפר לי תלמיד ישיבת נובהרדוק לשעבר, כי הם למדו בעיירה בירז' בליטא. הם פחדו מאד כי יגורשו לסיביר, בחשבם שזהו גזר דין מוות. שבוע לפני פרוץ המלחמה, אספו את כולם ושלחום ברכבת שנסעה בכל ליטא ואספה את האנשים שגזרו עליהם לגלות לסיביר.

הביאו אותם לעיר שאוולי, שם השגיחו עליהם חיילים רוסיים. לאחר מכן המשיכו במסעם והגיעו לעיר וילנה בשבת. היה זה יום לפני פרוץ המלחמה.

כשיצאה הרכבת מוילנה, הופצה שמועה שפרצה מלחמה בין רוסיה לבין גרמניה. הרכבת צברה תאוצה ונסעה במהירות, כדי לברוח מאיזור הגבול. נהג הרכבת רצה לברוח מהחזית, מכיון שחשש שיגייסו אותו לצבא. הוא סבר שאם יהיה בסיביר הרחוקה, יינצל מכך.

וכאן התרחש נס ההצלה הגדול. עם פרוץ המלחמה הם הוסעו ברכבת, והורחקו מליטא. הם התרחקו מהחזית והועברו לעומק רוסיה. אמנם היתה זו רכבת משא, ויעדה היה סיביר, אך על ידי כך ניצלו מההשמדה של הגרמנים.

היסטוריונים משערים, שעל ידי משלוח הפליטים לרוסיה לפני פרוץ המלחמה, נותרו בחיים למעלה משלוש מאות אלף יהודים, והיה זה נס ההצלה של העם היהודי מפולניה.

המחתרת הליטאית

המעניין היה, שהליטאים כמעט לא קנו דבר, אלא רק לצרכי היום יום שלהם. אילו היו מסתערים על הצרכניות וקונים אוכל, לא היינו יכולים לקנות דבר, מפני שרוב המוכרות היו ליטאיות. כשליטאי ניגש לקנות דבר מה, היה לו דין קדימה. הוא לא עמד בתור, אלא נכנס פנימה וקיבל את שרצה. איש לא פצה את פיו והתלונן. רוב העומדים בתורים היו נשים וילדים.

הליטאים חיכו ליום המחרת. הם היו בטוחים בעצמם, וכל הזמן לעגו ליהודים ואמרו: "קנו, יהודים, כל מה שתחפצו. מחר, כשיבואו הגרמנים וליטא תקבל בחזרה את עצמאותה, כל רכושכם יעבור אלינו. מה שלא הספיקו לקחת לכם הרוסים - ניקח אנו. יגיע היום בו ננקום בכם על הפשע הגדול בהיותכם קומוניסטים".

בכל דור ודור היהודי הוא הנאשם. בדורנו הואשמנו כקומוניסטים, כנוטלי העצמאות הליטאית, כמחרימי האדמות ורכוש הליטאים. הליטאים הפסיקו לדבר עם היהודים והמתינו ליום הנקם.

הרוסים הותירו את רוב הגנרלים הליטאיים בתפקידם בצבא, ואף את המפקדים במשטרה. הקומוניסטים היו כה בטוחים בעצמם, עד כי לא חששו כלל מהתקוממות צבאית. הם לא האמינו שמישהו ירים ראש נגד הקומוניזם. החשודים, אלה שקשרו קשרים במפלגות לאומיות, נשלחו לסיביר.

הליטאים שנאו את הרוסים שנאת מוות, אך הסתירו את שנאתם. ליטא, שנראתה כלפי חוץ קומוניסטית לכל דבר, היתה הר געש פעיל, שהלבה הרותחת נעצרה בתוכו, עד אשר התפרצה בעת המלחמה ביתר עוז.

הרוסים לא חשו בדבר. אף ליטאי לא הלשין על חברו בפני הרוסים. הגנרלים הליטאיים שתחת פיקוד הרוסים, הקימו מחתרת שמנתה עשרות אלפי ליטאים, וזאת תחת פיקוח והדרכה של הגרמנים, ששתלו מרגלים גרמנים בתוך הצבא. היו מנהיגים לאומיים, כמו אנשי המפלגה הפשיסטית, שנקראו "שאוליסטים". בסוד המחתרת עמדו גנרלים ליטאיים, כמו בובליס וחבריו כולם רוצחי העם היהודי.

המחתרת הליטאית גייסה מחסנים, שבהם אכסנו עשרות אלפי רובים ותחמושת ליום נקם. הם ארגנו את הנוער הליטאי מגיל שמונה עשרה ומעלה והכינו אותם לקראת המלחמה. הרוסים לא ידעו דבר. אנשי מחתרת שמרו על הדבר בסוד, וקשר של שתיקה היה בין כולם. העם הליטאי לא הביע פחד או שמחה לפני המלחמה, אלא התעלם. הליטאים נעלמו מהרחובות ולא דיברו עם היהודים, שמא יפלטו מילה העלולה להסגיר את תוכניתם. כל יהודי נחשב בעיניהם למלשין.

אז לא הבנו מדוע הליטאים לא נערכים לשעת חירום. חשבנו שאין להם כסף, אך למעשה הם היו בטוחים בנצחונם, וממילא בלקיחת רכוש היהודים.

השתיקה הליטאית

שומר הבית שלנו היה מלינובסקי. היה לו בן בכור, "יונש" שמו. הוא היה כבן שמונה עשרה, ולפני המלחמה למד כמורה קאטולית, מפני שלימוד זה היה ללא תשלום, ובנוסף ללימודים קיבלו הלומדים אוכל וביגוד. לאחר הכיבוש הרוסי

הליטאים ימ"ש מקבלים בשמחה את פני הגרמנים ימ"ש

עזב יונש את הלימודים, ובתקופה שלפני המלחמה הצטרף למחתרת הפשיסטית הפרטיזנית.

לאדון מלינובסקי היה חתן קומוניסט פעיל. הגיס הקומוניסט לא ידע שגיסו הצעיר פועל במחתרת. אף במשפחה אחת, בבית אחד בו חיים בן וחתן, לא ידע הגיס על קיומה של המחתרת.

כשבוע לאחר פרוץ המלחמה סיפר יונש לאחי, שהוא חוזר עכשיו מהפוגרום שעשו בעיר ינובה. אחי שאל איך הוא מסוגל להרע כל כך ליהודים כאיש-דת שעמד להיות כומר, ויונש ענה שהוא אינו יכול לסטות מדרך חבריו והוא הוכרח להצטרף אליהם. כשפרצה המלחמה, הליטאים פרקו את כל הכעס והשנאה על העם היהודי.

כשניתן האות לתחילת המלחמה, החלו אנשי המחתרת הליטאית לירות ברוסים שבכל אזורי ליטא. כשהבחינו הרוסים שהעם הליטאי עבר לטובת הגרמנים, החלו הרוסים לטבוח בליטאים, אך הם לא הספיקו הרבה, משום שהיו מוכרחים לברוח מזרועם של הגרמנים.

אחי רפאל סיפר לי, שהשכנים הליטאים אמרו למכרים היהודים, שהמלחמה התעכבה בשבוע ימים והייתה צריכה לפרוץ שבוע קודם לכן. "הרווחתם שבוע של חיים". הליטאים ידעו בבירור מתי עומדת המלחמה לפרוץ, אך שמרו את הדבר בסוד.

בזמן כיבוש הרוסים, הרגישו הליטאים עליונות כלפי היהודים. כל משרה שלא הצריכה ידע קודם, ניטלה מן היהודים ונתפסה על ידי הליטאים. בעיני הליטאיות מצא חן להיות מוכרות בחנויות הגדולות. ראשית, הן קיבלו הלבשה נורמלית, ושנית, המוכרות לא היו צריכות להתאמץ במכירה, משום שכל קונה שמח

שהסכימו למכור לו. כל מוכרת התנהגה כמנהלת, והסתכלה על הקונים כעל אנשים פחותים הנעזרים בה, כאילו קבלו תרומה ממנה ולא שילמו על הקנייה בכסף מלא.

הפועלים היהודים, מי שלא היה בעל מקצוע, הפך לשואב מים. הפועלות היהודיות הפכו לעוזרות ניקיון. טרם בוא הרוסים היו הליטאים ממונים על הניקיון בבתי ספר ובבתים. עתה הפכו היהודים לפועלי ניקיון. היה עליהם לנקות את הדרכים משלג ומלכלוך, אך הם הסתדרו במצב הקיים, מכיון שנקראו "פועלים" ולא "פרזיטים".

היערכות הרוסים לקראת המלחמה

השמיים כוסו בעננים כבדים, התחלנו להריח את אבק השריפה של המלחמה. צבא רוסי אדיר החל לעבור דרך קובנה לגבול הגרמני. יום ולילה עברו חיילים דרך הרחוב שלנו, כשלוש מאות אלף מחיל הפרשים. החיילים היו עונדים את הרובים בעזרת חגורת חבלים הקשורה לכתפם. הרוסים חשבו, שהמלחמה שתפרוץ תהיה דומה למלחמת העולם הראשונה, שהתנהלה בחלקה הגדול על ידי לוחמים בפרשים.

אחרי החיילים הגיעה שיירת הטנקים הרוסית. הטנקים היו גדולים ומגושמים, בקושי נשאו את עצמם מחמת כובד הטנק וגודלו. מובילי הטנקים והנהגים היו חסרי ניסיון, וכשנסעו סמוך לנהר הניימן, מתוך נהיגה בלתי זהירה נפלו הטנקים והנהגים למים. פחדנו כל רגע, שאלה עלולים לפגוע בבתינו ולהפכם לתל חרבות. כשראינו את כמות החיילים האדירה ואת הטנקים הנוסעים לכיוון הגבול הגרמני, התחלנו להתחרט על שלא ברחנו לסיביר.

באותה עת כבר נפלה פולין, ואף צרפת היתה בידי הגרמנים. לא היה מי שיעמוד נגד הצבא הגרמני. נשקם של החיילים הרוסים העלה גיחוך, לעומת הנשק המתקדם של הגרמנים. כשאך התחילו הגרמנים להפציץ באלפי קני תותחים את הצבא הרוסי, לא נותר זכר מכל מאות אלפי הסוסים. יום או יומיים לאחר פרוץ המלחמה ראינו חיילים רוסים בורחים ללא סוסים, חלקם אף ללא נעליים, מאימת הטנקים והתותחים הגרמניים. הליטאים הכפריים זכו אז באלפי סוסים שלא מתו במלחמה.

כשאני נזכר בטנקים הרוסיים, סבורני שלא ניתן לראותם אף במוזיאון. מראם

החיצוני של החיילים הרוסיים היה נורא. הם נראו עלובי מראה, לבושי סמרטוטים, וסרחון איום נודף מבגדיהם. ככל הנראה, במשך מספר שבועות הם היו במצב זה. הקצינים הרוסים נראו אנושיים יותר יחסית לחיילים, אך מראם עדיין לא נראה כמראה של חייל גרמני מן השורה. ידענו שיש גבול לכוח הסבל של החיילים הרוסיים, והם לא יעמדו נגד הצבא הגרמני.

למרות הכוח הצבאי הגדול שעבר בקובנה באותו שבוע, ידענו כי המלחמה לא תישא עוד אופי של מלחמת חרבות, לא עוד מלחמה בכלי נשק מיושנים ופרימיטיביים, אלא מלחמה שכל שכלולי המדע האחרונים בה, מלחמה בנשק חדיש, בטנקים רבי עוצמה - והבנו היטב שהצבא הרוסי ייפול כפרי בשל בידי הגרמנים המתקדמים.

השבת האחרונה לפני המלחמה

בשבת האחרונה לפני פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה, הובאו המגורשים לתחנת הרכבת בקובנה, ומשם נשלחו לסיביר. מי שלא פחד, הלך להיפרד מהם.

השבת הגיעה. הכל היו שבורים ורצוצים. פחדנו שיהיו משלוחים נוספים לסיביר, ומי יודע את מי ישלחו הקומוניסטים.

המאפיות הממשלתיות הפסיקו לאפות חלות לשבת. החלות נחשבו למאכל דתי, וזאת אסרה הממשלה הקומוניסטית. מכרו קמח כהה, ממנו אפתה אמא חלות ועוגות לשבת. אמא חיפשה את כל הדרכים לכבד את השבת גם במצב שנוצר. דגים ובשר כשר נעלמו מהשוק, נותרו רק דגים יבשים, וגם אותם השיגו בקושי. אמא הכינה מאותם דגים מטעמים לשבת.

בתי הכנסת התרוקנו והכילו בקושי מניין אנשים. בית המדרש של "בית המוסר" היה מוסתר בחצר אחד בתים. כך המשיך הגאון ר' יחזקאל ברנשטיין לקיים את שיעורו. כך המשיכה גם "תפארת בחורים" להתקיים מבלי שהשלטונות הקומוניסטים ידעו על כך.

בשבת האחרונה הגיע הגאון ר' אלחנן וסרמן לקובנה, וכמנהגו, לאחר תפילת מנחה מסר שיחה מוסרית ללומדי השיעור. אותנו, הילדים והנערים, ביקש ר' אלחנן שיוציאו בזמן השיחה. כפי הנראה לא היינו מבינים נכונה את הדברים. המצב היה מתוח מאד, ועננה כבדה שרתה על כולם. הכל חיכו לשמוע מגאון

הדור דברי נחמה. חלק גדול מיהדות ליטא ומהישיבות המפוארות שלה גלו לסיביר, והנותרים ביקשו להתנחם. יצאתי לחצר והתבוננתי דרך החלון בגאון ר' אלחנן, אך לא הצלחתי לשמוע את דבריו. איש לא רצה לגלות לנו, הילדים, מה נאמר. אף כשהיינו בגיטו, לא רצה אבא לגלות מה אמר הגאון והקדוש ר' אלחנן הי"ד.

במוצאי שבת באמצע הלילה החלו הגרמנים להפציץ את קובנה. כך פרצה מלחמת העולם השניה בין גרמניה לבין רוסיה. היה זה בכ"ז בסיוון תש"א, ב-22 ביוני 1941 למניינם.

המהומה היתה גדולה. איש לא האמין שבמספר ימים ישברו הגרמנים את החזית הרוסית. לולא רחמי שמיים המרובים, לא היה נותר שריד ופליט מעם ישראל.

תקצר היריעה ולא יכלו המילים לתאר את ליטא בבניינה, ואת ליטא בחורבנה.

ניסיתי לפתוח אשנב לעולם שאינו מוכר דיו לציבור,

להאיר באור יקרות את אותם אבות האומה. תם ספרי זה, החלק הראשון, ואי"ה יצא בקרוב החלק השני על תחילת המלחמה והשהות בגטאות.